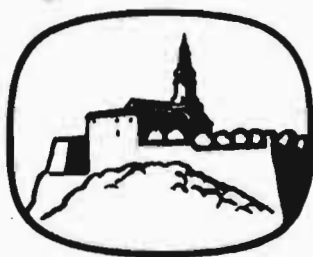

ŠTUDIJNÉ ZVESTI

ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

21

NITRA 1985

ŠTUDIJNÉ ZVESTI

ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

21

NITRA 1985

Na obálke kresba P. Škvarekovej

OBSAH - INHALT - СОДЕРЖАНИЕ

R u t t k a y Alexander

Štruktúra osídlenia a dejiny územia Slovenska vo včasnóm stredoveku /Príspevok k 1100. výročiu smrti Metoda/	5
Besiedlungsgeschichte und -struktur des Gebietes der Slowakei im Frühmittelalter /Beitrag zum 1100. Todestag Methods/	23
История и структура поселения территории Словакии в раннем средне-вековье /Статья к 1100-летней годовщине смерти Мефодия/	24

Č e p a n Oskár

Nové paleolitické lokality na západnom Slovensku	27
Neue paläolithische Fundorte in der Westslowakei	43
Новые палеолитические местонахождения в Западной Словакии	44

T o č í k Anton - B u b l o v á Helena

Príspevok k výskumu zaniknutej ťažby medi na Slovensku	47
Beitrag zur Untersuchung des stillgelegten Kupferabbaues in der Slowakei	121
Вклад в изучение оставленной добычи меди в Словакии	128

B u č í k o v á Eva

Keltské kostrové pohrebisko v Nechvalíne	137
Keltisches Skelettgräberfeld in Nechvalín	185
Кельтский могильник с трупоположениями в с. Нехвалин	186

D a c í k Tomáš

Laténské kostrové hroby z pohřebiště v Nechvalíně /Antropologický rozbor/	187
Latènezeitliche Skelettgräber aus dem Gräberfeld in Nechvalín	192
Латенские скелетные погребения из могильника в с. Нехвалин	193

F u s e k Gabriel

K problematike včasnოსlovenských sídlisk na západnom a strednom Slo-vensku	195
Zur Problematik der frühslawischen Siedlung in der West- und Mittel-slowakei	203
К вопросам раннеславянских поселений в Западной и Средней Словакии	204

Z á b o j n í k Jozef

Výskum včasnostredovekého pohrebiska v Cíferi-Páci	205
Grabung auf einem frühmittelalterlichen Gräberfeld in Cífer-Pác	216
Исследование раннесредневекового могильника в с. Цифер-Пац	218

V y v í j a l o v á Mária

Bitka pri Bratislave roku 907 /Príspevok ku kritickému prehodnoteniu prameňov/	221
Die Schlacht bei Preßburg im J. 907 /Beitrag zur kritischen Umwer-tung der Quellen/	243
Битва у Братиславы 907 г. /Вклад в критическую переоценку источников/	245

Č i l i n s k á Zlata

Pohrebisko z 10. storočia v Pavlovej	249
Gräberfeld aus dem 10. Jh. in Pavlová	256
Могильник X в. в с. Павлова	256

B a d e r Tiberiu

Ein mittelalterliches Schwert mit Inschrift aus Satu Mare /Rumänien/	257
Средневековый меч с надписью из Сату Маре /Румыния/	264

K o d o ň o v á Mária - V a l l a š e k Adrián

Komplexný výskum slovenského kostola v Banskej Bystrici	265
Komplexe Untersuchung der slowakischen Kirche in Banská Bystrica .	278
Комплексное исследование словенского костела в г. Банска-Быстрица ,	279

Š a l k o v s k ý Peter - C s á s z t a Jozef

Prieskum povodia Štiavnice v Sebechlebskej pahorkatine	281
Begehung des Flußgebietes der Štiavnica im Hügelland Sebechlebská pahorkatina	285
Разведки бассейна р. Штьявницы в Себехлебском плоскогорье	285

Register Študijských zvestí Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre /ročníky 1963-1983, čísla 11-20/

287

ŠTRUKTÚRA OSÍDLENIA A DEJINY ÚZEMIA SLOVENSKA VO VČASNOM STREDOVEKU (PRÍSPEVOK K 1100. VÝROČIU SMRTI METODA)

Alexander Ruttkay

Na rok 1985 pripadá okrem významných jubileí našich najnovších dejín aj 1100. výročie smrti Metoda, staršieho z bratov, ktorých knieža Rastislav prijal v roku 863 na Veľkej Morave, neskôr moravského arcibiskupa.

Prvotným impulzom pozvania byzantskej misie bolo úsilie kniežata zbaviť sa domínujúceho vplyvu franských centrál v organizácii cirkvi na Veľkej Morave a politického zasahovania do vnútorných záležitostí. Keďže rímsky pápež z objektívnych diplomaticko-taktických dôvodov nemohol vyhovieť Rastislavovej žiadosti o vyslanie učiteľa, ktorý by vychovával klérus pre ideovo-politické potreby mojmirovskej dynastie, obrátil sa Rastislav na byzantský cisársky dvor. Tento krok bol však súčasne aj odzrkadlením snáh Rastislava o strategické spojenectvo proti vytvárajúcej sa fransko-bulharskej súhre. Bulharsko - susediace v oblasti Potisia s Veľkou Moravou - predstavovalo v danej situácii potenciálnu hrozbu pre východné časti štátu. Ďalšou realitou v týchto väzbách boli vojensko-politické antagonizmy medzi Bulharskom a Byzanciou.

Význam činnosti Konštantína a Metoda má mnohoraké dimenzie a ďaleko presiahol pôvodne hlavne politicky motivovanú iniciatívu Rastislava. Nemalo by význam príliš preceňovať prvotný christianizačný aspekt v poslaní misie. Kresťanstvo bolo v tomto období na Veľkej Morave známe, ale najmä v centrálnych častiach mojmirovskej moci už i značne rozšírené. Diplomatická a vnútorná organizačná činnosť solúnskych bratov viedla k rozbitiu tradičnej franskej cirkevnej jurisdikcie a k vytvoreniu vlastnej cirkevnej organizácie na vyššej a zrejme i na nižšej úrovni. Táto aktivita plne zodpovedala záujmom Rastislava zabezpečiť suverenitu a nezávislosť štátu na základe jednoty politickej a cirkevnej organizácie. Kodifikácia cirkevného slovanského jazyka a jeho zavedenie do liturgickej praxe majú však už podstatne širší význam. Slovanské písmo, literatúra a prekladateľská činnosť veľkomoravského učilišťa nestratili svoju aktuálnosť ani po zániku Veľkej Moravy. Mali pokračovanie takmer v celom slovanskom svete, formovali v priebehu ďalších stáročí kultúru slovanských národov. Považujeme ich teda nielen za súčasť veľkomoravských dejín, ale i za počiatok slovanského písomníctva, za veľký prínos Slovanov do pokladnice európskej kultúry.

Načrtnutá základná významová poloha činnosti Konštantína a Metoda sa stala predmetom mnohorakých výkladov a interpretácií. Pokiaľ vzdialenosť vekov a fragmentárnosť prameňov znižujú možnosti presného poznania faktografie, zatiaľ ideové potreby priniesli a prinášajú nové otázky a pokusy o nové odpovede, zo súdobých hľadísk neraz s úplnou ignoráciou vedeckej metodiky a s ľubovoľným narábaním s faktmi. Československá marxistická veda sa snaží bez preceňovania i podceňovania zaradiť osoby Konštantína a Metoda a ich činnosť do celkového kontextu veľkomoravských dejín. Kultúrnohistorický aspekt v ich posudzovaní nemožno odtrhnúť od skutočnosti, že išlo o príslušníkov vládnucej triedy. Druhým faktom je, že to boli ambiciózní predstavitelia cirkvi, ktorí sa museli na poli diplomacie pri realizácii svojich /z hľadiska historického významu

pozitívnych/ cieľov riadiť zásadami politickej stratégie a taktiky. Táto realistická črta sa dá vycítiť najmä z prehľadu činnosti Metoda za vlády Svätopluka.

Z analýzy prameňov vyplýva, že tradícia Konštantína a Metoda sa vyvinula z prioritnej tradície Veľkej Moravy a môžeme ju preto považovať za jej súčasť. Ideový odkaz veľkomoravskej štátnosti integruje teda v sebe aj myšlienku počiatkov slovanského písomníctva a vzdelanosti.

V kontexte slovenských dejín však ide ešte aj o čosi iné. Veľkomoravská tradícia zohrala v 18.-19. stor. - podobne ako i u ďalších slovanských národov bojujúcich pod cudzou nadvládou za uchovanie etnickej existencie - významnú úlohu i pri formovaní historického povedomia moderného slovenského národa. Pokiaľ slovenskí dejatelia hľadali v 19. stor. ako na súdobú záštitu Slovanstva na Rusko, zatiaľ v dejinných retrospektívach sa tvorila, upevňovala - a v dobrom zmysle slova aj idealizovala - veľkomoravská minulosť, povedomie starobylej slávy slovenskej zeme, najmä slávy starých Slovanov, vraj "pohltenej stáročiami". Cieľavedome sa budovala veľkomoravská symbolika, stelesnená pamätnými miestami známymi z písomných prameňov /Nitra, Devín/. V národnom povedomí zakotvil obraz Veľkej Moravy, spracovaný v literárnej, výtvarnej a hudobnej podobe. Aktualizácia veľkomoravských dejín v podmienkach boja o národnú svojbytnosť bola očividná: na známych predstaviteľov veľkomoravského štátu sa prenášali odpovede na živé otázky národného vývoja v dobe silnejúcich maďarizačných snáh.

Ideovo-politická aktualizácia Veľkej Moravy našla uplatnenie i za predmníchovského Československa. Žiaľ, nevyužil sa dostatočne štátoprávny aspekt - spoločná československá štátnosť, koreniaca už vo veľkomoravskej štátnosti. V podmienkach oficiálneho buržoázneho čechoslovakizmu však nemohla byť takto formulovaná idea v popredí.

V slovenských pomeroch sa však medzičasom nadmieru upevnili niektoré tendenčné koncepcie, preferujúce napr. pri hodnotení "cyrilometodovskej misie" len cirkevný význam činnosti solúnskych bratov a boj o cirkevnú jurisdikciu sa povýšil na takmer hlavnú hybnú silu dejín Veľkej Moravy. Najvýraznejšou deformáciou historického odkazu Veľkej Moravy sa však javili snahy využiť niektoré črty veľkomoravských dejín /napr. antagonizmus Mojmír - Pribína/ ako jeden z ideových aspektov politického separatizmu na Slovensku a rozloženia ČSR.

Trpké skúsenosti slovenského ľudu z vývoja po r. 1938-39 a z udalostí druhej svetovej vojny vyústili v revolučnom krste ohňom v národnom, no najmä sociálnom a triednom zmysle - v Slovenskom národnom povstaní. Základné idey SNP výdatne čerpali z prameňov vlastenectva, lásky k ľudu, krajine, tradíciám i minulosti domoviny. Nie náhodou pulzujú v jeho atmosfére slávne úseky našich dejín ako inšpirácia a zdroj bojového odhodlania. Nie náhodou cítiť ohlasy na revolučné tradície, najmä na revolúciu v r. 1848, ale napr. i na ďalšiu historickú kapitolu - na dobu Veľkej Moravy.

Symbolika spoločnej česko-slovenskej štátnosti, chápanie Veľkej Moravy ako prvého spoločného štátu predkov dnešných Čechov a Slovákov, sa naplno rozvinula a stala oficiálnou ideou po oslobodení Československa v r. 1945 a najmä po februárovom víťazstve pracujúceho ľudu v r. 1948. Rovnoprávnosť českého a slovenského národa, resp. i ďalších národnostných menšín v spoločnej socialistickej vlasti sa upevňovala v teoretickej línii i v praxi a napokon našla progresívny odraz v ústavnom rozhodnutí o federatívnom usporiadaní republiky. V ideovo-politickom zázemí tohto významného aktu sú obsiahnuté viaceré dejinné súvislosti a medzi nimi má myšlienka veľkomoravskej štátnosti čestné miesto.

Ako vyplýva z uvedeného náčrtu zmien v aktualizácii jednotlivých aspektov odkazu Veľkej Moravy, potreby politickej aplikácie boli dlho v predstihu pred vedeckým poznáním. Týka sa to i takých zásadných otázok, ako je genéza slovenského národa, resp. problém kontinuity slovanského osídlenia vo včasnom stredoveku ako jeden z uholných kameňov pre pochopenie významu veľkomoravských dejín a s ním spájaných kultúrnohistorických tradícií v rámci počiatkov slovenských národných dejín. Archeologické bádanie má pri vedeckom rozuzľovaní tejto problematiky nesporne viac ako čestné miesto. Pramenná základňa pre poznanie vývoja územia Slovenska v 9.-12. stor. je však veľmi úzka a každý čiastkový pohľad si žiada sumarizáciu výsledkov viacerých vedných disciplín. Platí to aj o náčrte, ktorý predkladám síce predovšetkým z hľadiska archeologického bádania, no v kontexte všeobecných historických problémov pertraktovaného obdobia.

I keď územie Slovenska predstavuje integrálnu súčasť Karpatskej kotliny, má z hľadiska vývoja osídlenia výrazné špecifiká. Obrovské geomorfologické rozdiely v pomere k rozlohe územia, kontrast medzi južnými nížinami a horskými oblasťami predstavujú pre archeológiu základný diferenciačný aspekt. Možnosti vo vývoji osídlenia na základe klimatických podmienok a podmienok pre poľnohospodárstvo vyplývajú z percentuálneho podielu troch výškových pásiem územia: nížiny /do 300 m n. m./ predstavujú 40,9 %, nízke vysočiny /301-700 m n. m./ 37,7 % a stredné a vysoké vysočiny /nad 700 m n. m./ 21,4 % územia /Lukniš 1972, s. 124 n./.

Poznatky o vývoji v praveku a vo včasnodejinnom období svedčia o tom, že kým južné nížinné oblasti inklinovali kultúrnym vývojom bezprostredne k centrálnym častiam Karpatskej kotliny a vôbec k juhovýchodu, horské oblasti majú zreteľné vzťahy i na severe, sú tu však už od praveku tendencie k vytváraniu špecifických, izolovaných skupín a aj pri výrazných kultúrnych alebo etnických zmenách tu prežívajú vo forme tzv. etnického substrátu nositeľa starších kultúr ako prejav alebo náznakov kultúrnej kontinuity.

S takýmto substrátom, t. j. so zvyškami predslovanského osídlenia, sa stretli na území Slovenska i jednotlivé vlny slovanského obyvateľstva, ktoré sa tu začali usadzovať už najneskôr od konca 5. stor. V súvisi so 6.-7. stor. možno hovoriť o absorpcii cudzích vplyvov a kultúrnej integrácii, ovplyvňovanej aj blízkosťou avarského kaganátu. Pred r. 670 sa však avarská moc prejavuje len na južnom Slovensku vo forme vojenskej kontroly. Vznik Samovej ríše je odzrkadením vnútorného vývoja naddunajských Slovanov, ich osamostatnenia sa od bezprostredného avarského mocenského vplyvu. Širší prienik avarského osídlenia do najjužnejších častí Slovenska je zreteľný od poslednej štvrtiny 7. stor. a pretrvával počas celého 8. stor. Severne od oblasti s výskytom slovansko-avarských pohrebísk sa však vyvíjala samostatná slovanská spoločenská štruktúra s postupným rozkladom kmeňového zriadenia a formovaním teritoriálnej organizácie. Okrem poľnohospodárskeho osídlenia v nížinách a kotlinách je zreteľný postup a exploatacia rudných ložísk. Od druhej polovice 8. stor. je badateľný výrazný populačný nárast. Formujú sa hradiská ako centrá spoločenskej organizácie. O postupnom vymanení sa Slovanov spod avarského vplyvu svedčí napr. príklon v oblasti výzbroje a vôbec vojenstva k západným - franským vzorom. Koncom 8. stor., keď sa začína etatizačný proces, ktorý v tretine 9. stor. vyústil vo vznik jednotného veľkomoravského štátu, bolo súvisle osídlených asi 12 % územia /Chropovský 1962; Bialeková 1980a, s. 217-218 a 1980b; Čilinská 1965, s. 48 n.; Dekan 1972, s. 177; Chropovský - Ruttkay 1985; Zábojník 1978/.

Spojenie moravského a nitrianskeho kniežatstva predstavovalo základňu pre ďalší mocenský nástup na sever a východ územia Slovenska a podrobenie ďalších tunajších územnoorganizačných celkov. Koncentrácia moci mojmírovských kniežat viedla veľmi rýchle k zmenám organizácie územia. Zanikla časť starších hradísk, ďalšie boli začlenené do nového systému hospodársko- a vojensko-správnej organizácie /Chropovský - Vladár - Ruttkay 1978/. Formujú sa tzv. hradské mestá, okolo ktorých sa sústreďuje sídlisková aglomerácia. V nej mala okrem poľnohospodárskych osád významnú úlohu sieť špecializovaných remesiel, zameraných predovšetkým na uspokojovanie potrieb pomerne početnej vedúcej vrstvy. Najmä počas vlády kniežaťa Rastislava /846-870/ sú v centrálnych častiach Veľkej Moravy zreteľné markantné zmeny v organizácii spoločnosti a výroby; prevládajúcimi sa stali včasnofeudálne znaky /Bialeková 1978a, s. 257 n./. Rastúcu mieru suverenity v zahraničnopolitických vzťahoch dokresluje Rastislavova snaha o byzantskú orientáciu a pozvanie Konštantína a Metoda /Vavřínek 1963; Dvorník 1970/.

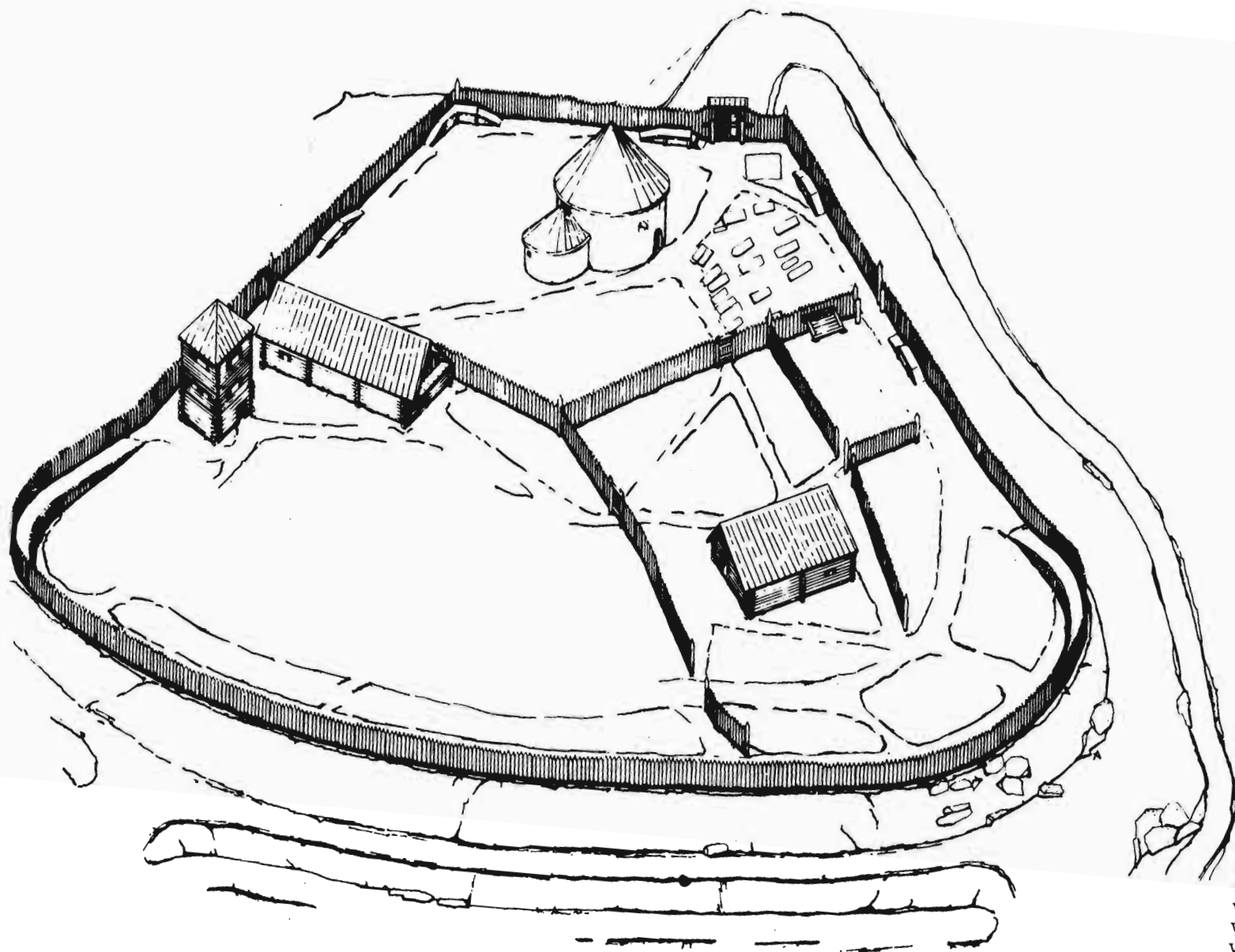
Výsledky archeologického bádania naznačujú, že v spoločenskom vývoji pretrvávali počas celého 9. stor. výrazné rozdiely medzi centrálnymi a periférnymi časťami Veľkej Moravy. Preto konštatácia o včasnofeudálnej podstate veľkomoravského štátu sa dotýka len jeho územného jadra - predovšetkým južnej Moravy, juhozápadného Slovenska a naddunajskej časti Rakúska. V súvisi s týmto územím sú namieste napokon i úvahy o formovaní etnickej integrity v užšom zmysle slova /Dekan 1972, s. 173 n./.

Z hľadiska vývojových procesov je potrebné vývoj území, ktoré považujeme za jadrové časti Veľkej Moravy, posudzovať v širšom geografickom kontexte - najmä vo vzájomnej prepojenosti so spoločenskými zmenami v 9. stor. napr. v Zадunajsku, ale aj v širšom európskom rámci. Bolo by neúnosné ignorovať vplyvy z východofranskej oblasti najmä v prvej polovici 9. stor. /Havlík 1963; Bialeková 1980a, s. 219/.

Hybné sily vývoja však nepochybne spočívajú v domácich podmienkach, ktoré sa odzrkadľujú čiastočne aj v postupujúcich zmenách v štruktúre osídlenia.

V 9. stor. až v prvej polovici 10. stor. pokračuje zhusťovanie osídlenia nížin a postup i do vyšších pásiem. Vo veľkomoravskom období bolo osídlených už približne 20 % z celého územia Slovenska /Chropovský 1962, 1980; Šalkovský 1984/. Kartografické vyjadrenie tohto obrazu je zatiaľ opticky málo reprezentatívne. Príčinou je rôzna miera preskúmanosti jednotlivých regiónov. Pomerne dobre je známa situácia na juhozápadnom Slovensku. Ďalším terénnym výskumom a prieskumom možno predpokladať zvýšenie počtu známych sídlisk na východnom Slovensku a - opierajúc sa prognosticky o starobylú slovanskú toponymiu - v pomerne rozsiahlych oblastiach južnej časti stredného Slovenska. Nateraz indíciou pre konštatáciu osídlenia niektorých regiónov nielen v hornatých oblastiach, ale i v nížinách, sú neraz jednotlivé akoby izolované lokality. V takýchto prípadoch možno plným právom prekročiť hrádzu prostej pozitivistickej konštatácie. Metodickým východiskom pri náčrte rozsahu osídlenia je predpoklad, že existencia zistených sídlisk alebo i jedného evidentného sídliska v regióne nie je náhodná, kultivácia krajiny má kontinuálny ráz a súvisí s trvalým osídlením, hospodárske potreby a spoločenská organizácia robia nevyhnutným skupinové osídľovanie v istých sídliskových regiónoch /Habovštiak 1973, s. 221 n.; Marsina 1984, s. 44/.

Osobitná pozornosť sa v ostatných rokoch venovala vývoju slovanského osídlenia hornatých častí Slovenska. Od konca 8. stor., no najmä v 9. stor., na-

Obr. 1. Moravany
nad Váhom, časť
Ducové. Kresbo-
vá rekonštrukcia
veľkomoravského
veľmožského dvor-
ca /spracoval H. Al-
brecht a A. Ruttkay/

rastá výrazne počet sídlisk v Žilinskej, Turčianskej, Liptovskej a Hornádskej kotline, osídlenie sa rozšírilo i do Ondavskej vrchoviny a Popradskej kotliny /Šalkovský 1980, 1984/. Postup osídlenia možno dávať do súvisu s relatívnou preľudnenosťou nížinných oblastí /Dekan 1948-1949, s. 167 n./, ale v neposlednom rade aj s trvalou exploatáciou nerastných zdrojov; uprostred jednotlivých sídliskových oblastí vznikajú hradiská ako organizačné centrá, formuje sa vedúca vrstva. Obsadenie hornatých oblastí Slovenska a zlomenie moci miestnych kniežat Mojmírovcami už okolo polovice 9. stor. znamenali súčasne aj sprístupnenie surovínovej základne pre výrobu vzráhajúcu sa v okolí veľkomoravských centier /Bialeková 1965/.

Z hľadiska osídľovania vyššie položených oblastí je závažný aj problém relatívnej preľudnenosti nížin. Osídlenie v 9. stor. sa tu javí vo všeobecnosti ako husté. Sú však evidentné aj riedko osídlené územia /na západnom Slovensku napr. východná časť Záhoria, miestami aj južné časti Podunajskej roviny poniže Nových Zámkov/, prípadne i väčšie územia, odkiaľ doteraz nie sú známe sídliská z 9. stor. /Žitný ostrov/.

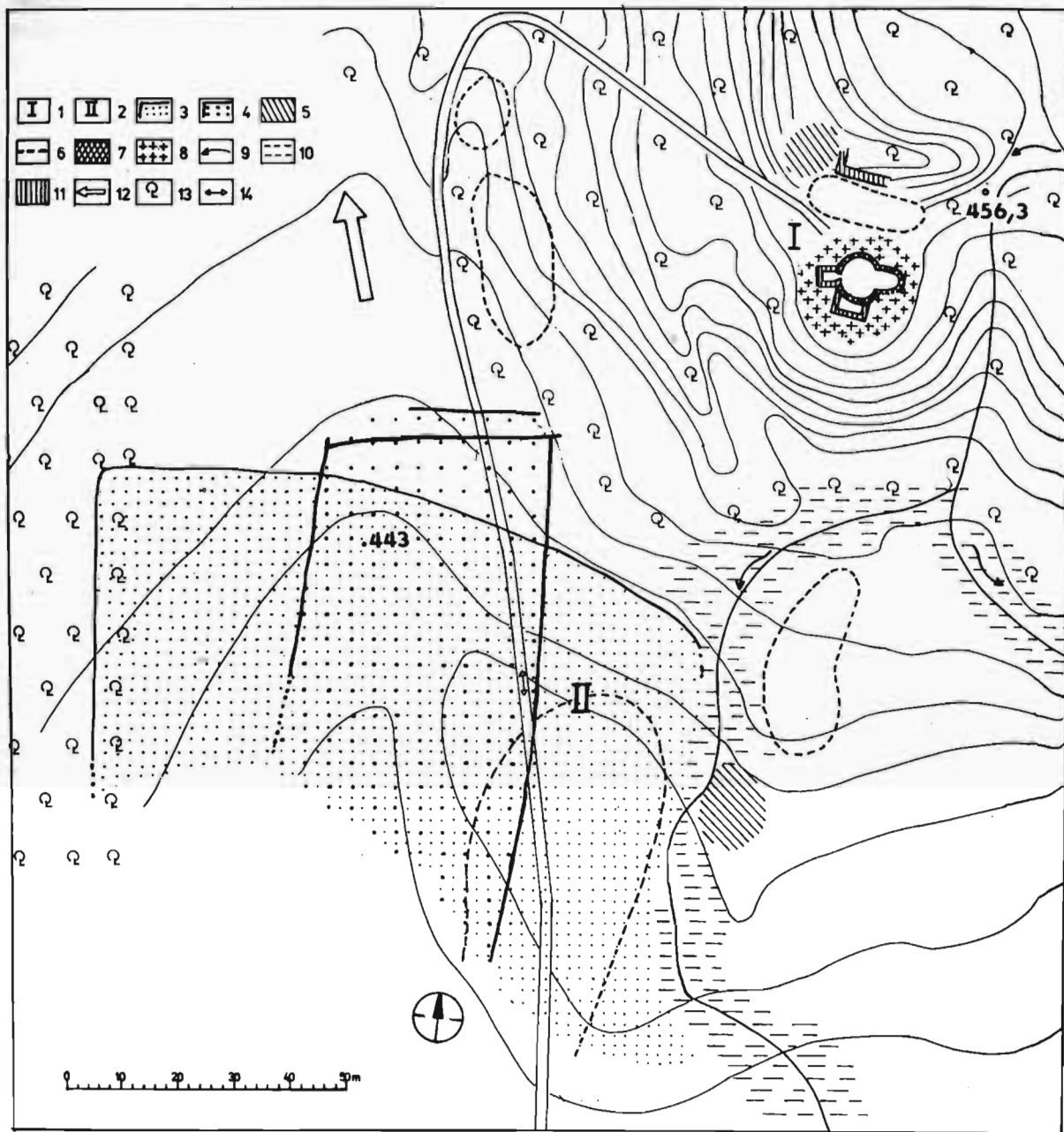
V nížinných oblastiach ide v prípade málo osídlených území o regióny menej vhodné pre poľnohospodárstvo /močaristé, pravidelne zaplavované územia pozdĺž Dunaja a dolnej časti jeho prítokov, piesočnaté časti Záhoria a i./. Z hľadiska sídelných možností istou oporou objasnenia problematiky sú reálne predpoklady o minimálnej oševnej ploche potrebnej v 9. stor. na obživu jednotlivca - 0,5 až 1 ha, ktorá sa mohla dosiahnuť v prípade fungovania pravidelného dvojpoľného hospodárstva /Habovštiak 1965, s. 70 n.; Kučera 1974, s. 143 n./. Zefektívnenie rastlinnej výroby umožnilo v takomto zmysle - v porovnaní so staršími metódami využívania pôdy - postupné zhusťovanie osídlenia aj v menej vhodných prírodných podmienkach.

Problematica relatívneho preľudnenia od prelomu 8. a 9. stor. sa z hľadiska uvedených aspektov javí tak, že šlo o vyťaženie poľnohospodárskych rezerv predovšetkým v územiach najhustejšie osídlených a pre včasnostredoveké poľnohospodárstvo najvhodnejších /najmä Trnavská tabuľa s priľahlými časťami Považia, stredné Ponitrie a Požitavie s centrálnym postavením sídliskovej aglomerácie v okolí Nitry, o niečo menej úzky pás Ľavobrežného Pomoravia a okolie Bratislavy, kumulácia sídlisk na Pohroní v okolí Starého Tekova a Bíne, prípadne husto osídlený pás pozdĺž dolného toku Ipľa/.

Osídľovanie postupovalo z týchto oblastí a zhusťovalo dovtedy redšie osídlenie vyššie položených častí povodí riek a horských kotlín. Takýto postup možno predpokladať i do redšie osídlených častí južného Slovenska, vtedajšie prírodné podmienky tu však neumožňovali vytvoriť vždy súvislú a hustú sieť osídlenia, podmienenú len poľnohospodárskou výrobou /Ruttikay 1985/.

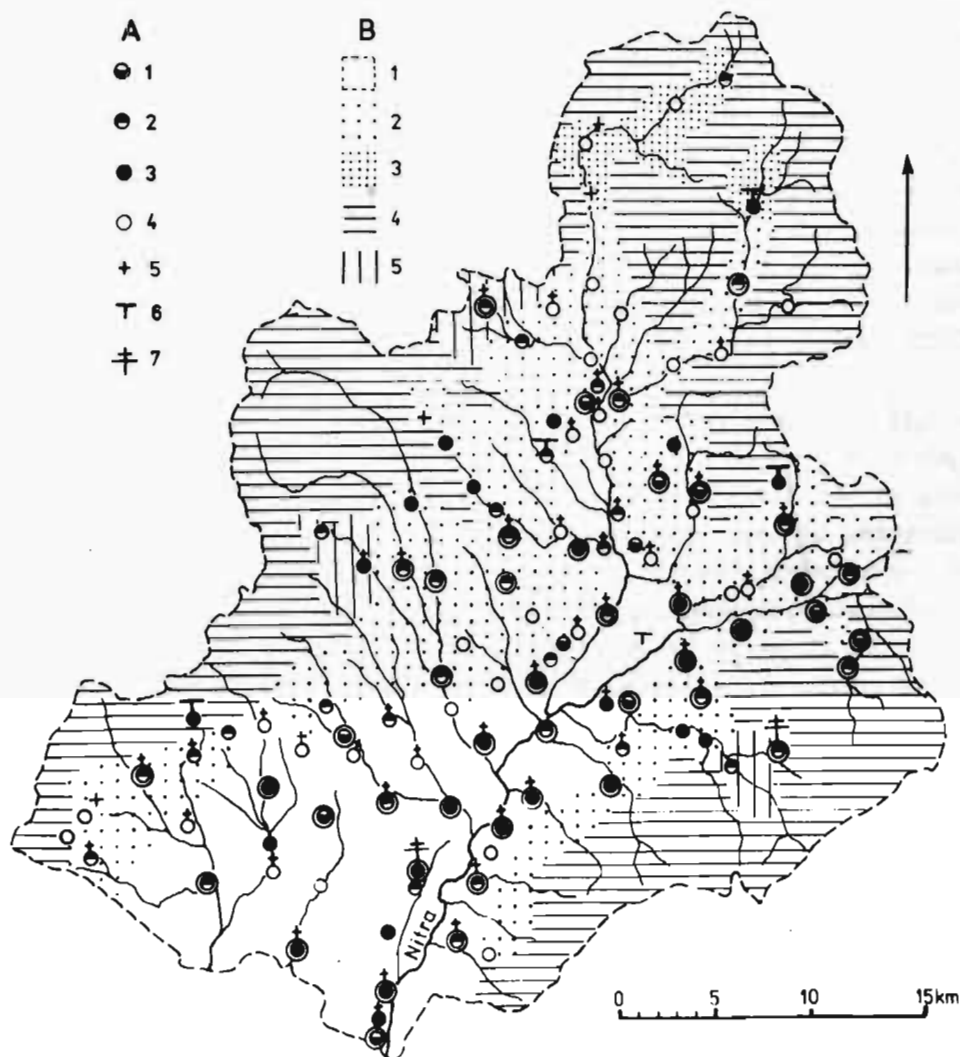
Prehľbujúca sa spoločenská diferenciácia mala teda nepochybne vplyv aj na zmeny v štruktúre osídlenia, v okolí organizačných centier vznikli kumulované sídliskové aglomerácie /Bialeková 1975; Chropovský 1974; Poulik 1975; Hrubý 1965; Dostál 1980/.

V poslednej štvrtine 9. stor. vstúpila Veľká Morava pod vládou Svätopluka do svojej expanzionistickej fázy. Je známe, že expanzívna politika bola nie príčinou, ale skôr dôsledkom prebúdajúcej sa krízy, ktorá sa však prejavila po smrti Svätopluka vo vnútornom vývoji a v zahraničnopolitických vzťahoch. Prípojené územia sa nikdy nestali integrálnou časťou Veľkej Moravy, koncentrácia Svä-

Obr. 2. Nitrianska Blatnica /Jurko a Púšť/. Náčrt štruktúry osídlenia v 9.-13. stor. Legenda: 1 - poloha Jurko; 2 - poloha Púšť; 3 - rozsah staršieho dvorca /severná časť/, vymedzený palisádovou ohradou; 4 - rozsah mladšieho dvorca /severná časť/, vymedzený palisádovou ohradou; 5 - ďalšie plochy so sídliskovými objektmi spreď pol. 11. stor.; 6 - plochy s objektmi neopevnenej osady z 2. pol. 11. - pol. 13. stor.; 7 - včasnostredoveký kostolík sv. Juraja; 8 - včasnostredoveký prikostolný cintorín; 9 - vodné toky v stredoveku; 10 - močaristý terén; 11 - kostolík sv. Juraja - prístavby k rotunde a základy profánnej stavby zo 17. stor.; 12 - pôvodná prístupová cesta od spojnice z Nitrianskej Blatnice do Moravian nad Váhom; 13 - v súčasnosti zalesnený terén; 14 - terajšia prístupová cesta na lokalitu /spracoval A. Ruttkay a J. Žuk-Olszewski/

topluka na budovanie rozsiahlej ríše naopak odhalila prehľbujúce sa rozpory vnútri vlastného jadra štátu. Okrem podvojnosti Veľkej Moravy ako zdroja kríz /moravské a nitrianske kniežatstvo/, nerovnomerného spoločenského vývoja jednotlivých jej častí /feudalizujúca sa kniežacia a veľmožská doména, na druhej strane občiny

Obr. 3. Osídlenie územia okresu Topoľčany v 8./9. - 13. stor.
 Legenda: A. 1 - archeologicky doložené sídliská z 8./9. a 10. stor.; 2 - archeologicky doložené sídliská z 11.-13. stor.; 3 - archeologicky doložené sídliská z 8./9. - 10. stor. i z 11.-13. stor.; 4 - sídliská doložené písomnými prameňmi; 5 - fary a farské kostoly; 6 - ďalšie kostoly spred 14. stor.; 7 - kláštory; B. Územie okresu z hľadiska bonity pôdy pre potreby poľnohospodárstva. Pôdy: 1 - výborné, 2 - veľmi dobré, 3 - stredne výhodné, 4 - lesné, 5 - málo produktívne /spracoval A. Ruttkay a E. Rejholec/

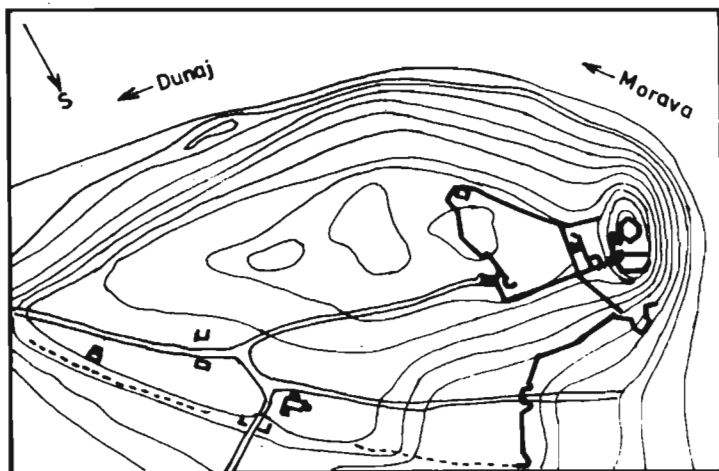
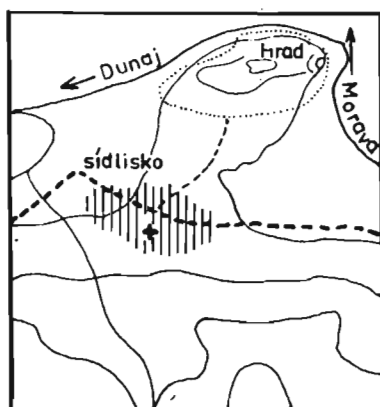
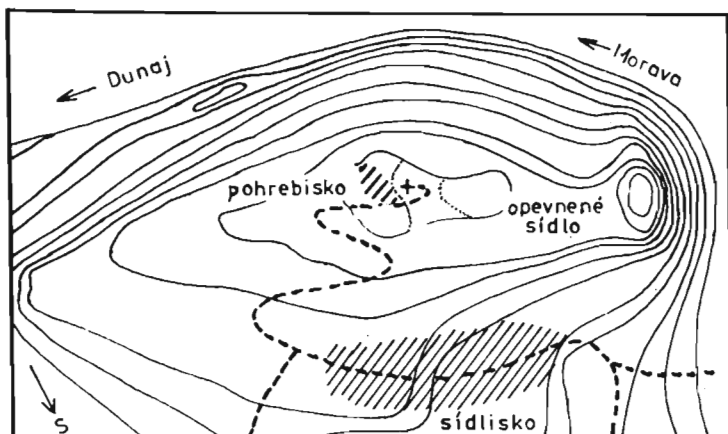
slobodného obyvateľstva, antagonizmy medzi prívržencami kresťanstva a pôvodného pohanského náboženstva atď./ a nejednotnosti hospodárskej organizácie /špecializovaná výroba, zameraná takmer výlučne na uspokojenie požiadaviek vedúcej vrstvy, autarkia domácej produkcie v prostredí jednoduchšieho slobodného obyvateľstva, neumožňujúca rozvoj vnútorného trhu/ objavili sa nové prvky krízy priamo v prostredí vedúcej vrstvy. Bola to najmä rastúca moc veľmožov, založená na súkromnom vlastníctve pôdy, a ekonomický potenciál v ich rukách, pomocou kto-

rého si budovali vlastné ozbrojené družiny /spoločensko-ekonomické a vojensko-politické aspekty vnútornej dezintegrácie Veľkej Moravy pozri Havlík 1960, 1965, 1978; Graus 1963; Ratkoš 1965; Poulik 1963, 1975; Chropovský 1972/.

Mocenské rozpory tlejúce vnútri vedúcej veľkomoravskej vrstvy sa po smrti Svätopluka preniesli výrazne do oblasti vonkajších vojensko-politických vzťahov. Ich konečným odzrkadlením nebolo len postupné odtrhnutie sa jednotlivých území získaných expanziou mimo jadra Veľkej Moravy alebo dobre známy spor medzi Mojmirom II. a Svätoplukom II., ktorý dôsledne využili Frankovia. O prvkoch separatizmu niektorých predstaviteľov veľkomoravskej aristokracie vo vzťahu k Mojmirovi II. svedčia však nepriamo aj azyly, ktoré poskytovali Frankovia vyhnancom z Veľkej Moravy /MMFH 1966, s. 123/. Mojmír II. sa musel zrejme i v domácich pomeroch čoraz viac opierať o cudzích ozbrojencov, medzi ktorými boli pravdepodobne aj príslušníci staromaďarských jednotiek /Havlík 1965, s. 135 n./.

Zánik Veľkej Moravy sa javí predovšetkým ako výsledok dezintegračného procesu, to znamená rozdrobenia organizačného celku - územného jadra - na menšie územné jednotky. V protiklade k tejto formulácii je v bádani zaužívaná predstava o akomsi jednorazovom podmanení centier Veľkej Moravy starými Maďarmi /prehľad názorov k problematike bitky pri Bratislave pozri najnovšie Vyvíjalová 1985/. Ako rozhodujúci argument sa už tradične využíva údaj o bitke pri Bratislave v r. 907 ako terminus ante quem pre zánik veľkomoravského štátu. Posledne sa vzniesli pozoruhodné argumenty v súvisi s týmto periodizačným medzníkom; okrem osvetlenia genézy a štruktúry neskorého Aventinovho "spravodajstva" o tejto bitke, pozoruhodná je aj kritická analýza o nespornej bavorsko-staromaďarskej bitke v r. 907 na Dunaji, avšak názov miesta zrážky Brezalauspurc sa vyskytuje len v jednom prípade, a to v prepise z 12. stor. /Vyvíjalová 1985/. Uvedené námietky nemožno ignorovať a treba im venovať pozornosť aj v rámci noetických možností ďalších disciplín. Takúto bitku totiž musel predchádzať staromaďarský útok, ktorý by bol zničil veľkomoravské centrá. Medzi ne patrila napokon i samotná Bratislava. Archeologické výskumy veľkomoravských hradísk však zatiaľ nezistili príznaky náhleho zániku začiatkom 10. stor. Precizácia datovania naopak priniesla doklady o tom, že viaceré slovanské hradiská stihol násilný zánik pred polovicou 9. stor. v rámci veľkomoravského štátotvorného procesu /Bialeková 1980a/. Na lokalitách, ktoré mali kľúčový význam vo vrcholnom období Veľkej Moravy, vidíme v 10. stor. skôr funkčnú retardáciu a celkový definitívny úpadok /napr. Mikulčice - Poulik 1975/ alebo - a to sa týka najmä niektorých veľkomoravských centier na území Slovenska - istý útlm, ktorý sa však zastavil v súvisi s opätovným funkčným vzostupom v počiatkoch uhorského štátu. Potvrdila sa priebežná funkcia Nitry ako správneho a výrobného centra a pravdepodobne i tunajšia kontinuita cirkevných inštitúcií /Chropovský 1964a, b, 1972, 1974; náznaky funkčnej kontinuity využitia hradného kopca v Nitre v 9.-11. stor. vyplývajú aj z materiálov, ktoré publikoval Točík 1983/. K veľkomoravským správnym centrá, ktorých funkcia prešla do organizačnej štruktúry uhorského štátu, patrila aj Bratislava /Štefanovičová 1975/. Včasnouhorské komitátne centrum v Starom Tekove vzniklo na mieste veľkomoravského hradiska /Habovštiak 1978/. Pendantom podobného vývoja na východnom Slovensku sa javí komitátny hrad v Zemplíne /Beňadik 1964/. Bývalé veľkomoravské centrá so zrejmuou kontinuitou osídlenia mohli byť dokonca už oporou vojenského zabezpečenia uhorského štátotvorného procesu /Habovštiak 1966/. Na ďalších opevnených lokalitách, ktoré vznikli vo veľkomoravskom období, sa

ukázal iný obraz vývoja. Ich definitívny zánik síce nesúvisí bezprostredne s prvotným staromaďarským záborom, ale zrejme až s počiatkami uhorského štáto-
tvorného procesu. Patria sem hradiská uzavierajúce na Pohroní Slovenskú bránu /Tlmače, Malé Kozmálovce, Rybník a Psiare, Hronský Beňadik a. i./, plniace pre-
tunajších Slovanov až do začiatku 11. stor. obrannú funkciu /Habovštiak 1975/,

Obr. 4. Bratislava, časť Devín. Vývoj pevnos-
tnej zástavby a podhradskej osady v 11.-12. /ho-
re/, 13. /v strede/ a 15. stor. /dole/. Podľa
V. Plachej, J. Hlavicovej a I. Kellera

na Považí veľmožský dvorec
v Ducovom, zanikajúci až po po-
lovici 10. stor. /Ruttikay 1978/,
a na východnom Slovensku najmä
hradisko v Šarišských Sokolov-
ciach /Béreš 1978/.

Z hľadiska archeologického
bádania sa teda známy termín
bitky pri Bratislave javí na-
najvyš ako istý politický pe-
riodizačný prelom. Rozhodne
však nie sú celkom synchronne
poznatky o vývoji materiálnej
kultúry, ktorá - ako sa zdá
napr. v šperkárstve -, práve
začiatkom 10. stor. dosahuje
najväčší rozkvet a vyznieva
v priamom pokračovaní ešte nie-
koľko desaťročí /Dostál 1966;
Ruttikay 1983/. Fixná periodi-
začná hranica je síce nevyhnut-
nou pre definíciu hlavných vý-
vojových prúdov, nemôže však
postihnúť skutočnú dynamiku,
ale ani geografickú diferenco-
vanosť vývoja v jednotlivých
častiach územia bývalej Veľkej
Moravy.

Západné časti veľkomorav-
ského štátu - Morava - dostali
sa postupne do zväzku českého
štátu, pričom časť územia sta-
rej Moravy si mohla zachovať
určitú organizačnú samostatnosť
až do tretiny 11. stor. /Havlík
1978/.

V politických dejinách
územia Slovenska sa po staro-
maďarskom zábore vynára v prie-
behu 10. až začiatku 11. stor.
problematika mocenskej sféry
bielochovátskeho kniežatstva,
resp. českého, poľského a uhor-

ského štátu /prehľad problematiky Ratkoš 1965, s. 147 n.; Varsik 1965/. Z hľadiska kontinuity osídlenia a genézy stredovekej slovenskej národnosti majú však omnoho väčší význam otázky vnútorného vývoja.

Na základe rektifikácie z odhadu celkového počtu obyvateľov Veľkej Moravy koncom 9. stor. /Havlík 1960/ a archeologicky zistenej štruktúry sídlisk možno predpokladať, že na území Slovenska žilo vo vrcholnej fáze veľkomoravského štátu asi 120 000 obyvateľov. Porovnajme obraz veľkomoravského osídlenia so štruktúrou sídlisk v polovici 10. až polovici 13. stor. /približne 2300 jednotiek; obr. 5/. Etnické rozloženie obyvateľstva sa síce v sledovanom období zmenilo, ale z hľadiska štatistiky ide takmer výhradne len o Slovanov a Maďarov. Okrem malých vojenských zoskupení cudzieho etnického pôvodu /Pečenehovia, Sikuli, Kumáni, ale aj východní Slovania a i./, rozmiestnených na strategických uzloch, nepredstavovali v období pred tatárskym vpádom vážnejší demografický podiel ani Nemci /otázky kontinuity a komparácia na základe regiónov s čisto slovanským osídlením podľa písomných prameňov Ratkoš 1984; Marsina 1984; ďalej pozri Fügedi 1981/. V prvej polovici 13. stor. dosiahol počet obyvateľov žijúcich na území Slovenska asi 240-250 000. Demografický prírastok /podľa odhadu/ za obdobie asi 350 rokov /ca 900-1250/ je veľmi nízky /ročne predstavuje priemerný nárast o 0,3 obyvateľa na 1000 obyvateľov/.

Odhad početnosti včasnostredovekého obyvateľstva na Slovensku sa vcelku medzi jednotlivými bádateľmi nerozchádza, rôznia sa však názory na etnickú skladbu /kritický prehľad Marsina 1961/. Odhady, resp. domnienky o malom počte slovanského obyvateľstva na území Slovenska vyplývajú z viacerých príčin. Jednou z nich je apriórna téza o periférnom postavení územia Slovenska v rámci veľkomoravského štátu. Druhou je predpoklad koncentrácie osídlenia len v nížinných oblastiach. Treťou tézou, ktorej nahrávajú aj názory niektorých slovenských bádateľov, je predstava o katastrofálnom priebehu útoku starých Maďarov, o hromadnom decimovaní slovanského obyvateľstva a o permanentnej slovansko-maďarskej konfrontácii v 10. stor. /pozri napr. Györffy 1977 a 1983; Ratkoš 1965, s. 142 n.; Točík 1979/.

Ako sa vyvíja podiel staromaďarského etnika na osídlení územia Slovenska v 10.-11. stor.? Výskumy na včasnostredovekých pohrebiskách poskytujú oporu pre približnú rekonštrukciu vývoja /bližšie Ruttkay 1985/.

Najstarší staromaďarský horizont z prelomu 9. a 10. stor. je známy len z východného Slovenska; hroby z oblasti Medzibodrožia svedčia však len o krátkodobom pobyte, ktorý nemal priame sídliskové pokračovanie. Na ďalších úsekoch južného pásma Slovenska patria najstaršie staromaďarské hrobové celky až do obdobia po r. 920-925 a neprekračujú na severe čiaru Trnava - Nitra - Levice - Krupina - Lučenec - Rimavská Sobota. Niekedy medzi r. 930-940 sa začína posun ďalších - väčších skupín staromaďarského obyvateľstva. Ani táto vlna sa nerozšírila severnejšie od uvedenej línie. Územie, z ktorého poznáme staromaďarské hroby pred polovicou 10. stor., má veľkosť asi 7500 km². Ide teda približne o 1/7 územia Slovenska, resp. o 1/4 území vo výškových rozpätiach do 300 a 301-700 m.

Špecifikujeme teraz tieto zistenia na základe konfrontácie spomenutých poznatkov o štruktúre osídlenia vo veľkomoravskom období a v polovici 10. až polovici 13. stor. Z hľadiska kartografického vyjadrenia je tu zrejmá nadväznosť. V mladšom zo spomenutých časových etáp je naďalej zreteľná a samozrejmá závislosť počtu sídlisk od nadmorskej výšky: 74-75 % sídlisk vo výške do 300 m,

21-22 % v rozmedzí 301-700 m n. m. a len niečo vyše 3 % vo výške nad 700 m. V tejto základnej línii závislosti sú značné rozdiely medzi regiónmi. Osídlenie hornatých častí Slovenska sa obmedzuje na kotliny, avšak vo výškach nad 700 m len sporadicky /Slovenské rudohorie, podtatranské časti Spiša a Liptova, Štiavnické vrchy a pod./. V rozpätí 301-700 m n. m. bol pomerne veľmi husto osídlený Spiš s údolím Popradu a Turiec /hustota sídlisk tu znesie porovnanie s hustotou osád v nížinných oblastiach/. O niečo redšie bol osídlený Liptov a Zvolenská kotlina. Podstatne menej intenzívnym sa javí osídlenie Žilinskej kotliny, strednej Oravy a severného Šariša. Na severnej Orave, veľkej časti Kysúc a na pomerne rozsiahlom území severovýchodného Slovenska /tu dokonca i na územiach s výškou pod 300 m n. m./ chýbajú nateraz hocijaké stopy stredovekého osídlenia spreď polovice 13. stor. Nápadná je však aj absencia sídlisk napr. v horných častiach povodia Ipla a Suchej.

Nížinné oblasti boli osídlené husto, ale nie rovnomerne. Osídlenie Podunajskej roviny a Podunajskej pahorkatiny s prilahlými širokými kotlinami a riečnymi nivami bolo vo všeobecnosti hustejšie v porovnaní s nížinnou oblasťou na východnom Slovensku. V rámci západného Slovenska je tu nápadné riedke osídlenie Záhoria, redšie sú rozložené sídliská na pahorkatine medzi riečnymi nivami /napr. i medzi Váhom a Nitrou/ a pomerne veľké ostrovy bez sídlisk sú i na Podunajskej rovine /napr. severovýchodná časť Žitného ostrova, resp. povodie Čiernej Vody a Malého Dunaja, úseky Považia a Ponitria južne od Nových Zámkov i Kolárova/.

Je pozoruhodné, že staromaďarské pohrebiská prvej a druhej vlny chýbajú na značných územiach najúrodnejších častí Slovenska /Trnavská tabuľa, Považie severne od Hlohovca, Ponitrie severne od Nitry, úrodné východoslovenské nížiny/, nehovoriac o tom, že doklady staromaďarskej prítomnosti chýbajú vo vyšších úsekoch povodia riek a v horských kotlinách, ktoré boli Slovanmi osídľované intenzívnejšie už od 8.-9. stor. Ohraničenie primárneho staromaďarského záboru na južnom Slovensku, ktoré na základe doterajších poznatkov archeológie ťažko možno položiť pred štvrtinu 10. stor., má nepochybne vojenské a hospodárske aspekty.

Spomenieme najprv niektoré hospodárske hľadiská. Územie, na ktorom sa stretávame so staromaďarskými pohrebiskami, patrí síce zväčša k poľnohospodársky výnosným regiónom, avšak pri dolných tokoch riek a v oblasti Dunaja boli veľké plochy močiarov i podmosených lúk, vhodných len na sezónnu pastvu. Veľkosť odhadu staromaďarskej populácie, ktorá sa mohla usadiť na uvedenom území, závisí od hospodárskej základne, s ktorou spojíme jej činnosť. Ak by sme vychádzali z tradičnej nomádskej, t. j. čisto pastierskej obživy, tak by sa nám počet obyvateľstva staromaďarského pôvodu pohyboval v rozpätí cca 5200-14 500 /rektifikácia na základe analýz v prostredí nomádskeho spoločenstiev - Kučera 1974, s. 102/. Tento počet možno o niečo zvýšiť, ak zoberieme do úvahy predpoklad netypickej, no pravdepodobnej znalosti a realizácie poľnohospodárskej výroby /prehľady napr. Bartha 1968; Mesterházy 1980/. I tak však vojenské družiny a potom staromaďarské "masy" /Točík 1979, s. 79/ predstavovali v prvej polovici 10. stor. na území Slovenska početne ešte pomerne malú zložku v porovnaní s počtom tunajšieho slovenského obyvateľstva. Ukazuje sa, že postup staromaďarského osídlenia smeroval najprv v značnej miere na vypĺňanie redšie osídlených miest južného Slovenska. V súlade s takýmto obrazom vznikol predpoklad, že v prvej polovici 10. stor. istý posun častí slovenského obyvateľstva z južného Slovenska na sever by bolo možné predpokladať len v súvisi s prvým vojenským náporom Maďarov /Šalkovský 1980, s. 170/.

Determinujúcim faktorom z hľadiska staromaďarskej kontroly nad týmto územím a z hľadiska kontinuity veľkomoravských prvkov v druhej polovici 10. stor. je problematika českého a poľského výboja na území Slovenska. Ak by šlo o proces dlhý a teritoriálne rozsiahly, to znamená až po Dunaj /Ratkoš 1965/, dalo by sa predpokladať, že z južných častí Slovenska bola vytlačená nielen staromaďarská vojenská zložka, ale očakávala by sa istá zmena aj v tunajšom celkovom demografickom obraze osídlenia v druhej polovici 10. stor. Situácia na etnicky heterogénnych pohrebiskách tzv. belobrdského typu však nasvedčuje, že vývoj nadväzuje organicky na prvú polovicu 10. stor. Okolo polovice 10. stor. doznievajú na južnom Slovensku pohrebiská koreniace vo veľkomoravskom období. Niektoré z nich splývajú s pohrebiskami belobrdského typu. V materiálnej kultúre sa stierajú výraznejšie etnické determinanty, postupuje zjednocovanie v rámci veľkej časti Karpatskej kotliny, avšak so zachovaním určitých regionálnych špecifík a s pomerne zreteľným ohraničením na severe; táto hranica sa v podstate kryla so zónou prieniku staromaďarských populácií na územie Slovenska v prvej polovici 10. stor. /Váňa 1954; Bálint 1976; Rejholcová 1982; Ruttkay 1983/. Možno súhlasiť s domnienkou, že na južnom Slovensku sa hranice územia kontrolovaného bezprostredne starými Maďarmi podstatnejšie nezmenili ani v druhej polovici 10. stor. Dočasné české územné zisky prichádzajú teda do úvahy severnejšie od tohto územia, to isté platí i o poľskom zásahu Boleslava Chrabrého /náznaky ústupu starým Maďarom mali lokálny charakter, a nešlo o väčšie územné zmeny - pozri Ratkoš 1984, s. 23/. Nepriamo by to podporovala i skutočnosť, že v druhej polovici 10. stor. bolo posilnené severné pomedzie primárneho staromaďarského záboru na juhozápadnom Slovensku. Dokazujú to napr. hroby s dvojostřými mečmi na niektorých pohrebiskách belobrdského typu /Bakay 1967; Ruttkay 1970/. Na východnom Slovensku bola situácia iná. Počas celého 10. stor. chýbajú stopy staromaďarského etnika na území severne od línie Latorica - Bodrog. Nevznikli tu ani pohrebiská belobrdského typu. Stopy staromaďarského osídlenia a jeho kontakty so Slovanmi možno v materiálnej kultúre zachytiť až od prelomu 10. a 11. stor., aj to len na najjužnejších územiach /Čaplovič 1983, s. 385/.

Slovansko-maďarská etnická hranica, ktorá vznikla na území Slovenska v 10. stor., predstavuje relatívne stabilnú veličinu počas celého stredoveku. V južných častiach Slovenska sa v 11.-12. stor. usídľovali ďalšie - v porovnaní s 10. stor. zrejme početnejšie - skupiny roľnícko-pastierskeho obyvateľstva maďarského pôvodu. Až v tomto období možno rátať s asimiláciou značnej časti tunajšieho pôvodného slovanského obyvateľstva. O zhusťovaní osídlenia svedčí napr. obraz vývoja sídlisk na Žitnom ostrove /Hanuliak 1982/. Slovanské etnické ostrovy sa však zachovali i na južnom Slovensku počas celého stredoveku /Marsina 1984, s. 53; o problematike ďalších slovanských skupín, ktoré sa usídľili na Slovensku pred 14. stor., - napr. Marsina 1984, s. 56-57; Fügedi 1981, s. 393/. Severnejšie od hlavnej etnickej hranice však naopak asimilačnému procesu rýchle podľahli menšie maďarské alebo aj iné etnické - hlavne vojenské - skupiny /Ratkoš 1965/.

Z hľadiska etnogenézy slovenského národa je teda rozhodujúcim základom kontinuita kompaktného slovanského osídlenia z preduhorských čias. V etnickom integračnom procese, v rámci ktorého sa z potomkov veľkomoravských Slovienov formovala stredoveká slovenská národnosť, zohral nemalú stmelujúcu úlohu aj politický rámec uhorského štátu. Plným právom možno od 10. stor. používať pre slo-

vanské obyvateľstvo Slovenska etnické označenie Slováci /Ratkoš 1984; Marsina 1984 v širších súvislostiach pozri Ratkoš 1972; Kučera 1977/. Išlo o etnikum, ktorého spoločenská organizácia a kultúra sa vykryštalizovali vo veľkomoravskom období a ktoré sa v dvoch hlavných geografických a časových fázach /najjužnejšie časti v prvej polovici 10. stor., ďalšie časti od prvej polovice 11. až v 12. stor./ dostali do staromaďarskej sféry, resp. do rámca uhorského štátu. Takýto faktor determinuje na Slovensku priestor, v ktorom možno počítať s priamym podielom veľkomoravských prvkov v organizácii územia a v rôznych oblastiach hospodársko-spoločenskej a kultúrnej problematiky rodiaceho sa uhorského štátu, len na južné časti. Staršie slovanské organizačné prvky v severnejších častiach Slovenska delil v dobe od začleňovania tohto územia do Uhorska až vyše storočný odstup od zániku Veľkej Moravy. Domnienky, že sa tu nevyvinuli žiadne vyššie organizačné formy, sú veľmi vágne a relatívne, neberú do úvahy situáciu v záverečných etapách veľkomoravského štátu. Dezintegračnému procesu zodpovedá predpoklad vzniku menších územných celkov ovládaných príslušníkmi slovanskej aristokracie /Ratkoš 1965, s. 141 n./. Z metodického hľadiska nemáme axiomatický dôvod považovať územnú rozdrobenosť, t. j. stratu vojensko-politického potenciálu, súbežne aj za stratu všetkých hospodárskych a kultúrnych hodnôt z 9. stor. a predpokladať všestranný regres s vylúčením vnútorného vývoja v nových organizačných podmienkach. Ak sa v Ducovom odkryl veľkomoravský dvorec, ktorý zanikol po polovici 10. stor., a v Nitrianskej Blatnici sa zistil zatiaľ izolovaný prípad kontinuity menšieho veľkomoravského sídla s funkčnou retardáciou v veľkomoravskom období, potom napr. výskumy v Trenčíne, na Spišskom hrade /prípadne i v Bojniciach/ naznačujú vývoj severnejších častí územia Slovenska v 11. stor. a možnosť existencie organizačných centier, ktoré sa uplatnili aj v uhorskom štáte /k problematike z rôznych aspektov bádania Fiala 1977; Vallašek - Fiala 1984; Habovštiak 1975; Nešporová 1974; Ruttkay 1978, 1981a/. Je pravdepodobné, že veľkomoravský komplex výšinného opevneného dvorcového typu bol i na ostrohu nad Dražovcami pri Nitre; patrila k nemu i sakrálna stavba, v základoch azda identická so známym kostolíkom sv. Michala. Osídlenie z 9. stor. tu konštatuje už Ľ. Kraskovská /1961/, existenciu veľkomoravského - asi prikostolného - cintorína indikuje nález hrobu s ostrohami /Bialeková 1977, s. 52/; zdá sa, že pevnostná funkcia lokality pretrvala i v veľkomoravskom období. S takýmito poznatkami však ťažko uviesť do súladu názory o globálnej spoločnej obrane Slovanov proti starým Maďarom v 10. stor. Pravdepodobné sú diferencované formy interakcií jednotlivých územných celkov k starým Maďarom, a to od vojenského spojenectva až po odvádzanie tribútov ako zálohu za mier; na základe poznatkov o starobytlom využívaní nerastného bohatstva na Slovensku /Bialeková 1978b/ možno predpokladať napr. dávky vo forme farebných kovov. Takýto vývoj však neznamená jednoznačne vazalský pomer k starým Maďarom; príkladom je najmä sústava obranných zariadení v oblasti Slovenskej brány na Pohroní, brániaca prístup k stredoslovenským rudným ložiskám /Habovštiak 1975/.

Pôvodom veľkomoravské organizačné prvky - či už v oblasti spoločenskej, hospodárskej alebo cirkevnej organizácie - nemožno chápať ako statické relikty alebo tradície; boli súčasťou vývoja, menili sa a transformovali v priebehu 10. stor. na základe vnútorných podmienok a vonkajších impulzov. Severne od primárneho staromaďarského záboru sa museli vo väčšej miere, než sa to odzrkadľuje v súčasnom stave poznania, uplatniť pravdepodobne bielochovátske, české a poľské

vplyvy. Problematika interakcií s týmito oblasťami si zasluži - aspoň z hľadiska metodického zamerania bádania - väčšiu pozornosť ako doteraz. Isté indície vyplývajú z problematiky účinkovania Svorada a z eremitských stôp na Slovensku, siahajúcich aspoň na prelom 10. a 11. stor. /pozri Kútnik 1970/; v archeologickom materiáli ide zatiaľ napr. o nález skvostného meča typu T-1 v Krásnej nad Hornádom na komunikácii od Poľskej brány /Ruttkay 1976, s. 250 n./, resp. o nálezy šperkov a ozdôb tela z 10. a 11. stor. inklinujúcich k oblastiam tzv. zlomkového striebra. Niektoré liturgické predmety však nasvedčujú kontaktom s kresťanstvom východnej orientácie, najmä s územím Ruska: z 10. stor. sú to napr. enkolpióny sýrskopalestínskeho typu /zhrnutie s inou, "pútnickou" interpretáciou prísunu do Karpatskej kotliny pozri najnovšie Holčík 1984/; z Trebišova na východnom Slovensku pochádza pozoruhodná skupinka krížikov, rámcovo datovaná do 12. stor., s priamymi paralelami vo východoslovanskom prostredí a Pobaltí /Kaminská 1982/.

V nových podmienkach od 11. stor. sa viaceré prvky vývoja severnejších častí Slovenska v 10. stor. mohli na základe vytvorenej štruktúry osídlenia alebo koncentrácie remeselnej výroby kontinuálne využiť. Neboli však vzorom uhorského systému, ktorý sa sformoval už prv s využitím slovanských sociálno-ekonomických štruktúr najmä v Zadunajsku a na juhozápadnom Slovensku /prehľad názorov Kučera 1974, s. 17 n./.

V naznačených súvislostiach sa v 10. stor. javí osobitným i vývoj na východnom Slovensku. Zotrvávajú tu bez vonkajšieho narušenia slovanské sídliskové a spoločenskoorganizačné štruktúry z 9. stor. Ich genéza a charakter nie sú však zatiaľ bližšie známe tak, ako dosiaľ nie je špecifikovaná ani teritoriálna väzba tohto územia k veľkomoravskému štátu /Budinský-Krička 1961; Čaplovič 1983; Varsik 1965, s. 179 n./.

Doterajšie výsledky archeologického bádania a ich konfrontácia s písomnými prameňmi naznačujú, že základom pre formovanie stredovekej slovenskej národnosti je starobylé slovanské osídlenie, ktoré možno v kontinuálnej nadväznosti sledovať už od včasnოსlovanského obdobia. Predovšetkým na miestach severne od územia avarskej okupácie a potom primárneho staromaďarského záboru nie sú v sledovanom období stopy narušenia štruktúry slovanského osídlenia alebo etnickej asimilácie obyvateľstva. Naopak, v priebehu stredoveku boli v slovenskom prostredí - s výnimkou nemeckého etnika - asimilované viaceré etnické skupiny, ktoré sa na Slovensku usídlili za rôznych podmienok a znamenali istý demografický prínos k celkovému nárastu slovenskej národnosti /Marsina 1984/.

Zistenie o vývoji preuhorských organizačných centier v veľkomoravskom období potvrdzuje - v porovnaní s názormi o apriórne služobníckom vzťahu Slovanov vo vzťahu k starým Maďarom -, že sociálne hranice neprebíhali natoľko medzi etnikami, ale najmä v rámci ich vlastnej spoločenskej štruktúry.

Načrtnuté znaky organizačnej kontinuity by nemali žiadny základ, keby sa s nimi nebrala do úvahy existencia slovenskej vedúcej vrstvy v kontexte formovania uhorského štátu ako jedného z prvkov, z ktorých sa v 11. stor. vyvinula uhorská feudálna trieda /Kučera 1974, s. 52 n.; Fügedi 1982, s. 395-403/.

L i t e r a t ú r a

BAKAY, K. 1967: Archäologische Studien zur Frage der ungarischen Staatsgründung - Angaben zur Organisierung des fürstlichen Heeres. In: Acta archaeol. Acad. scient. Hung. 19. Budapest, s. 105-173.

- BÁLINT, Cs. 1976: A magyarság és az ún. Bjelo-brdoi kultúra. In: Cumania. 4. Kecskemét, s. 225-254.
- BARTHA, A. 1968: A IX-X. századi magyar társadalom. Budapest.
- BEŇADIK, B. 1964: Slovanské nálezy z výskumu valu na hradisku v Zemplíne. In: Štud. Zvesti AŮ SAV. 14. Nitra, s. 151-160.
- BĚREŠ, J. 1978: Šarišské Sokolovce. In: Významné slovanské náleziská na Slovensku. Bratislava, s. 205-207.
- BIALEKOVÁ, D. 1965: Stav remeselnej výroby na Slovensku v 9.-11. stor. In: O počiatkoch slovenských dejín. Bratislava, s. 81-95.
- BIALEKOVÁ, D. 1975: Pobedim, Überblick über die slawischen Fundstellen. Nitra.
- BIALEKOVÁ, D. 1977: Sporen von slawischen Fundplätzen in Pobedim /Typologie und Datierung/. Slov. Archeol., 25, s. 103-158.
- BIALEKOVÁ, D. 1978a: Včasnofeudálny charakter Veľkej Moravy z hľadiska konfrontácie historických a archeologických prameňov. In: Základné metodologické problémy a marxistické kategórie v archeológii. Nitra, s. 257-266.
- BIALEKOVÁ, D. 1978b: Osídlenie oblastí so surovinovými zdrojmi na Slovensku v 9.-11. stor. Archaeol. Hist. 3. Brno, s. 11-17.
- BIALEKOVÁ, D. 1980a: Návrh chronológie praveku a včasnej doby dejinnej na Slovensku. Slovanské obdobie. Slov. Archeol., 28, s. 213-228.
- BIALEKOVÁ, D. 1980b: Vývoj osídlenia a územnej organizácie. Osídlenie v 5.-8. stor. In: Atlas SSR. Bratislava, kap. IX, mapa 10.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. 1961: Príspevok k poznaniu včasnostredovekej dediny na východnom Slovensku. Slov. Archeol., 18, s. 167-188.
- ČAPLOVIČ, D. 1983: Stredoveké zaniknuté dedinské osídlenie na východnom Slovensku. Slov. Archeol., 31, s. 357-413.
- ČILINSKÁ, Z. 1965: Sociálno-ekonomická problematika vo svetle pohrebísk juhozápadného Slovenska zo 7.-8. storočia. In: O počiatkoch slovenských dejín. Bratislava, s. 48.
- DEKAN, J. 1948-1949: K problémom slovanského osídlenia na Slovensku. In: Historica Slovaca. 6-7. Bratislava, s. 55-82.
- DEKAN, J. 1972: Veľká Morava a problematika veľkomoravskej národnosti. Hist. Čas., 20, s. 173-185.
- DOSTÁL, B. 1966: Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě. Praha.
- DOSTÁL, B.: 1980: Přínos výzkumu v Břeclavi-Pohansku pro slovanskou archeologii 6.-10. století. In: Slované 6.-10. století. Brno, s. 77-88.
- DVORNÍK, F. 1970: Byzantská misie u Slovanů. Praha.
- FIALA, A. 1977: Obytná veža Trenčianskeho hradu. Pam. a Prír., č. 2, s. 13-15.
- FÜGEDI, E. 1981: A középkori Magyarországnak történeti demográfiájának mai állása. In: Kolduló barátok, polgárok, nemesek /Tanulmányok a magyar középkorról/. Budapest, s. 387-397.
- FÜGEDI, E. 1982: O uhorskej šľachte slovenského pôvodu. Hist. Čas., 30, s. 395-403.
- GRAUS, F. 1963: Říše velkomoravská, její postavení v současné Evropě a vnitřní struktura. In: Konference o Velké Moravě a byzantské misii. Brno - Nitra, 1.-4. X. 1963 /Referáty/. Nitra, s. 5-74.
- GYÖRFFY, Gy. 1977: Honfoglalás, megtelepedés és kalandozások. In: Magyar őstörténeti tanulmányok. Budapest, s. 123-156.
- GYÖRFFY, Gy. 1983: István király és műve. Budapest.

- HABOVŠTIAK, A. 1965: Poľnohospodárstvo na Slovensku v 9.-11. stor. In: O počiatkoch slovenských dejín. Bratislava, s. 55-80.
- HABOVŠTIAK, A. 1966: K otázke datovania hradiska v Bíni. Slov. Archeol., 14, s. 439-486.
- HABOVŠTIAK, A. 1973: Stredoveké zaniknuté sídliská ako predmet historickoarcheologického výskumu. Slov. Archeol., 21, s. 221-228.
- HABOVŠTIAK, A. 1975: Hradisko z 9.-10. storočia v Tlmačoch. Slov. Archeol., 23, s. 97-118.
- HABOVŠTIAK, A. 1978: Starý Tekov. In: Významné slovanské náleziská na Slovensku. Bratislava, s. 193-195.
- HANULIAK, M. 1982: Osídlenie Žitného ostrova z pohľadu stredovekej archeológie. Archaeol. Hist. 7. Brno, s. 97-102.
- HAVLÍK, L. 1960: Územní rozsah Velkomoravské říše v době posledních let vlády krále Svatopluka. Slovan. Stud., 3. s. 9-80.
- HAVLÍK, L. 1963: Velká Morava a Franská říše. Hist. Stud., 8, s. 129-180.
- HAVLÍK, L. 1965: Politické osudy a zahraniční vztahy Velké Moravy. In: O počiatkoch slovenských dejín. Bratislava, s. 104-140.
- HAVLÍK, L. 1978: Morava v 9.-10. století. Praha.
- HOLČÍK, Š. 1984: Pektorálne kríže východného pôvodu. In: Zborník prác Ľudmily Kraskovskej /k životnému jubileu/. Bratislava, s. 257-270.
- HRUBÝ, V. 1965: Staré Město - velkomoravský Velehrad. Praha.
- CHROPOVSKÝ, B. 1962: Slovanské osídlenie na Slovensku a jeho problémy. Hist. Čas., 10, s. 216-237.
- CHROPOVSKÝ, B. 1964a: K otázke postavenia slovanských hradísk na Slovensku a úloha ich výskumu. In: Sbor. Filozof. Fak. Univ. Komen. Historica. 15. Bratislava, s. 9-29.
- CHROPOVSKÝ, B. 1964b: Z najstarších dejín Nitry. Vlastiv. Čas., 13, s. 114-119.
- CHROPOVSKÝ, B. 1972: Príspevok k problematike cirkevnej architektúry a počiatkom kresťanstva na Slovensku. In: Monum. Tut. 8. Bratislava, s. 173-208.
- CHROPOVSKÝ, B. 1974: Das frühmittelalterliche Nitrava. In: Vor- und Frühformen der europäischen Stadt im Mittelalter. Göttingen, s. 159-175.
- CHROPOVSKÝ, B. 1980: Osídlenie v období Veľkej Moravy. Vývoj osídlenia a územnej organizácie. In: Atlas SSR. Bratislava, kap. IX, mapa 12.
- CHROPOVSKÝ, B. - RUTTKAY, A. 1985: Archeologický výskum a genéza slovenského etnika. Hist. Čas., 33 /v tlači/.
- CHROPOVSKÝ, B. - VLADÁR, J. - RUTTKAY, A. 1978: Slovenská akadémia vied a 25 rokov archeologického bádania na Slovensku. Slov. Archeol., 26, s. 245-382.
- KAMINSKÁ, Ľ. 1982: Románska sakrálna stavba a cintorín v Trebišove. Slov. Archeol. 30, s. 429-451.
- KUČERA, M. 1974: Slovensko po páde Veľkej Moravy. Bratislava.
- KUČERA, M. 1977: O historickom vedomí Slovákov v stredoveku. Hist. Čas., 25, s. 217-238.
- KÚTNIK, J. 1970: O pôvode pustovníka Svorada. In: Nové Obz. 11, Košice, s. 5-117.
- LUKNIŠ, M. 1972: Reliéf. In: Slovensko. 2. Príroda. Bratislava, s. 124-155.
- MARSINA, R. 1961: O počte a hustote obyvateľstva v Uhorsku do začiatku 14. storočia. Hist. Čas., 9, s. 617-632.
- MARSINA, R. 1984: O osídlení Slovenska od 11. do polovice 13. storočia. In: Slovenský ľud po rozpade Veľkomoravskej ríše. Bratislava, s. 39-60.

- MARSINA, R. - HABOVŠTIK, A. 1980: Osídlenie od 2. polovice 10. stor. do r. 1250. Vývoj osídlenia a územnej organizácie. In: Atlas SSR. Bratislava, kap. IX, mapa 14.
- MESTERHÁZY, K. 1980: Nemzetségi szervezet és az osztályviszonyok kialakulása a honfoglaló magyarságnál. Budapest.
- MMFH 1966: Magnae Moraviae Fontes Historici. I. Brno.
- NEŠPOROVÁ, T. 1974: Výsledky historickoarcheologického výskumu na Trenčianskom hrade. Vlastiv. Čas., 23, s. 143.
- POULÍK, J. 1963: Staří Moravané budují svůj stát. Gottwaldov.
- POULÍK, J. 1975: Mikulčice, sídlo a pevnost knížat velkomoravských. Praha.
- RATKOŠ, P. 1965: Podmanenie Slovenska Maďarmi. In: O počiatkoch slovenských dejín. Bratislava, s. 141-178.
- RATKOŠ, P. 1972: Otázky vývoja slovenskej národnosti do začiatku 17. storočia, Hist. Čas., 20, s. 19-64.
- RATKOŠ, P. 1984: Kontinuita slovenského osídlenia v 9.-11. storočí. In: Slovenský ľud po rozpade Veľkomoravskej ríše. Bratislava, s. 13-38.
- REJHOLCOVÁ, M. 1982: K problematike severnej hranice výskytu tzv. belobrdských pohrebísk. Slov. Archeol., 30, s. 199-209.
- RUTTKAY, A. 1970: /rec./: Bakay, K., Archäologische Studien zur Frage der ungarischen Staatsgründung. Slov. Archeol., 18, s. 482-484.
- RUTTKAY, A. 1976: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II. Slov. Archeol., 24, s. 245-395.
- RUTTKAY, A. 1978: Ducové. In: Významné slovanské náleziská na Slovensku. Bratislava, s. 63-71.
- RUTTKAY, A. 1981a: The Post-Great Moravian Period and the Middle Ages. In: Archaeological Research in Slovakia, Xth International Congress of Prehistoric and Protohistoric Sciences, Mexico 1981. Nitra, s. 169-190.
- RUTTKAY, A. 1981b: Správa o výskume v Nitrianskej Blatnici v roku 1980. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1980. Nitra, s. 256-260.
- RUTTKAY, A. 1983: Problematika výroby a výskytu dekoratívnych kovových predmetov na území Slovenska v stredoveku: In: Archaeol. Hist. 8. Brno, s. 347-363.
- RUTTKAY, A. 1985: Problematika historického vývoja na území Slovenska v 10.-13. storočí z hľadiska archeologického bádania. In: Veľká Morava a korene česko-slovenskej štátnosti. Praha /v tlači/.
- ŠALKOVSKÝ, P. 1980: K vývoju a štruktúre slovanského osídlenia v hornatých oblastiach Slovenska. In: IV. medzinárodný kongres slovenskej archeológie. Sofia 15.-22. septembra. Zborník referátov ČSSR. Nitra, s. 166-173.
- ŠALKOVSKÝ, P. 1984: Zur Makrostruktur der Besiedlung der Slowakei in großmährischer Zeit. In: Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6.-10. Jahrhundert /Symposium, Nové Vozokany 3.-7. Oktober 1983/. Nitra, s. 209-215.
- ŠTEFANOVIČOVÁ, T. 1975: Bratislavský hrad v 9.-12. storočí. Bratislava.
- TOČÍK, A. 1979: K otázke etnicity pohrebísk z 10. storočia na Slovensku. In: Aktuálne otázky výskumu slovanských populácií na území Československa v 6.-13. storočí. In: Zborník referátov zo sympózia v Nových Vozokanoch v r. 1979. Nitra, s. 68-88.

- TOČÍK, A. 1983: Predbežná správa o výskume hradného kopca v Nitre v rokoch 1930-1931. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1982. Nitra, s. 244-247.
- VALLAŠEK, A. - FIALA, A. 1984: Spišský hrad - národná kultúrna pamiatka. /Sprie- vodca./ Košice.
- VÁŇA, Z. 1954: Maďari a Slované ve světle archeologických nálezů X.-XII. století. Slov. Archeol., 2, s. 51-104.
- VARSÍK, B. 1965: K otázke staromaďarských zásahov na východnom Slovensku. In: O počiatkoch slovenských dejín. Bratislava, s. 179-189.
- VAVŘÍNEK, V. 1963: Církevní mise v dějinách Velké Moravy. Praha.
- VYVÍJALOVÁ, M. 1985: Bitka pri Bratislave roku 907 /príspevok ku kritickému prehodnoteniu prameňov/. In: Štud. Zvesti AŮ SAV. 21. Nitra, s. 221-247.
- ZÁBOJNÍK, J. 1978: K výskytu predmetov západného pôvodu na pohrebiskách z obdo- bia avarskej ríše v Dunajskej kotline. Slov. Archeol., 26, s. 193-194.

BESIEDLUNGSGESCHICHTE UND -STRUKTUR DES GEBIETES DER SLOWAKEI IM FRÜHMITTELALTER /BEITRAG ZUM 1100. TODESTAG METHODS/. Im einleitenden Teil pertraktiert der Autor die Entwicklung der ideellen Wertung der byzantinischen Mission in Großmähren und versuchte, diesen bedeutenden kulturgeschichtlichen Akt in den realen Kontext der politischen Geschichte Großmährens einzureihen.

In weiteren Teilen des Beitrags wird die Besiedlungsentwicklung des Gebietes der Slowakei im Frühmittelalter in Anknüpfung an die allgemeine politisch-historische Entwicklung skizziert. Die Entstehung des großmährischen Staates ist eine Fortsetzung und Gipfelung des Zentralisationsprozesses, der im Milieu der norddanubischen Slawen schon in der zweiten Hälfte des 8. Jh. begann. Der staatsbildende Prozeß wies geographisch verschiedene Merkmale und mehrere Etappen auf. Bald nach dem Antritt der Mojmir-Dynastie wurde das Verwaltungssystem reorganisiert - noch vor der Mitte des 9. Jh. ging eine ganze Reihe älterer slawischer Zentren unter. Während der Regierungszeit Rastislavs trug die gesellschaftliche Entwicklung schon Anzeichen von ausgeprägter Feudalisation. Die Konstatierung bezieht sich vor allem auf die zentralen Teile Großmährens: Im Beitrag werden Entwicklungsparallelen aus dem Gebiet Transdanubiens und der östlichen Teile des Frankenreiches erwähnt. Die Entwicklung der peripheren, evtl. zeitweilig angegliederten Teile Großmährens muß jedoch vom Aspekt verschiedener Retardationsstufen beurteilt werden.

Im 9. Jh. setzte im Gebiet der Slowakei der Populationsanstieg fort: Ende des 9. Jh. waren ca. 20 % des Gebietes besiedelt, die Zahl der Bevölkerung erreichte ungefähr 120 000. Determinanten der Besiedlungsdichte, bzw. ihre kumulierten oder zerstreuten Äußerungen waren naturräumliche Bedingungen /Bodengüte, Überseehöhe, hydrographische Verhältnisse der Siedlungskammern/, die Lokalisation von Minerallagern und Kriterien, die durch die Gesellschaftsorganisation gegeben waren /sog. Burgstädte mit einem Netz bäuerlicher und Handwerker-siedlungen, Sitze von Angehörigen der Aristokratie usw./.

Anfang des 10. Jh. ist kein ausdrucksvoller Bruch im Besiedlungscharakter der slawischen Besiedlung zu sehen. Eine gewisse Modifikation der Vorstellungen über die Schlußetappen des großmährischen Staates und seines Zerfalls ist erforderlich. Überschätzt wird der Periodisierungswendepunkt, der gleichsam aprioristisch aufgrund der späteren Erwähnung über die Schlacht bei Bratislava gegeben ist. Die Entwicklung der materiellen Kultur deutet auf ihre Kontinuität wenigstens bis zur Mitte des 10. Jh., die ältesten Spuren der Altmagyaren in der

Сüdwestslowakei reichen im archäologischen Material nicht vor das erste Viertel des 10. Jh. Im Beitrag wird die Voraussetzung begründet, daß der Zerfall Großmährens der Ausmündung des Desintegrationsprozesses entspricht, d. h. der Teilung des Gebietskerns in kleinere Gebietseinheiten mit chronologisch und geographisch differenzierter Entwicklung, bzw. auch mit verschiedener Beziehung zu den Altmagyaren. In solcher Auffassung gewinnt das Zurgeltungskommen einzelner vorungarischer, resp. im wesentlichen großmährischer Elemente in der Formungszeit des ungarischen Staates eine konkrete sozialökonomische Basis.

Bedeutende Aufmerksamkeit wird im Beitrag Fragen der Kontinuität und Diskontinuität der Besiedlung gewidmet und verfolgt werden aus verschiedenen Aspekten die Beziehungen der slawischen und altmagyarischen Besiedlung im 10.-12. Jh. Demographische Schätzungen und Teilberechnungen wie auch archäologische Quellen bezeugen, daß die Ankunft der altmagyarischen Bevölkerung nur allmählich, etappenmäßig war und daß sie bei weitem kein solches Ausmaß erlangte, wie man es ihr gewöhnlich zuschreibt. Im 10. Jh. sind keine markanteren Wandlungen in der slawischen Besiedlungsstruktur sichtbar, die altmagyarischen Gruppen ergänzen nur manche dünner besiedelten Regionen der Donauebene. Es scheint, daß es zur Assimilation der slawischen Bevölkerung in den südlichsten Gebieten der Slowakei erst im 11.-12. Jh. kam. In der Ostslowakei war die Entwicklung anders, direkte Siedlungskontakte der dortigen Slawen mit dem altmagyarischen Ethnikum sind erst vom 11. Jh. an bemerkbar.

In der ersten Hälfte des 13. Jh. erlangte die Bevölkerungszahl im Gebiet der Slowakei 240 000-250 000. Die jetzigen Erkenntnisse über die Besiedlungsstruktur bezeugen, daß die erdrückende Mehrheit der Bevölkerung die Slawen darstellten, der Anteil der Altmagyaren überschritt im 10. Jh. nicht 8-12 %. Im Verlauf des Mittelalters wurden im slawischen ethnischen Milieu - mit Ausnahme deutscher Siedlungsenklaven - zahlreiche Gruppen anderer /teilweise wieder slawischer/ zugewanderter ethnischer Gruppen assimiliert.

Im Abschluß des Beitrages wird konstatiert, daß die slawische Bevölkerung im Gebiet der Slowakei, die im 9. Jh. an den Schicksalen Großmährens Anteil hatte, auch an der Entwicklung des mittelalterlichen ungarischen Vielvölkerstaates partizipierte; sie stellt also die mittelalterliche slowakische Nation dar - die Grundlage des heutigen slowakischen Volkes.

ИСТОРИЯ И СТРУКТУРА ПОСЕЛЕНИЯ ТЕРРИТОРИИ СЛОВАКИИ В РАННЕМ СРЕДНЕВЕКОВЬЕ /СТАТЬЯ К 1100-ЛЕТНЕЙ ГОДОВЩИНЕ СМЕРТИ МЕФОДИЯ/. Автор в вводной части обсуждает вопрос развития идейной оценки византийской миссии в Великоморавском государстве и стремится внедрить этот важный культурно-исторический акт в реальный контекст политической истории Великоморавского государства.

В следующих частях статьи он наметил проблематику развития процесса поселения территории Словакии в раннем средневековье в связи с общим историко-политическим развитием. Образование Великоморавского государства является продолжением и завершением процесса централизации, который в среде славян обитавших территорию к северу от р. Дунай начался уже во второй половине VIII в. Процесс образования государства отличающийся географическими спецификами прошел несколькими этапами. Вскоре после прихода к власти династии Моймир реорганизовалась система управления - еще в первой половине IX в. исчезает целый ряд старших славянских центров. Процесс развития общества в период правления Растислава характерный укреплением феодальных отношений, особенно что касается центральных областей

Великоморавского государства: в статье упоминаются исторические параллели из области к северу от р. Дунай и восточных частей Франкского государства. Развитие периферных, или же временно присоединенных частей Великоморавского государства все-таки следует рассматривать с точки зрения разных степеней ретардации.

В IX в. на территории Словакии численность населения увеличивается: в конце IX в. было заселено приблизительно 20 % территории; численность населения 120 000. Детерминантами плотности населения /качественность почвы, высота над уровнем моря, гидрографические условия районов/, локализация минеральных ресурсов, а также критерии определенные организацией общества /т. наз. городские образования с сетью поселков земледельцев и ремесленников, усадьбы представителей знати и т. п./.

В начале X в. происходят в характере поселения более заметные изменения. Следует модифицировать представления о заключительных фазах существования Великоморавского государства и его распаде. Переоценивается историческая веха в периодизации Великоморавского государства, определенная якобы *a priori* на основе более позднего упоминания о сражении при Братиславе. Развитие материальной культуры указывает на непрерывность славянского поселения по крайней мере до половины X в., самые ранние следы в археологическом материале древних венгров в Юго-Западной Словакии не восходят до четверти X в. В статье обосновывается предположение о том, что распад Великоморавского государства вылился в дезинтеграционный процесс, значит в разделение территории на меньшие территориальные единицы с хронологической и географической точек зрения дифференцированным развитием и по-видимому также определенными отношениями к древним венграм. В этом понимании применение отдельных довенгерских, или же в сущности и большей частью великоморавских элементов в период возникновения Венгерского государства кончилось образованием конкретного общественно-экономического базиса.

В статье уделяется большое внимание вопросам преемственности и прерывистости поселения, а также рассматриваются с разных аспектов отношения славянского и древневенгерского поселений в X-XII вв. Как демографические оценки и частичные пересчеты, так и археологические источники указывают на то, что приход древневенгерского населения был только постепенным, этапным, географически довольно строго ограниченным и далеко не того объема, который ему приписывается. В X в. структура славянского поселения в сущности не изменяется, древневенгерские группы скорее поселяются в некоторых малонаселенных областях Малой-Средне-Дунайской низменности. Кажется, славянское население ассимилируется в самых южных областях Словакии только в XI-XII вв. Другого рода картина наблюдается в Восточной Словакии, где прямые контакты тамошних славян с древневенгерской этнической общностью заметны на селищах только с XI в.

В первой половине XIII в. численность населения на территории Словакии достигает 240-250 000 жителей. Существующие сведения о структуре поселения указывают, что подовляющее большинство населения представляли собой славяне, доля древних венгров в X в. не превышала 8-12 %. В течение средневековья ассимилировались в среде словацкой этнической общности - за исключением немецких селищных анклавов - многочисленные группы иных /частично опять славянских/ иммигрирующих этнических групп.

В заключении статьи констатируется, что жившее на территории Словакии славянское население, которое повлияло на судьбу Великоморавского государства, приняло участие в развитии многонационального венгерского государства; представляя собой таким образом средневековую словацкую народность - основу современного словацкого народа.

NOVÉ PALEOLITICKÉ LOKALITY NA ZÁPADNOM SLOVENSKU

Oskár Čepan

Na západnom Slovensku sa v poslednom desaťročí zistili viaceré paleolitické lokality. Ich objav podnietilo prekonávanie dávnejších predsuďkov o možnostiach osídlenia tohto regiónu v období starého paleolitu, o údajne obmedzenom výskyte nálezov zo stredného paleolitu, nehovoriac už o ustálených názoroch na priestorovo ohraničenú oblasť sídlisk človeka v mladom paleolite.

Najvýznamnejším ziskom pre topografiu doby kamennej na Slovensku je objav viacerých lokalít z obdobia starého a stredného paleolitu v okolí Bratislavy, v užšom zmysle slova v tzv. Devínskej bráne, jednotlivo aj v priľahlých častiach Záhorskej nížiny, Žitného ostrova a na Trnavskej pahorkatine. Po dávnejšom zaregistrovaní nálezov podobného typu v Maďarsku /industria Buda/, v Čechách a na Morave /tzv. bohémien/, v Rumunsku /Dîrjov, Farcasele; Bárta 1965/, Rakúsku /Wien-Laaerberg/, západnom Nemecku /Münzenberg-Oberhessen/, ojedinele aj na Slovensku /Nové Mesto nad Váhom-Mnešice; Kukla - Ložek - Bárta 1962/ sa nádej na zistenie výraznejších stôp obdobných kultúr v domácom prostredí stala celkom reálnou. V podstate išlo o cieľavedomý prieskum terénov, ktoré spĺňajú základné predpoklady výskytu takýchto nálezísk tým, že sa v nich stretávajú tri navzájom podmienené faktory: vodný tok, riečne terasy a materiál vhodný na výrobu nástrojov. Tieto podmienky v žiadúcej miere spĺňajú terasy Dunaja v miestach jeho prielomu cez Malé Karpaty.

Staro- a stredopaleolitická industria okruhliakového typu /pebble culture, Geröllindustrie, valounová industrie/ v okolí Bratislavy nebola preto objavená iba čírou náhodou. Autor tohto článku /profesiou literárny historik/ navštívil v novembri r. 1976 vinice nad bratislavským Slávičím údolím /tzv. Starý grunt, v líščinách/. Hneď prvá obhliadka svahu nad vysokoškolským internátom Ľ. Stúra potvrdila jeho očakávaní. Po niekoľkých prospektorských sezónach bola z tohto i z ďalších miest k dispozícii už značná kolekcia nálezov, ktorá sa časom rozrástla na stovky kusov. Povrchový zber počas viacerých rokov /1976-84/ napomáhali i sťažovali rozsiahle zemné práce, oplocovanie pozemkov, likvidácia viníc, budovanie komunikácií a bytová výstavba v tejto západnej časti Bratislavy.

Podobné zámery viedli autora od r. 1975 aj pri prieskume paleolitického osídlenia na Trnavskej pahorkatine a v predhorí Inovca, v domovskej oblasti tzv. moravianskeho paleolitu. Ak v okruhu tohto posledného išlo najmä o dopĺňanie kolekcí zo známych nálezísk o ďalšie nástroje a tzv. sprievodný materiál, na Trnavskej pahorkatine sa prieskum sústreďoval na archeologicky nepo-
všimnuté vyššie polohy sprašových komplexov v predhorí Malých Karpát. Na týchto výšiniach vystupujú totiž miestami na povrch vrchnoterciérne štrky, ktoré ako vhodný materiál na výrobu nástrojov lákali stredo- a mladopaleolitické populácie k príležitostnému či trvalejšiemu osídleniu. Novým poznatkom je fakt, že spracúvané rádiolarity a rohovce z týchto dielní nie sú importom z bradlového pásma Bielych Karpát /tzv. vlársky rádiolarit/ alebo z nánosov Váhu - ako sa to podnes predpokladá -, ale že sú miestneho pôvodu.

Táto súbornejšia správa nadväzuje na predchádzajúce informatívne state J. Bártu /1981, 1983/. Zameriava sa na detailnejšie priestorové určenie jed-

notlivých lokalít a na ich stručnú obsahovú charakteristiku. Správa ako celok chce súčasne byť inštruktívnym návodom na orientovanie sa prípadných odborných záujemcov v súkromných zbierkach autora state, v spôsobe ich označenia a katalo- gizácie.

1

Nálezy starého a stredného paleolitu v Devínskej bráne sa viažu na terasový systém Dunaja v jeho prielome cez najzápadnejšie výbežky Malých Karpát /km 1880, Devín - km 1869, Bratislava/. Štyri morfológicky vymedzené celky /devínska sku- pina, oblasť Škarice, kryha Starého gruntu a bratislavská kryhová oblasť/ ver- tikálne členia zložené riečne terasy. Zachované sú celistvejšie alebo v útržkoch v rozpätí od holocénu až po pliocénnu plošinovú terasu /Mazúrová 1972, 1973/. Štúdium kvartérneho vývoja týchto útvarov, analýza ich erózných podloží a štrko- vej akumulácie, rozbor sedimentárnopetrografických údajov a rekonštrukcia tekto- nických pohybov viedli k vyčleneniu siedmich terasových stupňov. Medzičasom už boli porovnané s riečnou sústavou Karpát /Mazúrová 1978/, korelované s dunajskými terasami vo viedenskej panve a s celým európskym kvartérnym systémom /Halouzka - Minaříková 1977/.

Výsledkom týchto prác je možnosť rekonštrukcie stratigrafického sledu, ktorý umožňuje základnú orientáciu pri datovaní dunajských terás a paleolitických ná- lezov z nich. Pri priemernej výške hladiny Dunaja 134,6 m sa superpozícia týchto terás ustálila v nasledujúcej schéme /zlomky vyjadrujú vzťah medzi štrkovou aku- muláciou - horný údaj - a skalným stupňom, ako aj medzi ich adekvátnymi výško- vými úrovňami/:

nízka terasa	holocén W R2/W	4-6 -4-6	würm
2. stredná terasa	R2 R1/R2	18-20 10-12	riss 2
1. stredná terasa	R1 M/R1	26-29 19-22	riss 1
3. vysoká terasa	M G/M	48-50 40-42	mindel
2. vysoká terasa	G D/G	80 70	günz
1. vysoká terasa	D koniec pliocénu	101 100	donau
plošinová terasa		130 140	vrchný pliocén/?/

Táto stratigrafická matrica dáva vecný podklad pre orientačné datovanie jednotlivých stupňov dunajských terás /Mazúrová 1973/. Podľa súčasných poznatkov /Lumley 1975; Bárta 1980/ zaľadnenie donau možno pripísať časovému úseku pred vyše 1 200 000 r. Günzskému zaľadneniu zodpovedá interval 1 200 000 až 700 000 r. Teplý interglaciál gūnz - mindel /tzv. cromer/ zaberá obdobie medzi 700 000 až 650 000 r. Veľký glaciál mindel /tzv. elster/ pokrýva rozmedzie 650 000 až 350 000 r. Teplý úsek medziľadovej doby mindel - riss /tzv. holstein/ možno začleniť do rozpätia 350 000 až 300 000 r. Uvedený cyklus tvorí klimatické podložie epochy starého paleolitu. Vymedzuje ju časový úsek od úsvitu ľudských dejín /2-3 000 000 r./ až do konca holsteinského interglaciálu /300 000 r./.

Stredný paleolit sa člení do dvoch úsekov /Fridrich 1982/. Starší z nich vyplňa celé viacfázové risské zaľadnenie /300 až 120 000 r./. Tvoria ho tri studené a dve teplejšie obdobia, ktoré nadväzovali na seba v sekvencii: riss 1 /300 až 250 000 r./, interriss I-II /250 až 220 000 r./, riss 2 /220 až 195 000 r./, interriss II-III /195 000 - ? tisíc r./ a riss 3 /120 000 r./. Mladšiu fázu stredného paleolitu vyplňa interglaciál riss - wūrm /tzv. eem, 120 až 80 000 r./, tzv. starý wūrm a wūrm 1 /80 až 38 000 r./. Zvyšok medzi interštádiálom wūrm 1-2 a mezolitom /38 až 8 000 r./ zaberá epocha mladého paleolitu.

Domnievame sa, že rekapitulácia stratigrafických a chronologických údajov dovoľuje aspoň rámcovo situovať povrchové nálezy z dunajských terás do primeraných časových súradníc. Podľa analógií s inými európskymi nálezmi najstaršie z nich možno spájať predovšetkým s holsteinským interglaciálom /350 000 až 300 000 r./ a s človekom typu *Homo erectus*, resp. *Homo sapiens steinheimensis*, t. j. s európskym anteneandertálcom.

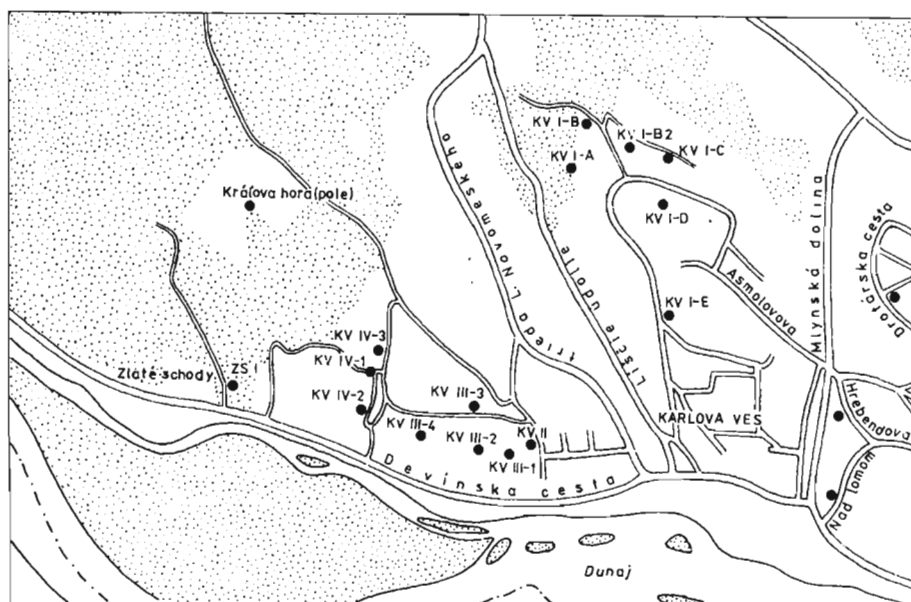
Koncentrácia paleolitických nálezov na dunajských terasách sa popri loveckých zreteľoch viaže na vhodnú surovinovú základňu - na kremencové a kremenné okruhliaky. Nepochybujeme však, že mnohonásobné osídľovanie tohto nerozsiahleho, iba 10-12 km dlhého priestoru podnecovala samotná existencia tzv. dunajskej cesty - prirodzenej trasy migrácie medzi východom a západom. Jej frekventovanosť vyplývala aj z toho, že bola prirodzeným koridorom prechodu ľudských skupín medzi oblasťou severského a alpského zaľadnenia /Gábori 1976/. Už zbežný pohľad na mapu strednej Európy naznačuje, že tento priestor sa musel stať neobíditeľnou križovatkou ciest medzi podunajskou nížinou /v širšom zmysle aj Balkánom/, územím horného Dunaja, Pomořavím a Českým masívom.

2

Podložie dunajských terasových stupňov tvorí žulové kryštalinikum, miestami /napr. na Starom grunte a i./ prekryté miocénnymi sedimentmi /Koutek - Zoubek 1936; Buday - Cambel - Maheľ 1962/. Štrky rôznej hrúbky a veľkosti /Mazúrová 1972/ sa nachádzajú v sprašových hlinách, zmiešaných s kamenisto-piesčitou zvetralinou - produktom rozpadu a kaolinizácie žulového podkladu. Takéto a podobné sedimenty charakterizujú povrch terás v celej Devínskej bráne.

Najvýznamnejšie, typologicky najvýraznejšie a materiálovo najhomogénnejšie súbory okruhliakovej industrie sa nachádzajú na Starom grunte a na východných svahoch Škarice, t. j. východne a západne od Karlovej Vsi /časti Bratislavy/. Sú roztrúsené na povrchu terasových plošín nadmorskej výšky 200, 210 až 230 m, ale aj čosi nižšie. Zodpovedá to relatívnym výškam 50-80 m nad priemernou hla-

dinou Dunaja. V podstate ide o 2. a 3. vysokú terasu. Zaberajú ju zväčša vinice, záhrady s rekreačnými chatkami, ale aj rozširujúca sa bytová zástavba /mestský sektor tzv. Dlhé diely a i./.

Obr. 1. Paleolitické lokality v oblasti Bratislavy, časť Karlova Ves

návrsí so zrušenou vinicou /kóta 234/. K a r l o v a V e s I-B zaberá vinicu JRD na východnejšie položenom svahu medzi novou cestou /kóta 229/ a hranicou lesa Sitina. Nálezy s označením Karlova Ves I /halda nad B/ vyčleňujú súbor vyzbieraný zo starej skládky kamenia na pokraji lesa nad náleziskom KV I-B. Lokality K a r l o v a V e s I-B2 a C zaberá bývalé vinice a záhrady, medzičasom ohradené a včlenené do pozemkov bratislavskej zoo. Od lokality B ich oddeľuje Vretenová cesta. Značka B2 označuje severnú, značka C južnú časť tohto vari najperspektívnejšieho náleziska na 2. vysokej terase. Označenie K a r l o v a V e s I/halda nad C/ vymedzuje súbor zhromaždený z kopy kamenia /dnes už zlikvidovanej/ v bývalej súkromnej záhrade pri poľnej ceste /teraz na pozemkoch zoo/, oddeľujúcej sektor B2 od sektora C. Oba zbory zo skládok kamenia upozorňujú, že na týchto a podobných miestach sa na starých haldách zachovali početné paleolitické artefakty, dnes už z obrábaných pozemkov zväčša odstránené.

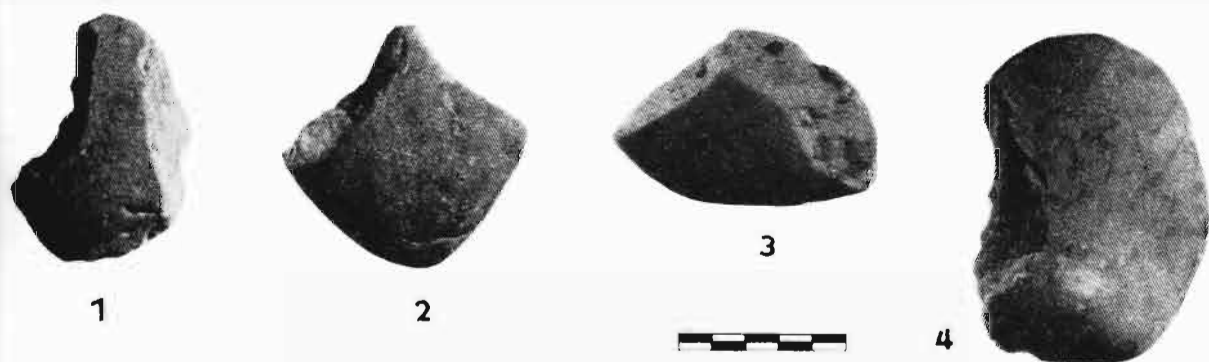
Označenie K a r l o v a V e s I-D sa týka nálezov objavených na priestore po bývalých viniciach pod ohybom novej cesty /kóta 229/ a údolím pri internáte Ľ. Štúra /kóta 180/ v súčasnosti už zavážanom, vyrovnávanom a zastavovanom. Artefakty sa koncentrovali na dvoch bývalých skládkach kamenia. Jedna bola navrchu tesne pod cestou, druhá v údolí. Signatúra K a r l o v a V e s I-E označuje čiastočne premiestnený materiál zozbieraný na okolí kóty 213 /210/, medzi plotom cintorína a novou okružnou cestou. Okrem uvedených miest sa jednotlivé artefakty našli aj v nižších polohách na svahoch Starého gruntu /tzv. Rovnice/, zvažujúceho sa do Líščieho údolia v Karlovej Vsi /západne od lokality KV I-E za cintorínom/. Risská/?/ terasa v priestore výstavby Prírodovedeckej fakulty UK nebola pre stavebné práce preskúmaná.

Súbor lokalít

označených ako Karlova Ves I /A, B, C, D, E/ sa nachádza vo vyšších polohách viníc Starého gruntu /v líščinách/ na 2. vysokej terase. Tejto kryhe, vklínenej medzi Karloveský potok a Mlynskú dolinu, dominuje komplex budov Prírodovedeckej fakulty UK, televízie a vysokoškolského internátu Ľ. Štúra. Nálezisko označené ako K a r l o v a V e s I-A je západne od ohybu novej cesty na

Rozloženie jednotlivých lokalít súboru Karlova Ves I na povrchu 2., sčasti aj 3. vysokej terasy ich dovoľuje datovať prinajmenej do mindelsko-risského /holsteinského/ interglaciálu, vo výnimočných prípadoch a s istou rezervou aj vyššie. Oprávňuje nás na to výrazná eolizácia časti artefaktov, ich zahladené hrany a stopy po tzv. "púštnom laku" na ich eolizovanom povrchu. Principiálne tu preto treba odlišovať eolizovanú a neeolizovanú sériu typologicky značne identických artefaktov, vyrábaných hlavne z kremencových okruhliakov.

Využívaný materiál /riečne kremene a kremence/ vytváral predispozície na produkciu hrubej, tvarovo uniformnej a archaicky pôsobiacej okruhliakovej industrie. Jej typologické rozpätie však v podstate zapadá do kontextu rovnosťných nálezov z iných podobných lokalít doma i v zahraničí, ako ich najnovšie rekapituluje katalóg z parížskej výstavy Prví obyvatelia Európy /Les premiers... 1981-1983/.

Obr. 2. Paleolitické nástroje z lokalít v Bratislave, časť Karlova Ves

Súbor základných typov paleolitických nástrojov z uvedených i ďalších lokalít v priestore Devínskej brány nie je rozsiahly. Pretože pochádza väčšmi z dielní pri zdrojoch suroviny ako zo sídliskových objektov /hoci to napr. na lokalite KV I-B2 a C nie je vylúčené/, v nálezoch prevláda tzv. dielenská fácia výroby. Jadrá sú neupravované, pri úderoch sa využívali ich prirodzené plochy. Technika výroby je výrazne clactonienská. Prevládajú veľké rozmery nástrojov, úštepy sú len ojedinelé. Početné sú najmä fragmenty rôznych nástrojov. Principiálne chýbajú tzv. pästné kliny /bifaces/, čo je konečne v tejto geografickej oblasti obvyklý jav. V zberoch dominujú rôzne typy jednostranných sekáčov /choppers/, ktoré so zašpicatenými a nosíkovitými tvarmi predstavujú približne polovicu materiálu. Takmer štvrtinu tvoria výrazné alebo nevýrazné špiciaky /pics/, medzi ktorými nechýba ani charakteristický pic Terra Amata. Menší je v kolekcii podiel dvojstranných sekáčov /chopping tools/. Sporadickejšie sa vyskytujú aj iné archaické nástroje, ako hoblíky /rabots/, tzv. rostro-carénée, rôzne typy ozubov a vrubov /becs, encoches/, rydiel /burins/, nožov /couteaux/, sekáčov s priečnym ostrím /hachereaux/, driapadiel a škrabadiel /racloirs, gratoirs/, trojuholníkových segmentov /épannelées/ a nákov /anvils/. Zásadne tu chýbajú archaické mnohostrany /polyédres/.

V industrii vidno nápadný sklon ku kombinovaným nástrojom, najmä k tzv. dvojitému sekáčom, čo je znak pokročilejšieho štádia v rámci daného kultúrno-typologického začlenenia. Napríklad na vrchnej časti nástroja nachádzame nosíkovité driapadlo, pričom spodnú časť tvorí priečny sekáč. Ťažko rozhodnúť, či

takéto dvojité opracovanie je výrazom úsilia zmnožovať úžitkové funkcie nástrojov, alebo uspôbiť si ich uchopenie pri pracovných úkonoch. Akoby išlo o archaické artefakty "à dos", nie však s "otupenou", ale so "zaostrenou" hranou. Nosíkovitý sekáč so zaostrenou spodnou hranou /tzv. dvojitý sekáč/ sa tu stáva sui generis typickou "vedúcou skamenelinou" industrie starého a stredného paleolitu nielen z dunajských terás, ale vari v celom západoslovenskom regióne. Domnievame sa, že v tejto podobe a funkcii nahrádza v okruhu svojho kultúrneho miliea /industria bez bifacov/ pästný klin, charakteristický nástroj acheulienu.

Obdobný, hoci nie totožný ráz majú aj lokality rozmiestnené vo vyšších polohách východnej časti Škarice, t. j. návršia s vinicami západne od Karlovej Vsi. Označené sú šifrou Karlova Ves II-IV. Tak ako inde, aj tu sa artefakty nachádzajú prakticky na všetkých výdatnejších východoch terasových štrkov. Prvým náleziskom s nepočetným inventárom je Karlova Ves II na svahu bývalej vinice ihneď nad Gurovovou ulicou. Početnejšie nálezy sú z lokalít K a r l o v a V e s III /1-4/. Rozprestierajú sa medzi Devínskou cestou a poľnou cestou smerujúcou od Gurovovej ulice k Dlhým dielom. Číslo 1 označuje vinicu JRD /nad kótou 205/, ležiacu nad lokalitou KV II. Číslo 2 identifikuje nálezy z paralelného západnejšieho poľa /kóta 200 - tzv. Jurigrad/. Číslo 3 vyčleňuje nálezy z priestoru severne od oboch lokalít. Našli sa na svahu polí, naklonených k juhu, medzi cestou vedúcou spod Gurovovej ulice na Dlhé diely a novou komunikáciou, budovanou medzi Blažovského a Kuklovskou ulicou /kóty 220-246/. Vzhľadom na hrubšie sprašové pokryvy poskytla táto lokalita doteraz málo materiálu. Osobitosťou nálezových súborov z týchto miest je menší počet nosíkovitých artefaktov, ale zvýšený počet jednoduchých, jedným-dvoma údermi zhotovených sekáčov s priečnym ostrím /protohachereau/. Vyskytujú sa tu aj nevýrazné hroty typu Tayac a Quinson. Ako K a r l o v a V e s III-4 je označených niekoľko málo nálezísk za dolinou západne od KV III-2, južne od Kráľovho brehu a východne od Dlhých dielov. Bolický obrus nálezov z týchto miest je v porovnaní s lokalitami na Starom grunte poväčšine menší.

Celok z kryhy Škarice tvorí početný materiál z náleziska Karlova Ves IV/1-3/ v obvode obytnej osady Dlhé diely II nad Devínskou cestou oproti dunajskému ostrovu Sihoť /južne od kót 210 a 220 m/. Označenie K a r l o v a V e s IV-1 majú zbory z cesty v hlbokom úvoze, odbočujúcej za posledným domom naľavo, západným smerom k vodojemu. Číslo 2 označuje nálezy z cesty medzi chatami, oblúkovito stúpajúcej z dolnej časti osady smerom k uvedenej ceste v hlbokom úvoze. Materiál z oboch týchto nálezísk pochádza zväčša z okolitých záhrad, je preto premiestnený. Naproti tomu nálezy z lokality K a r l o v a V e s IV-3 sú vyzbierané in situ. Pochádzajú z vinice JRD medzi vodojemom a cestou v údolí severne od Dlhých dielov. Časté povlaky z vyzrážaného CaCO_3 potvrdzujú, že artefakty ležali dlhšie v zemi.

Nateraz posledným náleziskom na južnom svahu Škarice je lokalita Z l a t é s c h o d y I na trase elektrického vedenia cez les popri potôčiku nad Devínskou cestou asi 150-200 m pred autobusovou zastávkou Zlaté schody. Nálezy odkryl buldozér zhrňujúci svah v auguste r. 1979. S neveľkou relatívnou výškou náleziska nad Dunajom je v zhode nepočetná hrubá i drobnotvará industria zo záverečnej etapy stredného paleolitu. Kvôli úplnosti zaznamenávame ešte lokalitu K r á l o v a h o r a /pole/. Je to čiastočne ohradené bývalé vojenské cvičisko pod Kráľovou horou /kóta 284/. Vzhľadom na značnú relatívnu výšku terénu vyskytuje

sa tu zväčša žula, kremenec je výnimočný. Lokalita, na ktorej sa našlo aj niekoľko neolitických črepov a sílexov, poskytla iba niekoľko problematických stredopaleolitických/?/ artefaktov.

V devínskej skupine dunajského prielomu sa nezachovali dostatočné štrkové pokryvy terasových stupňov. Z týchto miest registrujeme v Bratislave iba jedno nálezisko - D e v í n I. Nachádza sa na pozemkoch JRD asi 150-200 m juhozápadne poniže lesíka s kótou 307 /Benčík/ a kótou 250 m. Je to vinica, orechový sad a pole, rozložené na rázsoche severovýchodne od kaplnky sv. Urbana. Rozlišujú sa tu náleziská pole a sad. Napriek značnej relatívnej výške nad Dunajom artefakty zväčša pôsobia čerstvým vzhľadom. Sú slabšie eolizované, ale zato často obalené vrstvou CaCO_3 . Industriu z tejto lokality charakterizuje väčší podiel kremeňa a sklon k jej dvojstrannému tvarovaniu. Početné sú malé, najmä trojuholníkové úštepky z pyramídálnych jadier. Celkový ráz typologicky viacvrstvovej industrie poukazuje hlavne na technokomplex záverečnej fázy stredného paleolitu/?/.

Obr. 3. Paleolitické nástroje z Bratislavy, časť Devín

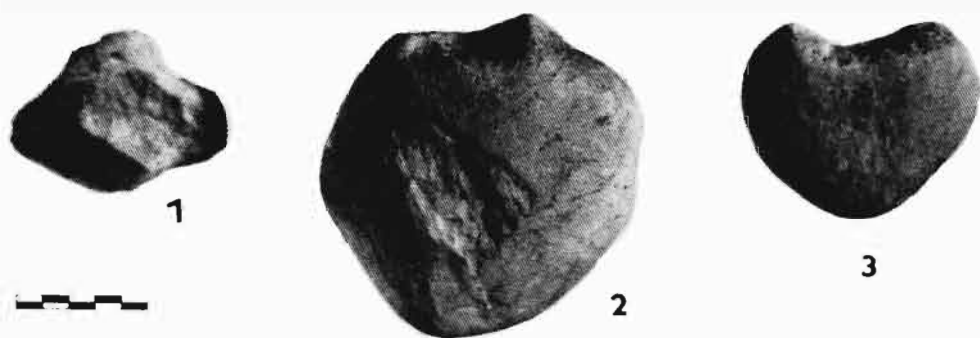
Nálezy v oblasti vlastnej bratislavskej kryhy sú vzhľadom na intenzívne zastavanie priestoru a geomorfologickú povahu terás zriedkavejšie. Okrem ojedinelých nálezov z 3. vysokej terasy východne od Mlynskej doliny, na stavenisku medzi vrcholom Hrebendovej ulice a Bukovou ulicou /H r e b e n d o v a I/ a pri križovatke ulíc Nad lomom a Malou ulicou /N a d l o m o m/, ako aj niekoľkých nálezov z 2. vysokej terasy neďaleko budovy Ústredného archívu SSR /D r o t á r s k a c e s t a/ treba uviesť najmä nálezy z povrchu 1. strednej /risskej/ terasy v centrálnej mestskej oblasti /M i e r o v é n á m e s t i e - S t a r o m e s t s k á u l i c a/. Objavili sa pri zemných prácach na výstavbe mimoúrovňovej križovatky na Suchom mýte, najmä na mieste dnešného parkoviska oproti hotelu Tatra. Stratigrafická poloha a typologický ráz ich zaraďujú do eemskeho interglaciálu /moustérien?/. Podobný ráz majú aj sporadickejšie nálezy z bývalej križovatky Poštovej a Vysokej ulice /oproti vchodu do podjazdu/, z Radlinského ulice /výstavba Chemicko-technologickej fakulty SVŠT/ a vari aj z nevyzberanej lokality v priestoroch Gottwaldovho námestia.

Z bratislavského sektora Malých Karpát, teda už mimo Devínskej brány, sa doteraz ako perspektívne ukázali dva priestory: južné svahy Koliby a predpolie chatovej oblasti Koziarka /Ahoj/ západne od tzv. Bieleho kríža. Ako K o l i b a I označujeme zbery z najvyšších polôh viníc Výskumného ústavu vinárskeho /kóta 275/ tesne pod Suchou ulicou. Signatúra K o l i b a II /1, 2/ zahŕňa nálezy z viníc JRD Vinohrady západne od Podkolibskej a Jeseniovej ulice. Číslo 1 sa týka spodnej /západnejšej/ a číslo 2 východnejšej a vrchnej časti viníc pri uvedených komunikáciách /kóta 247/. Názov K o l i b a III označuje ojedinelé nálezy z vinice pod malým parkom pri Podkolibskej ceste, značka K o l i b a III-1 zasa

celistvejší súbor zo spodných partií tejto vinice tesne pri plote /kóta 184/ nad Tupého ulicou a výhrevňou /odstavnu stanicou/ ČSD. Značka K o l i b a IV je rezervovaná pre zatiaľ nemnohé nálezy z lokality Vtáčnik, z viníc nad Krahulčou ulicou. Vzhľadom na rôzne výškové úrovne a bez ohľadu na zastúpenie viacerých archaických tvarov, nálezy zo svahov Koliby s výnimkou celku K III-1 inklinujú k stredopaleolitickým typom, čo potvrdzuje aj veľký podiel kremenných artefaktov /dokonca aj žulových/.

Poslednou paleolitickou stanicou na svahu Malých Karpát je nateraz B r a t i s l a v a - A h o j /V a Z/. Leží vo viniciach JRD po oboch stranách cesty vedúcej od Jurskej ulice do chatovej osady Ahoj /Nad Briežkami, teraz Koziarka/ proti železničnej stanici Bratislava-Vinohrady /kóta 174/. Rôznorodý súbor eolizovanej i neeolizovanej industrie poukazuje sčasti na starý, ale i na stredný paleolit, v ktorom sa využívali na výrobu nástrojov aj menej hodnotné suroviny.

Osobitný vzťah k paleolitu Devínskej brány majú nálezy z južného výbežku Záhorskej nížiny od Dúbravky a Devínskej Novej Vsi /časti Bratislavy/. Z inej strany potvrdzujú mimoriadny význam tejto oblasti pre migráciu ľudských skupín v starom a strednom paleolite. Mindelský vek tzv. devínskonovoveskej terasy /kóta 167/ je viac-menej reálny, ako možný a pravdepodobný ukazuje sa byť holsteinský vek jej osídlenia. Nálezisko D e v í n s k a N o v á V e s I sa nachádza východne od obce. Je to ohradené pole medzi vrcholom stúpania cesty k železničnej stanici a ku kanálom nad kótou 162 m. Lokalita D e v í n s k a N o v á V e s II /SZ a JV/ je oproti predchádzajúcej nad kanálom okolo zalesneného vrcholku kóty 162 m. Jej severozápadnú časť tvorí pole, juhovýchodnú časť ružový sad JRD. Nálezisko D e v í n s k a N o v á V e s III /A, B, C/ zaberá tri ploché návršia, navzájom oddelené úvalinami, južne od cesty z obce k závodu BAZ.

Obr. 4. Paleolitické nástroje z Bratislavy, časť Devínska Nová Ves

Značka A prislúcha temenu vyvýšeniny najbližšiemu k obci /kóta 166/, značky B a C /kóta 167/ patria príslušným plochým návrším. Nálezy z týchto lokalít /aj DNV I a II/ majú celkovo jednotný charakter. Sú blízke obsahovej náplni staníc v Devínskej bráne, hoci časť neeolizovanej série s ostrým lomom patrí nepochybne do záverečnej fázy stredného paleolitu. Charakteristickým znakom súboru sú nosíkovité nástroje, sklon k zmnožovaniu úderov na sekáčoch /choppers peripheriques/, väčší počet malých artefaktov, nástrojov na úštepoch a malé zastúpenie rádiolaritu, hoci bol na mieste naporúdzí. Najcelistvejší ráz majú nálezy z lokality Devínska Nová Ves III-C.

Do rajónu Veľkej Bratislavy patrí aj typologicky viacvrstvové a zmiešané nálezisko D ú b r a v k a /za T. S./ na neveľkom návrší za závozom Technické sklo nad cestou popri súkromných garážach. Na mieste vystupujú na povrch veľké bloky druhohorného kremenca. Jeho eolizované zlomky /hrance/ i ojedinelé okruhliaky boli predmetom záujmu populácií z konca stredného paleolitu/?. Popri dosť početnej typovo nevýraznej kremencovej industrii sa tu našiel aj tucet bielo patinovaných pazúrikov a iných silicítov /rádiolarit a rohovec/. V priestoroch Bratislavy je to nateraz jediná mladopaleolitická stanica /situácia je čiastočne skomplikovaná zlomkami neolitickej keramiky/, ak za ňu už nepočítame miesto dávnejšieho /1964/ ojedinelého nálezu strmo retušovaného škrabadla zo zeleného rádiolaritu na petržalskom brehu Dunaja v blízkosti kúpaliska Lido.

Celkom mimoriadne miesto v kontexte paleolitických nálezov z bratislavského priestoru majú lokality z najzápadnejšieho úseku Žitného ostrova v okolí Rovinky /býv. Čela/ a Dunajskej Lužnej /býv. Mischdorf a Nové Košariská/. Konkrétne ide o dve bagroviská štrku Závodov inžinierskej a priemyselnej prefabrikácie pri železničnej zastávke Rovinka /kóta 130 - doteraz ťažené/ a Nové Košariská /kóta 135 - vyťažené/ naľavo a napravo od cesty z Dunajskej Lužnej do Tomášova. Názov R o v i n k a I vyčleňuje nálezy zo západnej strany ťaženého úseku jazera, R o v i n k a II z jeho východnej strany, najmä zo starej skládky pod triedišťom kameňa. Názov D u n a j s k á L u ž n á I označuje materiál z polostrova tvoriaceho prostriedok bagroviska, v ktorom sa už neťaží, a z povrchu poľa pri jeho južnej strane /DL I-pole/.

Celkove problematická okruhliaková industria sa v oboch jazerách nachádza na úrovni spodnej vody /6-7 m/ pod terénom a o čosi nižšie. Vrstvy ťažených štrkov v rovinskom jazere dosahujú hĺbku 90 m, neboli však doteraz stratigraficky zhodnotené. Podľa analógií s inými lokalitami doma a v zahraničí môžu mať paleoliticky produktívne vrstvy azda risský vek. Artefakty sú len mierne ováľané vodným transportom. Problémom je však množstvo pseudonástrojov, na nerozoznanie podobných nesporným staro- a stredopaleolitickým tvarom. Až príliš hojný /v nevytriedenom stave/ materiál z Rovinky I a II a Dunajskej Lužnej I je v podstate zhodný. Na prospech jeho intencionálnosti svedčia opakujúce sa typy nástrojov, uprednostňovanie plochých okruhliakov/?, absencia dvojstranných sekáčov, ústup výskytu kombinovaných nástrojov, prevaha hrotitých, najmä nosíkovitých tvarov, pravouhlé jadrá, sklon k obvodovému opracovaniu okruhliakov nielen na jednej, ale na oboch stranách, rôzne varianty driapadiel a škrabadiel. Proti intencionálnosti artefaktov hovorí samotné prostredie /tlaky a pohyb štrkových vrstiev/, množstvo pseudonástrojov z mäkkého materiálu, poddajného fraktúram, málo jadier a úštepov, výskyt miniatúrnych, a preto prakticky nepoužiteľných nástrojov, prevaha kremeňa nad kremencom a značný počet tzv. clactonienských vrubov /encoche/. Argumentov za i proti je vari rovnaký počet. Pokiaľ ide o vek oboch súborov, hĺbka nálezov /6-7 m/ a analógie s "mlčechvostskými zlepenkami" na povrchu niektorých okruhliakov /Zebera 1969/ svedčia o možnosti hypotetického datovania intencionálnych artefaktov do rozpätia interriss /treene/ - interglaciál riss-würm /eem/.

Podobnú problematickú kolekciu artefaktov a pseudoartefaktov autor našiel aj v zásype niekdajšieho bočného ramena Dunaja západne od závodu Slovnaft. Lokalita V l č i e h r d l o - D u n a j je na brehu rieky za chatovou osadou pri vchode do nového prístavu. Zásypový materiál pochádza z neďalekej skládky štrku, vybagrovaného pri regulácii dunajských brehov.

Ak nálezy pri Dunaji, v Devínskej bráne a na jej okolí pochádzajú zväčša zo starého a stredného paleolitu, na Trnavskej pahorkatine a v karpatských priechodoch sa stretávame s osídlením siahajúcim od záveru strednej fázy paleolitu až do konca doby kamennej. Svoju determinujúcu úlohu tu mala geomorfológia terénu so sprašovými chrbtami, pretiahnutými v smere SZ-JV, absencia mohutnejších vodných tokov a skúpejšie odkrývky kamennej suroviny. Ale napriek všetkému táto oblasť - ako to konečne potvrdzuje hustejšie osídlenie, než sa doteraz predpokladalo -, bola v mladom paleolite priestorom migrácie v smere V-Z, hoci skoršie slúžila vari aj zvýšenému transferu v smere J-S.

Geologické podložie Trnavskej pahorkatiny tvoria neogénne vrstvy /Mořkovský 1960/, jej povrch pokrývajú kvartérne sprašové hliny a spraše /Šajgalík - Modlitba 1983/. Vyvýšeniny v oblasti Budmeríc, Suchej, Bolerázu a Dubového nepresahujú 275 m nadmorskej výšky. Ich povrch miestami tvoria premenlivé vrstvy vrchnopliocénnych štrkov. Výskum morfológie podložia kvartéru tu zistil staropleistocénne terasy Váhu /Vaškovský 1971/ a fosílné rubifikované pôdy z obdobia holsteinského interglaciálu /Vaškovský 1977/. Z nášho hľadiska sú významné výskyty štrkov pestrého mineralogického zloženia, odkryté na viacerých najvyšších polohách uvedených chrbtov, navzájom oddelených úvalinami, ktorými o 40-50 m nižšie pretekajú potoky. Vyvýšeniny umožňovali paleolitickým skupinám prehliadať terén na značnú vzdialenosť, a tým aj zefektívniť lov. Osídlenie zaberá interval od mladšieho stupňa stredného paleolitu cez starší úsek mladého paleolitu až do konca staršej doby kamennej.

Vzhľadom na surovinovú základňu núka sa tu lákavé, hoci neoverené periodizačné hľadisko: ľudia z čias stredného paleolitu využívali v tomto prostredí v zhode so svojimi návykmi zväčša len kremencové a kremenné okruhliaky. Generácie zo staršieho stupňa mladého paleolitu spracúvali už aj amorfné silicity, naproti tomu nasledujúce migračné skupiny uprednostňovali miestny rádiolarit a importovaný pazúrik. Ak to vôbec niekde aspoň čiastočne platí, tak najskôr na paleolitických náleziskách Trnavskej pahorkatiny.

Tohto času najjužnejšou stanicou na východnom predhorí Malých Karpát, odhliadnuc od ojedinelých nálezov z lokality V i n i č n é I /vo vinici JRD východne od obce a na poli medzi touto vinicou a Šenkvičským hájom, kóta 181/, je Kráľová I-II. Leží východne od Kráľovej /časť obce Modra/ pri hradskej do Budmeríc nad údolím Horné lúky /Z a V od kóty 212/. K r á Ľ o v á I /S a J/ sa rozprestiera na miernom návrší východne od kóty 212 a južne od ohybu hradskej na Budmerice. Časť označená ako S leží severne od plota pri poľnej ceste /kat. územie Vištuk/, časť J južne od tohto plota /kat. územie Modra/. Lokalita K r á Ľ o v á II sa nachádza za budovami JRD severne od hradskej do Budmeríc /kat. územie Modra/. Na oboch miestach sú na poliach roztrúsené druhohorné kremence /doskového a okruhliakového tvaru/, ojedinele aj miocénna fauna /mušle/. Nevýrazná a hrubozrnná kremencová industria je rozptýlená na veľkej ploche. Charakterizuje ju hrubé formovanie suroviny do hrotov, škrabadiel, nosíkovitých sekáčov, nožov a rôzne typy fragmentárnych foriem. Možno azda pripustiť, že clactonienska technika tu pomáha vytvárať moustérienoidné tvary nástrojov. Časové určenie industrie môže mať preto len široký rozsah: starší /premourstérien/ až mladší stupeň stredného paleolitu /protocharentien?/.

Lokality s charakteristickým viacnásobným osídlením sú najmä v centrálnej časti Trnavskej pahorkatiny, na temenách uvedených pretiahnutých sprašových vyvýšenín s odkrývkami vrchnopliocénnych štrkov. Názov Š t e f a n o v á I a I-2 identifikuje nálezy jednak z priestoru oplotenej vinice JRD /prístup zo Štefanovej/, jednak z polí paralelných s oplotením severovýchodne od vrcholu vyvýšeniny Dubník /kóta 260 - prístup z Borovej/. Signatúra Štefanová I-2 označuje zasa východnejšie pole, oddelené od časti I stromoradiím. Časť nálezov je z kremenných a kremencových okruhliakov, zvyšok z rádiolaritových hĺúz rôznej veľkosti a kvality. Sporadické jadrá svedčia, že tu, ako aj na iných podobných lokalitách išlo hlavne o dielenskú prvovýrobu, nie o definitívne opracovanie nástrojov. Okruhliaková industria predstavuje obvyklý stredopaleolitický inventár, ibaže vidno sklon k obvodovému opracúvaniu a k zúbkovaniu nástrojov /premoustérien?/. Rádiolarity a rohovce /prevažne fragmenty a odpad/ charakterizuje vzhľadom na rozmery suroviny drobnotvarosť, nevalloisienska fácia, absencia detailnejšej retuše, výrazné zastúpenie bočných driapadiel a srdcovitých hrotov. Všetky tieto príznaky radia nálezy k industrii typu Tata alebo ku karpatskej fácií mikromoustérienu tzv taubachienu.

Málo dokončených nástrojov, ale veľa surovinových úlomkov poskytli aj lokality Borová I a Dlhá I. Nachádzajú sa na nich zmiešané kremencové, kremenné, rádiolaritové a rohovcové artefakty. Vzhľadom na použitý materiál inklinujú hrubšie opracované okruhliakové nástroje k moustérienu /v širšom zmysle slova/, drobnotvarejšie k taubachienu. Ojedinelé kremenné listovité hroty sú blízke szeletien-ským typom. Ukazuje sa, že tu i na okolitých lokalitách sa pokročilejšie typy nástrojov zhotovovali väčšmi z kremeňa ako kremenca, čo je príznakom dôraznejšieho nástupu moustérienoidných kultúr a neskôr aj szeletien. Lokalita B o r o v á I sa nachádza severne od panelovej cesty z Borovej na tzv. Horné pažite, na poli oproti skládke odpadového materiálu v úvoze pri tejto ceste. Nálezisko D l h á I sa rozprestiera na vyvýšených poliach 150-200 m juhozápadne od okraja Suchovského hája a cestou Borová - Dlhá /t. č. časť Košolnej/. V blízkosti Suchej nad Parnou sa našli v polohe Nové Vinohrady /S u c h á n a d P a r n o u I-II/ nevýrazné zlomky rádiolaritu spolu s bližšie neurčeným črepovým materiálom. Na lokalite S u c h á n a d P a r n o u I-b sa vo vrcholných partiách poľa /severozápadne od kóty 224 nad tzv. Vlčou dolinou/ našlo charakteristické levalloisienske jadro z rádiolaritu.

Značný význam pre potvrdenie migračných ciest mladopaleolitických skupín má lokalita Š e l p i c e I /časť Bohdanoviec nad Trnavou/. Nachádza sa v nižších polohách bezprostredne za obcou, severne od poľnej cesty do Suchej nad Parnou. Súbor nateraz obsahuje do dvadsať bielo patinovaných nástrojov a úštepov z pazúrika a limnokvarcitu a rovnaký počet rádiolaritových úlomkov.

Zložitejšia je topografická situácia siedmich nálezových ohnísk v okolí Bolerázu. Prvá lokalita je označená ako B o l e r á z - Z á m o k. Rozprestiera sa pod vrcholom elevácie juhozápadne od obce, asi 150-200 m južne od výšinného sídliska maďarovskej kultúry /južne od kóty 227/. Archaická okruhliaková a sporadická rádiolaritová industria svedčí azda o stredopaleolitickom veku súboru nálezov. Jedným z najpozoruhodnejších objektov v tejto časti Trnavskej pahorkatiny je lokalita B o l e r á z I. Rozkladá sa severovýchodne od obce na neširokom poli, vklinenom medzi okraj lesa a plot vinice JRD pod vrcholom kóty 274 /Šarkan/. Lokalita poskytla väčší počet nálezov z viacerých kultúrno-typologických komplexov. Početné sú veľké okruhliakové artefakty s prevládajú-

cimi sekáčmi rôznych typov /opäť aj nosíkovité/. Okrem mnohých rádiolaritových eolitov a zvyškov stredopaleolitických dielní nachádzajú sa tu početné stopy po exploatovaní rádiolaritu v staršej fáze mladého paleolitu. V súbore sú aj artefakty /lodkovité škrabadlá/, ktoré typovo, spôsobom opracovania a retušou pripomínajú aurignaciensku techniku. V severozápadnej časti tejto lokality sa našli aj dva ryté kamene. Väčší z nich /erodovaný pieskovec, 16 x 12,5 cm/ znázorňuje v geometrizovanej forme ženský symbol, kresba na menšom /a problematickejšom/ úlomku kameňa /6 x 5,5 cm/ pripomína siluetu mamuta?/.

Lokalita B o l e r á z II sa nachádza neďaleko predchádzajúcej, na východnom svahu vyvýšeniny Šarkan. Ide o pole paralelné s hranicou zalesnenej časti. Číslo 1 označuje v nálezovom súbore dolnú časť, číslo 2 hornú časť tohto asi 100 m širokého sídliskového priestoru. Lokalita reprezentuje vari starší typ gravettienskej industrie. Popri rádiolaritoch a rohovcoch našli sa tu aj patinované pazúriky. Zachovali sa aj jadrá, potvrdzujúce výrobu nástrojov na mieste. Označenie B o l e r á z III zahŕňa sčasti nálezy z výkopu trasy plynovodu cez východný svah Šarkana, zväčša však okruhliakovú a silicitovú industriu z vrchných partií poľa tiahnuceho sa severovýchodným smerom popri lese a poľnej ceste do Dolnej Krupej. Nálezy sú typologicky blízke artefaktom z lokality Boleráz I.

Menej významné a na nálezy chudobné lokality Boleráz IV, V a VI sa rozkladajú na odľahlejších juhovýchodných svahoch Šarkana. Sú to polia, ktoré sa už zvažujú k Trnavskej pahorkatine. Nálezisko B o l e r á z IV /kremeň, rádiolarit a pazúrik/ je blízko kóty 243, na okraji malého lesíka južne od poľnej cesty z Bolerázu do Dolnej Krupej. B o l e r á z V /severne od kóty 204 na malom poli pod lesom pri ceste od železničnej stanice Boleráz do Dolnej Krupej/ je problematická lokalita so zlomkami pravekej keramiky. B o l e r á z VI leží juhovýchodne od lokality Boleráz IV vo výseku lesíka /nad traťou Za hájom/. V blízkosti sú zvyšky recentnej zdemolovanej stavby. Nachádza sa tu početná "štandardná" okruhliaková industria, v menšej miere aj rádiolarit.

Osobitné miesto v tomto priestore má výrazne gravettienska stanica D o l n á K r u p á I vo výreze poľa vklineného do lesa pri prvej odbočke poľnej cesty z obce na Šarkan /juhovýchodne od kóty 219/. Našiel sa tu súbor tenko štiepaných, bielo až belaso patinovaných pazúrikovitých nástrojov /vyše 60/ spolu s rádiolaritovými artefaktmi, všetko bez prímеси cudzorodého materiálu, sprievodných zlomkov a odštepov.

Hniezdové rozloženie viacerých nálezísk východne od Hornej Krupej /výšina Starý háj a i./ začína H o r n á K r u p á I. Leží v priestore ohradenej lesnej škôlky severozápadne od kóty 253 pri severnom okraji Starého hája a na časti prilahlého poľa. Označenie H o r n á K r u p á II sa týka nálezov z prieseku pre elektrické vedenie v Starom háji nad rybníkmi, t. č. veľmi zarasteného. Obe lokality poskytli veľa úlomkov, ale iba málo hotových nástrojov - všetko zo staršej fázy mladého paleolitu. Pozoruhodnejšia je kolekcia z náleziska H o r n á K r u p á III-b /značka II-a bola zrušená/ vo vyšších polohách poľa medzi dvoma okrajmi blízkych lesíkov východne od obce. Je to výrazne mladopaleolitická - gravettienska stanica. Našlo sa tu vyše stovky patinovaných pazúrikov a značný počet rádiolaritových a rohovcových nástrojov. Mnohé odštepky dosvedčujú výrobu artefaktov na mieste. Naproti tomu lokalita H o r n á K r u p á IV a V /asi 200-300 m severozápadne od predchádzajúcej/ je vzhľadom na veľkoplošný výskyt štrkov aj väčších rozmerov typickým miestom dielenských

úprav materiálu v staršej fáze mladého paleolitu. Niektoré artefakty poukazujú jednoduchou úpravou oboch strán na progresívne szeletienoidné črty.

Posledným väčším nálezovým ohniskom na Trnavskej pahorkatine sú lokality Horné Dubové I-VI. Prvé štyri z nich ležia západne od obce na vyvýšenine Pod hájom /kóta 268/ - Vinohrady /kóta 256; býv. Ormondi/, posledné dve /č. VI bolo medzičasom zrušené a spojené s č. V/ na náprotivnom chrbte severne od obce medzi kótou 272 /na ceste Naháč - Dechtice/ a kótou 259. Náleziská H o r n é D u b o v é I a II sa rozprestierajú na hranici dielov Vinohrady a Pod hájom. Tiahnu sa popri páse stromov paralelne s poľnou cestou vedúcou od potoka na vrchol výšiny. Celkove malý nálezový fond však poukazuje na prínajmenej dvojité /okruhliak-ky a rádiolarit/ osídlenie. Početnejší a typologicky pozoruhodnejší je súbor z lokality H o r n é D u b o v é III /v nálezoch sa sprvu odlišoval JZ a SV návršia/, ktorá leží po oboch stranách poľnej cesty do Naháča okolo vrcholu kóty 268 /Pod hájom, býv. Ormondi/. Artefakty zaberajú značný rozsah stupnice typov od konca stredného až hlboko do mladého paleolitu. Našli sa tu mnohé okruhliakové makrolity, rádiolaritové jadrá, veľa veľkých a plochých úštepov, jednoduchých szeletienoidných hrotov, ako aj ojedinelé patinované pazúriky a rohovce. Menší počet gravettienských nástrojov a úlomkov pochádza z lokality H o r n é D u b o v é IV pri vrchole poľnej cesty vedúcej od potoka. Malá kolekcia /dvanásť patinovaných pazúrikov, rádiolarit a i./ dokumentuje príležitostný záujem gravettienov o tieto miesta.

Veľký súbor paleolitického materiálu je z lokality H o r n é D u b o v é V /č. VI bolo zrušené ako bezpredmetné/, ktorá sa rozprestiera severne od obce po stranách dnes už zrušenej poľnej cesty cez tzv. Kamenicu. Ide o nižšiu časť poľa medzi kótou 272 /na ceste Naháč - Dechtice/ a kótou 259 /severne od obce/. Ná-lezy sa sústreďujú najmä na trase rozoranej cesty v dĺžke niekoľko sto metrov. Hojná okruhliaková industria /zväčša neeolizovaná/ je totožná s inými podobnými stredopaleolitickými súbormi. Početné sú najmä jednostranné sekáče a nosíkovité hroty, ktorých výnimočná úloha sa opätovne potvrdzuje aj na tomto mieste. Nápad-ný je značný počet rádiolaritových jadier. Nachádzajú sa tu aj listovité hroty z kremeňa a iné artefakty charakterizujúce szeletien. Industria z tejto loka-lity pôsobí dojemom zmiešania moustérienoidných a szeletienoidných prvkov. Ako celok je nesporne inštruktívnym materiálom pre štúdium vzťahov medzi koncom stredného a počiatkami mladého paleolitu.

Záverom sa zmieňujeme o lokalitách, ktoré ležia na samom úpätí Malých Kar-pát. Registrujeme tie, na ktorých východy štrkov signalizujú možnosť výskytu paleolitických nálezísk. Najperspektívnejšia z nich je N a h á č II /kóta 283 nad cestou do Trstína za budovami JRD a cintorínom/, menej už N a h á č I /návršie medzi cestou do Dechtíc s polohou Nové hory, kóta 272 za cestou oproti lokalite HD V/. Podobný typ reprezentuje aj lokalita D e c h t i c e I /západný výbežok tzv. Prostredného poľa medzi cestou do Dechtíc a potokom Vrbovec/ a D e c h t i c e II /A a B/, napravo a naľavo od poľnej cesty cez tzv. Nové hory k zrucanine kláštora sv. Kataríny.

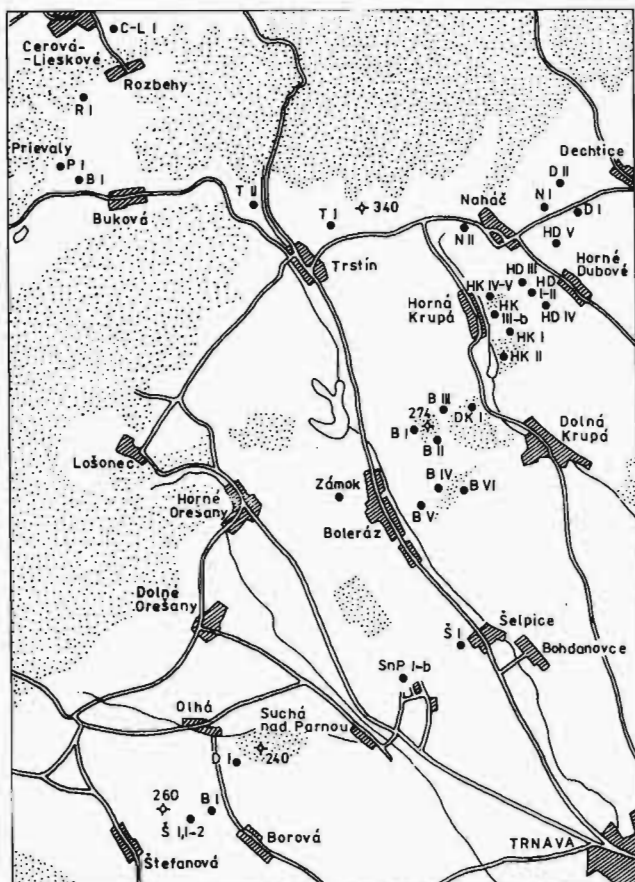
Celkom výnimočné miesto v tomto regióne majú lokality, ktoré ležia už pria-mo v Malých Karpatoch, čím z nových strán dokumentujú trasu migračnej cesty medzi Trnavskou pahorkatinou a Záhorím. Predovšetkým treba upozorniť na dve miesta v obvode Trstína /býv. Nádaš/, ktoré ležia už takmer v samotnom priesmyku cez Malé Karpaty. T r s t í n I sa nachádza na svahoch návršia Hájíček /kóta 252/ pri starom cintoríne a kostolíku P. Márie. Odtiaľto je doteraz k dispozícii

málo preukazného materiálu. Oveľa významnejšia je lokalita **Trstín II** severozápadne od obce pod Holým vrchom, na svahu poľa popri poľnej tzv. "starej" ceste do Jablonice hneď po jej prechode popod železničnú trať. Je to niekoľkonásobné sídlisko. Popri okruhliakovej industrii /zúbkovaný moustérien?/ sa na ňom našli aj mladopaleolitické artefakty z patinovaného pazúrika /25 kusov/ a z rádiolaritu.

Menej presvedčivé sú nálezy z **Bukovej I** /prvé návršie nad priehradou južne od kóty 410 - Vrchné diely/. Je to pole pri stredovekej Českej ceste. Výraznejšia je už lokalita **Prievaly I**. Nachádza sa asi 200 m severovýchodne od vyústenia Českej cesty do prievalskej doliny nad potokom juhozápadne od kóty 410 - Vrchné diely. Z hľadiska využívaného materiálu a typologických návykov je pozoruhodná lokalita **Rozbehy I**. Leží na poli juhovýchodne od obce /medzi kótami 470 - Vápenská skala a 440 - Kopánky/ na trati zvanej Legate. Popri okruhliakoch a kremencových úštepoch sa na nej našli aj rádiolaritové artefakty z miestnej, len prvotne opracovanej suroviny. Napriek celkovo čerstvému vzhľadu lomov nálezy pôsobia archaickým dojmom. Na typologické zatriedenie chýbajú zatiaľ výraznejšie exempláre. Poslednou, viac-menej len nádejnou lokalitou je **Cerová - Lieskové I** na poliach naľavo a napravo od cesty na Rozbehy pod elektrickým vedením na hranici zalesneného terénu. Získali sa na nej kremene, kremence a vápence. Výhodná je jej poloha s ďalekým výhľadom na povodie Myjavy a značnú časť Záhorskej nížiny. Z vlastného Záhoria zaznamenávame zatiaľ len lokalitu **Borský Mikuláš** /Dubník I/. Nachádza sa na

poliach v údolí na pol cesty medzi kótou 289 /Dubník/ a kótou 281 /Ruženica/ niekoľko sto metrov od novej cesty z Borského Mikuláša do Bílkových Humenec. Našiel sa tu kvarcitový materiál obvyklého typu.

Paleolitické náleziská na Trnavskej pahorkatine a v malokarpatských priechodoch časovo patria zväčša do mladšej fázy stredného a do celého rozsahu mladého paleolitu. Osídlenie má charakter "hniezdovo" rozložených lokalít, zoskupených na najvyšších polohách sprašových chrbtov okolo východov treťohorných štrkov. Prevaha fragmentov nad hotovými nástrojmi potvrdzuje, že ide hlavne o dielenské priestory, iba ojedinele /najmä v gravettiene/ aj o sídliská. Väčšina z nich je zrejme zasypaná sprašovými pokrvmi v nižších polohách sprašových elevácií. Výskyt rádiolaritu a iných silicítov "in situ" lákal mladopaleolitické populácie k osídľovaniu vhodných miest pozdĺž migračnej trasy Trnava -

Obr. 5. Paleolitické lokality na Trnavskej pahorkatine

Jablonica /JV-SZ/ tak, ako stredopaleolitické skupiny predtým prednostne exploatovali kremeň a kremenec /zriedkavý na Trnavskej pahorkatine/ pri ich prieniku od Dunaja na sever.

O paleolitickom osídlení Devínskej brány a Trnavskej pahorkatiny možno zhrnúť povedať, že tu ide zväčša o veľkoplošne rozptýlené, obvykle viacvrstvové lokality prevažne dielenského typu. Pri opätovnom osídlení využívali usadlíci odkryté štrkové nánosy na sprašových chrboch v zmysle svojich technokomplexových návykov. Ľudia z čias staršieho paleolitu spracúvali prednostne kremenec a kremeň, stredopaleolitické generácie venovali pozornosť už aj amorfným silexom /rádiolaritu/ a migračné vlny z čias mladého paleolitu využívali domáci rádiolarit i dovážaný severský či nadkarpatský pazúrik.

4

Informácia o zberoch z paleolitických staníc na západných svahoch Inovca pri Piešťanoch /medzi Ratnovcami a Modrovkou/ má iný cieľ ako oba predchádzajúce súpisy. Chce poslúžiť hlavne skoordiovaniu autorovho značenia jednotlivých nálezových súborov s ich katalogizáciou v zbierkach AÚ SAV v Nitre a upozorniť, z ktorých lokalít pochádzajú z povrchových zberov nové nálezy, dopĺňajúce staršie fondy.

Autor tohto článku v r. 1975-84 príležitostne navštevoval jednotlivé miesta výskytu nálezov mladého paleolitu v okolí Piešťan s cieľom vyzbierať artefakty odkryté obrábaním pozemkov a viníc JRD. Nové povrchové zbery sa uskutočnili na týchto szeletienských a gravettienských lokalitách:

Autorovo označenie	Označenie AÚ SAV	Autorovo datovanie
B a n k a	B a n k a	
Serbalov vrch 1 /pole/	3, Škarbalová	szeletien
Serbalov vrch 2 /vinica/	3, Škarbalová	szeletien
Serbalov vrch 3	5, Škarbalová	gravettien
kóta 288 /správne 284/, spodná časť svahu	R a t n o v c e 1 a 12	gravettien
kóta 288, vrchná časť svahu	-	szeletien
zastávka vila Bacchus 1	B a n k a 4	gravettien
zastávka vila Bacchus 2	-	szeletien
Pod lesom	R a t n o v c e 5	gravettien
Pod Havranom /jednotlivé nálezy/	-	gravettien
Nad tehelňou /jednotlivé nálezy/	-	gravettien
Nad dedinou /jednotlivé nálezy/	-	gravettien
H u b i n a	H u b i n a	
I	I	gravettien
M o d r o v k a	M o d r o v k a	
1	1	gravettien
2	-	gravettien
3	-	gravettien

Autorovo označenie	Označenie AŮ SAV	Autorovo datovanie
M o r a v a n y n a d V á h o m	M o r a v a n y n a d V á h o m	
Žákovská	Žákovská	gravettien
Podkovica /1 a 2/	Podkovica /1 a 2/	gravettien
Dlhá	Dlhá	szeletien
Rumné	Rumné	szeletien
Lopata	Lopata	gravettien
Noviny	Noviny	gravettien
Baranie pole	Baraniny	gravettien
R a t n o v c e	R a t n o v c e	
I	13	gravettien
II	9	gravettien
III	6	gravettien
IV	7	gravettien
V	10	szeletien

Neevidovaných lokalít je z tohto priestoru sedem /5 gravettienských, 2 szeletienske/. Útlm záujmu o tzv. moraviansky paleolit v posledných rokoch ešte neznamená, že tieto stanice sú už vyexploatované. Povrchové, celkove náhodné zbery autora tohto článku nechcú rozhojňovať jestvujúce kolekcie o ďalšie artefakty. Chcú predovšetkým zhromaždiť materiál tzv. sprievodnej industrie, ktorej dosah pre štúdium najmä szeletienských staníc nie je bezvýznamný.

L i t e r a t ú r a

- BÁRTA, J. 1965: Poznámky k paleolitu Rumunska. Antropozoikum, 3, s. 123-140.
- BÁRTA, J. 1980: Chronológia paleolitu a mezolitu. Slov. Archeol., 28, s. 119-136.
- BÁRTA, J. 1981: Opočlovek pred bránami Bratislavy. Večerník, 26, č. 199 a 204.
- BÁRTA, J. 1983: Neue Kenntnisse über altpaläolithische Funde in der Slowakei. Ethnogr.-archäol. Z., 24, s. 543-550.
- BUDAY, T. - CAMBEL, B. - MAHEĽ, M. 1962: Vysvetlivky k prehľadnej geologickej mape ČSSR 1 : 200 000, Wien - Bratislava. Bratislava.
- FRIDRICH, J. 1982: Středopaleolitické osídlení Čech. Praha.
- GÁBORI, M. 1976: Les civilisations du paléolithique moyen entre les Alpes et l' Oural. Budapest.
- HALOUZKA, R. - MINAŘÍKOVÁ, D. 1977: Stratigraphic correlation of Pleistocene deposits of the river Danube in the Vienna and Komárno Basins. Antropozoikum, 11, s. 7-55.
- KOUTEK, J. - ZOUBEK, V. 1936: Vysvětlivky ke geologické mapě v měřítku 1 : 75 000 - List Bratislava 4758. Praha.
- KUKLA, J. - LOŽEK, V. - BÁRTA, J. 1962: Das Lössprofil von Nové Mesto im Waagtal. Eiszeitalter und Gegenwart, 12, s. 73-91.
- Les premiers habitants de l' Europe. Paris 1981-1983.
- LUMLEY, H. de 1975: Cultural evolution in France in this paleoecological setting during the middle pleistocene. In: After the Australopithecines. Hague - Paris, s. 745-808.
- MAZÚROVÁ, V. 1972: Terasový systém Dunaja v Devínskej bráne /Kandidátska dizertácia./ Bratislava - Geografický ústav SAV.

MAZÚROVÁ, V. 1973: Príspevok k poznaniu dunajských terás v Devínskej bráne.

Geogr. Čas., 25, s. 112-121.

MAZÚROVÁ, V. 1978: Terasy riek čs. Karpát a ich vzťah k terasám Dunaja. Geogr. Čas., 30, s. 281-301.

MOŘKOVSKÝ, M. 1960: Nástin geologických poměrů severozápadní části trnavského výběžku Malé dunajské nížiny. Geol. Práce, zošit 59, s. 103-117.

ŠAJGALÍK, J. - MODLITBA, I. 1983: Spraše Podunajskej nížiny a ich vlastnosti. Bratislava.

VALOCH, K. 1971: Les Paléolithiques inférieur et moyen en Europe Centrale. In: Actes du VIIIe Congrès International des sciences préhistoriques et proto-historiques. I. Beograd.

VÁŠKOVSKÝ, I. 1971: Morfológia podložia kvartéru Trnavskej pahorkatiny. Geol. Práce. Správy, 55, s. 59-64.

VÁŠKOVSKÝ, J. 1977: Kvartér Slovenska. Bratislava.

ŽEBERA, K. 1969: Die ältesten Zeugen der menschlichen Arbeit in Böhmen. II - Bohémien. Praha.

Prácu posúdil PhDr. J. Bárta, CSc.

NEUE PALÄOLITHISCHE FUNDORTE IN DER WESTSLOWAKEI. Der Verfasser informiert über Fundlesen sowie über die Entdeckung und Dislokation von Artefaktfunden aus dem älteren und mittleren Paläolithikum in der Umgebung von Bratislava /sog. Theben Pforte/, in den anliegenden Teilen der Tiefebene Záhorská nížina, der Schüttinsel und im Trnavaer Hügelland. Ihre Entdeckung hängt mit der Überwindung aller Vorurteile von der Möglichkeit der Besiedlung dieses Gebietes in den älteren Zeitabschnitten des Paläolithikums. Die Fundorte befinden sich auf den Donau-Terrassen zwischen ihrem Durchbruch durch die Kleinen Karpaten bei Devín und dem senkenden Becken des Donau-Tieflandes. Der Verfasser /dem Beruf nach Literaturhistoriker/ verwirklichte in diesem Gebiet in den Jahren 1975-1984 eine systematische Fundlese, wodurch seine Privatsammlung bis auf hunderte Stücke angewachsen ist.

Am bedeutendsten, typologisch am ausgeprägtesten und bezüglich des Materials am gleichartigsten sind die Funde aus den Terrassenplateaus, die östlich und westlich vom Bratislavaer Stadtviertel Karlova Ves in 200-300 m Seehöhe liegen. Dies entspricht der relativen Höhe von 50-80 m über dem durchschnittlichen Wasserniveau der Donau. Im Grunde genommen handelt es sich um die 2. und 3. Hochterrasse. Auf Grund von Analogien mit anderen europäischen Funden kann das Alter dieser Artefaktfunde mit dem Holstein-Interglazial und dem europäischen Anteneandertaler /Homo erectus steinheimensis/ verbunden werden. Seine Anwesenheit in diesem Gebiet war bedingt durch die Existenz der sog. Donau-Straße - einer natürlichen Migrationstrasse zwischen dem Osten und Westen, zwischen dem Gebiet der nordischen und der alpinen Vereisung.

Das verwendete Material /Flußschotter - vor allem Quarz und Quarzit/ schuf Voraussetzungen für die Produktion einer groben, gleichartigen und archaisch wirkenden Geröllindustrie. Ihre typologische Skala paßt im wesentlichen in den Kontext der zeitgleichen Funde aus anderen heimischen und ausländischen Fundorten hinein. Prinzipiell fehlen die sog. Faustkeile /bifaces/, was in diesem geographischen Gebiet geläufig ist. Überwiegend kommen verschiedene einflächige Geröllhauen /choppers/ vor, die mit ihren spitzigen Formen ungefähr die Hälfte des gesamten

Materials darstellen. Auffallend ist die Neigung zur Herstellung von kombinierten Werkzeugen, vor allem der sog. Doppelgeröllhauen. Eine solche nasenförmige Geröllhaue mit zugespitzter unterer Kante ist sui generis das "Leitfossil" der alt- und mittelpaläolithischen Industrie im nordslowakischen Gebiet.

Im Trnavaer Hügelland und in den kleinkarpatischen Pässen überwiegt Besiedlung, die in den Zeitraum zwischen dem Ende der mittleren Phase und dem Ende des Paläolithikums datiert ist. Eine bestimmende Rolle spielte hier die Geomorphologie des Terrains mit seinen in der NW-SO-Richtung gezogenen lössigen Hügellücken, die Absenz von größeren Wasserströmen und die kargen Abdeckungen des Steinrohstoffes /des Schotters/. Was die Ausmaße der Funde anbelangt, handelt es sich um kleinformatige nicht Levallois-faciès, charakterisiert durch die Absenz einer detaillierteren Retusche. Stark vertreten sind Seitenschaber und herzförmige Spitzen. Dies alles rechtfertigt uns, die Funde in den Mikromoustérien, in die Tata-Industrie und zum karpatischen Faciès, dem sog. Taubachien zu reihen. Die Zahl der szeletoiden Elemente wächst an und es kommen hier auch ausgeprägte Gravette-Siedlungen zutage.

Der letzte Teil des Beitrags ist auf die Koordinierung der Bezeichnung der privaten Fundlesen des Verfassers im Bereich des sog. Paläolithikums von Moravany /aus den westlichen Fußhängen des Gebirges Inovec bei Piešťany/ mit ihrer Katalogisierung in den Sammlungen des Archäologischen Instituts der SAW zu Nitra gerichtet. Es handelt sich um Kollektionen der Gravette- und Szeleta-Kultur, deren Fundlese vor allem das Material der sog. Begleitindustrie bereicherte, die insbesondere für das Studium der Szeleta-Stationen von Bedeutung ist.

НОВЫЕ ПАЛЕОЛИТИЧЕСКИЕ МЕСТОНаХОЖДЕНИЯ В ЗАПАДНОЙ СЛОВАКИИ. Автор информирует о находках, размещении и поверхностном сборе артефактов времени старшего и среднего палеолита в окрестностях Братиславы /т. н. Девинские ворота/, в прилегающих к ней частях Загорской низменности, Житного острова и Трнавского плоскогорья. Находки артефактов связаны с преодолением предрассудков о возможном заселении этого региона в старших эпохах палеолита. Местонахождения располагаются на сложных террасах Дуная, между его переломом через Малые Карпаты у Девина и понизившейся котловиной Подунайской низменности. Систематический сбор автор осуществлял /по профессии литературный историк/ во время сезонов 1975-1984 гг. и его частная коллекция увеличилась до сотней экземпляров.

Наиболее значительные, типологически самые выразительные и по материалу наиболее однородные находки происходят с террасовых плато к востоку и западу от братиславского городского района Карлова-Вес, на высоте 200-230 м н. у. м. Эта высота соответствует релятивной высоте 50-80 м над средним уровнем воды Дуная. В существе дело касается 2-й и 3-й высоких террас. По аналогиям с другими европейскими находками возраст артефактов можно связывать с интергляциалом Гольштайн и европейским преднеандертальцем /Homo erectus, или Homo sapiens steinheimensis/. Его наличие в этом регионе было обусловлено существованием т. н. дунайского перехода - натурального миграционного пути между востоком и западом, между северной и альпийской области оледенения.

Использованный материал /речной гравий - прежде всего кварц и кварцит/ оказал влияние на производство грубой, однообразной кругляковой индустрии архаического облика. Ее типологическая шкала в основном согласуется с контекстом современных с ней находок с других местонахождений на нашей и других территориях.

Отсутствуют в ней главным образом т. н. ручные рубила /bifaces/, что в данной географической области обыкновенно. Доминируют разные односторонние секачи /choppers/ и их остроконечные и клювообразные экземпляры составляют приблизительно половину всего материала. Выделяется прежде всего тенденция к производству сложных орудий, главным образом т. н. двойных секачей. Такой клювообразный секач с заостренной нижней гранью является своего рода "ведущей окаменелостью" индустрии старшего и среднего палеолита во всем западнословацком регионе.

На Трнавском плоскогорье и в малокарпатских переходах преобладает заселение времени с заключения средней фазы по конец палеолита. Детерминирующую роль сыграли здесь геоморфология области с наличием лессовых хребтов, протянутых в направлении СЗ-ЮВ, отсутствие больших рек и меньшее количество карьеров каменного сырья /щебня/. Из-за его размеров находки характеризуются мелкостью форм, нелеваллуазскими комплексами, отсутствием более мелкой ретуши, высоким присутствием боковых скребел и сердцевидных остроконечников. Все это предположительно оправдывает отнесение находок к микромустье, к индустрии типа Тата и к карпатской разновидности т. н. taubachien. Повышается число элементов селетского характера и появляются здесь явно граветтские поселки.

Заключительная часть статьи занимается координацией обозначения частных подъемных коллекций автора, относящихся к кругу т. н. мораванского палеолита /с западных подножий Иновца у г. Пьештяни/, с их каталогизацией в коллекциях Института археологии САН в Нитре. Речь идет о селетских и граветтских наборах, поверхностным сбором которых обогатился прежде всего материал т. н. сопровождающей индустрии, важный именно при изучении селетских стоянок.

PRÍSPEVOK K VÝSKUMU ZANIKNUTEJ ŤAŽBY MEDI NA SLOVENSKU

Anton Točík – Helena Bublová

Výskum zaniknutých banských diel sa realizoval v rámci úlohy štátneho plánu Vznik a rozvoj metalurgie, remesiel a hospodárskych centier doby bronzovej na Slovensku.

V r. 1964 sa začala ťažba hlušiny z hálď na lokalite Piesky v Španej Doline. Odvtedy sa oblasť Španej Doliny orientačne sledovala. V r. 1969 zachránili na tomto nálezisku pracovníci Geologického prieskumu prvé kamenné mlaty so žliabkom. Archeologický ústav SAV v Nitre v spolupráci so Slovenským banským múzeom v Banskej Štiavnici preto začal systematický prieskum. V r. 1971-72 uskutočnili obe inštitúcie za podpory n. p. Rudné bane, závod Špania Dolina záchranno-zisťovací výskum lokality.

V r. 1972 sa urobil aj prieskum hálď v špaňodolinsko-starohorskom revíri /Haliare, Richtárová, Potkanová, Uľanka, okolie vrchu Glezúr/ a zaniknutých banských diel na strednom a východnom Slovensku /Dúbrava, Gelnica, Mníšek, Helcmanovce, Ľubela, Poráč, Rudňany, Smolník, Uhorná, Zlatá Idka, Žakarovce, Tajov, Králiky/. V r. 1974 sa v terénnom bádani pokračovalo mesačným prieskumom hálď v katastri Sloviniek.

Zisťovací výskum na lokalite Piesky v Španej Doline dokázal, že pod stredovekými a novovekými haldami na strednom a východnom Slovensku sa dajú očakávať nálezy a terénne situácie, ktoré môžu súvisieť s pravekou ťažbou medi a medených rúd. Treba vysloviť poľutovanie nad tým, že za posledných dvadsať rokov pri eksploatacii hálď /Gelnica, Špania Dolina - Piesky, Staré Hory a ď./ unikli mnohé pramene, nenahraditeľné pre štúdium histórie ťažby.

Prieskum a výskum zaniknutých banských diel sa robili za veľmi ťažkých terénnych podmienok, a preto treba vysloviť vďaka všetkým, ktorí na jednotlivých etapách spolupracovali /K. Sedlák z Archeologického ústavu SAV, Z. Liptáková+, J. Truchlík zo Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici a F. Javorský zo Spišského múzea v Spišskej Novej Vsi/.

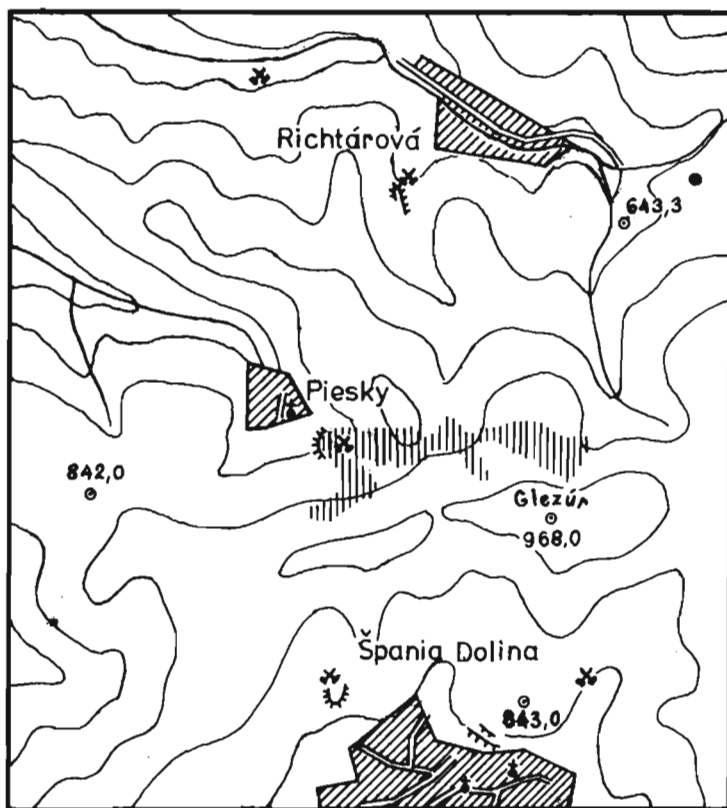
Spracúvanie dokumentačného i nálezového materiálu bolo značne komplikované pre problémy so zaistovaním interdisciplinárnej spolupráce pri analýze vzoriek medi, dreva, uhlíkov, rúd i petrografickom rozboře. Pri opise niektorých kamenných mlatov sa neuvádzajú rozmery, hmotnosť alebo druh horniny, pretože neboli dostupné. K časti nálezov chýba v príspevku kresbová, resp. fotografická dokumentácia, ktorej vypracovanie nebolo umožnené.

V príspevku sa predkladá správa o výskume na lokalite Piesky v Španej Doline a systematickom prieskume v Slovinkách. Informácie o prieskumoch ďalších lokalít sú k dispozícii v archíve Archeologického ústavu SAV.

ŠPANIA DOLINA /OKR. BANSKÁ BYSTRICA/

Zaniknutá banícka osada Piesky /obr. 1, obr. 13/, patriaca do katastra obce Špania Dolina, sa nachádza pri prameni Zeleného potoka /Grünbach/, ľavého prítoku Starohorského potoka. Zelený potok spolu s Banským potokom, tečúcim cez Španiu Dolinu, a Richtárskych potokom, ktorý tečie cez Richtárovú a vlieva sa do Staro-

horského potoka, zhruba ohraničujú známu rudnú oblasť, označovanú ako starohorsko-špaňodolinský revír /montanisticko-geologické pomery pozri Hynie 1923/. Uvedené potoky pramenia pod vrchom Glezúr /968 m/. V ich pramennej oblasti, ako to ukazujú opustené banské diela a rozsiahle haldy hlušiny, boli centrá ťažby medenej rudy od nepamäti až podnes.

Obr. 1. Špania Dolina /Piesky/. Situačný náčrt lokality a okolia

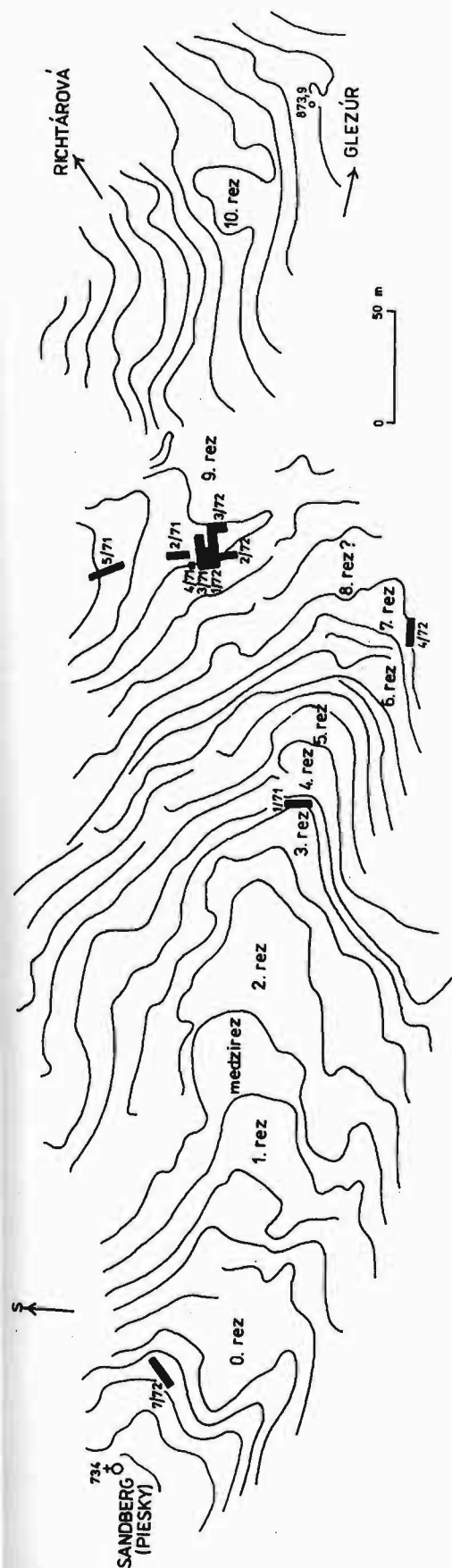
Historické pramene hovoria o tom, že za panovania Bela IV. sa usídlili v okolí Banskej Bystrice nemeckí kolonisti baníci. S kolonizáciou súvisia aj nemecké názvy osád, potokov, vrchov a chotárov /Sandberg, Herrengrund, Altenberg, Bergbach, Grünbach, Glasur/. Prevažná časť miestnych názvov bola poslovenčená, časť nárečovo prispôbená /Glezúr, Zamperk a i./.

Osada Piesky bola vybudovaná na dolnej časti hald hlušiny vznikajúcej pri ťažbe medenej rudy. Zaniknuté banské diela a haldy sa začínajú na svahu Glezúru, pokračujú na hrebeni, ktorý rozdeľuje Piesky a Richtárovú, potom popri Zelenom potoku nadol a končia sa pod skládkou dreva pri zväžnici Státnych lesov.

Haldy, tiahnuce sa v smere Z-V, sú široké 100-250 m a dlhé približne 1000 m. Sú mladého dáta a na dolnom úseku súvisia s činnosťou novovekej šachty. V hornej časti sú po oboch stranách korytovitého údolia i na hrebeni medzi Richtárovou a Pieskami zarastené lesným porastom, a preto sa ich rozsah nedá určiť.

Podnetom na výskum boli kamenné mlaty nachádzané pri ťažbe hlušiny z hald. Od začiatku šesťdesiatych rokov, keď boli Piesky tunelom spojené so Špaňou Dolinou, kde vznikol závod na spracúvanie hlušiny, boli z nej do r. 1971 vyťažené asi dve tretiny. Exploatacia a odvoz materiálu si vyžiadali terasovité usporiadanie hald a vybudovanie prístupových ciest, čím sa približne v dĺžke 650 m a šírke 100-150 m porušila súvislosť hald na Pieskoch, na hrebeni medzi Richtárovou a Pieskami a na úbočí Glezúru. Postupne sa upravilo dvanásť terás - rezov /0, 1, medzirez, 2-10; obr. 2/. Desiata terasa bola už na úbočí Glezúru na svahu, ktorý inklinuje do údolia Richtárovej.

Už v r. 1970 urobili pracovníci Archeologického ústavu SAV v Nitre prieskum terás i obnažených profilov. V zimných mesiacoch na prelome r. 1970/71 bola pomocou mechanizmov vypracovaná kolmá stena medzi 3. a 4. terasou. Pred začatím výskumu v r. 1971 bol vyčistený profil 4. terasy, na ktorej sa vytýčila prvá sonda. V r. 1971 sa skúmalo sondami 1-5, v r. 1972 sondami 1-7. Orientácia sond /s výnimkou sondy 5-6/72, vyhlíbenej na ploche nezakreslenej na celkovom pláne hald/ vyplýva z obr. 2.

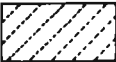
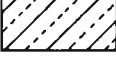
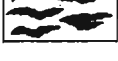
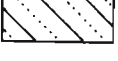
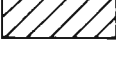
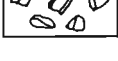
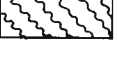
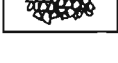
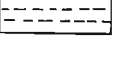
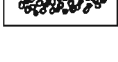
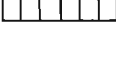
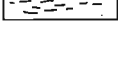

Obr. 2. Špania Dolina /Piesky/. Výškopisný plán hál, zameraný ing. R. Horčin, Rudné bane, závod Špania Dolina, so zakreslením sond 1-5/71, 1-4/72 /sonda 5-6/72 bola mimo zameranej plochy/. Sondy nie sú zakreslené v mierke

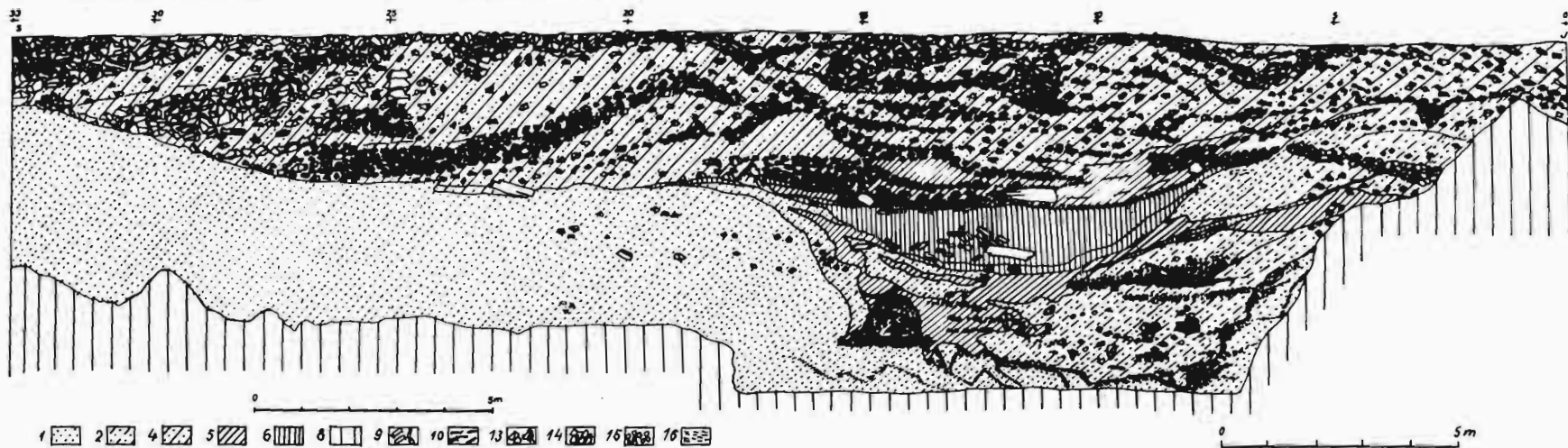
Sonda 1/71 /obr. 3-5, obr. 14: 4-6, obr. 15: 1, 2/

Sonda bola vytýčená paralelne s profilom na plošine 4. terasy. Bola dlhá 13 m a široká 2,5 m. Skrývka vrstiev postupovala až po úroveň terasy 3. Do h. 370 cm siahala kamenitá hlušina, pod ňou bola masťná humusovitá vrstva, ktorú geológovia označili ako rašelinovú. V južnej polovici sondy v h. 280-320 cm sa odkrývali na povrchu zuhoľnatené, v jadre však zachované hrubé kmene ihličnatých stromov, prekryté vrstvou ružovkastého piesku zmiešaného s drobnými i so stredne veľkými kameňmi. Kmene stromov boli pokryté vrstvičkou medenky, ktorá prenikala do vrstvy ružovkastého piesku. Približne v strede sondy sa v h. 270-300 cm zistila misovito prehnutá vrstva drobného vápenca zmiešaného s vápnitou kašou. Podobné, ale tenké vrstvičky sa objavili aj trochu vyššie. Nad rašelinovou vrstvou sa našla pri západnom okraji sondy pravdepodobne nádobka /obr. 30: 1/, veľmi primitívne upravená z výrastku na strome. V severnom úseku sondy sa nad rašelinovou vrstvou vyskytovali prevažne väčšie lomové kamene, ktoré sa zosunuli zo svahu pri hĺbení štôlní. V južnej časti sa okrem väčších kameňov zistili aj malé kamene so stopami medenky a malachitu, tenké humusovité, resp. rašelinové vrstvy a ojedinelé kusy tenkého dreva, čo poukazuje na to, že vrstva zrejme vznikla nasypávaním. V h. 560 cm sa v týchto miestach našiel fragment kamenného mlatu /obr. 18: 1/. V jeho blízkosti sa vyskytovali menšie kamene obalené medenkou. V smere Z-V sa v severnej časti sondy prerezala v h. 560-600 cm oblúkovite sfomovaná hromada, ktorá obsahovala v súvislých vrstvičkách drvenú

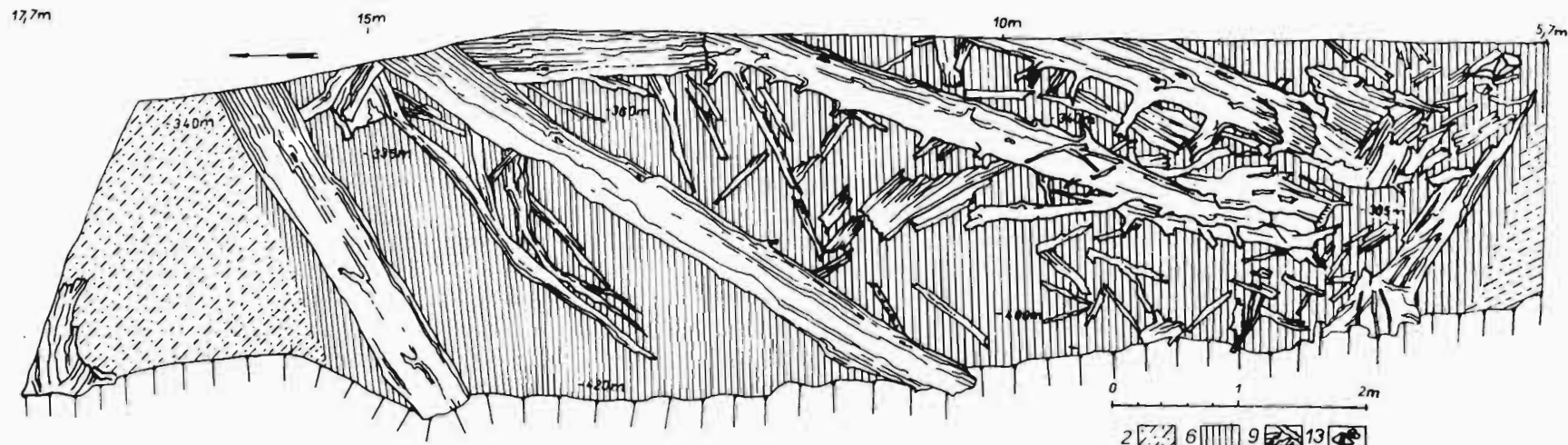
rudu zmiešanú s menšími i väčšími lomovými kameňmi, na jednej strane často plochými. Na okrajoch oblúkovitej priehlbne, v ktorej sa drvená ruda nachádzala, tvorili kamene stenu. Na povrchu hromady i v jej jadre boli súvislé tenké vrstvy zoškvarenej trosky prevažne čiernej farby. V hromade sa vyskytovali aj kúsky prepáleného vápenca, vrstvičky bledošedej rozpadajúcej sa masy, pálením zvetrané kusy bieloookrovej horniny a hrdzavohnedá piesčitá hmota alebo šedohnedé, miestami medenkou preniknuté vrstvičky. V strednej časti sondy sa odkryli prepálené zvyšky dreva, tvoriace tenké vrstvičky. V severnej polovici sondy postupoval výskum odkrývkou v h. 600-670 cm. V okolí hromady, ktorú by sme mohli označiť ako pražiareň, sa nachádzali veľké balvany, temer všetky na jednej strane očađené, a medzi nimi množstvo drobného kameňa. Okrem toho sa v menšej miere vyskytovali kusy horniny obalené medenkou, niektoré pripomínali prepálenie /vápenca/. Odkryté balvany a drobné kamene siahali temer po neporušené piesčité podložie, prekryté zhora 3 cm hrubou vrstvičkou železitej usadeniny. Južná polovica sondy bola stupňovite prehĺbená do h. 730 cm. Tu sa pod úroveň prepálenej pórovitej vrstvičky trosky vyskytovalo množstvo veľkých kusov horniny obsahujúcej rudu. Domnievame sa, že tu bol pripravený materiál na drvenie /skládka/. Okrem toho sa stále nachádzali zhľuky usadenej medenky. Kusy horniny obsahujúcej malachit sa v menšom množstve objavovali až do h. cca 20 cm nad nehýbaným piesčitým podkladom. Na nerovnom piesčitom podloží - stvrdnutej čiernohnedej vrstvičke so železitými usadeninami - sa vyskytovali aj usadeniny s malachitom a azuritom. Vrstva prechádzala do čistého piesku bez stôp po ľudskej činnosti.

1		RUŽOVKASTÉ PIESČITÉ VRSTVY (PODLOŽIE HALD)	9		KUSY KMEŇOV, KONÁRE, VETVY, GUKATINA ZACHOVALÉ ALEBO IBA SLABO ZVRCHU ZUHOČNATENÉ	17		NEPRESKÚMANÁ PLOCHA
2		ŠEDORUŽOVÉ PIESČITÉ VRSTVY V DRUHOTNOM ULOŽENÍ	10		ZVÝŠKY ZUHOČNATENÝCH (ZHORENÝCH) DRIEV	18		POPOLOVITÁ VRSTVA
3		ŠEDOŽLTÉ PIESČITÉ VRSTVY	11		UHLÍKY (SPRAVIDLA VRSTVIČKY)	19		UBITÁ, TVRDÁ A HĽADKÁ PODLAHA
4		ŽLTASTÝ PIESOK A KAMENISTÁ DRVINA V HALDÁCH	12		SADZOVITÉ VRSTVIČKY, ZHĽUKY UHLÍKOV, UHLÍKOVÁ DRVINA	20		BIELY TVRDÝ PIESOK
5		ŠEDOHNEDE A HNEDE PIESČITÉ VRSTVY	13		KAMENE (JEDNOTLIVÉ KUSY A HALDY), MIESTAMI SO ZVÝŠKAMI MED. RUDY	21		ODBAGROVANÉ, ZOSUNUTÉ
6		HUMUSOVÁ A RAŠE-LINOVÁ VRSTVA	14		HNEDOČIERNA PÓROVITÁ TROSKA ALEBO SPEČENÉ KAMENE S OBSAHO M RUDY	22		TROSKA (ČISTÁ, BEZ PRIMIEŠANÉHO INÉHO MATERIÁLU)
7		ŠEDASTÉ, MIERNE S HUMUSOM ZMIEŠANÉ VRSTVY (AJ VÝPLŇ PÍNG)	15		MEDENKA (DRVENÁ OXI-DVANÁ RUDA, POVLAK NA KAMEŇOCH A POD.)			
8		NEPORUŠENÉ PODLOŽIE	16		HRDZAVÉ A HRDZAVO-HNEDE VRSTVIČKY (ŽELEZITÉ USADENINY V PIESKU)			

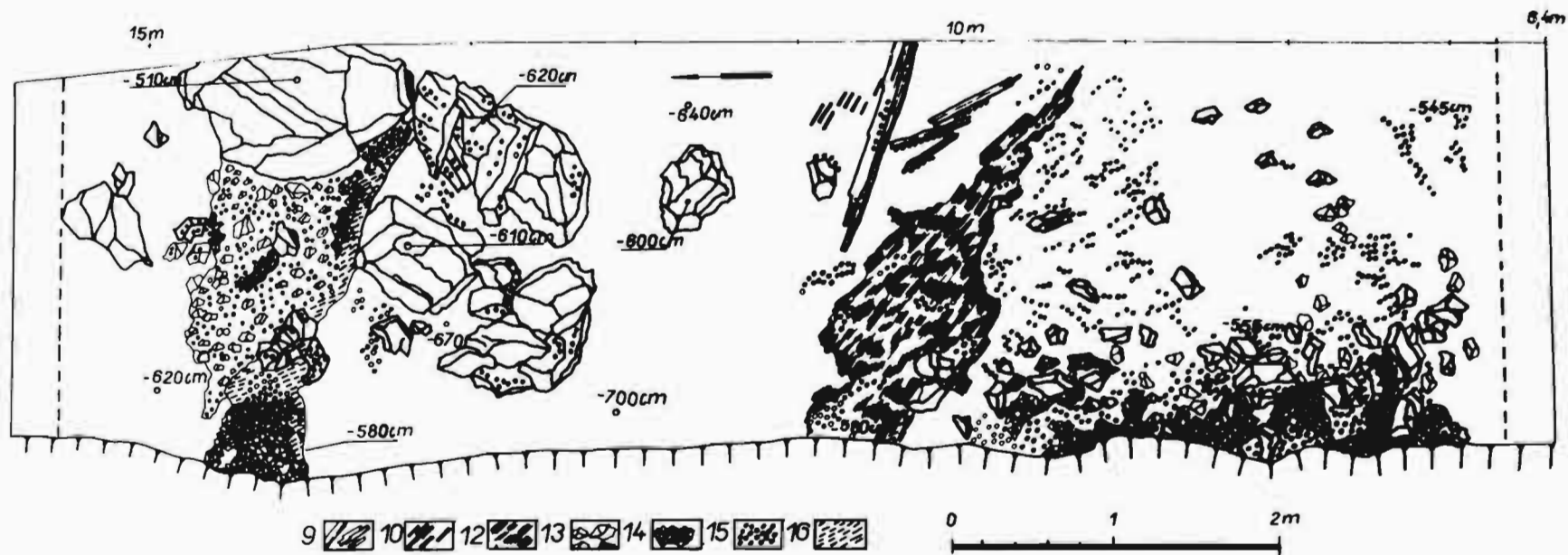
Legenda k obr. 3-7, 9-12

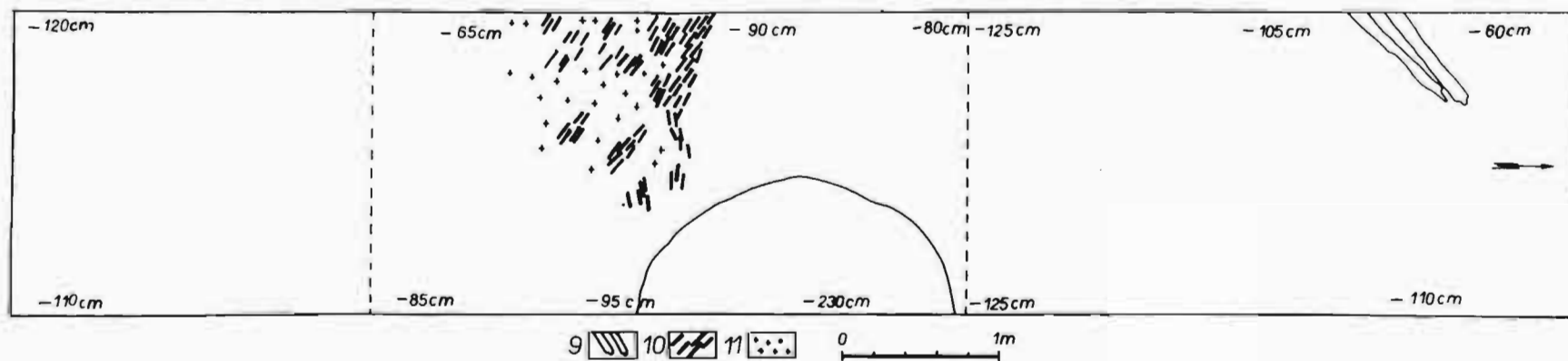
Obr. 3. Špania Dolina /Piesky/. Sonda 1/71, profil

Obr. 4. Špania Dolina /Piesky/. Sonda 1/71, kmene stromov v rašelinovej vrstve

Obr. 5. Špania Dolina /Piesky/. Sonda 1/71, zvyšky pražiarne

Obr. 6. Špania Dolina /Piesky/. Sonda 2/71, pôdorys

Mlaty

Fragment čiastočne otlčeného mlatu s okružným žliabkom z markoviticej žuly;
d. 11,3 cm, š. 9,7 cm, hr. 7 cm, hmotnosť 1,10 kg /obr. 18: 1/.

Drevené predmety

Výrastok zo stromu, primitívne prispôsobený ako šálka/?, s dierkou na dne;
v. 7 cm, max. š. 14 cm /obr. 30: 1/.

S o n d a 2/71 /obr. 6, obr. 7, obr. 15: 3-5/

Sonda bola vytýčená na temene údolia Pieskov v miestach hranice s údolím Richtárovej /obr. 8, obr. 14: 2, 3/. Časť temena bola na terase 9 odbagrovaná. Sonda mala rozmery 10 x 2 m a nachádzala sa na ploche s koncentráciou väčších i menších priehlbní. V severnej časti sa už v h. 60 cm narazilo na ružovkastý piesok. Podložie bolo nerovné a na niektorých miestach sa neporušený piesok zistil až v h. 140 cm. V južnej časti sondy, do ktorej zasahovala väčšia pinga, sa na podložie prišlo v h. 235 cm. V zásype bola zväčša kamenná drvina zmiešaná s pieskom a miestami tenké vrstvy uhlíkov, resp. zuhoľnatých driev. Vo vrstvách nad podloží boli veľmi sporadické nálezy v druhotnom uložení. Okrem dvoch kamenných mlatov to boli ojedinelé črepy a zvieracia kosť. V sonde sa nezistila žiadna pozoruhodná situácia.

Mlaty

1. Otlčený fragment mlatu z bielej žuly - svoru s náznakom žliabku na bočných stenách; d. 7,9 cm, š. 10,7 cm, hr. 6,3 cm, hmotnosť 0,50 kg /obr. 18: 2, obr. 26: 1/.

2. Časť otlčeného mlatu z granodioritu so žliabkom na bočných stenách;
d. 11,3 cm, š. 7,6 cm, hr. 5,5 cm, hmotnosť 0,60 kg /obr. 18: 3, obr. 26: 2/.

Keramika

1. Dva drsné čierne črepy z tela tenkостennej nádoby.

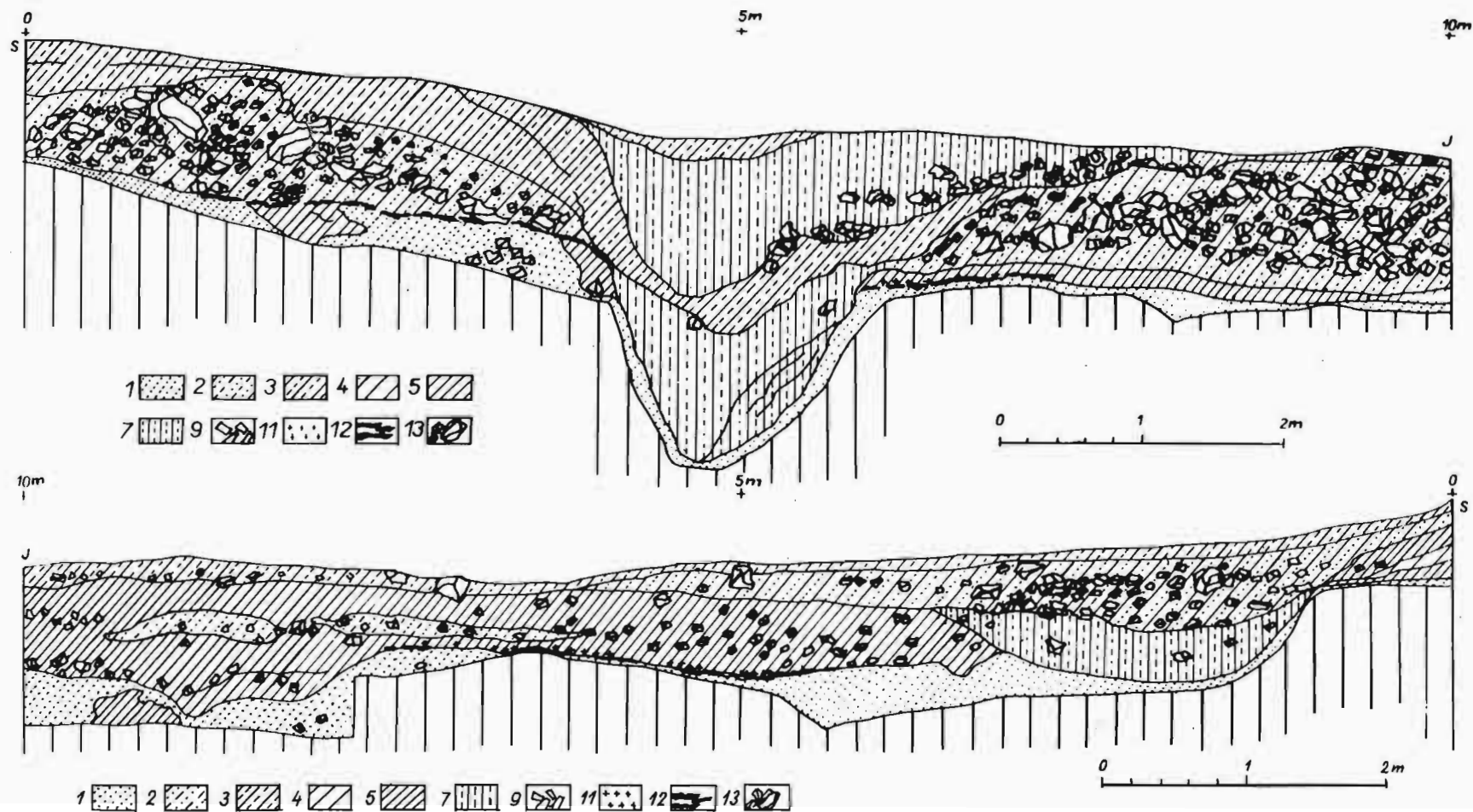
2. Črep z ucha nádoby.

Ostatné nálezy

Patinovaná zvieracia kosť.

S o n d a 3/71 /obr. 9, obr. 15: 6/

Južne od sondy 2/71 na miernom hrebeni temena /obr. 8/ bola vytýčená sonda dlhá 12 m a široká 25 m. V západnom úseku bola rozšírená o 1 m, aby sa mohla odkryť deštrukcia pece. Východná časť sondy klesala do porušeného kamenistého terénu, kde sa zistili novoveké zásahy. Na západnej strane sa v h. 70 cm začala črtať vrstvička medenky a uhlíkov a pod ňou deštrukcia pece. Napriek porušeniu sa dá usúdiť, že pec mala kruhový tvar s priemerom cca 250 cm. Lomové kamene v pôvodnom uložení v oblúkovej stene ohraničili mierne zošikmený vnútorný priestor. Na dne boli uhlíky, sadze a vrstvičky medenky, dosahujúce po sterilný piesok hrúbku 20 cm. Pod sadzovitou a medenkovou vrstvou bola asi 4 cm hrubá vrstvička čistej kompaktnnej medenky, pod ňou prevažne stvrdnutá piesočná vrstva s charakteristickými znakmi pálenia. Na dne sa našli aj zvyšky rúbaného nezhooreného dreva, menšie kamene, zlomky patinovaných zvieracích kostí a črepy zo stredovekých nádob. Stredný priestor sčasti pokrývali zosunuté kamene zo stien. Ďalšie kamene boli v sutinách z vonkajšej strany pece. Pec bola zahĺbená do piesočného podložia, jej kamenné obloženie však prečnievalo nad úroveň pôvodného terénu. Výkop v sonde sa končil v h. 135 cm v severozápadnom rohu a v h. 95 cm pri východnej strane deštrukcie. Ďalšie stopy ľudskej činnosti neboli zistené.

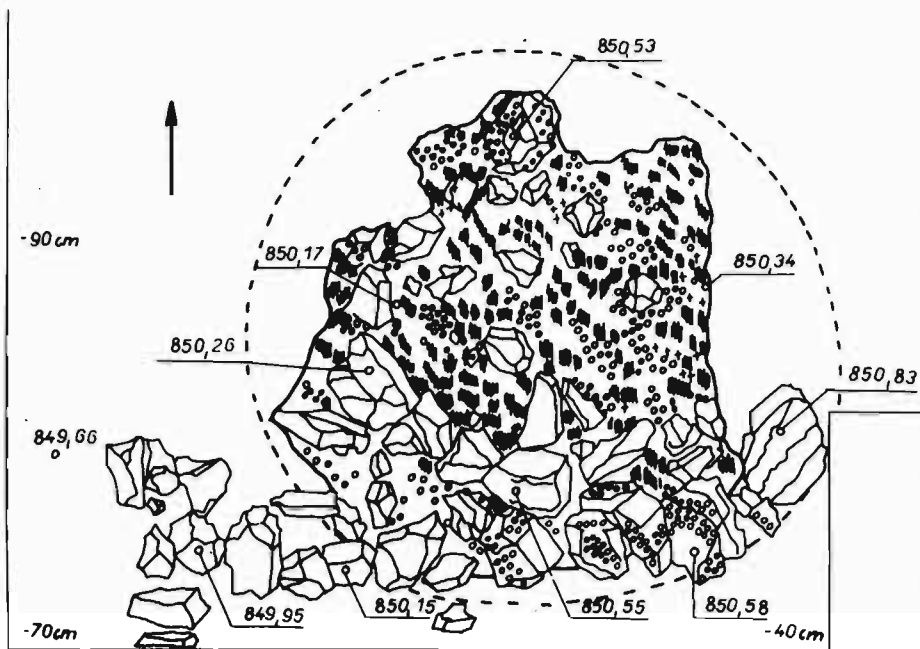
Obr. 7. Spania Dolina /Piesky/. Sonda 2/71, profil východnej a západnej steny

Mlaty

Čiastočne otlčený mlat zo špinavoružovej, na povrchu pórovitej horniny /neurčené/ s nižším širokým tylom a výrazným okružným žliabkom; d. 11 cm, š. 10 cm, hr. 6,5 cm /obr. 18: 4, obr. 26: 3/.

Keramika

Dva okrajové črepy, dva fragmenty z rozhrania dna a stien a štyri črepy z tela okrovej nádoby so šikmo skrojeným okrajom, vytočenej na kruhu /obr. 30: 2, 3/.

S o n d a 4/71

Sonda mala rozmery 3 x 1 m. Vytýčená bola pri západnom okraji temena Pieskov, na mieste, kde sa pri povrchovom prieskume zistila koncentrácia kamených mlatov. Do h. 70-80 cm siahala vrstva väčších i drobných kameňov a žltého piesku - zvetranej horniny. Pod ňou prebiehala 70 cm vrstva ružovkastého piesku a nižšie nasledovala hrdzavohnedá vrstva s obsahom železitých zlúčenín, ktoré zasahovali do svetlo-

Obr. 9. Špania Dolina /Piesky/. Sonda 3/71, deštrukcia pece

hnedej hrubozrnnej piesčitej vrstvy. Na pôvodné podložie sa nenarazilo a vrstvy prerezané sondou boli zrejme v sekundárnom uložení. Kamenný mlat sa našiel medzi kameňmi rôznej veľkosti v h. 20 cm.

Mlaty

Mlat zo žltohnedého kremenca s okružným žliabkom umiestneným bližšie k otlčenému tylu. Zúžená časť je poškodená; d. 20 cm, š. 11,5 cm, hr. 6,7 cm, hmotnosť 1,65 kg /obr. 18: 5, obr. 26: 4/.

S o n d a 5/71

Sonda, dlhá 6 m a široká 1 m, bola vytýčená na temene údolia Pieskov pozdĺž okraja terasy vytvorenej buldozénom pri úprave provizórnej cesty. V h. 100-120 cm sa miestami dosiahla úroveň piesku. Nad ním sa vyskytovali nesúvislé vrstvičky humusu, zuhoľnatého dreva, zvyšky zachovaných vetiev a tenkých zaguľatených drier, zrejme zostatky ťažobnej činnosti. Ich datovanie nebolo možné pre absenciu nálezov.

Výskum v r. 1972 nadviazal na predchádzajúcu etapu sondou 1/72 na miernej vyvýšenine na terase 9.

S o n d a 1/72 /obr. 8, obr. 16: 1-3/

Sonda bola vytýčená paralelne so sondou 3/71. Bola dlhá 12 m a široká 2 m. V m 3-12 bol medzi sondami 3/71 a 1/72 ponechaný 0,5 m široký kontrolný blok. Nultý bod sondy 1/72, t. j. západný okraj, sa nachádzal vo vzdialenosti 8,5 m južne od kóty 851.

Od bodu 0 po m 3, t. j. v západnej časti, sa nachádzal do hĺbky 50-100 cm ružovkastý piesok. V m 3,5-7 bola rovnako hrubá vrstva sivoružového piesku, ktorá v m 4,6 v h. 60 cm a v úseku 6-7,6 m v h. 40 cm prechádzala do súvislého kamenného podložia. V m 8-12, t. j. vo východnej časti, je znateľný sklon terénu na východ. Výškový rozdiel v porovnaní so západnou stranou dosahuje v m 12 až 150 cm. Na tomto úseku siahal do h. 50-60 cm žltosedý piesok prechádzajúci do súvislej hnedočervenej kamenistej vrstvy. Od m 12 bola sonda predĺžená o 3,5 m, takže celková dĺžka činila 15,5 m a východná stena dosiahla okraj vybagrovanej plochy. Pri odkrývaní predĺženého úseku /12-15,5 m/ sa vychádzalo zo sledu vrstiev vo vyčistenom profile pri východnej stene sondy. Vrstvy mali sklon od severu na juh a ústili v lievikovitej priehlbni s priemerom 5 m, ktorej severný okraj bol 2,5 m od južného konca predĺženej časti sondy. V m 14,3-15,6 sa objavila v h. 110-120-137 cm deštrukcia ohniska, v ktorej sa nachádzala 10 cm vrstva uhlíkov zmiešaných s popolom. Neopracované, do červena prepálené kamene boli uložené do nepravidelného kruhu s priemerom cca 100 cm. Priestor medzi kameňmi bol vyplnený uhlíkmi a popolovitou vrstvou s malými kúskami spečenej trosky. V bezprostrednej blízkosti ohniska neboli okrem úlomku veľmi patinovanej zvieracej kosti /v h. 160 cm/ žiadne nálezy. V m 10 sa našla v h. 10 cm v severnej stene polovica kamenného mlatu, v m 9,55 v h. 15 cm zvetraný kamenný mlat, v m 15,5 v h. 140 cm pri južnej stene 40 cm dlhé a 6 cm hrubé zuhoľnatené drevo. V h. 150 cm sa v profile vrstvičky uhlíkov našli črepy, v m 14,2 pri južnej stene v h. 100 cm dva črepy z nádob vytočených na kruhu a torzo kamenného mlatu.

Mlaty

1. Fragment masívneho plochého mlatu z tmavošedého kremenca s okružným žliabkom. Na tyle sú stopy po úderoch. Povrch je hladký; d. 16,2 cm, š. 14 cm, hr. 6,8 cm, hmotnosť 2,25 kg /obr. 18: 8/.
2. Polovica značne zvetraného masívneho kamenného mlatu /neurčené/ nepravidelného tvaru so stopami po úderoch. Žliabky sú na náprotivných stranách; d. 17 cm, š. 13,5 cm, hr. 6,5 cm /obr. 18: 6/.
3. Fragment masívneho hladkého mlatu z aplitu s rovným, čiastočne otlčeným tylom a so žliabkom idúcim dookola; d. 14,2 cm, š. 11,2 cm, hr. 7,7 cm, hmotnosť 1,03 kg /obr. 18: 7/.

Keramika

1. Fragment sivého banického kahanca z jemne plavenej hlíny /obr. 30: 6/.
2. Črepy z tiel nádob rôznych veľkostí a štruktúry materiálu. Dva sú zdobené rytými žliabkami /obr. 30: 4, 5/.

S o n d a 2/72 /obr. 8, obr. 16: 4/

Sonda mala rozmery 2 x 10 m, a v m 4-6 nadväzovala na sondu 1/72 kratšou, severnou stenou. Bola situovaná naprieč hrebeňom miernej vyvýšeniny. V celej sonde sa od povrchu až do h. 40 cm zachytila kamenitá vrstva, ktorá prešla do celistvého neporušeného kamenného podložia. Nezistila sa žiadna pozoruhodná situácia.

S o n d a 3/72 /obr. 8, obr. 16: 5/

Sonda bola vytýčená kolmo na sondu 1/72 tesne pri kraji vybagrovanej plochy. Jej severná stena, široká 2,6 m, nadviazala na predĺženú časť sondy 1/72 a priečne rezala lievikovitú priehľbeň pri nej. Šírka sondy v ostatných častiach bola nerovnomerná a pohybovala sa od 2,6 do 3 m. Dĺžka činila 8 m.

Podnetom na vytýčenie sondy bola situácia pozorovateľná vo vyčistenom profile, vytvorenom bagrovaním na východnej strane vyvýšeniny. V m 1-2 /od severného okraja/ sa po odstránení vrchnej vrstvy narazilo v sivohnedej zemine v h. 76-85 cm na menší zhľuk neopracovaných kameňov, usporiadaných do nepravidelného kruhu s priemerom asi 60 cm, medzi ktorými bola tenká vrstvička uhlíkov. V blízkosti sa našli črepy. Na tomto úseku pokračovala sivohnedá zemina do h. 130 cm. Podobné zloženie sa zistilo aj v ostatných častiach sondy. V južnom úseku, preskúmanom do h. 160-170 cm, a v strednej časti, ktorú tvorilo dno lievikovitej priehľbne a kde sa odstránila povrchová vrstva do h. 40 cm, bola podobná situácia. Žltohnedá kamenitá zemina tu bola prepletená koreňmi borovíc. V strednom a južnom úseku sa nachádzalo menej neopracovaných kameňov. Plocha sondy sa neprekopala až po celistvé podložie, a preto ju nemožno považovať za preskúmanú. Okrem črepov pri ohnisku sa v h. 120 cm a vo vzdialenosti 130 cm od severného okraja sondy našli blízko seba zvetraný kamenný mlat a fragment ďalšieho.

Mlaty

1. Fragment pomerne veľmi zvetraného kamenného mlatu /neurčené/ so stopami žliabku. Povrch je nepravidelný; d. 12,5 cm, š. 9,2 cm, hr. 5,3 cm /obr. 18: 10/.
2. Značne zvetraný fragment mlatu zo šedej horniny s pórovitým povrchom /neurčené/. Žliabok sa nezachoval; d. 8,3 cm, š. 9,4 cm, hr. 4,5 cm /obr. 18: 9/.

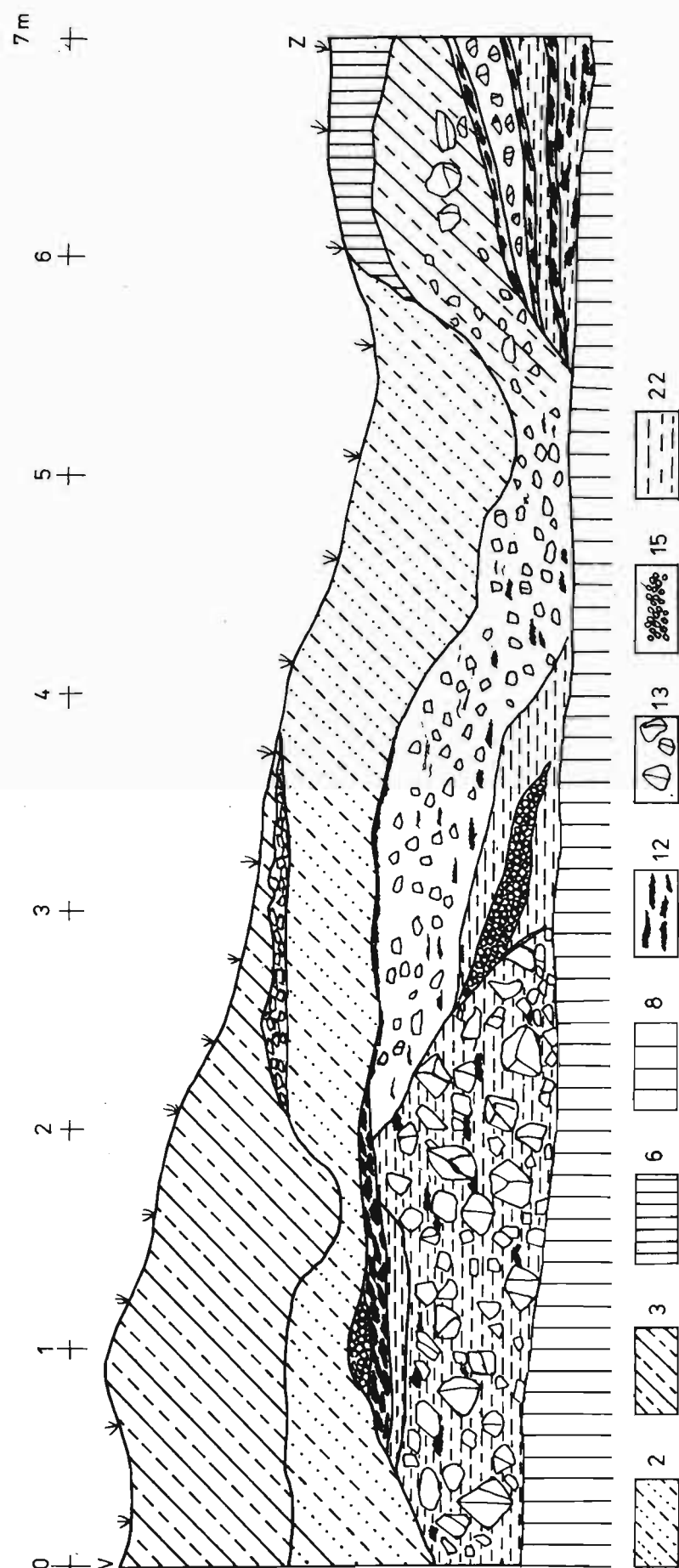
Keramika

1. Črep zo dna tmavosivého gotického pohára /obr. 30: 7/.
2. Atypické črepy z tiel nádob, jeden s vodorovnou vhladenou ryhou.

S o n d a 4/72 /obr. 11, obr. 16: 6, obr. 17: 1/

Sonda bola vytýčená na terase 7, kde sa pri exploatácii hald v južnej stene bagroviska /obr. 10/ vytvoril profil, v ktorom sa po očistení črtali v d. cca 15 m piesočnatokamenité vrstvy, čierne kultúrne vrstvy a vrstvy trosky. V zosuve pod profilom sa našli črepy, železný klinec a banícke železko.

Južná stena terasy 7 hraničila so súvislým ihličnatým lesom, v ktorom sú zreteľné zvyšky bližšie nedatovateľnej ťažobnej činnosti - priehľbne po zavalených štôľňach a haldovité násypy. Nad profilom sa vytýčila sonda dlhá 7 m a široká 2 m. Nultý bod sondy bol na východnom konci profilu. Plocha sondy sa výrazne zvažovala od V na Z a od J na S. Po odstránení 15-20 cm vrstvy humusu s koreňmi ihličnatých stromov sa v m 0-3,8 zistila vrstva bledožltého piesku, hrubá 10-90 cm, ktorá sa v m 3 strácala smerom do povrchovej vrstvy. Spodnú hranicu tvoril v m 2-3,8 drobný kameň. V piesočnej vrstve boli nahádzané polámané otesané drevá. Pod ňou bolo mohutné súvrstvie, ktoré sa preskúmalo do h. 190 cm. Od m 0 po m 5,8 bola vrstva šedoružového piesku /zvetraná bridlica/, hrubá max. 65 cm. Pod ňou nasledovala čierna sadzovitouhlíková vrstva, hrubá 15-25 cm, sledovateľná v m 0-4. V m 0,2-1,8 sa pod 20 cm hrubou súvislou vrstvou trosky začínala zmiešaná vrstva /hr. 30-90 cm/ zoškvarenej trosky, sčernetého kameňa - drobného, väčšieho i veľkého lomového - a sadzovitouhlíkovej usadeniny, ktorá v m 0-3 siahala až po úroveň výkopu. V m 3 nadviazala na jej hornú hranicu hnedá haldovitá vrstva obsahujúca drobné kamene, piesok a zemínu, pre-

Obr. 11. Špania Dolina /Piesky/. Sonda 4/72, profil južnej steny

línajúca sa s vrstvou trosky a zelenkastej drobnej kamennej drvi-ny, tiahnúcej sa súbežne so spodnou hranicou sadzovitouhlíkovej vrstvy. Hnedá haldovitá vrstva siahala po m 5,5, v ktorom sa znova objavili deštruované sadzovitouhlíkové vrstvy s troskou a drobným kameňom /pokračovali až do m 7/. Ich nadložie tvorila v tomto úseku žltá hlinito-piesočná vrstva s niekoľkými lomovými kameňmi.

Sonda bola v m 7 predĺžená o 3 m, šírka zostala 2 m. Po odstránení 10-15 cm humusu nasledovala v m 7-8 čierna vrstva s troskou, ktorú v m 8-10 vystriedala tmavohnedá až hnedočierna vrstva zeminy zmiešanej prevažne s drobnými, zriedka so stredne veľkými kameňmi, hrubá od 20-40 do 100-120 cm. Vystriedalo ju súvrstvie /hr. 15-35 cm/ sadzovito-uhlíkových tenkých vrstvičiek striedaných s troskou. Výkop v sonde bol ukončený po dosiahnutí spodnej hranice tejto vrstvy v m 10. Pod touto vrstvou sa v profile bagroviska črtala kamenitá, miestami zeleno sfarbená drvina s hlinou. Koncentrácia nálezov bola v čiernej vrstve v m 6-10. Rozptýlené črepy sa nachádzali

na celej ploche sondy. Získali sa úlomky nádob, kahancov, železné klinec, železko, zvieracie kosti a i.

Keramika

1. Črep z okraja tenkostennej béžovočervenej nádoby z jemne plavenej hlíny s roztvoreným, lištovite profilovaným ústím /obr. 30: 13/.
2. Črepy z tela šedotehlovej nádoby s vnútornou stranou zeleno glazovanou.
3. Črep z tela väčšej okrovej nádoby s horizontálne lištovaným povrchom /obr. 30: 22/.
4. Črepy z tela tenkostennej tehlovočervenej nádoby, vnútri hnedo glazovanej.
5. Črep zo dna tmavosivej nádoby s plastickou značkou - krížom v kruhovom poli /obr. 30: 25/.
6. Črep zo dna tmavosivého banického kahanca.
7. Fragment tmavosivej kónickej pokrývky s vodorovne zrezaným gombíkovitým držadlom.
8. Tri torzá červenohnedých, zeleno glazovaných pásikových úch s pozdĺžnym profilovaním /obr. 30: 10/.
9. Črep z tela baňatej nádoby s hustými vodorovnými ryškami /obr. 30: 21/.
10. Črep z tela bledohnedej baňatej nádoby, zdobenej vtláčanými oblúčikmi /obr. 30: 8/.
11. Črep z väčšej šedočervenej nádoby so šikmo a vodorovne zrezaným okrajom /obr. 30: 19/.
12. Obojstranne zeleno glazovaný črep z väčšej nádoby s vtiiahnutým ústím a temer vodorovne zrezaným okrajom /obr. 30: 16/.
13. Dva fragmenty sivočiernych kónických pokrývok z jemne plaveného materiálu.
14. Črep z veľkej nádoby so šikmo skrojeným okrajom a s horizontálnou lištou na hrdle /obr. 30: 17/.
15. Obojstranne zeleno glazovaný črep z tenkostennej nádoby s odsadeným lievikovitým ústím, so šikmo skrojeným okrajom a s lištou na hrdle /obr. 30: 15/.
16. Tri črepy z väčšej okrovej nádoby s kónicky roztvoreným ústím a so zvisle zrezaným okrajom /obr. 30: 14/.
17. Črep z pliec tenkostennej nádoby s dvoma pásmi koliesok vtláčaných kolkom /obr. 30: 11/.
18. Črep z tenkostennej bledohnedej nádoby s hustým pásom vodorovných ryžiek na pleciach.
19. Črep z väčšej tenkostennej nádoby s roztvoreným profilovaným ústím a odsadeným šikmo skrojeným okrajom. Pod hrdlom je pás plytkých vodorovných rýh /obr. 30: 9/.
20. Tri črepy z okrových tenkostenných nádob s glazúrou na vnútornej strane a na okraji. Na jednom je ústie vodorovne vytiahnuté a okraj kolmo zrezaný /obr. 30: 18/.
21. Črep z okraja väčšieho tenkostenného okrového krčaha s vodorovne zrezaným ústím, zdobeným pretláčaním, s naznačeným hrdlom a baňatým telom. Prežliabnuté pásikové ucho vychádza z ústia. Na pleciach sa začínajú vodorovné plytké ryhy. Vnútro a časť povrchu sú zeleno glazované. Na črepe je nalepená hruška trosky /obr. 30: 12/.
22. Fragment sivočiernej kónickej pokrývky s dvojicami horizontálnych rýh /obr. 30: 23/.

23. Okrajový črep z tenkostennej nádoby s nízkym vťahnutým hrdlom a profilovaným ústím. Vnútoraná strana je zeleno glazovaná. Na pleciach je hustá sieť rytých rýh /obr. 30: 20/.

24. Dva črepy z tenkostennej okrovej nádoby, zdobené pásmi ryžiek vtlačaných radielkom.

25. Tri tmavosivé črepy z banického kahanca, z toho dva okrajové.

26. Spodný okraj okrovohnedej očadenej miskovitej kachlice s kruhovým dnom, vytočenej na kruhu z hrubozrnného materiálu. Pod ústím horizontálne ryhovanie. Vťahnuté zosilnené ústie je zdobené radielkom /obr. 30: 24/.

Železné predmety

1. Klinec obdĺžnikového prierezu s hlavičkou roztepanou do tvaru písmena T; d. 7,8 cm /obr. 30: 26/.

2. Zlomené banické železko štvoruholníkového prierezu s rozkovaným tylom; d. 8,1 cm /obr. 30: 27/.

3. Banické železko štvorcového prierezu s odlomeným tylom; d. 7,8 cm /obr. 30: 28/.

4. Hranený klinec s kopulovite rozšírenou hlavicom; d. 10,3 cm /obr. 30: 29/.

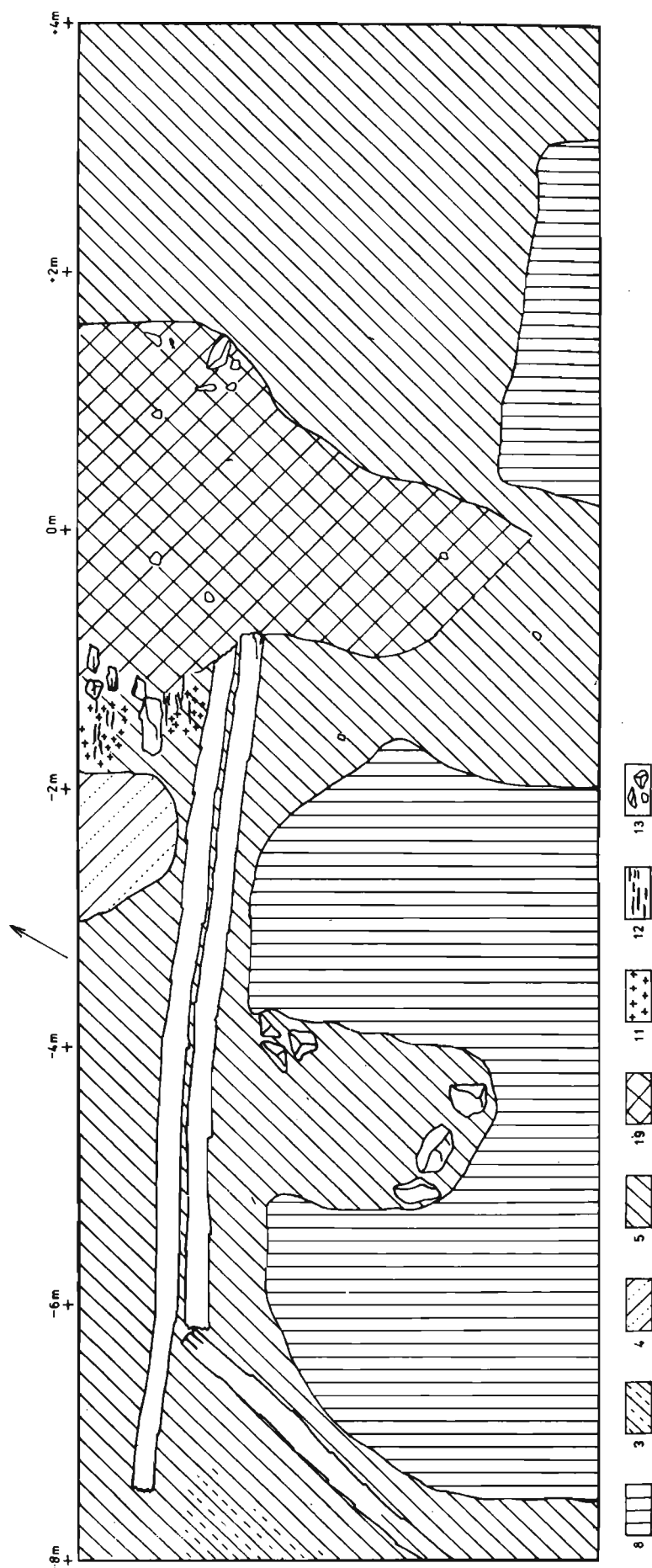
Kamenné predmety

Torzo kamenného brúsika lichobežníkového tvaru s vybrúseným žliabkom na užšej strane.

S o n d a 5-6/72 /obr. 12, obr. 17: 2-6/

Sonda bola vytýčená na plošine severnej bočnej haldy /na celkovom pláne haldy nezakreslenej/ nad terasami 2 a 3 /obr. 2/ medzi dvoma malými skalnými bralami, vzdialenými od seba cca 15 m v smere S-J. Haldy v týchto miestach vrcholia na západe piesočnou kupolou so stopami štôlní, ktorej povrch tvorí zvetraný pieskovec. Možno predpokladať, že názov Sandberg /Piesky/ bol pravdepodobne odvodený od zloženia tejto kupoly. Veľké haldy na západnom svahu Pieskov i haldy medzi kupolou a hlavným hrebeňom deliacim Piesky a Richtárovú vznikli v súvisi s ťažbou v štôlniach vo svahu tohto hrebeňa. Ich zloženie je pôvodne prevažne piesočné, spodné vrstvy obsahujú hlušinu. Plošina medzi kupolou a hrebeňom a medzi dvoma bralami je približne 20 m dlhá a 15 m široká. Za južným bralom je cca o 50-80 cm vyššie plateau. Sonda bola vytýčená kolmo na os obidvoch brál a bola 12 m dlhá a 2 m široká. Steny sa ku dnu mierne zošikmovali. Neskôr, keď sa ukázalo, že objekty pokračujú západným smerom, bola sonda predĺžená o 8 m a jej celková dĺžka činila 20 m. Paralelne so sondou 5 sa vytýčila sonda 6, ktorá bola rovnako široká, dlhá však bola iba 13,6 m.

Situácia v sonde bola značne komplikovaná. Najmladšia, vrchná vrstva pozostávala z dvoch plôch kamennej hlušiny, ktorá sa sem dostala pri hĺbení štôlne s ústím cca 5 m nad ňou. Až do h. 150 cm siahla staršia piesočná zasypaná, ktorý prekryl pôvodný, v tomto prípade najstarší sídliskový objekt. Medzi objektom a piesočným zasypaním bola miestami vrstvička ihličia a konárov na deštrukcii pomerne dobre zachovaných drier a šindľov. Objekt bol zahĺbený do sterilného podlažia, ktoré malo rozdielnu skladbu. Miestami siahlo až 40 cm pod povrch a tvoril ho zvetraný, ale ešte celistvý pieskovec, inde bolo vybraté až do h. 160 cm. Do neho bol zapustený sídliskový objekt pozostávajúci z pece, ubitej dlážky a drevenej konštrukcie, z ktorej sa zachovali koly a trámy. Na severnej strane objektu bola pec, vyhĺbená do pieskovcového podlažia. Horná časť bola v h. 50 cm,

Obr. 12. Spania Dolina /Plesky/. Sonda 5-6/72, pôdorys

dno sa nachádzalo v h. 140 cm asi 10 cm nad dlážkou. Na dne boli do kruhu uložené lámané kamene. Priesktor vyššie mal elipsovitý tvar /105 x 80 cm/. Steny ohniska boli očadené a mierne vypálené. Na dne medzi kameňmi i okolo ohniska boli uhličky, črepy a zvieracie kosti. Priamo na pec nadväzovala ubitá dlážka z hliny s primiešaným pieskom. Bola úplne rovná a zachovaná časť mala nepravidelný tvar s rozmermi 260 x 340 cm. Na južnej strane sa zachoval zrejme pôvodný roh dlážky. Nad dnom sa našli okrem rozhádzaných väčších-menších kameňov zvyšky zhnitých kolov, trámov a dosiek. Do dlážky boli zapustené štyri koly, ktoré vyčnievali 20-50 cm nad jej úroveň. S ďalšími dvoma kolmi, zahĺbenými mimo dlážky, tvorili konštrukciu bočných stien. Koly, hrubé priemerne 15 cm, pod dlážkou spevnené kameňmi, nad ktorými bol estrich, boli zahĺbené pred ubitím dlážky. Asi niesli šindľovú strechu, o čom svedčia zachované šindľe a tzv. cigánske klinec. Umiestnené boli v dvoch radoch nepravidelne vedľa seba, a to po

tri; v západnom rade vo vzdialenosti 40 a 150 cm /spolu 190 cm/, vo východnom 100 a 240 cm /spolu 340 cm/. Kolmo na východný rad ležali dva 6-7 m dlhé trámy, na jednej strane opracované, z nich jeden bol čiastočne na dlážke. Pod úrovňou podlahy boli západne od nej naprieč uložené ďalšie dva opracované trámy, dlhé 2,5 m. Jeden smeroval tesne k peci. Tieto trámy ležali v kanáli, korytovite vyhlbenom v pieskovcovom podloží pri peci. Nad kanálom a nad drevami bola vrstva lámaného kameňa, ktorá takisto môže súvisieť len s hĺbením nejakej štôlne po zániku objektu. Funkcia pomerne mohutných trávov je neznáma. Ťažko ju možno dať do súvisu s pomerne ľahkou drevenou konštrukciou sídliskového objektu.

Mlaty a iné kamenné predmety

1. Polovica kremencového mlatu s okružným žliabkom, s rovným, čiastočne otlčeným hladkým tylom a pravidelným povrchom; d. 14,5 cm, š. 11,3 cm, hr. 5,6 cm, hmotnosť 1,45 kg /obr. 18: 13/.

2. Časť otlčeného mlatu z ružového kremenca s mierne zdrsneným povrchom; d. 8,8 cm, š. 8,5 cm, hr. 4,5 cm, hmotnosť 0,45 kg /obr. 18: 11/.

3. Veľmi zvetraný nepravidelne guľovitý kameň /pórovitý andezit/ shladenými plôškami; Ø 5,8 cm, hmotnosť 0,25 kg /obr. 18: 12/.

Keramika

1. Osem črepov z väčšej tenkostennej okrovej nádoby s uchom a z ďalších nádob zdobených na pleciach pásmi väčších i menších rytých krokvíc /obr. 31: 2-4, 6/.

2. Jedenásť črepov z tela a zo dna šedobéžovej nádoby z plavenej hlíny s prímiesou sludy, zdobených rytými voodorovnými ryhami. Na dne je dvojité, v strede prekrížené kruhové pole /obr. 30: 30/.

3. Rekonštruovaná a doplnená hnedosivá tenkostenná nádoba, vytočená na pomaly rotujúcim kruhu, má jednoducho profilované ústie s dvoma perami a so šikmo skrojeným okrajom. Nízke hrdlo je prepažené pásikovým uchom. Pod ním je ryha a trojuholníky a obdĺžniky vtlačané radielkom. Po vyhotovení nádoby bola pod uchom nebanlivito vyrytá kresba zo skrížených čiar; v. 23,4 cm, Ø ústia 17 cm, Ø dna 10,6 cm /obr. 22: 12/.

4. Črepy z tela tehlovočervenej nádoby, na jednom je torzo pásikového ucha so zosilneným okrajom. Na vnútornej strane sú zeleno glazované.

5. Črep z dutej nôžky okrového gotického pohára z jemne plavenej hlíny /obr. 30: 32/.

6. Spodná časť béžovohnedej tenkostennej nádoby z jemne plaveného materiálu; zachov. v. 8 cm, Ø dna 8,3 cm.

7. Rekonštruovaná a doplnená spodná časť hnedej až tmavosivej nádoby z plaveného materiálu; zachov. v. 12 cm, Ø dna 9,8 cm /obr. 30: 31/.

8. Dva črepy z tela tenkostennej tmavosivej nádoby z plavenej hlíny s prímiesou sludy. Na jednom sú ryté čiary usporiadané do štvorca /obr. 31: 11/.

9. Črep zo dna a spodnej časti tenkostennej sivohnedej nádoby. Na dne sa zachovala časť plastickej značky - nad prekríženým kruhovým poľom kríž s ramienami spojenými so základňou priečkami /obr. 31: 12/.

10. Črepy zo šedookrovej tenkostennej hrncovitej nádoby s nízkym roztvoreným hrdlom, prepaženým pásikovým uchom, v strede zosilneným. Sú z plaveného materiálu s prímiesou sludy /obr. 31: 1/.

11. Črep z dutej nôžky bledookrového gotického pohára z plavenej hlíny /obr. 31: 15/.

12. Svetlookrový črep z tela nádoby z jemne plavenej hlíny so zachovaným koreňom pásikového ucha; pod ním bola po vypálení vyrytá výzdoba s dvoma krížikmi a so šípkou. Pri uchu je rad trojuholníkov vtlačaných radielkom /obr. 31: 7/.

13. Črep z väčšej tehlovočervenej nádoby s vodorovne zrezaným okrajom /obr. 31: 5/.

14. Fragment dna nádoby s plastickou značkou - prekríženým kruhovým poľom /obr. 30: 33/.

15. Dva črepy z dutej nôžky bledookrového tenkostenného pohára.

16. Fragment dutého držadla /asi z trojnožky/ s nepatrným zvýškom zelenej glazúry.

17. Hnedočierny črep z tenkостennej hrncovitej nádoby s odsadeným a profilovaným lievikovitým ústím s vodorovne zrezaným okrajom /obr. 31: 8/.

18. Dva črepy z tela tenkостennej bledookrovej nádoby z plaveného materiálu, zdobené rytou krokvicou.

19. Tri črepy zo dna a spodnej časti tenkостennej nádoby. Na dne je časť značky - prekrížené kruhové pole.

20. Fragment spodnej časti na kruhu vytočenej hrncovitej kachlice s vodorovne zrezaným von zosilneným okrajom, na ktorom sú dve ryžky /obr. 31: 13/.

21. Fragment vrcholovej /štítovej/ hráškovozelenej kachlice z koruny pece. Čelná stena je zdobená gotickým panelovaním napodobňujúcim kružbu katedrálneho okna. Komora mala tvar polovičky rotačného kužeľa. Kachlica bola do formy vtlačaná prstami, po ktorých sú na opačnej strane stopy /obr. 31: 14/.

Železné predmety

1. Klinec obdĺžnikového prierezu, bez hlavičky; d. 8 cm /obr. 31: 10/.

2. Banícke železko štvoruholníkového prierezu s odlomeným tylom a so štvorcovým otvorom pre násadu; d. 7,8 cm /obr. 31: 16/.

3. Klinec trojuholníkového prierezu s hlavičkou roztepanou do tvaru písmena T.

4. Ohnutý klinec v dvoch zlomkoch.

5. Torzo plechového kovania.

Z b e r p r i s o n d e 5-6/72

Keramika

1. Okrajový črep z tmavosivej pokrývky s vyrytými nepravidelnými čiarami.

2. Bledookrový črep z dutej nôžky pohára z plavenej hlíny /obr. 32: 2/.

3. Črep z tenkостennej sivej hrncovitej nádoby s profilovaným ústím /obr. 32: 1/.

S o n d a 7/72

Táto pokusná sonda bola vytýčená na úrovni nulte terasy na terénnom stupni nad kaplnkou zaniknutej osady Piesky, ktorým preteká prameň vody s najnižším obsahom medi na lokalite. Mala rozmery 16 x 2 m. Hneď pod povrchom sa nachádzala cca 50 cm hrubá humusovitá vrstva, ktorá svedčí o využívaní terasy ako ostredok. Pod touto vrstvou sa narazilo na postupne navršovanú hlušinu, ktorá tvorila súčasť haldy pod štôľňou zapustenou do severného svahu. Výkop pokračoval do h. 170 cm, ale podlažie sa nepodarilo dosiahnuť. Je viac ako pravdepodobné, že obyvatelia Pieskov terasovite upravili svahy údolia obrátené k slnku. Na stredovej hlušine tak postupne vznikali pasienky, resp. ostredky. Črepy nájdené v humusovitej vrstve patria do 15.-19. stor. Je pravdepodobné, že na lokalitu sa dostali s vyvezeným hnojom.

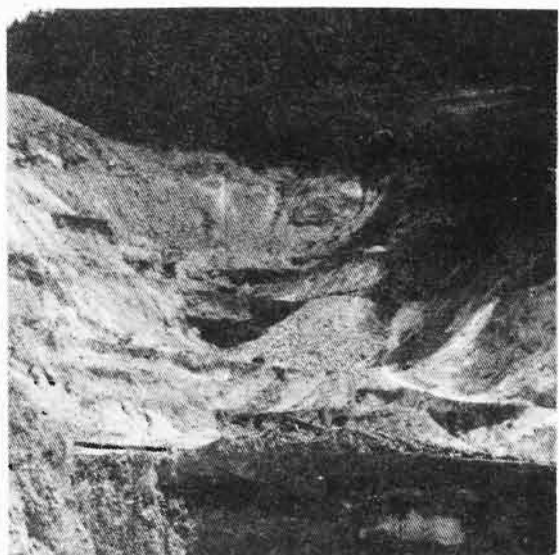
1 2

3 4

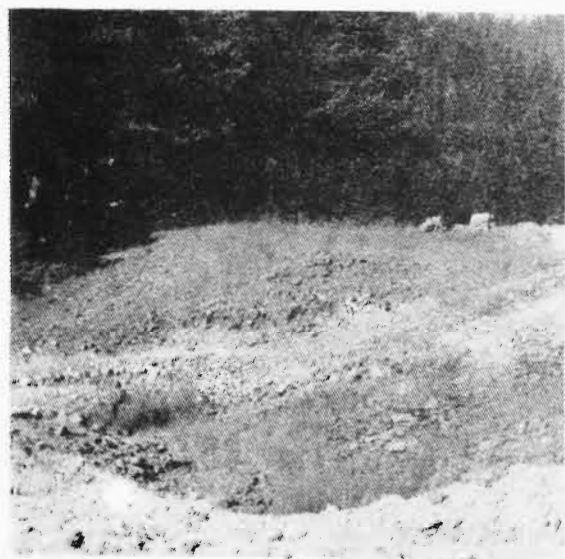
5 6

Obr. 13. Špania Dolina. 1 - haldy nad obcou smerom na Piesky; 2 - zaniknutá ba-
nícka osada Piesky, pohľad od V; 3 - zrúcaniny šachty na Pieskoch, pohľad od J;
4 - haldy na Pieskoch; terasy 2, 3 a 4, pohľad od V; 5 - haldy na Pieskoch,
v popredí porušená terasa 2, pohľad od Z; 6 - južná strana hald na Pieskoch,
pohľad od SZ

1 2

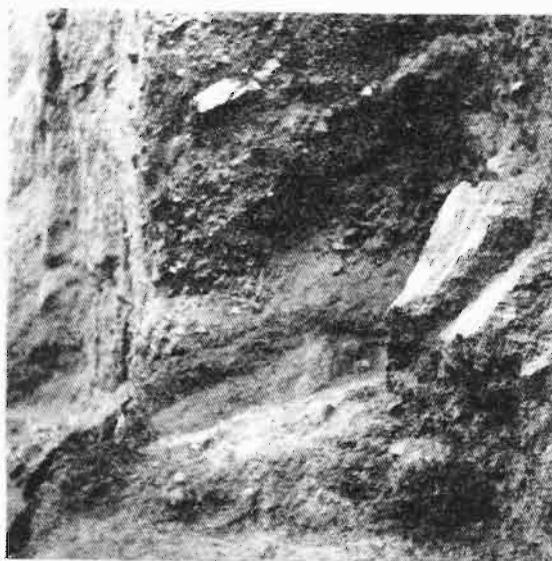
3 4

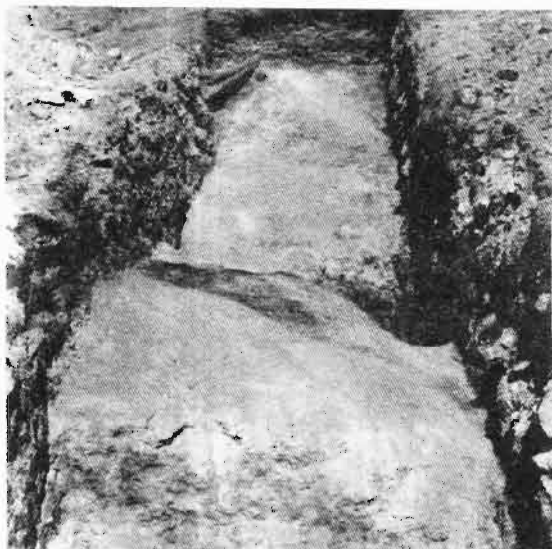
5 6

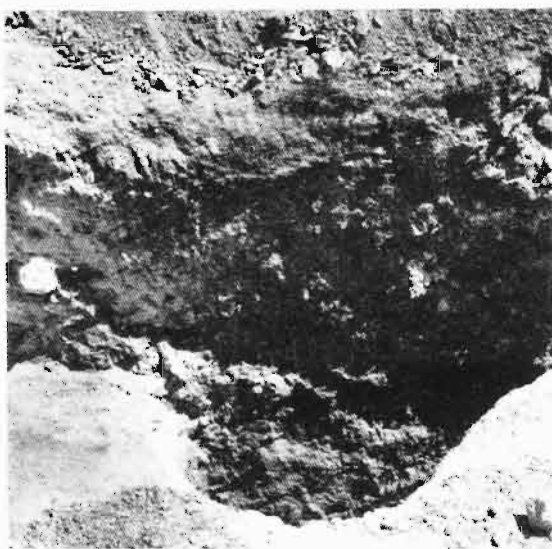
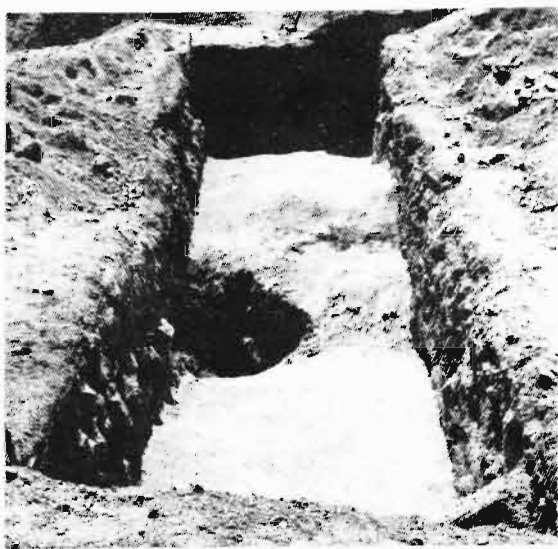
Obr. 14. Špania Dolina /Piesky/. 1 - část bočných hald severne od terasy 2, pohľad od J; 2, 3 - temeno údolia Pieskov, pohľad od V; 4 - profil terasy 3 so sondou 1/71, pohľad od Z; 5, 6 - práce v sonde 1/71

1 2

3 4

5 6

Obr. 15. Špania Dolina /Piesky/. 1 - sonda 1/71, hromada kúskov horniny v h. 600 cm, pohľad od J; 2 - sonda 1/71, odkryté kmene stromov, pohľad od J; 3 - sonda 2/71, pohľad od J; 4 - sonda 2/71 po preskúmaní, pohľad od S; 5 - profil pingy v sonde 2/71, pohľad od Z; 6 - sonda 3/71, deštrukcia pece, pohľad od Z

1 2

3 4

5 6

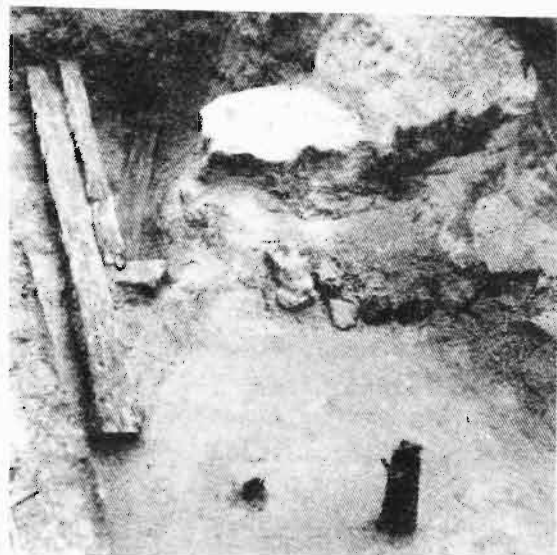
Obr. 16. Spania Dolina /Piesky/. 1 - čiastočne očistený profil terasy 9 v miestach sondy 1/72; 2 - sonda 1/72, západná časť, pohľad od Z; 3 - sonda 1/72, detail ohniska, pohľad od SV; 4 - sonda 2/72, pohľad od S; 5 - sonda 3/72, pohľad od JV; 6 - sonda 4/72, profil južnej steny, pohľad od S

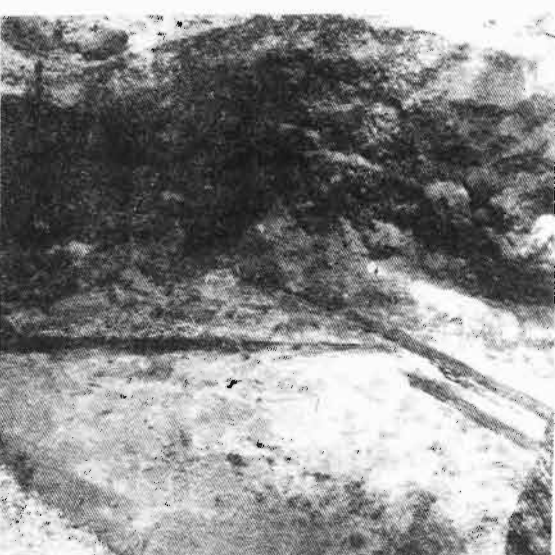
1 2

3 4

5 6

Obr. 17. Špania Dolina /Piesky/. 1 - sonda 4/72, detail južnej steny vo východnej polovici, pohľad od S; 2, 3 - sonda 5-6/72, pohľad od V; 4, 5 - sonda 5-6/72, situácia v h. 140 cm; 6 - sonda 5-6/72, západná časť, pohľad od JZ

Zber

Počas výskumu v r. 1971-72 sa robil systematický prieskum a zber a sledovali sa práce na exploatacii hlušiny na všetkých terasách.

T e r a s a 0

Rok 1971

Mlaty

Svetlošedá kamenná motyka /neurčené/, na oboch koncoch otlčená, so žliabkami na bočných stenách; d. 18 cm, š. 13,5 cm, hr. 3,7 cm /obr. 18: 14, obr. 26: 5/

Rok 1972

Mlaty

Fragment mlatu z kremenca s hladkou, ale otlčenou koncovou časťou, bez žliabku; d. 7 cm, š. 6,4 cm, hr. 3,7 cm, hmotnosť 0,22 kg /obr. 18: 15/.

T e r a s a 1 /vo vybagrovanej sz. časti/

Rok 1972

Keramika

1. Črep zo dna a steny baníckeho kahanca.
2. Polovica dna s časťou stien tmavosivej nádoby.
3. Črep z rovno zrezaného okraja okrovej nádoby z plavenej hlíny /obr. 32: 3/.

T e r a s a 2

Rok 1971

Mlaty

1. Pozdĺžne odlomený plochý mlat z amfibolitu s otlčeným tylom a s výrazným okružným žliabkom; d. 16,5 cm, š. 5 cm, hr. 5,9 cm, hmotnosť 0,70 kg /obr. 18: 16/.

2. Masívny čiastočne otlčený mlat z ružového kremenca s plytkým okružným žliabkom, umiestneným bližšie k širšiemu tylu; d. 20 cm, š. 10,7 cm, hr. 6,3 cm, hmotnosť 1,85 kg /obr. 18: 17, obr. 26: 6/.

3. Polovica mlatu z andezitu s čiastočne zachovaným žliabkom a s otlčeným hraneným širším tylom; d. 9,5 cm, š. 9,1 cm, hr. 5,4 cm, hmotnosť 0,50 kg /obr. 18: 18, obr. 26: 7/.

Keramika

Črep zo šedočiernej pokrývky so zrezaným gombíkom.

Železné predmety

Jednostranný krompáč s mierne prehnutým hrotom; d. 27,5 cm, Ø tuľajky 4,5 cm /obr. 32: 4/.

B o č n á h a l d a s e v e r n e o d t e r á s 2 a 3

Haldy sledujú sklon terénu v smere od V na Z a od S na J. V rokoch výskumu neboli ešte exploatované a ani zakreslené na celkovom pláne hald.

Rok 1971

Mlaty

1. Torzo mlatu z granodioritu, na povrchu korodovaného, s čiastočne zachovaným okružným žliabkom; d. 11,4 cm, š. 6,8 cm, hr. 6,9 cm, hmotnosť 0,52 kg /obr. 19: 2/.

2. Časť mierne korodovaného pozdĺžne odštiepeného mlatu z pórovitého andezitu s rovnou bázou a výrazným okružným žliabkom; d. 14,7 cm, š. 7,7 cm, hr. 5 cm, hmotnosť 0,70 kg /obr. 19: 1, obr. 26: 8/.

3. Torzo mlatu z kremenca so zvyškom okružného žliabku, s otlčeným tylom a hladkým povrchom; d. 13,4 cm, š. 9,5 cm, hmotnosť 0,70 kg /obr. 19: 3/.

Keramika

Črep s výčnelkom z tela baňatej červenohnedej nádoby, hnetenej v rukách z pórovitého materiálu /skupina Brodzany-Nitra? obr. 32: 6/.

Rok 1972

Mlaty

1. Miniaturný pórovitý kamenný mlat /neurčené/ šedej farby, na oboch koncoch otlčený, s hladkým povrchom, v strednej časti na náprotivných hranách so žliabkovitým vyhlbením; d. 10,7 cm, š. 5,5 cm, hr. 3,4 cm, hmotnosť 0,20 kg /obr. 19: 5/.

2. Otlčená koncová časť mlatu z vápenca; d. 3,5 cm, š. 9,1 cm, hr. 3,5 cm, hmotnosť 0,08 kg /obr. 19: 7/.

3. Väčšia časť mlatu z kremenca s nepravidelným drsným povrchom so stopami po otlčení a s časťou plytkého žliabku na jednej strane; d. 13,4 cm, š. 9,2 cm, hr. 7,8 cm, hmotnosť 1 kg /obr. 19: 14/.

4. Polovica mlatu z kremenca s pravidelným mierne drsným povrchom, otlčenou koncovou časťou a okružným žliabkom v strede; d. 10,8 cm, š. 9 cm, hr. 5,3 cm, hmotnosť 0,75 kg /obr. 19: 13/.

5. Pozdĺžne odštiepená časť mlatu z kremenca s pravidelným otlčeným povrchom a so širokým žliabkom na boku; d. 18,7 cm, š. 8,8 cm, hr. 6,8 cm, hmotnosť 1,55 kg /obr. 19: 9/.

6. Pozdĺžne odštiepený mlat z kremenca s okružným žliabkom a so stopami otlčenia; d. 20,7 cm, š. 8 cm, hr. 7 cm, hmotnosť 1,34 kg /obr. 19: 12/.

7. Fragment priečne odštiepeného mlatu z kremenca s hladkým povrchom; d. 9 cm, hr. 3,4 cm, hmotnosť 0,34 kg /obr. 19: 11/.

8. Poškodený mlat z kremenca nepravidelného tvaru, s neuzavretým okružným žliabkom; d. 13,2 cm, š. 8 cm, hr. 7,4 cm, hmotnosť 0,87 kg /obr. 19: 8/.

9. Časť značne zvetraného mlatu z granodioritu s priečne odštiepeným jedným a pozdĺžne odštiepeným druhým koncom, so zachovaným náznakom okružného žliabku; d. 13 cm, š. 7 cm, hr. 5,3 cm, hmotnosť 0,53 kg /obr. 19: 10/.

10. Fragment mlatu z bledohnedej horniny s hladkým povrchom /neurčené/; d. 7,4 cm, š. 7,3 cm, hr. 4,7 cm /obr. 19: 4/.

11. Fragment mlatu z gabra s mierne drsným pravidelným povrchom, d. 13 cm, š. 8,8 cm, hr. 6,2 cm, hmotnosť 0,62 kg /obr. 19: 15/.

Keramika

1. Črep z hornej časti sivohnedej nádoby z jemne plavenej hlíny, vytočenej na kruhu, s jednoducho profilovaným vyhnutým ústím, so šikmo zrezaným okrajom a s pásom motívu rímskych číslic vtlačaných radielkom /obr. 32: 7/.

2. Črep z pliec menšej profilovanej bielej nádoby z plavenej hlíny s koncentrickými ryhami a so stopami výzdoby vtlačanej radielkom /obr. 32: 10/.

3. Črep z tela bielej hrncovitej nádoby, zdobený horizontálnymi ryhami a pod nimi viacnásobnou vlnovkou /obr. 32: 8/.

4. Črep z ústia červenohnedej nádoby s prstencovite zosilneným ústím /obr. 32: 11/.

5. Črep z okraja tenkostennej okrovej nádoby s vyhnutým ústím a vhladzovanými vodorovnými ryhami /obr. 32: 5/.

6. Dva črepy z tela tenkostennej okrovej nádoby s pásmi nízkej lomenej vlnovky /obr. 32: 9, 12/.

7. Tmavosivý črep z tela tenkostennej nádoby, na vnútornej a čiastočne i vonkajšej strane zeleno glazovaný.

8. Črepy z tenkostenných nádob rôznej farby, zdobené vodorovnými líniami.

9. Črep z tela tenkostennej červenohnedej nádoby, na vnútornej strane s čiernou glazúrou.

Bronzové predmety

Tri kusy predierkovaného plechu asi z riečice; d. 9,7, 8,5 a 4,2 cm.

C e s t a p o d b o č n o u h a l d o u

Rok 1972

Mlaty

Fragment mlatu nepravidelného tvaru z bielošedej horniny /neurčené/ s drsným, otlčeným povrchom, bez žliabku; d. 9,4 cm, š. 7,8 cm, hr. 4,2 cm, hmotnosť 0,50 kg /obr. 19: 6/.

T e r a s a 3

Rok 1971

Železné predmety

Jednostranný krompáč s mierne prehnutým hrotom; d. 37 cm, Ø otvoru 4,2 cm /obr. 32: 16/.

Rok 1972 /sz. strana hálđ/

Keramika

Torzo bledosivého banického kahanca z jemne plavenej hlíny /obr. 32: 13, 14/.

T e r a s a 4

Rok 1971

Mlaty

1. Fragment pozdĺžne odštiepeného mlatu zo šedého kremenca s výrazným žliabkom a otlčeným tylom; d. 14,6 cm, hmotnosť 0,92 kg /obr. 19: 16/.

2. Fragment mlatu z gabra s plytkým okružným žliabkom; d. 13 cm, š. 9,5 cm, hr. 6 cm, hmotnosť 1 kg /obr. 19: 18/.

3. Pozdĺžne odštiepená väčšia časť mlatu zo šedej žuly so širokým okružným žliabkom, ktorý je umiestnený bližšie k širokému tylu so stopami otlčenia; d. 12,2 cm, š. 9 cm, hr. 5,2 cm, hmotnosť 0,80 kg /obr. 19: 17, obr. 25: 4/.

T e r a s a 5

Rok 1972

Keramika

Črep zo spodnej časti a dna červenohnedej, na povrchu tmavosivej nádoby.

T e r a s a 6

Rok 1971

Mlaty

1. Fragment veľkého mlatu z bledookrovej horniny /neurčené/ s okružným žliabkom; d. 14 cm, š. 12 cm /obr. 19: 20, obr. 25: 2/.

2. Plochý mlat zo šedej hrubozrnnej žuly s okružným žliabkom a otlčeným tylom; d. 19,5 cm, š. 11 cm, hr. 6,6 cm, hmotnosť 2,10 kg /obr. 19: 19, obr. 25: 1/.

Rok 1972 /západná strana/

Keramika

1. Sivohnedé črepy z banického kahanca, zdobené pásom rytej vlnovky /obr. 32: 17/.

2. Črepy z väčšej tenkostennej červenohnedej nádoby, na vnútornej strane zeleno glazované.

3. Črep z tela nádoby s drsným povrchom, zdobený dvoma prekríženými čiarami /obr. 32: 18/.

4. Črep z prstencovite zhrubnutého okraja béžovočervenej nádoby /obr. 32: 19/.

5. Päť črepov pravdepodobne z komorových kachlíc s reliéfnou čelnou stenou z materiálu obsahujúceho kremeň, na povrchu s okrovožltou vrstvou. Na jednom zlomku je na oboch stranách zelenohnedá glazúra. Rozmery najväčšieho fragmentu 9 x 4 cm /obr. 32: 15/.

6. Črep z komorovej kachlice s kruhovými priehlbinami na plochej čelnej stene, vyrobenej zo zrnitého materiálu, na povrchu s jemnejším povlakom okrovo-žltej farby.

T e r a s a 7

Rok 1971

Mlaty

1. Pravidelný oválny mlat z ružovej žuly s plytkým širokým žliabkom a mierne otlčeným povrchom; d. 11,4 cm, š. 7,8 cm, hr. 6,1 cm, hmotnosť 0,80 kg /obr. 21: 2, obr. 27: 7/.

2. Polovica mlatu z hrubozrnného kremenca s otlčeným povrchom a čiastočne zachovaným širokým okružným žliabkom; d. 10,5 cm, š. 9,2 cm, hr. 5,3 cm, hmotnosť 0,80 kg /obr. 21: 6, obr. 28: 1/.

3. Pozdĺžne odštiepená polovica mlatu z hrubozrnného kremenca s hladkým povrchom, bez žliabku; d. 14 cm, š. 12 cm, hmotnosť 1,37 kg /obr. 21: 16, obr. 28: 5/.

4. Polovica mlatu z granodioritu s čiastočne zachovaným okružným žliabkom a so stopami otlčenia; d. 12,3 cm, š. 12,5 cm, hr. 4,8 cm, hmotnosť 0,99 kg /obr. 21: 12/.

5. Fragment mlatu z kremenca s hladkým povrchom a čiastočne zachovaným okružným žliabkom; d. 8,7 cm, š. 8,7 cm, hmotnosť 0,46 kg /obr. 21: 4/.

Keramika

1. Štyri črepy z tela tenkostenného hrnca.

2. Šedočierny črep zo dna nádoby.

Rok 1972 /južná stena, bagrovisko/

Keramika

1. Črepy z tenkostenných sivohnedých, okrových a sivočiernych nádob, na vnútornej strane zeleno glazovaných /obr. 32: 21/.

2. Fragmenty jednostranne zosilnených úch.

3. Črep z okraja misovitej okrovej nádoby. Pod vtiiahnutým okrajom je pretláčaný plastický pásik, na vnútornej strane zelená glazúra /obr. 32: 22/.

4. Ľavý dolný roh tmavozelene glazovanej komorovej kachlice s naznačenou nikou. Na vnútornej strane sa k orámovaniu pripája spodná časť architektúry. Na jednej strane sú odtlačky prstov; v. 9 cm, š. 6 cm.

5. Zlomok orámovania zeleno glazovanej kachlice bez náznaku vykurovacej komory; d. zlomku 6 cm.

Železné predmety

1. Banícke železko s roztepaným štvoruholníkovým tylom a so štvorcovým otvorom pre násadu; d. 10,3 cm.

2. Banícke železko štvoruholníkového prierezu s roztepaným tylom a obdĺžnikovým otvorom pre násadu; d. 15,7 cm /obr. 32: 20a, b/.

3. Klinec s odlomenou hlavičkou; d. 7,2 cm.

R o z h r a n i e t e r á s 7, 8

Rok 1972

Nálezy pochádzajú zo súvislej, miestami až 50 cm hrubej tmavej vrstvy.

Možno ich synchronizovať s nálezmi z podobnej vrstvy v sonde 4/72.

Keramika

1. Črepy z tenkostenných hrncovitých nádob z jemne plavenej hlíny, okrové, sivohnedé a tmavohnedé, s rôzne stvárnenými okrajmi /vyhnuté, manžetovité, zosilnené, vodorovne alebo šikmo zrezané a pod./ obr. 33: 2-6/.

2. Črepy z okrajových tenkostenných nádob, vnútri a čiastočne i na okraji glazované /obr. 33: 7-9/.

3. Glazované i neglazované fragmenty pásikových a jednostranne zosilnených úch nádob.

4. Črepy z malej tenkostennej okrovej nádoby, vnútri s bezfarebnou glazúrou, zvonka s bielo glazovanými krúžkami a líniami na tmavohnedom glazovanom podklade /obr. 33: 1/.

5. Črepy zo dna a stien okrového baníckeho kahanca.

6. Zlomky nôžky z trojnožky, na vnútornej strane glazované.

7. Zrezaný gombík z kónickej okrovej pokrývky.

8. Fragmenty okrových neglazovaných komorových kachlíc: rámu z blízkosti nárožia čelnej steny - d. 10 cm; čelnej steny - d. 7,5 cm; kónickej vykurovacej komory - d. 5,5 cm /obr. 33: 10, 11/.

Železné predmety

Ohnutý klinec s hlavicou roztepanou do tvaru písmena T; d. 8,5 cm.

Ostatné predmety

1. Hruď medenej trosky; d. 9 cm.

2. Drevená kyjanica s prevŕtaným otvorom; $\varnothing$ 12,6 cm, v. 9,1 cm.

3. Zvyšky drevených žliabov; š. cca 22 cm.

T e r a s a 8

Zber 1972

Mlaty

Mlat so širokým, čiastočne otlčeným tylom z ružového kremenca s hladkým povrchom a okružným žliabkom približne v tretine dĺžky; d. 22,3 cm, š. 11,5 cm, hr. 6,5 cm, hmotnosť 2,22 kg /obr. 20: 1/.

T e r a s a 9

Pri budovaní spojovacích ciest boli haldy porušené presúvaním hlušiny. Na povrch sa dostali početné kamenné mlaty a ojedinelé stredoveké črepy.

Rok 1971

Mlaty

1. Obdĺžnikový mlat zo svetlej žuly s dvoma načatými okružnými žliabkami, na koncoch čiastočne otlčený; d. 15,3 cm, š. 7 cm, hr. 5,5 cm, hmotnosť 0,82 kg /obr. 21: 1, obr. 27: 5/.

2. Oválny masívny mlat z kemitého pieskovca so širokým, hlbokým žliabkom, na jednom konci otlčený, na druhom čiastočne odštiepený; d. 17 cm, š. 13 cm, hr. 6,3 cm, hmotnosť 1,90 kg /obr. 20: 15, obr. 27: 2/.

3. Polovica priečne zlomeného mlatu z ružového kremenca s otlčenými hranami a naznačeným žliabkom; d. 9,7 cm, š. 9,5 cm, hr. 5,9 cm, hmotnosť 0,78 kg /obr. 21: 9/.

4. Plochý kremencový mlat so širokým žliabkom približne v strede, na jednom konci čiastočne rozštiepený; d. 18 cm, š. 8,8 cm, hr. 4,8 cm, hmotnosť 1,20 kg /obr. 20: 9, obr. 24: 4/.

5. Poškodená motyka z kremenca so žliabkom na jednej bočnej strane; d. 17,5 cm, max. š. 13 cm, hr. 3,2 cm, hmotnosť 1,40 kg /obr. 20: 7, obr. 24: 2/.

6. Poškodený, na povrchu zvetraný andezitový mlat so širokým žliabkom približne v strede; d. 15 cm, š. 7,5 cm, hr. 5,2 cm, hmotnosť 0,70 kg /obr. 20: 4, obr. 25: 3/.

7. Časť nepravidelného plochého mlatu z kremenca s okružným žliabkom; d. 13,5 cm, š. 12 cm, hr. 6,2 cm, hmotnosť 1,25 kg /obr. 20: 18, obr. 27: 6/.

8. Polovica zvetraného andezitového mlatu s okružným žliabkom; d. 7,7 cm, š. 7,8 cm, hr. 4,8 cm, hmotnosť 0,25 kg /obr. 21: 10/.

9. Časť obojstranne otlčeného plochého mlatu z granodioritu s okružným žliabkom; d. 16 cm, š. 12 cm, hr. 4,7 cm, hmotnosť 0,87 kg /obr. 20: 11, obr. 24: 5/.

10. Tylo kremencového mlatu s čiastočne zachovaným okružným žliabkom; d. 9,3 cm, š. 9,8 cm, hr. 5,6 cm, hmotnosť 0,60 kg /obr. 21: 7, obr. 28: 2/.

11. Mlat zo svetlej žuly, na jednej strane otlčený, so žliabkom na bočných stenách; d. 15,5 cm, š. 9 cm, hr. 6,6 cm, hmotnosť 0,89 kg /obr. 20: 10/.

12. Čiastočne otlčený, na povrchu zvetraný andezitový mlat s okružným žliabkom; d. 15 cm, š. 8,4 cm, hr. 5,7 cm, hmotnosť 0,75 kg /obr. 20: 12, obr. 24: 6/.

13. Mlat zo šedého kremenca, na jednom konci otlčený, na povrchu hladký, s okružným žliabkom; d. 16 cm, š. 10,2 cm, hr. 8,6 cm, hmotnosť 1,60 kg /obr. 20: 17, obr. 27: 4/.

14. Pozdĺžne odštiepená časť mlatu z granodioritu s okružným žliabkom a pórovitým povrchom; d. 14,5 cm, š. 10 cm, hr. 5,5 cm, hmotnosť 0,87 kg /obr. 21: 11, obr. 28: 4/.

15. Veľmi zvetraný, na jednom konci otlčený andezitový mlat so širokým okružným žliabkom; d. 17 cm, š. 8,2 cm, hr. 7 cm, hmotnosť 1,14 kg /obr. 20: 6/.

16. Poškodený mlat zo šedého kremenca; d. 14 cm, š. 9,1 cm, hr. 7,8 cm, hmotnosť 1,10 kg /obr. 20: 14/.

17. Mlat s okružným žliabkom z drobnozrnného kremenca, na oboch koncoch otlčený; d. 18,2 cm, š. 11,2 cm, hmotnosť 1,55 kg /obr. 20: 16, obr. 27: 3/.

18. Fragment mlatu z kremitého pieskovca s drsným povrchom a čiastočne zachovaným okružným žliabkom. Na lome sú stopy medenky; d. 9,2 cm, š. 10 cm, hmotnosť 0,40 kg /obr. 21: 14/.

19. Fragment otlčeného mlatu z jemnozrnného aplitu s okružným žliabkom; d. 10 cm, š. 9 cm, hr. 4 cm, hmotnosť 0,33 kg /obr. 21: 13/.

20. Čiastočne otlčený andezitový mlat so širokým šikmým žliabkom, na povrchu pórovitý; d. 13 cm, š. 9 cm, hr. 5 cm, hmotnosť 0,63 kg /obr. 20: 2, obr. 25: 5/.

21. Časť mlatu zo šedej žuly so zvyškami žliabku na bočných stenách; d. 10 cm, š. 11 cm, hr. 5,2 cm, hmotnosť 0,75 kg /obr. 21: 8, obr. 28: 3/.

22. Otlčený mlat zo šedého kremenca so širokým okružným žliabkom a širokým tylom; d. 12,2 cm, š. 8,5 cm, hr. 5,6 cm, hmotnosť 0,70 kg /obr. 20: 5, obr. 25: 7/.

23. Pozdĺžne odštiepený mlat z andezitu s rovným chrbtom a so žliabkom zachovaným na bočnej stene; d. 20,5 cm, š. 8,5 cm, hr. 5,6 cm, hmotnosť 1,30 kg /obr. 20: 13, obr. 27: 1/.

24. Priečne odlomená polovica mlatu z kremitého pieskovca s čiastočne zachovaným okružným žliabkom a hladkým povrchom; d. 8,3 cm, š. 8,4 cm, hmotnosť 0,37 kg /obr. 21: 3/.

25. Otlčená polovica motyky z kremitého pieskovca s hladkým povrchom a so žliabkom na bočných stenách; d. 13,3 cm, š. 10,6 cm, hr. 3,5 cm, hmotnosť 0,70 kg /obr. 20: 8, obr. 24: 3/.

26. Torzo mlatu zo živcového pegmatitu s okružným žliabkom; d. 12,6 cm, š. 12 cm, hr. 5,2 cm, hmotnosť 0,67 kg /obr. 21: 15/.

27. Nepatrne poškodený mlat zo svetlošedej horniny /neurčené/ s okružným žliabkom; d. 13,5 cm, š. 10,7 cm, hr. 6 cm /obr. 20: 3, obr. 25: 6/.

Keramika

1. Dva črepy z tela čiernej nádoby vytočenej na kruhu.

2. Rekonštruovaný a doplnený hnedobéžový banický kahanec z plaveného materiálu; d. 11 cm, max. š. 8,5 cm, v. 2,5 cm /obr. 33: 27/.

3. Torzo svetlošedej banického kahanca z plavenej hliny; zachov. š. 6,5 cm, v. 2,5 cm /obr. 33: 24/.

4. Torzo svetlohnedého banického kahanca z plaveného materiálu /obr. 33: 23/.

5. Štrnásť profilovaných okrajových črepov zo šedočiernych nádob vytočených na kruhu /obr. 33: 12-21/.

6. Črep zo šedočiernej pokrývky so zrezaným gombíkom /obr. 33: 22/.

Železné predmety

1. Čiastočne poškodená podkova s početnými otvormi pre klince; d. 16 cm, š. 11,5 cm.

2. Pomerne dobre zachované štvorhranné banické železko s rozkovanou hlavou; d. 11,5 cm /obr. 33: 26/.

3. Veľmi korodované banické železko s roztepanou hlavou; d. 12 cm /obr. 33: 25/.

Ostatné predmety

1. Beztvará masa zliatych kúskov medenej a železnej rudy, uhlíkov a trosky; Ø 65 cm /obr. 22: 11a, b/.

2. Zliatina /meď a čiastočne železo/ tanierovitého tvaru, na spodnej strane drsná, s odtlačkami uhlia, na hladkej a prehnutej hornej strane s priehlbinkami; zachov. Ø 42 cm, hmotnosť cca 50 kg /obr. 22: 10a, b/.

Rok 1972

Mlaty

1. Veľmi zvetraný mlat zo šedej horniny /neurčené/ s nepravidelným pórovitým povrchom, v strednej časti so stopami okružného žliabku; d. 15,5 cm, š. 11,5 cm, hr. 6 cm /obr. 21: 21/.

2. Veľmi zvetraný mlat s nepravidelným povrchom z pórovitého andezitu, bez žliabku; d. 13,5 cm, š. 11,3 cm, hr. 6,4 cm /obr. 21: 18/.

3. Väčšia časť poškodeného nepravidelného mlatu s okružným žliabkom z kremitého pieskovca; d. 12,4 cm, š. 12,8 cm, hr. 7 cm, hmotnosť 1,35 kg /obr. 21: 22/.

4. Stredná časť andezitového mlatu s odštiepenými koncami, s okružným žliabkom a usadeninami trosky na hladkom povrchu; d. 7,2 cm, š. 8,7 cm, hmotnosť 0,36 kg /obr. 21: 19/.

5. Fragment kremencového mlatu s hladkým nepravidelným povrchom a okružným žliabkom; d. 8 cm, š. 9,8 cm, hr. 3,5 cm, hmotnosť 0,30 kg /obr. 21: 17/.

6. Fragment mlatu zo šedej žuly s pravidelným hladkým povrchom, bez žliabku; d. 11,2 cm, š. 11,3 cm, hr. 5 cm, hmotnosť 0,90 kg /obr. 21: 20/.

Keramika

Atypické črepy z nádob vytočených na kruhu.

S p o j o v a c i a c e s t a m e d z i 9. a 10. t e r a s o u

Rok 1972

Mlaty

Fragment mlatu zo šedobéžovej horniny /neurčené/ s otlčeným nepravidelným povrchom; d. 10 cm, š. 6,8 cm, hr. 6,8 cm /obr. 22: 1/.

T e r a s a 10

Pri budovaní cesty sa dostali na povrch hald z piesočnatokamenitej vrstvy a z tmavej hlinitej vrstvy početné stredoveké črepy.

Rok 1972

Keramika

1. Črep z malej tenkostennej červenohnedej nádoby s profilovaným okrajom, obojstranne zeleno glazovaný.

2. Dva črepy z červenohnedej nádoby so zosilneným ústím a so zaobleným vyhnutým okrajom.

3. Početné črepy z tiel tenkostenných špinavobielych a bledookrových nádob, väčšinou na vnútornej strane zeleno glazovaných, zvonka horizontálne husto ryhovaných.

4. Sivohnedý črep z tenkostennej nádoby s lievikovite roztvoreným ústím a horizontálne zrezaným okrajom.

5. Špinavobiely črep z hrncovitej nádoby s manžetovite vyhnutým ústím a so šikmo skrojeným okrajom /obr. 33: 29/.

6. Běžovočervený črep z profilovaného vyhnutého okraja s tmavozelenou glazúrou na vnútornej strane.

7. Zlomky jednostranne zosilnených pásikových úch.

8. Črep z okraja hrncovitej nádoby s profilovaným ústím, torzom pásikového ucha a so stopami vhladzovaných rýh.

9. Črep z tela tmavosivej tenkostennej nádoby s vodorovnými jedno- a dvojradmi jamôk vtlačaných radielkom /obr. 33: 30/.

10. Črep z hrdla hrubostennej hnedočiernej nádoby s vodorovne zrezaným okrajom a vhladzovanými horizontálnymi pásmi.

11. Vodorovne zrezaný gombík z pokrývky okrovej farby.

12. Tri zlomky kachlíc s nezreteľnou reliéfnou výzdobou, jeden so stopami rastlinného motívu.

13. Zlomok pravého dolného rohu polvalcovej nikovej kachlice s figurálnou reliéfnou výzdobou na zadnej strane niky. Z výzdoby sa zachovala len noha postavy. Zelená glazúra orámovania plynule prechádza v miestach figurálnej výzdoby do žltej glazúry; v. 11,5 cm, š. 9,5 cm /obr. 33: 28/.

14. Ľavý dolný roh a ľavý okraj nikovej kachlice. Hlboký rám a stípič s pätkou sú bez výzdoby; v. 18 cm.

Železné predmety

1. Tri klince, a to dva bez hlavice a jeden tzv. cigánsky s kupolovite roztepanou hlavičkou; d. 4,8, 6,5 a 5,1 cm.

2. Fragment plocho roztepanej podkovy s ozubom na konci ramena; d. 8,6 cm.
3. Plochý fragment kovania trojuholníkového tvaru; d. 5,8 cm, š. 3,9 cm.

Ostatné predmety

1. Plochý predierkovaný bronzový fragment; 3,9 x 2,7 cm.
2. Hruď medenej trosky.

N e z i s t e n á p o l o h a /zachytené nad násypnou šachtou/

Rok 1971

Mlaty a ostatné kamenné predmety

1. Bochníkovitý mlat s rovnou bázou z granodioritu s náznakom opracovania a žliabku; d. 20,5 cm, š. 9 cm, hmotnosť 1,71 kg /obr. 22: 4/.

2. Pozdĺžne odštiepená časť kremencového mlatu s hladkým povrchom a okružným žliabkom; d. 14 cm, š. 7,5 cm, hr. 4,5 cm, hmotnosť 0,70 kg /obr. 22: 3, obr. 28: 7/.

3. Torzo mlatu s hladkým povrchom zo šedého vápenca; d. 8,8 cm, š. 9 cm, hr. 4,9 cm, hmotnosť 0,48 kg /obr. 22: 5, obr. 29: 3/.

4. Bochníkovitý okruhliak /šedá žula/ so stopami po opracovaní a troske; d. 15 cm, š. 7,8 cm, hmotnosť 1 kg /obr. 22: 6, obr. 29: 2/.

Železné predmety

1. Banícke železko so širšie roztepaným tylom; d. 10,3 cm /obr. 33: 32/.
2. Veľmi korodované banícke železko; d. 11 cm /obr. 33: 31/.

N e z i s t e n á p o l o h a /zachytené v triediarni hlušiny/

Rok 1971

Mlaty a ostatné kamenné predmety

1. Masívny kremencový mlat s hladkým povrchom a neuzavretým okružným žliabkom; d. 32 cm, š. 11,5 cm, hr. 7,8 cm, hmotnosť 4,78 kg /obr. 22: 7, obr. 29: 4/.

2. Poškodený mlat z ružového kremenca s odlomeným koncom, so širokým okružným žliabkom a s hladkým povrchom; d. 14,5 cm, š. 8,8 cm, hr. 6,1 cm, hmotnosť 0,9 kg /obr. 22: 8, obr. 29: 5/.

3. Mlat so žliabkom z veľmi zvetranej bleďošedej horniny /neurčené/; d. 12,7 cm, š. 8,5 cm, hr. 6,3 cm /obr. 22: 9, obr. 29: 6/.

4. Okruhliak /neurčené/ nepravidelného tvaru s neopracovaným povrchom; v. 15 cm.

Železné predmety

Banícke železko s rozkovaným tylom; d. 20 cm /obr. 33: 33/.

N á l e z y z í s k a n é m i m o v ý s k u m n ý c h a p r i e - s k u m n ý c h a k c i í

Z lokality Piesky pochádzajú aj nálezy objavené príležitostne pracovníkmi Rudných baní v Španej Doline v r. 1966-1972.

N e z i s t e n á p o l o h a

Rok 1966

Od P. Vajcika zo Španej Doliny zakúpilo Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici elipsovité medené koláč, ktorý sa našiel pri bagrovaní; Ø 42 x 28 cm, hr. 5 cm, hmotnosť 15,25 kg /obr. 37/.

Roky 1969-1970

Mlaty

1. Mlat z amfibolitu so širokým okružným žliabkom v tretine dĺžky, s hladkým povrchom a rovným tylom, na jednom konci otlčený; d. 13,5 cm, š. 6 cm, hr. 6,7 cm, hmotnosť 1 kg /obr. 23: 11/.

2. Mlat zo šedoružového kremenca, na širšom konci otlčený, na povrchu vyhladený, so širokým a hlbokým okružným žliabkom; d. 14,5 cm, š. 11,5 cm, hr. 6,5 cm, hmotnosť 1,45 kg /obr. 23: 10/.

3. Fragment masívneho mlatu z bleďošedej horniny /neurčené/ s okružným žliabkom a rovným tylom; d. 12,5 cm, š. 12,5 cm, hr. 7 cm.

4. Pozdĺžne odlomený mlat z ružového kremenca s hladkým povrchom a so širokým okružným žliabkom; d. 15,5 cm, š. 10,5 cm, hr. 5,5 cm, hmotnosť 1,28 kg /obr. 23: 6/.

5. Mlat z ružového kremenca s rovným tylom, hladkým povrchom a so širokým okružným žliabkom; d. 17 cm, š. 10,2 cm, hr. 13,5 cm, hmotnosť 3,26 kg /obr. 23: 13/.

6. Neúplný mlat z bieleho kremenca s veľmi širokým okružným žliabkom na hladkom povrchu; d. 14,5 cm, š. 10 cm, hr. 6,5 cm, hmotnosť 1,13 kg /obr. 23: 9/.

7. Pozdĺžne odlomená polovica mlatu z hrubozrnného ružového kremenca s okružným žliabkom a hladkým povrchom; d. 19 cm, š. 11,5 cm, hr. 6,5 cm, hmotnosť 2,12 kg /obr. 23: 12/.

8. Mlat pravidelných tvarov zo šedého kremenca so širokým okružným žliabkom v strede a s hladkým povrchom, nepoužitý; d. 20,5 cm, š. 12,5 cm, hr. 9 cm, hmotnosť 3,43 kg /obr. 23: 4/.

9. Otlčený mlat z ružového kremenca s okružným žliabkom v tretine dĺžky a s rovným tylom; d. 16,5 cm, š. 11,5 cm, hr. 8,5 cm, hmotnosť 2,17 kg /obr. 23: 15/.

10. Mlat z hrubozrnného kremenca so širokým okružným žliabkom, s jednou polovicou otlčenou, s druhou hladkou; d. 11,7 cm, š. 8,2 cm, hr. 4,5 cm, hmotnosť 0,55 kg /obr. 23: 8/.

11. Mlat z andezitu s otlčenými bokmi a s nevýrazným, len na bokoch zachovaným žliabkom; d. 14,5 cm, š. 10,5 cm, hr. 6,5 cm, hmotnosť 2,36 kg /obr. 23: 14/.

12. Plochý mlat zo šedého kremenca s okružným žliabkom v strede. Na povrchu hladký. Polovica je pozdĺžne odlomená; d. 22,5 cm, š. 13 cm, hr. 6 cm, hmotnosť 2,70 kg /obr. 23: 7/.

13. Masívny hranený otlčený mlat z hrubozrnej ružovej žuly so žliabkom na užších hranách; d. 15,5 cm, š. 11 cm, hr. 15 cm, hmotnosť 3,93 kg /obr. 23: 5/.

14. Kamenný mlat /neurčené/ so širokým okružným žliabkom, s hladkým povrchom a otlčenou polovicou; d. 14,5 cm, š. 9,5 cm, hr. 8,5 cm, hmotnosť 1,50 kg /obr. 23: 2/.

15. Čiastočne zvetraný kamenný mlat /neurčené/ s dvoma nevýraznými širokými žliabkami a poškodenými koncami; d. 16 cm, š. 8,5 cm, hr. 8 cm /obr. 23: 3/.

16. Kamenná motyka /neurčené/ so zvetraným povrchom a žliabkom na bokoch; d. 18 cm, š. 15,5 cm, hr. 6,5 cm /obr. 23: 1/.

T e r a s a 8 a l e b o 9

Rok 1972

Ostatné nálezy

1. Polovica kruhového pieskovcového kameňa na drvenie rudy bez stredového otvoru; $\varnothing$ 95 cm, hr. 22 cm.

2. Drevené vodovodné žľaby; d. 8-9 m, $\varnothing$ cca 22 cm /nezachovali sa/.

T e r a s a 9

Rok 1972

Nález pri bagrovaní. Získané do zbierok múzea v Banskej Štiavnici.

Mlaty

1. Masívny mlat z andezitu s mierne pórovitým povrchom, okružným žliabkom v tretine dĺžky a otlčeným tylom; d. 18,3 cm, š. 14 cm, hr. 10 cm, hmotnosť 3,30 kg /obr. 34: 5/.
2. Poškodený masívny mlat nepravidelného tvaru z gabrodioritu s časťou okružného žliabku; d. 15,8 cm, š. 11,5 cm, hr. 10,8 cm, hmotnosť 2,46 kg /obr. 36: 2/.
3. Fragment priečne zlomeného masívneho mlatu z ružovofialového kremenca s hladkým povrchom. Lom ide cez okružný žliabok; d. 16,2 cm, š. 10 cm, hr. 8,3 cm, hmotnosť 1,20 kg /obr. 35: 4/.
4. Otlčený plochý mlat z kremenca so slabo znateľným okružným žliabkom; d. 15,3 cm, š. 10,2 cm, hr. 6,6 cm, hmotnosť 1,60 kg /obr. 36: 1/.
5. Asi štvrtina plochého mlatu z kremenca s okružným žliabkom a hladkým povrchom; d. 16,3 cm, š. 9,5 cm, hr. 6 cm, hmotnosť 1,84 kg /obr. 36: 4/.
6. Pozdĺžne odlomený nepravidelný mlat z kremenca, na povrchu hladký, so širokým okružným žliabkom; d. 15 cm, š. 8 cm, hr. 4,8 cm, hmotnosť 0,70 kg /obr. 35: 6/.
7. Motyka zo šedého kremenca s hlbokými žliabkami na bokoch, na konci otlčená, s hladkým povrchom; d. 15,5 cm, š. 10,2 cm, hr. 4,6 cm, hmotnosť 0,96 kg /obr. 35: 7/.
8. Pozdĺžne odštiepený fragment mlatu zo šedého kremenca s časťou okružného žliabku; d. 13,3 cm, š. 8,8 cm, hr. 4,3 cm, hmotnosť 0,49 kg /obr. 35: 8/.
9. Plochý mlat z kremenca, na oboch koncoch otlčený, s hladkým povrchom a okružným žliabkom; d. 16,3 cm, š. 13,8 cm, hr. 4,5 cm, hmotnosť 1,38 kg /obr. 34: 4/.
10. Mlat zo svetlej žuly s drsným povrchom, otlčenými bokmi a okružným žliabkom; d. 19,3 cm, š. 10,8 cm, hr. 7 cm, hmotnosť 2 kg /obr. 34: 1/.
11. Mlat z pórovitého andezitu, na povrchu zvetraný, trojuholníkového prierezu, s okružným žliabkom v strede; d. 17,2 cm, š. 8,2 cm, hr. 5,8 cm, hmotnosť 1,21 kg /obr. 34: 2/.
12. Polovica mlatu nepravidelného tvaru z andezitu s mierne zvetraným povrchom a s časťou okružného žliabku; d. 12,3 cm, š. 8,8 cm, hr. 8,5 cm, hmotnosť 0,84 kg /obr. 35: 2/.
13. Fragment masívneho mlatu nepravidelného tvaru z ružového kremenca so žliabkom na bočných stenách; d. 16,8 cm, š. 9,2 cm, hr. 9,2 cm, hmotnosť 1,99 kg /obr. 35: 5/.
14. Otlčená väčšia časť elipsovitého mlatu z ružového kremenca so súvislou hrdzavou usadeninou na celom povrchu a s dvoma nevýraznými okružnými žliabkami; d. 11 cm, hr. 9 cm, hmotnosť 1,43 kg /obr. 36: 3/.
15. Otlčený nepravidelný mlat z hrubozrnnej žuly s náznakom žliabku na jednej strane; d. 13,3 cm, š. 10,8 cm, hr. 7 cm, hmotnosť 1,17 kg /obr. 36: 5/.
16. Čiastočne zvetraný a otlčený mlat z bielej žuly so zachovaným žliabkom na jednom boku; d. 14,3 cm, š. 9,3 cm, hr. 4,8 cm, hmotnosť 0,77 kg /obr. 35: 1/.
17. Poškodená motyka z granodioritu so žliabkom na bočných stenách a s otlčenými hranami; d. 14,2 cm, š. 19,2 cm, hr. 5,7 cm, hmotnosť 1,19 kg /obr. 34: 6/.

18. Veľmi zvetraný mlat z pórovitého andezitu s náznakmi okružného žliabku, ukončeného v strede kruhovou priehlbinkou; d. 12,3 cm, š. 11,8 cm, hr. 4,5 cm, hmotnosť 0,74 kg /obr. 34: 3/.

19. Čiastočne zvetraný andezitový mlat nepravidelného povrchu s náznakmi žliabku na bokoch; d. 11,8 cm, hr. 6 cm, š. 9,3 cm, hmotnosť 0,85 kg /obr. 35: 3/.

20. Plochý mlat z ružovej žuly, na širšom konci otlčený, so širokým žliabkom na vrchnej strane i užších bokoch; d. 15,7 cm, š. 5,8 cm, hr. 6 cm, hmotnosť 1,90 kg.

21. Plochý štíhly mlat z kremenca s neotlčenými bokmi a pomerne širokým žliabkom; d. 23,3 cm, š. 10,6 cm, hr. 6 cm, hmotnosť 2,30 kg.

22. Mlat s nerovným povrchom zo svetlého kremenca so širokým a hlbokým okružným žliabkom, ktorý je bližšie k mierne otlčenej tylovej časti; d. 16,8 cm, š. 10,8 cm, hr. 7,5 cm, hmotnosť 2 kg.

23. Fragment mlatu z bieleho kremenca s rovnou bázou, hladkým povrchom, otlčeným tylom a so širokým, hlboko zapusteným okružným žliabkom; d. 13,2 cm, š. 8,6 cm, hr. 8 cm, hmotnosť 1,43 kg.

24. Otlčený mlat z ružového kremenca s okružným žliabkom, ktorý je bližšie k rozšírenému tylu, plochý; d. 14,3 cm, š. 11 cm, hr. 7,1 cm, hmotnosť 1,10 kg.

25. Plochý mlat zo svetlej žuly s otlčeným širokým tylom, hladkým povrchom a so širokým jednostranným žliabkom približne v strede; d. 15,7 cm, š. 13,5 cm, hr. 5,8 cm, hmotnosť 2 kg.

26. Plochý mlat z ružového kremenca s rovnou bázou a vyvinutým okružným žliabkom, ktorý je bližšie k širšiemu tylu, obidva konce mierne otlčené; d. 22,5 cm, š. 8,7 cm, hr. 5,6 cm, hmotnosť 1,60 kg.

27. Pozdĺžne odlomený elipsovité mlat s hladkým povrchom zo šedého kremenca, s otlčeným tylom, so širokým a hlbokým žliabkom v strede; d. 16,1 cm, š. 8,7 cm, hr. 5,2 cm, hmotnosť 1,15 kg.

28. Pozdĺžne odštiepený elipsovité mlat zo šedého kremenca s hladkým povrchom, plytkým okružným žliabkom a neotlčenými koncami; d. 16,4 cm, š. 9,9 cm, hr. 5,9 cm, hmotnosť 1,25 kg.

29. Fragment amfibolitového mlatu s rovnou bázou, prizmatického prierezu, s nerovným povrchom a hlbokým okružným žliabkom; d. 14,7 cm, š. 10,9 cm, hr. 7,8 cm, hmotnosť 1,65 kg.

30. Zvetraný nepoškodený mlat z pórovitého andezitu prizmatického prierezu, plochý, na širšom konci otlčený, s plytkým žliabkom v strede; d. 14,3 cm, š. 10,3 cm, hr. 5,8 cm, hmotnosť 0,95 kg.

31. Kamenný mlat /neurčené/, hranolovitý, s otlčenými koncami, drsným povrchom, hlbokým a širokým okružným žliabkom v strede; d. 17 cm, š. 11,8 cm, hr. 8,9 cm, hmotnosť 2,28 kg.

32. Fragment kremencového mlatu s priečne odlomeným tylom, mierne otlčeným užším koncom a so širokým patinovaným okružným žliabkom; d. 10,8 cm, š. 10,7 cm, hr. 8,5 cm, hmotnosť 1,16 kg.

33. Poškodená kremencová motyka s mierne otlčenými rovnými koncami, hladkými stenami a hlbokými zárezmi na bokoch; d. 17,3 cm, š. 12,8 cm, hr. 5,1 cm, hmotnosť 1,90 kg.

34. Kremencový mlat nerovného povrchu s otlčenými stenami a hlbokým, širokým okružným žliabkom v strede; d. 17,3 cm, š. 9,6 cm, hr. 8,2 cm, hmotnosť 1,60 kg.

35. Hranatý mlat z kremeťového pieskovca s mierne otlčenými rovnými stenami, v strede bočných stien široké žliabky; d. 15,2 cm, š. 9,7 cm, hr. 6,8 cm, hmotnosť 1,45 kg.

36. Masívny kremencový mlat prizmatického prierezu s nerovným povrchom, plytkým okružným žliabkom a trochu otlčenými koncami; d. 26,3 cm, š. 14,5 cm, hr. 10,8 cm, hmotnosť 4,65 kg.

37. Plochý mlat zo svetlej žuly s rovnými stenami, obojstranne ulomenými koncami a výraznými bočnými žliabkami; d. 20,8 cm, š. 13,2 cm, hr. 7,4 cm, hmotnosť 2 kg.

38. Zvetraný mlat s drsným povrchom z pórovitého andezitu s naznačeným okružným žliabkom a otlčenými koncami; d. 17 cm, š. 8,2 cm, hr. 7,4 cm, hmotnosť 1,14 kg.

39. Fragment hrubého obdĺžnikového mlatu z hrubozrnného kremenca s otlčeným tylom, hrboľatými stenami a so širokým, hlbokým okružným žliabkom; d. 12,9 cm, š. 12,9 cm, hr. 8,4 cm, hmotnosť 1,48 kg.

40. Značne zvetraný mlat zo žuly s hladkým povrchom, plytkým okružným žliabkom a otlčenými koncami; d. 16,6 cm, š. 8 cm, hr. 7 cm, hmotnosť 1,53 kg.

41. Fragment štíhleho mlatu z migmatitu s pomerne hlbokým okružným žliabkom a s hladkým povrchom; d. 11,7 cm, š. 5,9 cm, hr. 4,7 cm, hmotnosť 0,33 kg.

Podložky na drvenie rudy

1. Fragment kamennej platne, na hornej strane mierne prehnutej, s troma priehlbínami na drvenie rudy; 32 x 36 x 8 cm.

2. Fragment pieskovcovej podložky s prehnutou hornou stranou a so znateľnými stopami po drvení; 27 x 20 x 10 cm.

3. Fragment tanierovite prehnutej pieskovcovej podložky so zreteľnými stopami po drvení rudy; 56 x 34 x 8-18 cm.

4. Okraj pieskovcovej podložky bočníkového tvaru; 25 x 20 x 15 cm.

Mlaty uložené na riaditeľstve Rudných baní, n. p., závod Špania Dolina

Podľa informácie vedúceho pracovníka odovzdali v r. 1978-79 robotníci na riaditeľstvo pätnásť kamenných mlatov, ktoré našli pri znižovaní sedla medzi Pieskami a Richtárovou, t. j. na 9. terase. Menšie a pekne zachované mlaty /10 ks/ boli venované rôznym návštevníkom podniku. Päť exemplárov uložených na riaditeľstve sa zdokumentovalo /hmotnosť je vyjadrená zaokrúhleno/.

1. Masívny mlat z hrubozrnného kremenca s nerovným povrchom, jeden koniec zaoblený, mierne otlčený, druhý priečne odlomený, otlčený. Približne v strede sú vedľa seba dva pomerne plytké žliabky; d. 25,5 cm, š. 12,8 cm, hr. 9,4 cm, hmotnosť 3,60 kg.

2. Zachovalý mlat z kremeňa /biolitu?/ s hladkým nerovným povrchom, hrubým tylom a so zúženým druhým koncom, tylo otlčené, s plytkým okružným žliabkom; d. 22,5 cm, š. 9,2 cm, hr. 8 cm, hmotnosť 2,80 kg.

3. Nepravidelný plochý mlat z ílovca so širokým šikmým tylom, mierne otlčeným a značne obitým druhým koncom, s pomerne plytkým okružným žliabkom; d. 19,2 cm, š. 9 cm, hr. 4,7 cm, hmotnosť 1,90 kg.

4. Plochý mlat z amfibolitu s nerovným povrchom, so širokým okružným žliabkom a s otlčenými koncami; d. 18,6 cm, š. 8 cm, hr. 4,9 cm, hmotnosť 1,60 kg.

5. Plochý mlat z granitu s obitým užším koncom a mierne otlčeným širokým tylom, s plytkým žliabkom len na bočných stenách; d. 15,6 cm, š. 9,2 cm, hr. 4,8 cm, hmotnosť 1,70 kg.

Mlaty v Stredoslovenskom múzeu v Banskej Bystrici

Múzeum získalo od robotníka zamestnaného v r. 1971 pri bagrovaní hľušiny na Pieskoch dva mlaty.

1. Kamenný mlat /neurčené/ s jedným koncom ulomeným, s druhým otlčeným a zaobleným. Okružný žliabok je pomerne široký a hlboký.

2. Elipsovitý kamenný mlat /neurčené/ s hlbokým a širokým excentricky umiestneným žliabkom.

P r a v e k á ě a ť a Ź b a

Úlohu Slovenska, najmä banskobystrickej, prípadne spišskej oblasti, pri počiatkoch európskej metalurgie zdôraznili výsledky exaktnej spektrálnej analýzy medenej a bronzovej industrie, ktorá sa súčasne robila na viacerých pracoviskách v ČSSR a v zahraničí /Pittioni 1957, s. 64 n.; Junghans - Sangmeister - Schröder 1968, s. 47 n., mapa 62; Selimchanov - Maréchal 1968, s. 468, tab. 2; Págo 1968, s. 245 n./. Na domáci pôvod najstaršej metalurgie poukazujú predovšetkým nálezy medených a bronzových predmetov patriacich do polgárskeho a lengyelského kultúrneho okruhu /Novotná 1955, s. 81 n., 1976, s. 118 n./, badenskej kultúry /Schubert 1965, s. 268 n./, nitrianskej /Točík 1963, s. 716 n./ a koštianskej skupiny /Točík - Vladár 1971, s. 385 n./.

Až do r. 1969 z územia Slovenska chýbali akékoľvek doklady o bližšej lokalizácii pravekej ťažby. Ojedinelé kamenné mlaty so žliabkom, v literatúre čiastočne pripisované pravekým baníkom, pochádzali z terénu, kde sa medená ruda nevyskytovala /Nitra, poloha Šindolka, laténsky objekt, nepublikované; Lontov, zber, Janšák 1938, s. 78, tab. 34: 1/, prípadne z miest, kde ruda vylúčená nie je, ale ich nálezové okolnosti sú neznáme /Španie Pole, SNM v Martine, inv. č. 545, nepublikované/. Kamenné mlaty so žliabkom patria na Slovensku a v susednom Maďarsku v porovnaní napr. s Moravou alebo Čechami, kde sa vyskytujú prevažne na sídliskách únětickej kultúry /Tihelka b. r., passim, 1966, s. 689 n.; Neustupný 1939, s. 112 n./, k sporadickým nálezom. Zrejme to súvisí s nedostatočným výskytom okruhliakov na dolnom toku slovenských riek.

Prvým konkrétnym dokladom pravekej ťažby medi na Slovensku sa stali mlaty, ktoré v r. 1969 zachránili pracovníci Geologického prieskumu v Banskej Štiavnici. Odovzdali ich Slovenskému banskému múzeu v Banskej Štiavnici /Liptáková 1973, s. 72/. Po dôkladnom prieskume boli na lokalite vytipované tri miesta, kde sa počítalo s možnosťou nájsť zvyšky najstaršej ťažby in situ /terasa 3, terasa 9 - sedlo medzi dolinami Piesky a Richtárová, severné úbočie Pieskov/. Vo vyčistenom profile terasy 3 pod mohutnou cca 20 m hrubou vrstvou novovekých hálď /obr. 14: 4-6, obr. 15: 1, 2/ sa v mohutnom súvrství /sonda 1/71/ rátať s pravekou intaktnou situáciou. Zvyšky pražiacej pece s obsahom vápenca a tufitu /obr. 3-5/ spochybnili jej praveké datovanie napriek nálezu fragmentu kamenného mlatu /obr. 18: 1/. Sledovanie dna úžľabiny na vyššie položených terasách potvrdilo poznatky z terasy 3. Ďalšie sondy boli situované do sedla medzi dolinou Piesky a Richtárová, kde sa na terase 9 a v reze prírodnej cesty koncentrovali nálezy mlatov. Možnosť objavenia stôp pravekej ťažby naznačovali aj početné väčšie i menšie pingy, ktoré sa sústreďovali v sedle, ako aj na hrebeni medzi obidvoma údoliami /obr. 8, obr. 14: 3/. Sondy 2-5/71 a 1-3/72 čiastočne narezali pingy /obr. 7, obr. 15: 3-5/, ktoré za súčasného stavu bádania musíme označiť za mladšie, t. j. stredoveké, prípadne novoveké. Ďalšie sondy sa urobili na plochách nezasiahnu-

tých pri exploatacii hlušiny, a to na severnom úbočí /sonda 5-6/72, 7/72/ a malé skúšobné sondy na južnom úbočí na menších plošinách nezarastených lesom. Aj tieto sondy boli pre pravekú problematiku negatívne. Stredoveké nálezy a zvyšky objektov siahali až do h. 200 cm. Kamenné mlaty aj tu /podobne ako v sondách v sedle/ boli v sekundárnej polohe. Napriek tomu ako perspektívne pre vyhľadávanie dokladov pravekej ťažby na Pieskoch prichádzajú do úvahy vyššie položené miesta, kde novoveké haldy sú najstaršie, za predpokladu, že sa tam vyskytujú mlaty.

Počas výskumu sa odborní pracovníci zamerali aj na sledovanie ťažobných prác, prieskum a zber nálezov. Kamenné mlaty sa lokalizovali. Čiastočne sa lokalizovali aj exempláre zachránené pracovníkmi Rudných baní. Mlaty pochádzajú z druhotných polôh. Podľa patiny, zvetrania a porastenia machom sa však dá ľahko rozpoznať, či ležali na povrchu alebo vo vrstve. Časť exemplárov zrejme ležala na povrchu niekoľko storočí, čo malo za následok, že zvetrala /obr. 18: 9, 10, 12, obr. 19: 18, obr. 20: 2, 6 a ď./ Mlaty získané z vrstiev si zachovali úplne čerstvý vzhľad /obr. 22: 7, obr. 23: 4, 6, 10 a ď./ Rozloženie mlatov je vo vzťahu k predpokladanej pravekej ťažbe veľmi relatívne, pretože ich nedostatočný výskyt na spodku úžľabiny bol zavinený súčasnou ťažbou hlušiny. Mlaty boli zistené v dĺžke /vzdušnou čiarou/ cca 650 m, t. j. od severného svahu Glezúru pod terasu 10 a dolu až pod nultú terasu na mieste zaniknutej osady /obr. 38/. Relatívne mnoho mlatov sa vyskytlo na severnom úbočí, kde väčšinou ležali na povrchu hald. V piesočnatom zásype na plošine nad terasou 2 a 3, vzdialenej cca 200 m od dna úžľabiny, boli tri mlaty, ktoré sa sem dostali zrejme z nevelkej vzdialenosti asi z ústia štôlne.

Najväčšia koncentrácia mlatov bola v sedle medzi Richtárovou a Pieskami /obr. 8, obr. 38/, t. j. na terase 9, kde sa pri prieskume v r. 1971-72 našlo 33 mlatov. Nad násypnou šachtou Rudných baní a pri triediarni robotníci zachránili z dovezenej hlušiny 8 mlatov. Aj ďalších 41 exemplárov pochádza z tejto polohy. Pri znižovaní sedla v r. 1978-79 sa objavili ďalšie mlaty. Časť /15 exemplárov/ sa dostala na riaditeľstvo Rudných baní v Španej Doline /5 bolo zdokumentovaných/.

Zo sond na 9. terase /2-4/71, 1/72 a 3/72/ pochádza 9 mlatov /2 + 1 + 1 + 3 + 2/. Ďalších 89 mlatov získali pri prieskumoch na terase pracovníci výskumu, resp. ich zachránili robotníci Rudných baní z vybagrovanej hlušiny. Nie je vylúčené, že časť mlatov zachránených robotníkmi pochádza z rozrušených bližšie neurčených pravekých objektov /šachty, pingy, drviarne, pražiarne/.

Podľa konfigurácie terénu a výskytu mlatov sa zdá viac ako pravdepodobné, že praveká ťažba na Pieskoch sa koncentrovala na severnom úbočí pri Zelenom potoku nad terasami 2 a 3, ale predovšetkým v sedle na hrebeni medzi dolinami Richtárová a Piesky a na príľahlom svahu Glezúru /terasa 10/, ktorý inklinuje do doliny Richtárová. Z rozptylu mlatov ďalej vyplýva, že v praveku sa ťažilo v celom priestore Pieskov.

Napriek tomu, že mlaty nie sú stratifikované, že nepoznáme uzavreté celky, nálezové situácie a časové horizonty, je potrebné urobiť typologický rozbor, pokúsiť sa o určenie ich funkcie a datovanie. Z lokality bolo zdokumentovaných viac ako 150 exemplárov. K tomu treba pripočítať najmenej 50 exemplárov v rôznych inštitúciách a v majetku súkromných zberateľov. Do tohto počtu nie sú za-

hrnuté okruhliaky - mlaty bez okružného žliabku, prípadne s naznačeným žliabkom, ktoré sa čiastočne evidovali, ale nedokumentovali /cca 20/. Kamenné mlaty sú civilizačným prejavom pravekej ťažby na celom svete /Andrée 1922, s. 28 n.; Kaufmann 1957; Sunčugašev 1969; Jovanović 1982; Timma... 1973/. Sú pôvodne prírodným produktom. Praveký baník využíval prevažne riečne okruhliaky, ktorých výber nebol náhodný, ale tvar, veľkosť, hmotnosť a hornina mali osobitnú funkciu. Teda výber sa opieral o skúsenosť, ktorá pretrvávala storočia. Okruhliaky, prispôbené na mlaty, boli z najbližšieho okolia. Väčšina pochádza z rieky Hrona, menej zo Starohorského potoka a potoka Bystrica. Približne polovica mlatov je z kremenca, ktorý je zastúpený v okolitých pohoriach /Veľká Fatra a Nízke Tatry/, podobne ako rôzne druhy granitov - granodioritov, amfibolitov, vápenca a ě. Okrem riečnych okruhliakov pomerne často sa vyskytuje andezit, ktorý pochádza z najsevernejších oblastí Kremnických hôr /určenie Ľ. Illášová/.

Podľa zaužívaného triedenia delíme mlaty z Pieskov na ploché /napr. obr. 26: 5, 6, obr. 34: 6/ a hrubé /napr. obr. 28: 6, obr. 29: 4, obr. 36: 2/ a podľa tvaru na hranolovité /prizmatické/, valcovité, kužeľovité a kvadratické /motykovité/. Najpočetnejšie sú hranolovité /prizmatické; napr. obr. 18: 17, obr. 19: 9, 19, obr. 22: 4, obr. 23: 15, obr. 25: 1, 3, obr. 34: 2/, nasledujú valcovité /obr. 19: 18, obr. 20: 6, obr. 21: 2/, kužeľovité /obr. 20: 1, obr. 22: 7, obr. 23: 3, 13, obr. 25: 6/, motykovité /obr. 18: 14, obr. 20: 8, obr. 26: 5/. Z valcovitých môžeme vyčleniť vajcovité /obr. 23: 4, 6, 12/. Početné sú prechodné tvary, ktoré ťažko zadeliť do niektorej skupiny. Všetky mlaty okrem vajcovitého mlatu veľmi pravidelných dimenzií /obr. 23: 4/, ktorého funkcia nie je známa, sú viac-menej otlčené. Mlaty ďalej delíme na ťažké - veľké /od 2,5 kg vyššie/, stredné /od 1 do 2,5 kg/ a ľahké - malé /do 1 kg/. Hmotnosť mlatov je závislá aj od druhu horniny. Do istej miery od veľkosti a charakteru povrchu závisí stvárnenie a umiestnenie okružného žliabku. Malé mlaty a mlaty strednej veľkosti majú obyčajne žliabok relatívne široký a hlboký, umiestnený v strede a tak vyvážený, že mlat môže byť dobre upevnený k porisku. Treba súhlasiť s názorom, že takéto mlaty sa používali na roztíkanie vyťaženej rudy a že silný úder súvisel s pružným poriskom. Túto ich funkciu naznačuje aj pomerne vysoký počet fragmentov malých mlatov /napr. obr. 18: 11, 12, 15, obr. 19: 7, obr. 21: 3, 10/, niekedy roztlčených na niekoľko kusov /obr. 21: 17, 19/. Na ďalšie spracovanie rudy, t. j. drvenie, sa používali kamenné podložky s priehlbínami na terase 7/nezachovali sa/, 8 a 9. Na drvenie slúžila aj časť veľkých a ťažkých mlatov. Drvenie na kamenných podložkách priamo na lokalite /a ďalšie spracovanie - praženie/ je doložené z celého radu lokalít v Európe /napr. Eibner 1972 s. 12 n., obr. na s. 13, 1974, s. 14 n.; Andrée 1922, s. 28 n., obr. 7: 111/ a Ázii /Sunčugašev 1969, passim/. Pre rozpracovanie problematiky funkcie mlatov majú rozhodujúci význam uzavreté nálezové celky, t. j. výskyt mlatov priamo na zaniknutých pracoviskách. Na základe výsledkov jedinečného výskumu v Rudnej Glave v severnom Srbsku /Jovanović 1982, s. 20 n./ musíme na Pieskoch časť najmä veľkých a ťažkých mlatov dať do súvisu s ťažbou rýdzej medi, prípadne medenej rudy. Týka sa to tých mlatov, na ktorých sú v pomere k veľkosti a hmotnosti okružné žliabky malé, pomerne plytké a umiestnené asymetricky /napr. obr. 20: 1, obr. 22: 7, obr. 23: 5, obr. 29: 4/. Toto všetko naznačuje, že tieto mlaty neboli pripevnené k porisku, ale že žliabky slúžili na lepšie zachytenie v ruke. Na niektorých pomerne ťažkých mlatoch sú dosť veľké a široké žliabky /obr. 23: 4, 7, 12/, ktoré súvisia s ich

úplne hladkým povrchom. Na porisku neboli pripevnené ani veľké a ťažké mlaty so stopami otlčenia, s drsným povrchom z terás 7-9. Držali sa v ruke a pre hrboľatý povrch nepotrebovali žliabok. Na druhej strane niektoré veľké a ťažké mlaty s hladkým povrchom mali výnimočne až dva okružné žliabky /napr. obr. 36: 3/. Osobitnú pozornosť si zasluhujú kvadratické /motykovité/ mlaty, obojstranne ploché, hrubé niekedy len 3 cm, ktoré majú namiesto okružného žliabku len vybratia na hranách. Zo stredoeurópskych, prípadne balkánskych lokalít sú menej známe, o to viac sú podľa prístupnej literatúry zastúpené vo východnej Európe /Isakov 1959, s. 195 n./ a v Ázii /Sunčugašev 1969, s. 69, obr. 16/, kde ich považujú za motyky. Úvahy o funkcii mlatov majú až do objavu neporušených situácií na lokalite Piesky charakter pracovných hypotéz. Funkcia mlatov vyplýva do istej miery aj z ich datovania. Napr. v Rudnej Glave /Jovanović 1982, s. 59, 91 n./, odkiaľ pochádza doteraz najviac mlatov v Európe, sa používali výlučne na ťažbu medi a medenej rudy ľudom mladej vinčianskej skupiny - fázy Pločnik I. Z neznámych dôvodov ich temer nepoznáme zo súčasnej veľkej a významnej lokality Ai Bunar /kultúra Gumelnița; Černych 1978a/. Na obidvoch náleziskách chýbajú akékoľvek doklady o drvení rudy, ktoré je však doložené na početných nižšie položených súčasných sídliskách /Jovanović 1982, s. 84 n.; Černych 1975, s. 132 n., 1978b/. Podobné uzavreté nálezy ako v Rudnej Glave a Ai Bunare zatiaľ na Pieskoch chýbajú, ale črepy nájdené v sekundárnej polohe nad terasou 2 a 3 včítane charakteristického fragmentu /obr. 32: 6/ pravdepodobne skupiny Brodzany-Nitra /Ludanice?/ nás nenechávajú na pochybách, že počiatky ťažby na Pieskoch sa začínajú už v tomto období. Tieto, aj keď sporadické nálezy v neprístupnom teréne viac ako 400 m nad sútokom Bystrice a Starohorského potoka sem nemohol priniesť nikto iný ako prospektor skupiny s namaľovanou keramikou lengyelskej kultúry. Za prospektorský charakter tejto skupiny sa prihovávajú nové poznatky, zatiaľ síce menej z údolia Hrona, ale o to viac z priľahlých horných tokov Nitry a Turca vo vzdušnej vzdialenosti cca 20 km.

Zisťovací výskum AÚ SAV v Nitre v Slovenskom Pravne v polohe Prášnica /Šalkovský 1977, s. 261 n./ priniesol závažné poznatky o prenikaní ľudu s lengyelskou kultúrou do vysokohorských terénov, ale aj o jeho prospektorskej činnosti. V objekte 1 so štyrmi kolovými jamami sa prišlo pravdepodobne na deštrukciu pražiacej pece so zvyškami medenej trosky a medené zrnká. Ďalšia deštrukcia bola v objekte 4 /2,2 x 1,2 m/ s veľkým množstvom trosky a fragmentom jazykovitého medeného predmetu /za sprístupnenie nález. správy ďakujeme P. Šalkovskému/. Tieto objavy nás nenechávajú na pochybách, že podobne ako v oblasti Ai Bunaru a Rudnej Glavy sa medená ruda pražila aj mimo ložísk exploatovaných ľudom lengyelskej kultúry. Zo Slovenského Pravna pochádza väčšie množstvo keramiky, ktorá korešponduje s nálezmi v polohe Piesky. Analogickú lengyelskú keramiku nachádzame aj v ateliéroch štiepanej industrie na hornom toku Handlovky v chotároch Brusno /časť obce Chrenovec/, Ráztočno, Handlová, ktoré sa okrem terás potokov sústreďujú až do nadmorskej výšky 700 m /Dlhovina, Pod Bralom, Horenovo, Zábava, Remata; informácia M. Remiášová/. V ateliéroch sa spracúvala limnokvarcitová surovina rôznych farebných odtieňov, získaná priamo na mieste, čoho dokladom je obrovské množstvo úštepovej industrie vedľa početných nukleov a suroviny /nepublikované, Múzeum v Bojniciach, nález. správy v archíve AÚ SAV/. Ďalšie nálezy /hrobové i sídliskové/ pod sedlom medzi Turcom a Nitrou vo Vyšehradnom /výskum Z. Pivovarovvej, nepublikované/ spolu s početnými objavmi ojedinelých medených

predmetov /Novotná 1955, s. 81 n., 1970, tab. 1: 14, tab. 2: 21, 25, tab. 3: 38, 39, tab. 5: 95, 99, 101, tab. 7: 121; Ruttkay 1965, s. 189 n./ a hromadnými nálezmi /Handlová - Budaváry 1930, s. 95 n., Hradec/ svedčia o tom, že ťažba medi, resp. medenej rudy a ťažba limnokvarcitu boli od seba priamo závislé a že reprezentujú ľud s lengyelskou kultúrou.

Zásluhou F. Schuberta /1965, s. 286 n./ bol vypracovaný samostatný typ medených sekeromlatov, nazvaný handlovský typ podľa hromadného nálezu na eponymnej lokalite, ktorého rozšírenie sa približne kryje s územím Slovenska. Proti datovaniu do obdobia badenskej kultúry sa ozvali kritické hlasy /Vulpe 1976, s. 146, pozn. 33/, ktoré sú podľa nás oprávnené. Jeho zaradenie do obdobia lengyelskej kultúry aj v súvisi so sprievodným nálezom troch koláčov a so sídliskovou situáciou na hornom Ponitří a v Turci odpovedá súčasnému stavu bádania a podporuje datovanie najstaršej ťažby na Pieskoch.

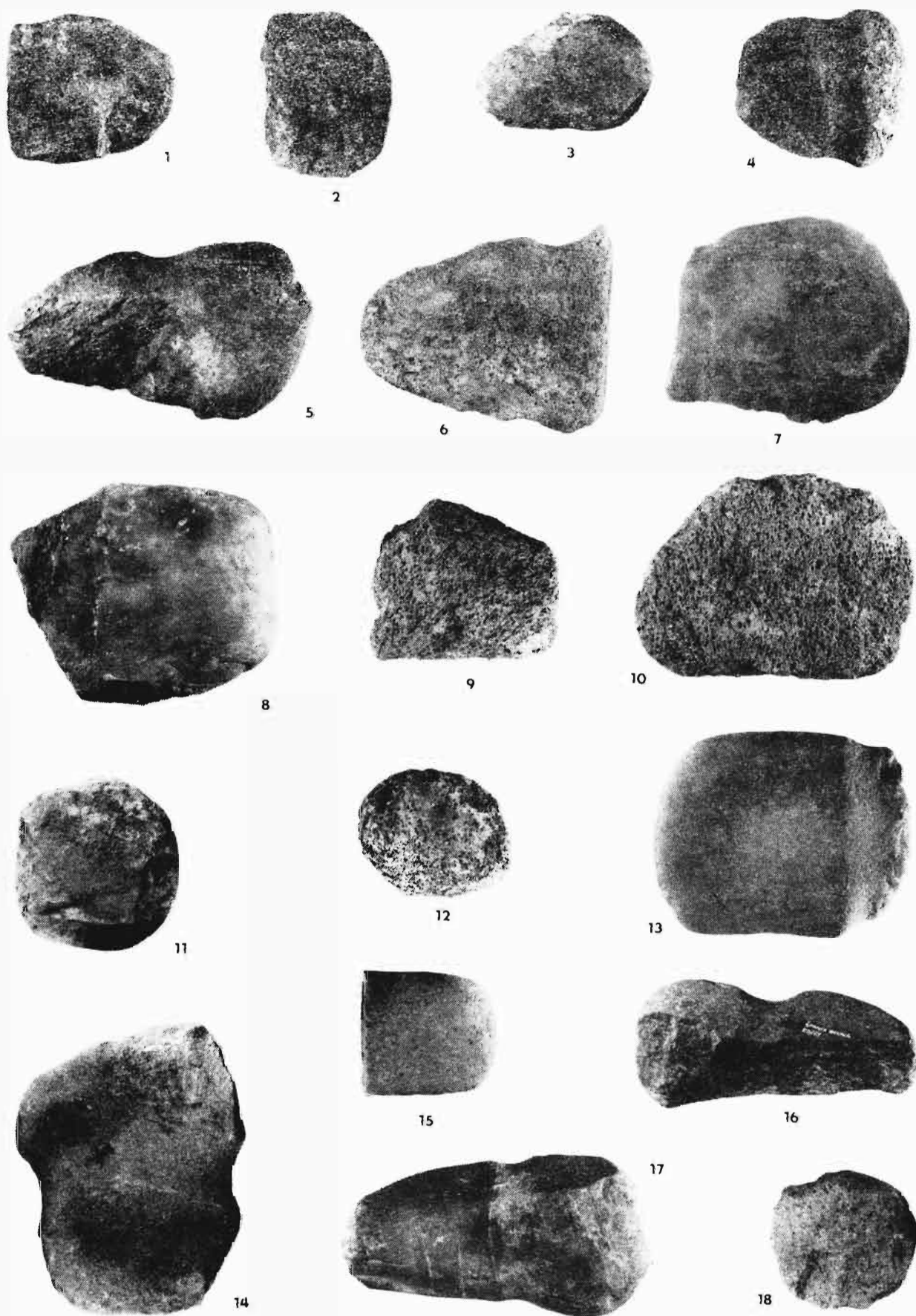
Kontinuita pravekej ťažby na Pieskoch je viac ako pravdepodobná. Prihovára sa za ňu samostatné postavenie Slovenska na začiatku staršej doby bronzovej, doložené nielen spektrálnymi analýzami medenej industrie nitrianskej skupiny /Junghans - Sangmeister - Schröder 1968, s. 47, mapa 62/, ale aj osobitným významom výrobkov týchto kultúr. Pomerne vysoké percento arzénu v medených výrobkoch a charakteristický tvar vrbového listu boli podnetom na vznik teórie o kaukazskom pôvode prospekcie v súvisi s príchodom novej populácie do Karpatskej kotliny /Točík 1963, s. 741 n.; Točík - Vladár 1971, s. 385 n.; Vladár 1979, s. 15 n./. Zatiaľ čo príchod novej populácie je dnes všeobecne uznávaný, otázka východnej prospekcie zostáva otvorenou a t. č. neriešiteľnou.

Predpokladáme, že s ťažbou v staršej dobe bronzovej na lokalite Piesky môže súvisieť spracovanie rudy priamo na mieste, t. j. drvenie a praženie, ako sme sa už o tom zmienili. Najpravdepodobnejšie do tohto obdobia môžeme zaradiť aj dve kamenné podložky na drvenie rudy. Nevylučuje sa ani zatriedenie dvoch veľkých medených koláčov, z ktorých väčší má hmotnosť 15,25 kg /obr. 37a-c/ a patrí k najväčším na území Slovenska, do obdobia mladšej ťažobnej činnosti. Analogické nálezy z Kočoviec /Mádl 1936, s. 110 n./ sa pripisujú lužickej kultúre, zatiaľ čo koláč z Ružomberka /Liptovské múzeum, informácia K. Pieta/ postráda bližšie nálezové okolnosti.

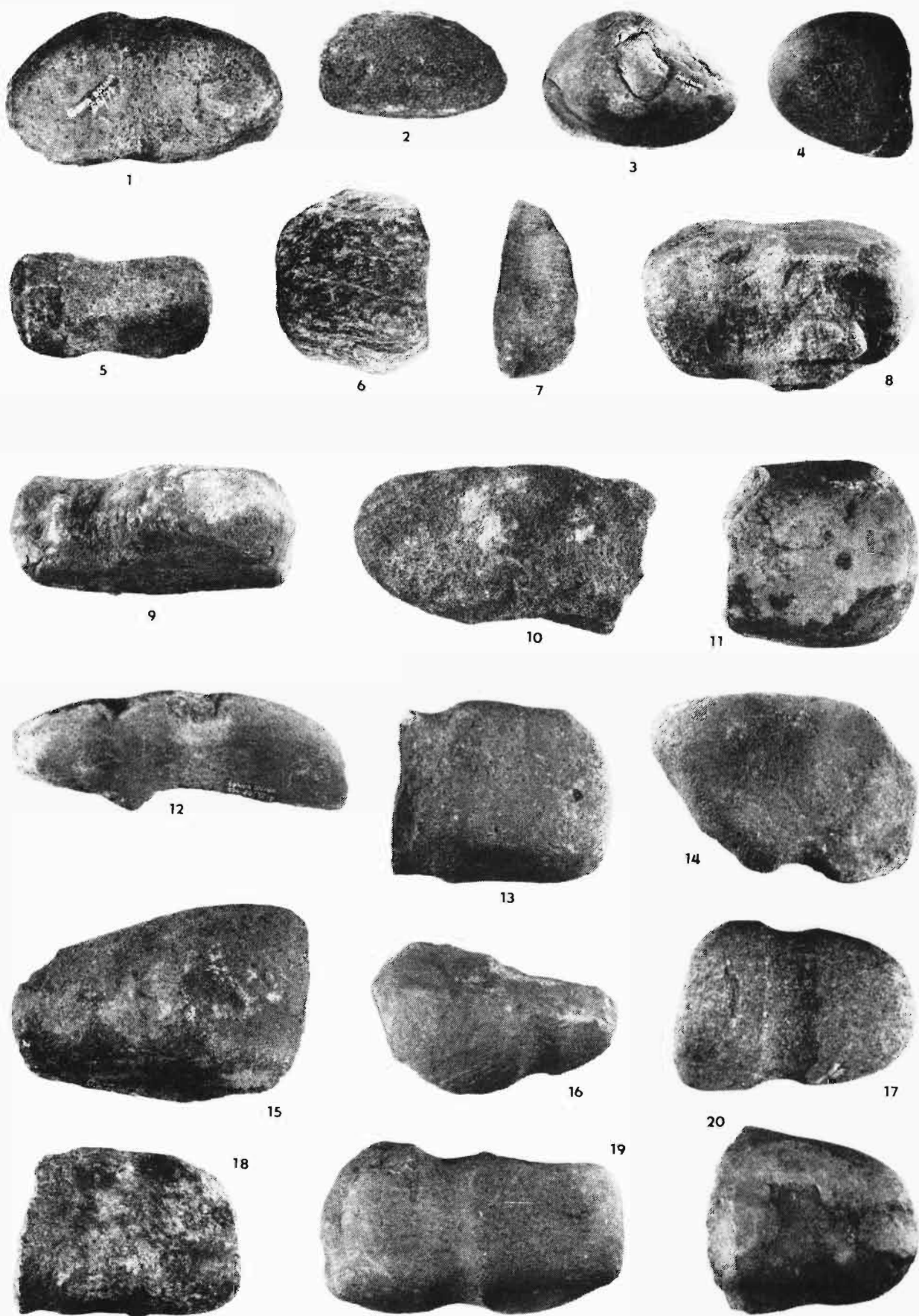
Pretože kamenné mlaty so žliabkom sa v Európe vyskytujú až do doby rímskej /napr. v Nitre, poloha Šindolka, objekt z doby laténskej/ a autochtónnosť ťažby medi, resp. medenej rudy na strednom, severnom a východnom Slovensku sa všeobecne uznáva, nemôžeme vylúčiť kontinuitu ťažby ani na lokalite Piesky, i keď doklady o nej zatiaľ chýbajú.

Ťažba hlušiny na Pieskoch bola zastavená a exploatácia preložená na Staré Hory na haldy v doline Richtárová. Pretože situácia na tejto lokalite je podobná ako na Pieskoch, nevylučuje sa na miestach so stredovekými a novovekými haldami hlušiny narušenie stôp pravekej ťažby.

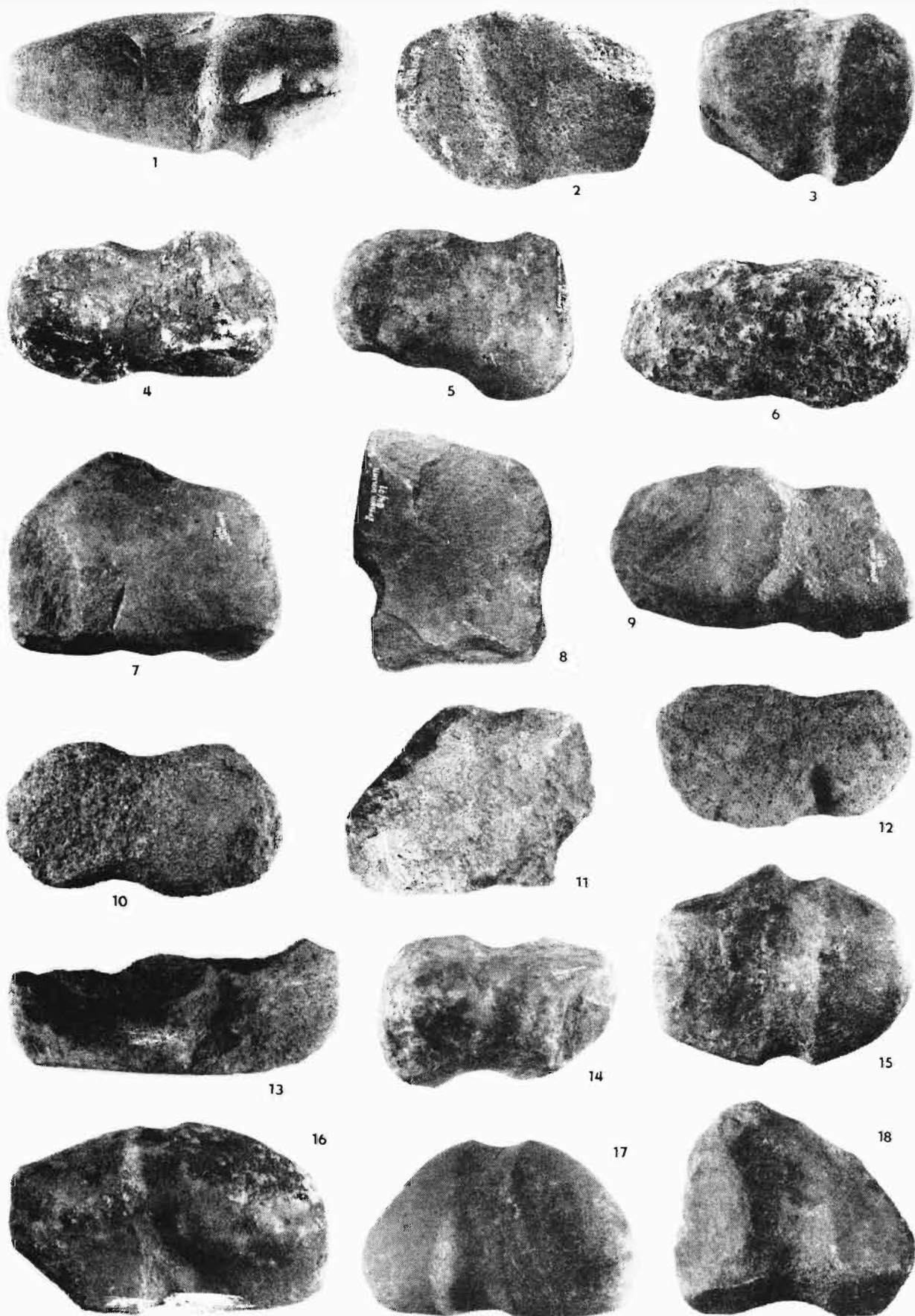
Revír Piesky je zatiaľ na území Slovenska jedinou preukázateľnou pravekou ťažobnou lokalitou. Súčasne reprezentuje jedno z miest s najväčšou koncentráciou kamenných mlatov v Európe. Počiatky ťažby nepochybne siahajú do eneolitu. Kontinuita ťažby do staršej doby bronzovej i s ďalším spracúvaním rudy /drvenie a praženie priamo na mieste/ je viac ako pravdepodobná.

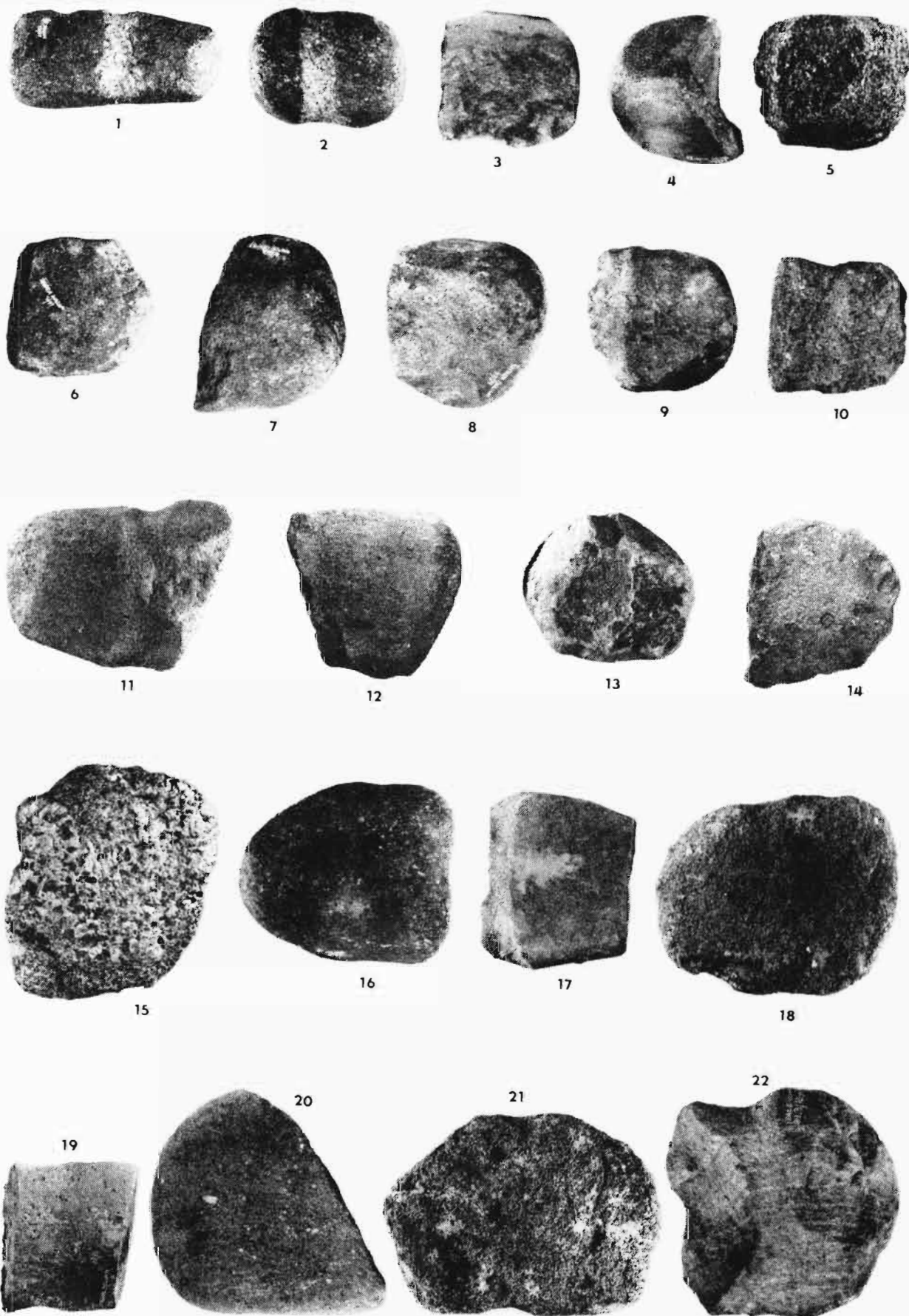
Obr. 18. Špania Dolina /Piesky/. 1 - sonda 1/71; 2, 3 - sonda 2/71; 4 - sonda 3/71; 5 - sonda 4/71; 6-8 - sonda 1/72; 9, 10 - sonda 3/72; 11-13 - sonda 5-6/72; 14 - zber pod nultou terasou, rok 1971; 15 - zber na nulte terase, rok 1972; 16-18 - zber na terase 2, rok 1971

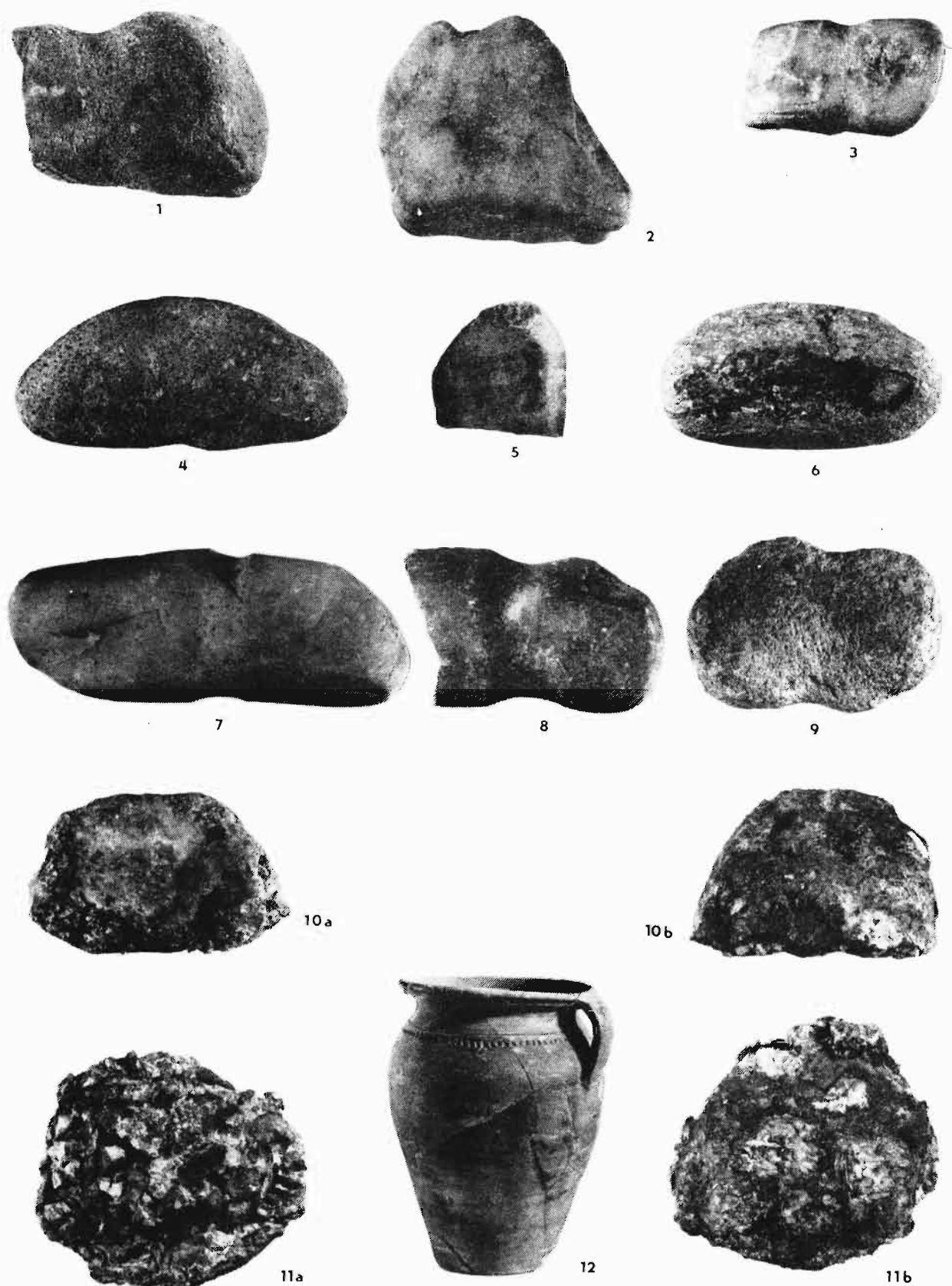
Obr. 19. Špania Dolina /Piesky/. Zber. 1-3 - bočná halda, rok 1971; 4-15 - bočná halda, rok 1972; 16-18 - terasa 4, rok 1971; 19, 20 - terasa 6, rok 1971

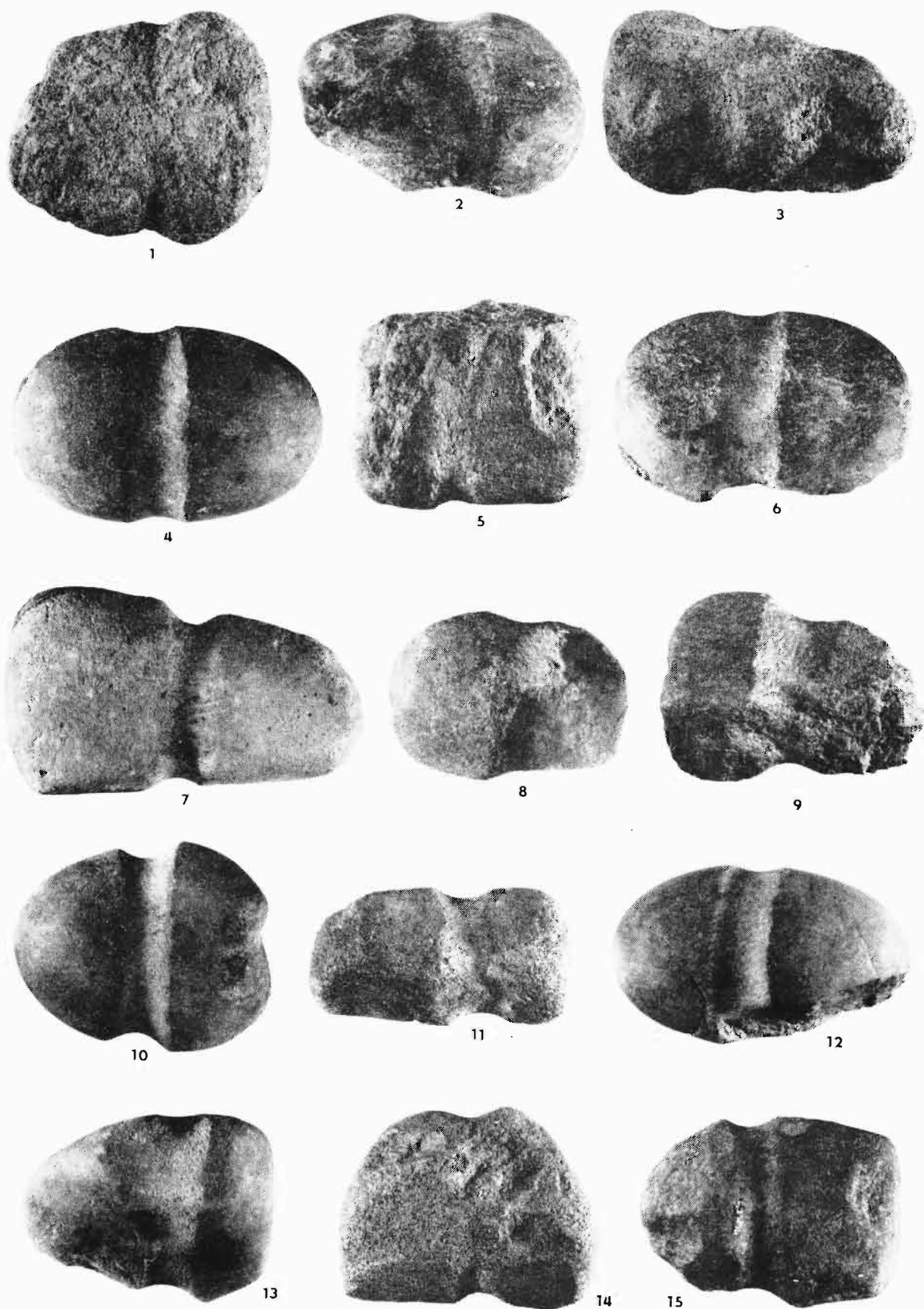
Obr. 20. Spania Dolina /Piesky/. Zber. 1 - terasa 8, rok 1972; 2-18 - terasa 9, rok 1971

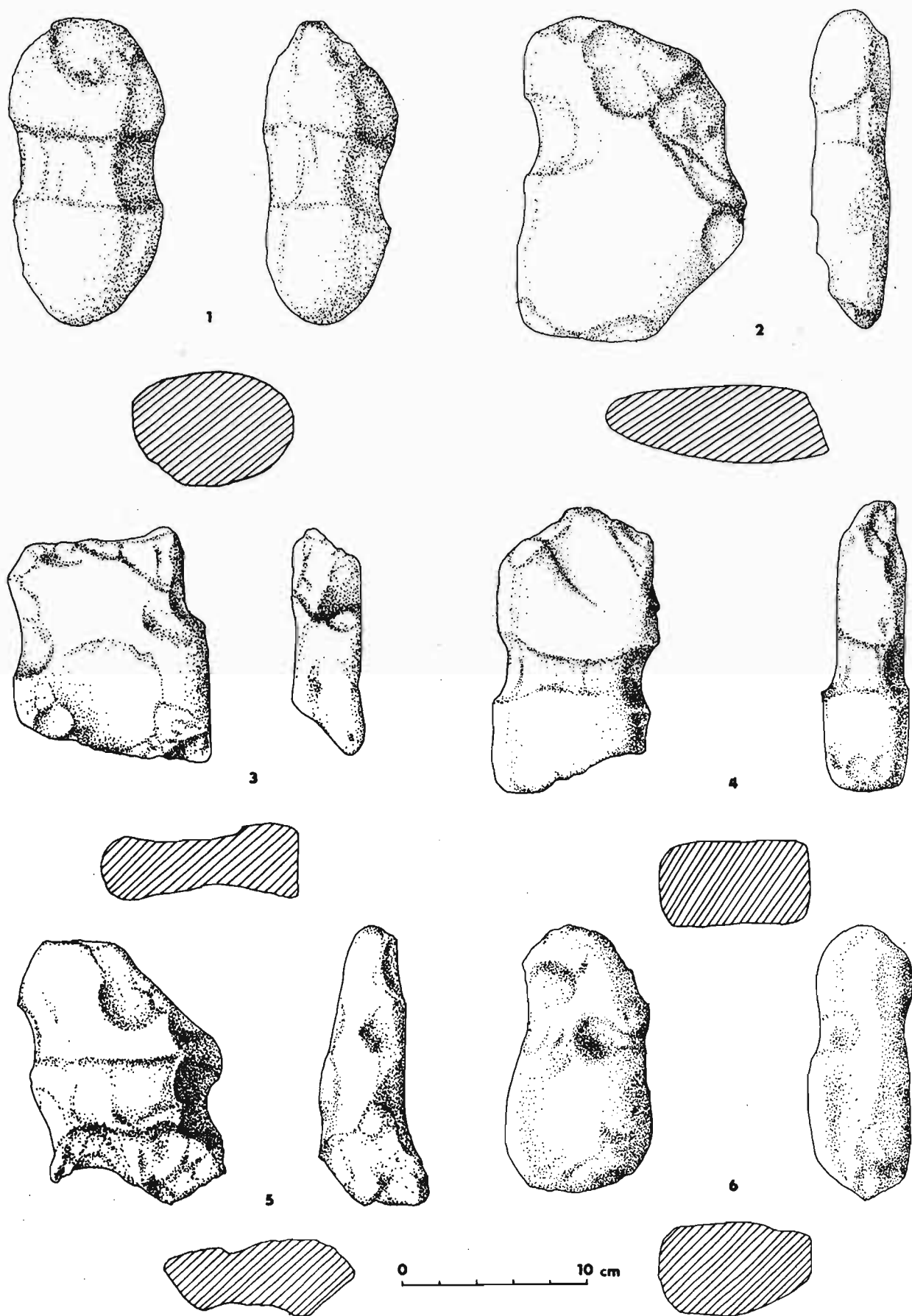
Obr. 21. Špania Dolina /Piesky/. Zber. 1, 3, 5, 7-11, 13-15 - terasa 9, rok 1971; 2, 4, 6, 12, 16 - terasa 7, rok 1971; 17-22 - terasa 9, rok 1972

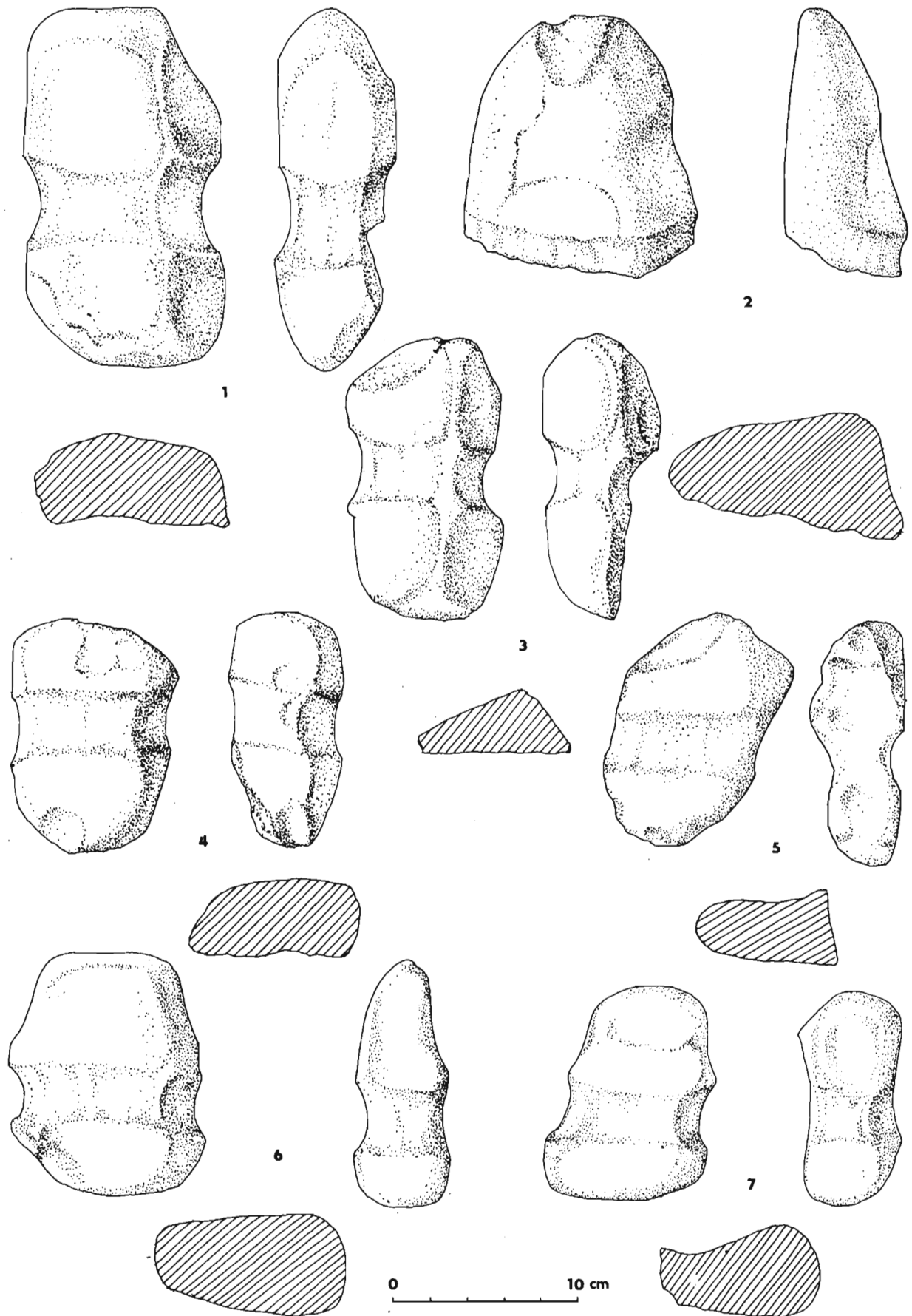
Obr. 22. Špania Dolina /Piesky/. 1 - spojovacia cesta medzi 9. a 10. terasou, zber 1972; 2 - neurčené, zber 1971; 3-6 - nad násypnou šachtou, zber 1971; 7-9 - triediareň hlušiny, zber 1971; 10a-b, 11a-b - terasa 9, zber 1971; 12 - sonda 5-6/72

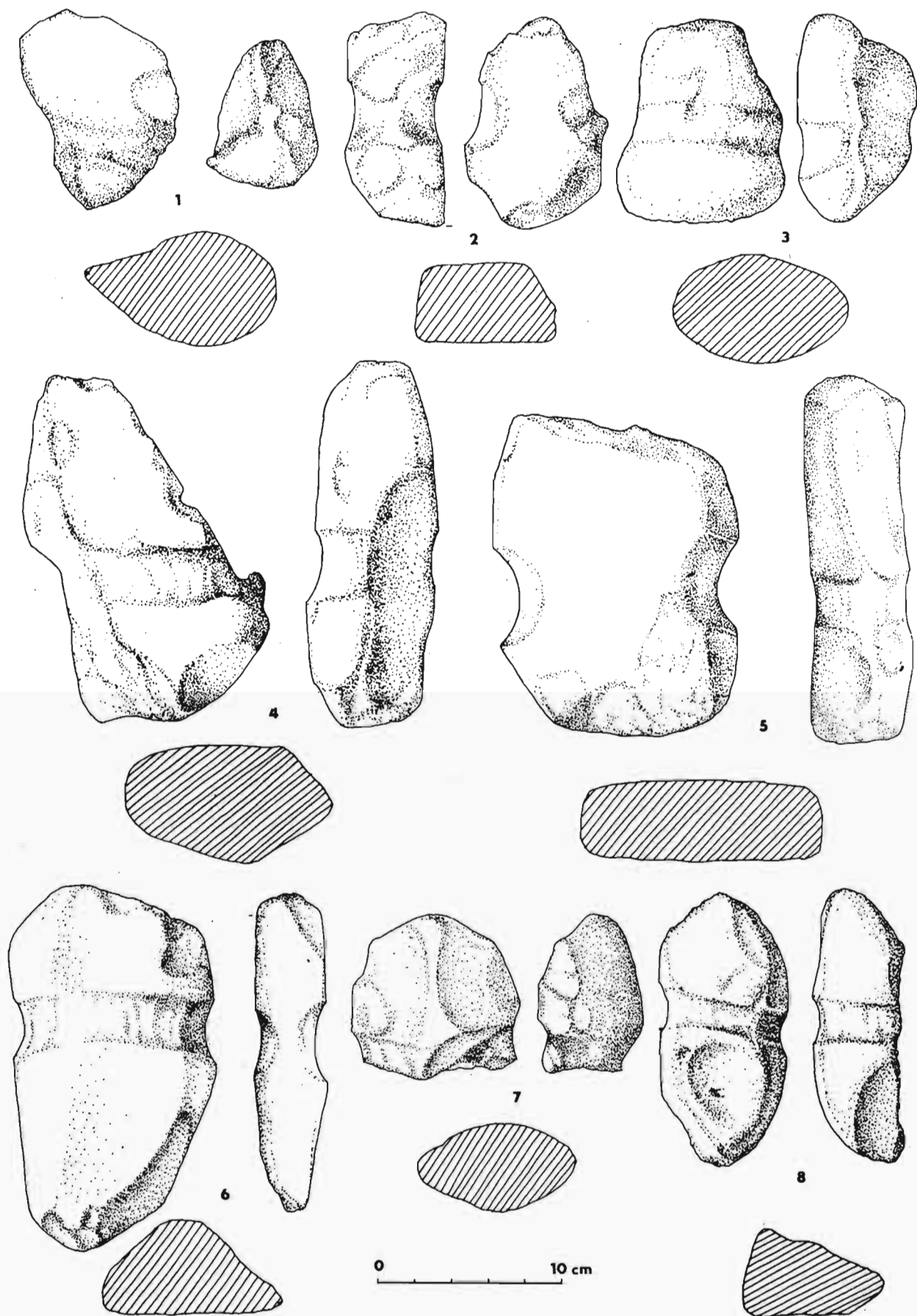
Obr. 23. Špania Dolina /Piesky/. Zber. 1-3 - kamenné mlaty v zbierkach Archeologického ústavu SAV v Nitre, rok 1970; 4-15 - kamenné mlaty v zbierkach Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici

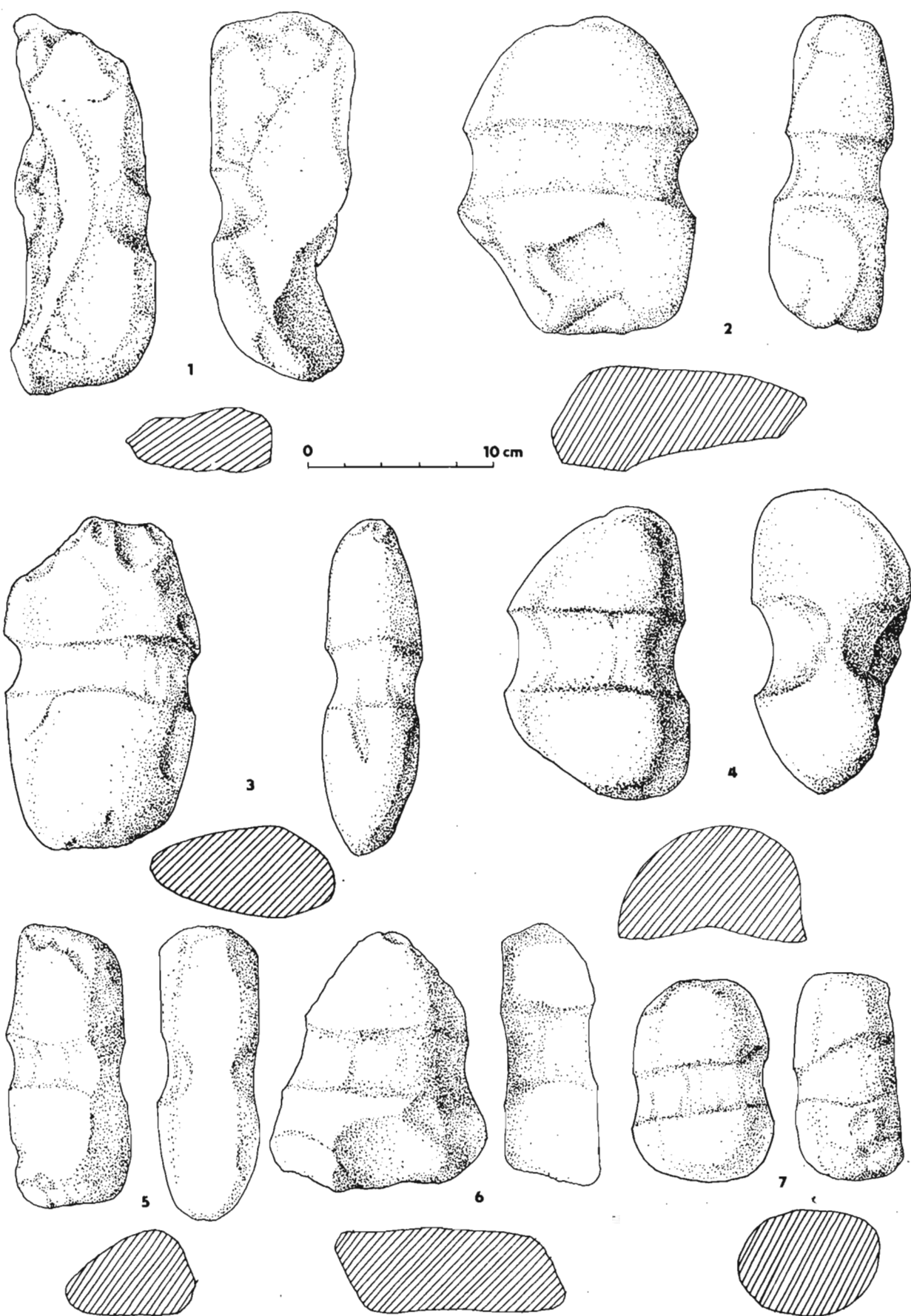
Obr. 24. Špania Dolina /Piesky/. Zber 1971, terasa 9

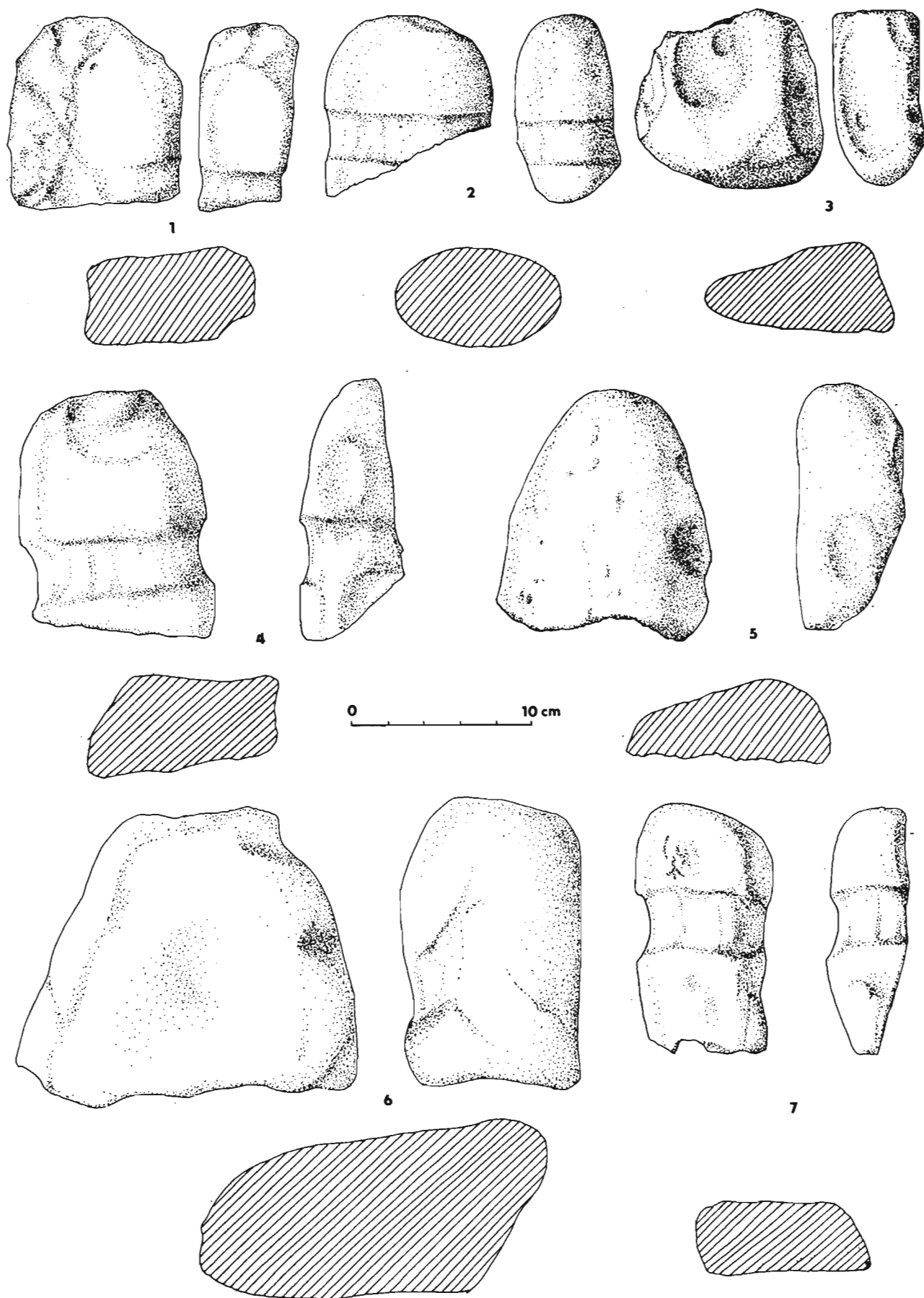
Obr. 25. Spania Dolina /Piesky/. Zber 1971. 1, 2 - terasa 6; 3, 5-7 - terasa 9; 4 - terasa 4

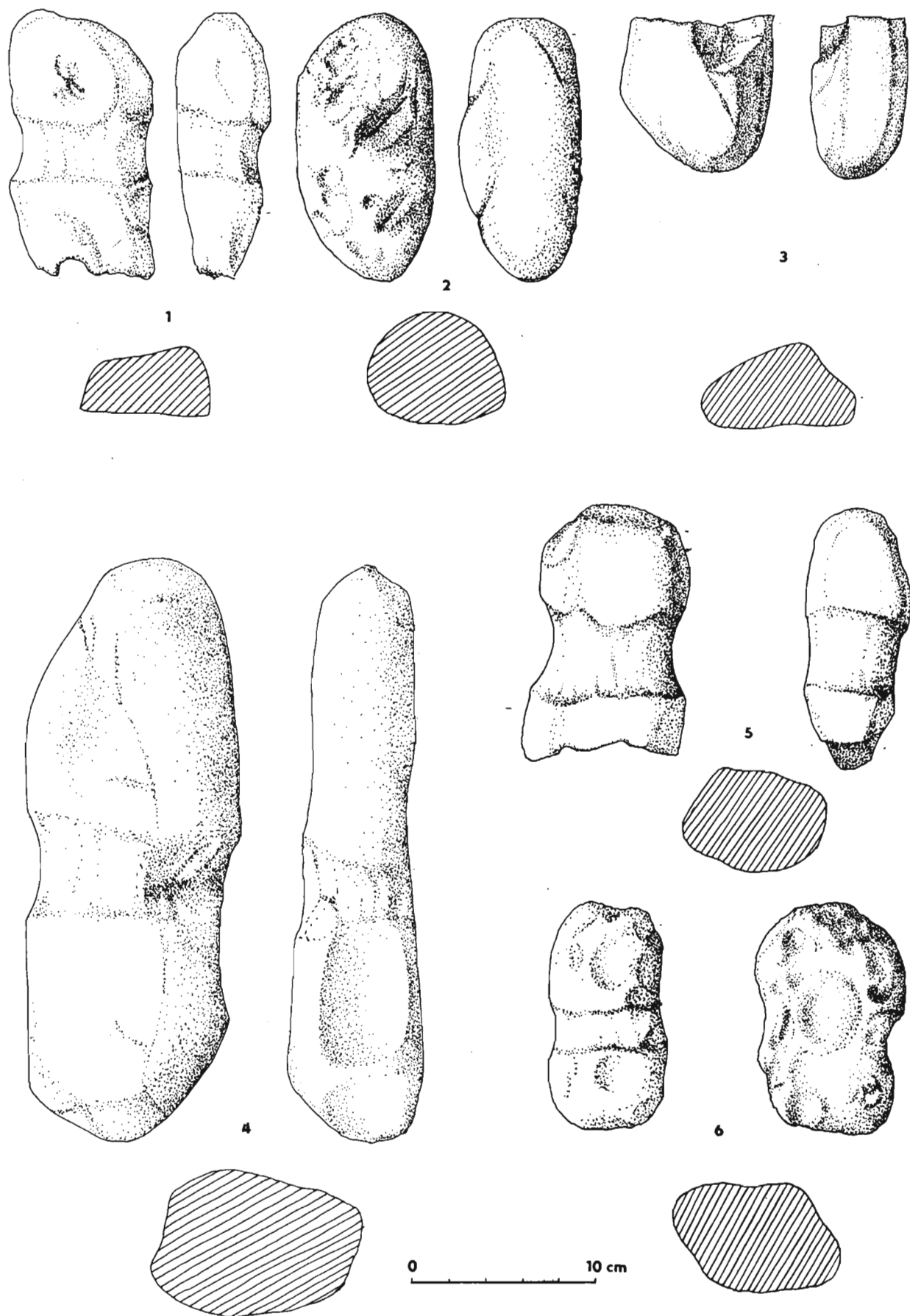
Obr. 26. Špania Dolina /Piesky/. 1, 2 - sonda 2/71; 3 - sonda 3/71; 4 - sonda 4/71; 5 - pod nultou terasou, zber 1971; 6, 7 - terasa 2, zber 1971; 8 - bočná halda, zber 1971

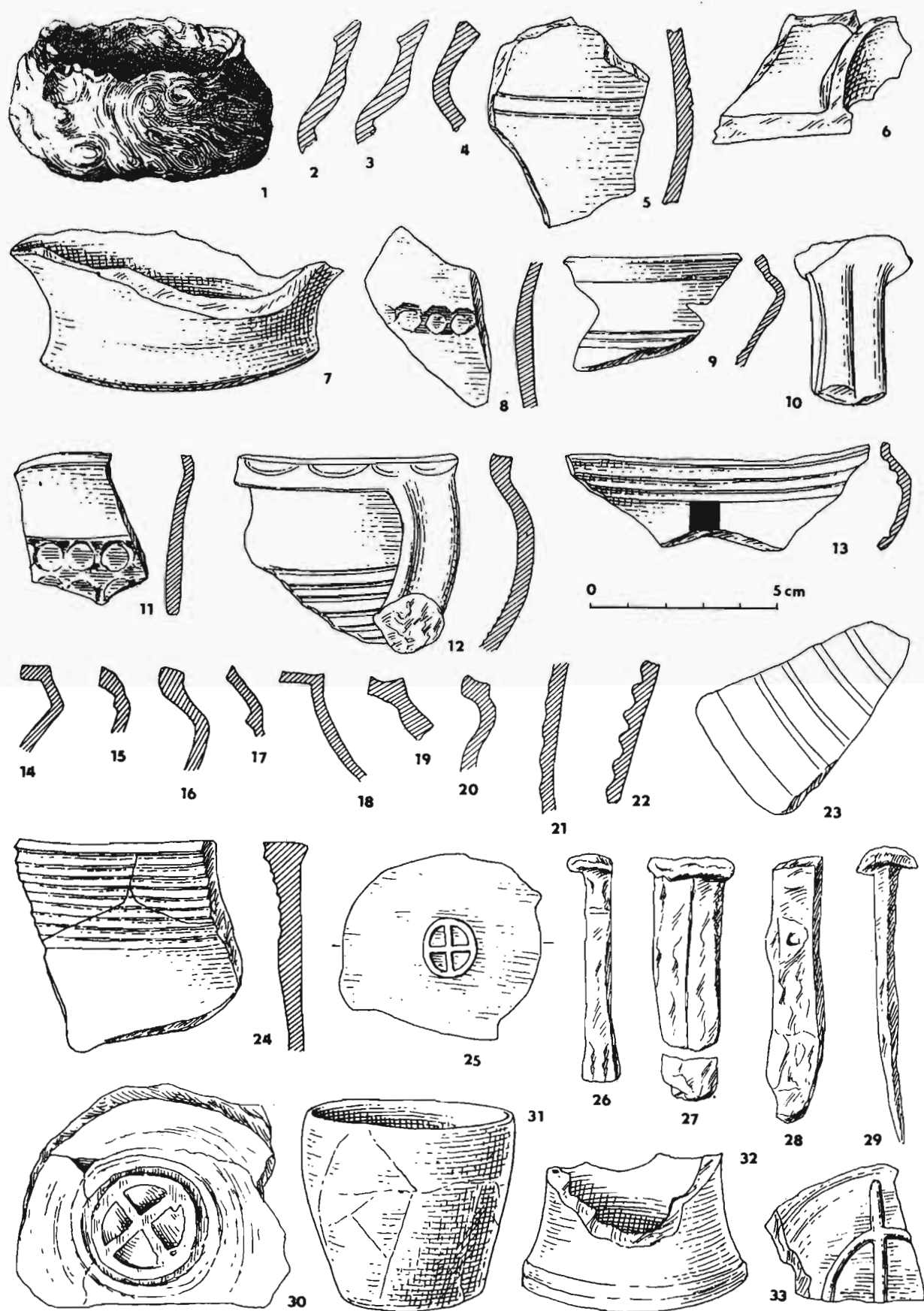
Obr. 27. Spania Dolina /Piesky/. Zber 1971. 1-6 - terasa 9; 7 - terasa 7

Obr. 28. Spania Dolina /Piesky/. Zber 1971. 1, 5 - terasa 7; 2-4 - terasa 9; 6 - neurčené; 7 - nad násypnou šachtou

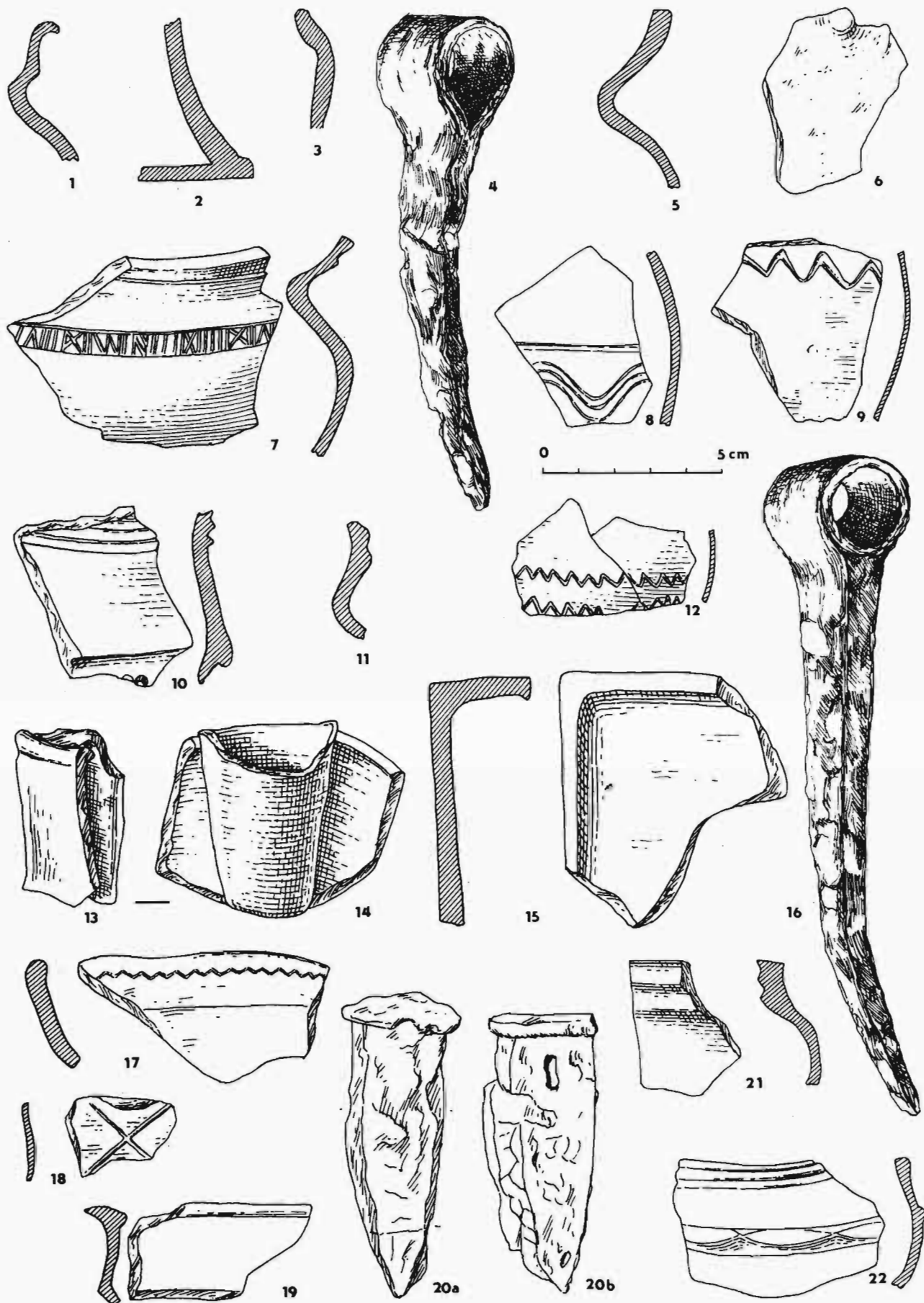
Obr. 29. Spania Dolina /Piesky/. Zber 1971. 1-3 - nad násypnou šachtou; 4-6 - triediareň hlušiny

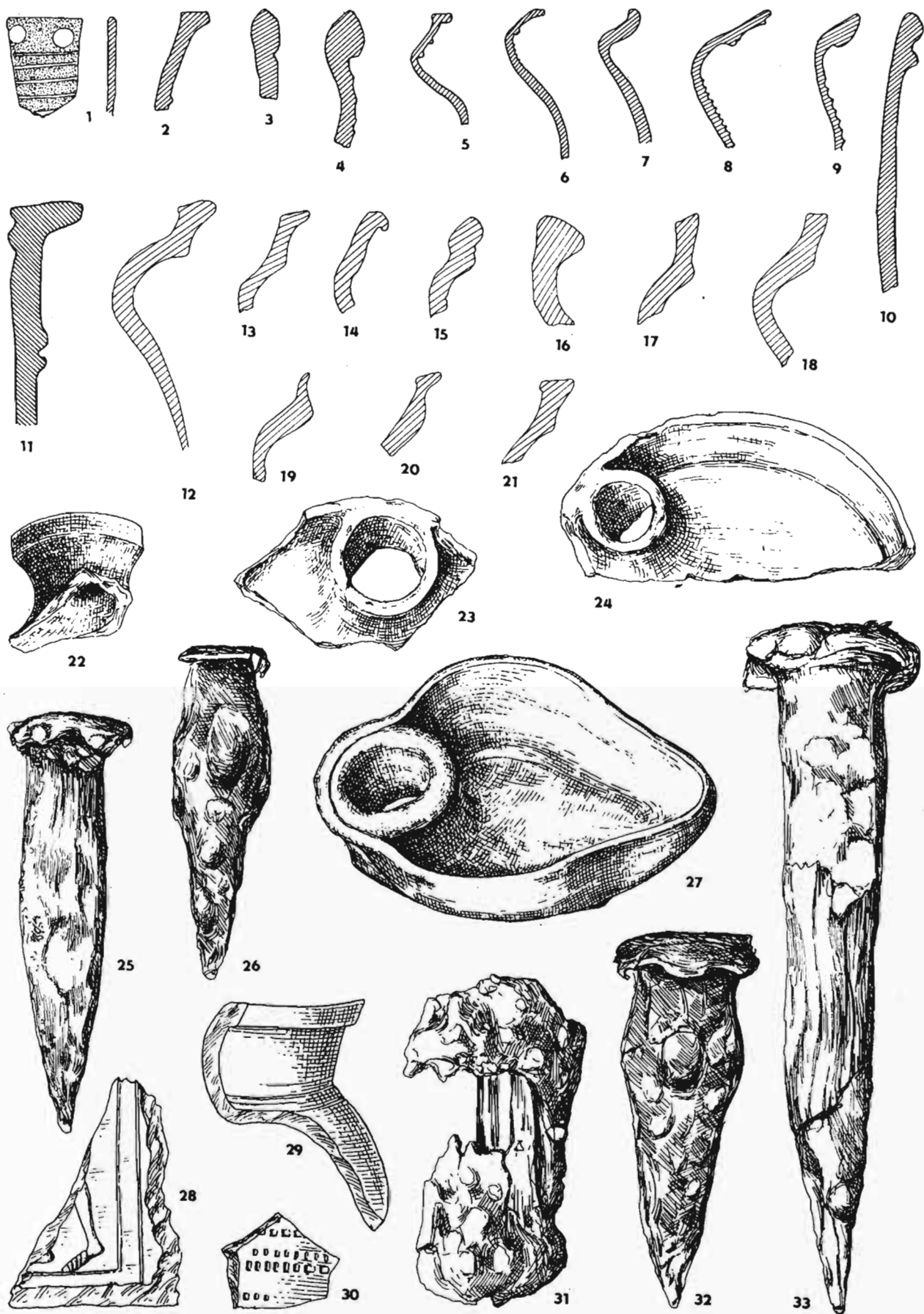
Obr. 30. Špania Dolina /Piesky/. 1 - sonda 1/71; 2, 3 - sonda 3/71; 4-6 - sonda 1/72; 7 - sonda 3/72; 8-29 - sonda 4/72; 30-33 - sonda 5-6/72

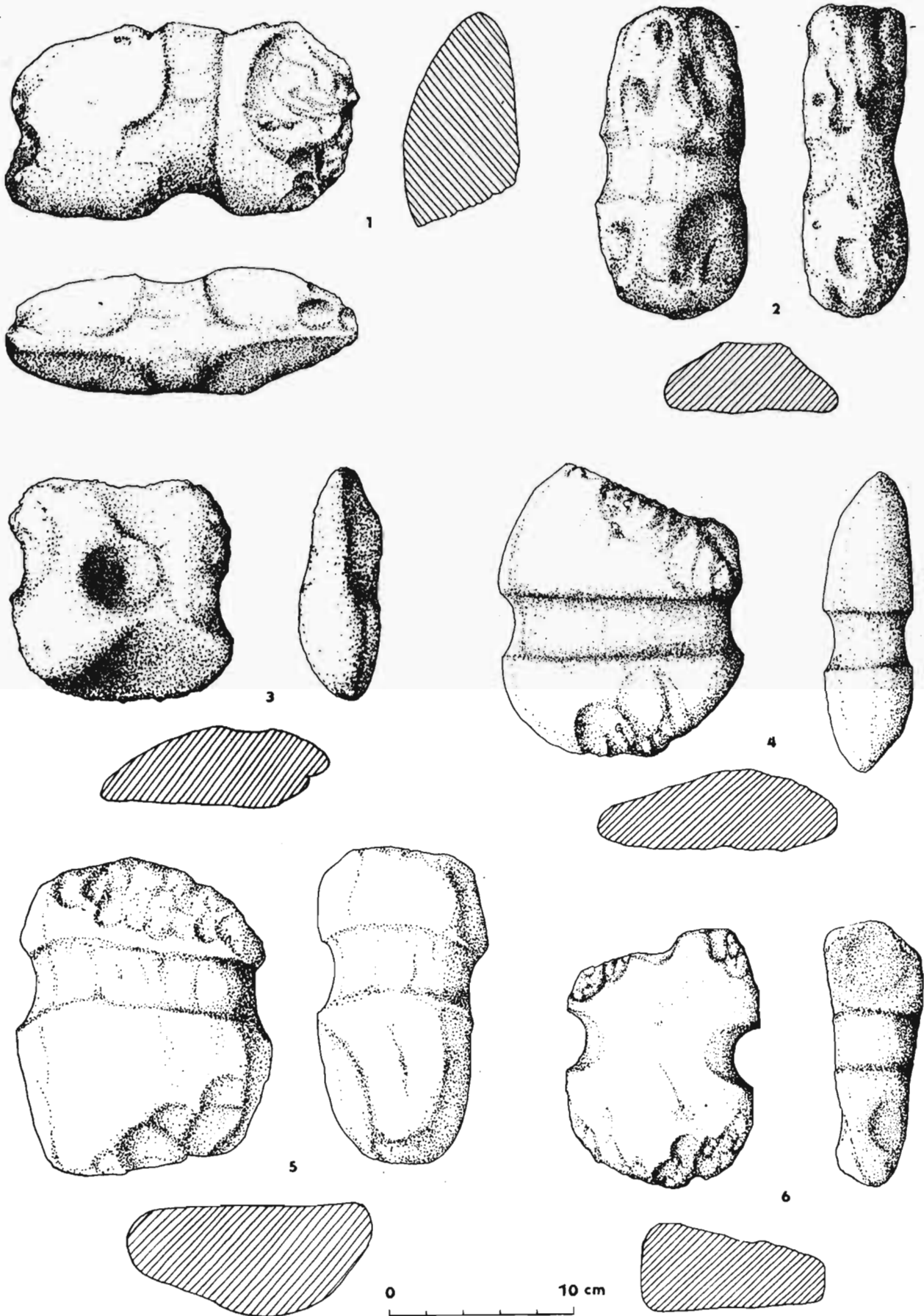
Obr. 31. Špania Dolina /Piesky/. Sonda 5-6/72

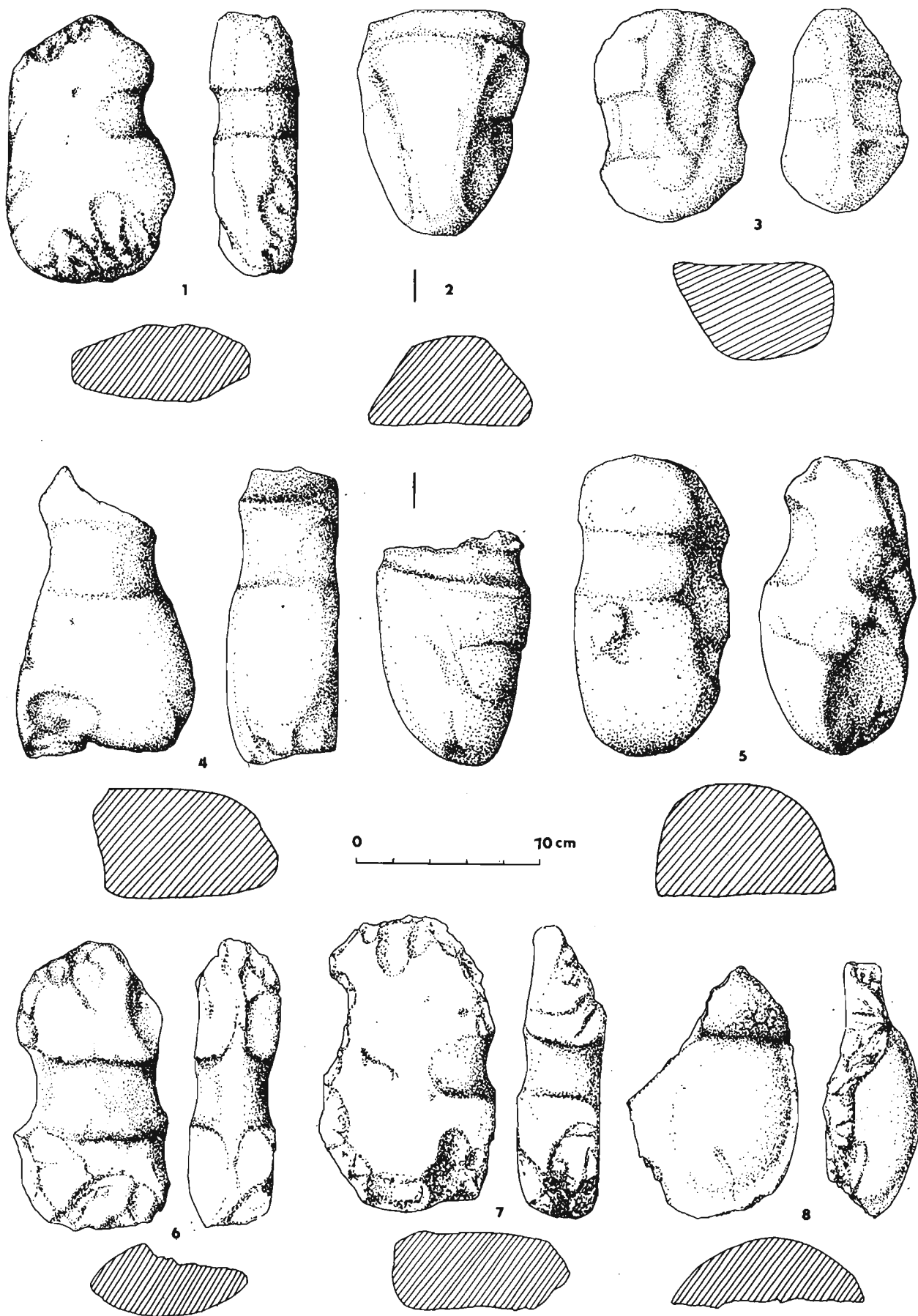
Obr. 32. Špania Dolina /Piesky/. Zber. 1, 2 - pri sonde 5-6/72; 3 - terasa 1, rok 1972; 4 - terasa 2, rok 1971; 5, 7-12 - bočná halda, rok 1972; 6 - bočná halda, rok 1971; 13, 14 - terasa 3, rok 1972; 15, 17-19 - terasa 6, rok 1972; 16 - terasa 3, rok 1971; 20-22 - terasa 7, rok 1972

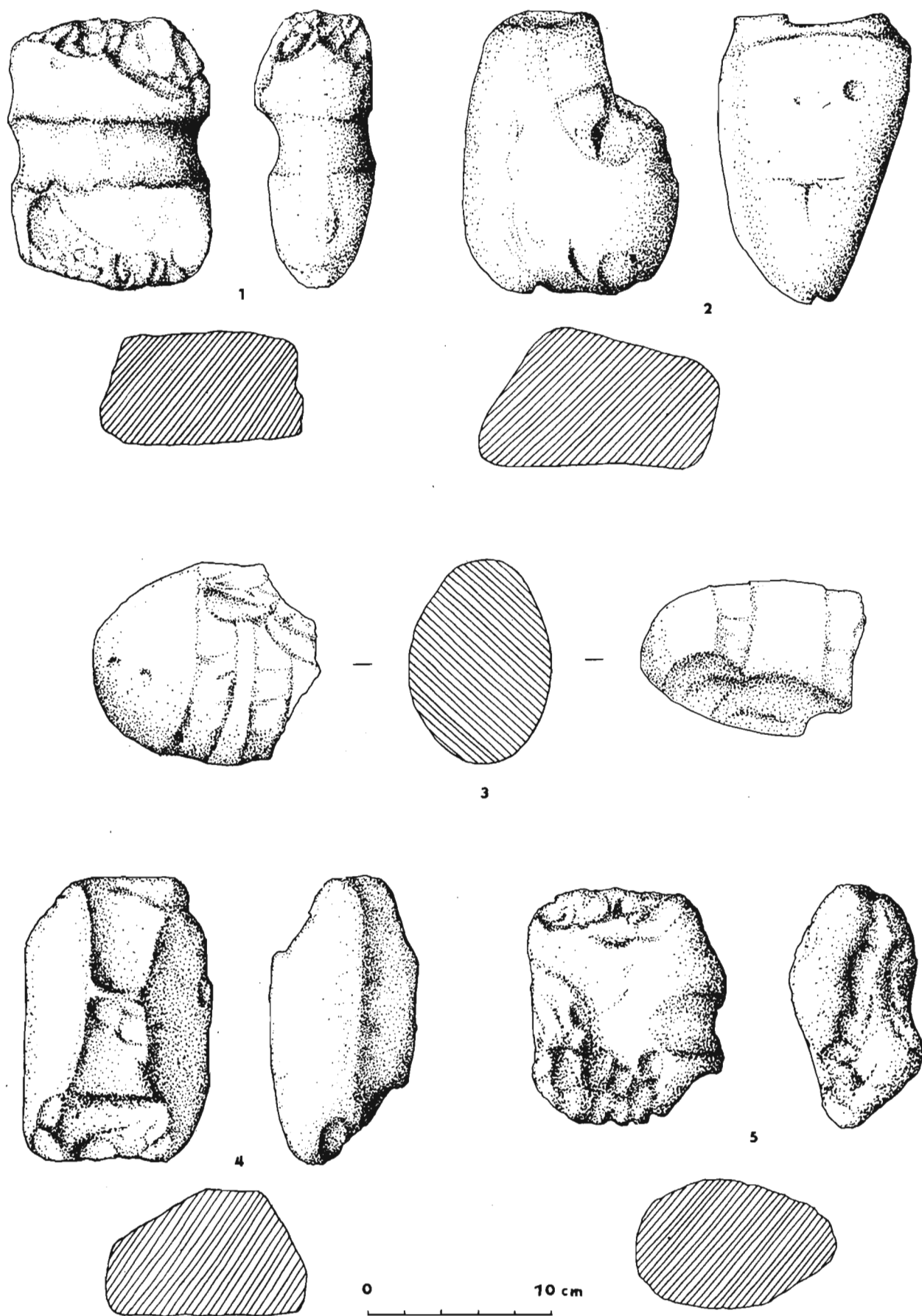
Obr. 33. Špania Dolina /Piesky/. Zber. 1-11 - rozhranie terás 7, 8, rok 1972; 12-27 - terasa 9, priestor A, rok 1971; 28-30 - terasa 10, rok 1972; 31, 32 - nad násypnou šachtou, rok 1971; 33 - triediareň hlušiny, rok 1971

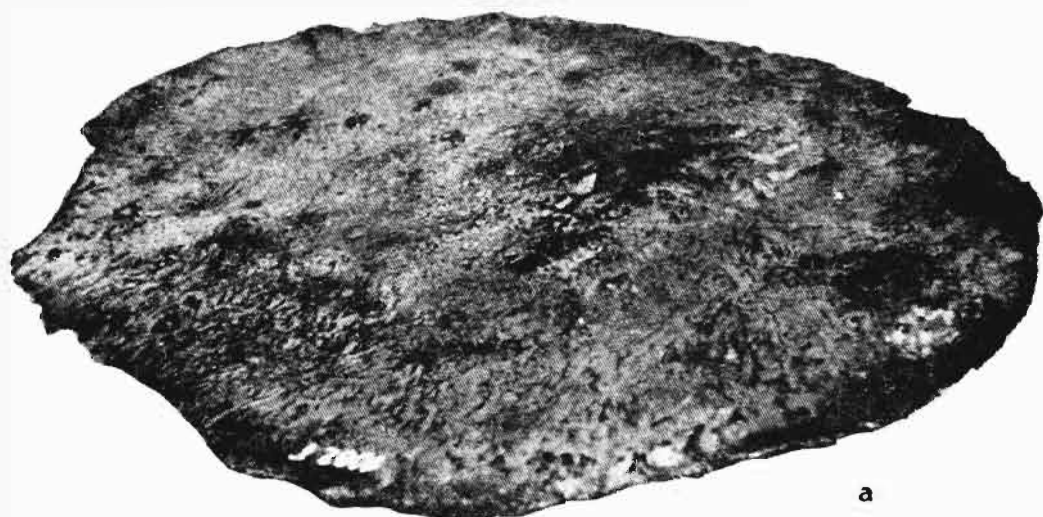
Obr. 34. Spania Dolina /Piesky/. Zber 1972, terasa 9. Mlaty získané do zbierok Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici

Obr. 35. Špania Dolina /Piesky/. Zber 1972, terasa 9. Mlaty získané do zbierok Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici

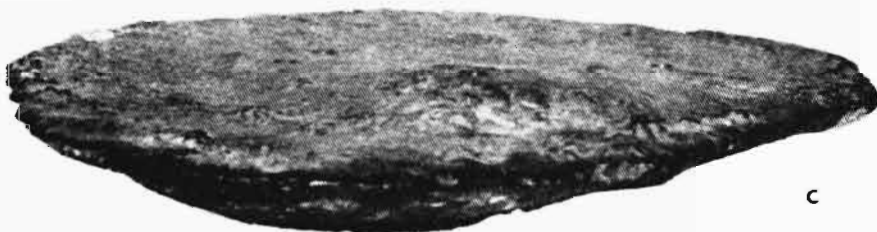
Obr. 36. Špania Dolina /Piesky/. Zber 1972, terasa 9. Mlaty získané do zbierok Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici

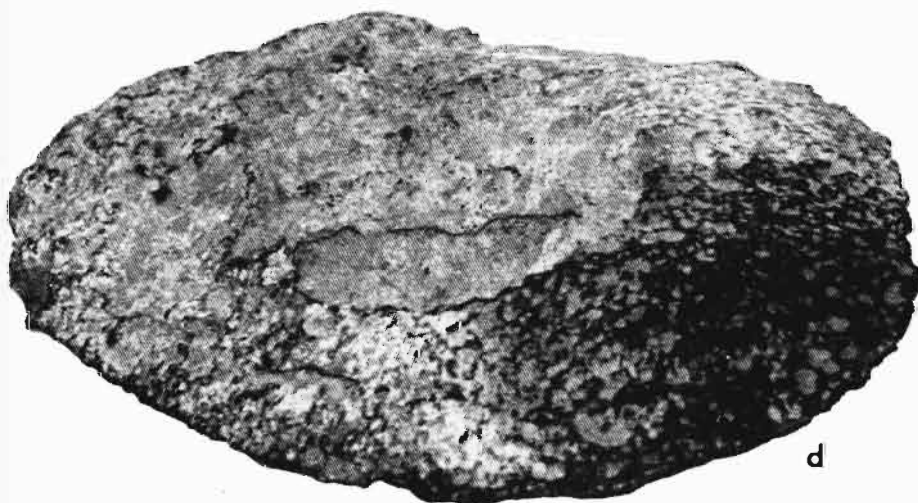
a

b

c

d

Obr. 37. Špania Dolina /Piesky/. Meďený koláč zo zbierok Slovenského banského múzea v Banskej Štiavnici /pohľad zdola, zhora, zo strán/

S t r e d o v e k á ť a Ź b a

Historické pramene spomínajú ťažbu medenej rudy na lokalite Piesky už v 13. stor. za Bela IV., ale vrchol dosahuje ťažba koncom 15. a v 16. stor., keď vznikla šachta nižšie baníckej osady. Ťažbu v 16. a 17. stor. najpodrobnejšie hodnotí práca J. Vlachoviča /1964/. S menšou intenzitou pokračovala ťažba ešte v 19. stor. V r. 1971-72 sa ešte podarilo zdokumentovať existenciu 7 drevených prístreškov s kamennou ohradou v sedle medzi Ťžľabinou Pieskov a Richtárovou, najmä na severnom svahu Glezúru.

Stredovekú a novovekú ťažbu dokladajú početné štôľne, ktoré sa sústreďovali v severnom a východnom svahu Ťžľabiny Pieskov a dali sa sledovať vysoko nad úroveň sedla Piesky - Richtárová na severnom svahu Glezúru. Dokladom tejto činnosti boli obrovské haldy /obr. 13: 4-6/, ktoré vyplňali Ťžľabinu približne až po banícku osadu, vybudovanú na stredovekých haldách /obr. 13: 2, 3/. Pri eksploatacii hlušiny vznikli profily, ktoré ukazujú na najrôznejšie superpozície a rozličnú skladbu jednotlivých vrstiev, nepochybne súvisiace nielen s ťažbou rudy, ale aj s jej miestnym spracúvaním. Okrem niekoľkonásobných vrstiev hlušiny, súvisiacich výlučne s razením štôľní a charakterizovaných väčšími-menšími kusmi kameňa, sa v profile črtali aj vrstvy piesku a drobného kameňa, ktorých pôvod sa dá interpretovať rôzne.

Okrem týchto vrstiev sa zistila v reze 3 v sonde 1/71 /obr. 3/ masťná humusovitá vrstva, ktorú geológovia označili za rašelinovú a ktorá bola staršia ako vrstvy hlušiny nad ňou. V tejto vrstve sa nachádzali čiastočne zuhoľnatené kmene stromov /jedľa; obr. 4, obr. 15: 2/ so stopami ľudskej činnosti /vetvy poodťnané, zásahy sekerou aj na kmeňoch/. Pod touto vrstvou bola situácia veľmi komplikovaná a jej interpretácia je ešte ťažšia. V južnej časti sondy, na rozdiel od severnej, kde boli prevažne väčšie lomové kamene, bola vrstva drobného kameňa so stopami medenky a malachitu. V smere Z-V v severnej časti v hr. 560-600 m sa narezala oblúkovite sformovaná hromada s vrstvičkami drvenej rudy, zmiešanej s väčšími-menšími lomovými kameňmi, na jednej strane často plochými /obr. 5, obr. 15: 1/. Oblúkovitá priehlbeň bola na okrajoch ohraničená stenou z plochých kameňov. Na povrchu hromady, ale aj v jej jadre, sa zistili tenké vrstvy zoškvarenej trosky, kúsky prepáleného vápenca, zvetrané kusy bieloookrovej horniny a medenkou preniknuté vrstvičky. V strednej časti sondy sa odkryli v tejto hĺbke vrstvičky prepálených zvyškov dreva. V severnej polovici pod úrovňou tejto vrstvy v h. 600-670 cm v okolí oblúkovitej hromady boli veľké opálené balvany a medzi nimi drobné, takisto opálené kamene, ktoré siahali po neporušené piesčité podložie, prekryté 3 cm hrubou vrstvičkou železitej usadeniny. V južnej polovici sondy sa odkrývalo stupňovite až do h. 730 cm. Tu pod úrovňou prepálenej pórovitej vrstvičky trosky sa nachádzali veľké kusy horniny, obsahujúce rudu, a medzi nimi zhľuky usadenej medenky. Na spomenutom piesčitom podloží boli aj usadeniny s malachitom a azuritom a v menšom množstve kusy horniny obsahujúcej malachit.

Jedna z možných interpretácií je taká, že oblúkovitá hromada obsahujúca drvenú rudu, ohraničená kolmo postavenými kameňmi, predstavovala pražiareň a ruda pripravená v jej okolí mala funkciu skládky. Zatiaľ čo nadložie, pozostávajúce z lomového kameňa, súvisí s prácou v štôľňach a môžeme ho datovať do novoveku, rašelinová vrstva, prípadne vrstva z čiastočne zhorených kmeňov /jedľa/, je staršia. Je otázne, či fragment kamenného mlatu /obr. 18: 1/ nájdený v južnej časti

sondy v h. 560 cm je pre datovanie smerodajný /mohol sa sem dostať sekundárne/. Zatiaľ túto pražiareň spolu so skládkou môžeme na základe stratigrafie označiť za staršiu ako novoveké haldy, a to za stredovekú, prípadne staršiu?/.

Doklady o stredovekej ťažbe a drvení rudy a jej ďalšom spracovaní sa zaregistrovali na terase 7, kde pri exploatacii hald na južnom svahu úžľabiny sa črtali v d. 15 m piesočnatokamenisté a čierne kultúrne vrstvy a vrstvy trosky /obr. 10, obr. 11, obr. 16: 6/. Pri bagrovaní na terase 7 v r. 1972 sa našli pod piesočnatokamenistou vrstvou aj drevené kozy, žľaby a dosky, cca 1,5 m dlhé a 30 cm široké, opracované kusy z veľkého dreveného kola /mlynskeho/ a kruhový mlynský kameň / $\varnothing$ 90 cm, hr. 22 cm/. Piesočnatokamenisté vrstvy, ktoré na terase 7 dosahovali hr. až 7 m, vznikli včítane haldových násypov, dnes zarastených ihličnatým lesom, na južnej strane úžľabiny /sonda 4/72, d. 10 m, š. 2 m/ v súvisi s činnosťou štôlní. Pod novovekou humusovitou vrstvou s koreňmi stromov a vrstvou zeminy, hrubou až 120 cm, zmiešanou s veľkými kameňmi, bolo mohutné súvrstvie, ktorého štruktúra nebola jednotná a menila sa od metra k metru. Obsahovalo vrstvy: bleďožltého piesku, drobného kamenia, zvetranej bridlice, sadzovito-uhlíkové, zelenkastej kamennej drviny, čiernej trosky. V sadzovitouhlíkovej vrstve bola najväčšia koncentrácia nálezov, najmä keramických, ale nálezy nechýbali ani v ostatných vrstvách. Časť /železné nástroje/ sa dá datovať len veľmi rámcovo od 13. do 19. stor., zvyšok, najmä keramika a kachlice, do 15.-16. stor.

Súvrstvie na terase 7 nepochybne súvisí s drvením a pražením rudy. Drvenie rudy tu už bolo mechanizované a využívala sa vodná energia. Nálezy drevených vodovodných žlabov, upevnených na drevených kozách, súvisia s vodovodom, ktorý privádzal do Španej Doliny vodu spod Prašivej a pod Glezúrom sa delil na dve vetvy /Vlachovič 1961, s. 36 n., 1974, s. 36/. Jedna išla do Španej Doliny, druhá na Piesky, kde jej hlavná úloha spočívala pri mechanizácii prác v šachte pod osadou. Využitie vodnej energie pri drvení rudy na lokálne spracovanie v 16. a 17. stor. zatiaľ z dostupných historických prameňov z územia Slovenska nepoznáme. Nálezy na 7. terase, a to drevené žľaby, fragmenty mlynských kolies a kamenný žarnov, svedčia o tom, že na Pieskoch sa ruda získaná zo štôlní mlela, a ako dokladá medená troska, na drobno podrvená ruda bola na mieste aj pražená. Pretože pri pražení a tavení bolo potrebné dosiahnuť vysoké teploty /okolo 1000 °C/, vodné koleso sa používalo aj na hnatie mechov. Zatiaľ sa síce zvyšky pražiarene na 7. terase nenašli, ale o jej existencii nemožno pochybovať. Výskyt glazovaných kachlíc na tomto úseku tiež svedčí, že tu bola celoročná prevádzka.

Doklady o činnosti v 15.-16. stor. sú vo väčšej-menšej miere na všetkých terasách v úžľabine. Črepy a železné krompáče pochádzajú z 2. a 3. terasy zo spodnej vrstvy pod haldovými násypmi a z bočnej haldy nad nimi. Drevené žľaby, fragmenty drevených kolies naznačujú existenciu mlyna na rudu. Na 6. a čiastočne i na 5. terase boli rozrušené drevené žľaby, drevené kozy a našla sa keramika včítane kachlíc. Ani v týchto miestach sa nevylučuje výrobné zariadenie /mlyn, pražiareň/. Najpočetnejšie stredoveké nálezy sú z terasy 7 a z rozhrania terasy 7 a 8, okrem úžitkovej keramiky a kachlíc aj pomerne dosť železných nástrojov.

Pri práci bagrov v sedle medzi dolinou Piesky a Richtárová na terase 9 sa doložila nálezmi keramiky a železných predmetov intenzívna činnosť v 15. a 16. stor.

Pravdepodobne pražiaca pec sa zistila v sonde 3/71 na temene, ktorého časť bola odbagrovaná /obr. 9, obr. 15: 6/. Vo východnej časti sondy v h. 70 cm

sa začala črtiť vrstvička medenky a uhlíkov a pod ňou čiastočne porušená pec kruhovitého tvaru / $\varnothing$ cca 250 cm/. Pec s mierne zošikmeným dnom ohraničovali lomové kamene. Dno tvorila stvrdnutá piesočná vrstva, na nej sa našli aj zvyšky rúbaného nezhoreného dreva, menšie kamene, zlomky patinovaných zvieracích kostí a črepy stredovekých nádob, ktoré ležali na 4 cm hrubej vrstvičke čistej kompaktnej medenky, resp. 16 cm hrubej zmiešanej vrstve uhlíkov, sadzí a medenky. Stredný priestor pece sčasti pokrývali kamene zosunuté zo stien. Ďalšie kamene boli v sutinách z vonkajšej strany pece. Pec bola zahĺbená do piesočného podlažia, avšak jej kamenné obloženie prečnievalo nad úroveň pôvodného terénu. Pre datovanie sú dôležité dva črepy so šikmo skrojeným okrajom /obr. 30: 2, 3/ z 15.-16. stor. Otvorená zostáva otázka, ako sa do predpokladanej pražiacej pece dostali črepy a zvieracie kosti.

Technológia pri spracúvaní rudy nie je bližšie známa, ale zliatina medi, železa a dreveného uhlia s priemerom 48 cm /obr. 22: 10a, b/ a hmotnosťou cca 50 kg, nájdená na terase 9, ukazuje na vyššiu a dokonalejšiu úroveň praženia, ako sme zistili v sonde 1/71 na terase 3.

Zatiaľ čo južný svah úžlabiny Pieskov je temer až na úroveň hald zalesnený a pomerne strmý, severný svah, najmä na dolnom úseku, bol čiastočne terasovite upravený a premenený na pasienky. Približne od terasy 3 je tiež čiastočne zalesnený a porast pokrýva na tejto strane zvyšky pravekej a stredovekej ťažobnej činnosti pomerne vysoko nad úroveň sedla medzi Pieskami a Richtárovou. Cesta, ktorá sa vinie od terasy 0 až po terasu 9, preťala haldové násypy, ktoré pochádzajú zo 16. a z mladších storočí /obr. 14: 1/. Bočne od terás 2 a 3 sa nachádza na severnom svahu na halde terasovitá plošina medzi dvoma skalnými bralami, približne 20 m dlhá a 15 m široká. Dvojsonda 5-6/72 /20 x 2 a 13,6 x 2 m; obr. 17: 2/ odkryla pod 150 cm hrubým piesočným zásypom s plášťom kamennej hlušiny vrstvičku ihličia a konárov, deštrukciu pomerne dobre zachovaných drier a šindľov, ktoré boli súčasťou chaty s ubitou dlážkou a okrúhlou pecou, asi 10 cm nad dlážkou ohraničenou lámanými kameňmi /obr. 12, obr. 17: 5/. Konštrukciu bočných stien tvorili koly /obr. 17: 3, 4/, štyri zapustené do dlážky a dva mimo nej, spevnené pod dlážkou kameňmi, hrubé 15 cm, ktoré niesli strechu, prikrytú šindľami pribitými tzv. cigánskymi klinkami. Len ťažko možno dať do súvisu s touto ľahkou konštrukciou dva 6-7 m dlhé trámy, na jednej strane opracované, ktoré ležali na dlážke, a dva priečne 2,5 m dlhé trámy, nájdené v kanáli korytovite vyhlbenom v pieskovcovom podlaží pri peci /obr. 17: 5, 6/. Nad kanálom a nad drevami bola vrstva lámaného kameňa. Tieto trámy zrejme súvisia so štôľňou, ktorej ústie leží bezprostredne pri chate. Pravdepodobne aj pieskový zásyp a vrstva lámaného kameňa pochádzajú zo štôľne vyhlbenej až po zániku chaty. Z tejto drevenej chaty sú početné nálezy, najmä črepy čiastočne rekonštruovateľných nádob, fragmenty kachlíc a železné výrobky /obr. 22: 12, obr. 30: 31-33, obr. 31: 1-16/, ktoré ju datujú do 15.-16. stor. Jej funkciu bližšie nepoznáme, ale nálezy hovoria, že bola používaná aj v zime, pravdepodobne ako obydlie baníkov.

Zo zisťovacích sond, zberov a z pozorovaní pracovníkov baní pri bagrovaní vyplýva, že v priestore Pieskov doteraz chýbajú archeologické doklady o ťažbe od 13. do polovice 15. stor., známej z historických prameňov. Zrejme všetky stopy boli zahladené ďalšou ťažbou. Podľa historických prameňov ťažba v revíre Špania Dolina dosiahla vrchol koncom 15. a v 16. stor. Túto skutočnosť potvrdili aj objekty a nálezy zistené pri výskume. Všetko svedčí pre podnikateľskú agilitu

nových stredoslovenských banských nájomcov /Thurzo - Függer/. V prvej polovici 16. stor. patrili ťažobný revír Špania Dolina-Piesky k najväčším dodávateľom medi v Európe a jeho hegemonia sa začína už v druhej polovici 15. stor. V r. 1469 sa medená ruda z lokality Piesky dodávala výlučne Thurzovskej hute v Mogile pri Krakove /Koch 1926, s. 200 n./. Táto ruda pochádzala z hlbinej ťažby na spodnom konci Pieskov. Pražiareň na terase 7 a pravdepodobne i pražiarene na terase 3 a 9 patrili malým súkromným ťažiarom, ktorí získanú surovú meď povinne odpredávali veľkopodnikateľom. Pomerne početné nálezy z 15. a 16. stor. možno odôvodniť predovšetkým tým, že časť medenej rudy sa drvila na mieste a že tu sa realizoval aj ďalší stupeň spracovania, t. j. praženie /podľa nemeckej terminológie v preklade aj ako hutnenie/. Pozoruhodné je aj to, že z mladšieho obdobia sú nálezy hmotnej kultúry zriedkavejšie, čo možno vysvetliť vznikom osady /baníci sa z ťažby denne vracali/, resp. tým, že vtedy sa ruda už nespracúvala na mieste, ale v surovom stave sa dovážala do pražiarní v Španej Doline alebo Banskej Bystrici.

Úloha tejto správy nespočíva v hodnotení nálezov z 15.-16. stor., pretože ich prevažná časť, t. j. keramika, patrí do okruhu mestskej remeselnej výroby. Osobitné miesto zaujímajú glazované i neglazované kachlice z terás 6-8 a z plošiny nad terasami 2 a 3. Rozbor urobil pracovník SNM v Bratislave Š. Holčík. Časť z nich určil ako výrobky dielní z Banskej Bystrice /pozri aj Holčík 1974, s. 175 n., 1976, s. 91 n./.

Okrem uzavretého nálezového celku v sonde 5-6/72 početná keramika má zberový charakter. Napriek tomu, že v podstate ide o jednu lokalitu, keramika z jednotlivých pásem lokality má odlišnú facies, čo môže súvisieť s jej provenienciou, prípadne s istým časovým odstupom.

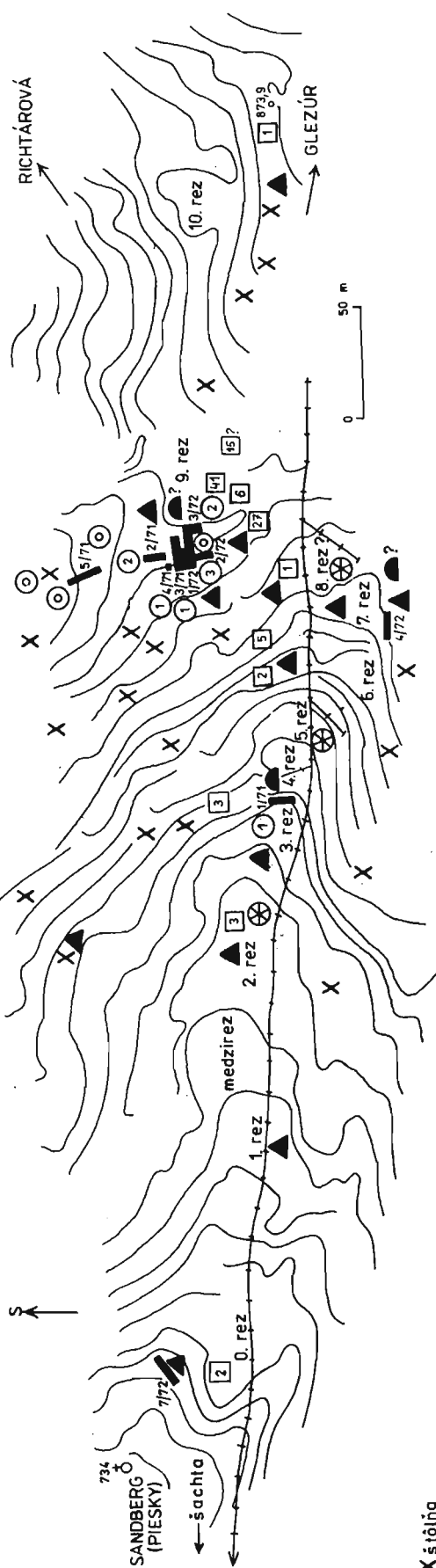
Jednotný charakter má účelová keramika - kahance "palčiaky". Patrili k výstroju baníka v priebehu niekoľkých storočí na pomerne veľkom území. Veľmi pekné exempláre, zachované v zlomkoch, možno tvarovo rozdeliť na dva typy. Typ A má pravidelné elipsovité ústie s mierne excentricky umiestneným otvorom /terasa 9, obr. 33: 23, 24/. Typ B má zúžené ústie i protiľahlý otvor s obrúčkou pri ústí /terasa 9, obr. 33: 27/. Na type B je ústie dovnútra vtiahnuté, na type A šikmé. "Palčiaky" boli vyrobené na kruhu z plaveného piesčitého materiálu. Sú tmavosivé a hnedé. Dlhé boli od 10 do 12 cm, vysoké 2,5-3 cm a šírka činila 8-9 cm. Fragменты "palčiakov" typu A sa našli aj na terase 9 v sonde 1/72 /obr. 30: 6/, v sonde 4/72 na terase 7, kde boli okrajové črepy a jeden zo dna, na prechode terás 7 a 8 črepy zo dna a stien a najpočetnejšie, ktoré sa dali rekonštruovať, sa získali zberom na terase 9. Fragменты boli aj v dolnej časti úžľabiny, a to na terase 1 črep zo dna a na terase 3 črep s otvorom /obr. 32: 13, 14/. Výnimočný je fragment "palčiaka" typu B z terasy 6, zdobený na okraji prelamanou vlnovkou /obr. 32: 17/. "Palčiaky" sa používali vo všetkých stredovekých banských dielach na Slovensku. Ich počiatky a zánik neboli zatiaľ spresnené /Polla 1962, s. 116 n., 1979, s. 162/.

Keramické nálezy na Pieskoch možno podľa typologických a chronologických kritérií rozdeliť na tri mikrolokálne skupiny: A/ spodná časť, t. j. terasa 1 až 3 s bočnou haldou a so sondou 5-6/72 a 7/72, B/ terasa 7 a 8 so sondou 4/72 a s predpokladaným mlynom na drvenie rudy a s pražiarnou, C/ terasa 9 a 10, t. j. sedlo medzi Pieskami a Richtárovou a severné úbočie Glezúru.

Skupinu A predstavuje najmä uzavretý nálezový celok zo sídliskového objektu v sonde 5-6/72. Z bohatého črepového materiálu sa zrekonštruovala celá nádoba

a ďalšie nádoby sa zostavili sčasti. V tejto skupine je pomerne málo glazovanej keramiky, profilácia okrajov je dosť jednoduchá, prevláda tmavosivá farba. Okrem výzdoby charakteristickej pre keramiky vyrobenú na rýchlo rotujúcom kruhu /rôzne druhy líšt/ sa vyskytuje rytá /krokvice, jemná vlnovka, veľká vlnovka, geometrické vzorky/, prípadne kolkom alebo radielkom robená výzdoba /rímske číslice/ a na dne členité reliéfne značky. Svojrázne sú značky vyhotovené po vypálení nádob. Keramika tejto skupiny je robená na rýchlo rotujúcom kruhu z plavennej hliny s pridaním jemného piesku a je veľmi dobre vypálená. Tmavosivá farba /menej okrová a béžová/ je charakteristická pre keramiky od 12. stor. nahor. Tvarovo najvýraznejšie sú jednouché vysokoplecé hrnce /v. až 37 cm/ s jednoduchou profiláciou okraja. Rekonštruovaný hrniec /obr. 22: 12/ má šikmo skrojený dvojlištový okraj, zdobený je radielkom s dvoma vzorkami /trojuholník a obdĺžnik/. Výnimočne má hrubé pásikové ucho, zatiaľ čo bežné sú profilované uchá so zosilneným okrajom. Pod uchom je nedbanlivo vyrytá kresba zo skrížených čiar. Oveľa zložitejšia je výzdoba dvoma krížikmi so šípkou v strede, vyrytá po vypálení pod pásikovým uchom na tenkostennom hrnci /obr. 31: 7/, zdobenom trojuholníkmi vtlačanými radielkom a rytou vlnovkou. Črepy z vysokoplecej tenkostennej nádoby sú zdobené na pleciah rytou krokvicou, na lome jamkou a pod ňou paralelnými radmi drobných krokvičiek /obr. 31: 2, 6/. Podobné vzorky sú aj na črepoch z tela nádob s výzdobou hlboko rytých krokvic, medzi ktorými je hlboká rytá línia /obr. 31: 3, 4/. Podobná je aj výzdoba na črepe z bočnej haldy severne od terasy 2 a 3 /obr. 32: 9/, zatiaľ čo rytá dvojité vlnovka s líniou z tej istej polohy má starobylý charakter /obr. 32: 8/. Pásikové, v strede zosilnené ucho na vysokoplecom hrnci /obr. 31: 1/ s dvoma rytými líniami na hrdle je pre skupinu A charakteristické. Zatiaľ málo známa je rytá geometrická výzdoba tvaru rámu /obr. 31: 11/, aká je na spodnej časti hrncovitej nádoby, urobená po zastavení kruhového pohybu na hrnčiarskom kolese. Typickú keramiky 15. a 16. stor. reprezentuje fragment hrnca s dvojnásobnou líštou na pleciah a s dvakrát zrezaným okrajom /obr. 31: 5/, ako aj tenkostenné črepy s glazúrou na vnútornej strane ústia. Pre skupinu A sú charakteristické členité hrnčiarske značky na dne - nad prekríženým kruhovým polom kríž s ramenami spojenými so základňou priečkami /obr. 31: 12/, prekrížené kruhové pole /obr. 30: 33/ a dvojité, v strede prekrížené kruhové pole /obr. 30: 30/. Reliéfne značky na dne prežívajú do 15.-16. stor., čo potvrdzujú nálezy na Slovensku a priľahlom území. Výzdoba rímskymi číslicami, typická pre to isté obdobie, je zastúpená na jednom črepe z bočnej haldy nad terasami 2 a 3, a to z nádoby s profilovaným ústím a so šikmo skrojeným okrajom /obr. 32: 7/. Táto výzdoba, charakteristická pre neskorogotickú keramiky na území Uhorska /Polla 1962, s. 110 n./, sa našla i na dedinskom sídlisku v Komjaticiach /Točík 1978, s. 253/. Civilizačný charakter majú tzv. gotické poháre /obr. 30: 32, obr. 31: 15, obr. 32: 2/ a zvoncovité pokrývky so zrezaným gombíkovitým držadlom. Tieto tvary sú zastúpené na všetkých lokalitách Pieskov /napr. obr. 30: 23/ a sú veľmi obľúbené v 15. a 16. stor. na celom Slovensku /Polla 1979, s. 138 n./. Okrem datovateľných analógií na území Slovenska a v susedných oblastiach sú pre zaradenie skupiny A do 15. a 16. stor. závažné spomínané nálezy kachlíc.

Keramika skupiny B, početne zastúpená najmä v sonde 4/72 a na terasách 6, 7, je z vrstiev, resp. z bagroviska, a preto nemožno hovoriť o bezpečne datovateľných nálezových celkoch. Jednotnosť tvarov, výzdoba a technológia však nenechávajú na pochybách, že ide o jednotný komplex. Skupinu charakterizuje tenko-

X štôlna

○ miat na povrchu ▲ nález z 15.-16.stor. ↔ predpokladaná trasa vodovodu ⊗ vodný mlyn (?) na drvenie rudy z 15.-16.stor. ● pec na praženie rudy z 15.-16.stor. ⊙ pinga

Obr. 38. Špania Dolina / Piesky/. Situačný plán s približnými miestami pravekých a stredovekých nálezov. Sondy nie sú zakreslené v mierke

stenná keramika okrovej, béžovej i tmavosivej farby, vytočená na rýchlo rotujúcom kruhu z veľmi dobre plavenej hlíny s prímiesou jemného piesku, veľmi dobre vypálená. Zastúpené sú tvary stredných výšok / $\varnothing$ cca 20-25 cm/, vysokoplecé /obr. 30: 2, 3, 17/, baňaté i misovité, obyčajne jednouché /obr. 30: 10/. Okraje sú členite profilované /obr. 30: 2, 3, 17 a d./, prípadne s lištou /obr. 30: 12, 17, obr. 32: 21/. Výzdoba odpovedá rýchlootočivému pohybu a tvorí ju lištovanie alebo horizontálne žliabkovanie povrchu pliec alebo hrdla /obr. 30: 21, 22/, niekedy husté horizontálne ryžky na povrchu /obr. 30: 5, 9/. Prevažuje zelené glazovanie vnútornej strany ústia aj okraja. Zriedkavejšie je obojstranné glazovanie /obr. 30: 15, 16/. Výnimočne sa objavuje pestrofarebná glazúra, a to kombinácia bielych vzoriek na tmavom podklade na črepe z rozhrania terás 7 a 8 /obr. 30: 11/. Aj v tejto skupine vystupujú civilizačné tvary, t. j. fragmenty sivočiernych a okrových pokrývok /obr. 30: 23/ a črepy z glazovaných trojnožiek. Glazovaná keramika s profilovanými okrajmi, so žliabkovanou a s ryžkovanou výzdobou a s prežliabnutými uchami nechýba v nálezovom inventári 15. a najmä 16. stor. na Slovensku. V porovnaní so skupinou A má keramika skupiny B vyvinutejšiu a technicky dokonalejší charakter. Nie je vylúčené, že nejde o chronologický prejav, ale o výrobky dokonalejších /mestských?/ hrnčiarskych dielní.

Keramika skupiny C pochádza zo sond na temene sedla medzi Pieskami a Richtárovou /sondy 2-5/71, 1-3/72/, z terasy 9 a z miest upravovaných na cestu na terase 10. Časť, t. j. tenké čierne črepy z nádob s vzhľadovaným ornamentom, v skupine A a B chýba. Datovanie čiernej keramiky s vzhľadovaným ornamentom je otáznne, lebo tento druh sa udržiava na Slovensku až do 19. stor. Ďalšie nálezy keramiky s profilovanými okrajmi a glazovaním na vnútornej strane a keramiky zdobenej radielkom /obr. 33: 30/ časovo korešpondujú s glazovanými kachlicami s rastlinnými a antropomorfnými motívami /obr. 33: 28/, datovanými do 15. a 16. stor.

Problém pôvodu neskorostredovekej keramiky vrátane kachlíc sa riešil hľadáním súvislostí s výrobou v hrnčiarskych dielňach v Banskej Bystrici, ktorých majitelia i výrobcovia v nich boli od 15. stor. organizovaní v hrnčiarskom cechu. Zatiaľ čo kachlice nájdené na Pieskoch môžeme určiť ako banskobystrické výrobky /písomná expertíza Š. Holčíka/, otvorená je otázka pôvodu najmä keramiky zo skupiny A a nemenej aj čiernej keramiky s vzhľadovaným povrchom zo skupiny C a ojedinelých nálezov bielej tzv. poltárskej keramiky. Nedoriešeným problémom je aj upresnenie proveniencie tzv. gotických pohárov, pokrývok a najmä "palčiakov", ktoré majú civilizačný charakter.

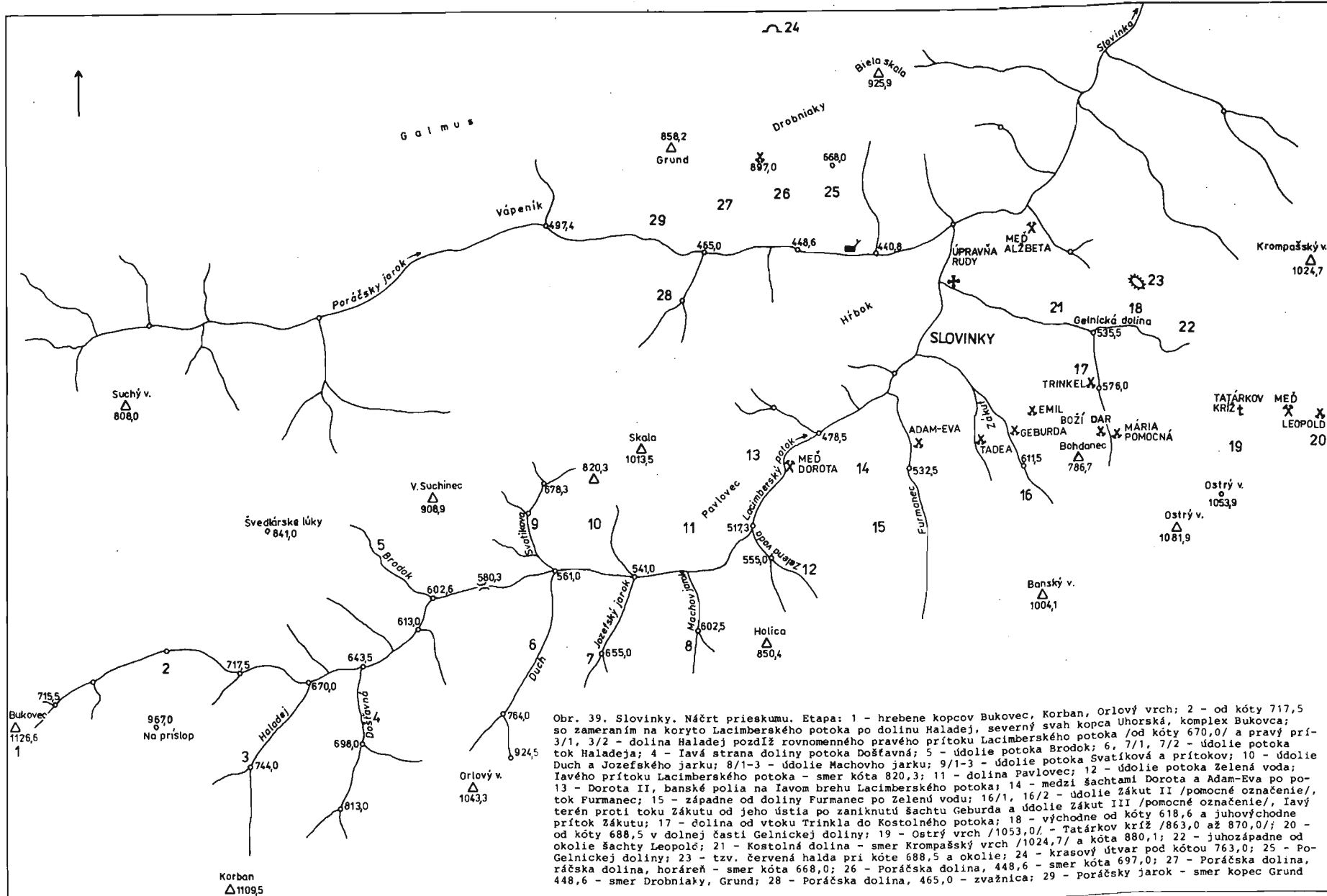
K bežnému výstroju stredovekých baníkov patrili kutacie nástroje. Sú to civilizačné výrobky, ktoré si robili sami, prípadne ich pre technickú nenáročnosť mohli zhotovovať aj dedinskí kováči. Na Pieskoch sa našli železka, väčšinou fragmenty /obr. 30: 27, 28, obr. 31: 16, obr. 32: 20, obr. 33: 25, 26/, jednostranné krompáče /obr. 32: 4, 16/, dosahujúce dĺžku až 37 cm, a iné. Klinec tvaru písmena T sa objavil vo väčšom množstve v šindľovej strieške v sonde 5-6/72 /obr. 31: 10/, ďalej v sonde 4/72 /obr. 30: 26/, odkiaľ pochádza aj klinec s klobúčkovitou hlavicou /obr. 30: 29/. Na terasách 9 a 10 sa našli železné podkovy, jedna bez zuba, ale s početnými dierkami, iná, užšia, poškodená, ukončená zubom.

Pri bagrovaní na terasách i amatérskom prieskume v načatých štôlnach sa prišlo aj na drevené nástroje - okované lopaty, motyky, hrable, rýle, nádoby, sitá a časti odevu /klobúky, krpce/, ktoré sa zväčša stratili.

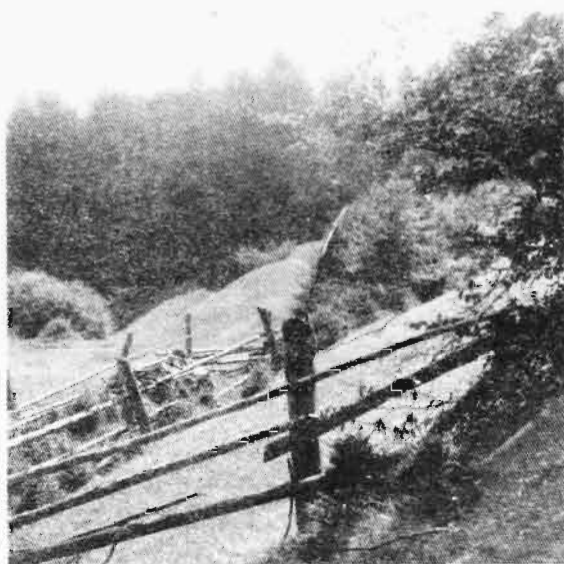
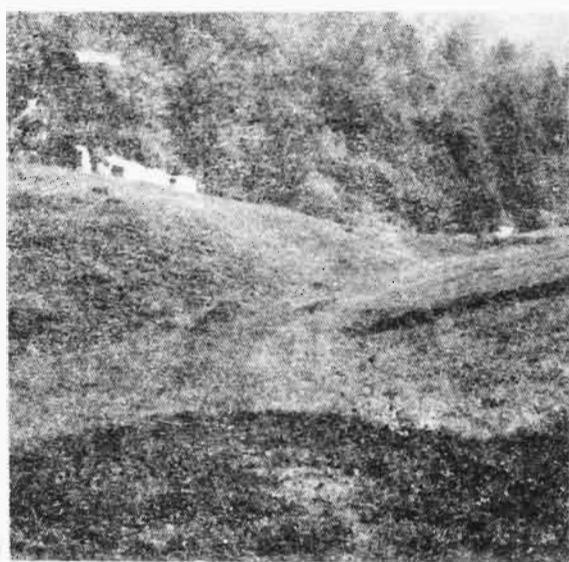
Opísané neskorostredoveké nálezy tvoria len nepatrný diel inventára, ktorý bol zničený pri eksploatacii hald. Treba počítať s tým, že absencia stredovekých nálezov z obdobia pred 15. stor. ide na vrub exploatačných prác. Týka sa to nielen hald na Pieskoch, ale i početných ďalších zaniknutých banských diel v okolí Banskej Bystrice, v údolí Hnilca a inde, odkiaľ sa v posledných desaťročiach exploatoval materiál na spracovanie.

SLOVINKY /OKR. SPIŠSKÁ NOVÁ VES/

Obec sa nachádza v pásme výskytu železných a medených rúd v Slovenskom Rudohorí. V literatúre sa uvádza pod staršími názvami Abakuk, Abucuk, Hoeffen, Unterhofen, Oberhofen, Alsószalánk, Felsőszalánk. Po prvýkrát sa spomína v listine Ľudovíta I. z 30. 1. 1368 ako villa Abakuk /alebo Abucuk?/, a to ako sídlisko v právnom spoločenstve Gelnice. Pretože Gelnica, v chotári ktorej Slovinky ležali, mala už v 13. stor. výsadné práva banského mesta, je pravdepodobné, že baníctvo v tejto oblasti je staršie ako počiatky kolonizácie nemeckými baníkmi. V oblasti Slovinky - Gelnica - Krompachy - Helcmanovce je značný počet ložísk rúd dlhého i hlbinného rozsahu /Bergfest 1953/. Medené a železné rudy sa tu ťažili takmer nepretržite po stáročia. Ťažba sa zameriavala na chalkopyritové a tetraedritové kyzы. Počiatky baníctva nie sú doposiaľ objasnené.

Obr. 39. Slovincy. Náčrt prieskumu. Etapa: 1 - hrebene kopcov Bukovec, Korban, Orlový vrch; 2 - od kóty 717,5 so zameraním na koryto Lacimberského potoka po dolinu Haladej, severný svah kopca Uhorská, komplex Bukovca; 3/1, 3/2 - dolina Haladej pozdĺž rovnomenného pravého prítoku Lacimberského potoka /od kóty 670,0/ a pravý prítok Haladeja; 4 - ľavá strana doliny potoka Došťavná; 5 - údolie potoka Brodok; 6, 7/1, 7/2 - údolie potoka Duch a Jozefského jarok; 8/1-3 - údolie Machovho jarok; 9/1-3 - údolie potoka Svatiková a prítokov; 10 - údolie Iavého prítoku Lacimberského potoka - smer kóty 820,3; 11 - dolina Pavlovec; 12 - údolie potoka Zelená voda; 13 - Dorota II, banské polia na ľavom brehu Lacimberského potoka; 14 - medzi šachtami Dorota a Adam-Eva po prítoku Furmanec; 15 - západne od doliny Furmanec po Zelenú vodu; 16/1, 16/2 - údolie Zákut II /pomocné označenie/, ľavý terén proti toku Zákutu od jeho ústia po zaniknutú šachtu Geburda a údolie Zákut III /pomocné označenie/, ľavý prítok Zákutu; 17 - dolina od vtoku Trínckla do Kostolného potoka; 18 - východne od kóty 618,6 a juhovýchodne od kóty 688,5 v dolnej časti Gelnickej doliny; 19 - Ostrý vrch /1053,0/ - Tatárkov kríž /863,0 až 870,0/; 20 - okolie šachty Leopold; 21 - Kostolná dolina - smer Krompašský vrch /1024,7/ a kóty 880,1; 22 - juhozápadne od okolite šachty Leopold; 23 - tzv. červená haldá pri kóte 688,5 a okolie; 24 - krasový útvar pod kótou 763,0; 25 - Po-Gelnickej doliny; 26 - Poráčska dolina, 448,6 - smer kóty 668,0; 27 - Poráčska dolina, rážska dolina, horáreň - smer kóty 668,0; 28 - Poráčska dolina, 465,0 - zvažnica; 29 - Poráčský jarok - smer kopec Grund 448,6 - smer Drobníky, Grund; 28 - Poráčska dolina, 465,0 - zvažnica; 29 - Poráčský jarok - smer kopec Grund 448,6 - smer Drobníky, Grund;

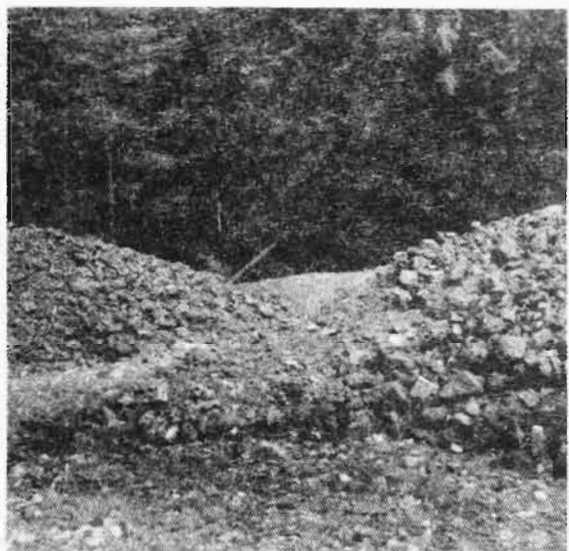
Obr. 40. Slovinoky. 1 - haldy šachty Trinkel; 2 - dolina Kirchgründl, haldy s rozvalinou pri šachte Gränzinger; 3 - haldy pri komplexe štólní /Georgova, Jakubova, Matiašova/ v doline Kirchgründl; 4 - haldy v doline Zákut pod kótou 611,5; 5, 6 - haldy pri šachte Geburda v doline Zákut

1

2

3

4

5

6

Obr. 41. Slovinčv. 1 - haldy medzi Trinklom a Gotesgabe; 2 - haldy medzi kótami 663,5-730,4; 3 - haldy pri kóte 532,5 v doline Furmanec; 4 - haldy medzi kótami 532-663,5 v doline Furmanec; 5, 6 - dolina Furmanec, detailné zábery hald

Obec leží v nadmorskej výške okolo 450 m. Stopy banskej činnosti sú sledovateľné do výšky cca 1000 m. Z hornatého reliéfu kraja sú okrem iných orientačne dôležité vrchy Biela skala /925,9/, Skala /1013,5/, Bukovec /1126,6/ a Krompašský vrch /1024,7/. Chotárom obce preteká Poráčsky jarok, Lacimberský potok a Slovinka, do ktorých sa vlievajú početné horské potoky a pramene.

Hnilecké pohorie ako časť Slovenského Rudohoria, v ktorej sa Slovinky nachádzajú, leží v pásme mezozoických sérií. Skladá sa z usadených hornín rôznej geomorfologickej hodnoty. Striedajú sa tu bridlice s pieskovecami, slieňitými a strednotriasovými vápencami a dolomitmi. V pásme s mohutnejšími komplexmi vápencov a dolomitov je reliéf ostro rezaný, so strmými svahmi, s výskytom sutín a skalných útvarov. Niektoré údolia sú úzke až kaňonovité. Rozsiahle územie svetlých vápencov a strednotriasových dolomitov je západne od obce /oblasť Hľbok - Biela skala - Zbojnický stôl/. Dolina Poráčskeho jarku tvorí kaňonovité údolie.

Značné plochy chotára Sloviniek sú následkom rozsiahlej ťažobnej činnosti v uplynulých storočiach pokryté haldovitým materiálom. Niekedy sú prevrstvené viacnásobne nad sebou haldy rôzneho stária. Postupným usadzovaním pôdy na nich boli vytvorené podmienky na zalesnenie. Časť hald je porastená súvislým cca 100-ročným porastom.

Najrozšírenejším pôdnym typom sú hnedé lesné pôdy. Do výšky okolo 600-700 m sú menej humózne. V galmuskom pásme je rozšírený typ humusovo-karbonatickej pôdy /rendzina/.

Archeologické nálezy z katastra Sloviniek sú skromné. Jedinou zatiaľ známou lokalitou je jaskyňa Homološova diera v pásme Galmus - Vápeník cca 4 km západne od obce. Prvé nálezy /kosti medveďa zistené L. Pokorným publikoval J. Skutil - 1938, s. 211/. V roku 1951 jaskyňu zameral a preskúmal J. Bárta. Z jaskyne porušenej turistickou úpravou získal nepočetné črepy, kremencový okruhliak a zvieracie kosti /deponované v Múzeu slovenského krasu v Liptovskom Mikuláši/. Črepy patria do kultúry s kanelovanou keramikou, do doby bronzovej /?/ a stredoveku. Kremencový okruhliak je z eneolitu. Rozbor zvieracích kostí urobil Z. Hokr z Ústredného geologického ústavu v Prahe; zistené boli kosti medveďa /*Ursus spelaeus*/, soba /*Rangifer tarandus*/ a srnca /*Capreolus capreolus*/.

O Slovinkách ako lokalite so stopami zaniknutej ťažby medenej rudy sa zmieňuje A. Točík /1975, s. 105 n./ a správy 5951/72 a 6365/73 v archíve AÚ SAV. Archeologické nálezy dosvedčujúce ťažbu medi v spomínaných obdobiach neboli doteraz získané.

Pre podrobné preskúmanie stôp zaniknutej ťažby bola zvolená forma celkového prieskumu chotára obce. Slovinky a hraničné úseky niektorých susedných chotárov boli rozdelené na 29 úsekov /obr. 39/. Pri prieskume v teréne /obr. 40 a 41/ - zväčša zalesnenom a nezriedka pokrytom vývratmi - bolo potrebné niektoré úseky prejsť kvôli získaniu prehľadu i viackrát. Prekonávali sa značné výškové rozdiely; obec leží v nadmorskej výške okolo 450 m, stožby ťažby boli zachytené na kopcoch vo výške cca 1000 m.

Pri príprave prieskumu sme sa opierali o elaboráty historických máp a rôzne správy z fondu Geologického prieskumu v Spišskej Novej Vsi a Ústredného banského archívu v Banskej Štiavnici, o mapy 1 : 25 000 a katastrálnu mapu obce. Časť prameňov v historických mapách bolo treba pre vzájomnú protirečivosť považovať za menej hodnovernú. Rozdiely boli i v uvádzaní názvov polôh na katastrálnej mape a mape 1 : 25 000. V týchto prípadoch sme sa pridržovali názvov, ako sú vyznačené na situačnom náčrte /obr. 39/.

Slovinské žilné útvary sa v minulosti nachádzali v prevažnej miere blízko pod povrchom. Mladšie pokryvné vrstvy nad nimi mohli byť často odstránené náhodou alebo prirodzenou cestou. Môžeme sa domnievať, že pre dostupnosť žíl ložiská exploatovalo aj praveké obyvateľstvo. Stredoveká ťažba je v skúmanej oblasti historicky doložená. Už v 12. stor. sa v okolí Gelnice usadili nemeckí kolonisti baníci, ktorí na mieste už existujúceho sídliska založili mesto Gelnicu. Gelnica, v chotári ktorej sa Slovinky uvádzajú v 14. stor., mala už v 13. stor. výsady banského mesta. Od 13. stor. bolo baníctvo v Gelnici v rozkve. Aj v neskoršom období úpadku baníctva na strednom Slovensku nadobúda význam gelnický revír. Historické údaje o baníctve v gelnicko-slovinskom revíri v nasledujúcich storočiach stručne načrtol V. Lázár /1968, s. 7 n./.

Cieľom prieskumu v chotári Sloviniek bolo zistenie stôp pravekej ťažby medenej rudy. Temer nepretržité exploatovanie medených a železných rúd v priebehu stáročí prekrylo stopy staršej ťažby a nie je vylúčené, že i čiastočne alebo úplne zničilo stopy predpokladanej pravekej ťažby medi. Na ilustráciu uvádzame, že len v r. 1857 pracovalo v Slovinách 101 ťažiarstiev.

Pri prieskume bolo zachytené množstvo objektov - pínig, šácht, štôlní, hald - dokladajúcich ťažbu rúd. Objekty sledovali klippberskú, gelnickú, hrubú, čiernu, zlatú a krížovú žilu. Zistili sa i objekty v periférnych oblastiach.

Na celej sledovanej ploche boli vo veľkom počte zachytené miliere. Sú pozostatkami viažúcimi sa na praženie rudy. Ide o objekty úplne mladého dáta. V prevažnej miere nesúviseli s pražením na mieste. V niektorých prieskumných etapách sa zistilo praženie rudy, doložené troskou v hrubých vrstvách i v deštruovaných rozptýlených vrstvičkách.

Množstvo objektov po zaniknutej ťažbe rúd, zachytené prieskumom, sa zdokumentovalo aj napriek tomu, že nesúvisí s pravekou ťažbou a že ani pre prípadné zaradenie niektorých objektov do stredoveku prieskum neposkytol dostatok podkladov. Podrobné záznamy, doplnené situačnými náčrtmi, sú uložené v archíve Archeologického ústavu SAV. Pre obmedzený rozsah tohto príspevku nebolo možné zaoberať sa výsledkami prieskumu podrobnejšie.

L i t e r a t ú r a

- ANDRÉE, J. 1922: Bergbau in der Vorzeit. Leipzig.
- BERGFEST, A. 1953: Slovinky Cu. Rešeršná správa. Ústredný banský archív Banská Štiavnica.
- BUDAVÁRY, V. 1930: Hromadný medený nález z Handlovej /okr. Prievidza/. In: Sbor. Muzeál. slov. Spoločn. 24. Turčiansky Sv. Martin, s. 95-98.
- ČERNÝCH, Je. N. 1975: Ajbunarskiy mednyj rudnik IV tysjačeletija do n. e. na Balkanach. Sov. Archeol., 4, s. 132-153.
- ČERNÝCH, Je. N. 1978a: Gornoje delo i metallurgija v drevnejšej Bolgarii. Sofija.
- ČERNÝCH, Je. N. /- TCHERNYKH, E. N./ 1978b: Aibunar - a Balkan copper mine of the fourth millennium B. C. Proc. Prehist. Soc., 44, s. 203-217.
- EIBNER, C. 1972: Mitterberg-Grabung 1971. Der Anschnitt, 24, č. 2, s. 3-15.
- EIBNER, C. 1974: Mitterberg-Grabung 1972. Der Anschnitt, 26, č. 2, s. 14-22.
- HOLČÍK, Š. P. 1974: Stredoveká kachliarska dielňa v Banskej Bystrici. In: Zbor. Slov. nár. Múz. 68. Bratislava, s. 175-193.
- HOLČÍK, Š. P. 1976: Stredoveké kachlice na Slovensku. In: Zbor. Slov. nár. Múz. 70. Bratislava, s. 91-112.

- HYNIE, O. 1923: Montanisticko-geologické poměry rudního obvodu starohor-sko-španiedolinského na Slovensku. In: Sbor. St. geol. Úst. Čs. Republ. 3. Praha.
- ISAKOV, M. I. 1959: Archeologičeskije pamiatniki Dagestana. In: Mater. po Archeol. Dagestana. 1. Machačkala, s. 195-241.
- JANŠÁK, Š. 1938: Staré osídlenie Slovenska. Dolný Hron a Ipeľ v praveku. Turčiansky Sv. Martin.
- JOVANOVIĆ, B. 1982: Rudna Glava. Najstarije rudarstvo bakra na Centralnom Balkanu. Bor - Beograd.
- JUNGHANS, S. - SANGMEISTER, E. - SCHRÖDER, M. 1968: Studien zu den Anfängen der Metallurgie. Kupfer und Bronze in der frühen Metallzeit Europas. Berlin.
- KAUFMANN, H. 1957: Steingeräte mit Schäftungsrille aus Sachsen. In: Arbeits- und Forschungsberichte zur Sächsischen Bodendenkmalpflege. 6. Leipzig, s. 211-284.
- KOCH, E. 1926: Das Hütten und Hammerwerck der Fugger zu Hohenkirchen bei Georgenthal in Thüringen 1495-1549. Z. des Ver. f. thüring. Gesch. u. Altertumskunde, s. 284-295.
- LÁZÁR, V. 1968: História závodu Slovinky do roku 1945. In: Münchner, E.: 600 rokov baníctva v Slovinkách. Košice, s. 7-25.
- LIPTÁKOVÁ, Z. 1973: Kamenné mlaty zo Španej Doliny, okr. Banská Bystrica. Archeol. Rozhl., 25, s. 72-75.
- MÁDL, J. 1936: Nález medených platní v Kočovciach /okr. Nové Mesto nad Váhom/. In: Sbor. Muzeál. slov. Spoločn. 30. Turčiansky Sv. Martin, s. 110-111.
- NEUSTUPNÝ, J. 1939: Žnĕtická závaží a sekeromlaty se žlábkem. Památ. archeol., 6-7 /1936-38/, s. 112-125.
- NOVOTNÁ, M. 1955: Medené nástroje a problém najstaršej ťažby medi na Slovensku Slov. Archeol., 3, s. 70-100.
- NOVOTNÁ, M. 1970: Die Äxte und Beile in der Slowakei. München.
- NOVOTNÁ, M. 1976: Beginn des Metallverwendung und -verarbeitung im östlichen Mitteleuropa. In: IX. Congrès UISPP. Colloque XXIII. Nice, s. 118-133.
- PÁGO, L. 1968: Chemická charakteristika slovenské mĕděné rudy a její vztah k mĕdi používané v pravĕku. Slov. Archeol., 16, s. 245-254.
- PITTIONI, R. 1957: Urzeitlicher Bergbau auf Kupfererz und Spurenanalyse. Wien.
- POLLA, B. 1962: Stredoveká zaniknutá osada na Spiši /Zalužany/. Bratislava.
- POLLA, B. 1979: Bratislava, západné suburbium. Bratislava.
- RUTTKAY, A. 1965: Nové nálezy z horného Ponitria. In: Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV. 15. Nitra, s. 189-214.
- SELIMCHANOV, I. R. - MARÉCHAL, J. R. 1968: Frühetappen der vorgeschichtlichen Kupfermetallurgie auf dem Gebiet Europas und des Kaukasus im Lichte neuer Erkenntnisse und Analysenergebnisse. Slov. Archeol., 16, s. 461-472.
- SCHUBERT, F. 1965: Zu den südosteuropäischen Kupferäxten. Germania, 43, s. 274-294.
- SKUTIL, J. 1938: Paleolitikum Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Turčiansky Sv. Martin.
- SUNČUGAŠEV, Ja. I. 1969: Gornoje delo i vyplavka metallov v Srednej Tuve. Moskva.
- ŠALKOVSKÝ, P. 1977: Sídliisko z doby rímskej v Slovenskom Pravne. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1976. Nitra, s. 261-262, obr. 169.
- TIHELKA, K. b. r.: Žnĕtická kultura v bývalé zemi Moravskoslezské. /Dizertačná práca./ - Archeologický ústav ČSAV Brno, rkp. 50/2.

- TIHELKA, K. 1966: Ťňetický kamenný sekeromlat se Źlábkem z Nesovic, okr. Vyškov, a jiné podobné kamenné nástroje z Moravy. Památ. archeol., 57, s. 689-694.
- Timna. Tal des biblischen Kupfers. Bochum 1973.
- TOČÍK, A. 1963: Die Nitra-Gruppe. Archeol. Rozhl., 15, s. 716-774.
- TOČÍK, A. 1978: Záchranný výskum v Komjaticiach. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1977. Nitra, s. 246-272.
- TOČÍK, A. 1975: Prieskum zaniknutých banských diel v Slovinkách. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1974. Nitra, s. 105-107.
- TOČÍK, A. - VLADÁR, J. 1971: Prehľad bádania v problematike vývoja Slovenska v dobe bronzovej. Slov. Archeol., 19, s. 365-422.
- VLADÁR, J. 1979: Das Karpatenbecken, das Kaukasusgebiet und das östliche Mittelmeergebiet in der mykenischen Schachtgräberzeit. In: Rapports, Co-Rapports, Communications Tchecoslovaques pour le IVe Congrès de l'Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen. Praha, s. 15-50.
- VLACHOVIČ, J. 1961: Technika dobývania, ŹaŹby a úpravy rúd v mediarskom podniku v Banskej Bystrici v 16.-18. stor. In: Hist. Štúdie. 7. Bratislava, s. 5-30.
- VLACHOVIČ, J. 1964: Slovenská meď v 16. a 17. storočí. Bratislava.
- VLACHOVIČ, J. 1974: Španodolinský vodovod. Vlastiv. Čas., 23, s. 36-39.
- VULPE, A. 1976: Zu den Anfängen der Kupfer- und Bronzemetallurgie in Rumänien. In: IX. Congrès UISPP. Colloque XXIII. Nice, s. 134-175.

BEITRAG ZUR UNTERSUCHUNG DES STILLGELEGTEN KUPFERABBAUES IN DER SLOWAKEI. Das Archäologische Institut der SAW zu Nitra und das Slowakische Bergbaumuseum in Banská Štiavnica realisierten in den J. 1970-74 die Begehung und Erforschung aufgelassener Kupferminen in der Slowakei. Im J. 1970 verwirklichte man die Begehung mehrerer Lokalitäten, in den J. 1971-72 eine Rettungs-Feststellungsgrabung auf der Fundstelle Piesky in Špania Dolina /Bez. Banská Bystrica/ und im J. 1974 eine großräumige Geländebegehung in Slovinky /Bez. Spišská Nová Ves/.

Š p a n i a D o l i n a

Die Fundstelle Piesky /Sandberg; Abb. 1/ befindet sich bei der Quelle des Zelený potok /Grünbach/, eines linken Zuflusses des Starohorský potok /Altbergbach/. Der Zelený potok, zusammen mit dem durch Špania Dolina fließenden Banský potok /Bergbach/ und mit dem Richtársky potok /Richtergrundbach/, der durch den Richtergrund fließt und in den Starohorský potok mündet, umrahmen grob das bekannte Erzgebiet - das Revier Špania Dolina - Staré Hory /Abb. 13: 1/. In ihrem Quellgebiet, wie es die aufgelassenen Minen und Schutthalden bezeugen, waren Zentren der Kupfererzförderung seit undenklichen Zeiten und sind es bis heute. Die mit der Förderung zusammenhängenden Schutthalden und Minen beginnen am Hang des Glezúr /968 m ü. d. M./, setzen längs des Kammes fort, der das Grünbachtal und den Richtergrund voneinander trennt /Abb. 2, Abb. 13: 3-6, Abb. 14: 1, 2/, erstrecken sich dann vom Kamm neben dem Grünbach talwärts und enden unterhalb des neuzeitlichen Schachtes /Abb. 13: 2, 3/. Die in Richtung der W-O-Achse sich ziehenden Schutthalden /beiläufige Ausmaße: Br. 100-250 m, L. 1000 m, Höhenunterschied 180 m/, stellenweise in der Mitte der Mulde bis zu 20 m mächtig, sind jüngerer Datums und ihr Beginn hängt mit der intensiven Förderung Ende des 15. Jh. zusammen. Im oberen Teil der Mulde und auf dem Kamm zwischen dem Richtergrund und dem Grünbach sind sie bewaldet, weswegen sich ihr Ausmaß nicht präzisieren läßt.

Veranlassung zu der Grabung waren Funde von steinernen Rillenschlägeln bei der Förderung von taubem Gestein aus den Halden zur Flotationsverarbeitung. In den

J. 1964-71 erforderte der Abtransport von taubem Gestein von ca. 650 x 100-150 m Fläche den Bau von Straßen und die Anlegung von Terrassen-Schnitten /0, 1, Zwischenschnitt, 2-9/. Ein weiterer Terrassenschnitt /10/ am Glezúr-Hang inkliniert in den Richtergrund /Abb. 2, Abb. 13: 4, Abb. 14: 2/. Bis zum J. 1971 wurden etwa 2/3 des tauben Gesteins abgebaut. Nach Aussagen der Angestellten des Bergbaubetriebes Rudné bane wurden im oberen Teil zahlreiche Stolleneingänge und in der Mulde eine Menge Holzes /bearbeitete Stämme, Rinnen u. ä./ freigelegt. Beachtenswert ist auch Bergbaugezähe aus Holz und Eisen wie auch Fragmente von Mahlsteinen. Aus den Stollen stammen Bekleidungsteile der Bergleute. Im J. 1966 gewann das Bergbaumuseum Slovenské banské múzeum einen Kupferkuchen /Abb. 37a-c/, im J. 1969 einen weiteren und steinerne Rillenschlägel /Liptáková 1973, S. 7 ff./. Beim Abbau des tauben Gesteins wurde wahrscheinlich eine größere Anzahl von Rillenschlägeln vernichtet, besonders auf den Terrassen 6-9, wo Arbeiter auch eine Konzentration von Kupferschlacke festgestellt haben.

Vor der Grabung schuf man mit Hilfe von Mechanismen eine Vertikalwand zwischen der 3. und 4. Terrasse und säuberte das Profil der 4. Terrasse, wo die Sonde 1/71 angelegt wurde /Abb. 13: 4/. Auf dem Gipfel der Lokalität Piesky wurden die Sonden 2-5/71 /Abb. 14: 3, Abb. 15: 3, 4/ ausgehoben. Im J. 1972 setzte die Grabung auf dem Gipfel mit den Sonden 1-3/72 fort /Abb. 15: 6, Abb. 16: 1-3/, unter dem Gipfel auf der Terrasse 7 mit der Sonde 4/72 /Abb. 16: 4-6/, auf dem Plateau der seitlichen Nordhalde über den Terrassen 2 und 3 mit der Sonde 5-6/72 /Abb. 14: 1, Abb. 17: 3, 4/ und oberhalb der Kapelle der wüsten Bergarbeitersiedlung im Niveau der Null-Terrasse mit der Sonde 7/72 /Abb. 13: 2/. Kleine Versuchssonden machte man am Südhang der Mulde im Niveau des Sattels und auf dem Kamm nördlich des Sattels.

U r z e i t l i c h e F ö r d e r u n g. Die Begehung und Grabung richteten sich auf die Problematik der urzeitlichen Förderung im Zusammenhang mit dem Vorkommen der Rillenschlägel. Ihre Aufgabe war, die Lokalisierung, Konzentration und Datierung zu präzisieren. Bestätigt wurde die größte Konzentration der Rillenschlägel auf dem Gipfel, d. h. auf der Terrasse 9, evtl. unter dem Gipfel auf den Terrassen 7 und 8. Aus der Geländebegehung stammt eine Rillenschlägel /Abb. 22: 1/ auch vom Nordhang des Glezúr von der Terrassengrenze 9/10, die sich zum Richtergrund senkt. Verhältnismäßig zahlreiche Rillenschlägel /Abb. 19: 1, 2, 5, Abb. 26: 8 usw./ vom Nordhang des Grünbachtals über den Terrassen 3-7 kamen, mit Moos bedeckt, zwischen ca. 100jährigen Bäumen vor. An die Oberfläche gelangten sie beim Ausheben der Stolleneingänge. Der am tiefsten untergebrachte Rillenschlägel /Abb. 18: 4, 15/ wurde unter der Null-Terrasse unterhalb der Kapelle /Kote 734 m/ gefunden. In der Sonde 1/71 lag ein Rillenschlägel /Abb. 18: 1/ in ca. 18 m Tiefe unter neuzeitlichen Schutthalden, unweit eines Röstofens. Auf dem Gipfel gewann man Rillenschlägel /Abb. 18: 2-5, 6-8/ in den Sonden 2-4/71 und 1/72. Zwei Rillenschlägel /Abb. 18: 9, 10/ wurden beim Röstofen in der Sonde 3/72 gefunden. In der Sonde 5-6/72 waren drei Rillenschlägel /Abb. 18: 11-13/ in der Verschüttungsschicht unweit eines mittelalterlichen Objektes. Die an der Oberfläche gefundenen Rillenschlägel sind oft verwittert, patiniert, manchmal mit Moos bedeckt /Abb. 18: 9, Abb. 19: 1, 2 usw./, die Rillenschlägel aus den Schichten erwecken einen frischen Eindruck. Die Mehrzahl der Exemplare, die von Arbeitern des Bergbaubetriebes Rudné bane gerettet wurden /Abb. 23: 4, 6, 7, 10, 12 usw./, stammt aus den tieferen Schichten der Schutthalden. Die Rillenschlägel befanden sich auf großer Fläche. Ihre Konzentration auf dem Gipfel und unter ihm ist, wenn auch nicht zufällig, sicherlich eine Spiegelung

der intensiven Förderung tauben Gesteins und von Erdarbeiten. Die meisten Funde auf dem Nordhang fand man als Lesefunde auf der nicht durch den heutigen Abbau gestörten Fläche, daher dürfte wohl ihre relativ kleine Anzahl nur scheinbar sein. Bis jetzt fehlen Belege, daß die Rillenschlägel aus geschlossenen Fundverbänden in primärer Lage stammen, daher bleiben ihre Funktion und Datierung eine offene Frage. Aussagefähig können bis zu einem gewissen Maße die Größe und das Gewicht der Rillenschlägel sein. Rillenschlägel von kleineren Ausmaßen und geringerem Gewicht und größtenteils Fragmente stammen von der Fläche abwärts der Terrasse 7, große und schwere Exemplare konzentrierten sich auf der Terrasse 9 evtl. 8. Von der Lokalität wurden mehr als 150 Rillenschlägel dokumentiert, davon ca. 72 Fragmente und 78 erhaltene bzw. weniger beschädigte Stücke. Es werden noch mindestens 50 Exemplare bei Sammlern vorausgesetzt. Die Zahl der vernichteten Exemplare läßt sich nicht abschätzen. Hinzu kommen noch außerdem Schlägel ohne Rillen, meistens von größeren Ausmaßen, mit Schlagspuren an den Enden, von denen in den J. 1971-72 etwa 20 registriert wurden. Solche Schlägel wurden von den Arbeitern nicht gerettet.

Die Steine, aus denen diese Schlägel gefertigt wurden, stammen größtenteils aus dem Granfluß und weniger aus den Bächen Starohorský potok oder Bystrica. Das Übergewicht haben Quarzite, danach folgen verschiedene Granitarten - Granodiorit, weniger vertreten ist Amphibolit, Kalkstein u. w. Außer Flußgeröll kommt verhältnismäßig häufig Andesit aus den nördlichsten Gebieten des Kremnitzer Gebirges vor. Die Auswahl der Steine war nicht zufällig /Form, Größe, Gewicht, Gesteinsart spielten eine Rolle/, sie stützte sich auf jahrhundertelange Erfahrung.

Die Rillenschlägel von der Lokalität Piesky sind eine Zivilisationserscheinung als Werkzeug urzeitlicher Prospektoren. Formenkundlich sind sämtliche aus europäischen, aber auch außereuropäischen Lokalitäten bekannten Typen vertreten. Nach der eingelebten Klassifizierung werden die Rillenschlägel allgemein in flache /z. B. Abb. 26: 5/ und massive /z. B. Abb. 28: 6, Abb. 29: 4, Abb. 36: 2/ eingeteilt. Der Form nach sind sie prismatisch, zylindrisch, kegelförmig, quadratisch /hackenförmig/ und eiförmig. Am zahlreichsten erschienen prismatische /Abb. 18: 17, Abb. 19: 9, Abb. 22: 4, Abb. 23: 15, Abb. 25: 1, 3, Abb. 34: 2/, danach folgen zylindrische /Abb. 19: 8, Abb. 20: 6, Abb. 21: 2/, kegelförmige /Abb. 20: 1, Abb. 22: 7, Abb. 23: 3, 13, Abb. 25: 6/ und quadratische-hackenförmige /Abb. 18: 14, Abb. 20: 8, Abb. 26: 5/. Aus den zylindrischen kann man eiförmige aussondern /Abb. 23: 4, 6, 12/. Zahlreich sind Übergangsformen, die schwer einzureihen sind.

Das Gewicht der Rillenschlägel hängt von der Größe, Form und Gesteinsart ab. Auf der Fundstelle Piesky bewegt es sich von ca. 0,30 bis zu 4-5 kg. Die Rillenschlägel werden nach Gewicht und Größe in kleine /bis zu 1 kg/, mittlere /von 1 bis 2,5 kg/ und große /über 2,5 kg/ eingeteilt. Bis zu einem gewissen Maße hängt mit der Größe des Rillenschlägels und dem Charakter ihrer Oberfläche auch die Gestaltung und Unterbringung der Rille zusammen. Kleine Rillenschlägel und jene von mittlerer Größe haben gewöhnlich eine tiefe, breite umlaufende Rille in der Mitte /Abb. 24: 1, Abb. 25: 4, Abb. 26: 8/, evtl. eine ausgewogene Rille. Man kann voraussetzen, daß eine solche Rille mit der Befestigung an den Schaft zusammenhing. Man muß auch der Ansicht zustimmen, daß man solche Rillenschlägel zum Zerkleinern des gefördertten Erzes gebrauchte und daß die Schlagkraft auch von der Federung des Schaftes abhing. Dies belegt auch eine verhältnismäßig hohe

Anzahl von Fragmenten kleiner Rillenschlägel, die manchmal in mehrere Stücke zersplittert sind /Abb. 21: 3, 4, 7-10, 17, 19/. Mit dieser Tätigkeit hingen auch Steinunterlagen mit Vertiefungen von den Terrassen 8 und 9 zusammen.

Rillenschlägel von über 2,5 kg Gewicht haben, abgesehen von Ausnahmen /z. B. Abb. 27: 7/, verhältnismäßig flache Rillen, oft nur an den Kanten /z. B. Abb. 21: 16/. Die Unterbringung der Rillen ist nicht symmetrisch und ausgewogen und sie konnten keinesfalls zur Befestigung des Schaftes dienen. Große Rillenschlägel haben größtenteils eine buckelige Oberfläche, und aus diesem Grunde diente die Rille zum besseren Anliegen der Handfläche und der Finger. Die großen Rillenschlägel hatten keinen Schaft, sondern wurden in der Hand gehalten. Größere und tiefere umlaufende Rillen befinden sich nur an Rillenschlägeln mit ganz glatter Oberfläche /z. B. Abb. 23: 4, 12/ ohne Schlagspuren. Ihre Funktion ist bisher problematisch. Zu großen Rillenschlägeln sind auch schwere, mit Schlagspuren versehene Geröllsteine mit unregelmäßiger buckeliger Oberfläche, mit einem schmäleren Ende zu rechnen. Wegen der rauhen Oberfläche war es nicht notwendig, eine Rille zu machen. Die Schlagspuren an den Enden bestätigen, daß man den Stein beim Schlagen in der Hand hielt. Einige große und mittelgroße Rillenschlägel besitzen auch zwei Rillen /z. B. ein Exemplar z. Z. im Betrieb Rudné bane Špania Dolina/. Es handelt sich um keine außergewöhnliche Erscheinung /Jovanović 1982, Abb. 101/.

Zweifellos wurden die Rillenschlägel von der Fundstelle im Zusammenhang mit der Bergbautätigkeit benutzt. Weil sie außer einigen, in den Sonden gefundenen Exemplaren aus Lesefunden stammen, ist ihre nähere Funktion und Datierung fraglich. Zur Problematik der Funktion der größeren Rillenschlägel könnte ihre Konzentration im Sattel zwischen dem Grünbachtal und dem Richtergrund im Raum der Terrasse 9 und den anliegenden, tiefer gelegenen Terrassen 8 und 7 aussagen /mindestens 50 Rillenschlägel bis zum J. 1972 und weitere 15 bei der Geländezurichtung Ende der 70er Jahre/. Möglicherweise störte man im Sattel einen urzeitlichen Schacht mit Rillenschlägeln ähnlichen Charakters wie im Schacht von Rudna Glava in Jugoslawien /Jovanović 1982, S. 1-18/, wo große und schwere Rillenschlägel ausnahmslos zur Erzförderung dienten. Diese Voraussetzung kann nur durch weitere systematische Untersuchungen bestätigt werden.

Ein weiterer Bestandteil der urzeitlichen Bergbautätigkeit war das Zerkleinern und Rösten des Erzes am Abbauort. Dies belegen Funde steinerne Unterlagen mit Vertiefungen, ein Teil größerer Rillenschlägel und verhältnismäßig zahlreiche Fragmente kleiner Rillenschlägel. Zweifellos urzeitlichen Ursprungs sind zwei Kuchen aus gediegenem Kupfer /Abb. 37a-c/. Sie werden zu den größten und schwersten in der Slowakei gereiht / $\varnothing$ 42 x 28 cm, Dicke 5 cm, Gewicht 15,25 kg/. Im Museum zu Trenčín befindet sich ein Kuchen / $\varnothing$ 45 x 70 cm, Dicke 1 cm/, der angeblich mit weiteren zehn in einer Anschwemmung des Waagflusses gefunden wurde /Mádl 1936, S. 110-111/, ein kleinerer Kuchen ist im Museum zu Ružomberok /unpubliziert/; sie werden der Lausitzer Kultur zugeschrieben. Drei kleine, in das Äneolithikum datierte Kuchen aus einem Depotfund in Handlová /Budaváry 1930, S. 95-98/ sprechen eher dafür, daß die Kupferkuchen von der Fundstelle Piesky zwar urzeitliche, aber jünger sind.

Die Frage der Datierung der Rillenschlägel aus Piesky ist offen. Nach zugänglicher Literatur benützte man die Rillenschlägel bei der Kupfererzförderung seit dem Spätneolithikum bis zur römischen Zeit. Der intensive Abbau im 15.-18. Jh. auf der Lokalität hatte zur Folge, daß die Artefakte des urzeitlichen Bergmannes

einstweilen bis auf fragliche Fälle sekundären Ursprungs sind. Ungeachtet dessen sprechen die ebenfalls in sekundärer Lage gefundenen Scherben /eine mit einem Buckel/, wahrscheinlich der Gruppe Brodzany-Nitra /Abb. 32: 6/, zweifellos dafür, daß die Förderung, vor allem gediegenen Kupfers hier schon im beginnenden Äneolithikum einsetzte. Aus diesem Grunde kann man einen Teil der großen Rillenschlägel, die mit manueller Förderung des Kupfers zusammenhängen, und den vorausgesetzten Schacht auf der Terrasse 9 den Trägern dieser Kulturgruppe zuschreiben. Der Prospektorcharakter dieser Gruppe, deren Erforschung in den Anfängen steckt, unterstreicht das Vordringen ihrer Träger in die Bergtäler nach Quellen von Siliciumdioxid zur Herstellung von Spaltindustrie. Die Ateliers zur Verarbeitung des örtlichen Limnokuarzits konzentrieren sich im Flußtal der Handlovka /Brusno, Ráztočno; Gründung der Museen zu Martin und Bojnica, Verwaltungen der Archive des AI der SAW Nitra/ und auf den anliegenden Hängen auf der Turzer Seite /Sklené/, wo sie sich in einer Höhe bis zu 800 m befinden. Ähnlich wie auf den zeitgleichen klassischen Fundstellen Rudna Glava /Jugoslawien/ und Ai Bunar /Bulgarien/ ist es auch nicht ausgeschlossen, daß das geförderte Kupfer nicht am Ort verarbeitet wurde, sondern in offenen Siedlungen in nächster Umgebung. Das Rösten des Kupfererzes ist auf der Siedlung der Brodzany-Nitra-Gruppe westlich von Špania Dolina in Slovenské Pravno belegt /Šalkovský 1977, S. 261 ff./, was auch der Situation auf der Balkanhalbinsel entspricht /Černych 1975, S. 132 ff.; Jovanović 1982, S. 144 ff./. Zweifellos hängt mit der weiteren Erzverarbeitung in den Siedlungen der Lengyel-Kultur auch der Fund der erwähnten Kuchen aus Handlová und die verhältnismäßig große Konzentration von Kupferartefakten im oberen Nitratal und oberen Turietal zusammen /Novotná 1955, S. 81 ff., 1970, Taf. 1: 14, Taf. 2: 21, Taf. 25: 3, Taf. 38; Ruttkay 1965, S. 189 ff./. Zutreffend wäre auch eine Umdatierung der kupfernen Hammeräxte des Typs Handlová /Novotná 1970, S. 23 ff., Taf. 5: 99, 101/ in die Anfänge des Äneolithikums, d. h. in den Horizont Brodzany-Nitra. Bis jetzt werden sie der Badener Kultur zugeschrieben /Schubert 1965, S. 268 ff./. Sie können auch mit dem Erzabbau in Špania Dolina-Piesky zusammenhängen.

Weil die Fundstelle nur ein Bestandteil des Reviers Staré Hory-Špania Dolina ist und die Rillenschlägel auch auf dem Glezúr-Hang gefunden wurden, der zum Richtergrund inkliniert, d. h. zu Staré Hory, setzt man unter den mittelalterlichen und neuzeitlichen Schutthalden im ganzen Revier, d. h. in Staré Hory und in Špania Dolina Belege über urzeitliche Förderung voraus. Der Erzabbau in Piesky weist zweifellos eine Kontinuität bis ins Mittelalter auf. Die bedeutende Stellung der Kupfererzeugnisse mit dem charakteristischen Arsengehalt /Arsenbronze/ in den Kulturen der älteren Bronzezeit in der Slowakei /Nitra-Gruppe, Košťany-Kultur - Točík 1963, S. 741 ff.; Točík - Vladár 1971, S. 385 ff./ und nicht minder auch die Analyse der Bronzebarren /Pittioni 1957, S. 57 ff./, lassen keinen Zweifel daran, daß die Reviere von Banská Bystrica die Kupferlieferanten waren und daß sie eine Schlüsselrolle bei der Entfaltung der europäischen Buntmetallverhüttung spielten. Es wird vorausgesetzt, daß man in der älteren Bronzezeit auf der Fundstelle nicht nur mit der Förderung rechnen kann, sondern auch mit der Verarbeitung, d. h. mit der Aufbereitung des Erzes durch Rösten, und daß ein Teil der Rillenschlägel, Steinunterlagen und Kupferkuchen in diese Abbauphase gehören kann. Für die ältere Bronzezeit ist örtliche Aufbereitung in den Alpen belegt /z. B. in Mitterberg; Eibner 1972, S. 3; 1974, S. 14/. Dasselbe

gilt auch von der vorausgesetzten jüngeren urzeitlichen Förderung. Obzwar die Schlußfolgerungen nur hypothetisch sind, beeinträchtigt dies nicht die Bedeutung der Fundstelle, die mit der Anzahl von ungefähr 200 Rillenschlägeln in einem durch mittelalterlichen und neuzeitlichen Abbau devastierten Raum, zu den größten urzeitlichen Bergwerken in Europa gehört.

M i t t e l a l t e r l i c h e u n d n e u z e i t l i c h e F ö r -
d e r u n g. Beim Verfolgen der Abbauarbeiten, der Geländebegehung und Grabung wurden schwerwiegende Erkenntnisse zur Geschichte der mittelalterlichen und neuzeitlichen Förderung gewonnen. Vom Sattel zwischen dem Grünbachtal und dem Richtergrund bis zu den Ruinen des Baues über dem Schacht kam man auf zahlreiche Funde aus dem 15. und 16. Jh. /Keramik dominiert/. Obzwar in der Mulde die Förderung bis in das sandige Liegende reichte, war es doch möglich, auf dem Niveau der Torfschicht eine Konzentration von Resten der Abbautätigkeit zu verfolgen. Außer einer Menge von abgeästeten, aber unbearbeiteten Tannenbalken auf dem ganzen verfolgten Abschnitt kam man auf Holzrinnen und Stützböcke, welche mit dem Piesky-Zweig der Wasserleitung von Špania Dolina zusammenhingen /Vlachovič 1974, S. 36 ff./. Auf den Terrassen 3, 7 und 9 wird eine Zerkleinerungsvorrichtung und das Rösten von Erz vorausgesetzt. Auf der Terrasse 7 ist die Zerkleinerung von Erz mit Hilfe eines Wasserrades durch eine Holzrinne /Br. 22 cm/ belegt und die Einrichtung belegen auch Fragmente eines Rades mit Rinnen und Schaukeln des Rades, ein runder Mahlstein / $\varnothing$ 90 cm, Dicke 22 cm/ und bearbeitete Balken. Es wird vorausgesetzt, daß das Wasserrad zweierlei Funktion hatte. Mit Hilfe der Wasserkraft wurde zwischen den Mahlsteinen das Erz zerkleinert und zum Rösten aufbereitet. Die Schichten von Holzkohle und Kupferschlacke zusammen mit Kalkstein /Tuffit/ im Profil der Sonde 1/71 hingen zweifellos mit einem solchen Ofen zusammen, in dem die hohe Glut durch Luftzufuhr mittels Wasserkraft betätigter Blasebälge erzielt wurde, d. h. durch ein Mühlrad. Auf der Terrasse 7 fand man außer zahlreichem Keramikmaterial und Tierknochen auch Fragmente glasierter und unglasierter Kacheln /Abb. 30: 8-29, Abb. 32: 21, 22, Abb. 33: 1-11/ aus Öfen zum Heizen von Räumen, was mit einem ganzjährigen Betrieb des Röstofens zusammenhing. Scherben und Kacheln auf der Terrasse 7 datieren die ganze Einrichtung an die Neige des 15. bis in die erste Hälfte des 16. Jh. /Polla 1962, S. 166 ff.; Holl 1967, S. 234; Holčík 1974, S. 175, 1976, S. 91 ff./.

Ein Röstofen wurde auf der Terrasse 3 in der Sonde 1/71 abgedeckt. Seine eventuelle Datierung in die Urzeit ist fraglich, obwohl in nächster Nähe ein steinerner Rillenschlägel gefunden wurde. Der Ofen befand sich in etwa 600 cm Tiefe unter dem Niveau eines Aushubes unter der Schichtenabfolge des Haldengesteins, Torfes und teilweise abgeästeter und angebrannter Tannenbalken /Abb. 3-5, Abb. 14: 5, 6, Abb. 15: 1, 2/. In dem Ofen mit Wänden aus Bruchsteinen war ein Haufen von zerkleinertem Erz /Malachit, Azurit/, vermischt mit Brocken durchglühten Kalksteins und Schlackenschmitzen. In der Umgebung des Ofens waren größere, an einer Seite angerußte Blöcke und hinter ihnen eine Ablage von Kupfererz /Malachit/, das zum Rösten vorbereitet war und auf einer Sandunterlage lag, deren Oberfläche aus einer verhärteten Schicht mit eisenartigen Ablagerungen bestand.

Eine weitere Destruktion eines Steinofens war im Sattel im Raum der Terrasse 9 in der Sonde 3/71 /Abb. 9, Abb. 15: 6/ unter einer dünnen Grünspan- und Holzkohlenstückchenschicht. Er hatte runde Form / $\varnothing$ 250 cm/, eine durchgebogene gebrannte sandige Sohle, die aus einer 4 cm dicken Schicht von kompaktem Grünspan

bestand. Im Ofen befanden sich außer dem Rillenschlägel Reste von unverbranntem Spaltholz, Bruchstücke patinierter Tierknoche, vier Scherben vom Rand und Boden eines scheibengedrehten mittelalterlichen Gefäßes. Bei der intensiven spätmittelalterlichen Bergbautätigkeit auf der Lokalität Piesky und besonders im Sattel konnten die Knochen und Scherben sekundär in den Ofen gelangt sein.

Problematisch ist die Funktion eines Holzbaues mit Schindeldach in der Sonde 5-6/72 auf dem Plateau über den Terrassen 2 und 3. Gefäße /Abb. 22: 12, Abb. 30: 30-33, Abb. 31: 1-8, 11-14/ und Kacheln weisen auf einen Wohnraum hin. Die glasierten Kacheln im Bau schließen das Eigentum eines Bergmannes aus /Holčík 1974, S. 175 ff./. In das 15.-16. Jh. melden sich die Keramik und glasierte Kacheln /Abb. 33: 28-30/ von der Terrasse 10, wo ein ähnliches Wohnhaus gewesen sein konnte. In diese Epoche gehören auch zahlreiche weitere, von den Terrassen und seitlichen Halden stammenden Funde aus dem Gezähe eines Bergmannes - Bergeisen, Keile, Spitzhacken, Schlägel /Abb. 30: 27, 28, Abb. 31: 16, Abb. 32: 4, 16, 20, Abb. 33: 25, 33/ und die charakteristischen tönernen Grubenlampen "palčiaky" /Fäustlinge/ /Abb. 32: 13, 14, Abb. 33: 23, 24, 27/. Sie zeugen von intensivem Erzabbau, der mit der Unternehmeragilität neuer mittelslowakischer Pächter zusammenhing /Thurzo - Fugger/. In der ersten Hälfte des 16. Jh. gehörte das Abbaurevier Špania Dolina-Piesky zu den größten Kupferlieferanten und seine Hegemonie begann schon in der zweiten Hälfte des 15. Jh. Im J. 1469 wurde das Kupfererz aus der Lokalität Piesky ausschließlich an die Thurzo-Hütte in Mogiła bei Krakau geliefert /Koch 1926, S. 200 ff./. Dieses Erz stammte aus dem Untertagebau am unteren Ende von Piesky. Der Röstofen auf der Terrasse 7 und wahrscheinlich auch 3 und 9 gehörten kleinen privaten Grubenbesitzern, die das Rohkupfer pflichtgemäß den Großunternehmern verkauften.

Die Anfänge der mittelalterlichen Förderung hängen nach historiographischen Quellen mit der Ankunft deutscher Kolonisten im 13. Jh. zusammen /1263 Mons Pirosus/. Trotz umfangreicher Erdarbeiten seit dem J. 1964 konnten keine Belege über den Erzabbau vom 13. bis zur zweiten Hälfte des 15. Jh. gewonnen werden. Es wird nicht von der Hand gewiesen, daß in der Fugger-Ära im 15. und 16. Jh. die Spuren durch intensives Verarbeiten der Halden und Schlacke mit Hilfe moderner Methoden vernichtet wurden.

S l o v i n k y

Die Gemeinde befindet sich in der Zone des Vorkommens von Eisen- und Kupfererzen im Slowakischen Erzgebirge. In der Literatur wird sie unter den Namen Abakuk, Abucuk, Hoeffen, Unterhofen, Oberhofen, Alsószalánk und Felsőszalánk angeführt. Zum erstenmal wird sie in der Urkunde vom J. 1368 erwähnt. Weil Gelnica /Göllnitz/, in dessen Hotter Slovinky lag, schon im 13. Jh. das privilegierte Recht einer Bergbaustadt besaß, dürfte wohl der Bergbau in diesem Gebiet älter sein als die Kolonisationsanfänge durch deutsche Bergleute. Kupfer- und Eisenerze wurden hier sozusagen Jahrhunderte hindurch gefördert. Die Anfänge des Bergbaues sind einstweilen noch nicht erhellt.

Slovinky liegt in einer Höhe um 450 m ü. d. M., Spuren von Bergbautätigkeit sind bis etwa zu 1000 m Höhe verfolgbar. Erhebliche Flächen der Gemeindegemarkung sind infolge intensiver Förderungstätigkeit in den verflossenen Jahrhunderten mit Haldenmaterial bedeckt. Manchmal sind die Schichtenabfolgen der Halden von verschiedenem Alter.

Archäologische Funde aus dem Kataster von Slovinky sind bescheiden. Die einzige bekannte Fundstelle ist die Höhle Homološova diera, die systematisch untersucht ist. Außer Tierknochen und einem äneolithischen Quarzitgeröllstein lieferte sie Scherben aus der Zeit der Kultur mit kannellierter Keramik, aus der Bronzezeit/?/ und dem Mittelalter. Archäologische Funde, die Kupferförderung bezeugen würden, sind in Slovinky nicht festgestellt worden. Eine gründliche Geländebegehung erstreckte sich nicht nur auf die Gemeindegemarkung von Slovinky, sondern auch auf die Grenzgebiete mancher Nachbargemeinden /das Gelände wurde in 29 Begehungsabschnitte eingeteilt; Abb. 39/. Vorangegangen ist ein Studium historischer Karten und von Archivberichten.

Die Aderbildungen von Slovinky befanden sich in der Vergangenheit überwiegend nahe unter der Oberfläche. Die jüngeren Deckschichten über ihnen dürften wohl oft zufällig oder auf natürlichem Wege entfernt worden sein. Es ist anzunehmen, daß sie wegen ihrer Zugänglichkeit schon von der urzeitlichen Bevölkerung exploitiert wurden. Mittelalterlicher Abbau ist historisch belegt. Schon im 12. Jh. siedelten sich in der Umgebung von Gelnica /Göllnitz/ deutsche Kolonisten-Bergleute an. Seit dem 13. Jh. stand der Bergbau in diesem Gebiet in voller Blüte. Die fast ununterbrochene Förderung von Kupfer- und Eisenerzen im Verlauf von Jahrhunderten überdeckte und vernichtete möglicherweise auch die Spuren der vorausgesetzten urzeitlichen Förderung /allein im J. 1857 arbeiteten in Slovinky 101 Förderunternehmen/. Die Geländeüberprüfung erfaßte eine Menge von Objekten /Schächte, Stollen, Halden u. ä./, die den Erzabbau belegen. Die Objekte folgten den Erzadern, doch wurden sie auch in den Peripheriegebieten festgestellt. In großer Zahl stieß man auf Meiler, die mit dem Erzrösten zusammenhingen. Sie sind jungen Datums und hängen überwiegend nicht mit dem Rösten des Erzes am Ort zusammen, welches jedoch ebenfalls festgestellt wurde /Schlacke in mächtigen Schichten und in dünnen zerstreuten Destruktionsschichten/.

Eine Menge von Objekten der aufgelassenen Erzförderung hängt nicht mit dem urzeitlichen Abbau zusammen. Die Geländebegehung erbrachte keine genügenden Belege nicht einmal zu ihrer Zuweisung in das Mittelalter. Wegen des begrenzten Umfanges dieses Beitrages muß von ihrer eingehenden Besprechung abgesehen werden. Es ist nicht ausgeschlossen, daß in Slovinky, das ein Teil des Reviers mit umfangreicher und bedeutender Erzförderung war, noch adäquate Belege festgestellt werden.

ВКЛАД В ИЗУЧЕНИЕ ОСТАВЛЕННОЙ ДОБЫЧИ МЕДИ В СЛОВАКИИ. Институт археологии САН в Нитре и Словацкий музей горного дела в Банской-Штьявнице осуществили в 1970-1974 гг. сосредоточенные на добычу меди разведки и исследование прекративших существование горных сооружений в Словакии. В 1970 г. проведены разведки нескольких местонахождений, в 1971-1972 гг. охранно-определяющее исследование местонахождения Пьески в Шпаньей-Долине /рай. Спишска-Нова-Вес/.

Ш п а н ь я - Д о л и н а

Местонахождение Пьески /Sandberg; рис. 1/ расположено у источника Зеленого потока /Grünbach/, левого притока Старогорского потока /Altbergbach/. Зеленый поток совместно с Банским потоком /Bergbach/, протекающим через Шпанью-Долину /Herrengrund/ и Рихтарским потоком /Richtergrundbach/, претекающим через Рихтарову и втекающим в Старогорский поток, ограничивают приблизительно известную рудную область -шпаньодолинско-старогорский бассейн /рис. 13: 1/. В области их

источников, о чем свидетельствуют запущенные горные сооружения и размерные отвалы пустой породы, с давних времен поныне существовали центры добычи меди. Отвалы и с добычей связанные горные сооружения начинаются на склоне Глезура /968 м н. у. м./, проходят по гребне, отделяющем Пьески от Рихтаровой /рис. 2, рис. 13: 3-6, рис. 14: 1, 2/, и от него вдоль Зеленого потока вниз и оканчиваются ниже шахты нового времени /рис. 13: 2, 3/. Отвалы /приблизительные размеры: ш. 100-250 м, дл. 1000 м, разница в высоте 180 м/, протянутые в направлении 3-В, по середине углубления достигающие иногда толщину 20 м, молодого возраста и их начало связано с интенсивной добычей в конце XV в. В верхней части углубления и на гребне между Рихтаровой и Пьески они покрыты лесом, потому их размеры нельзя уточнить.

Импульсом для исследования стали находки каменных молотов во время добычи пустой породы из отвалов для обработки флотацией. В 1964-1971 гг. отвоз пустой породы с площади размерами приблизительно 650 x 100-150 м вызвал стройку дорог и создание террас-прорезов /0, 1, промежуточный прорез, 2-9/. Другая терраса-прорез /10/ на откосе Глезура склоняется в долину Рихтарова /рис. 2, рис. 13: 4, рис. 14: 2/. До 1971 г. были выэксплуатированы приблизительно две трети пустой породы. По сообщениям работников предприятия Рудне-Бане в верхней части были открыты количественные отверстия в штольни и в углублении найдено множество дерева /обработанные стволы, желобы и т. п./. Следует упомянуть также деревянные и железные горняцкие орудия и фрагменты каменных жерновов. В штольнях приобретены и части одежды горняков. В 1966 г. Словацкий музей горного дела приобрел медный каравай /рис. 37а-с/, в 1969 г. другой каравай и каменные молоты с желобком /Liptáková 1973, с. 7 и сл./. При добычи пустой породы было вероятно уничтожено большее количество молотов, прежде всего на террасах 6-9, где рабочие обнаружили также скопление медного шлака.

Перед началом исследования была образована вертикальная стена между 3-й и 4-й террасами и зачищен профиль 4-й террасы, где была заложена траншея 1/71 /рис. 13: 4/. На темени Пьески были заложены траншеи 2-5/71 /рис. 14: 3, рис. 15: 3, 4/. В 1972 г. исследование на темени Пьески продолжалось траншеями 1-3/72 /рис. 15: 6, рис. 16: 1-3/, под теменем на террасе 7 траншеей 4/72 /рис. 16: 4-6/, на площадке бокового северного отвала над террасами 2 и 3 траншеей 5-6/72 /рис. 14: 1, рис. 17: 3, 4/ и над капеллой прекратившего существование горняцкого поселка на уровне нулевой террасы траншей 7/72 /рис. 13: 2/. Небольшие определительные траншеи заложены на южном склоне углубления на уровне седла и на гребне к северу от седла.

Д о и с т о р и ч е с к а я д о б ы ч а. Разведки и исследование сосредоточились на вопросы доисторической добычи в связи с присутствием здесь молотов. Задачей являлось уточнить их размещение, концентрацию и датировку. Была подтверждена наибольшая концентрация молотов на темени, т. е. на террасе 9, или под теменем на террасах 7 и 8. Во время разведок приобретен молот /рис. 22: 1/ и с северного склона Глезура с границы между террасами 9 и 10, спускающейся в долину Рихтарова. Относительно большое количество поросших мохом молотов /рис. 19: 1, 2, 5, рис. 26: 8 и сл./ с северного склона долины Пьески, над террасами 3-7, встречено между приблизительно 100-летними деревьями. На поверхность они попали при выкапывании отверстий в штольни. Наиболее низко положенный молот /рис. 18: 4, 15/ найден под нулевой террасой ниже капеллы /высота 734 м/. В траншее 1/71 лежал молот /рис. 18: 1/ на глубине около 18 м под отвалами нового времени не-

далеко обжигательной печи. На темени находились молоты /рис. 18: 2-5, 6-8/ в траншеях 2-4/71 и 1/72. Два молота /рис. 18: 9, 10/ найдены у обжигательной печи в траншее 3/72. В засыпке по близости средневекового объекта находились в траншее 5-6/72 три молота /рис. 18: 11-13/. Молоты с поверхности часто выветрены, имеют патину или покрыты мохом /рис. 18: 9, рис. 19: 1, 2 и сл./, молоты из слоев свежего облика. Большинство спасенных рабочими предприятия Рудне-Бане экземпляров /рис. 23: 4, 6, 7, 10, 12 и сл./ происходят из нижних слоев отвалов. Молоты находились на размерной площади. Их концентрация на темени и под ним, хоть и не случайная, была несомненно отражением интенсивной добычи пустой породы и земляных работ. Большинство находок с северного склона найдено на поверхности площади ненарушенной современной добычей, потому их относительно малое количество может быть кажущимся. Пока отсутствуют доказательства того, что молоты происходят из закрытых комплексов находок в первоначальном положении, потому их назначение и датировка остаются открытым вопросом. Показательную способность могут в определенной степени проявлять размеры и вес молотов. Молоты меньших размеров и веса в большинстве фрагментарные происходят с площади от террасы 7 вниз, большие и тяжелые экземпляры сконцентрированы на террасах 9 или 8. На этом местонахождении зарегистрировано свыше 150 молотов, в том числе около 72 фрагментов и 78 сохранившихся или менее поврежденных экземпляров. Дальнейших минимально 50 экземпляров имеются предположительно у коллекционеров. Количество уничтоженных экземпляров нельзя вычислить. К ним надо отнести и молоты без желобка с обитыми концами, в большинстве больших размеров, которых найдено в 1971-1972 гг. около 20 экз. Рабочие такие молоты не спасали.

Камни, из которых молоты изготовлены, в преимуществе происходят из реки Грон и отчасти также из Старогорского потока или речки Бистрицы. Преобладают кварциты, потом следуют разные виды гранитов - гранито-диоритов, менее присутствуют амфиболит, известняк и др. Кроме речных камней относительно часто встречается андезит из северных областей Кремницких гор. Отбор камней не был случайным /форма, размер, вес, порода имели значение/, он опирался на опыт проверенный в течении многих столетий.

Молоты с местонахождения Пьески, как орудия доисторических проспекторов, являются проявлением цивилизации. С точки зрения формы здесь присутствуют все типы известные на европейских а также неевропейских местонахождениях. По общепринятой классификации они в основном разделены на плоские /напр. рис. 26: 5/ и массивные /напр. рис. 28: 6, рис. 29: 4, рис. 36: 2/. По форме они призматические, цилиндрические, конусовидные /рис. 20: 1, рис. 22: 7, рис. 23: 3, 13, рис. 25: 6/ и квадратические-мотыгообразные /рис. 18: 14, рис. 20: 8, рис. 26: 5/. Среди цилиндрических можно выделить яйцевидные /рис. 23: 4, 6, 12/. Количественные переходные формы, которые трудно отнести.

Вес молотов зависит от размеров, формы и вида горной породы. На Пьески он колеблется между приблизительно 0,3 - 4-5 кг. Молоты разделены по весу и размерам на малые /до 1 кг/, средние /от 1 до 2,5 кг/ и большие /выше 2,5 кг/. С размером и характером поверхности связано в определенной степени также оформление и помещение желобка. Малые молоты и молоты средних размеров имеют обыкновенно глубокий, широкий окружной желобок или по середине /рис. 24: 1, рис. 25: 4, рис. 26: 8/ или вокруг центра тяжести. Предполагается, что такой желобок имел связь с прикреплением к топорищу. Следует согласоваться с мнениями, по которым эти молоты использовались для крошения добытой руды и что сила удара зависела также от

гибкости топорща. Об этом свидетельствует и относительно высокое количество фрагментов малых молотов, разбитых иногда на несколько кусков /рис. 21: 3, 4, 7-10, 17, 19/. К этой деятельности относятся также каменные подкладки с углублениями с террас 9 и 8.

За некоторыми исключениями /напр. рис. 27: 7/ молоты весом выше 2,5 кг имеют относительно мелкие желобки, часто только на гранях /напр. рис. 21: 16/. Помещение желобков несимметрично, неравномерно и ни в коем случае они не могли служить для прикрепления к топорщу. Большие молоты имеют преимущественно неправильную поверхность и потому мелкий желобок служил для лучшего прильnięcia ладони и пальцев. Большие молоты не прикреплялись к палке, а держались в руке. Большие и более глубокие окружные желобки имеются только на молотах с совершенно гладкой поверхностью /напр. рис. 23: 4, 12/, без следов оббивки. Их назначение пока проблематично. К большим молотам надо причислить и обитые тяжелые кругляки с неравномерной шероховатой поверхностью и одним концом узким. Поскольку поверхность была достаточно шероховата, не было нужно сделать желобок. Обитые концы свидетельствуют о том, что при толчении молот держали в руке. У некоторых больших и средних молотов имеются два желобка /напр. молот уложенный сейчас в предприятии Рудне-Бане, Шпанья-Долина/. Это явление не кажется исключительным /Jovanović 1982, рис. 101/.

Нельзя сомневаться в том, что молоты из Пьески использовались в связи с горным делом. Поскольку они, за исключением нескольких найденных в траншеях экземпляров, подъемного характера, их точное назначение и датировка проблематичны. К вопросу функции больших молотов может внести вклад их концентрация в седле между долинами Пьески и Рихтарова, в просторах террасы 9 и прилегающих к ней ниже положенных террас 8 и 7 /до 1972 г. здесь найдено не менее 50 молотов и в конце 70-х гг. дальнейших 15 во время землеустроительных работ/. Не исключено, что в седле была нарушена шахта с молотами подобного характера как шахты в Рудна Глава в Югославии /Jovanović 1982, с. 1-18/, в которых большие и тяжелые молоты служили исключительно для добычи руды. Это предположение может быть подтверждено только дальнейшим систематическим исследованием.

Другим компонентом доисторического горного дела являлось дробление и обжиг руды в местах добычи. Эту деятельность доказывают находки каменных подкладок с углублениями, часть больших молотов и относительно количественные фрагменты малых молотов. К доисторическому времени несомненно относятся два карава из чистой меди /рис. 37а-с/. Они относятся к самым большим и тяжелым в Словакии / $\varnothing$ 42 x 28 см, тл. 5 см, вес 15,25 кг/. В музее в Тренчине хранится каравай / $\varnothing$ 45 x 70 см, тл. 1 см/, по сообщениям найденный совместно с дальнейшими десяти экземплярами в наносе Вага /Mádl 1936, с. 110-111/, другой, меньший каравай находится в музее в Ружомберке /неопубликовано/; их относят к лужицкой культуре. Три небольших карава из громадной находки в Гандловой /Budaváry 1930, с. 95-98/, датированные временем энеолита, указывают скорее на то, что хотя медные караваи из Пьески доисторического возраста, они относятся к младшим периодам.

Вопрос датировки молотов из Пьески остается открытым. По доступной литературе каменные молоты использовались при добыче медной руды с времен позднего неолита вплоть до римского периода. Интенсивная добыча в XV-XVIII вв. на местонахождении причинила, что артефакты доисторического горного дела, за исключением проблематичных случаев, пока лишь вторичного характера. Вопреки тому черепки /один с выступом/, предположительно группы Бродзани-Нитра

/рис. 32: 6/, найденные также во вторичном положении, несомненно свидетельствуют о том, что добыча именно чистой меди началась здесь уже в начале неолита. По этой причине можно соединять часть больших молотов, связанных с ручной добычей меди, и предполагаемую шахту на террасе 9 с представителями этой культурной группы. Проспекторский характер этой группы, исследование которой пока в зачатках, подчеркивает проникание ее носителей в горные долины в поисках ресурсов каменного сырья для производства отщепленной индустрии. Мастерские для обработки местного лимнокварцита сконцентрированы в долине речки Гандловки /Брусно, Рас-точно; помещение в музеях в Мартине и Бойнице, сведения - архив ИА САН в Нитре/ и соседних склонов со стороны Турца /Склене/, где они встречаются даже на высоте 800 м. Не исключено ни то, что, подобно как на современных с ними классических местонахождениях Рудна Глава /Югославия/ и Ай Бунар /Болгария/, добываемая медь или руда не были подвергнуты дальнейшей обработке на том же месте, а на открытых поселениях по близости. Обжиг медной руды засвидетельствован на поселении группы Бродзани-Нитра к западу от Шпаньей-Долины в с. Словенске-Правно /Šalkovský 1977, с. 261 и сл./, что соответствует также ситуации на Балканах /Černych 1975, с. 132 и сл.; Jovanović 1982, с. 144 и сл./. С дальнейшей обработкой руды на поселениях лендельской культуры связана и находка караваев из Гандловой и относительно большое скопление медных артефактов на территории верхнего Понитрья и верхнего Турца /Novotná 1955, с. 81 и сл.; 1970, табл. 1: 14, табл. 2: 21, табл. 25: 3, табл. 38, табл. 39; Ruttkay 1965, с. 189 и сл./. Кажется потребным также вновь переоценить датировку медных топоро-молотов типа Гандлова /Novotná 1970, с. 23 и сл., табл. 5: 99, 101/ и датировать их временем энеолита, т. е. горизонтом Бродзани-Нитра. Пока они приписывались баденской культуре /Schubert 1965, с. 268 и сл./. Может быть, что они связаны с добычей руды в Шпаньей-Долине - Пьески.

Поскольку местонахождение является только частью старогорско-шпаньодолинского бассейна и молоты нашлись также на склоне Глезура, который спускается в долину Рихтарова /Richtergrund/, т. е. в Старе-Гори, во всем бассейне, т. е. в Старе-Гори и Шпаньей-Долине предполагается наличие под отвалами пустой породы периода средневековья и нового времени доказательств доисторической добычи. Добыча в Пьески несомненно продолжалась непрерывно вплоть до средневековья. Большое значение медных изделий с характерной долей мышьяка /мышьяковая бронза/ в культурах старшего периода бронзы в Словакии /нитранская группа, коштянская культура - Točík 1963, с. 741 и сл.; Točík - Vladár 1971, с. 385 и сл./, так же как и анализы бронзовых гривен /Pittioni 1957, с. 57 и сл./ не оставляют сомнений, что бассейны в окрестностях Банской Быстрицы были поставщиками меди и сыграли ключевую роль в развитии европейской цветной металлургии. Предполагается, что во время старшего периода бронзы на местонахождении осуществлялась не только добыча руды, а также ее обработка, т. е. подготовка обжигом, и что часть молотов, каменных подкладок и медных караваев может относиться к этой фазе эксплуатации. В старшем периоде бронзы подготовка руды в местах добычи засвидетельствована в Альпах /напр. в Миттенберге; Eibner 1972, с. 3 и 1974, с. 14/. То же самое можно высказать и о предполагаемой младшей доисторической добыче. Хотя заключения только гипотетичны, это не понижает значения местонахождения, которое по своему числу 200 молотов, обнаруженных в разрушенном добычей в средневековье и новое время просторе, относится к самым большим доисторическим объектам горного дела в Европе.

Добыча в средневековье и новое время.

Во время разведок, добычи и исследования получены важные знания для истории эксплуатации в средневековье и новое время. На расстоянии с седла между долинами Пьески и Рихтарова вплоть до развалин стройки над шахтой встречалось количество находок XV-XVI вв. /доминирует керамика/. Хотя в углублении добыча доходила вплоть до песчаного материка, все-таки на уровне торфяного слоя было возможно заметить скопление следов этой деятельности. Помимо множества избавленных от ветв но необработанных еловых бревен по всему обследованному отрезку встречались деревянные желоба и опорные козлы, имевшие связь с ответвлением водопровода из Шпаньей-Долины в Пьески /Vlachovič 1974, с. 36 и сл./. На террасах 3, 7 и 9 предполагается существование установки для дробления и обжига руды. На террасе 7 крошение руды при помощи водяного колеса засвидетельствовано деревянным желобом /ш. 22 см/ и самая установка доказана фрагментами желобчатого колеса и его лопастью, круглым каменным жерновом / ϕ 90 см, тл. 22 см/ и притесанными бревнами. Предполагается, что водяное колесо имело двойное назначение. При помощи силы воды руда дробилась между жерновами и подготавливалась для обжига. Слои древесного угля и медного шлака совместно с известняком /туфитом/ в профиле траншеи 1/71 несомненно связаны с такой печью, в которой высокая температура достигалась вдуванием воздуха из мешков при использовании силы воды, т. е. мельничного колеса. На террасе 7 найдены помимо количества керамического материала и звериных костей также фрагменты глазурованных и неглазурованных кафлей /рис. 30: 8-29, рис. 32: 21, 22, рис. 33: 11/ из печей для отопления помещений, что связано с круглогодичным ходом печи. Черепки и кафли на террасе 7 датируют всю установку концом XV и первой половиной XVI в. /Polla 1962, с. 166 и сл.; Holčák 1967, с. 234; Holčák 1974, с. 175, 1976, с. 91 и сл./.

Печь для обжига открыта на террасе 3 в траншее 1/71. Ее предположительное отнесение к доисторическому времени проблематично, хотя по непосредственной близости найден каменный молот. Печь находилась на глубине около 600 см под уровнем выкопа, под комплексом слоев отваловой пустой породы, торфа и частично притесанных и обгорелых еловых бревен /рис. 3-5, рис. 14: 5, 6, рис. 15: 1, 2/. В печи, стены которой были изготовлены из бутового камня, находилась куча раздробленной руды /малахит, азурит/, смешанной с кусками обожженного известняка и слоями изжаренного шлака. По близости печи были большие закоптелые с одной стороны глыбы, и за ними подготовленная к дроблению медная руда /малахит/, помещенная на песчаном материке, поверхность которого составлял затвердевший слой содержащий железистые осадки.

Другой обвал каменной печи находился в седле, в просторе террасы 9 в траншее 3/71 /рис. 9, рис. 15: 6/, под слоем патины и угольков. Была она круглой формы / ϕ 250 см/, имела углубленное, обожженное песчаное дно, состоявшее из слоя компактной патины толщиной в 4 см. В печи помимо молота находились остатки колотого несгоревшего дерева, обломки патинированных звериных костей, четыре черепка от края и дна изготовленного на кругу средневекового сосуда. Кости и черепки могли попасть в печь вторично во время интенсивной позднесредневековой эксплуатации в Пьески, а именно в седле.

Проблематична функция деревянной стройки с крышей из гонта в траншее 5-6/72 на площади над террасами 2 и 3. Сосуды /рис. 22: 12, рис. 30: 30-33, рис. 31: 1-8, 11-14/ и кафли свидетельствуют о том, что это было жилище. Глазурованные кафли в жилище исключают, что оно было собственностью горняка /Holčák 1974,

с. 175 и сл./ . С террасы 10 имеются керамика и глазурованные кафли XV-XVI вв. /рис. 33: 28-30/, где могло находиться подобное жилище. К тому же времени принадлежат и количественные находки с террас и боковых отвалов, относящиеся к снаряжению горняка - железка, клинья, кирки, молотки /рис. 30: 27, 28, рис. 31: 16, рис. 32: 4, 16, 20, рис. 33: 25, 33/ и типичные глиняные светильники /рис. 32: 13, 14; рис. 33: 23, 24, 27/. Они свидетельствуют об интенсивной эксплуатации, связанной с предпринимательностью новых среднесловацких наемников /Thurzo - Fugger/. В первой половине XVI в. рудный бассейн Шпанья-Долина - Пьески принадлежал к самым большим поставщикам меди в Европе и его гегемония начинается уже во второй половине XV в. В 1469 г. медная руда из местонахождения Пьески отправлялась исключительно в Турзовский металлургический завод в Могиле у Кракова /Koch 1926, с. 200 и сл./. Эта руда происходила из глубинной добычи в нижнем конце Пьески. Обжигательная печь на террасе 7 и предположительно также на террасах 3 и 9 принадлежала мелким частным добытчикам, которые были обязаны продавать сырую медь большим предпринимателям.

Начало средневековой добычи связано, по историческим источникам, с приходом в XIII в. немецких колонистов /1263 Mons Pirosus/. Вопреки размерным земляным работам, осуществляемым с 1964 г., не удалось найти доказательства добычи во время с XIII до второй половины XV в. Не исключено, что при Фюггеровцах в XV-XVI вв. были эти следы уничтожены во время интенсивной эксплуатации отвалов и шлака при помощи новых методов.

С л о в и н к и

Село находится в зоне запасов железных и медных руд в Словацких Рудных Горах. В литературе оно приводится под старшими названиями Abakuk, Abucuk, Hoeffen, Unterhofen, Oberhofen, Alsószalánk, Felsőszalánk. Впервые оно упоминается в грамоте 1368 г. Поскольку Гельница, в угодьях которой Словинки находились, пользовалась уже в XIII в. привилегиями горного города, вероятно, что история горного дела в этой области старше начал колонизации немецкими горняками. Время, когда здесь добывалась медная и железная руда исчисляется почти столетиями. Зачатки горного дела пока не выяснены.

С. Словинки находится на высоте около 450 м н. у. м., следы горного дела заметны до высоты около 1000 м. Размерная часть угодья села вследствие большой эксплуатации в предшествующее столетия покрыта отваловидным материалом. Иногда несколько многослойных отвалов относится к разному времени.

Археологические находки из кадастра с. Словинки небольшие. Единственным известным местонахождением является исследованная систематически пещера Гомолошова-Дьера. Помимо звериных костей и энеолитического кругляка из кварцита в ней найдены черепки периода культуры каннелированной керамики, периода бронзы/?/ и средневековья. Археологические находки, свидетельствующие о добыче меди в Словакии не найдены. Детальные разведки затронули не только угодья Словинки, но также пограничные участки некоторых соседних сел /исследованная площадь была разделена на 29 разведочных участков; рис. 39/. Разведкам предшествовало изучение исторических карт и архивных сведений.

Выходы руды в Словакии в прошлом находились преимущественно неглубоко под поверхностью. Покрывавшие их младшие слои могли быть часто устранены случайно или натуральным путем. Предполагается, что ввиду их легкой доступности выходы эксплуатировало также доисторическое население. Добыча в средневековье исторически засвидетельствована. Уже в XII в. в окрестностях Гельницы поселились не-

мецкие горняки-колонисты. С XII в. горное дело в этой области процветает. Почти постоянная добыча медной и железной руды на протяжении столетий перекрыла, а не исключено, что и уничтожила, следы предполагаемой здесь доисторической эксплуатации /только в 1875 г. в Словинки работало около 101 горнодобывающее общество/. Разведки обнаружили множество объектов /шахт, штолен, отвалов и т. п./, свидетельствующих о добыче руды. Объекты следовали за выходами руды, но они обнаружены и в периферийных областях. Найдено большое количество угольных кабанов, связанных с обжигом руды. Они молодого возраста и в преимуществе не связаны с обжигом руды в местах добычи, которые также удалось определить /шлак в толстых слоях и в разрушенных, рассеянных слоях/.

Множество объектов по прекратившейся добыче руды не относится к доисторической эксплуатации. Разведки не дали достаточного количества доказательств ни для их отнесения к периоду средневековья. Из-за ограниченного размера настоящей статьи нельзя заниматься ими более детально. Не исключено, что в с. Словинки, которое лежало в бассейне с размерной и значительной добычей руды, еще будут найдены соответствующие доказательства.

KELTSKÉ KOSTROVÉ POHREBISKO V NECHVALÍNE

Eva Bučíková

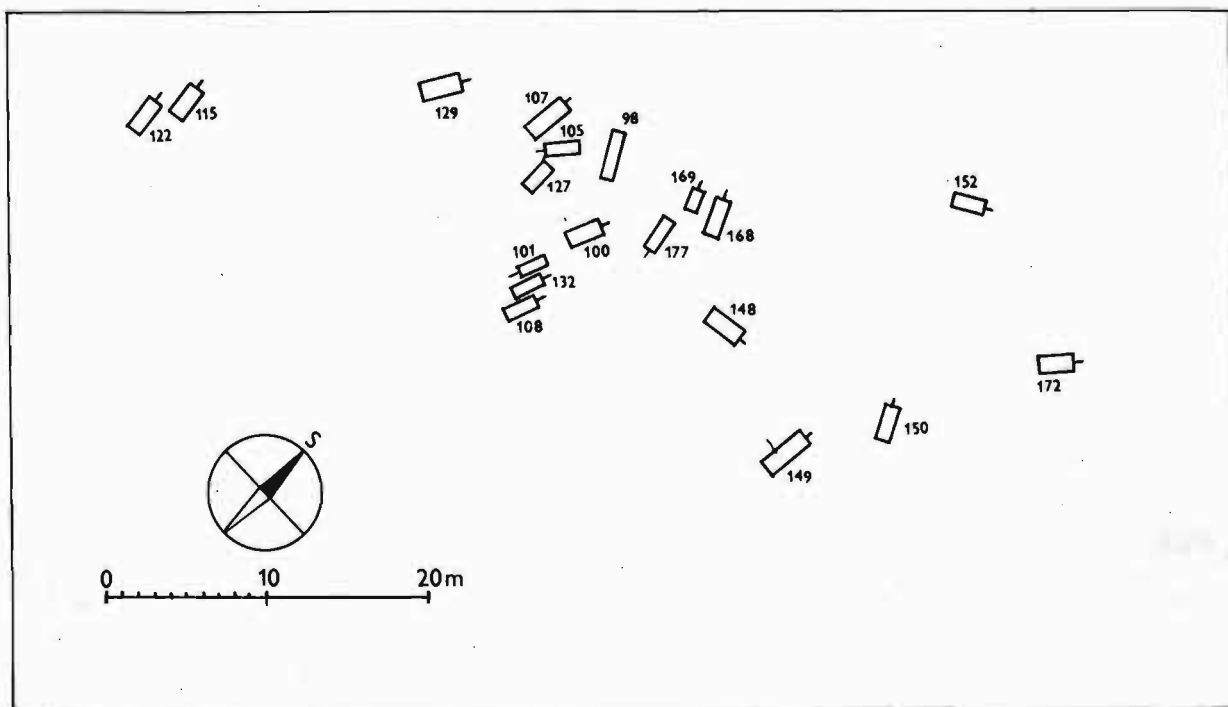
Keltské kostrové pohrebisko v Nechvalíne /okr. Hodonín/ sa nachádzalo na severozápadnom okraji obce v blízkosti kravína JRD asi 250 m vľavo od hlavnej cesty Kyjov - Zďánice. Bolo situované na severozápadnom svahu polohy Nivky pod hradem, vzdialené asi 200 m od kóty 259,5 m medzi vrstevnicami 255-240 m v blízkosti najväčšej vyvýšeniny obce, kde v priebehu 14. stor. vznikol hrádok. Neďaleko od pohrebiska tečie Soudný potok. Obec Nechvalín leží na južnom úpätí Zďánického lesa.

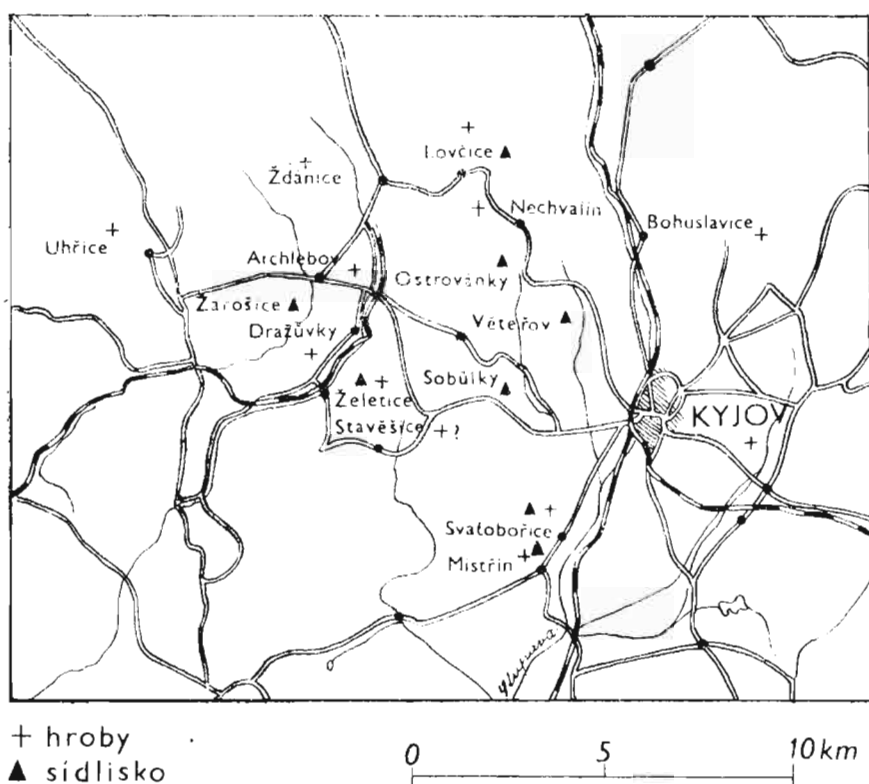
0 1 km

Obr. 1. Nechvalín. Situačný plán

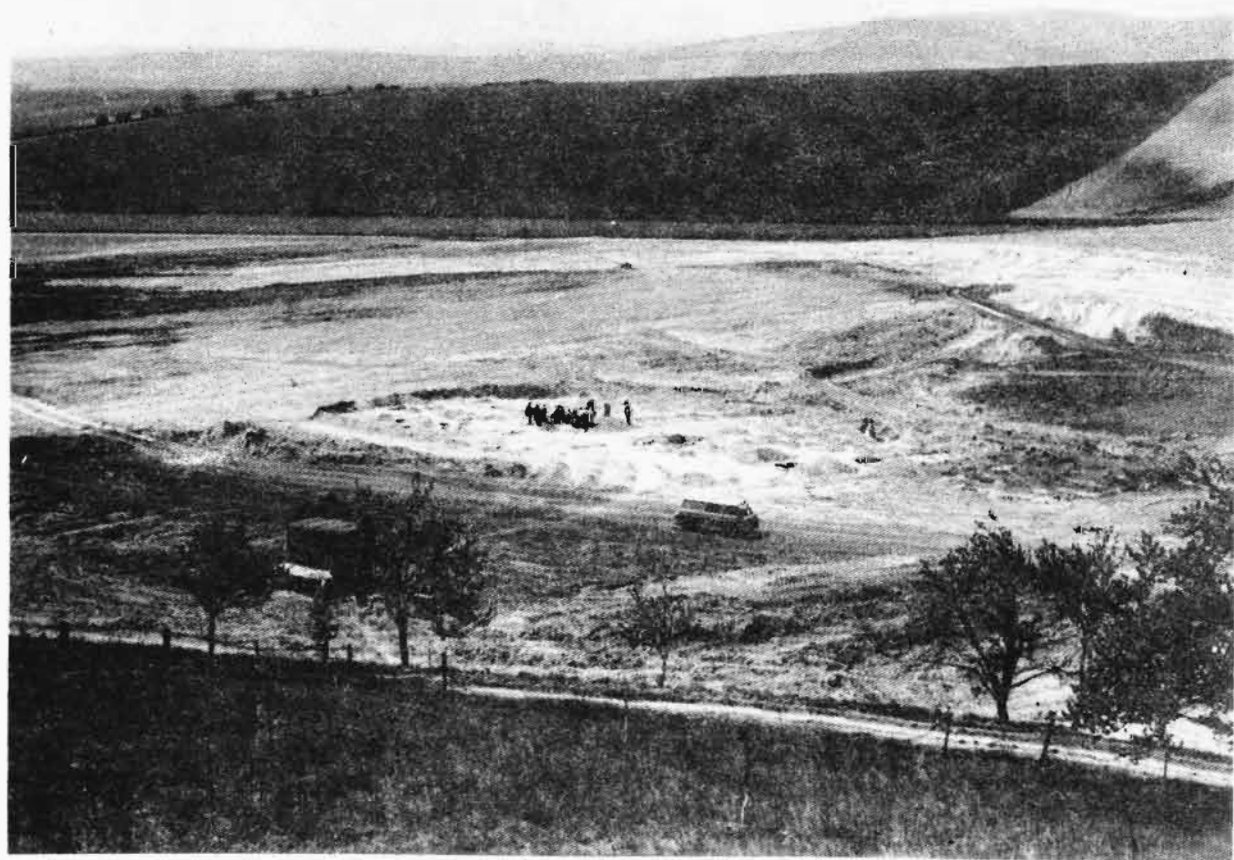
Začiatkom mája 1975 ohlásila V. Pouchlá na výskum AÚ ČSAV v Mikulčiciach, že pri zemných prácach, ktoré uskutočňuje JZD Kyjov v polohách Homole a Nivky pod hradem, dochádza k porušovaniu kostrových hrobov. Pracovník výskumu PhDr. Z. Měřinský túto skutočnosť potvrdil. PhDr. Z. Klanica preskúmal prvý hrob s nálezmi, podľa ktorých bolo možné datovať pohrebisko do veľkomoravského ob-

Obr. 2. Nechvalín. Plán pohrebiska

Obr. 3. Nechvalín. Mapa keltských pohřebísk južne od Žďánického lesa

Obr. 4. Nechvalín. Celkový pohľad na výskum

dobia. Na základe tohto zistenia uskutočnil AÚ ČSAV pod vedením PhDr. Z. Klanicu za spolupráce s JZD Kyjov od 22. 5. do 26. 8. 1975 rozsiahly záchranný výskum, počas ktorého bolo preskúmaných na oboch náleziskách 106 hrobov a 52 sídliskových objektov. Početne najväčšiu skupinu tvorili kostrové hroby z veľkomoravského obdobia a žiarové hroby datované nálezmi do 7. až 8. stor. /Klanica 1977, s. 54/. Praveké objekty obsahovali nálezy kultúry s lineárnou a vypichovanou keramikou a kultúry lievikovitých pohárov. Súčasne bola v polohe Nivky pod hradem preskúmaná pomerne malá skupina laténskych hrobov /98, 100, 101, 105, 107, 108/. I v r. 1976 sa uskutočnil rozsiahly záchranný výskum na lokalite Nivky pod hradem, kde pokračovali veľké terénne úpravy. Už v zimných mesiacoch roku 1976, keď buldozér odstránil hornú humusovitú vrstvu, sa črtali ďalšie objekty. Od 26. 4. do 12. 9. 1976 sa preskúmalo 68 hrobov a jeden praveký objekt. Najpočetnejšiu skupinu tvorili slovanské hroby z 9.-11. stor. Menšiu skupinu predstavovali laténske kostrové hroby /115, 122, 127, 132, 148-150, 152, 168, 172, 177/.

Počas terénnych úprav prebiehal záchranný výskum na ploche 140 x 100 m. V niektorých prípadoch sa nepodarilo úplne zachrániť obsah hrobov, ktorých zásep sa neodlišoval od podlažia. Na celkovom pláne pohrebiska sú však i tieto porušené hroby zakreslené. Pretože terénne úpravy zasahovali hlboko do podlažia, môžeme konštatovať, že na skúmanej rozsiahlej ploche nezostali nepreskúmané hroby.

OPIS HROBOV A NÁLEZOV

H r o b 98

Hrobová jama 240 x 85 cm, čiastočne porušená pri zahlbovaní hrobu 97. Steny takmer kolmé, dno rovné. Orientácia JJV-SSZ / 150° - 330° /. Sprašový zásep značne zmiešaný s humusom. Z kostry muža /20-30 r./ v polohe nznak sa zachovali zvyšky dlhých kostí horných i dolných končatín a lebka, obrátená tvárovou časťou na SV. Dĺžka zachovanej časti kostry 143 cm. Na ľavom zápästí navlečený náramok /1/, pri vonkajšej strane pravého humeru spona /2/, pod SSZ stenou skupinka zvieracích kostí /3/. /Obr. 5: 1./

1. Náramok z bronzovej tyčinky šošovkovitého prierezu so zosilnenými voľnými koncami; $\varnothing$ 7 x 5,4 cm /obr. 10: 1/.

2. Zlomky železnej drôtenej spony s guľovitou pätkou a rámovite klenutým lúčikom - vinutie s vonkajšou tetivou. Počet závitov nemožno určiť; d. 4,4 cm, $\varnothing$ vinutia 0,8 cm, d. vinutia 3,2 cm, $\varnothing$ guľôčky 1 cm /obr. 10: 2/.

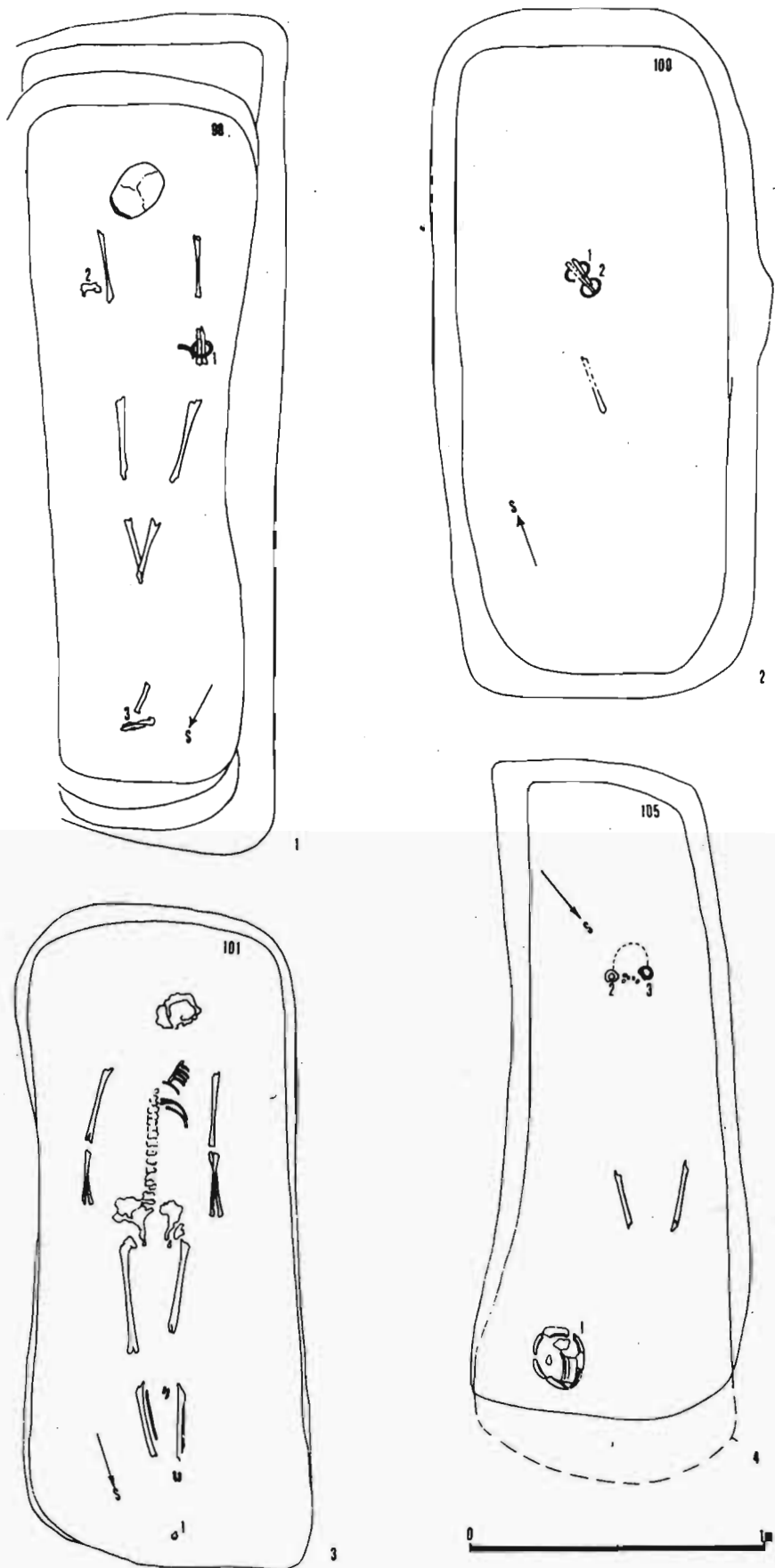
3. Zvieracie kosti.

H r o b 100

Hrobová jama 220 x 112 cm so zaoblenými rohmi. Steny takmer kolmé, dno rovné. Orientácia SSV-JJZ. Zásep tvorila kyprejšia spraš, zmiešaná s tvrdými kúskami piesku. Hĺbka 107 cm. Z kostry ženy /20-30 r./ sa zachovali len zlomky lakťovej, vretennej a stehennej kosti, približne uprostred hrobovej jamy, spolu s dvoma náramkami /1, 2/, v zásepe úštep /3/, drobné zlomky železa, prepalená kosť a kúsok mazanice. /Obr. 5: 2./

1. Náramok z bronzovej tyčinky šošovkovitého prierezu. Konce voľné, mierne zosilnené; $\varnothing$ 5,2 cm /obr. 10: 3/.

2. Náramok z bronzovej tyčinky šošovkovitého prierezu. Konce voľné, zosilnené; $\varnothing$ 5 x 6,4 cm /obr. 10: 6/.

Obr. 5. Nechvalín. 1 - hrob 98; 2 - hrob 100; 3 - hrob 101; 4 - hrob 105

3. Silicitový úštep; d. 1,8 cm, š. 1,5 cm /obr. 10: 5/.

H r o b 101

Približne obdĺžniková hrobová jama 210 x 90 cm. Steny kolmé, dno rovné. Orientácia JJZ-SSV /198°-18°/. Zásyp sprašový, zmiešaný s humusom a tvrdými sprašovými hrudkami. Hĺbka 88 cm. Veľmi zle zachovaná kostra ženy /20-30 r./ ležala naznak, s hornými končatinami pozdĺž tela. Lebka a hrudníková časť v zlomkoch. Dĺžka kostry 155 cm. Tesne pri severnej stene hrobovej jamy zlomky krúžku /1/. /Obr. 5: 3./

1. Krúžok zo železnej tyčinky, veľmi korodovaný a zlomkovite zachovaný; Ø 5 cm, Ø tyčinky 0,5-1 cm /obr. 10: 4/.

H r o b 105

Nepravidelne obdĺžniková hrobová jama 232 x 89 cm. Severoseverovýchodná stena tvorila previs, ostatné steny temer kolmé, dno rovné. Výplň tvorila kyprá spraš zmiešaná s humusom a drobným pieskovcom. Orientácia JJZ-SSV /216°-36°/. Hĺbka 120 cm. Z kostry sa zachovala iba skupinka zubov a zvyšky stehennej kosti. V severovýchodnom rohu nádoba /1/, v mieste lebky dva krúžky /2, 3/. /Obr. 5: 4./

1. Situlovitá nádoba so zosilneným, zaobleným okrajom a s nízkym hrdlom, oddeleným od tela širokým rebrom. Spodná polovica tela kónická a odsadená od dna prstencom. Materiál - jemne plavená hlina, dobre vypálená; farba svetlohnedá, lesk matný; v. 17 cm, Ø ústia 14,5 cm, Ø vydutia 17,4 cm, Ø dna 8 cm /obr. 10: 9/.

2. Krúžok z tenkého železného plechu s otvorom Ø 1,8 cm, veľmi korodovaný; Ø 3,5 cm /obr. 10: 7/.

3. Krúžok zo železnej tyčinky šošovkovitého prierezu, veľmi korodovaný; Ø 2,2 cm, Ø tyčinky 0,4 x 0,6 cm /obr. 10: 8/.

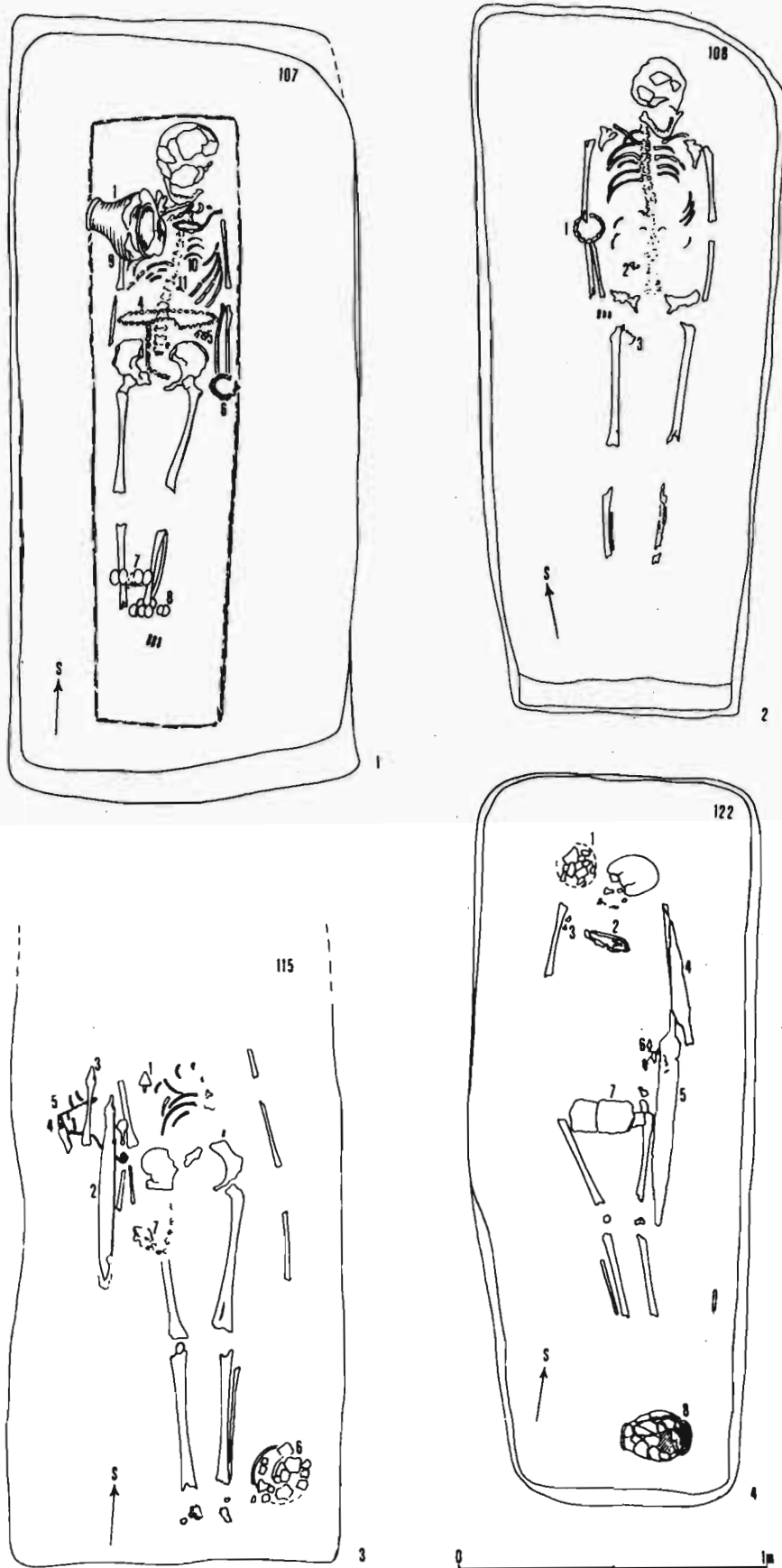
H r o b 107

Hrobová jama 240 x 108 cm s kolmými stenami a rovným dnom, vyplnená sprašou zmiešanou s humusom a množstvom drobného pieskovca. Orientácia S-J /6°-186°/. Hĺbka 167 cm; 25 cm nad dnom sa rozpoznali obrisy rakvy: d. 192 cm, š. 49 cm. Veko a dno rakvy sa zachytili len čiastočne. Pomerne dobre zachovaná kostra ženy /14-20 r./ ležala vystretá naznak, s lebkou mierne sklonenou k ľavému plecu. Horné končatiny pozdĺž tela. Nad pravým plecom nádoba v zlomkoch /1/, medzi kľúčnymi kosťami veľká spona /2/, tesne vedľa nej menšia spona /3/, v mieste pásu opasok /4/, ktorého voľný koniec bol na panve, pri ľavej strane reťaze zlomok krúžku /5/, na ľavom zápästí náramok /6/, na členkoch navlečené masívne nánožníky /7, 8/, pod nádobou zvieracia kosť /9/. Pri rozoberaní hrudníkovej časti nájdené zlomky dvoch spôn /10, 11/. /Obr. 6: 1./

1. Situlovitá nádoba so zosilneným a šikmo von zrezaným okrajom, s nízkym hrdlom, oddeleným od vydutia širokou lištou. Steny spodnej časti vydutia sú prehnuté dovnútra, a tvoria náznak nôžky odsadenej od dna prstencom. Materiál - jemne plavená hlina, dobre vypálená; farba tmavošedá, lesk matný; v. 16 cm, Ø ústia 13,8 cm, Ø vydutia 16,4 cm, Ø dna 7,5 cm /obr. 11: 5/.

2. Veľká železná drôtená spona, zlomkovite zachovaná. Počet závitov nemožno určiť; d. 16 cm /obr. 12: 1/.

3. Železná drôtená spona spojenej konštrukcie, zlomkovite zachovaná, päťka pripojená guľovitou hlavičkou k lúčiku, vinutie šesťnásobné s vonkajšou tetivou; d. 9 cm, Ø vinutia 0,6 cm /obr. 11: 1/.

Obr. 6. Nechvalín. 1 - hrob 107; 2 - hrob 108; 3 - hrob 115; 4 - hrob 122

Tab. 1. Prehľad nálezov a celkovej situácie hrobov

Hrob	Dĺžka	Šírka	Hĺbka	Orientácia kostry	Os kostry	Dĺžka kostry in situ	Pohlavie	Veková skupina	Spony	Náramky	Sapropelitové kruhy	Náložníky	Prstene	Opasky	Meče	Kopije	Bodce kopijí	Puklice	Okrajové kovania štítu	Kružky	Neurčené predmety	Keramika	Zvieracie kosti	Textil	Celkový počet nálezov
98	240	80	170	JJV-SSZ	150°-330°	143	M	20-30 r.	1	1													1		3
100	220	112	107	SSV-JJZ			Z	20-30 r.		2															2
101	210	90	88	JJZ-SSV	198°-18°	155	Z	20-30 r.		1															1
105	232	89	120	JJZ-SSV	216°-36°		N													2		1			3
107	240	108	167	S-J	6°-186°	162	Z	14-20 r.	4	1		2		1						1		1	1	1	12
108	217	98	70	SSV-JJZ	15°-195°	156	Z	20-30 r.	2	1															3
115	-	108	135	S-J	6°-186°	151	M	25-30 r.						1	1	1	1	1				1	1		7
122	237	95	130	S-J	352°-172°	150	M	25-30 r.	2					1	1	1		1				2			8
127	186	84	150						1	1	1											1			4
129	273	103	130	SV-JZ	27°-207°	173	M	20-30 r.	2					1	1	1	1	1	1		1		1		10
132	210	89	150	SV-JZ	16°-196°	135	Z	20-30 r.	2	1										1					4
148	244	95	140	V-Z	79°-259°	145	M	30-50 r.	1													1			2
149	288	95	180	S-J	4°-184°		N		1	1		2								2		2		1	9
150	233	94	130	SSZ-JJV	334°-154°		N			1												1			2
152	210	85	75	SSV-JJZ						1															1
168	244	87	145	SSZ-JJV	334°-154°	140	Z	20-30 r.	5	1				1							1	2	1	1	12
169	140	72	80	SSZ-JJV	345°-165°					1	1											1			3
172	225	85	150	SV-JZ	35°-215°	110	M	14-20 r.	1	1					1	1		1	1	4		1			11
177	220	88	130	JJV-SSZ	170°-350°	164	Z	20-30 r.	2	1			1									1			5

M - muž, Z - žena, N - antropologicky neurčiteľné pohlavie

4. Zlomky reťazového opasku zo železných osmičkovitých článkov, obopnutých bronzovými svorkami a spájaných menšími železnými krúžkami. Dlhšia časť reťaze obopínala pás zosnulej, kratšia voľne visela; d. 72 + 27 cm, d. článku 2,5 cm /obr. 12: 9/.

5. Zlomok krúžku z tenkého bronzového plechu s otvorom v strede; $\varnothing$ 4 cm, $\varnothing$ otvoru 3 cm /obr. 12: 4/.

6. Otvorený bronzový náramok, zdobený po obvode hráškovitými vývalkami, okolo ktorých sú vyryté tri sústredné krúžky. Dvojice vývalkov sú oddelené priečnymi rebrami. Zúžené konce náramku majú úzke otvory; $\varnothing$ 7,3 x 5,5 cm /obr. 11: 4/.

7.-8. Dva bronzové nánožníky pozostávajúce zo siedmich veľkých dutých pologulí; časť s tromi pologulami voľne pripojená šarnierom; $\varnothing$ kruhu 13,7 x 10 cm a 13 x 12 cm, $\varnothing$ pologule 4,5 x 2,5 cm /obr. 11: 2, 3/.

9. Zvieracia kosť..

10.-11. Zlomky dvoch železných spôn - obojstranné šesťnásobné vinutia s vonkajšou tetivou; d. vinutia 2,5 cm, $\varnothing$ vinutia 0,5 cm /obr. 12: 2, 3, 5/.

H r o b 108

Hrobová jama 217 x 98 cm, zahĺbená do tvrdého sprašového podlažia. Steny kolmé, dno rovné. Orientácia SSV-JJZ /15°-195°/. Zásyp sprašový, v hornej polo-
vici zmiešaný s humusom. Hĺbka 70 cm. Veľmi zle zachovaná kostra ženy /20-30 r./
ležala naznak vo vystretej polohe, s hornými končatinami pozdĺž tela. Lebka
v zlomkoch. Dĺžka kostry 156 cm. Na predlaktí pravej ruky navlečený náramok /1/,
po pravej strane bedrových stavcov dve spony v zlomkoch /2, 3/, pri pravom
bedrovom kĺbe amorfné zlomky železného predmetu. /Obr. 6: 2./

1. Náramok zo železnej tyčinky kruhového prierezu, zachovaný v zlomkoch, veľmi korodovaný; $\varnothing$ 8 cm /obr. 12: 6/.

2.-3. Zlomky dvoch železných spôn, nerekonštruovateľné.

H r o b 115

Hrobová jama 215 x 108 cm, severozápadná časť zničená pravdepodobne hlbokou orbou. Steny kolmé, dno rovné. Orientácia S-J /6°-186°/. Zásyp humusovitý. Zachovaná hĺbka 35 cm, 90 až 100 cm odobrané buldozénom. Kostra muža /25-30 r./
ležala naznak vo vystretej polohe, s hornými končatinami pozdĺž tela. Lebka
a horná časť hrudníka zničené orbou. Dĺžka zachovanej časti kostry 151 cm. Me-
dzi pravým ramenom a rebrami bodec z kopije /1/, tesne pri pravej hornej kon-
čatine meč /2/, popri hornej časti meča hrot kopije /3/, pod kopijou a hornou
časťou meča opasok /4/, okolo ktorého sa našli zvieracie kosti /5/, medzi dol-
ným koncom holene a severovýchodnou stenou hrovej jamy nádoba /6/, v panvo-
vej časti puklica zo štítu /7/. /Obr. 6: 3./

1. Železný bodec s trňom kužeľovitého tvaru so zvyškami dreva; d. 9,5 cm, $\varnothing$ 3 cm /obr. 14: 13/.

2. Železný meč, zlomkovite zachovaný, so zvyškami plechovej pošvy s pozdĺž-
nym stredovým rebrom. Časť trňa pre nasadenie rukoväti sa nezachovala. Čepeľ
vybieha v spodnej časti do ostrého špica; d. 60 cm, š. čepele 5 cm /obr. 14: 12/.

3. Železný hrot kopije s dlhou tuľajkou a krátkym listom s pozdĺžnym rebrom. Hrot listu sa nezachoval; d. 26,5 cm, z toho tuľajka 21 cm, max. $\varnothing$ tuľajky 2,3 cm, š. listu 4,5 cm /obr. 14: 11/.

4. Opasok z článkov tordovaných z dvoch železných drôtov, zlomkovite zacho-
vaný. Konce opatrené malými krúžkami; d. 88 cm, $\varnothing$ tyčinky 1 cm /obr. 13: 20-24/.

5. Zvieracie kosti.

6. Spodná časť nádoby s prstencovitým dnom. Materiál - jemne plavená hlina, zle vypálená; farba svetlohnedá, povrch matný; zachov. v. 12 cm, $\emptyset$ dna 12 cm /obr. 13: 25/.

7. Železná štítová puklica v osemnástich zlomkoch, nerekonštruovateľná. /obr. 13: 1-19/.

H r o b 122

Hrobová jama 237 x 95 cm, zahĺbená do ílovitopiesčitého podlažia, porušená na povrchu buldozénom. Zachovaná hĺbka 30 cm, približne 100 cm odobrané buldozénom. Orientácia S-J /352°-172°/. Kostra muža /25-30 r./ vo vystretej polohe bola zväčša strávená, zachovali sa zvyšky dlhých kostí horných i dolných končatín a zlomky lebky, ležiacej na pravej spánkovej kosti. Približná dĺžka kostry 150 cm. Po pravej strane lebky miska /1/, medzi kľúčnymi kosťami dve spony /2, 3/, pozdĺž ľavého ramena hrot kopije /4/, nižšie od neho meč s nitmi /5/, v mieste panvy zlomky opasku /6/ a puklica /7/, v južnej časti hrovej jamy ďalšia nádoba /8/. /Obr. 6: 4./

1. Miska s mierne zosilneným okrajom, pod ním úzky obvodový žliabok a s rovným dnom odsadeným od tela prstencovitým. Materiál - jemne plavená hlina, stredne vypálená; farba tmavošedá, povrch hladý; v. 10 cm, $\emptyset$ ústia 22 cm, $\emptyset$ dna 12 cm /obr. 15: 7/.

2.-3. Dve železné spony, z ktorých sa zachoval zlomok pätky, ukončený väčšou guľôčkou, časť ihly a dve vinutia, prvé obojstranne dvojnásobné, druhé obojstranne trojnásobné; d. vinutia 2 a 2,3 cm, $\emptyset$ vinutia 1,7 a 1,8 cm /obr. 15: 1-6/.

4. Železný hrot kopije s krátkou tuľajkou. Vnútri tuľajky drobné zlomky dreva; d. 38 cm, š. listu 6 cm, $\emptyset$ tuľajky 2,4 cm /obr. 14: 14/.

5. Značne poškodený železný meč, spodná časť sa nezachovala; železná pošva v drobných zlomkoch; zachov. d. 69,5 cm, š. čepele 6,4 cm, $\emptyset$ hlavičiek nitu 1,5 a 1,7 cm /obr. 14: 6-8, 15/.

6. Dvojdielny železný opasok z osmičkovito stočených ohniviek, spájaných menšími železnými krúžkami. Dlhšia časť opasku je na jednom konci ukončená veľkým kruhovým okom. Aj kratšia časť má na jednom konci zachované kruhové oko; d. 42,5 cm, $\emptyset$ kruhu 6,6 cm /obr. 14: 9-10/.

7. Železná pásová puklica, zlomkovite zachovaná, s mierne zaoblenými postrannými doštičkami; d. 26 cm, š. 10 cm /obr. 14: 1-5/.

8. Situlovitá nádoba s mierne zosilneným okrajom, nízkym dovnútra prehnutým hrdlom, oddeleným od vydutia úzkym rebrom, a s rovným prstencovitým dnom. Materiál - jemne plavená hlina, dobre vypálená; farba tmavošedá, povrch hladý; v. 23 cm, $\emptyset$ ústia 13,4 cm, $\emptyset$ vydutia 20 cm, $\emptyset$ dna 10 cm /obr. 15: 8/.

H r o b 127

Hrobová jama 186 x 84 cm, narušená pri zahľbovaní jamy hrobu 126, zapustená do hlinitiesčitého podlažia. Steny kolmé, dno rovné. Výplň piesčitá, zmiešaná s drobnými zrnkami humusu. Zachovaná hĺbka 80 cm, približne 70 cm odobrané buldozénom. Kostra pravdepodobne zničená hrobom 126. V zásype kruh /1/, krúžok /2/, zlomky spony /3/ a črepy /4, 5/.

1. Zlomky dutého kruhu z tenkého bronzového plechu, zdobeného po obvode troma radmi znútra vytláčaných bradaviek, ohraničených rytými sústrednými krúžkami. Konce náramku sú zúžené a možno ich do seba zasunúť a pomocou úzkych otvorov zaistiť. Vnútri náramku zvyšky bližšie neurčenej tmavej hmoty; $\emptyset$ 5,5 x 4,5 cm /obr. 16: 2/.

2. Neporušený sapropelitový kruh; $\emptyset$ 5,2 x 4 cm, $\emptyset$ tyčinky 1 cm /obr. 16: 4/.
3. Zlomok železnej spony - voľná päťka ukončená guľôčkou a časť lúčika; d. 6,5 cm, $\emptyset$ guľôčky 1,9 cm /obr. 16: 5/.

4.-5. Fragment misy, zdobenej pod mierne zosilneným okrajom šikmými vrypmi. Materiál - jemne plavená hlina, pomerne dobre vypálená; farba šedohnedá, z vnútornej strany hnedá, povrch hladný; $\emptyset$ 7 x 4 cm /obr. 16: 3/. Okrajový črep pravdepodobne z tej istej nádoby; v. 8,5 cm /obr. 16: 1/.

H r o b 129

Hrobová jama 273 x 103 cm, kolmo zapustená do fľovitopiesčitého podlažia. Orientácia SV-JZ /27°-207°/. Výplň piesčitá, zmiešaná so zrnkami humusu. Steny v rohoch zaoblené, dno rovné. Asi 20 cm nad kostrou sa rysovali po celom obvode zvyšky rakvy s rozmermi 200 x 50 cm. Veko a dno rakvy sa zachovali iba zlomkovite. Zachovaná hĺbka jamy 50 cm, 70-80 cm odobrané buldózérom. Kostra muža /20-30 r./, zachovaná v dobrom stave, ležala vo vystretej polohe naznak, s hlavou mierne obrátenou na východ, s hornými končatinami pozdĺž tela. Dĺžka kostry 173 cm. Pozdĺž pravej hornej končatiny meč /1/, na ňom hrot kopije /2/, na ľavej stehennej kosti puklica zo štítu /3/, medzi panvou a hrudným košom zlomky opasku /4/, vedľa neho zlomok železného predmetu /5/, medzi pravou hornou končatinou a rebrami spona /6/, v severnom rohu hrobovej jamy mimo rakvy bodec kopije /7/, pri nohách zlomky okrajového kovania štítu /8/, uprostred hrudného koša ďalšia spona /9/, medzi pravou rukou a stehennou kosťou zvieračie kosti /10/. /Obr. 7: 1./

1. Železný meč v železnej pošve s ulomeným nákončím so srdcovitým kovaním dlhšieho tvaru, zlomkovite zachovaný; d. meča 73 cm, d. trňa 13 cm, š. čepele 6 cm /obr. 16: 13-15, obr. 17: 6/.

2. Železný hrot kopije so širokým listom a s krátkou tuľajkou, v ktorej sa zachovali nepatrné zvyšky dreva; d. 36 cm, š. listu 10,5 cm, $\emptyset$ tuľajky 2 cm /obr. 17: 9/.

3. Zlomky železnej pásovej puklice s postrannými doštičkami polkruhovitého tvaru, opatrenými nitmi s veľkými kotúčovitými hlavicami; d. 23 cm, š. 10,5 cm, v. 6 cm /obr. 17: 1-4/.

4. Opasok z osmičkovite stočených železných ohniviek, navzájom pospájaných menšími železnými krúžkami. Dlhšia časť opasku je na jednom konci ukončená kruhovým okom, kratšia časť má kruhové oká na oboch koncoch; d. dlhšej časti 33,5 cm, $\emptyset$ krúžku 4,5 cm, d. kratšej časti 14,3 cm, $\emptyset$ krúžku 4,3 cm /obr. 17: 7, 8/.

5. Fragment predmetu neznámeho účelu zo zahnutej železnej tyčinky trojuholníkového prierezu; d. 9 cm /obr. 16: 8/.

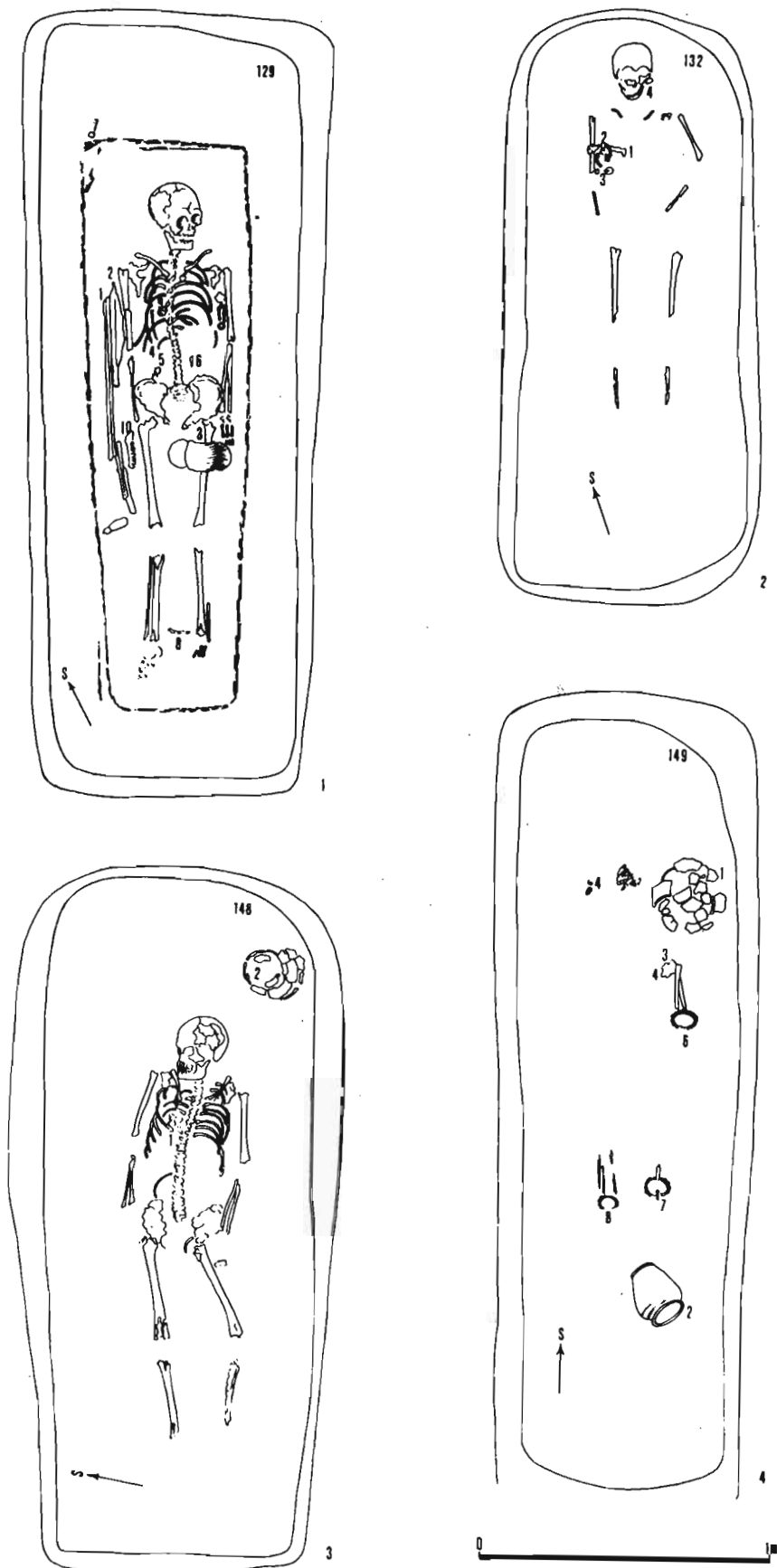
6. Zlomky železnej drôtenej spony s vinutím veľkého priemeru; počet závitov nemožno určiť; d. vinutia 2 cm, $\emptyset$ vinutia 1,5 cm /obr. 16: 7/.

7. Železný bodec kopije kužeľovitého tvaru, v ktorom sa zachovali drobné zvyšky dreva; d. 6,5 cm, $\emptyset$ 3,5 cm /obr. 17: 5/.

8. Zlomky okrajového kovania štítu zo železného plechu, v ktorých sa zachovali zvyšky dreva; d. 1,8-2,5 cm, $\emptyset$ 0,7 cm /obr. 16: 9-12/.

9. Železná drôtená spona s mierne klenutým lúčikom a pripojenou pätkou, členenou malou guľôčkou. Obojstranné dvojnásobné vinutie s vonkajšou tetivou; d. 9 cm, d. vinutia 2,4 cm, $\emptyset$ vinutia 1,7 cm /obr. 16: 6/.

10. Zvieracie kosti.

Obr. 7. Nechvalín. 1 - hrob 129; 2 - hrob 132; 3 - hrob 148; 4 - hrob 149

H r o b 132

Hrobová jama 210 x 89 cm so zaoblenými rohmi, zahĺbená do ílovitopiesčitého podlažia. Steny kolmé, dno rovné. Orientácia SV-JZ /16°-196°/. Zásyp piesčitý, šedohnedý. Zachovaná hĺbka 78 cm, približne 70 cm odobrané buldozénom. Kostra ženy /20-30 r./ ležala vo vystretej polohe naznak. Zachovali sa len zlomky lebky a kosti horných a dolných končatín. Ľavá horná končatina mierne ohnutá v lakti, pravá pozdĺž tela. Medzi pravou ramennou kosťou a rebrami zlomkovite zachovaná schránka z organickej hmoty /1/, vedľa nej spona /2/ a náramok /3/, po ľavej strane lebky zlomok ďalšej spony /4/. /Obr. 7: 2./

1. Schránka z organickej hmoty; 4,5 x 3 cm, v. 2,5 cm /zachovala sa v drobných zlomkoch/.

2. Bronzová spona s oblúkovite klenutým hladkým lúčikom a voľnou pretiahnutou pätkou, členenou guľkou. Obojstranne dvojnásobné vinutie; d. 3,7 cm, d. vinutia 1,1 cm, Ø vinutia 0,7 cm /obr. 18: 2/.

3. Bronzový liaty náramok, členený masívnymi vývalkami. Na koncoch väčšie vývalky; Ø 6,2 x 5,4 cm /obr. 18: 1/.

4. Zlomky pomerne veľkej železnej spony - obojstranne pätnásobné vinutie s vonkajšou tetivou a masívna ozdobná guľôčka z pätky; d. vinutia 5,6 cm, Ø vinutia 2 cm, Ø guľôčky 2 cm /obr. 18: 3-4/.

H r o b 148

Hrobová jama 244 x 95 cm so zaoblenými rohmi, zahĺbená do piesčitoílovitého podlažia. Orientácia V-Z /79°-259°/. Zásyp piesčitý, zmiešaný s drobnými zrnkami humusu. Steny kolmé, dno rovné. Zachovaná hĺbka 65 cm, približne 70 cm odobrané buldozénom. Kostra muža /30-50 r./, pomerne dobre zachovaná, ležala naznak vo vystretej polohe. Lebka, posunutá k pravému plecu, spočívala na pravej spánkovej kosti. Horné končatiny pozdĺž tela. Članky prstov sa nezachovali. Ľavá dolná končatina mierne ohnutá v kolene. Dĺžka kostry 145 cm. Na ľavej polovici hrudníka spona /1/, v severovýchodnom rohu jamy nádoba /2/. /Obr. 7: 3./

1. Železná drôtená spona s vysoko klenutým lúčikom a voľnou pätkou, zdobenou veľkým diskom. Pero trojnásobne vinuté po oboch stranách s vonkajšou tetivou; d. 7 cm, d. vinutia 3 cm, Ø vinutia 1,5 cm, Ø guľôčky 1,5 cm /obr. 12: 7/.

2. Situlovitá nádoba v drobných zlomkoch s mierne roztvoreným ústím so zaobleným okrajom a s nízkym hrdlom, členeným obvodovým rebrom. Materiál - jemne plavená hlina tmavošedej farby, nekvalitne vypálená, drobnivá; povrch hladký; 10 x 5 cm /obr. 12: 8/.

H r o b 149

Hrobová jama 288 x 95 cm s mierne zaoblenými rohmi, zahĺbená do ílovitopiesčitého podlažia. Orientácia S-J /4°-184°/. Zásyp hlinitopiesčitý. Steny kolmé, dno rovné. Zachovaná hĺbka 118 cm, približne 60 cm odobrané buldozénom. Z kostry zostali iba zlomky lebky, horných a dolných končatín. Dĺžku kostry nemožno určiť. V severnom rohu nádoba /1/, v južnom rohu ďalšia /2/, v blízkosti prvej nádoby železný predmet /3/, zlomky spony /4/, trubička so zvyškami textilí /5/, na pravej ruke náramok /6/, na dolných končatinách dva kruhy /7, 8/. /Obr. 7: 4./

1. Dno nerekonštruovateľnej nádoby. Materiál - jemne plavená hlina, pomerne slabo vypálená, farba tmavošedá, povrch hladký; zachov. v. 5 cm, Ø dna 6 cm /obr. 19: 7/.

2. Situlovitá nádoba so zosilneným zaobleným okrajom a s nízkym hrdlom, oddeleným od pliec širokým rebrom. Ploché dno odsadené od tela prstencom.

Materiál hrubozrnný, pomerne dobre vypálený; farba svetlohnedá, miestami tmavé škvrny. Povrch hladý, značne porušený šupinovitým odpadávaním poťahovej vrstvičky; v. 17 cm, Ø ústia 11 cm, Ø vydutia 17 cm, Ø dna 9 cm /obr. 19: 8/.

3. Zlomok železného plechového kovania so štyrmi nitmi z bližšie neurčiteľného predmetu. Po celej ploche zachované zvyšky dreva /nevhodné na analýzu/; 4 x 4,5 cm /obr. 19: 1/.

4. Zlomok železnej spony s guľovitou pätkou a viacnásobným vinutím s vonkajšou tetivou; Ø vinutia 0,5 cm, Ø guľôčky 1 cm /obr. 19: 3/.

5. Zlomok bližšie neurčiteľného predmetu z trubičkovite zohnutého železného plechu. Vnútri sa zachovali zvyšky dreva a na povrchu zostatky textílií. Pravdepodobne súčasť nálezu č. 3; zachov. d. 4 cm /obr. 19: 2/.

6. Bronzový liaty náramok, členený masívnymi vývalkami. Konce s väčšími vývalkami tvaru sploštenej guľôčky; Ø 7,5 x 6 cm /obr. 19: 4/.

7.-8. Zlomky dvoch nánožníkov z tenkého bronzového plechu, zvinutého do dutej trubičky. Sev na vnútornej strane neuzavretý. Nánožníky po obvode zdobené trojicami znútra vytláčaných bradaviek, ohraničených sústrednými krúžkami. Konce zúžené a možno ich zasunúť a zaistiť pomocou otvorov. Vnútri nánožníkov stopy po bližšie neurčenej tmavej hmote; Ø 7 cm /obr. 19: 5, 6/.

H r o b 150

Hrobová jama 233 x 94 cm s mierne zaoblenými rohmi, zahĺbená do ílovitopiesčitého podlažia. Steny kolmé, dno rovné. Orientácia SSZ-JJV /334°-154°/. Zásyp piesčitý, zmiešaný s drobnými zrnkami humusu. Zachovaná hĺbka 80 cm, približne 50 cm odobrané buldozénom. Kostra zväčša strávená. Zachovali sa zlomky lebky a fragment stehennej kosti. Medzi stenou hrovej jamy a pravou stranou lebky nádoba /1/, približne v mieste pravej ruky náramok /2/. /Obr. 8: 1./

1. Situlovitá nádobka s roztvoreným ústím a so zosilneným okrajom, nad nízkym hrdlom. Vydutie v hornej polovici. Steny spodnej časti prehnuté dovnútra, vytvárajú náznak nôžky odsadenej od prstencovitého dna. Materiál - jemne plavená hlina, tvrdo vypálená; farba tmavošedá, povrch hladý. Na dne sústredné kruhy; v. 15 cm, Ø ústia 14 cm, Ø vydutia 17 cm, Ø dna 10 cm /obr. 18: 7/.

2. Náramok zo železnej tyčinky kruhového prierezu s mierne zaoblenými koncami; Ø 7 x 5,4 cm, Ø tyčinky 0,6 cm /obr. 18: 5/.

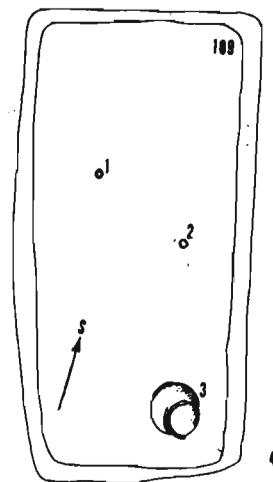
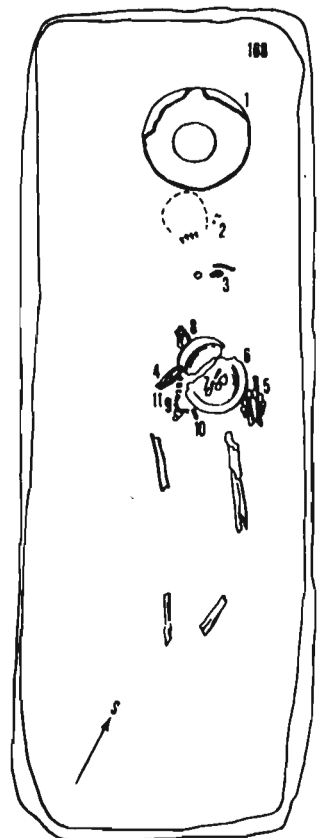
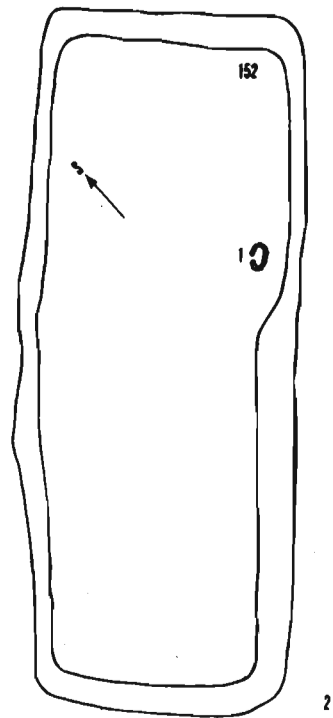
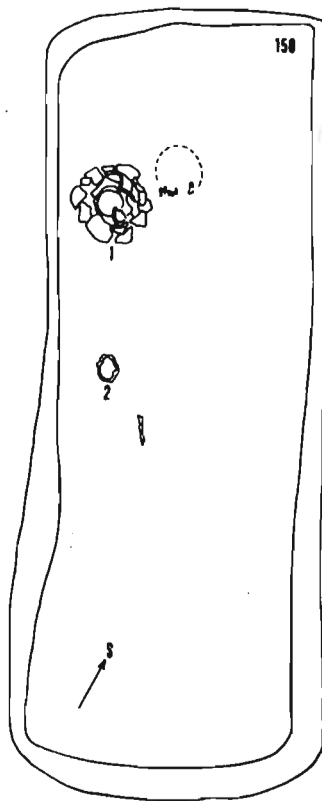
H r o b 152

Hrobová jama 210 x 85 cm s mierne zaoblenými rohmi, zahĺbená do tvrdého ílovitopiesčitého podlažia. Steny šikmé, dno rovné. Orientácia SSV-JJZ. Zásyp hlinítopiesčitý, tmavošedý. Zachovaná hĺbka 25 cm, približne 50 cm odobrané buldozénom. Kostra sa nezachovala. Pri východnej stene náramok /1/. /Obr. 8: 2./

1. Bronzový náramok so zosilnenými koncami a s telom zdobeným po obvode jemnými vývalkami; Ø 6,8 x 5,5 cm /obr. 18: 6/.

H r o b 168

Hrobová jama 244 x 87 cm s mierne zaoblenými rohmi, zahĺbená do hlinítopiesčitého podlažia. Steny kolmé, dno rovné. Orientácia SSZ-JJV /334°-154°/. Zásyp hlinítopiesčitý, zmiešaný s drobnými zrnkami humusu. Zachovaná hĺbka 75 cm, približne 70 cm odobrané buldozénom. Kostra ženy /20-30 r./ zväčša strávená. Zachovali sa zvyšky dlhých kostí horných a dolných končatín a ojedinelé zlomky lebky. V severnom rohu v blízkosti lebky nádoba /1/, vedľa nej časť železného predmetu neznámeho účelu /2/, pri ľavej kľúčnej kosti spona /3/, pri pravej panvovej kosti ďalšia spona /4/, na ľavej ruke navlečený náramok /5/, medzi

Obr. 8. Nechvalín. 1 - hrob 150; 2 - hrob 152; 3 - hrob 168; 4 - hrob 169

panvovými kosťami miska /6/, v nej zvieracie kosti /7/, medzi hrudným košom a panvou uložené tri spony /8, 9, 11/ a zlomky reťaze /10/, v zásype časť nádoby v črepech /12/. /Obr. 8: 3./

1. Situlovitá nádoba /hrdlo chýba/. Vydutie v hornej tretine výšky, steny v spodnej časti mierne prehnuté dovnútra. Dno prstencovite odsadené. Materiál - jemne plavená hlina, pomerne dobre vypálená; farba tmavošedá, povrch hladný; zachov. v. 31,5 cm, $\emptyset$ vydutia 30 cm, $\emptyset$ dna 15,4 cm /obr. 20: 15/.

2. Dva zlomky železného pliešku, na ktorom sú pripevnené drobné bronzové krúžky. Na povrchu miestami zvyšky tkaniny; 3 x 2,5 cm, 2 x 2 cm /obr. 20: 11, 12/.

3.-4. Dve bronzové spony s vysoko klenutým, mierne zosilneným lúčikom, voľnou pätkou, zdobenou veľkou guľôčkou a ukončenou vývalkovite členenou tyčinkou s malou polkruhovitou hlavičkou. Obojstranne štvornásobné vinutie s vonkajšou tetivou; d. 3,8 cm, d. vinutia 1,6 a 1,8 cm, $\emptyset$ vinutia 0,5 a 0,6 cm /obr. 20: 6, 7/.

5. Bronzový náramok z ôsmich pevných a dvoch šarnierom pripojených dutých hladkých pologulí. V pologuliach zvyšky bližšie neurčenej tmavej hmoty, ktorou boli vyplnené; $\emptyset$ 5,5 x 5 cm, $\emptyset$ pologule 2,2 x 1,4 cm /obr. 20: 14/.

6. Miska so zosilneným, von vyhnutým okrajom, esovite prehnutým hrdlom a a dovnútra prehnutým dnom. Materiál - jemne plavená hlina, pomerne dobre vypálená; farba svetlohnedá, povrch hladný; v. 6,5 cm, $\emptyset$ ústia 18,5 cm, $\emptyset$ dna 6 cm /obr. 20: 13/.

7. Zvieracie kosti.

8. Železná drôtená spona s dlhou pätkou, členenou guľôčkou, a mierne klenutým lúčikom, zachovaná v zlomkoch; d. 13,2 cm, $\emptyset$ vinutia 1,2 cm, $\emptyset$ guľôčky 1,4 cm /obr. 20: 1-5/.

9. Železná drôtená spona s pätkou členenou veľkou guľôčkou a mierne klenutým lúčikom, neúplne zachovaná; d. 8,8 cm, $\emptyset$ guľôčky 1,8 cm /obr. 20: 10/.

10. Zlomky reťazového opasku zo železných osmičkovitých článkov, obopnutých bronzovými svorkami, spájaných menšími železnými krúžkami. Reťaz ukončená železnou doštičkou kruhovitého tvaru. Na niektorých článkoch zvyšky tkanín; zachov. d. 85 cm, d. článku 2,3 cm /obr. 20: 16-27/.

11. Železná spona s bubienkovite rozšíreným lúčikom a voľnou pätkou, členenou malou guľôčkou. Obojstranné štvornásobné vinutie s vonkajšou tetivou; d. 3,5 cm, d. vinutia 1,6 cm, $\emptyset$ vinutia 0,7 cm /obr. 20: 8/.

12. Črepy z vydutia situlovitej nádoby. Materiál - jemne plavená hlina, pomerne dobre vypálená; farba z vonkajšej strany tmavošedá, z vnútornej tehlovočervená, povrch hladný; 10,5 x 7 cm /obr. 20: 9/.

H r o b 169

Hrobová jama 140 x 72 cm, zahĺbená do piesčitohlinitého podlažia. Steny kolmé, dno rovné. Orientácia SSZ-JJV /345°-165°. Zásyp hlinítopiesčitý, zmiešaný so zrnkami humusu, tmavošedý. Zachovaná hĺbka 20 cm, približne 60 cm odobrané buldozénom. Kostra sa nezachovala. V severozápadnom rohu náramok /1/, južne od neho ďalší /2/, pri južnej stene nádoba /3/. /Obr. 8: 4./

1. Sapropelitový náramok z tyčinky šošovkovitého prierezu; $\emptyset$ 5 cm /obr. 18: 9/.

2. Náramok bronzovej tyčinky s voľnými zosilnenými koncami, preloženými cez seba. Konce odsadené od tela rytou čiarou. Prierez tyčinky kruhový; $\emptyset$ 4,8 cm, $\emptyset$ tyčinky 0,3 cm /obr. 18: 8/.

3. Situlovitá nádoba s mierne roztvoreným ústím a so zosilneným okrajom, s nízkym, dovnútra prehnutým hrdlom, členeným širokým obvodovým rebrom a s odsadeným prstencovitým dnom. Materiál hrubozrnný, stredne vypálený; povrch svetlošedý, potiahnutý jemnou hlinkou, ktorá sa šupinovite odlupuje; v. 17 cm, $\varnothing$ ústia 12,4 cm, $\varnothing$ vydutia 16,6 cm, $\varnothing$ dna 9 cm /obr. 18: 10/.

H r o b 172

Hrobová jama 225 x 85 cm so zaoblenými rohmi, zahĺbená do piesčitého podlažia. Steny kolmé, dno rovné. Orientácia SV-JZ /350°-215°/. Zásyp hlinitopiesčitý, zmiešaný s drobnými zrnkami humusu tmavohnedej farby. Zachovaná hĺbka 70 cm, 70-80 cm odobrané buldozénom. Kostra muža zväčša strávená. Zachovali sa drobné zlomky lebky, dlhé kosti horných a dolných končatín. Dĺžku kostry nemožno určiť. Pozdĺž juhovýchodnej strany hrovej jamy okrajové kovanie zo štítu /1/, v južnom rohu pri dolných končatinách nádoba /2/, pri nej hrot kopije /3/, pozdĺž pravej hornej končatiny meč /4/, pri jeho rukoväti štyri terčovité krúžky /5/, vedľa nich dva krúžky /6, 7/, na rukoväti meča kruh /8/, vedľa neho zlomky spony /10/, na ľavej panvovej kosti zlomky puklice s dvoma nitmi /9/. /Obr. 9: 1./

1. Zlomky okrajového kovania štítu z tenkého stočeného plechu. Vnútri sa zachovali zvyšky dreva. Počet zlomkov 52; $\varnothing$ kovania 0,6-0,8 cm /obr. 21: 1-11/.

2. Črepy pravdepodobne z dvojkónickej nádoby so zosilneným okrajom. Na rozhraní hrdla a vydutia výzdoba rytým obvodovým žliabkom. Dno je rovné. Materiál - jemne plavená hlina, zle vypálená, šedohnedej farby, povrch potiahnutý jemnou vrstvou hlíny, ktorá sa šupinovite odlupuje; $\varnothing$ dna 10,5 cm, zach. v. 2 cm /obr. 21: 26-27/.

3. Železný hrot kopije s pomerne dlhou tuľajkou a úzkym pretiahnutým listom, zachovaný v zlomkoch; d. 29 cm, max. š. 5 cm, d. tuľajky 9,5 cm, $\varnothing$ tuľajky 1,6 cm /obr. 21: 25/.

4. Železný meč so zvyškom pošvy a medailónkovite tauzovaného nákončia, zachovaný v zlomkoch; d. 84 cm, max. š. 6 cm /obr. 21: 24/.

5. Štyri terčovité krúžky z tenkého bronzového pliešku s troma malými otvormi v strede prehnutom dovnútra. Dva krúžky zachované len zlomkovite. Na vnútornej strane krúžkov zvyšky bližšie neurčenej tmavej hmoty; $\varnothing$ 2,4-2,7 /obr. 21: 12, 13, 15, 16/.

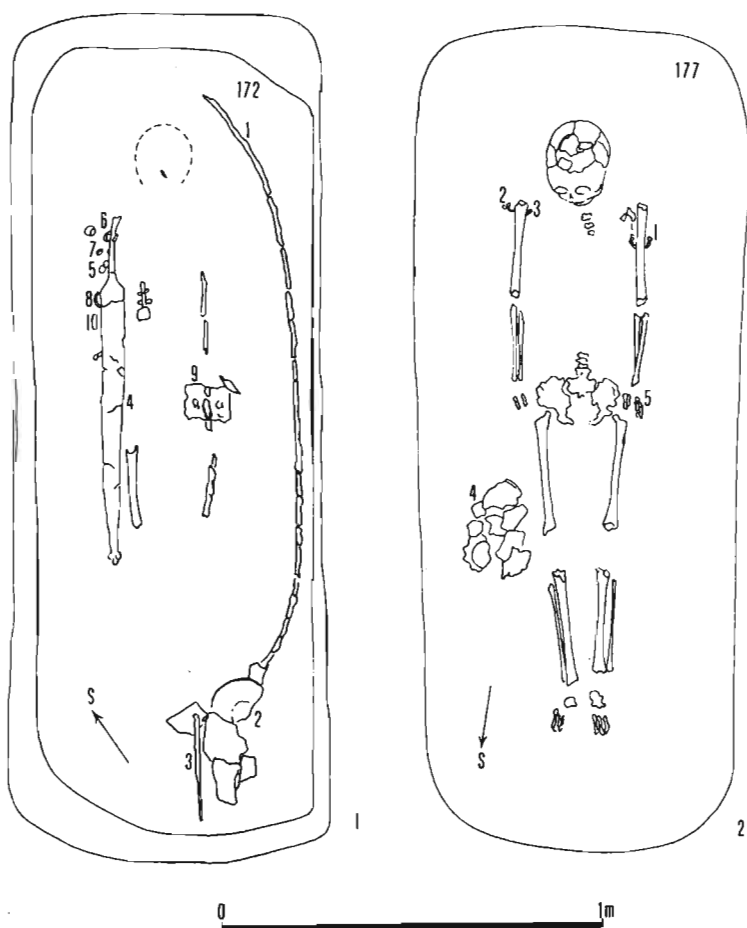
6. Dutý, uzavretý kruh zo železného plechu, zlomkovite zachovaný; $\varnothing$ 4 cm, hr. 0,8 cm /obr. 22: 4/.

7. Železný dutý krúžok z rúrky šošovkovitého prierezu, zachovaný vo dvoch zlomkoch. Vnútri krúžku čierna organická hmota; $\varnothing$ 3 cm, hr. 1 cm /obr. 21: 14/.

8. Masívny železný kruh z tyčinky kruhového prierezu s voľnými zaoblenými koncami, na povrchu veľmi korodovaný; $\varnothing$ 6 cm, $\varnothing$ tyčinky 1,9 cm /obr. 22: 5/.

9. Železná puklica v zlomkoch, pravdepodobne ločkovitého tvaru. Jeden fragment mierne klenutý. Na povrch štítu bola pripevnená nitmi s kotúčovitými hlavicami. Rozmery puklice in situ: d. 12 cm, š. 8 cm, $\varnothing$ hlavice nitu 1,4-1,8 cm /obr. 21: 17, 23/.

10. Zlomky železnej drôtenej spony s veľkou guľôčkou na päťke a obojstranne dvojnásobným vinutím s vonkajšou tetivou; d. vinutia 3,3 cm, $\varnothing$ vinutia 2,2 cm, $\varnothing$ guľôčky 2,5 cm /obr. 22: 1-3/.

Obr. 9. Nechvalín. 1 - hrob 172; 2 - hrob 177

H r o b 177

Hrobová jama 220 x 88 cm so zaoblenými rohmi, zahĺbená do ílovitopiesčitého podložia. Steny kolmé, dno rovné. Orientácia JJV-SSZ /170°-350°/. Zásyp ílinitopiesčitý, zmiešaný so zrnkami humusu. Zachovaná hĺbka 60 cm, približne 70 cm odobrané buldozénom. Kostra ženy /20-30 r./, pomerne dobre zachovaná okrem rebier /nezachovali sa/, ležala naznak vo vystretej polohe. Lebka sklonená ku kľúčnym kostiam, horné končatiny pozdĺž tela. Dĺžka kostry 164 cm. Na ľavej ramennej kosti náramok /1/, na pravej dve spony /2, 3/, pri ľavej ruke prsteň /5/, medzi pravou dolnou končatinou a stenou hrovej jamy nádoba /4/. /Obr. 9: 2./

1. Zlomok náramku zo železnej tyčinky kruhového prierezu; Ø 7 cm, Ø tyčinky 0,4 cm /obr. 22: 7/.

2. Železná spona s bubienkovitým lúčikom a obojstranným štvornásobným vinutím s vonkajšou tetivou; d. 4,6 cm, d. vinutia 2,5 cm, Ø vinutia 1 cm /obr. 22: 6/.

3. Železná spona s bubienkovite rozšíreným lúčikom a sedemnásobným vinutím po oboch stranách, zlomkovite zachovaná. Vinutie spony z jemného drôtika /obr. 22: 9, 10/.

4. Situlovitá nádoba s roztvoreným ústím a so zaobleným okrajom, s nízkym, prehnutým hrdlom, oddeleným od pliec úzkym obvodovým rebrom, a prstencovitým dnom, odsadeným od tela. Materiál - jemne plavená hlina, stredne vypálená; povrch svetlošedý, potiahnutý jemnou hlinkou; v. 18 cm, Ø ústia 16,4 cm, Ø dna 10 cm, Ø vydutia 20 cm /obr. 22: 11/.

5. Zlomok prsteňa sedlovitého tvaru z tenkého bronzového drôtika kruhového prierezu; Ø 1,5 cm, Ø drôtu 0,2 cm /obr. 22: 8/.

ROZBOR POHREBISKA A POHREBNÉHO RÍTU

Ch a r a k t e r i s t i k a p o h r e b i s k a

Pohrebisko malo nepravidelný pretiahnutý tvar, orientované bolo v smere SV-JZ. Podobne orientované pohrebisko bolo objavené v Brne-Maloměřiciach /Poulik 1942, plán pohrebiska/ a v Lovčičkách /Ludikovský 1958b, s. 46/. Vzdialenosť medzi najsevernejším /152/ a najjužnejším hrobom /122/ činila asi 50 m. Pomerne veľká vzdialenosť /60 m/, vzhľadom na celkový počet hrobov, bola medzi

najzápadnejšie /122/ a najvýchodnejšie situovaným hrobom /172/. Jednotlivé hroby boli pomerne výrazne dislokované. Vzdialenosť medzi nimi sa pohybovala priemerne medzi 7-8 m. Len hroby 101, 108 a 132 boli tesne vedľa seba a tvorili akýsi rad, do ktorého by sme mohli zahrnúť aj hroby 105, 107 a 127. Vzhľadom na to, že rovnako orientované hroby 101, 108 a 132 boli tesne vedľa seba, môžeme predpokladať ich pôvodné označenie na povrchu. To je zrejme dôvod, prečo pri hroboch z doby laténskej zisťujeme superpozíciu len zriedkavo. Na pohrebisku v Nechvalíne sa nezaregistrovala superpozícia laténskych hrobov. Len hroby 98 a 127 boli čiastočne narušené pri hĺbení slovanských hrobov.

Pozoruhodná situácia nastala pri hĺbení slovanského hrobu 97, situovaného tesne pri laténskom hrobe 98. Obidva hroby boli rovnako orientované, ale kostra v laténskom hrobe ležala v smere J-S, v slovanskom hrobe opačne S-J. Pri hĺbení hrobu 97 bola čiastočne porušená stena hrobu 98, avšak kostra s nálezmi zostali neporušené. Laténsky hrob 127 bol narušený severovýchodným rohom slovanského veľmožského hrobu 126. Kostra z hrobu 127 sa nezachovala, pravdepodobne bola pri hĺbení hrobu 126 zničená, prípadne strávená ako v hrobe 169. Drobné nálezy z hrobu 127 sa našli v zásype. Vykrádanie hrobov nebolo v Nechvalíne zistené, i keď hroby narušené pre tento dôvod sa na laténskych pohrebiskách vyskytujú pomerne často. Napríklad na lokalite Hurbanovo-Bohatá /Rejholcová 1977, s. 53/ počet vykradnutých hrobov tvoril 75 %.

Pohlavie sa dalo určiť len v 13 prípadoch z celkového počtu 19 hrobov. V šiestich hroboch /105, 127, 149, 150, 169, 152/ sa kostra buď nezachovala, alebo len veľmi zle, takže nemohla byť podrobená antropologickému rozboru. Podľa nálezov v hroboch 105, 127, 149 a 152 môžeme konštatovať, že išlo o pohreby žien. V hroboch 127 a 169, kde sa kostra nezachovala, predpokladáme podľa veľkosti nálezov a rozmerov jamy pochované dieťa /obr. 8: 4/.

T v a r a r o z m e r y h r o b o v ý c h j á m

Hrobové jamy boli zahĺbené do tvrdého ílovitopiesčitého podložia. Zásyp sa farebne odlišoval od podložia až po dôkladnom začistení plochy. Väčšinou mali hroby rovnaký sprašový, prípadne piesčitý zásyp, zmiešaný s drobnými zrnkami humusu alebo tvrdými väčšími či menšími kúskami pieskovca. V niektorých prípadoch sa nelíšil farbou, ale väčšou sypkosťou materiálu. Sypký hrobový zásyp bolo možné určiť pomerne spoľahlivo za pomoci tenkej zahrotenej tyče zabodávanej do podložia.

Jamy mali obdĺžnikový tvar, rohy mierne zaoblené. Tento tvar sa vyskytoval pri väčšine hrobov. Menšie odlišnosti môžeme vidieť v zaoblení rohov /hroby 98, 100, 101 a ď./, prípadne v zúžení v miestach dolných končatín, /hroby 98, 108, 122/. Výnimku tvorí hrobová jama 105, ktorá je v mieste dolných končatín rozšírená /obr. 5: 4/. Steny jám sú kolmé, dno rovné. Len v hrobe 105 tvorila SSV stena previs, ostatné steny boli kolmé.

V nasledujúcom prehľade uvedieme maximálne a minimálne rozmery hrobových jám vzhľadom na pohlavie pochovaných.

Tab. 2. Maximálne a minimálne rozmery hrobových jám

Kategória	Rozmer	Maximum	Hrob	Minimum	Hrob
muži	dĺžka	273	129	225	172
ženy		288	149	210	101
deti		186	127	140	169
muži	šírka	103	129	80	98
ženy		112	100	87	168
deti		84	127	72	169
muži	hĺbka	170	98	130	122
ženy		180	149	70	108
deti		150	127	80	169

Tab. 3. Priemerné rozmery hrobových jám

Muži			Ženy	Deti
bojovníci		nebojovníci		
Dĺžka	245	242	226	163
Šírka	98	87	93	78
Hĺbka	136	155	124	115

Z prehľadu vyplýva, že hroby mužov /i keď početne menej zastúpené/ majú väčšie rozmery jám než hroby žien. Nepatrný rozdiel vidíme i medzi hrobmi bojovníkov a nebojovníkov.

V n ú t o r n á ú p r a v a h r o b o v ý c h j á m

V dvoch hrobch /107, 129/ sa zachytili stopy drevenej schránky, do ktorej bol mŕtvy uložený. Schránka sa pomerne dobre rysovala po celom obvode hrobovej jamy približne 15 cm nad kostrou. Dno a veko sa nezachovali po celej ploche, ale len v malých zlomkoch. Obidve schránky /rakvy?/ majú obdĺžnikový tvar, v dolnej časti boli v mieste dolných končatín zúžené. Podobná drevená schránka sa našla vo Veľkej Mani v hrobch 14 a 35 /Benadik 1953, s. 162/. Ukladanie obloženia nie je na laténskych pohrebiskách zvláštnosťou. V Blučine boli telá žien uložené do rakiev vydlabaných z kmeňa stromu /Ludikovský 1970, s. 520/.

P o l o h a k o s t i e r

Telesné pozostatky, uložené do piesčitoŕlovitej hliny, sa zachovali v zlom stave. V štyroch hrobch /127, 150, 152, 169/ sa kostra vôbec nenašla, pravdepodobne bola strávená. Pomerne dobre sa zachovala len kostra z hrobu 129. V ostatných hrobch boli kostry čiastočne strávené /98, 101, 122/, prípadne porušené tlakom buldozéra /107, 148, 177/. Vo väčšine hrobov boli mŕtvi uložení vo vystretej polohe naznak, s rukami položenými voľne pozdĺž tela. Menšie odchýlky sa zistili v polohe lebky. V hrobch 122 a 148 bola lebka pootočená doprava a ležala na spánkovej kosti, v hrobch 98 a 177 bola sklonená ku kľúčnym kostiam. Tieto zmeny v polohe lebiek mohli nastať druhotne pod tlakom zášypu. Ľavá horná končatina mŕtveho v hrobe 132 bola mierne ohnutá v lakti. Dolné

končatiny v hrobe 98 boli v dolnej časti prekrížené, v hrobach 148 a 168 mal mŕtvy ľavú dolnú končatinu mierne ohnutú. Takéto odchýlky v polohe končatín sú známe i z ostatných moravských pohrebísk; v podstate sú zanedbateľné. Významné sú v tom prípade, ak sú doložené antropologickým rozborom ako deformácie tela. Poznatky v tomto smere uvádza M. Čižmář /1978, s. 140/ z pohrebiska v Makotřasoch, kde niektoré odchýlky v polohách kostier sú následkami telesnej deformácie. Antropologickým rozborom sa zistil na lebke muža /30-50 r./ z hrobu 148 kruhový otvor s priemerom 5,5 mm. Pravdepodobne ide o trepanáciu.

O r i e n t á c i a k o s t i e r

V hrobach 127, 150, 152, 169 sa kostra nezachovala. V hrobe 150 zostala skupinka zubov, podľa ktorých bolo možné určiť polohu lebky i pravdepodobnú orientáciu kostry. V hrobach 152 a 169 sa dá určiť pravdepodobná orientácia kostry podľa rozloženia nálezov a tvaru jamy. V hrobe 152 sa bronzový náramok našiel v severnej, širšej časti jamky, asi pri hornej polovici tela. V hrobe 169 bola podobná situácia; náramky sa našli v severnejšej časti jamy, južná časť bola, podobne ako v hrobe 152, zúžená. Len v hrobe 127 sa orientácia kostry nedala určiť, pretože sa nálezy nezachovali v pôvodnej polohe, ale v zásype hrobovej jamy.

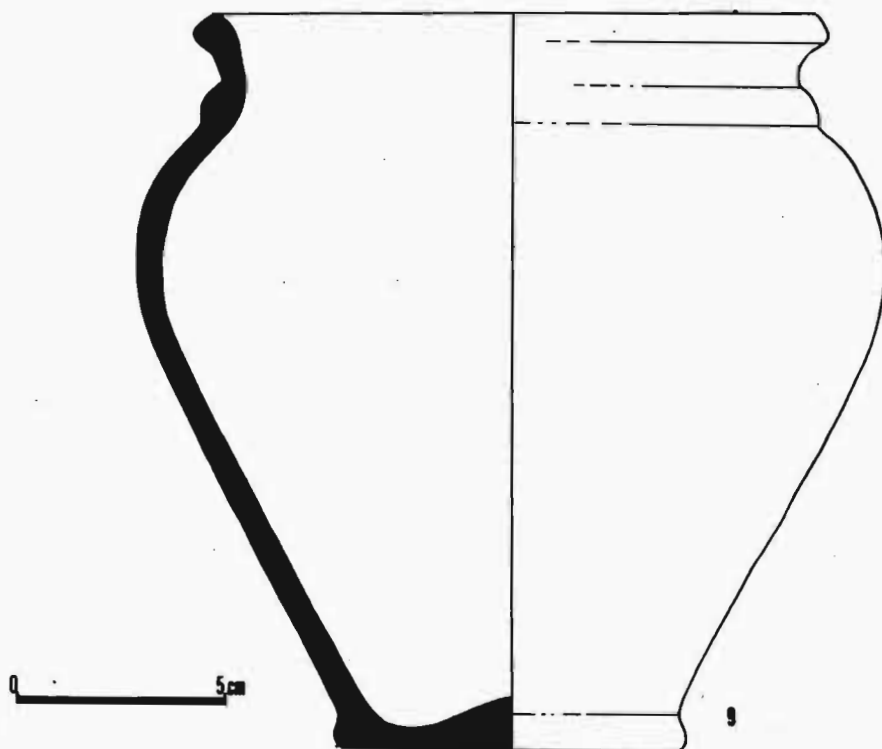
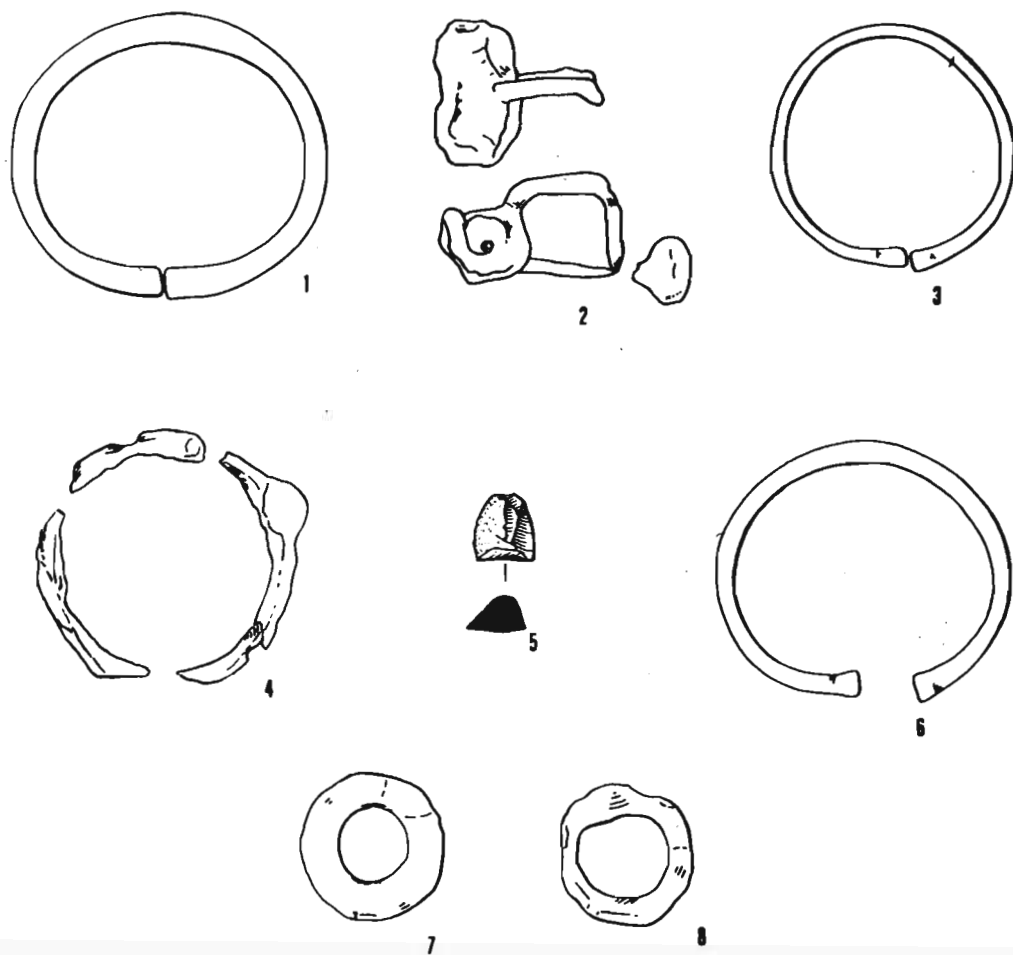
Tab. 4. Orientácia kostier

Orientácia	Muži		Ženy	Deti	Počet hrobov
	bojovníci	nebojovníci			
S-J	2		2		4
SSV-JJZ			2		2
SV-JZ	2		1		3
SSZ-JJV			2	1?	3
JJV-SSZ		1	1		2
JJZ-SSV			2		2
V-Z		1			1

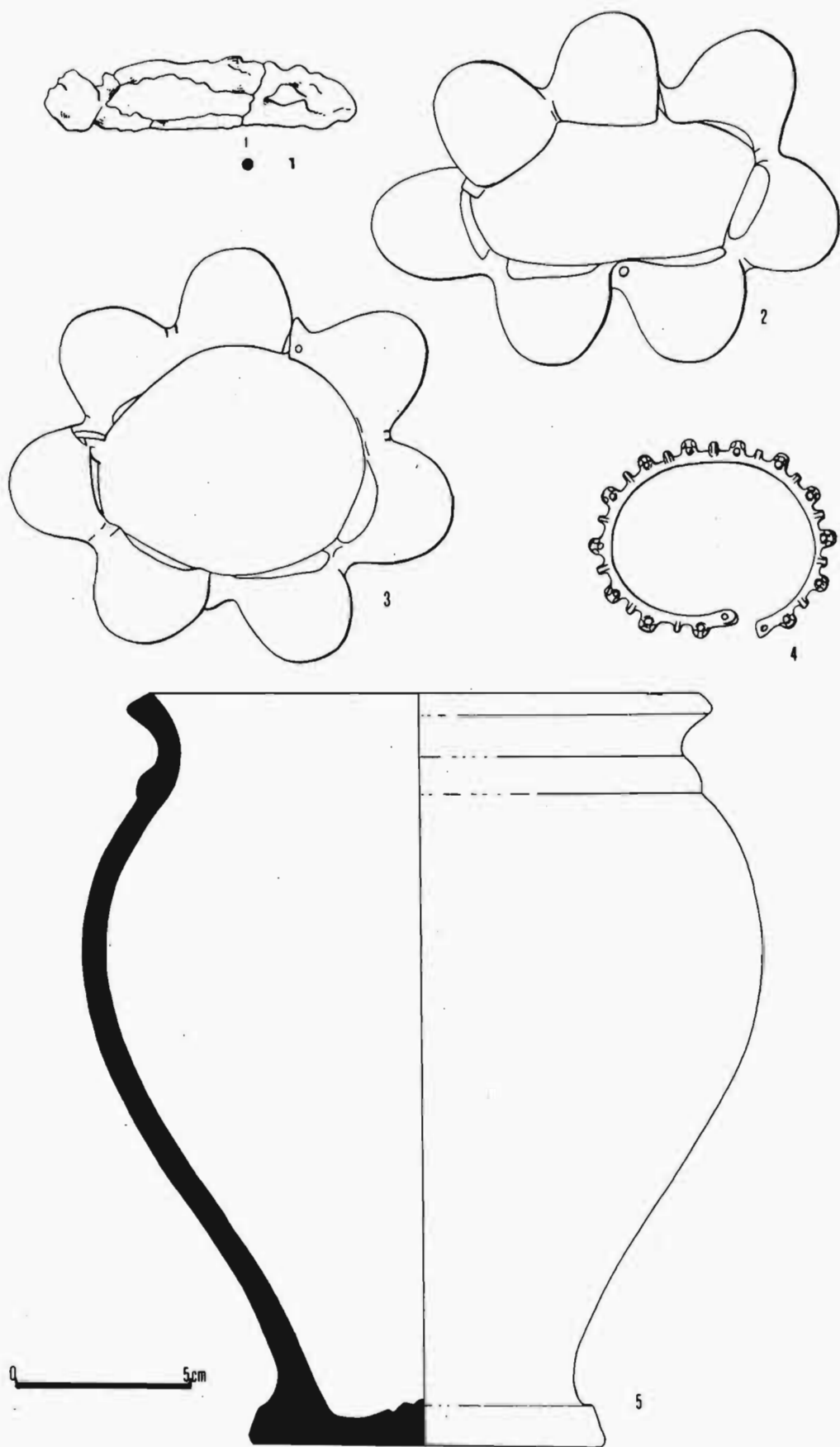
Z prehľadu vyplýva, že najpočetnejšie je zastúpená orientácia S-J. Ak berieme do úvahy aj menšie odchýlky, je to 12 hrobov. Takto orientované boli všetky bojovnícke hroby /115, 122, 129, 172/ a väčšina ženských hrobov /100, 107, 108, 132, 149, 150, 168/. Na druhom mieste sú odchýlky orientácie J-S /4 hroby/. Takto orientované boli tri kostry žien /101, 105, 177/ a v jednom prípade telo muža /98/. Hrob 148 /muž/ bol orientovaný V-Z. Orientácia Z-V sa nevyskytla. Prevaha orientácie S-J je na moravských pohrebiskách typická /Meduna 1961, s. 276/. Podľa M. Čižmáře /1972, s. 77/ až 90,1 % moravských hrobov je orientovaných S-J, iba 5,1 % J-S a 3,5 % pripadá na hroby orientované V-Z. Odlišne orientované bývajú najčastejšie bojovnícke hroby /Čižmář 1972a, s. 78/. V Nechvalíne boli odlišne orientované /J-S s menšími odchýlkami a V-Z/ hroby mužov a žien s malým počtom milodarov.

U m i e s t n e n i e n á l e z o v v h r o b o c h

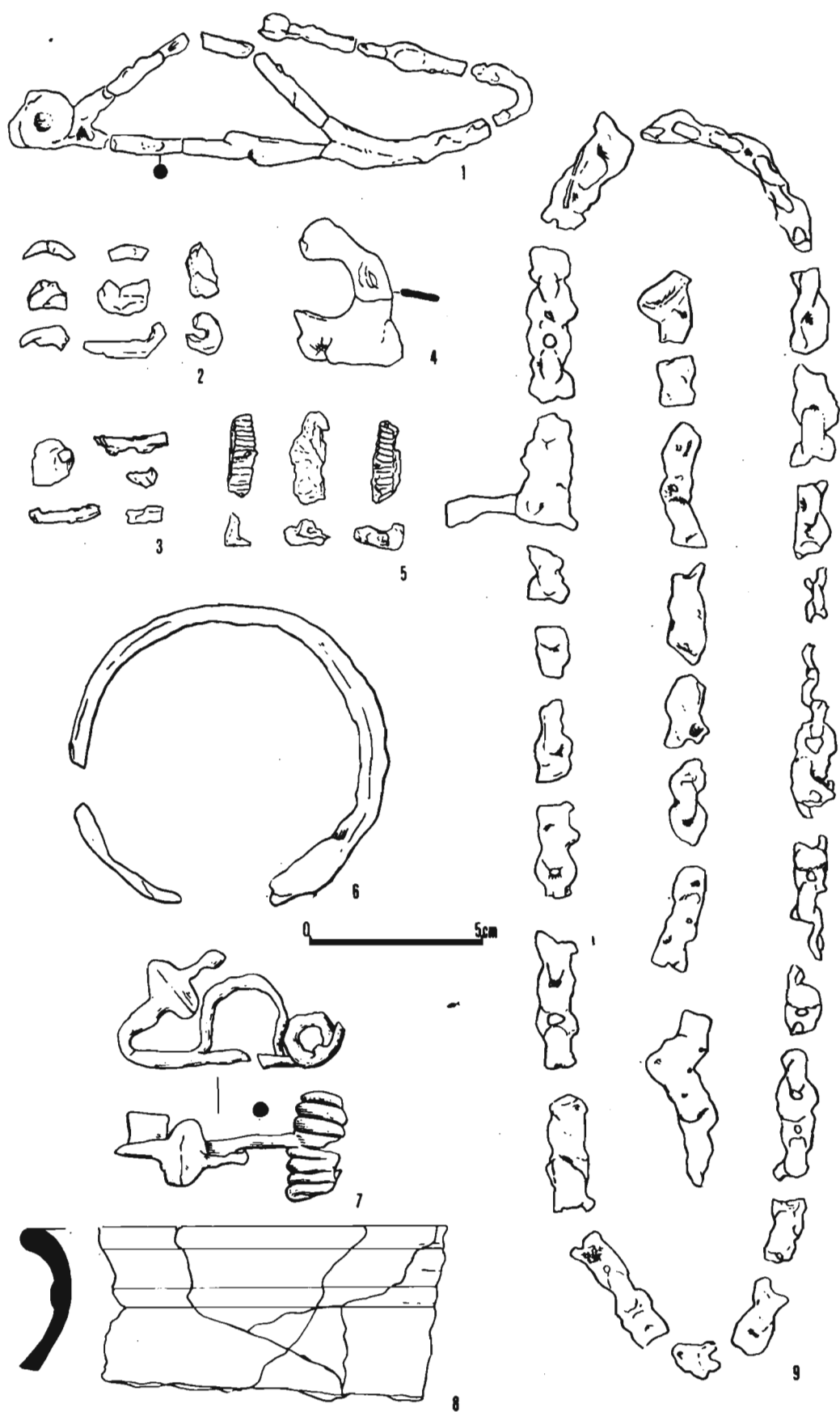
Pri kostrách sa nachádzali rôzne predmety, ktoré rozdeľujeme do troch základných skupín. Do prvej skupiny zaraďujeme súčasti odevu, t. j. spony, opasky a iné ozdobné predmety - šperky. Do druhej skupiny radíme zbrane a rôzne nástroje, ktoré patrili k osobnému majetku mŕtveho. Tretiu skupinu tvoria nádoby

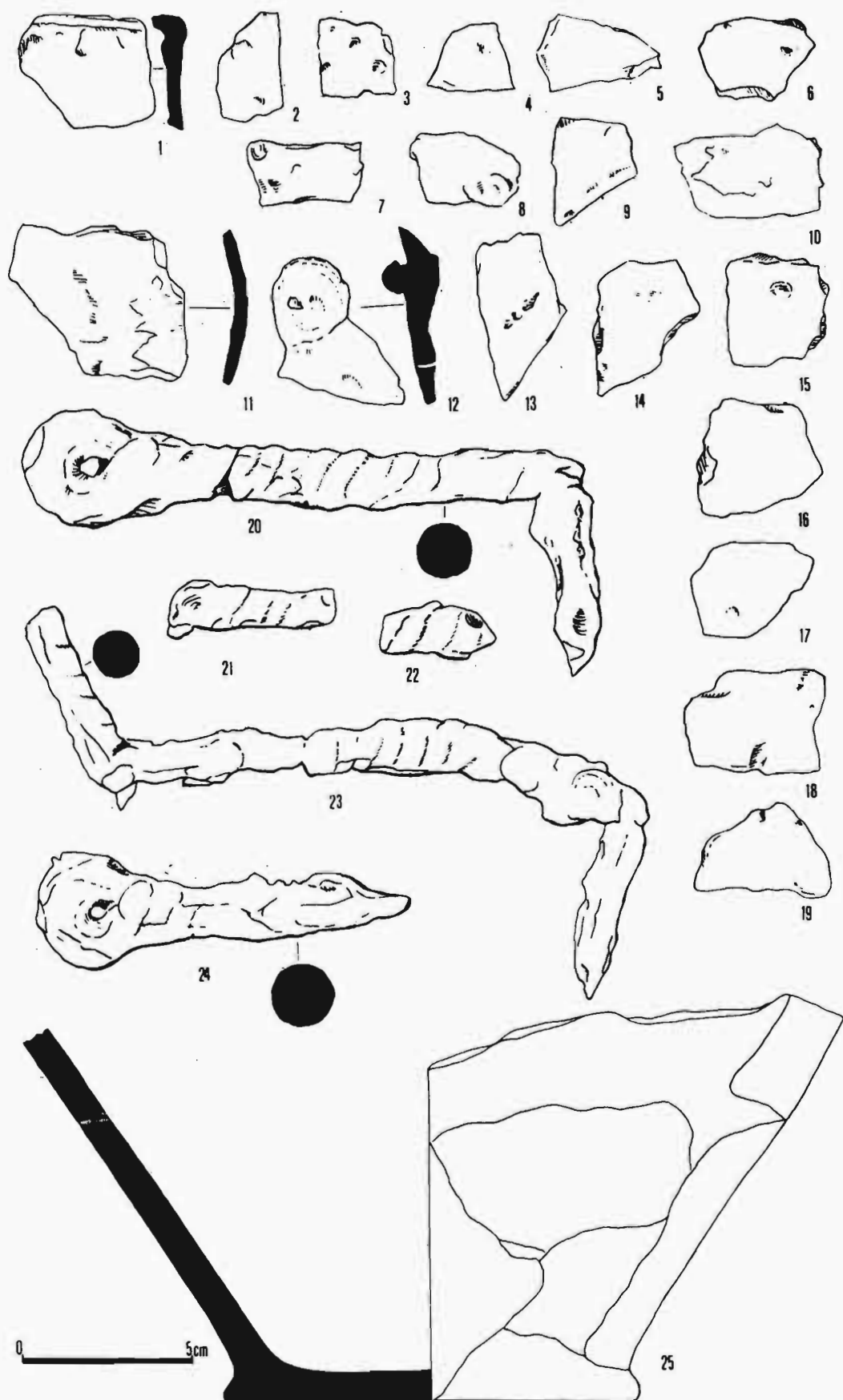
Obr. 10. Nechvalín. 1, 2 - hrob 98; 3, 5, 6 - hrob 100; 4 - hrob 101; 7-9 - hrob 105

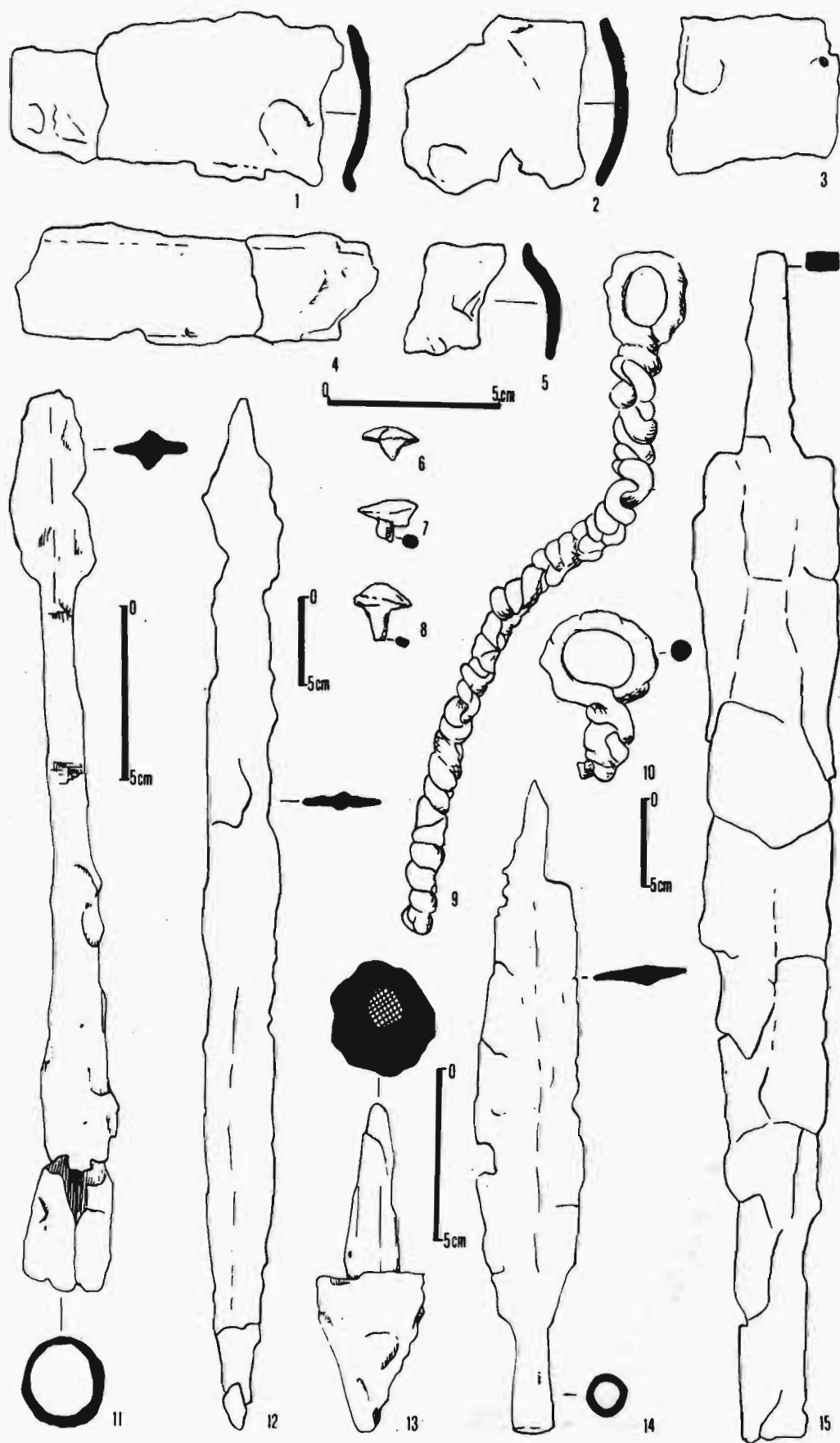
Obr. 11. Nechvalín. Hrob 107

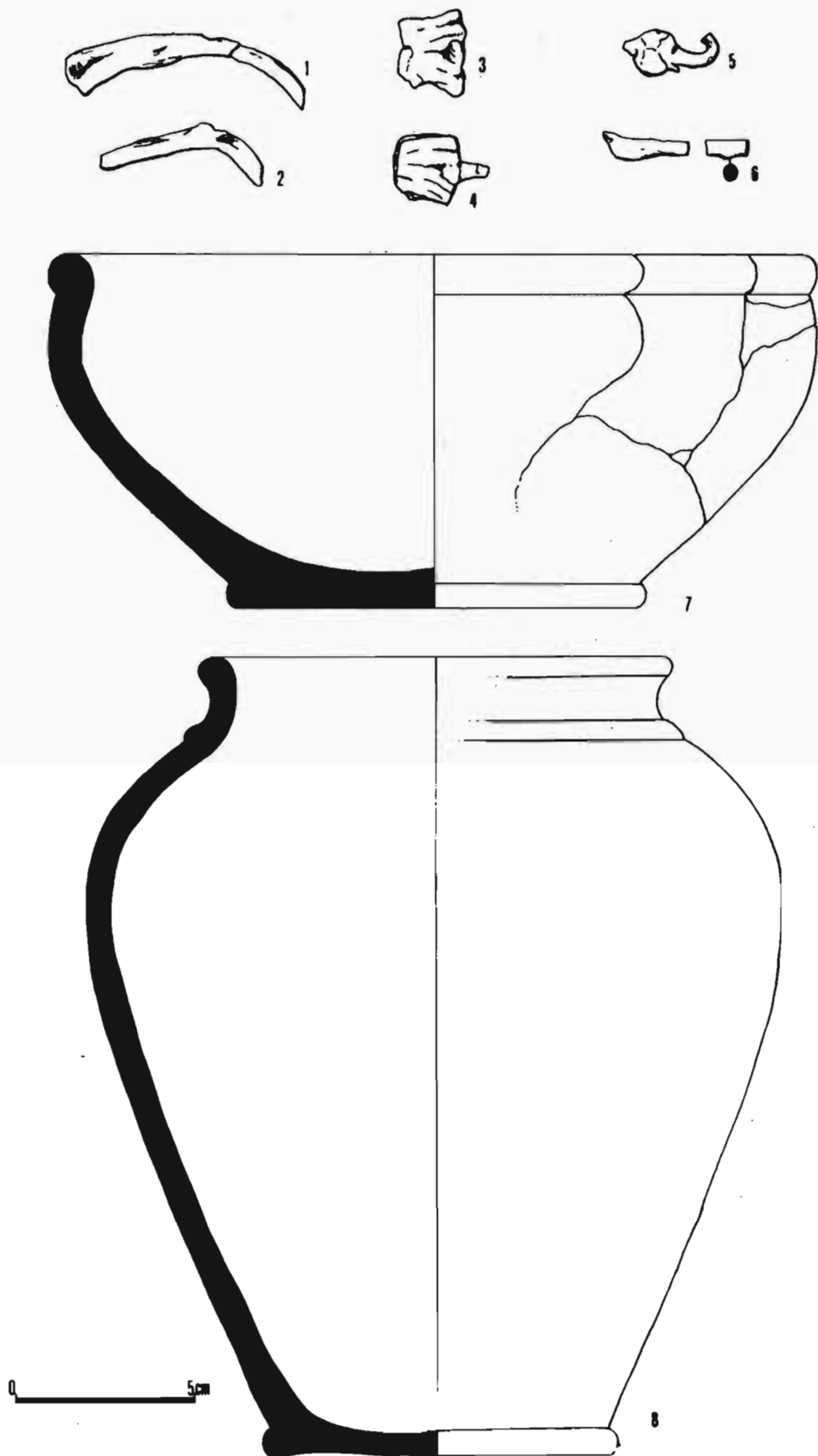
Obr. 12. Nechvalín. 1-5, 9 - hrob 107; 6 - hrob 108; 7, 8 - hrob 149

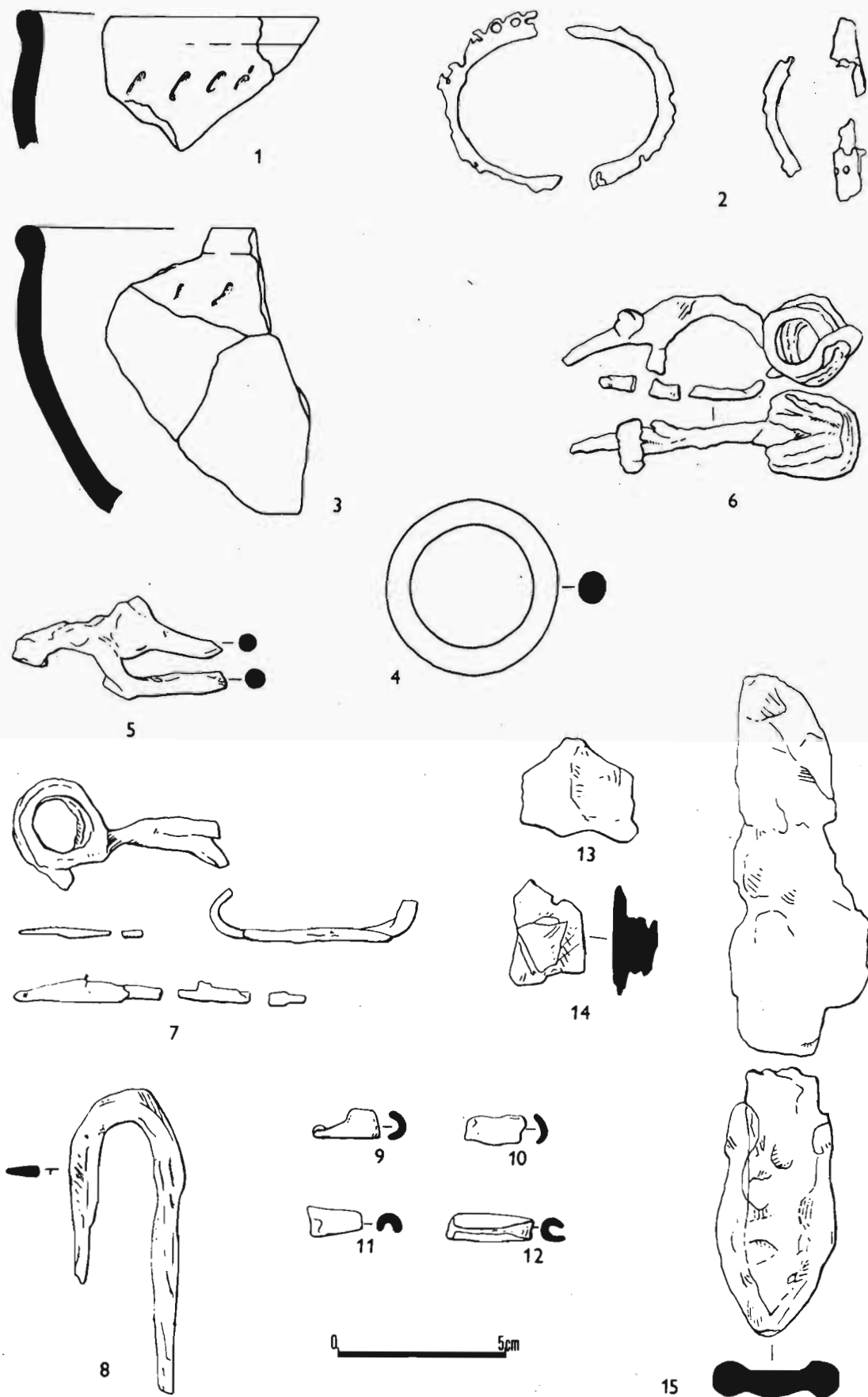
Obr. 13. Nechvalín. Hrob 115

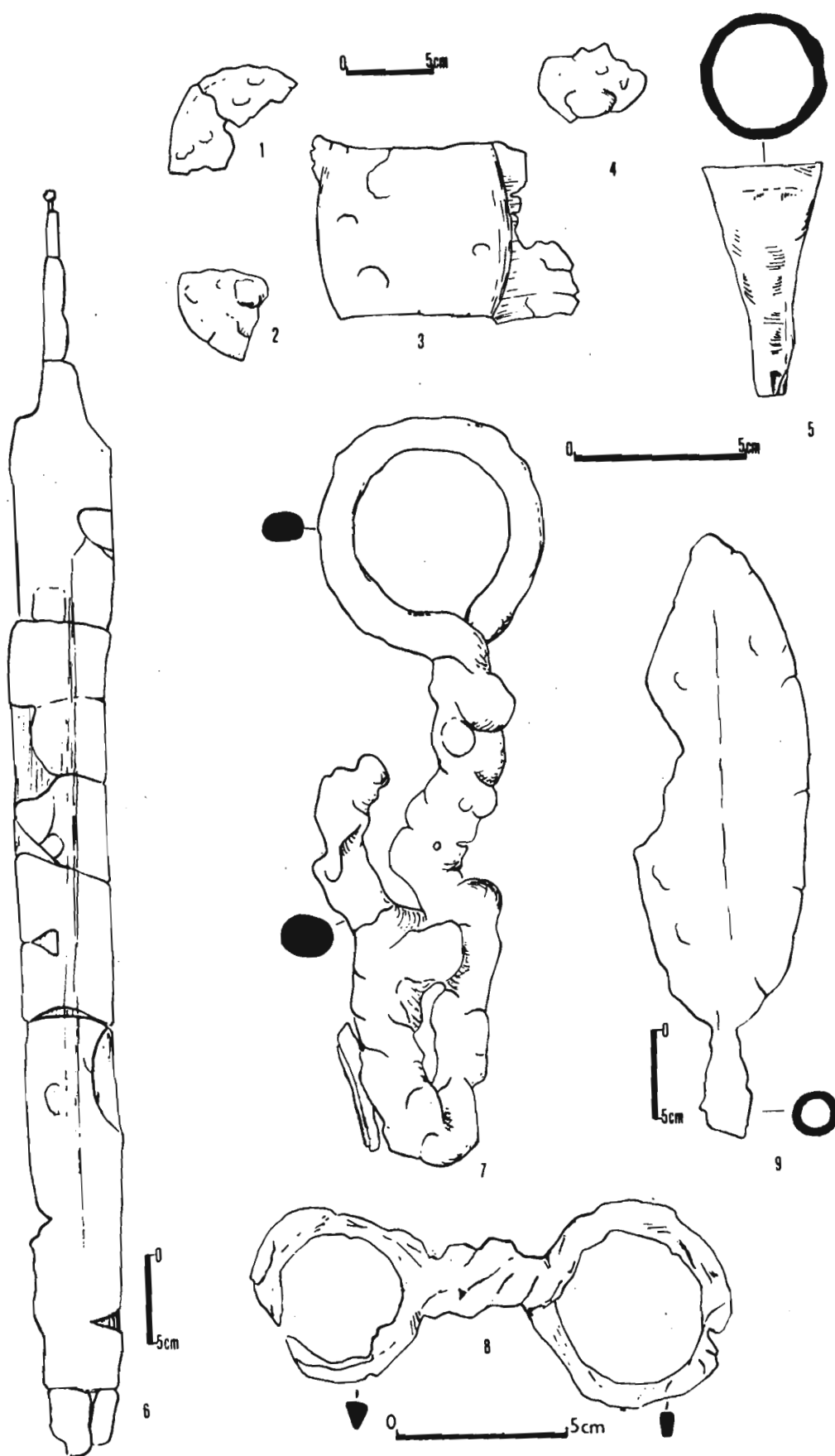
Obr. 14. Nechvalín. 1-10 - hrob 122; 11-13 - hrob 115; 14, 15 - hrob 122

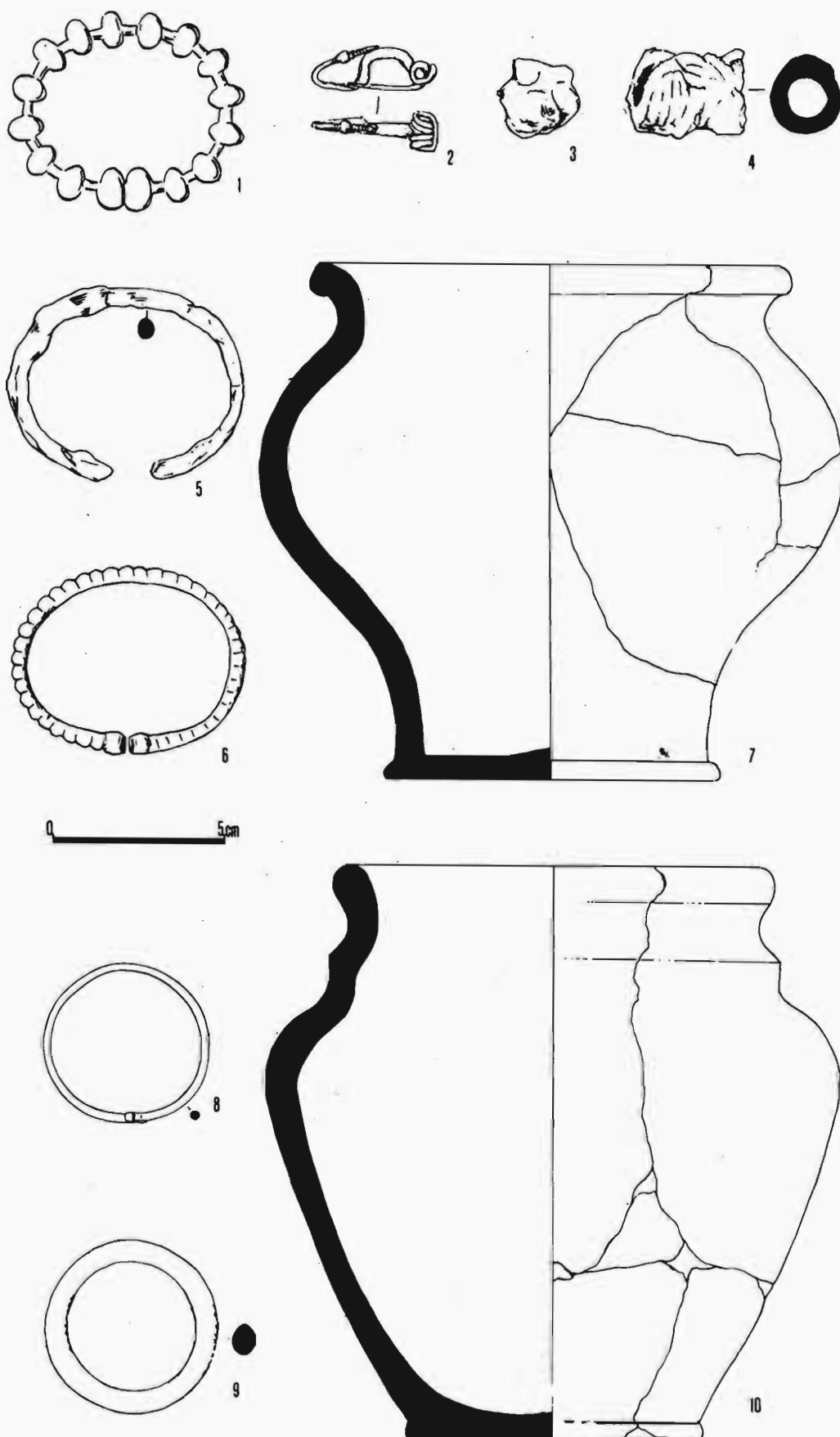
Obr. 15. Nechvalín. Hrob 122

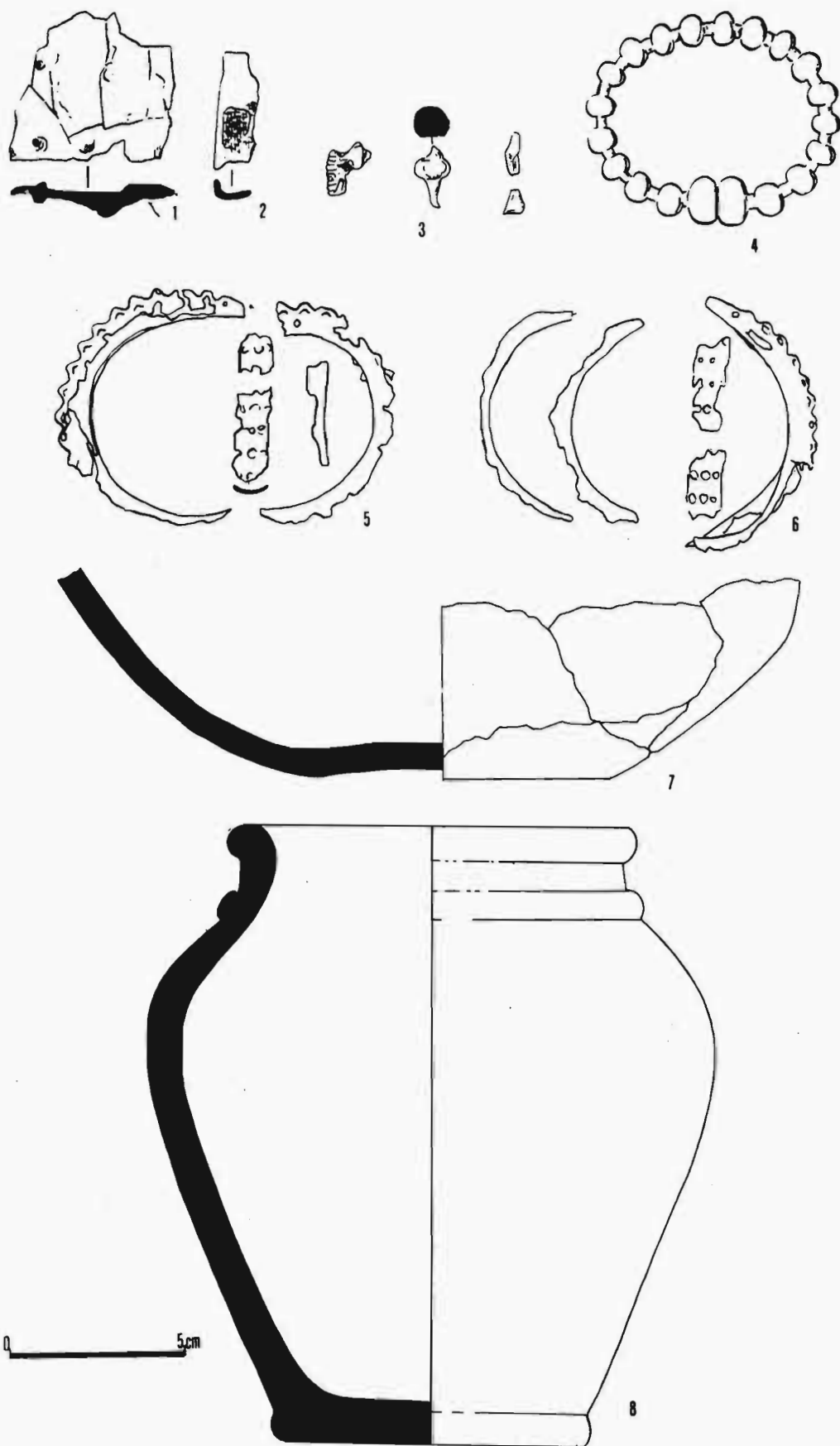
Obr. 16. Nechvalín. 1-5 - hrob 127; 6-15 - hrob 129

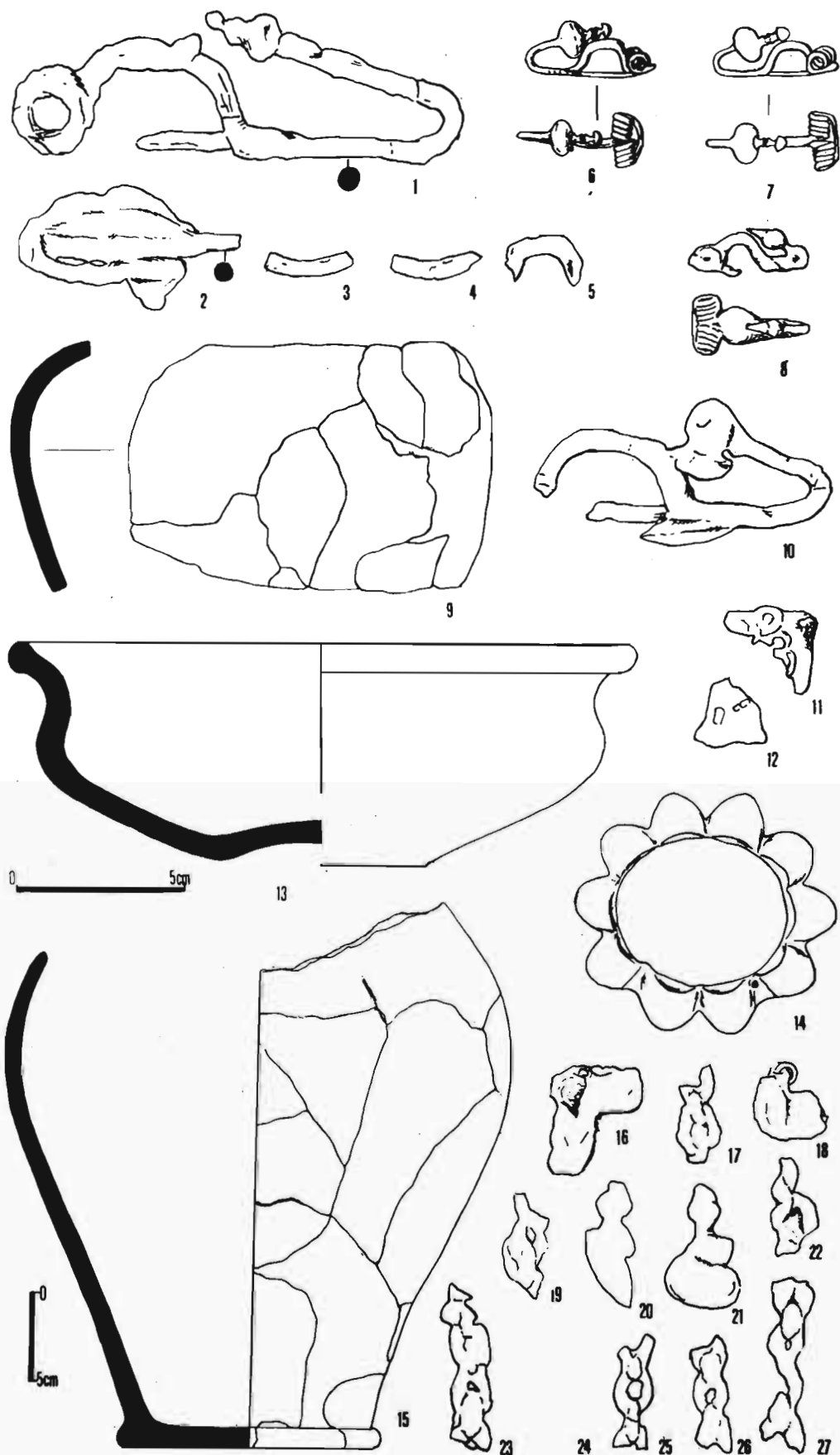
Obr. 17. Nechvalín. Hrob 129

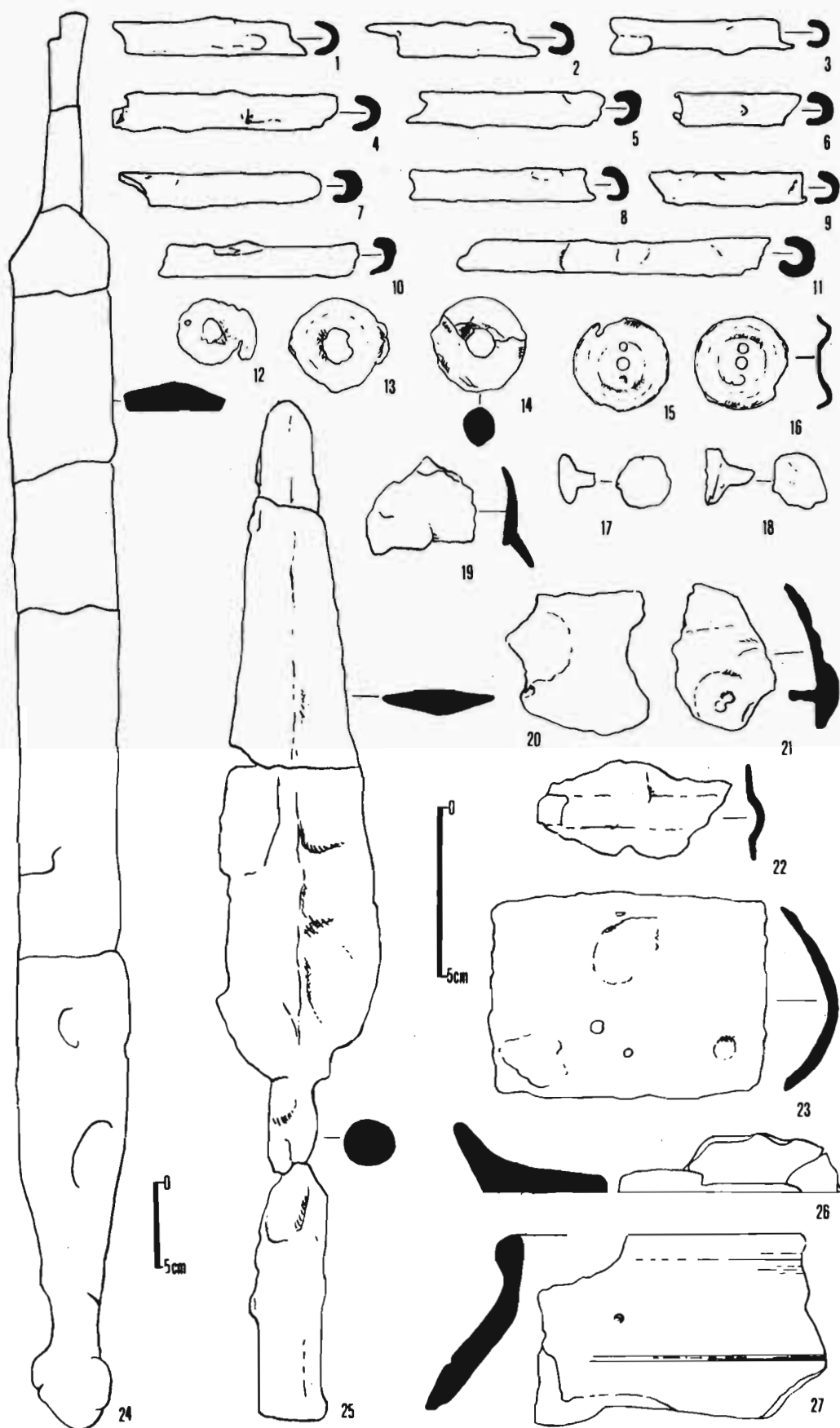
Obr. 18. Nechvalín. 1-4 - hrob 132; 5, 7 - hrob 150; 6 - hrob 152; 8-10 - hrob 169

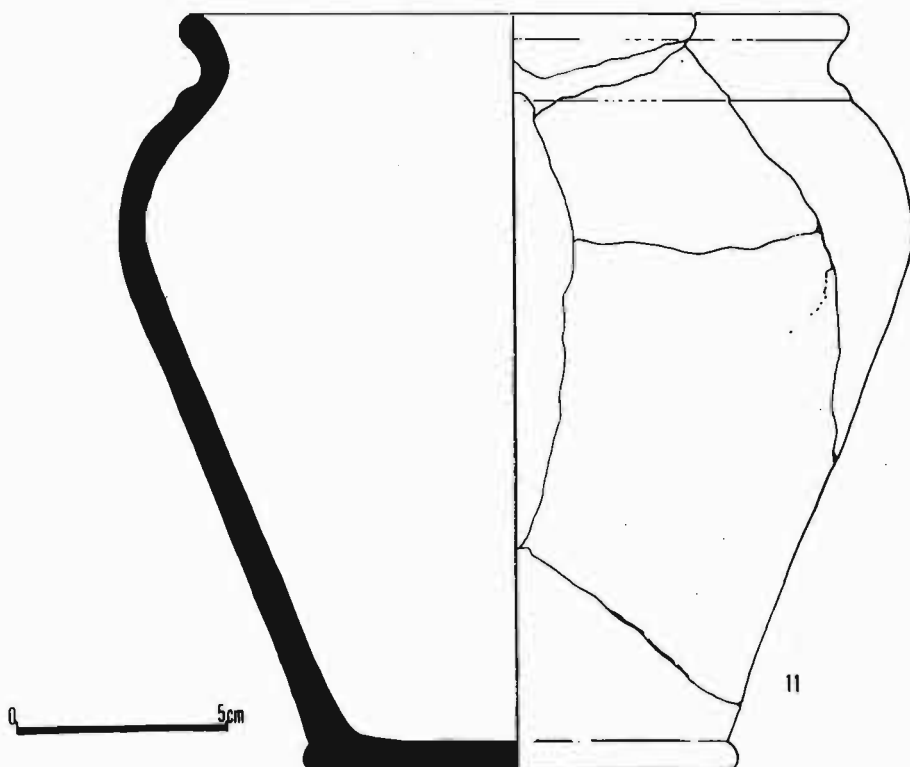
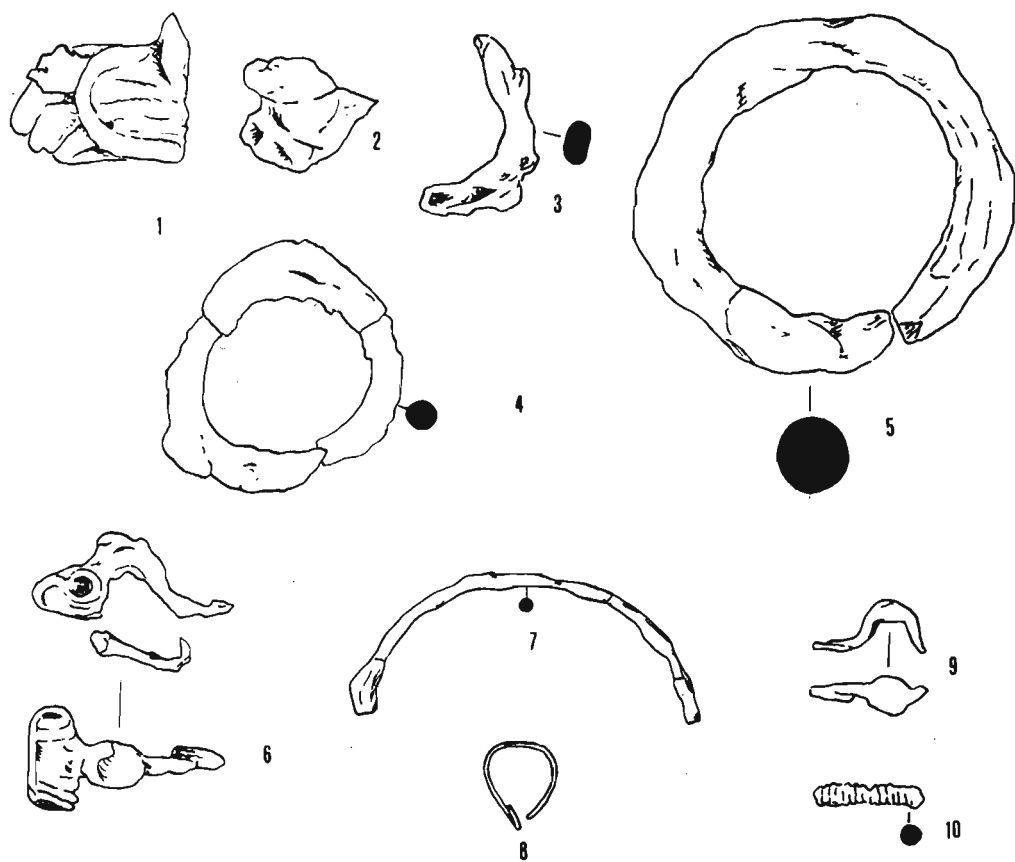
Obr. 19. Nechvalín. Hrob 149

Obr. 20. Nechvalín. Hrob 168

Obr. 21. Nechvalín. Hrob 172

Obr. 22. Nechvalín. 1-5 - hrob 172; 6-11 - hrob 177

a zvieracie kosti - pozostatky mäsitej potravy. Tieto predmety dávali pozostalí do hrobu z iných pohnútok než predmety z prvých dvoch skupín.

Ozdoby, ktoré slúžili pravdepodobne aj ako súčasť odevu /spony/ sa nachádzali v hrobách žien i mužov. Železná alebo bronzová spona patrila medzi najrozšírenejšie šperky a na pohrebisku v Nechvalíne sa našla v dvanástich hrobách. Z celkového počtu ženských hrobov /12/ sa spony vyskytli v siedmich; pripadá na ne 17 spôn z 24. Zvyšok sedem spôn sa našiel v piatich mužských hrobách. Len v jednom hrobe muža /115/ sa spona nevyskytla. Počet spôn rôznych tvarov v hrobách značne kolíše. V bohatom ženskom hrobe 168 sa našli tri železné a dve bronzové spony, v hrobe 107 štyri železné spony. V ostatných ženských hrobách /108, 132, 177/ boli dve spony alebo len jedna spona /127/.

Spony sa našli v hrobách bojovníkov /122, 129, 172/ i nebojovníkov /98, 148/. Po jednej spone sa našlo v hrobách 98, 148, 172, dve spony boli v hrobách 122, 129.

Tab. 5. Poloha spôn v hrobách

Hrob	Pohlavie	Veková skupina	Poloha						
			pravé rameno	ľavé rameno	hrud	panva	pri kľúčnych kostiach	pri lebke	neurčená
98	M	20-30 r.	1ž						
107	Ž	14-20 r.			2ž		2ž		
108	Ž	20-30 r.			1ž	1ž			
122	M	25-30 r.					2ž		
127	Ž?	dieťa							1ž
129	M	20-30 r.	1ž		1ž			1ž	
132	Ž	20-30 r.	1b					1ž	
148	M	30-50 r.			1ž				
149	Ž?		1ž						
168	Ž	20-30 r.		1b	3ž	1b			
172	M	juv.-ad.							1ž
177	Ž	20-30 r.	2ž						
Spolu			6	1	8	2	4	2	2

ž - železná spona, b - bronzová spona

Z prehľadu vyplýva, že spony sa v mužských hrobách nachádzali najviac pri pravom ramene /98, 129/, na hrudi /129, 148/ alebo pri kľúčnych kostiach /122/, t. j. na hornej polovici tela. Len v jednom prípade /hrob 129/ sa vyskytli dve spony rôznych veľkostí. Obidve sa našli pri kľúčnych kostiach. J. Waldhauser /1978, II, s. 177/ predpokladá, že väčšie spony spínali vrchný, menšie spodný odev. Spona v hrobe 172 sa našla v druhotnej polohe pri hornej časti meča.

Spony v ženských hrobách sa najčastejšie nachádzali na hrudi /107, 108, 168/ a pri pravom ramene /132, 149, 177/, menej pri kľúčnych kostiach /107/, prípadne na ľavom ramene /168/. Spona v hrobe 132 bola po ľavej strane lebky.

V tejto polohe sa spona vyskytla i v hrobe 95 v Jenišovom Újezde /Waldhauser 1978, I, s. 76/ a v Makotřasoch v hrobe 18 /Čižmář 1978, s. 129/. Vo všetkých troch uvedených hrobách boli pochované mladé ženy. V literatúre sa táto poloha spony považuje za druhotnú a nevenuje sa jej dostatočná pozornosť. Nie je však vylúčené, že v týchto prípadoch spona mohla spínať pokrývku hlavy /porovnaj Martin-Kichler 1973, s. 26/.

Poloha spôn rôznych veľkostí v hrobe je rôzna. Napríklad v hrobe 107, kde sa našli štyri spony, bola väčšia a menšia spona na kľúčnych kostiach, ostatné dve menšie spony na hrudi. V hrobe 108 bola jedna spona na hrudi, druhá v mieste pásu. V hrobe 168, kde sa našlo päť spôn, z toho dve bronzové, sa jedna zistila na ľavom ramene a druhá na bruchu, ostatné železné spony, z ktorých dve majú väčšie rozmery, sa našli na hrudi. Spony v hrobách 107 a 168 vzhľadom na počet nemali len funkčný a ozdobný ráz, ale vyjadrovali i určité majetkové postavenie žien.

Náramky a nánožné kruhy sa objavili predovšetkým v hrobách žien, spolu v siedmich, u mužov sa zistili len v dvoch hrobách. Našli sa i v oboch detských hrobách /127, 169/.

Tab. 6. Poloha ozdobných kruhov v hrobách

Hrob	Pohlavie	Veková skupina	Náramky		Pravdepodobne náramky	Nánožné kruhy
			Ľavá horná končatina	Pravá horná končatina	Neurčená poloha	Dolné končatiny
98	M	20-30 r.	1b			
100	Ž	20-30 r.			2b	
101	Ž	20-30 r.			1ž	
107	Ž	14-20 r.	1b			2b
108	Ž	20-30 r.		1ž		
127	Ž?	dieťa			1b, 1s	
132	Ž	20-30 r.		1b		
149	Ž?		1b			2b
150	Ž?			1ž		
152	Ž		1b			
168	Ž	20-30 r.	1b			
169	Ž?	dieťa	1b	1s		
172	M	14-20 r.			1ž	
177	Ž	20-30 r.	1ž			

ž - železný, b - bronzový, s - sáproplitový kruh

Bronzové náramky prevládali najmä v hrobách žien /107, 149, 152, 168/, kde boli umiestnené na ľavej hornej končatine. Len v jednom prípade sa vyskytli v hrobe muža /98/ a v hrobe dieťaťa /169/. Ženy patria do vekovej skupiny 20-30 r. Tieto poznatky potvrdzujú výsledky J. Waldhausera /1979, s. 58, tab. 4/, ktorý sa touto témou zaoberal.

Na pravej hornej končatine sa náramky vyskytli len v troch hroboch žien uvedenej vekovej kategórie: v hrobe 108 a 150 železné a v hrobe 132 bronzový. V hrobe 169 /dieťa/ sa našiel sapropelitový náramok. Ako náramenník sa železný kruh vyskytol na ľavom ramene mladej ženy /20-30 r./ v hrobe 177.

Bronzové nánožníky sa zistili v ženských hroboch 107 a 149.

V bojovníckych hroboch sa našli železné opasky v rôznych polohách: v mieste pásu v hrobe 122 a 129, pri meči a ostatnej výzbroji v hrobe 115. Železné opasky v hroboch žien /107, 168/ sa vyskytli v pôvodnej polohe v mieste pásu.

Železná výzbroj sa našla v hroboch 115, 122, 129 a 172. Pozostávala z meča, kopije, štítu. V hroboch 115, 129 a 172 bola po pravej strane tela mŕtveho, len v hrobe 122 ležala po ľavom boku. Svedčí to azda o tom, že mŕtvy bol ľavák? Drevené násady kopijí v hroboch 115 a 129 boli do jamy vložené v zlomkoch, ako tomu nasvedčuje poloha bodca a listu kopije.

Častým prídavkom býva keramika, ktorá tvorí podstatnú časť inventára. Na pohrebisku v Nechvalíne sa našli v jedenástich hroboch 1-2 nádoby.

Tab. 7. Poloha keramiky v hroboch

Hrob	Pohlavie	Veková skupina	Poloha			
			pri nohách	pri hlave	na panve	neurčená
105	Ž?		1			
107	Ž	14-20 r.		1		
115	M	25-30 r.	1			
122	M	25-30 r.	1	1		
127	Ž?	dieťa				1
148	M	30-50 r.		1		
149	Ž		1	1		
150	Ž?			1		
168	Ž	20-30 r.		1	1	
169	Ž?	dieťa	1			
172	M	14-20 r.	1			
177	Ž	20-30 r.	1			
Spolu			7	6	1	1

Z prehľadu vyplýva, že v siedmich hroboch sa keramika našla pri nohách, v šiestich pri hlave, prípadne za ňou, len v jednom hrobe /168/ na panve. Podľa M. Čižmára /1972b, s. 39/ býva keramika na moravských pohrebiskách umiestnená najčastejšie pri hlave /69,6 %/, menej pri nohách /22,4 %/.

Pozoruhodné je umiestnenie viacerých, v našom prípade dvoch nádob v hrovej jame. V hroboch 122, 149 a 168 sa vyskytla situlovitá nádoba a miska. Na moravských pohrebiskách sa tieto dve nádoby v hrovej jame nachádzali vedľa seba, najčastejšie bývala situla prikrytá miskou /Čižmár 1972b, s. 39-40/. V uvedených hroboch v Nechvalíne sa nádoby nevyskytli pohromade. V hrobe 122 a 149 bola miska pri hlave, situlovitá nádoba pri nohách, v hrobe 168 sa miska našla na panve, situlovitá nádoba pri hlave. Zvyk dávať do hrobu 1-2 nádoby je typický

pre moravské pohrebiská /Meduna 1962b, s. 175/. Väčší počet nádob v jednom hrobe sa vyskytuje v Karpatskej kotline /Benadik 1963, s. 386/.

Zvieracie kosti sa našli v piatich hrobách /98, 107, 115, 129, 168/. Sú pravdepodobne pozostatkami mäsitej potravy, ktorú pozostalí dávali do hrobu. Tento zvyk je na keltských pohrebiskách všeobecne rozšírený. V bojovníckych hrobách 115 a 129 sa zlomky zvieracích kostí našli pri pravej ruke, v bohatom ženskom hrobe 107 pod nádobkou pri hlave, v hrobe 168 v miske na panve, v mužskom hrobe 98 pri nohách. Zvieracie kosti boli takmer strávené, neboli vhodné na ďalší rozbor.

ROZBOR A DATOVANIE NÁLEZOV

S p o n y

Spony sa našli v dvanástich hrobách, a to ženských i mužských. Väčšina bola vyrobená zo železa, spony z bronzú sú zriedkavejšie /hrob 132, 168/. Železné spony sa v niektorých prípadoch zachovali len v drobných zlomkoch, takže ich pôvodný tvar nebolo možné rekonštruovať /hroby 107, 108, 122/.

Železné spony s veľkou guľovitou pätkou sa našli v hrobách: 98 /obr. 10: 2/, 148 /obr. 12: 7/, 127 /obr. 16: 5/, 132 /obr. 18: 3, 4/, 149 /obr. 19: 3/, 168 /obr. 20: 1, 10/ a 172 /obr. 22: 1-3/. Spony sú jednoduché, s obojstranným vinutím a s vonkajšou tetivou. Ozdobné guľôčky na pätkách sú jednoduché, bez plastickej výzdoby, v rôznych veľkostiach. Dĺžka spôn sa pohybuje medzi 5 až 16 cm.

V hrobe 168 /obr. 20: 6, 7/ sa našli dve malé bronzové spony s veľkou guľovitou pätkou, s obojstranným vinutím a s vonkajšou tetivou. Podľa J. Filipa /1956, s. 104/ spony s guľovitou pätkou vytvárajú samostatný nálezový horizont. Typické sú pre fázu LB₂ /Čižmář 1975, s. 424/.

Malá bronzová spona z hrobu 132, na konci pätky vývalkovite zdobená /obr. 18: 2/, je tvarovo podobná mladým duchcovským sponám. Vzhľadom na to, že sa našla spolu so sponou s veľkou guľôčkou na pätku, môžeme ju takisto zaradiť do fázy LB₂.

Bubienkové spony sú známe prevažne bronzové, napr. Lednice /Filip 1953, s. 514; Meduna 1962, obr. 21: 7, 8/, ale i železné, napr. Brno-Maloměřice, hrob 67 /Pouliík 1942, s. 77/, Křenovice, hrob 19 /Procházka 1937, s. 85/. Na pohrebisku v Nechvalíně sa v hrobe 168 /obr. 20: 8/ našla jedna železná bubienková spona a v hrobe 177 /obr. 22: 6, 9, 10/ dve železné bubienkové spony. Spony z oboch hrobů sú pomerne malé, bez výzdoby na povrchu, s niekoľkonásobným vinutím po oboch stranách, s vonkajšou tetivou. Bubienkové spony sa vyskytujú hlavne v horizonte spôn s guľovitou pätkou, avšak i v horizonte spôn spojenej konštrukcie /Filip 1953c, s. 513-515. Sponu z hrobu 168, ktorá sa našla okrem iných predmetov spolu so sponami s veľkou guľovitou pätkou, zaraďujeme do fázy LB₂. Podobné exempláre z hrobu 177, ktoré sa vyskytli spoločne so sedlovým prsteňom a s inými predmetmi, radíme do tej istej fázy.

Spony spojenej konštrukcie sa vyskytli v hrobe 129 /obr. 16: 6, 7/. Pravdepodobne medzi ne môžeme zaradiť sponu z hrobu 107 s malou guľôčkou na pätku, pripojenou na lúčik /obr. 11: 1/. Táto spona sa našla spolu s náramkom s hráškovitými náliatkami, s nánožníkmi z dutých hladkých pologulí a s inými predmetmi, ktoré ju datujú do fázy LC₁. Aj spony z hrobu 129 zaraďujeme na základe sprievodného materiálu /opasok s osmičkovite stočenými ohnivkami, pásová puklica so

zaoblenými postrannými doštičkami, meč so štíhlým srdcovitým kovaním nákončia/ do fázy LC₁. Uvedené spony z oboch hrobov patria medzi typy, ktoré sa bežne vyskytujú na laténskych pohrebiskách na Morave.

N á r a m k y a n á n o ž n í k y

Tak spony, ako aj náramky a nánožné kruhy sú bežným inventárom v laténskych hroboch. Na pohrebisku v Nechvalíne sa vyskytli v štrnástich hroboch. Najpočetnejšie sú zastúpené bronzové náramky a nánožníky /hroby 98, 100, 107, 127, 132, 149, 152, 168, 169/, menej železné náramky /hroby 101, 108, 150, 172, 177/. Saproplitové kruhy sa našli len v dvoch hroboch /127, 169/.

Bronzový náramok s vývalkovite členeným telom sa vyskytol iba v hrobe 152 /obr. 18: 6/. Je zhotovený z tenkej bronzovej tyčinky, zdobenej jemnými vývalkami a s koncami mierne zhrubnutými. Podobný náramok sa našiel v Holubiciach v hrobe 23 a 28 /Procházka 1937, s. 73/. Takto vyhotovené bronzové kruhy sa vyskytujú na moravských pohrebiskách aj ako nánožné kruhy, napr. Křenovice, hrob 7 /Procházka 1937, s. 84, tab. 15: 18, 19/, Brno-Maloměřice, hrob 27 /Poulík 1942, s. 60, tab. 7: 3, 4/. Podľa M. Čižmáři /1975, s. 422/ sa vyskytujú prevažne vo fáze LB₁, menej vo fáze LB₂. Pretože náramok z hrobu 152 sa našiel bez ďalšieho inventára, nemôžeme ho presne chronologicky začleniť.

Bronzový náramok s veľkými vývalkami na tele sa vyskytol v hrobe 132 /obr. 18: 1/ a v hrobe 149 /obr. 19: 4/. Obidva sú otvorené kruhy, ukončené väčšími, mierne sploštenými guľôčkami. Jednotlivé vývalky na tele sú oddelené od seba hladkým valcovitým krčkom. Náramok z hrobu 132 sa našiel spolu so sponou s veľkou guľovitou pätkou, náramok z hrobu 149 s bradavkovito zdobenými nánožníkmi, so zlomkami železnej spony s veľkou guľôčkou na pätky a so situlovitou nádobou. Podľa týchto predmetov datujeme obidva náramky do fázy LB₂. Podobne sú datované náramky nájdené v Brne-Maloměřiciach v hrobe 17 /Poulík 1942, s. 56, tab. 5: 10/ a v Břeclavi v hrobe 2 /Filip 1956, s. 393/.

Náramok zhotovený z desiatich menších hladkých pologúľ, upevnených na pásovej osi, sa našiel v ženskom hrobe 168 /obr. 20: 14/. Podľa členenia J. Filipa /1956, s. 130/ ho môžeme zaradiť do 1. skupiny kruhov. Ako náramky sa kruhy z dutých hladkých pologúľ objavujú ojedinele. Podobný náramok sa našiel v Hornom Jatove-Trnovci nad Váhom v hrobe 564 /Benadik - Vlček - Ambros 1957, s. 38, tab. XIV: 4/ a v Bajči-Vlkanove v hrobe 1 /Benadik 1960, tab. 1: 5/. Náramok z hrobu 168 sa vyskytol spolu so sponou s veľkou guľôčkou na pätky, bubienkovou sponou a inými predmetmi, ktoré ho spoľahlivo datujú do fázy LB₂. Kruhy z dutých, pomerne veľkých pologúľ, ktoré sa našli v hrobe 107 /tab. 11: 2, 3/, slúžili ako nánožníky. Jednu časť týchto dvojdielných kruhov tvoria štyri, druhú tri pologule. Zatvárajú sa pomocou jazykovitého výčnelku. Podľa členenia J. Filipa /1956, s. 130/ ich zaraďujeme do 3. skupiny. Kruhy z dutých pologúľ, či už väčších alebo menších, vytvárajú podľa J. Filipa /1956, s. 132/ jednotný nálezový horizont, ktorý je charakterizovaný sponami s guľovitou pätkou, sponami spojenej konštrukcie, náramkami s imitáciou filigránu a inými predmetmi vyskytujúcimi sa v mladej fáze plochých pohrebísk. Nánožníky z hrobu 107 podľa sprievodného materiálu /náramok s hráškovitými náliatkami, spona spojenej konštrukcie a iné/ môžeme zaradiť do fázy LC₁. Podobne sú datované nánožníky z hrobu 17 v Brne-Maloměřiciach /Poulík 1942, tab. 5: 6-11/ a z hrobu 8 v Místříne /Filip 1953b, s. 452/.

Bradavkovite zdobené bronzové nánožníky sa vyskytli v hrobe 127 /obr. 16: 2/ a 149 /obr. 19: 5, 6/. Zhotovené sú z tenkého plechu zvinutého do trubičky. Výzdobu tvoria znútra vytláčané bradavky, navzájom ohraničené rytými sústrednými kruhmi v troch pozdĺžnych radoch. Vývojom týchto kruhov sa zaoberal B. Benadik. Podľa neho sa vyvíjali od hladkých mladohalštatských kruhov cez tvary rôzne zdobené žliabkami, priečnymi vývalkami až trojitými bradavkami, čím sa ich ďalší vývoj ukončil /Benadik 1962, s. 366/. Podľa výzdoby môžeme kruhy z hrobov 127 a 149 zaradiť do posledného vývojového stupňa. K. Ludikovský /1970, s. 528/ uvažuje vrchol výskytu týchto kruhov v horizonte spôn s guľovitou pätkou, ktoré miznú s nástupom spony spojenej konštrukcie. Aj nánožníky z hrobov 127 a 149 môžeme na základe sprievodného materiálu datovať do fázy LB₂. Podobne sú datované kruhy z Blučiny /Ludikovský 1970, s. 532/ a Prostějova /Dohnal 1974, s. 51, tab. 55/.

Bronzový náramok s hráškovitými vývalkami sa vyskytol iba v hrobe 107 /obr. 11: 4/. Patrí medzi štýlovo nejednotné druhy náramkov s rôznou bohatou alebo jednoduchou plastickou výzdobou /Benadik 1962, s. 371/. Kruh s otvormi na koncoch je po obvode zdobený dvoma radmi drobných hráškovitých výčnelkov. Každý vývalok je zdobený tromi rytými sústrednými krúžkami. Vývalky sú od seba oddelené priečnymi úzkymi rebrami. Podobný náramok sa získal na pohrebisku v Křenoviciach z hrobu 1 /Procházka 1937, tab. XIV: 2/ spolu s kruhom z dutých, plasticky členených pologúľ, so zlomkom bronzovej spony a s bronzovým plasticky zdobeným kruhom. V Přestavlkoch /Filip 1956, s. 405, tab. LXXIV: 1-4/ sa našiel so železnou sponou spojenej konštrukcie a s kruhmi z dutých pologúľ. Aj náramok z hrobu 107 sa vyskytol spolu s kruhmi z dutých pologúľ, so sponou spojenej konštrukcie a situlovitou nádobou, podľa ktorých ho datujeme do fázy LC₁.

Hladké bronzové kruhy ako náramky sa našli v hrobách 98 /obr. 10: 1/, 100 /obr. 10: 3, 6/ a 169 /obr. 18: 8/. Sú zhotovené z tyčinky šošovkovitého prierezu, voľné konce sú mierne zhrubnuté, oddelené od tela žliabkom. Náramok z hrobu 169 má konce preložené cez seba. Podľa J. Filipa /1956, s. 125/ sa tieto náramky objavujú v horizonte duchcovského nálezu a udržiavajú sa pomerne dlho. Nie sú presným chronologickým vodidlom. Náramok z hrobu 98 sa vyskytol spolu so sponou s veľkou guľôčkou na pätky, náramok z hrobu 169 so sapropelitovým náramkom. Podľa týchto predmetov ich datujeme do fázy LB₂. Iba náramky z hrobu 100 nemôžeme bližšie datovať; vyskytli sa bez sprievodných nálezov.

Železné kruhy sa objavili v štyroch hrobách /101, 108, 150, 177/. Kruhy, zhotovené z tenšej či hrubšej tyčinky, majú voľné konce. Pravdepodobne len kruh z hrobu 101 /obr. 10: 4/ bol uzavretý. Kruh z hrobu 177 /obr. 22: 7/ má voľné konce mierne zosilnené. Tento železný kruh, z ktorého sa zachovala približne polovica, slúžil ako náramenník. Podľa doposiaľ získaných poznatkov ťažisko výskytu železných kruhov je hlavne vo fáze LB₂ /Čižmář 1975, s. 424/. Podobne môžeme datovať náramenník z hrobu 177, ktorý sa vyskytol spolu s bubienkovitým prsteňom a iným inventárom, ako i náramok z hrobu 108, nájdený so sponou s veľkou guľôčkou na pätky. Železné kruhy z hrobov 101 a 150 pravdepodobne tiež patria do fázy LB₂.

Sapropelitové kruhy sa získali z hrobu 127 /obr. 16: 4/ a 169 /obr. 18: 9/. Obe majú rovnaký tvar i veľkosť /Ø 5 cm/. Podľa M. Čižmáře /1975, s. 424/ sa takéto kruhy objavujú prevažne vo fáze LB₂ a sú pomerne presným chronologickým vodidlom. J. Meduna /1962b, s. 180/ ich, naopak, nepokladá za chronologicky cit-

livé. Sapropelitové kruhy z hrobu 127 a 169 datujeme na základe sprievodného materiálu do fázy LB₂.

P r s t e n e

Zlomok sedlovitého prsteňa sa zachoval v hrobe 177 /obr. 22: 8/. Prsteň je zhotovený z bronzového drôtu s priemerom 0,2 cm. Podľa K. Ludikovského /1970, s. 526/ sa sedlovité prstene objavujú na moravských pohrebiskách v menšom počte než na slovenských a vyskytujú sa vo fáze LB₂. Prsteň z hrobu 177, ktorý sa našiel s bubienkovitými sponami, so situlovitou nádobou a železným náramenníkom, patrí do fázy LB₂. Spolu s bubienkovitými sponami sa sedlovitý prsteň vyskytol i v hrobe 3 na lokalite Abadomb v Hurbanove /Benadik - Vlček - Ambros 1957, s. 45, obr. 15: 1/.

O p a s k y

V bojovníckych hrobach 115, 122 a 129 sa našli okrem štandardnej výbavy železné opasky, ktoré nielenže obopínali odev, ale slúžili aj na zavesenie meča alebo iných predmetov. Opasky sa objavili aj v ženských hrobach 107 a 168, kde obopínali odev a prípadne boli zároveň znakom spoločenského postavenia /Benadik 1962, s. 384/. Z moravských kostrových pohrebísk poznáme podľa spôsobu zhotovenia niekoľko druhov opaskov. Na pohrebisku v Nechvalíne rozoznávame podľa spôsobu zhotovenia a materiálu tri druhy.

Železný opasok z tordovaných článkov sa našiel v hrobe 115 /obr. 13: 20/. Články sú zhotovené z dvoch navzájom stočených tyčiniek priemeru 1 cm. Opasok sa skladá z dvoch častí, dlhšia meria 60 cm, kratšia 11,5 cm. Tento druh opasku sa bežne objavuje na moravských laténskyh pohrebiskách, napr. Holubice, hrob 30 /Procházka 1937, s. 35/. Podľa M. Čižmáři /1975, s. 426/ sa vyskytuje vo fáze LB₂. Na Slovensku sa objavuje hlavne so sponami spojenej konštrukcie /Benadik 1962, s. 386/. Sprievodný materiál datuje opasok z hrobu 115 do fázy LC₁.

Železný opasok z osmičkovitých článkov s veľkými okami sa vyskytol v hrobe 122 /obr. 14: 9-10/ a 129 /obr. 17: 7, 8/. Skladá sa z dvoch častí. Dlhšia časť meria približne 38 cm, kratšia asi 7 cm. Takto vyhotovené opasky sú známe hlavne zo slovenských pohrebísk. Napr. Horný Jatov-Trnovec nad Váhom, hrob 292 /Benadik - Vlček - Ambros 1957, tab. VI: 1/, Dvory nad Žitavou, hrob 155 /Benadik - Vlček - Ambros 1957, tab. XXIX: 6/. Na moravských pohrebiskách sa vyskytuje v menšom počte. Podobné opasky sa našli v Slavkove v hrobe 6 /Procházka 1937, s. 94, tab. XXI: 5, 7/ a v Dražůvkach /Procházka 1937, s. 69, obr. 22: 9/; datované sú do fázy LC₁. Opasok z hrobu 122 spolu s ostatným inventárom môžeme datovať pravdepodobne do fázy LB₂, exemplár z hrobu 129 do fázy LC₁.

Železný opasok z osmičkovitých článkov obopnutých uprostred bronzovou svorkou sa našiel v bohatom ženskom hrobe 107 /obr. 12: 9/ a v hrobe 168 /obr. 20: 16-27/. Jednotlivé články sú spojené železnými krúžkami. Opasok z hrobu 107, dlhý 89 cm, z ktorého voľná časť visela na odeve, čiastočne obopínal pás. Koncové záponkové háčiky sa podľa potreby zapínali do niektorého článku reťaze a umožňovali opasok zväčšiť alebo zmenšiť /nezachovali sa/. Opasok v hrobe 168 sa zachoval zlomkovito. J. Meduna /1962a, s. 120/ a zhodne s ním B. Benadik /1962, s. 386/ kladú začiatky výskytu týchto opaskov do horizontu spôn spojenej konštrukcie. Opasok z hrobu 107, ktorý sa vyskytol spolu s náramkom s hráškovitými vývalkami, so sponou spojenej konštrukcie a s inými predmetmi, datujeme do stupňa LC₁. Opasok z hrobu 168 sa našiel so sponami s veľkou guľôčkou na pätky a s inými predmetmi, ktoré ho datujú do fázy LB₂.

Vo výbave bojovníckych hrobov sa našli drobné bronzové a železné krúžky, ktoré boli súčasťou železných opaskov. V hrobe 172 sa objavili dva bronzové krúžky /obr. 21: 15-16/, vyplnené zvláštnou tmavou hmotou, a dva duté železné krúžky /obr. 21: 13, 14/. Podľa M. Čižmára /1975, s. 426/ sa takéto krúžky vyskytujú vo fáze LB₂. Podobne môžeme datovať krúžky z hrobu 172.

Z b r a n e

Z celkového počtu preskúmaných hrobov /19/ sa zbrane vyskytli v štyroch hrobách /115, 122, 129, 172/. Hroby bojovníkov sú vybavené pomerne jednotne, obsahujú kompletnú výbroj bežnú na laténskych pohrebiskách. Z chronologického hľadiska zbrane netvorí spoľahlivý podklad na datovanie, mnohokrát sa staršie typy mečov a štítových puklíc udržiavajú dlhší čas spolu s prídavkami mladšieho charakteru /Benadik 1962, s. 379/. Jednotlivé nálezy tejto kategórie sa zachovali v zlom stave a i pri najšetrnejšom zásahu sa rozpadali na drobné zlomky. Kvalitou laténskych zbraní sa zaoberal R. Pleiner /1974, s. 467/, ktorý chemicko-fyzikálnymi rozbormi potvrdil ich výrobu z nekvalitných materiálov.

M e č e

Na pohrebisku sa vyskytli meče v hrobách 115, 122, 129 a 172. Ich dĺžka sa pohybuje medzi 70-80 cm, šírka čepele bola 5-6 cm. Meče mali dlhý trň obdĺžnikového prierezu pre nasadenie rukoväti. Nity z hrobu 122 /obr. 14: 6-8/, ktoré sa našli v blízkosti meča, pravdepodobne pridržiavali drevené obloženie rukoväti. Podobne v Brne-Maloměřiciach v hrobách 42 a 68 /Poulík 1942, s. 68, 78/ a v Holubiciach v hrobách 8 a 26 /Procházka 1937, s. 72-73/ nity pridržiavali násadu rukoväti. Pošvy mečov sa zachovali zlomkovito. Na železných pošvách z hrobov 115 a 129 je pozdĺžne rebro. Exempláre z hrobu 122 a 172 sú mierne zaoblené. Podobne pošva meča bojovníka v Dražůvkach /Procházka 1937, s. 69, obr. 22: 1, 2/ je zaoblená. Nákončie z pošvy meča sa zachovalo v hrobe 129 /obr. 16: 15/. Má srdcovité kovanie dlhšieho tvaru a je po okrajoch rovnomerne zosilnené. Podobné nákončie sa našlo v Bučovicích v hrobe 9 /Procházka 1937, s. 65, tab. II: 22/. Úzke nákončia pošvy sú podľa M. Čižmára /1975, s. 432/ typické pre fázu LC₁. Aj meč z hrobu 129, ktorý sa vyskytol spolu so sponami spojenej konštrukcie a železným opaskom z osmičkovite stočených ohniviek, datujeme do fázy LC₁.

Meč z hrobu 115 /obr. 6: 3, obr. 14: 12/ patrí k typu s prelamaným nákončím, na ktorom rám kovania pošvy ponecháva na vnútornej strane pri hrote otvor. Nákončie na tomto meči bolo natoľko poškodené, že sa ho nepodarilo zachrániť. Podobný meč sa našiel v Křenoviciach v hrobe 26 /Procházka 1937, s. 86, tab. XVII: 11/ a v Holubiciach v hrobe 37 /Procházka 1937, s. 74, tab. XIII: 10/. Meč z hrobu 115 začleňujeme podľa sprievodného materiálu /pásová puklica zo štítu, bodec kopije kužeľovitého tvaru s trňom a spona spojenej konštrukcie/ do fázy LC₁.

Nákončie pošvy z hrobu 172 /obr. 21: 24/ má medailónkovitý tvar. Reprezentuje typologicky pokročilejší tvar tohto typu /Filip 1956, s. 164/. Meč sa vyskytol s puklicou loďkovitého tvaru, so železnými závesnými krúžkami a s inými predmetmi, ktoré ho datujú do fázy LB₂.

Na meči z hrobu 122 sa nákončie pošvy nezachovalo. Na základe sprievodného materiálu ho možno datovať pravdepodobne do fázy LB₂.

K o p i j e

Hroty kopijí sa našli vo všetkých štyroch bojovníckych hrobách /115, 122, 129, 172/. Vzájomne sa od seba líšia nielen tvarom, ale aj veľkosťou. Potvrdzujú tak názor B. Benadika /1962, s. 381/, že na tvar hrotov laténskych kopijí pôsobili skôr jednotlivé dielne než zákonitý typologický vývoj.

Hrot kopije z hrobu 115 /obr. 14: 11/ má mimoriadne dlhú tuľajku /21 cm/. List, pôvodne široký, je značne poškodený, zachovala sa z neho iba časť. Stredom listu prebieha pozdĺžne rebro. Podobný exemplár sa našiel v Novom Bydžove /Filip 1956, tab. XXII: 6/ a v Slavkove v hrobe 6 /Procházka 1937, s. 94, tab. XX: 14/. Tento tvar sa na laténskych pohrebiskách vyskytuje ojedinele. Podľa sprievodného materiálu patrí hrot kopije z hrobu 115 do fázy LC₁.

Častejšie sa v bojovníckych hrobách nachádzajú širokolisté hroty kopijí. Hrot kopije z hrobu 129 /obr. 17: 9/ má široký list, krátku tuľajku a je dlhý 30 cm. Podobný sa našiel v Křenoviciach /Procházka 1937, s. 84, tab. XVI: 15/ a v Ledciach /Ludikovský 1958a, s. 628/. Podľa sprievodného materiálu ho datujeme do fázy LC₁.

Hrot kopije z hrobu 122 /obr. 14: 14/ má takisto krátku tuľajku, avšak list s pozdĺžnym rebrom má užší. Úzky list so stredovým rebrom má aj hrot kopije z hrobu 172 /obr. 21: 25/, má však dlhšiu tuľajku. Podobné exempláre sa bežne vyskytujú v priebehu doby laténskej na moravských pohrebiskách. V Pustiměřských Prusoch sa našiel v hrobe 4 /Meduna 1962b, s. 187, obr. 1 : 11/ hrot kopije datovaný do fázy LB₂. Podobné hroty kopijí z hrobov 122 a 172 radí sprievodný materiál do fázy LB₂.

Bodec kopije sa našiel v hrobách 115 a 129. Bodec z hrobu 115 /obr. 14: 13/ má plné telo kužeľovitého tvaru, z ktorého vybieha trň. Iný tvar má bodec z hrobu 129 /obr. 17: 5/; jeho telo s tuľajkou je kužeľovité. Tuľajkovité bodce nie sú podľa M. Čižmára /1972b, s. 126/ citlivým chronologickým vodidlom. Vyskytujú sa počas stupňov LB a LC. Trňovité bodce s plným telom sa podľa M. Medunu /1962a, s. 118/ nachádzajú prevažne v prostredí spôn spojenej konštrukcie. Bodce z hrobov 115 a 129 datujeme na základe sprievodného inventára do fázy LC₁.

Š t í t y

Na bežné používanie štítu v dobe laténskej poukazujú železné puklice. V Nechvalíne sa vyskytli štíty vo všetkých štyroch bojovníckych hrobách /115, 122, 129, 172/, navyše v hrobe 129 a 172 sa našli železné zlomky okrajového kovania. Štítové puklice sa zachovali v drobných zlomkoch. Pôvodný tvar puklíc sa zakresľoval do plánov hneď po začistení hrobu; len v hrobe 115 sa nedal určiť. Puklice z hrobu 122 /obr. 6: 3, obr. 14: 1-5/ a 129 /obr. 7: 1, obr. 9: 1/ sú pásové, so zaoblenými doštičkami. V hrobe 172 /obr. 9: 1, obr. 21: 19-23/ sa našla puklica loďkovitého tvaru. Podobná loďkovitá puklica sa získala na lokalite Bacherov majer v Hurbanove v hrobe 2 a 4 /Benadik - Vlček - Ambros 1957, tab. XX: 7, 8, tab. XXII: 8/. Približný tvar dreveného štítu v hrobe 172 bolo možno určiť podľa uloženia okrajového kovania /obr. 9: 1/. Kovanie sa zachovalo len z polovice štítu. Štít oválneho tvaru /170 x 60 cm/ prekryval telo mladého bojovníka. Podobný štít sa našiel vo Veľkej Mani v hrobe 43 /Benadik 1954, s. 320/; mal rozmery 170 x 60 cm. V okrajových kovaniach štítu z hrobu 129, z ktorého sa zachovali tri fragmenty /obr. 7: 1/, a hrobu 172 sa našli drobné zlomky dreva. Podľa E. Opravila, ktorý urobil rozbor rastlinných zvyškov, boli štíty zhotovené z borovice. Hrúbka štítu z hrobu 172 dosahuje pri okraji 0,7 cm, z hrobu 129 len 0,4 cm. Podobne tenký štít sa našiel v Mistříně v hrobe 34 /Filip 1956, s. 168/ a v Letkách v hrobe 17 /Filip 1956, s. 167, tab. L: 11/. E. Opravil navyše zistil, že železné kovanie z hrobu 172 bolo po obvode lemované lykom stromu; pravdepodobne to súviselo s tesnením kovania. Štítové puklice z hrobu 122 a 172 datujeme do fázy LB₂, exemplár z hrobu 129 do fázy LC₁.

R ô z n e n á l e z y

Do tejto kategórie zaraďujeme dva železné krúžky zo ženského hrobu 105 /obr. 10: 7, 8/. Našli sa v neobvyklej polohe pri lebke /obr. 5: 4/, avšak z kostry sa zachovala iba skupina zubov a zlomky stehenných kostí. V hrobe sa okrem krúžkov našla situlovitá nádoba. Jeden krúžok je zo železnej tyčinky, druhý z dutej trubičky; pripomínajú závesné krúžky z opaskov. Vzhľadom na neistú polohu v hrobe nemožno jednoznačne určiť ich funkciu.

Obdĺžniková schránka /4,5 x 3 cm, v. 2,5 cm/ patrí takisto k ojedinelým nálezom. Bola bez viečka. Našla sa v hrobe mladej ženy 132. Podľa určenia L. Pága bola vyrobená zo živice čiernej farby, bližšie neurčiteľnej. Steny schránky, hrubé 2-3 mm, sa i pri šetrnej manipulácii rozpadli na drobné zlomky. Vnútri schránky sa našiel zlomok bronzového drôtika /d. 2 cm, ϕ 2 mm/.

K e r a m i k a

Keramiku z pohrebiská reprezentujú situlovité nádoby, misky a dvojkónická nádoba.

Situlovitá nádoba s rebrom pod hrdlom je najpočetnejším keramickým tvarom /8 exemplárov/. Stíhle situly so zosilneným a zaobleným okrajom z hrobu 122 /obr. 15: 8/, 105 /obr. 10: 9/ a 177 /obr. 22: 11/ majú nízke hrdlo, mierne vtiiahnuté dovnútra, oddelené od tela rebrom, a prstencovité dno. Vyrobené sú z jemne plavenej hlíny, pomerne dobre vypálené. Takto profilované hrdlo má väčšina sitúl z moravských pohrebísk /Meduna 1962a, s. 97/. Iba nádoba z hrobu 149 /obr. 19: 8/ má pod pomerne hrubým, zaobleným okrajom krátke valcovité hrdlo, odsadené od vydutia výrazným rebrom. Podobná nádoba sa našla v Pustiměřských Prusoch v hrobe 1 /Meduna 1962b, s. 187, obr. 1/ a v Brne-Maloměřiciach v hrobe 55 /Poulik 1942, tab. XI: 5/. Iný tvar má baňatá nádoba z hrobu 169 /obr. 18: 10/, vyrobená z hrubozrnného materiálu, stredne vypálená, ktorá má pod okrajom výrazné široké rebro. Podobný exemplár sa objavil v Pustiměřských Prusoch /Filip 1956, tab. LXXIX: 4/ a v Brne-Maloměřiciach v hrobe 65 /Poulik 1942, tab. 13: 5/. Medzi situlovité tvary zaraďujeme aj nádobu z hrobu 150 /obr. 18: 7/, ktorá má previsnutý okraj, nepatrne esovite profilované hrdlo a pomerne baňaté telo, v spodnej časti prechádzajúce do výraznej nôžky, oddelenej od prstencovitého dna. Podobná nádoba sa našla v Brne-Maloměřiciach v hrobe 61 /Poulik 1942, tab. VIII: 13/ a v Křenoviciach v hrobe 24 /Filip 1956, tab. LXXXI: 7/. Podľa J. Medunu /1962a, s. 98/ situlovité nádoby z Moravy dokumentujú súvislosť vo vývoji s česko-bavorskou oblasťou, ktorá sa odlišuje od Karpatskej kotliny a priľahlej časti Rakúska, kde sa situlovité nádoby vyskytujú zriedka. Tieto nádoby sa registrujú od mladšej fázy duchcovského horizontu až do neskorej doby laténskej /Meduna 1962a, s. 98; 1962b, s. 177/. Nádoby z hrobov 122, 149, 169 a 177 datujeme na základe sprievodného materiálu do fázy LB₂, nádobu z hrobu 107 do fázy LC₁.

Esovite profilovaná miska s mierne dovnútra prehnutým dnom sa našla v hrobe 168 /obr. 20: 13/. Je vyrobená z jemne plavenej hlíny a pomerne dobre vypálená. Tento typ misiek patrí k základným tvarom laténskej keramiky, ktorá sa v menších obmenách vyskytuje v celej dobe laténskej /Meduna 1962a, s. 104/. Misku z hrobu 168 zaraďuje sprievodný materiál do fázy LB₂.

Miska so zaobleným mierne zatiahnutým okrajom pochádza z hrobu 122 /obr. 15: 7/. Pravdepodobne obdobný tvar mala aj miska z hrobu 149 /obr. 19: 7/, z ktorej sa okrajová časť nezachovala. Tieto misky nepatria medzi chronologicky citlivé tvary /Filip 1956, s. 211/. Podľa sprievodného materiálu ich datujeme do fázy LB₂.

Miska z hrobu 127 /obr. 16: 1, 3/, z ktorej sa zachovali dva zlomky s kúskom dna, sa našla v zásype jamy. Má mierne zaoblený okraj, zatiahnutý dovnútra. Vyrobená je na hrnčiarskom kruhu, dobre vypálená. Pod okrajom je zdobená šikmými vrypami. Zlomky z misky nesúvisia s hrobovým inventárom.

Pravdepodobne z dvojkoľnickej nádoby pochádzajú črepy z hrobu 172 /obr. 21: 26-27/. Zachovala sa časť okraja a dno. Mierne zaoblený okraj je pod hrdlom zdobený tenkou rytou líniou. Podobné zlomky sa našli v Ponětoviciach v hrobe 12 /Meduna 1962a, s. 116, obr. 18: 24/. Nádobu z hrobu 172 radí sprievodný materiál do fázy LB₂.

T e x t i l

Pri podrobnom skúmaní jednotlivých predmetov sa na troch našli drobné zvyšky tkaniny. Nálezy pochádzajú z hrobov 107, 149 a 168 a určila ich M. Kostelníková.

Útržok tkaniny z hrobu 107 bol natoľko poškodený, že nemohol byť podrobený bližšiemu rozboru.

V hrobe 149 sa na povrchu železnej trubičky /obr. 19: 2/ zachoval útržok /0,8 x 1 cm/ zmineralizovanej tkaniny narušenej hrdzou, urobenej v plátnovej väzbe s niťami so zákrutom Z. V oboch sústavách bolo možné zistiť zákrut len na malom úseku. Ukazuje sa tu uhol 40°. Hrúbka nite, ktorá sa dá zistiť len relatívne, vzhľadom na zosilnenie priemeru mineralizácie, sa v jednej sústave pohybuje v rozmedzí 0,7 až 1 mm. Druhá sústava má na tomto útržku tenšie nite od 0,6 do 0,9 mm. Zdá sa, že tieto nite sú nepravidelnejšie. Dostava je v oboch sústavách 10 nití na 1 cm.

V hrobe 168 sa na článku železného opasku zachoval útržok tkaniny, podľa ktorého môžeme usúdiť, že bol pôvodne ovinutý tromi vrstvami látky. Zachovala sa len polovica tohto predpokladaného ovinutia. Zdá sa však, vzhľadom na to, že tkanina je i v zlomených okrajoch priľnutá k článku, že pôvodne nejde len o prekrytie. Väzba je plátnová, zákrut Z s uhlom 60°. Hrúbka nite je 0,6-0,8 mm a 0,5-0,7 mm, priemerne teda 0,7 mm a 0,6 mm. Nite sú nerovnomerné. Dostava je ťažko zmerateľná, pretože ide o zvinutú fixovanú, zmineralizovanú tkaninu 10 až 15 nití na 1 cm.

Ani v jednom prípade nemožno určiť druh materiálu. Zachované zvyšky tkanín pochádzali pravdepodobne z odevu alebo z látok, do ktorých boli mŕtvi ovinutí.

Rozbory textílií z lokality Jenišův Újezd zistili, že tkaniny boli vyrobené prevažne z lanu a vlny /Waldhauser 1978, s. 225/.

NIEKOĽKO POZNÁMOK K SPOLOČENSKEJ ŠTRUKTÚRE POHREBISKA

Pohrebisko v Nechvalíne patrí počtom hrobov /19/ medzi menšie pohrebiská na území Moravy. Vzhľadom na to, že bolo preskúmané celé, pokúsili sme sa na základe rozboru materiálu a rozdielných znakov medzi jednotlivými hrobmi sledovať spoločenské, prípadne majetkové postavenie pochovaných. J. Paulík a L. Zachar /1975, s. 307/ poukazujú na odlišný význam menších a väčších pohrebísk v keltskom prostredí, ktoré súvisia s rozdielnymi sídliskovými formami. Pri rozbere pohrebiska v Nechvalíne sme vychádzali z poznatkov J. Filipa /1953a, s. 205-208, 217-232; 1956, s. 306-315/ a M. Čižmáři /1972a, s. 73-81/, ktorí sa podrobne zaoberali spoločenskou štruktúrou Keltov na našom území. M. Čižmáři rozdelil hroby do piatich skupín podľa počtu prídavkov a iných znakov /úprava a rozmery hrovej jamy, orientácia atď./, v ktorých možno vidieť určité spoločenské či majetkové rozdiely medzi pochovanými. Toto triedenie, ako autor

uvádza, nevystihuje skutočné pomery a je iba pomocným meradlom. Nemožno ho používať univerzálne. V niektorých prípadoch, prevažne v mužských hroboch, počet nálezov nie je rozhodujúci. Omnoho dôležitejšie sú nálezové súvislosti /úprava a veľkosť hrovej jamy, umiestnenie telesných zostatkov a inventára atď./. Ako príklad uvádzame hrob 36 /muž bojovník/ z pohrebiska Křenovice /Procházka 1937, s. 87/. V tomto hrobe /dĺžka kostry 199 cm, údaje o veľkosti jamy chýbajú, uvedená iba hĺbka 180 cm/ sa našla len železná spona, no steny jamy boli obložené drevom. Podľa počtu nálezov by sme mali zaradiť hrob medzi chudobne vybavené, avšak podľa úpravy jamy medzi hroby spoločensky významných/?/ jedincov. B. Benadik /1963, s. 385/ pokladá hroby s vydrevením na keltských pohrebiskách juhozápadného Slovenska za znak spoločenskej diferencovanosti. Nasledujúca tabuľka uvádza zastúpenie jednotlivých skupín hrobov v Nechvalíne.

Tab. 8. Prehľad hrobov podľa skupín

Skupina	Počet hrobov	%	Hrob
1. hroby bojovníkov	4	21,1	115, 122, 129, 172
2. bohaté ženské hroby	3	15,8	107, 149, 168
3. priemerne vybavené hroby	3	15,8	127, 132, 177
4. chudobné hroby	9	47,3	98, 100, 101, 105, 108, 148, 150, 152, 169

Ako z prehľadu vyplýva, najpočetnejšia je 4. skupina - hroby s chudobnou výbavou 1-3 predmetmi /9 hrobov/. Tieto hroby spolu s hrobmi 3. skupiny /3 hroby/ s priemernou výbavou 4-6 predmetov sú umiestnené nepravidelne v strede pohrebiska /obr. 1/ pomerne husto vedľa seba. Len hroby 150 a 152 /chudobne vybavené/ sú od tejto skupiny vzdialené približne 15 m. Najčastejším prídavkom bola spona, náramok, prípadne nádoba. Len v hrobe 98 sa našli zvieracie kosti. Do 2. skupiny patria bohaté ženské hroby /viac ako 6 predmetov/. Vyskytovali sa na okraji pohrebiska, avšak v blízkosti chudobne vybavených hrobov. Podľa nálezov nepatria medzi neobvykle bohaté, ako napríklad hroby žien z Blučiny /Ludikovský 1970, s. 520/. Počet nálezov v našom prípade sa pohybuje medzi 9 až 11. V hrobách sa nachádzali rôzne ozdobné predmety - spony, náramky, náušnice, keramika, zvieracie kosti. V hrobe 107 a 168 boli železné opasky, ktoré sa podľa B. Benadika /1962, s. 384/ vyskytujú v hrobách bohatých žien. Určité rozdiely medzi bohato a chudobne vybavenými hrobmi môžeme vidieť aj v úprave jám a v ich orientácii. Hrobové jamy bohatých žien sú priestrannejšie než hrobové jamy s chudobnou výbavou /tab. 1/. Dokonca v hrobe 107 bola mladá žena uložená v drevenej rakve. Hroby bohatých žien boli zásadne orientované S-J a hroby 3. a 4. skupiny rôzne. Podľa uvedených rozdielov medzi jednotlivými hrobmi žien môžeme konštatovať, že hroby 107, 149 a 168 patrili ženám s určitým spoločenským postavením.

Druhú najpočetnejšiu skupinu tvoria štyri hroby bojovníkov, situované na okrajoch pohrebiska nepravidelne, pomerne vzdialené od ostatných hrobov. So zvlášť umiestnenými hrobmi bojovníkov sa stretávame bežne i na iných laténskych pohrebiskách, napr. Brno-Maloměřice /Poulík 1942, plán pohrebiska/ a ď. V Nechvalíne sa v hrobách bojovníkov nachádzala kompletná vojenská výzbroj. Okrem nej sa vyskytovala železná spona, keramika, zvieracie kosti /tab. 1/. Sú to predmety, ktoré sa bežne vyskytujú v bojovníckych hrobách i na iných lokalitách. Podľa J. Filipa /1956, s. 308/ hroby bojovníkov, početne rôzne zastúpené na jednotli-

vých pohrebiskách, patrili ozbrojenej vedúcej vrstve. Rozdiely v úprave hrobových jám môžu takisto poukázať na diferenciáciu pochovaných za života. Hroby bojovníkov sú priestrannejšie než hroby nebojovníkov /Čižmář 1972a, s. 73-81/, i keď v našom prípade vzhľadom na malý počet hrobov nebojovníkov /98, 148/ sú tieto rozdiely zanedbateľné. Veľkosť hrovej jamy bojovníka nezávisela vždy od dĺžky kopije. Drevená násada kopije bývala často niekoľkokrát lámaná, aby sa zmestila do hrovej jamy, čomu nasvedčuje rôzna poloha bodca a listu kopije. Tento jav sa zistil v hrobe 115 /obr. 6: 3/. V hrobe 129 bolo telo bojovníka uložené do drevenej schránky. Je pozoruhodné, že hroby bojovníkov v Nechvalíne boli orientované S-J /hrob 115, 122/, prípadne SV-JZ /129, 172/. Ako sme už spomenuli, na pohrebisku sa našli iba dva hroby mužov nebojovníkov /98, 148/. Podľa počtu nálezov patria medzi chudobne vybavené hroby bez zvláštnej úpravy jamy /hrob 98 JJV-SSZ, hrob 148 V-Z/.

M. Čižmář /1978, s. 140/ uviedol na základe antropologického rozboru zaujímavé poznatky v súvislosti s hrobmi bojovníkov a nebojovníkov z Makotřasov. Podľa neho vybavenie hrobov zbraňami nebolo len symbolické, vyjadrujúce spoločenské postavenie, ale aj funkčné. Z antropologického rozboru vyplýva, že dvaja muži z Makotřasov boli starci a ďalší dvaja telesne postihnutí, takže sa nehodili na vojenskú službu. Len u dvoch mužov sa nenašlo zdôvodnenie absencie zbraní. Je však otázne, nakoľko objektívne môže antropológ posúdiť podľa určitých anomálií, kto mohol alebo nemohol vykonávať vojenskú službu. Ďalšou otázkou je, či mohli vykonávať vojenskú službu všetci bojaschopní muži, alebo len muži z určitých spoločenských vrstiev. Pozoruhodné je i to, že doposiaľ sa na pohrebiskách nevyskytli bohaté hroby mužov nebojovníkov, ak nepočítame napr. hroby druidov na pohrebisku v Palárikove /Paulík - Zachar 1975, s. 283 n./. Uviedli sme už, ktoré predmety okrem výzbroje sa vyskytujú v hroboch bojovníkov. Ak odpočítame výzbroj, zostáva v bojovníckych hroboch zopár nálezov /spona, keramika, zvieracie kosti/. Zdá sa, že nebolo zvykom dávať do hrobov mužov honosné predmety, ktorými by sa zvlášť spoločensky diferencovali.

Na záver sa zmieňujeme o hroboch 127 a 169, v ktorých boli s veľkou pravdepodobnosťou pochované deti. Žiaľ, kostry sa nezachovali. V hrobách sa našli predmety malých rozmerov: v hrobe 127 spona, náramok, nánožný kruh/?/ a nádoba, v hrobe 169 dva náramky a nádobka. Sú to predmety, ktoré sa bežne objavujú v detských hrobách i na iných laténskych pohrebiskách.

DATOVANIE POHREBISKA A JEHO VÝZNAM V KELTSKOM OSÍDLENÍ

JUŽNE OD ŽDÁNICKÉHO LESA

Archeologické nálezy získané zo súboru hrobov v Nechvalíne predstavujú pomerne jednotný horizont. Medzi predmety, ktoré sa na pohrebisku vyskytli najčastejšie, zaraďujeme keramiku, spony, náramky, výzbroj /chronologicky rôzne citlivé/. Všeobecne môžeme povedať, že niektoré predmety /nádoby, zbrane/ majú pomerne dlhú dobu trvania, iné /spony, náramky/ sú obmedzené na kratšie obdobie. Prevažnú väčšinu hrobov z Nechvalína datujeme na základe rozboru materiálu do fázy LB₂ a len tri hroby do fázy LC₁. Do fázy LC₁ patria hroby bojovníkov 115 a 129 a bohatý hrob ženy 107. Tieto hroby, ako sme už uviedli, boli na okraji pohrebiska. Predmetmi, ktoré sa v hrobách vyskytli, sme sa podrobne zaoberali v predchádzajúcej kapitole.

V oblasti južne od Ždánického lesa smerom na Kyjov sa pohrebisko v Nechvalíne zaraďuje medzi ojedinelé kompletne preskúmané. V tomto regióne, ktorý bol v dobe laténskej pomerne husto osídlený, je druhým najväčším. Najväčšie a najvýznamnejšie pohrebisko sa objavilo v obci Svatobořice-Mistřín /Filip 1953, s. 332 n.; 1956, s. 401; Šikulová 1961, s. 156; Dohnal - Ondruš 1964, s. 164 n./, z ktorého sa doteraz podarilo preskúmať 34 hrobov; mnoho ďalších bolo zničených pri stavbe domov. V blízkosti pohrebiska v Nechvalíne sa vyskytujú viaceré pohrebiská, ktoré sú vzdialené: napríklad Lovčice 2 km, Bohuslavice 3 km, Archlebov, Dražůvky, Uhřice takisto iba niekoľko málo kilometrov /obr. 3/. Úplný obraz o týchto pohrebiskách si zatiaľ nemôžeme urobiť, pretože na jednotlivých lokalitách boli nálezy objavené náhodne a o celkovom počte hrobov nemáme predstavy. To isté platí i o sídliskách. Príslušné sídlisko k pohrebisku v Nechvalíne zatiaľ nebolo objavené. Najbližšie sídliská, vzdialené len pár kilometrov a zistené iba povrchovým zberom, sa našli v Lovčiciach, Ostrovánkach, Věteřove /Meduna 1980, s. 10, 163/. Doposiaľ najstaršie keltské hroby v tejto oblasti, datované do fázy LA₂, sa našli v Lovčiciach /Procházka 1937, s. 61, 87/. O niečo mladšie sú hroby v Archlebove /Ludikovský 1964, s. 334/, patriace do fázy LB₁, a v Nětčiciach-Kyjove /Ludikovský 1972, s. 70-71/. Do fázy LB₂ môžeme zaradiť väčšinu hrobov z Nechvalína a niektoré hroby z Mistřína /Dohnal - Ondruš 1964, s. 169 n./. Do fázy LC₁ datujeme okrem troch hrobov z Nechvalína /107, 115, 129/ hrob zo Želetíc /Filip 1956, s. 411/ a Uhříc /Filip 1956, s. 409/ i žiarový hrob zo Ždánic /Filip 1956, s. 411/. Medzi najmladšie hroby v tejto oblasti patria aj žiarové hroby z Mistřína /Filip 1953b, s. 332-336, 346-361, 369-372/. Zo stručného prehľadu vidieť priebežné osídlenie v oblasti Ždánického lesa v dobe laténskej. Z týchto poznatkov však nemožnorobiť konečné historické závery, pretože náhodné záchranné výskumy nevystihujú skutočnú intenzitu osídlenia v jednotlivých fázach. Práve preto pohrebisko v Nechvalíne, ktoré bolo celé systematicky preskúmané, je podstatným príspevkom k riešeniu otázok osídlenia v tejto oblasti.

Hlavnou úlohou predloženej práce je dať k dispozícii odborníkom zaoberajúcim sa latenským obdobím podrobný katalóg hrobového inventára a opis nálezových situácií. Antropologickým rozborom kostrového materiálu sa zaoberá príspevok T. Dacíka /v tomto čísle/.

L i t e r a t ú r a

- BENADIK, B. 1953: Laténské pohřebiště ve Velké Mani na Slovensku. Archeol. Rozhl., 5, s. 157-167.
- BENADIK, B. 1954: Další rok výskumu na laténskom pohřebišti vo Velké Mani, o. Vráble. Archeol. Rozhl., 6, s. 319-320, 337-338.
- BENADIK, B. 1960: Keltské pohrebisko v Bajči-Vlkanove. Slov. Archeol., 8, s. 393-451.
- BENADIK, B. 1962: Chronologické vzťahy keltských pohrebísk na Slovensku. Slov. Archeol., 10, s. 341-394.
- BENADIK, B. 1963: Zur Frage von chronologischen Beziehungen der keltischen Gräberfelder in der Slowakei. Slov. Archeol., 11, s. 339-383.
- BENADIK, B. - VLČEK, E. - AMBROS, C. 1957: Keltské pohrebiská na juhozápadnom Slovensku. Bratislava.

- ČIZMÁŘ, M. 1972a: Společenská struktura moravských Keltů podle výzkumu pohřebišť. *Cas. Morav. Muz.*, 57, s. 73-81.
- ČIZMÁŘ, M. 1972b: Laténské pohřebiště na Moravě. /Dizertácia na obhájenie titulu PhDr. - Archeologický ústav ČSAV./ Brno.
- ČIZMÁŘ, M. 1975: Relativní chronologie keltských pohřebišť na Moravě. *Památ. archeol.*, 66, s. 417-437.
- ČIZMÁŘ, M. 1978: Keltské pohřebiště v Makotřasích, okres Kladno. *Památ. archeol.*, 69, s. 117-140.
- DOHNAL, V. 1974: Laténský kostrový hrob v Prostějově. In: *Přehl. Výzk.* 1973. Brno, s. 51, tab. 55.
- DOHNAL, V. - ONDRUŠ, V. 1964: Výzkum na laténském pohřebišti v Mistrčině u Kyjova. *Archeol. Rozhl.*, 16, s. 169-179, 195-198.
- FILIP, J. 1953a: Keltská společnost v době laténské. *Archeol. Rozhl.*, 5, s. 205-208, 217-233.
- FILIP, J. 1953b: Keltské pohřebiště v Mistrčině a žeh u moravských Keltů. *Archeol. Rozhl.*, 5, s. 332-336, 346-361, 369-372.
- FILIP, J. 1953c: Bubínková spona v českých nálezech. *Archeol. Rozhl.*, 5, s. 513-515.
- FILIP, J. 1956: Keltové ve střední Evropě. Praha.
- KLANICA, Z. 1977: Předběžná zpráva o 1. sezóně v Nechvalíně /okr. Hodonín/. In: *Přehl. Výzk.* 1975. Brno, s. 54.
- LUDIKOVSKÝ, K. 1958a: Nové hroby z doby laténské na Moravě. *Archeol. Rozhl.*, 10, s. 620-630.
- LUDIKOVSKÝ, K. 1958b: Výzkum laténskeho kostrového pohřebiště v Lovčičkách. In: *Přehl. Výzk.* 1957. Brno, s. 46.
- LUDIKOVSKÝ, K. 1964: Akeramický horizont bohatých hrobů žen na Moravě. *Památ. archeol.*, 55, s. 321-345.
- LUDIKOVSKÝ, K. 1970: Bohatý hrob ženy z keltského pohřebiště v Blučině, o. Brno-venkov. *Památ. archeol.*, 61, s. 519-535.
- LUDIKOVSKÝ, K. 1972: Keltské pohřebiště v Nětčicích-Kyjově. In: *Přehl. Výzk.* 1971. Brno, s. 70-71.
- MARTIN-KICHLER, S. 1973: Zur Tracht und Beigabensitte im keltischen Gräberfeld von Münsingen-Rain /Kt. Bern/. *Z. f. Schweiz. Archäol.*, 30, s. 26-39.
- MEDUNA, J. 1961: Postavení Moravy v rámci střeoevropského laténu. *Památ. archeol.*, 52, s. 275-281.
- MEDUNA, J. 1962a: Laténské žárové hroby na Moravě. *Památ. archeol.*, 53, s. 87-143.
- MEDUNA, J. 1962b: Laténské pohřebiště v Pustiměřských Prusích /o. Vyškov/. In: *Sbor. Čs. Společ. archeol.* 2. Praha, s. 167-192.
- MEDUNA, J. 1980: Die latènezeitlichen Siedlungen und Gräberfelder in Mähren. Brno.
- PAULÍK, J. - ZACHAR, L. 1975: Kultový objekt a hroby z doby laténskej v Palárikove. *Slov. Archeol.*, 23, s. 283-322.
- PLEINER, R. 1974: K otázce jakosti keltských zbraní na základě hrobového nálezů z Třebohostic. *Archeol. Rozhl.*, 26, s. 461-467, 552-554.
- POULÍK, J. 1942: Das keltische Gräberfeld von Brünn-Malmeritz. *Z. d. Mähr. Landesmus.*, 2, s. 49-86.
- PROCHÁZKA, A. 1937: Gallská kultura na Vyškovsku. Slavkov u Brna.
- REJHOLCOVÁ, M. 1977: Další keltské pohrebisko v Hurbanove-Bohatej. *Slov. Archeol.*, 25, s. 47-65.

ŠIKULOVÁ, V. 1961: Mistřín. In: Pravěk východní Moravy II. Brno, s. 156-158.

WALDHAUSER, J. a kol. 1978: Das keltische Gräberfeld bei Jenišův Újezd in Böhmen. I, II. Teplice.

WALDHAUSER, J. 1979: Konfrontation der anthropologischen und archäologischen Ermittlung von Männer-, Frauen- und Kindergräbern auf keltischen Nekropolen in Böhmen. Anthropologie, 17, s. 55-62.

KELTISCHES SKELETTGRÄBERFELD IN NECHVALÍN. In den J. 1975-1976 verlief in Nechvalín /Bez. Hodonín/ eine Notgrabung. Das Gräberfeld lag auf dem Nordwesthang in der Seehöhe von 259 m. Die zahlenmäßig größte Gruppe bildeten Skelettgräber aus großmährischer Zeit und Brandgräber, die an Hand der Funde in das 7.-8. Jh. datiert wurden. Außerdem rettete man urzeitliche Objekte, die Funde der spiralbandkeramischen, stichbandkeramischen und der Trichterbecherkultur enthielten. Die latènezeitlichen Gräber bildeten nur eine kleine Gruppe: es sind die Gräber 98, 100, 101, 105, 107, 108, 115, 122, 127, 129, 132, 148-150, 152, 168, 169, 172, 177.

Das Gräberfeld hat unregelmäßige gestreckte Form und ist vom NO nach SW orientiert. Die Grabgruben hatten rechteckige Form mit leicht gerundeten Ecken. Die Toten lagen in gestreckter Rückenlage mit den Armen längs des Körpers. Die Skelette wurden im schlechten Zustand aufgefunden; in den Gräbern 127, 150, 152 und 169 erhielten sie sich gar nicht, sie waren wahrscheinlich völlig vermodert. Auf dem Gräberfeld dominierte /auch mit kleineren Abweichungen/ die N-S-Orientierung /insgesamt bei 12 Gräbern/. Es kam auch Orientierung vom S nach N mit kleineren Abweichungen /bei 4 Gräbern/ und nur in einem Fall O-W-Orientierung vor. In den Gräbern 107 und 129 fanden sich die Reste einer Holzkiste.

Am häufigsten befand sich Keramik in den Grabgruben. Es überwogen situlenförmige Gefäße /z. B. Abb. 16: 5/, weniger waren Schalen /z. B. Abb. 15: 7/ vertreten. Gefäße lagen in 11 Gräbern. Sehr oft kamen Eisen- und Bronzefibeln verschiedener Formen zutage. Am zahlreichsten ist die Fibel mit großem kugeligem Schlußstück /Abb. 20: 6, 7/, die Paukenfibel /Abb. 22: 6/ und andere Gegenstände, z. B. Armringe, Fußringe vertreten. In den Gräbern 115, 122, 129, 172 fand sich eine komplette Kriegerausrüstung. Fünf Gräber lieferten Tierknochen. Nach der Zahl der Beigaben und anderer Merkmale /Grabgestaltung, Ausmaße, Orientierung usw./ wurde die gesellschaftliche Stellung bzw. die Vermögensverhältnisse der Bestatteten verfolgt. Am zahlreichsten sind Gräber mit ärmlicher bzw. durchschnittlicher Ausstattung vertreten. In diese Gruppe gehören Frauen- bzw. Männergräber, die sich unregelmäßig in der Mitte des Gräberfeldes verstreuten. Die zweite Gruppe repräsentieren reiche Frauengräber /107, 149, 168/, die am Rande des Gräberfeldes, doch in der Nähe der armen Gräber lagen. In diesen Gräbern bewegte sich die Zahl der Funde zwischen 9-11 Stück, in denjenigen mit armer Ausstattung zwischen 1-3 Stück. Eine selbständige Gruppe bildeten die Kriegergräber /115, 122, 129, 172/, die sich am Rande des Gräberfeldes befanden.

Die aus den Nechvalíner Grabkomplexen gewonnenen Funde stellen einen ziemlich einheitlichen Fundhorizont dar. Der Großteil der Gräber gehört in die Phase LB₂ und nur die Gräber 107, 115, 129, in die Phase LC₁.

Das Gräberfeld in Nechvalín reiht sich unter die vereinzelter Gräberfelder, die im Gebiet des Waldes Zdánský les in Richtung nach Kyjov gänzlich untersucht worden sind. Es ist das zweitgrößte Gräberfeld in diesem Gebiet, das in der Latènezeit dicht besiedelt war. Das größte Gräberfeld befindet sich in der Ge-

meinde Svatobořice-Mistřín /34 Gräber/. In der Nähe des Gräberfeldes von Nechvalín liegt eine Reihe weiterer Gräberfelder, die nur ein paar Kilometer voneinander entfernt sind /Lovčice, Bohuslavice, Archlebov, Dražůvky, Uhřice/. Es wurde bisher keine zum Gräberfeld von Nechvalín gehörende Siedlung entdeckt.

КЕЛЬТСКИЙ МОГИЛЬНИК С ТРУПОПОЛОЖЕНИЯМИ В С. НЕХВАЛИН. Охранное исследование в с. Нехвалин /рай. Годонин/ осуществлялось в 1975-76 гг. Могильник располагался на СЗ склоне на высоте 259 м н. у. м. Самую количественную группу составляли скелетные погребения великоморавского периода и кремационные погребения, датированные находками VII-VIII вв. Кроме них спасены доисторические объекты, содержавшие находки культуры линейной керамики, накольчатой керамики и культуры воронкообразных кубков. Латенские погребения составляли только небольшую группу: 98, 100, 101, 105, 107, 108, 115, 122, 127, 129, 132, 148-150, 152, 168, 169, 172, 177.

У могильника неправильная продолговатая форма и он ориентирован СВ-ЮЗ. У погребальных ям прямоугольная форма и углы несколько закруглены. Умершие были уложены в вытянутом положении на спине с руками рядом тела. Костяки плохо сохранились; в погребениях 127, 150, 152 и 169 совсем не сохранились, предположительно распались полностью. В могильнике преобладала ориентировка С-Ю /с небольшими отклонениями/ - 12 погребений. Встречена также ориентировка Ю-С /с небольшими отклонениями/ - 4 погребения, а только в одном случае В-З. В погребениях 107 и 129 нашлись остатки деревянного ящика.

Наиболее частым приложением была керамика. Преобладают ситупообразные сосуды /напр. рис. 16: 5/, менее часты миски /напр. рис. 15: 7/. Сосуды найдены в 11 погребениях. Очень часто встречались железные или бронзовые фибулы разной формы. Самыми количественными являются фибула с большой шарообразной кнопкой /рис. 20: 6, 7/, барабанная фибула /рис. 22: 6/, фибула соединенной конструкции /рис. 16: 7/ и другие предметы, напр. браслеты, ножные гривны. В погребениях 115, 122, 129, 172 найдено полное воинское вооружение. В пяти погребениях найдены звериные кости. По количеству приложений и другим знакам /оформление погребальной ямы, размеры, ориентировка и т. д./ определялось общественное или имущественное состояние умерших. Самыми количественными в могильнике погребения с бедным инвентарем. К этой группе относятся женские и мужские погребения неправильно сгруппированные по середине могильника. Вторую группу составляют богатые женские погребения /107, 149, 168/ на крае могильника, хотя по близости погребений с бедным инвентарем. В этих погребениях количество находок колеблется между 9-11 штуками и в бедных между 1-3 штуками. Самостоятельную группу представляют погребения воинов /115, 122, 129, 172/, находившиеся на крае могильника.

Археологические находки из набора погребений в с. Нехвалин составляют сравнительно одинаковый горизонт находок. Преимущество погребений относится к фазе LB₂ и только погребения 107, 115, 129 к фазе LC₁.

В области Жданицкого леса в направлении к с. Киёв могильник в с. Нехвалин относится к нескольким полностью исследованным могильникам. В этой области, сравнительно плотно заселенной в период латена, он вторым наибольшим. Самый большой могильник находится в с. Сватоборжице-Мистржин /34 погребения/. По близости могильника в с. Нехвалин располагается ряд других могильников, которые находятся на расстоянии несколько километров /Ловчице, Богуславице, Архлебов, Дражувки, Угржице/. Присущее к могильнику поселение не было пока в с. Нехвалин обнаружено.

LATÉNSKÉ KOSTROVÉ HROBY Z POHŘEBIŠTĚ V NECHVALÍNĚ (ANTROPOLOGICKÝ ROZBOR)

Tomáš Dacík

Výzkumem Archeologického ústavu ČSAV v Brně bylo na pohřebišti v katastru obce Nechvalín /okr. Hodonín/ odkryto 19 laténských hrobů. Jen v 13 hrobech se však dochovaly zbytky lidských skeletů. Tento kostrový materiál je velmi poškozený, přičemž v celé kolekci se nevyskytla žádná zachovalá lebka. Jen v jednom případě se našla kalva, jinak se zachovaly jen drobné úlomky. Podobně se nezachovaly ani faciální skelety, pokud ovšem nepočítáme drobné fragmenty, vyskytující se ojediněle. Vzhledem ke špatné zachovalosti celé kolekce skeletů je určení pohlaví a věku obtížné, podobně jako stanovení ostatních antropologických charakteristik.

Mužských koster bylo celkem šest, z toho jedna z nedospělého jedince, ženských koster bylo sedm, z nich jedna opět patřila nedospělému individuu. Přehled udává tab. 1.

Z mužských koster dospělých jedinců je možno zařadit čtyři do skupiny adultus I /20-30 let/ a jednu do skupiny adultus-maturus /30-50 let/.

Tab. 1. Přehled kostrového materiálu podle pohlaví a věku

Pohlaví	Juvenis	Adultus	Adultus-maturus	Celkem
muži	1	4	1	6
ženy	1	6	-	7
Celkem	2	10	1	13

Všechny kostry dospělých žen vykazovaly - jak se dá soudit - stáří ve skupině adultus I, t. j. ve věkovém rozmezí 20-30 let.

Jak plyne z tab. 1, spadá největší počet skeletů do věkové skupiny adultus, a to u obou pohlaví. Stáří spadajícího do věkového stupně senilis se nedožil žádný z jedinců vyšetřovaného souboru. Pro ucelení ještě nutno dodat, že na tomto pohřebišti se nevyskytly pozůstatky jedince z věkové kategorie infans.

PŘEHLED KOSTROVÝCH NÁLEZŮ

H r o b 98. Muž, adultus /20-30 let/

Jde o značně poškozené fragmenty skeletu jedince se středně dlouhou, úzkou, mesokranní a eurymetopní lebku. Kalva je současně nejlépe zachovaným kraniálním skeletem z celé kolekce. Lebeční kryt vykazuje v normě verticalis poněkud ovoidní obrys. Glabella je středně klenutá - IV. stupeň /Broca/, arcus supercil. jsou plošší, středně vyznačeny. Mandibula je masivnější s poněkud evortovanými gonii. Spina mentalis je vytvořena jako nízká drsnatina. Zuby jsou zachovány převážně solitérně, sklovina je odprískána. Zubní abrase dosahuje 3. stupně /Martin/. Postkraniální skelet celkem masivnější. Z dlouhých kostí jsou zachovány jen diafýzy. U obou femurů je linea aspera velmi silně vyznačena. Na levém předloktí je patrna zelená skvrna, způsobená impregnací měďnatou solí.

H r o b 100. Žena? adultus? /20-30 let/

Zachovány jen tři úlomky z předloktí /dva fragmenty levé ulny a jeden fragment pravého radia/. Na všech třech úlomcích je patrné zelené zabarvení /skvrny/ od mědnaté soli. Dá se soudit, že jde o úlomky z dospělého jedince, asi adultního, pravděpodobně ženy.

H r o b 101. Žena? adultus? /20-30 let/

Zachovaly se jen drobné úlomky skeletu. Podle velikosti fragmentu ulny a charakteru pánevních fragmentů lze usuzovat na ženu z věkové skupiny adultus.

H r o b 107. Žena? juvenis? /14-20 let/

Dochovány jen drobné úlomky lebeční a značně poškozený postkraniální skelet. Dobře je však patrna celková gracilita kostry a prakticky žádná zubní abrase. Podle velikosti diafýz dlouhých kostí, stavu zubů a dalších indicií lze soudit na juvenilního jedince ve věku 14-20 let, patrně ženského pohlaví.

H r o b 108. Žena, adultus /20-30 let/.

V tomto hrobě byly nalezeny drobné úlomky skeletu, z kterých lze usuzovat na jeho gracilní charakter. Úlomek levé větve mandibuly, typický pro dospělou osobu, se dochoval i s moláry M1-M3. Zubní abrase dosahuje 2. stupně /Martin/. Ostatní zuby se dochovaly solitérně. Povrch postkraniálního skeletu /fragmentů/ je již značně stráven zeminou hrobu. Tělesná výška činí asi 162 cm /vysoká/.

H r o b 115. Muž, adultus /25-30 let/

Z poškozeného skeletu /drobné úlomky/ vysvítá, že se jedná o pozůstatky muže ve věku 25-30 let.

H r o b 122. Muž, adultus /25-30 let/

Skelet značně poškozen, zachovaly se jen úlomky. Zuby s abrasí 2.-3. stupně /Martin/ zachovány solitérně. Podle charakteru jednotlivých úlomků kostry lze soudit na muže ve věku adultus.

H r o b 129. Muž, adultus /20-30 let/

Z kraniálního skeletu zachováno jen několik úlomků. Arcus supercil. silně vyznačeny, týl pravděpodobně oploštělý. Mandibula poměrně dobře zachovalá. Brada má trojcípou modelaci a spina mentalis je vytvořena jako nízká drsnatina. Zuby jsou zachovány na mandibule. Špičáky jsou hlouběji zasazeny, M3 prořezány. Zubní abrase dosahuje 2. stupně /Martin/. Postkraniální skelet je poškozen /fragmenty/, vcelku středně robustní.

H r o b 132. Žena? adultus? /20-30 let/

Nalezeny jen drobné úlomky, značně strávené zeminou. Dá se usuzovat na dospělého jedince ženského pohlaví. Na pravém humeru je patrna zelená skvrna po impregnaci od mědnaté soli.

H r o b 148. Muž, maturus /30-50 let/

Lebeční úlomky ukazují na masivnost s dobře vytvořeným reliéfem pro svalové úpony. Mandibula poškozena, spina mentalis vytvořena jako nízká drsnatina, brada má trojbokou modelaci. Zuby jsou zachovány solitérně s průměrnou abrasí 3. stupně /u incisivů a premolárů 2.-3. stupeň, u molárů 3.-4. stupeň dle Martina/. V levé polovině mandibuly se nachází uzavřená alveola po vypadlém moláru. Postkraniální skelet značně poškozen. Jedná se o muže staršího věku v rozmezí 30-50 let. Os parietale má kruhovitý otvor /trepanace?/.

H r o b 168. Žena? adultus /20-30 let/

Z velmi špatně zachovalého skeletu /drobné úlomky/ se dá usuzovat, že patří dospělému jedinci ženského pohlaví. Na některých kostech /fragment ulny, radia, cervikálních obratlů a klíční kosti/ se nalézají zelené skvrny způsobené mědnatými solmi.

H r o b 172. Muž, juvenis-adultus

Přes velmi špatný stav kosterních úlomků lze soudit, že se jedná o skelet muže. Určení věku je obtížné, i když zubní abrase dosahuje u molárů 0.-1. stupně, u incisivů 1.-2. stupně /Martin/. Nízký stupeň zubní abrase a charakter dlouhých kostí /úlomků/ ukazují na věk juvenis až mladšího dospělého jedince.

H r o b 177. Žena, adultus? /20-30 let/

Ze silně poškozeného skeletu je patrné, že se jedná o ženu, nejspíše mladšího dospělého jedince.

METRICKE HODNOCENÍ

Z vyšetřené materiálu vysvítá, že poškozená kalva z hrobu 98 představuje jedince s mesokrání /79,88/, eurymetopní /69,23/ a dolichostenomandibulární /83,89/ lebku. Index větve mandibuly činí 38,02. V ostatních případech této kostrové kolekce se kraniální materiál nezachoval ve stavu umožňujícím získat běžnou metrickou charakteristiku, nehledě na to, že ani u fragmentů lebky z hrobu 98 nebylo možno odebrat všechny míry žádoucí pro základní charakteristiku.

U mužských koster se ve dvou případech dochovaly mandibuly ukazující na dolichostenomandibulární jedince /průměrná hodnota indexu činí 83,89/. Index síly těla u M2 dosahuje u mužských mandibul v průměru hodnoty 47,12 a index větve mandibuly hodnoty 38,02. Rozměry, které bylo možno na lebečních fragmentech mužských skeletů získat, uvádí tab. 2.

V serii ženských skeletů se nezachovala ani jedna lebka, kterou by bylo možno metricky zhodnotit. Výjimku tvoří některé míry na mandibulách /tab. 3/ a index síly těla mandibuly u M2, jehož hodnota činí 48,27.

Přehled metrických hodnot u postkraniálních skeletů uvádí tab. 4.

Tab. 2. Metrická charakteristika lebečního materiálu u mužských skeletů

Rozměr	n	$\bar{x}$
max. délka lebky	1	179
vzdálenost nasion-opistocranion	1	175
max. šířka lebky	1	143
min. šířka lebky	1	99
oblouk nasion-bregma	1	135
tětiva nasion-bregma	1	114
oblouk bregma-lambda	1	127
tětiva bregma-lambda	1	111
délka dolní čelisti /projektivní/	2	99
bikondylární šířka mandibuly	2	118
bigoniální šířka mandibuly	2	95
min. šířka větve mandibuly	3	31
síla mandibuly u M2	3	14
výška mandibuly u M2	3	29
výška symfýzy mandibuly	1	31
výška větve mandibuly	1	71
úhel gonion /ve stupních/	1	105
obvod mozkovny	1	520
horní šířka nasalí	1	11

Tab. 3. Metrická charakteristika fragmentů mandibul u ženských skeletů

Rozměr	n	$\bar{x}$
min. šířka větve mandibuly	2	35
síla mandibuly u M2	1	14
výška mandibuly u M2	1	29
úhel gonion /ve stupních/	1	116

Tab. 4. Metrická charakteristika postkraniálního skeletu

Rozměr	Muži		Ženy	
	n	$\bar{x}$	n	$\bar{x}$
horní transv. průměr femuru				
pravý femur	4	31	3	33
levý femur	4	31	3	33
horní sagitt. průměr femuru				
pravý femur	4	24	3	24
levý femur	4	25	3	24
transv. průměr středu femuru				
pravý femur	4	25	2	26
levý femur	4	25	2	26
sagitt. průměr středu femuru				
pravý femur	4	26	2	27
levý femur	4	26	2	27
obvod středu diafýzy femuru				
pravý femur	4	79	2	83
levý femur	4	81	2	82
transv. průměr tibie u f. n.				
pravá tibia	2	20	1	22
levá tibia	2	19	1	24
sagitt. průměr tibie u f. n.				
pravá tibia	2	32	1	32
levá tibia	2	31	1	30
obvod středu diafýzy tibie				
pravá tibia	1	75	1	75
levá tibia	1	75	-	-
max. průměr diafýzy humeru				
pravý humerus	4	22	2	21
levý humerus	2	21	2	21
min. průměr diafýzy humeru				
pravý humerus	4	16	2	16
levý humerus	2	16	2	16
obvod středu diafýzy humeru				
pravý humerus	4	61	2	61
levý humerus	2	60	2	61
transv. průměr ulny				
pravá ulna	1	16	1	18
levá ulna	-	-	1	16

Rozměr	Muži		Ženy	
	n	$\bar{x}$	n	$\bar{x}$
sagitt. průměr ulny				
pravá ulna	1	14	1	12
levá ulna	-	-	1	11
radius - min. obvod				
pravý radius	-	-	-	-
levý radius	1	34	-	-
radius - transv. průměr				
pravý radius	1	18	2	16
levý radius	1	15	2	15
radius - sagitt. průměr				
pravý radius	1	11	2	11
levý radius	1	10	2	10

Nejdůležitější průměrné indexy u vyšetřovaného materiálu uvádí tab. 5.

U postkraniálního skeletu je patrné, že kosti končetin pravé i levé poloviny těla jsou přibližně stejně velké. Poněkud slabší kosti u levé horní končetiny oproti pravé ukazují převládající pravorukost ve vyšetřovaném souboru skeletů. Některé průměrné absolutní rozměry ženských skeletů vykazují nepatrně vyšší hodnoty než u jedinců mužského pohlaví, což je nepochybně způsobeno malým zastoupením jednotlivých případů.

Tab. 5. Přehled indexů postkraniálního skeletu

Index	Pohlaví	Pravá končetina		Levá končetina	
		n	hodnota indexu	n	hodnota indexu
platymericus	M	4	77,08	4	79,88
	Ž	3	72,57	3	73,92
pilastricus	M	4	103,88	4	104,74
	Ž	2	101,85	2	101,85
cnemicus	M	2	53,61	2	62,26
	Ž	1	68,75	1	80,00
humerus /střed/	M	4	76,66	2	73,86
	Ž	2	78,09	2	80,59
platylenie	M	1	114,28	-	-
	Ž	1	150,00	1	145,45

Tab. 5 ukazuje, že u mužských skeletů index platymericus spadá svou průměrnou hodnotou do kategorie platymerních, a to u obou femurů. Index cnemicus se u pravé tibie řadí do kategorie hyperplatyknemních, zatímco u levé tibie do kategorie platyknemních. Poněvadž hodnota indexu u pravé tibie se blíží horní mezní hodnotě, lze říci, že v průměru jsou tibie platyknemní.

U ženských skeletů index platymericus zasahuje do kategorie hyperplatymer-ních u pravého i levého femuru. Avšak u tibií je průměrná hodnota pro index cnemicus u dospělých jedinců odlišná na pravé a levé končetině. U pravé tibie index cnemicus spadá do kategorie mesoplatyknemních, u levé tibie do kategorie euryknemních. Protože hodnota na pravé tibií se číselně pohybuje na horní hranici dané kategorie, je průměrná hodnota pro index cnemicus v oblasti kategorie euryknemních.

MORFOLOGICKÝ ROZBOR

Podobně jako u metrického rozboru, tak i při hodnocení morfologických znaků mohla být klasifikována poměrně úzká škála znaků, neboť jako bylo již uvedeno, materiál byl značně poškozen.

U mužské kalvy z hrobu 98 byl zjištěn ovoidní vertikální obrys. Glabella byla středně klenutá, IV. stupně /Broca/, tvar čela klenutý. U ostatních lebečních fragmentů tyto znaky nebylo možno určit. Zuby mají v průměru u obou pohlaví dospělých jedinců abrasí 2.-3. stupně /Martin/. Pochopitelně, že stupeň zubní abrase je závislý na věku jedince, a proto u nedospělých jedinců je abrase nižší /0.-1. stupeň/.

U serie mužských skeletů je stavba středně robustní, se sklonem k robustnosti. U ženských koster se také nejvíce vyskytuje střední typ robustnosti, ale na rozdíl od mužských skeletů se vyskytli i skelety s gracilní stavbou. Robustní charakter kostry se u jedinců ženského pohlaví nevyskytl. Mužské kostry se středně až silně vytvořeným reliéfem svalových úponů jsou tedy celkově robustnější než kostry ženské. Naproti tomu ženské skelety jsou středně robustní až gracilní a převážně se slaběji vytvořeným reliéfem pro svalové úpony. Tyto rozdíly však souvisí s pohlavním dimorfismem, a proto není třeba se u nich pozastavovat.

Při srovnání vyšetřeného kostrového materiálu s kostrovým materiálem z jiných laténských pohřebišť /Benadič - Vlček - Ambros 1957, s. 203; Stloukal 1962, s. 155; Jakab 1977, s. 69 aj./ lze konstatovat, že získané výsledky o laténském materiálu z Nechvalína jsou v podstatě v souladu se závěry jiných autorů. V tomto směru lze uvést i převahu jedinců zemřelých ve věkové skupině adultus a absenci individuů věkové skupiny infans, což se vyskytuje i na jiných laténských pohřebištích /Meduna 1961, s. 275 aj./.

Podrobnější statistické srovnání kostrových nálezů z pohřebišť v Nechvalíně s jinými laténskými nálezy nebylo provedeno, neboť jde o málopočetný fragmentární materiál. Závěrem lze ještě uvést, že na ulně z hrobu 100 se zjistil kruhovitý otvor o průměru 4-5 mm, zeleně zbarvený od mědnaté soli /patrně bronzového šperku/, přes nějž probíhá prasklina v podélné ose kosti. Je pravděpodobné, že otvor vznikl propíchnutím kosti ostrou částí šperku postmortálně.

L i t e r a t u r a

- BENADIČ, B. - VLČEK, E. - AMBROS, C. 1957: Keltské pohřebiště na juhozápadnom Slovensku. Bratislava, s. 203-289.
- JAKAB, J. 1977: Charakteristika antropologického materiálu z birituálneho laténskeho pohrebiska v Hurbanove-Bohatej. Slov. Archeol., 25, s. 69-76.
- MEDUNA, J. 1961: Postavení Moravy v rámci středoevropského laténu. Památ. archeol., 52, s. 275-281.
- STLOUKAL, M. 1962: Moravský příspěvek k antropologii Keltů. Památ. archeol., 53, s. 155-172.

LATÈNEZEITLICHE SKELETTGRÄBER AUS DEM GRÄBERFELD IN NECHVALÍN. Im Rahmen der Ausgrabungen des Archäologischen Institutes der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften in Brno wurden auf einem Gräberfeld im Gemeindekataster von Nechvalín /Bez. Hodonín/ 19 latènezeitliche Gräber abgedeckt, von denen 13 Gräber menschliche Skelettreste enthielten. Dieses Skelettmaterial befand sich im

fragmentarischen Zustand und es erhielt sich nur eine ziemlich kleine Zahl von Knochenfragmenten. Was die Verteilung nach Geschlecht und Alter betrifft, enthält die Skelettkollektion Überreste von 6 Individuen männlichen und 7 Individuen weiblichen Geschlechts, wobei mit Ausnahme zweier Individuen juvenilen Alters alle unter die Erwachsenen einzureihen sind. Dabei entfallen außer einem Fall, in dem die Skelettreste einem Mann höheren Alters /adultus-maturus/ angehören, alle Skelette in die Kategorie adultus. Zur Ergänzung muß hingefügt werden, daß keine in die Gruppe infans gehörenden Skelettreste gefunden wurden.

Auf Grund der metrischen und morphologischen Bewertung der Skelettkollektion kann festgestellt werden, daß das Material seinem Charakter nach nicht über den Rahmen der am Skelettmaterial aus anderen bekannten latènezeitlichen Gräberfeldern gewonnenen metrischen und morphologischen Werten hinausgeht. Da uns aber nur eine sehr kleine Anzahl dieses Materials zur Verfügung steht und dies in einem sehr schlechten Erhaltungszustand, können vom anthropologischen Gesichtspunkt keine wesentliche Schlüsse ziehen.

ЛАТЕНСКИЕ СКЕЛЕТНЫЕ ПОГРЕБЕНИЯ ИЗ МОГИЛЬНИКА В С. НЕХВАЛИН. В рамках археологического исследования ИА ЧСАН в Брно в кадастре с. Нехвалин /рай. Годонин/ вскрылось 19 латенских погребений, из которых 13 содержало также человеческие скелетные остатки погребений с труположениями. Этот скелетный материал сохранился фрагментарно, в преимуществе в облике небольшого количества фрагментов. С точки зрения половой и возрастной структуры коллекция скелетов содержит остатки 6 индивидуумов мужского и 7 индивидуумов женского полов, причем за исключением 2 индивидуумов возраста juvenis все относятся к взрослым. За исключением одного случая, в котором остатки скелета мужчины скорее относятся к старшему возрасту /adultus-maturus/, все скелеты принадлежат к категории adultus. Надо добавить, что скелетные остатки группы infans не были найдены.

По метрической и морфологической оценке набора скелетов кажется, что материал по своему характеру не выходит за рамки метрических и морфологических величин, приобретенных со скелетного материала других известных латенских могильников. Однако, ввиду того, что этот материал небольшой и значительно поврежден, нельзя с точки зрения антропологии сделать более существенные заключения.

K PROBLEMATIKE VČASNOSLOVANSKÝCH SÍDLISK NA ZÁPADNOM A STREDNOM SLOVENSKU

Gabriel Fusek

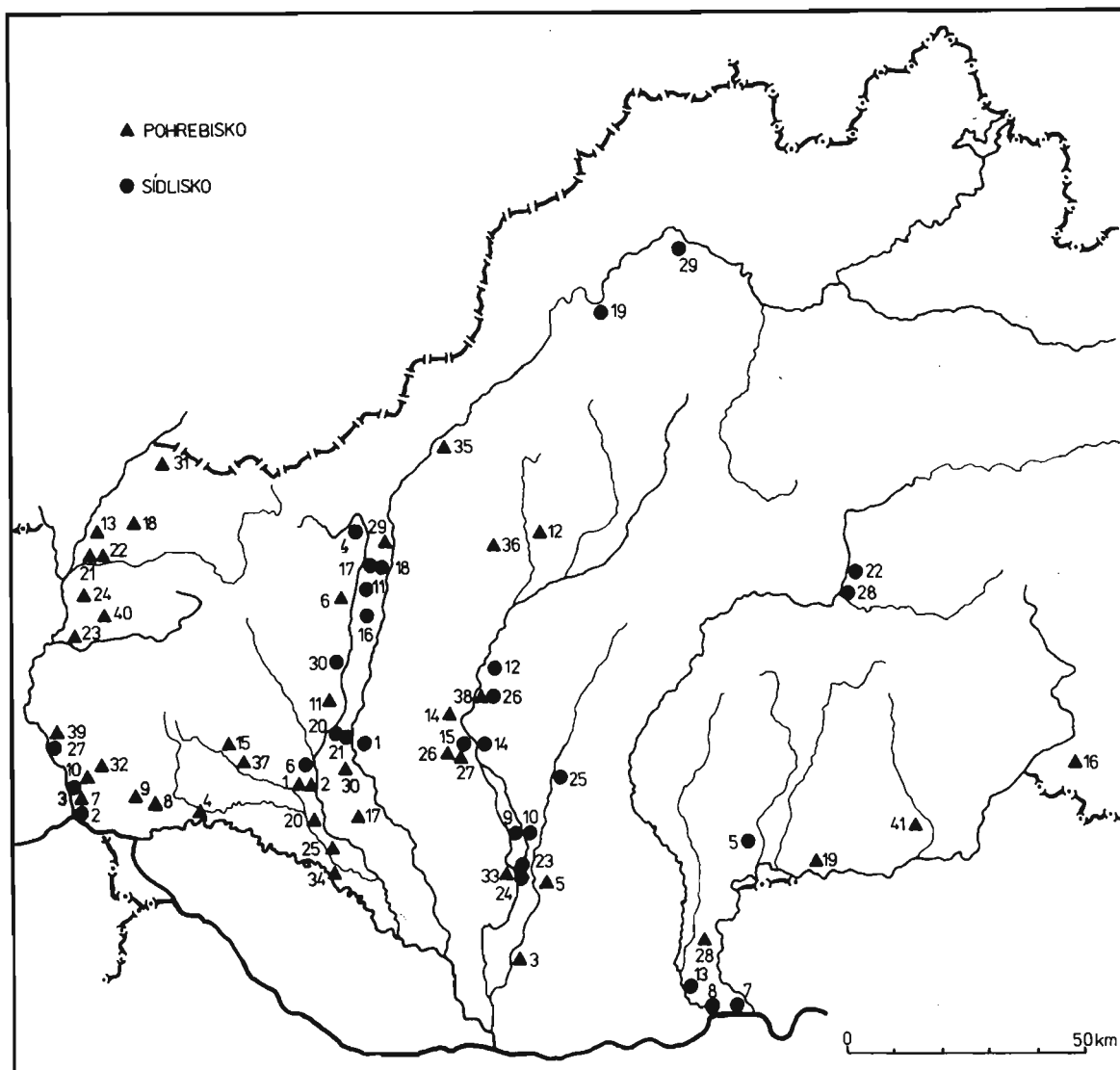
Cieľom tohto príspevku je podať stručný prehľad a zhodnotenie včasnოსlovan-ských sídlisk na západnom a strednom Slovensku. Vychádzame prakticky len z publi-kovaného materiálu. Pre získanie ucelenejšieho obrazu o hustote osídlenia na skú-manom území predkladáme okrem súpisu sídliskových nálezov, ktoré sú dôležitým prameňom k poznaniu hospodársko-spoločenských pomerov, i prehľad pohrebísk. Základným prameňom pre štúdium včasnოსlovan-ského archeologického materiálu na Slovensku je súpis lokalít a ich kritické zhodnotenie, ktoré v r. 1962 publiko-vala D. Bialeková /1962a/. V tom čase evidovala na západnom a strednom Slovensku 43 lokalít. Ich počet vzrástol do dnešného dňa na 71, z toho je 30 sídlisk. Na 20 sídliskách sa výskumom zistili objekty, keramický materiál z 10 sídlisk je zberového charakteru. Medzi 41 včasnოსlovan-ských pohrebísk sme zaradili i kostro-vé pohrebiská z doby avarskej ríše, na ktorých sa našla keramika pražského typu alebo žiarové hroby dovoľujúce podľa uznávaných kritérií predpokladať slavinitu aspoň časti pochovaných /Čilinská 1973b, s. 333-334; Dekan 1979, s. 35; Eisner 1952, s. 227, 345; Turčan 1983, s. 95, 107/.

Vo včasnოსlovan-skom období boli osídľované najmä úrodné nížiny v povodí Moravy, Váhu, Nitry, Žitavy, Hrona a Ipľa. Sídliská sa sústreďovali pozdĺž tokov riek, v ich nivách alebo na terasách v ich tesnej blízkosti. Náleziská v menej úrod-ných hornatých oblastiach stredného Slovenska /obr. 1/ umocňujú predpoklad, že ekonomickú základňu vo včasnოსlovan-skom období netvorilo len roľníctvo a pastier-stvo, ale i prospektorská činnosť v oblastiach s výskytom rudných ložísk /Chro-povský 1982, s. 20/.

Obraz o charaktere včasnოსlovan-ských neopevnených osád, získaný z výsledkov systematických výskumov v Bratislave-Devínskej Novej Vsi, poloha Ďalšie Topolité - 37 sídliskových objektov /Eisner 1946; Kraskovská 1961 a 1966/, Siladiciach I, II a IV - 13 objektov /Bialeková 1962a, s. 111-120/ a v Šuranoch-Nitrianskom Hrádku, poloha Vysoký breh - 12 objektov /Bialeková 1962a, s. 104-109/, dokres-ľujú nálezy často ojedinelých objektov z ostatných nálezísk.

O type zástavby včasnოსlovan-ských osád sa nemožno s určitosťou vyjadriť, pretože ani jedno sídlisko nebolo preskúmané celé. Prevládajúcim typom príbyt-kov sú zahĺbené pravouhlé štvorcové alebo obdĺžnikové jednopriestorové stavby s kolovou konštrukciou alebo bez nej. Dosahujú rozmery od 220 x 200 cm /Brati-slava-Devínska Nová Ves, poloha Ďalšie Topolité, Eisner 1946, s. 100, obr. 2/ do 400 x 400 cm /Nitra, poloha Martinský vrch, Chropovský 1971, s. 147/. Ohnisko alebo piecka sú situované najčastejšie v niektorom z rohov obydľia. V odbornej literatúre už bolo poukázané na to, že tento typ obydľia je charakteristický pre slovanské sídliská na širokom teritórii strednej a východnej Európy /Bia-leková 1962a, s. 120, pozn. 18; Donat 1980, s. 56-69; Zeman 1976, s. 175-179/. Okrem polozemníč sú známe i nadzemné alebo mierne zahĺbené obydľia s kolovou konštrukciou /Bialeková 1962a, s. 122; Kraskovská 1966, s. 83/. V prípadoch, keď sa stopy po koloch nezistili /Bialeková 1962a, s. 120/, možno uvažovať o zru-bovej konštrukcii bez nosných kolov zapustených do podlažia. Ľ. Kraskovská /1966,

s. 83/ opodstatnene predpokladá, že sídliskové jamy, v ktorých sa nachádza ohnisko, sú súčasťou nadzemného obydlia nezachyteného výskumom. Na západnom a strednom Slovensku sa našli príbytky v Bratislave-Devínskej Novej Vsi, poloha Ďalšie Topolitě /Eisner 1946; Kraskovská 1961 a 1966/, Malej nad Hronom /Bialeková 1962a, s. 98-99/, Nitre, poloha Martinský vrch /Chropovský 1971, s. 147/, Siladiciach /Bialeková 1962a, s. 111-120/, Šuranoch-Nitrianskom Hrádku, poloha Vysoký breh /Bialeková 1962a, s. 104-109/, a v Žiline /Moravčík 1978, s. 264/.

Obr. 1. Mapa včasnოსlovenských lokalít na západnom a strednom Slovensku

Okrem príbytkov sa na včasnოსlovenských sídliskách nachádzajú objekty, ktorých funkcia je viac-menej známa. Zásobné jamy majú tvar súdkovitý, kónický, kotlíkovitý, hruškovitý a valcovitý. Našli sa v Hostiach /nepublikovaný objekt z výskumu J. Bátoru a J. Ižofa/, Nitre, poloha Párovce /Chropovský 1971, s. 148/, Siladiciach /Bialeková 1962a, s. 123, obr. 31/, Šuranoch-Nitrianskom Hrádku, poloha Vysoký breh /Bialeková 1962a, s. 123, obr. 17, 18, 20/, a vo Vrábľoch /Bátoru 1976/.

Otázka účelu malých pravouhlých objektov rôznych hĺbok a obsahu nie je uspokojivo vyriešená. Pravdepodobne ide o objekty výrobného alebo hospodárskeho účelu /Bialeková 1962a, s. 120, pozn. 28; Mácelová 1982, s. 130/. Zo sledovaného územia poznáme tento druh objektov z Chľaby /Hanuliak - Zábojník 1982, s. 44/, Sliača-Rybárov /Mácelová 1982, s. 124/ a Šurian-Nitrianskeho Hrádku z polôh Vysoký breh /Bialeková 1962a, s. 104, 106, 108, obr. 15, 19/ a Zámeček /Bialeková 1962a, s. 109/. Tvar a veľkosť sídliskových jám záviseli od ich účelu /Bialeková 1962a, s. 122/, ktorý nie je v každom prípade jasný. Sídliskové jamy bez ohniska možno považovať i za odpadové /Kraskovská 1966, s. 83/, viaceré jamy mohli vzniknúť aj pri ťažbe hliny a piesku /Bialeková 1962a, s. 122/. Nepravidelné objekty zo Sliača-Rybárov interpretuje M. Mácelová /1982, s. 124, 128, 130, obr. 5-6/ ako výrobné. Nepravidelné sídliskové objekty sa našli aj v Bratislave-Devínskej Novej Vsi, poloha Ďalšie Topolité /Kraskovská 1966, s. 83/, Chľabe /Hanuliak - Zábojník 1982, s. 44/, Piešťanoch /Bialeková 1962a, s. 109/ a v Šuranoch-Nitrianskom Hrádku, poloha Vysoký breh /Bialeková 1962a, s. 122/.

Domácu remeselnú výrobu prvých Slovanov na sledovanom území dokladajú predmety materiálnej kultúry. Z množstva nálezov keramiky vyplýva, že hrnčiarstvo bolo rozšíreným remeslom. Včasnოსlovenskú keramiku rozlišujeme podľa účelu na rituálnu a úžitkovú. Vo vypracovaní a v technike výroby nie je medzi nimi podstatný rozdiel /Bialeková 1962a, s. 130/. Tvarová pestrosť včasnოსlovenskej keramiky je malá. Hrncovité nádoby predstavujú absolútnu väčšinu nálezov, miska sa našla len v Malej nad Hronom /Bialeková 1962a, s. 99, obr. 8: 3/ a Žiline /Moravčík 1978, s. 264, obr. 129/, hlinené pekáče poznáme z Bratislavy-Devínskej Novej Vsi, poloha Ďalšie Topolité /Kraskovská 1961, s. 392-393, obr. 12: 3-4/, Malej nad Hronom /Bialeková 1962a, s. 99, obr. 8: 1/ a zo Šurian-Nitrianskeho Hrádku, poloha Vysoký breh /Bialeková 1962a, s. 106-108, 124, 135, obr. 12: 6-7, 12/. Priamym dokladom textilnej výroby sú nálezy praslenov: Siladice /Bialeková 1962a, s. 112-113, 116, obr. 30: 9, 16, 26, obr. 31: 27/, Bratislava-Devínska Nová Ves, poloha Ďalšie Topolité /Kraskovská 1961, s. 392, obr. 9: 1-3/, Sliač-Rybáre /Mácelová 1982, s. 123-124, obr. 9: 6/. Na tých istých lokalitách sa našli kamenné brúsky /Bialeková 1962a, s. 118, obr. 39: 15; Kraskovská 1961, s. 392, 394; Mácelová 1982, s. 124, obr. 9: 9/. Vyskytli sa i kostené predmety: korčuľa a šidlo z Bratislavy-Devínskej Novej Vsi, poloha Ďalšie Topolité /Kraskovská 1966, s. 90/, hrebeň z Komjatíc, poloha Blatnica /Točík 1978, s. 262, obr. 158: 3/. Na výrobu železa upozorňuje železná ruda a troska v sídliskových objektoch. Je pozoruhodné, že nálezy trosky sú známe z viac ako štvrtiny lokalít: Bratislava-Devínska Nová Ves, poloha Ďalšie Topolité /Kraskovská 1961, s. 393, 395/, Dolné Semerovce /Bialeková 1962b/, Nitra, poloha Martinský vrch /Chropovský 1971, s. 147/, Siladice /Bialeková 1962a, s. 112-113/, Sliač-Rybáre /Mácelová 1982, s. 123-124, 129/, Šurany-Nitriansky Hrádok, poloha Vysoký breh /Bialeková 1962a, s. 135/, Výčapy-Opatovce /Točík 1962, s. 204/ a Žilina /Moravčík 1978, s. 264/. Takto dokázané spracovanie železnej rudy, žiaľ, nemôžeme doložiť väčším množstvom železných predmetov, a ani škála objavených kováčskych výrobkov nezodpovedá skutočnému sortimentu. Sú to nálezy nožov /Devínske Jazero - Kraskovská 1961, s. 393, 395, obr. 9: 4-6; Sliač-Rybáre - Mácelová 1982, s. 123, obr. 9: 11/, dlátka /Siladice II - Bialeková 1962a, s. 118/, kľúča /Bratislava-Devínska Nová Ves, poloha Ďalšie Topolité - Eisner 1946, s. 103, obr. 4: 16/ a kosáka /Nitra, poloha Párovce - Chropovský 1971, s. 148/.

Z výberu miest na osídlenie najmä v úrodných oblastiach vyplýva, že hospodársku základňu tvorilo vo veľkej miere poľnohospodárstvo a dobytkárstvo. Nálezy zvyškov kultúrnych plodín na sledovanom území poznáme zo sídliska v Bratislave-Devínskej Novej Vsi, kde sa našla pšenica siata zhlúčená /*Triticum aestivocompactum*; Hajnalová 1976, s. 241, tab. V/, a z dvoch sídliskových jám v Bratislave-Devíne /Plachá - Hlavicová 1981/, v ktorých bola prevládajúcou obilninou pšenica siata zhlúčená /*Triticum aestivocompactum*/ a spolu s ňou sa našla raž siata /*Secale cereale*/ a jačmeň siaty /*Hordeum vulgare*; za informáciu ďakujem E. Hajnalovej/. Poľnohospodársku výrobu dokladajú nielen zásobné jamy na sídliskách, ale i spomínaný kosák z polohy Párovce v Nitre a hlinené pekáče, ktoré sa používali na prípravu potravy z obilovín a strukovín /Skružný 1964, s. 375-376/. Dokladom chovu dobytka sú nálezy zvieracích kostí v sídliskových objektoch. Lov a rybolov mali pravdepodobne len doplnkovú funkciu. Rybolov je doložený nálezom rybárskych závaží v Bratislave-Devínskej Novej Vsi, poloha Ďalšie Topolité /Kráskovská 1966, s. 90/.

Datovanie počiatkov slovanského osídlenia západného a stredného Slovenska na koniec 5. až začiatok 6. stor. sa opiera najmä o keramiku, i keď spoľahlivosť keramiky ako datovacieho prostriedku je relatívna. Pri väčšine nálezísk, a to sídlisk i pohrebísk, je keramika jediným prameňom, ktorý ich umožňuje časovo zaradiť /Bialeková 1962a, s. 130/. Z novších nálezov s pomerne dobrou datovacou schopnosťou je potrebné poukázať na zdobený kostený jednostranný hrebeň z Komjatíc, poloha Blatnica, ktorý A. Točík datuje do prvej polovice 6. stor. Spolu s ním sa našla nezdobená keramika pražského typu /Točík 1978, s. 261-263, obr. 158: 3, obr. 159: 1-10/.

Výsledky archeologických výskumov v poslednom desaťročí výrazne zmenili poznatky o slovanskom osídlení najmä hornatých oblastí stredného Slovenska. Ešte v r. 1971, keď vyšla štúdia M. Rejholcovej o slovanskom osídlení Stredoslovenského kraja, bolo možné konštatovať osídlenie tohto územia Slovanmi až od 8. stor. /Rejholcová 1971, s. 95-96/. Autorka však poukázala i na skutočnosť, že stupeň znalosti osídlenia stredného Slovenska v slovanskom období je skreslený stavom archeologického bádania /Rejholcová 1971, s. 126/. Vlastne jediným dokladom o včasnოსlovanskom osídlení boli črepy keramiky pražského typu zo sídliska v Považskej Bystrici /Petrovský-Šichman 1959, s. 204/. Dnes poznáme zo stredného Slovenska štyri včasnოსlovanské sídliská /Považská Bystrica, Sliač-Rybáre, Zvolen, Žilina/, ktoré poukazujú na osídľovanie oblastí Považia menej priaznivých z hľadiska prírodných podmienok už na konci 5. a v 6. stor. /Žilina - Moravčík 1978, s. 267, obr. 129/ a Pohronia v 7.-8. stor. /Sliač-Rybáre - Mácelová 1982, s. 134; Zvolen - Budinský-Krička 1981a, s. 54/.

Z rozboru nálezových fondov zo včasnოსlovanských sídlisk vyplýva, že základňa prvých Slovanov na území západného a stredného Slovenska v 6. stor. až na začiatku 8. stor. bola relatívne ustálená, na rozdiel od nadstavbových javov, ktorých prejav môžeme sledovať na pohrebiskách v zmene spôsobu pochovávania /Bialeková 1962a, s. 129-130/. Otázka, či zmeny v pohrebnom ríte sú odrazom vplyvu iných etnických skupín, alebo či odrážajú hospodársko-ekonomické premeny /Bialeková 1962a, s. 129/, ostáva otvorená. Z odpovedať na ňu bude možné až po preskúmaní sídlisk a pohrebísk prináležiacych k sebe. Zatiaľ sa na sledovanom území zachytila takáto situácia len v polohe Vysoký breh v Šuranoch-Nitrianskom Hrádku /Točík 1977, s. 288/.

SÚPIS NÁLEZÍSK

Odkazy na literatúru uvádzame len pri lokalitách, ktoré nie sú vyznačené na mape včasnოსlovenského osídlenia Slovenska z roku 1962 /Bialeková 1962a, obr. 52/. Názvy nálezísk uvádzame podľa súčasnej mapy katastrov obcí /Príloha k publikácii Vlastivedný slovník obcí na Slovensku, Bratislava 1977/.

P o h r e b i s k á

1. A b r a h á m, poloha Háj, okr. Galanta
2. A b r a h á m, hospodársky dvor JRD, okr. Galanta /Kolník 1978, s. 11/
3. B a j č, časť V l k a n o v o, poloha Góre, okr. Komárno /Nevizánsky 1984, s. 189 n./.
4. B e r n o l á k o v o, poloha Šakoň, okr. Bratislava-vidiek /Kraskovská 1962, s. 443, 458/
5. B e š e ň o v, okr. Nové Zámky
6. B o r o v c e, okr. Trnava
7. B r a t i s l a v a, časť D e v í n s k a N o v á V e s, okr. Bratislava-mesto
8. B r a t i s l a v a, časť V a j n o r y, okr. Bratislava-mesto
9. B r a t i s l a v a, časť V a j n o r y, Tomanova ulica, okr. Bratislava-mesto /Mináč 1976; Slivka - Mináč 1976/
10. B r a t i s l a v a, časť Z á h o r s k á B y s t r i c a, poloha Lokvy pri Morave, okr. Bratislava-mesto /Kraskovská 1972, s. 54-55, 92/
11. B r e s t o v a n y, poloha Mohyly, okr. Trnava /Kraskovská 1969, s. 175, 181, obr. 5: 9/
12. B r e z o l u p y, poloha Starý háj, okr. Topoľčany
13. B r o d s k é, poloha Trnava, okr. Senica
14. Č a k a j o v c e, poloha Kostolné, okr. Nitra /Rejholcová 1977, obr. 165: 1,2; Rejholcová, 1984, s. 205 n./.
15. Č a t a j, poloha Zemianske-Gejzove, okr. Bratislava-vidiek /Pavúk 1976, s. 180/
16. F i ľ a k o v o, poloha Szentfali, okr. Lučenec /Hrubec 1957, s. 97-98, tab. Fiľakovo/
17. G a l a n t a, časť M a t ú š k o v o, okr. Galanta
18. G b e l y, les Kojatín, okr. Senica
19. I p e ľ s k é P r e d m o s t i e, poloha Rogliská, okr. Veľký Krtíš
20. K o š ú t y, poloha Remetedomb, okr. Galanta
21. K ú t y, poloha Borníky, okr. Senica /Kraskovská 1971, s. 77-78, obr. 4: 11/
22. K ú t y, poloha Sigeca I, okr. Senica
23. M a l é L e v á r e, okr. Senica
24. M o r a v s k ý J á n, poloha Borová, okr. Senica
25. M o s t o v á, pleskovisko pri ceste Mostová - Vozokany, okr. Galanta
26. N i t r a, časť D o l n é K r š k a n y, areál závodu Mier, okr. Nitra /Chropovský 1977, s. 134/
27. N i t r a, časť D o l n é K r š k a n y, Serologický ústav, okr. Nitra
28. P a s t o v c e, repná váha medzi stanicou a cintorínom, okr. Levice
29. P o t v o r i c e, dom M. Páleníka, okr. Trenčín
30. S e r e ď, okr. Galanta

31. S k a l i c a, poloha Háj, tiež Kopečnica, okr. Senica
32. S t u p a v a, poloha Vývejiská, okr. Bratislava-vidiek
33. Š u r a n y, časť N i t r i a n s k y H r á d o k, poloha Vysoký breh, okr. Nové Zámky /Točík 1977, s. 288/
34. T o m á š i k o v o, okr. Galanta
35. T r e n č í n, časť T r e n č i a n s k e B i s k u p i c e, poloha Kobyliny a Na nivách, okr. Trenčín
36. V e Ľ k é H o s t e, poloha Chraste, okr. Topoľčany /Porubský 1955/
37. V e Ľ k ý G r o b, poloha Za potoky, okr. Galanta
38. V ý č a p y - O p a t o v c e, poloha Csütördülő, okr. Nitra
39. V y s o k á p r i M o r a v e, poloha Grbica, okr. Bratislava-vidiek
40. Z á v o d, poloha Dílce, okr. Senica
41. Ž e l o v c e, poloha Fingó, okr. Veľký Krτίš /Čilinská 1970; 1973a, s. 9-10/.

S í d l i s k á

1. B o j n i č k y, okr. Trnava /nepublikované, za informáciu ďakujem D. Bialekovej/
2. B r a t i s l a v a, časť D e v í n, hrad Devín, okr. Bratislava /Plachá - Hlavicová 1981/
3. B r a t i s l a v a, časť D e v í n s k a N o v á V e s, poloha Ďalšie Topolité, okr. Bratislava-mesto
4. Č a c h t i c e, poloha Zdechlina, okr. Trenčín /Vendtová 1964, s. 161/
5. D o l n é S e m e r o v c e, poloha Pod potokom, okr. Levice
6. H o s t e, poloha Poddivoč, okr. Galanta /Bátora 1983, s. 78, obr. 1; Bátora - Ižof 1977, s. 47/
7. C h Ľ a b a, Dunaj, km 1711, okr. Nové Zámky /Hanuliak - Fusek 1982, s. 87, obr. 63: 5; Hanuliak - Zábojník 1982, s. 44/
8. K a m e n i c a n a d H r o n o m, parcela J. Slabáka, okr. Nové Zámky /Bialeková 1980/
9. K o m j a t i c e, poloha Blatnica, okr. Nové Zámky /Točík 1978, s. 261-263, obr. 158: 3, obr. 159: 1-10/
10. K o m j a t i c e, poloha Homolka, okr. Nové Zámky /Točík 1981, s. 306/
11. K r a k o v a n y, stavba JRD, okr. Trnava
12. L e f a n t o v c e, časť H o r n é L e f a n t o v c e, poloha Za Kochanovskej záhradou, okr. Nitra
13. M a l á n a d H r o n o m, stavba JRD, okr. Nové Zámky
14. N i t r a, poloha Martinský vrch /kasárne pod Zoborom/, okr. Nitra
15. N i t r a, poloha Párovce, okr. Nitra /Chropovský 1971, s. 148, tab. XX/
16. P i e š ť a n y, plynovod medzi Piešťanmi a Drahovcami, okr. Trnava
17. P o b e d i m, poloha Dolné pole, okr. Trenčín
18. P o b e d i m, poloha Horné pole, okr. Trenčín /Bialeková 1978, s. 166/
19. P o v a ž s k á B y s t r i c a, poloha Dedovec, okr. Považská Bystrica
20. S i l a d i c e, poloha Bodoš I a IV, okr. Trnava
21. S i l a d i c e, poloha Bodoš II, okr. Trnava
22. S l i a č, časť R y b á r e, poloha Horné zeme, okr. Zvolen /Budinský-Krička 1978, obr. 25: 1, 12; 1981b, s. 53; Mácelová 1980; 1981; 1982/
23. Š u r a n y, časť N i t r i a n s k y H r á d o k, poloha Vysoký breh, okr. Nové Zámky

24. Š u r a n y, časť N i t r i a n s k y H r á ě o k, poloha Zámeček, okr. Nové Zámky
25. V r á b l e, stará štrkovňa, okr. Nitra /Bátora 1976/
26. V ý č a p y - O p a t o v c e, hliník JRD, okr. Nitra
27. V y s o k á p r i M o r a v e, poloha Grbica, okr. Bratislava-vidiek
28. Z v o l e n, poloha Haputka, okr. Zvolen /Budinský-Krička 1981a, obr. 27: 6, 11, 13, 15/
29. Ž i l i n a, poloha Frambor, okr. Žilina /Moravčík 1978, s. 261, 264, 267, obr. 129; 1979, s. 559/
30. Ž l k o v c e, okr. Trnava.

L i t e r a t ú r a

- BÁTORA, J. 1976: Včasnოსlovenské sídlisko vo Vrábľoch. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1975. Nitra, s. 41.
- BÁTORA, J. 1983: Opevnená osada zo staršej doby bronzovej v Hostiach. Archeol. Rozhl., 35, s. 72-79.
- BÁTORA, J. - IŽOF, J. 1977: Opevnená osada zo staršej doby bronzovej v Hostiach. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1976. Nitra, s. 46-48.
- BIALEKOVÁ, D. 1962a: Nové včasnოსlovenské nálezy z juhozápadného Slovenska. Slov. Archeol., 10, s. 97-145.
- BIALEKOVÁ, D. 1962b: Staroslovenské črepy z Dolných Semeroviec. In: Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV. 9. Nitra, s. 284-285.
- BIALEKOVÁ, D. 1978: Pobedim, okr. Trenčín. In: Významné slovanské náleziská na Slovensku. Bratislava, s. 159-167.
- BIALEKOVÁ, D. 1980: Nové nálezy z Kamenice nad Hronom. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1979. Nitra, s. 34-35.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. 1978: Slovanské sídlisko v Sliači-Rybároch. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1977. Nitra, s. 56-57.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. 1981a: Nové nálezy zo Zvolena. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1980. Nitra, s. 53-54.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. 1981b: Prvé nálezy zo slovanského sídliska v Sliači-Rybároch. In: Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV. 19. Nitra, s. 49-54.
- ČILINSKÁ, Z. 1970: Žiarové hroby na predveľkomoravskom kostrovom pohrebisku v Želovciach. In: Sbor. Nár. Mus. v Praze. Historie. 24. Praha, s. 27-31.
- ČILINSKÁ, Z. 1973a: Frühmittelalterliches Gräberfeld in Želovce. Bratislava.
- ČILINSKÁ, Z. 1973b: Bestattungsritus bei Awaren und Donauslawen. In: Berichte über den II. Internationalen Kongress für Slawische Archäologie Berlin 24.-28. August 1970. 2. Berlin, s. 331-337.
- DEKAN, J. 1979: Veľká Morava. Doba a umenie. Bratislava.
- DONAT, P. 1980: Haus, Hof und Dorf in Mitteleuropa vom 7.-12. Jahrhundert. Berlin.
- EISNER, J. 1946: Sídliště ze starší doby hradištní v slovenském Pomoraví. Památ., archeol., 42, 1939-46, s. 94-105.
- EISNER, J. 1952: Devínska Nová Ves. Slovanské pohřebiště. Bratislava.
- HAJNALOVÁ, E. 1975: Archeologické nálezy kultúrnych rastlín a burín na Slovensku. Slov. Archeol., 23, s. 227-252.
- HANULIAK, M. - FUSEK, G. 1982: Výsledky piatej sezóny v Chľabe. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1981. Nitra, s. 86-89.

- HANULIAK, M. - ZÁBOJNÍK, J. 1982: Výsledky archeologického výskumu v Chľabe. In: *Castrum Novum*. 1. Nové Zámky, s. 43-62.
- HRUBEC, I. 1957: Ranodejinné nálezy z Filakova. In: *Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV*. 2. Nitra, s. 97-99.
- CHROPOVSKÝ, B. 1971: Nálezy keramiky pražského typu v Nitre. In: *Sbor. Prací Filos. Fak. Brněn. Univ.* 20 /E 16/. Brno, s. 97-99.
- CHROPOVSKÝ, B. 1977: Slované kostrové pohrebisko v Nitre-Dolných Krškanoch. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1976*. Nitra, s. 134-136.
- CHROPOVSKÝ, B. 1982: K etnogenéze Slovákov. *Hist. Čas.*, 30, č. 1, s. 19-27.
- KOLNÍK, T. 1978: Abrahám, okres Galanta. In: *Významné slovanské náleziská na Slovensku*. Bratislava, s. 11-13.
- KRASKOVSKÁ, Ľ. 1961: Slované sídlisko pri Devínskom Jazere. *Slov. Archeol.*, 9, s. 391-403.
- KRASKOVSKÁ, Ľ. 1962: Pohrebisko v Bernolákove. *Slov. Archeol.*, 10, s. 425-476.
- KRASKOVSKÁ, Ľ. 1966: Slované sídlisko pri Devínskom Jazere /výskumy v rokoch 1960, 1962 a 1963/. In: *Zbor. Slov. nár. Múz.* 60. *História*. 6. Bratislava, s. 73-92.
- KRASKOVSKÁ, Ľ. 1969: Neolitické a slované nálezy v Brestovanoch. In: *Zbor. Slov. nár. Múz.* 63. *História*. 9. Bratislava, s. 175-182.
- KRASKOVSKÁ, Ľ. 1971: Nové slované nálezy na Záhorí. In: *Zbor. Slov. nár. Múz.* 65. *História*. 11. Bratislava, s. 69-78.
- KRASKOVSKÁ, Ľ. 1972: Slované-avarské pohrebisko pri Záhorskej Bystrici. Bratislava.
- MÁCELOVÁ, M. 1980: Výskum slovánského sídliska v Sliači-Rybároch. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1979*. Nitra, s. 137-139.
- MÁCELOVÁ, M. 1981: Archeologický výskum v Sliači-Rybároch. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1980*. Nitra, s. 171-172.
- MÁCELOVÁ, M. 1982: Slované sídlisko v Sliači na Horných zemiach v okrese Zvolen. In: *Stredné Slovensko*. 2. Banská Bystrica, s. 117-132.
- MINÁČ, V. 1976: Slované-avarské pohrebisko v Bratislave-Vajnorochoch. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1975*. Nitra, s. 147-148.
- MORAVČÍK, J. 1978: Žilina, okres Žilina. In: *Významné slovanské náleziská na Slovensku*. Bratislava, s. 261-267.
- MORAVČÍK, J. 1979: Slawische Besiedlung der Nordwestslowakei im 6.-11. Jh. In: *Rapports du IIIe Congrès International d'Archéologie Slave*. 1. Bratislava, s. 559-562.
- NEVIZÁNSKY, G. 1984: Slavjanskij mogil'nik s truposožženijami v s. Bajč-Vlkanovo. In: *Interaktionen mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethniken im 6.-10. Jh.* Nitra, s. 189-192.
- PAVÚK, J. 1976: Záchranný výskum na trase autostrády v Čataji. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1975*. Nitra, s. 177-181.
- PETROVSKÝ-ŠICHMAN, A. 1959: Výskumy v oblasti Krajského múzea v Žiline za rok 1958. In: *Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV*. 3. Nitra, s. 203-205.
- PLACHÁ, V. - HLAVICOVÁ, J. 1981: Výsledky archeologického výskumu na hrade Devín v roku 1980. In: *Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1980*. Nitra, s. 234-235.
- PORUBSKÝ, J. 1955: Slovánsky mohylník vo Veľkých Hostiach, okr. Bánovce n. Bebr. *Slov. Archeol.*, 3, s. 222-234.

- REJHOLCOVÁ, M. 1971: Slovanské osídlenie Stredoslovenského kraja. Slov. Archeol. 19, s. 95-131.
- REJHOLCOVÁ, M. 1977: Staroslovanský žiarový hrob v Čakajovciach. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1976. Nitra, s. 240.
- REJHOLCOVÁ, M. 1984: Demografičeskiye svedeniya po rezul'tatam raskopok ranne-srednevekovogo mogil'nika v s. Čakajovce. In: Interaktionen mitteleuropäischer Slawen und anderen Ethniken im 6.-10. Jh. Nitra, s. 205-208.
- SKRUŽNÝ, L. 1964: Pekáče - jejich výskyt, funkce a datování. Památ. archeol., 55, s. 370-389.
- SLIVKA, M. - MINÁČ, V. 1976: Druhé predveľkomoravské birituálne pohrebisko v Bratislave-Vajnorochoch. Archeol. Rozhl., 28, s. 426-429.
- TOČÍK, A. 1962: Nové nálezy z doby sťahovania národov na juhozápadnom Slovensku. In: Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV. 9. Nitra, s. 187-214.
- TOČÍK, A. 1977: Zisťovací výskum v Nitrianskom Hrádku v roku 1976. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1976. Nitra, s. 281-291.
- TOČÍK, A. 1978: Záchranný výskum v Komjaticiach. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1977. Nitra, s. 246-266.
- TOČÍK, A. 1981: Prieskumy a záchranné výskumy na juhozápadnom Slovensku v roku 1980. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1980. Nitra, s. 296-306.
- TURČAN, V. 1983: Etnické vzťahy v 6.-8. storočí v Karpatskej kotline vo svetle žiarových hrobov. In: Zbor. Slov. nár. Múz. 77. História. 23. Bratislava, s. 95-114.
- VENDTOVÁ, V. 1964: Prehľad slovanských lokalít v Pobedime a okolí. In: Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV. 14. Nitra, s. 161-172.
- ZEMAN, J. 1976: Nejstarší slovanské osídlení Čech. Památ. archeol., 67, s. 115-235.

ZUR PROBLEMATIK DER FRÜHSLAWISCHEN SIEDLUNGEN IN DER WEST- UND MITTELSLOWAKEI. Gegenwärtig sind im erwähnten Gebiet 71 frühslawische Lokalitäten, davon 41 Gräberfelder und 30 Siedlungen zu verzeichnen. Auf 20 Siedlungen wurden Objekte untersucht, aus 10 Siedlungen stammt Lesefundmaterial.

In der frühslawischen Epoche wurden vor allem die fruchtbaren Tiefebene der Stromgebiete der March, Waag, Nitra, Žitava, Gran und Eipel besiedelt. Nicht einmal die Gebirgslandschaften des Waag- und Grantaless wichen dem Besiedlungsprozeß aus. Diese Tatsache hängt wahrscheinlich mit der Prospektionstätigkeit in den Erzlagerstätten zusammen.

Über den Bebauungstypus der Ansiedlungen kann nichts Bestimmtes ausgesprochen werden, weil keine von den Siedlungen zur Gänze untersucht worden ist. So wie auf dem von Slawen bewohnten großen Gebiet Mittel- und Osteuropas kommen auch auf den Siedlungen des untersuchten Gebietes charakteristische quadratische oder rechteckige einräumige eingegieft sowie oberirdische Wohnhäuser gewöhnlich mit einer Feuerstelle in einer von ihren Ecken vor. Außer Wohnhäusern begegnen auf den Siedlungen Objekte verschiedener Formen und Tiefen, die wahrscheinlich Produktions- oder wirtschaftlichen Charakter hatten. Die Speicherguben weisen weder eine einheitliche Form noch die gleiche Größe auf.

Die häusliche Handwerksproduktion der ersten Slawen in der West- und Mittelslowakei wird durch Funde der materiellen Kultur belegt. Das meist verbreitete Handwerk war die Töpferei. Auf Eisenerzeugung deuten Funde des Eisenerzes und der Eisenschlacke. Eisenverarbeitung wurde in mehr als einem Viertel der Fundorten festgestellt.

Die Situierung der Siedlungen in den fruchtbaren Tiefebeneen weist darauf hin, daß die Landwirtschaft die Hauptunterhaltsquelle der Bevölkerung war. Auf zwei Fundstellen kamen Getreidereste zum Vorschein.

Die Datierung der Anfänge der slawischen Besiedlung der West- und Mittelslowakei in das Ende des 5. bis zum Anfang des 6. Jh. stützt sich vor allem auf die Keramik, weil auf den meisten Fundstellen die Keramik die einzige Quelle ist, die ihre zeitliche Einordnung ermöglicht. Von diesem Gesichtspunkt aus ist der Fund eines verzierten einzeiligen Knochenkammes aus Komjatice, Flur Blatnica wichtig, der zusammen mit unverzierter Keramik vom Prager Typus gefunden wurde und in die erste Hälfte des 6. Jh. datiert ist.

К ВОПРОСАМ РАННЕСЛАВЯНСКИХ ПОСЕЛЕНИЙ В ЗАПАДНОЙ И СРЕДНЕЙ СЛОВАКИИ. К настоящему времени зарегистрировано на данной территории 71 раннеславянское местонахождение, из того 41 могильник и 30 поселений. На 20 поселениях обследованы объекты, материал с 10 поселений подъемного характера.

В раннеславянское время заселялись прежде всего плодородные равнины в бассейнах рек Моравы, Вага, Нитры, Житавы, Грона и Ипля. Это явление вероятно связано с поисками в местах с присутствием местонахождений руд.

О застройке поселков нельзя высказаться с определенностью, поскольку ни один не был исследован полностью. Так же как на широкой заселенной славянами территории Средней и Восточной Европы, так и на поселениях в данной области встречаются типические квадратные или четверугольные, углубленные и наземные однокамерные жилища с очагом как правило в одном из углов. Кроме жилищ на поселениях встречаются объекты разной формы и глубины, служившие по всей вероятности производственному или хозяйственному назначению. У запасных ям не одинаковая форма и размеры.

Домашнее ремесленное производство первых славян в Западной и Средней Словакии засвидетельствовано предметами материальной культуры. Наиболее распространенным было гончарное дело. На производство железа указывают находки железной руды и шлака. Обработка железа определена на более чем четверти местонахождений.

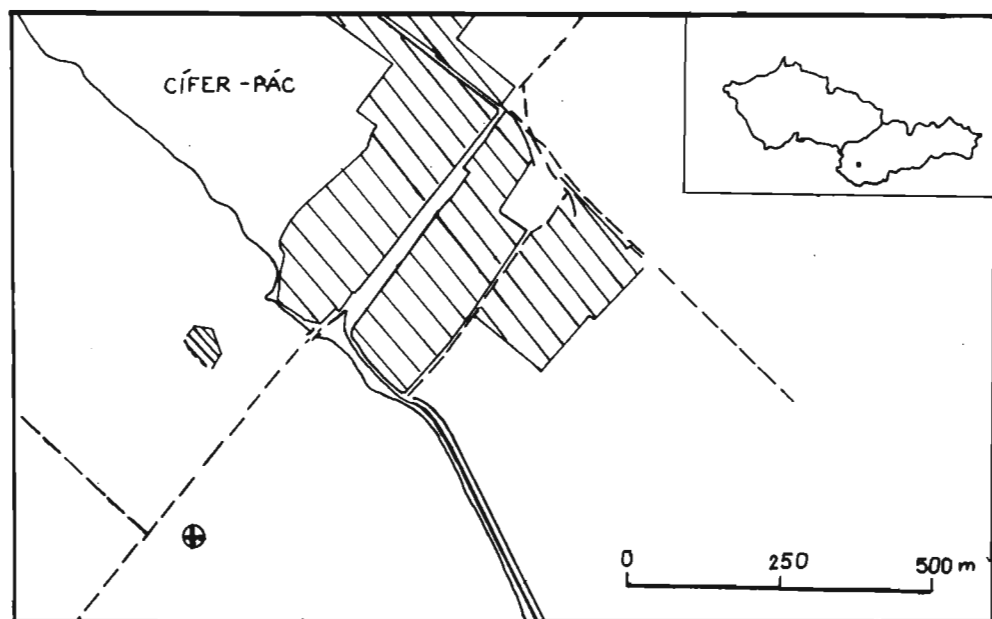
Выбор поселений на плодородных равнинах указывает на то, что основным было земледелие. На двух местонахождениях обнаружены остатки зерновых.

Датировка зачатков славянского заселения Западной и Средней Словакии концом V - началом VI в. основывается прежде всего на керамике, поскольку в большинстве местонахождений она единственным источником, позволяющим их хронологическое отнесение. С этой точки зрения важна находка украшенного костяного гребня из с. Комьятице, урочище Блатница, найденного совместно с неукрашенной керамикой пражского типа и датированного первой половиной VI в.

VÝSKUM VČASNOSTREDOVEKÉHO POHREBISKA V CÍFERI-PÁCI

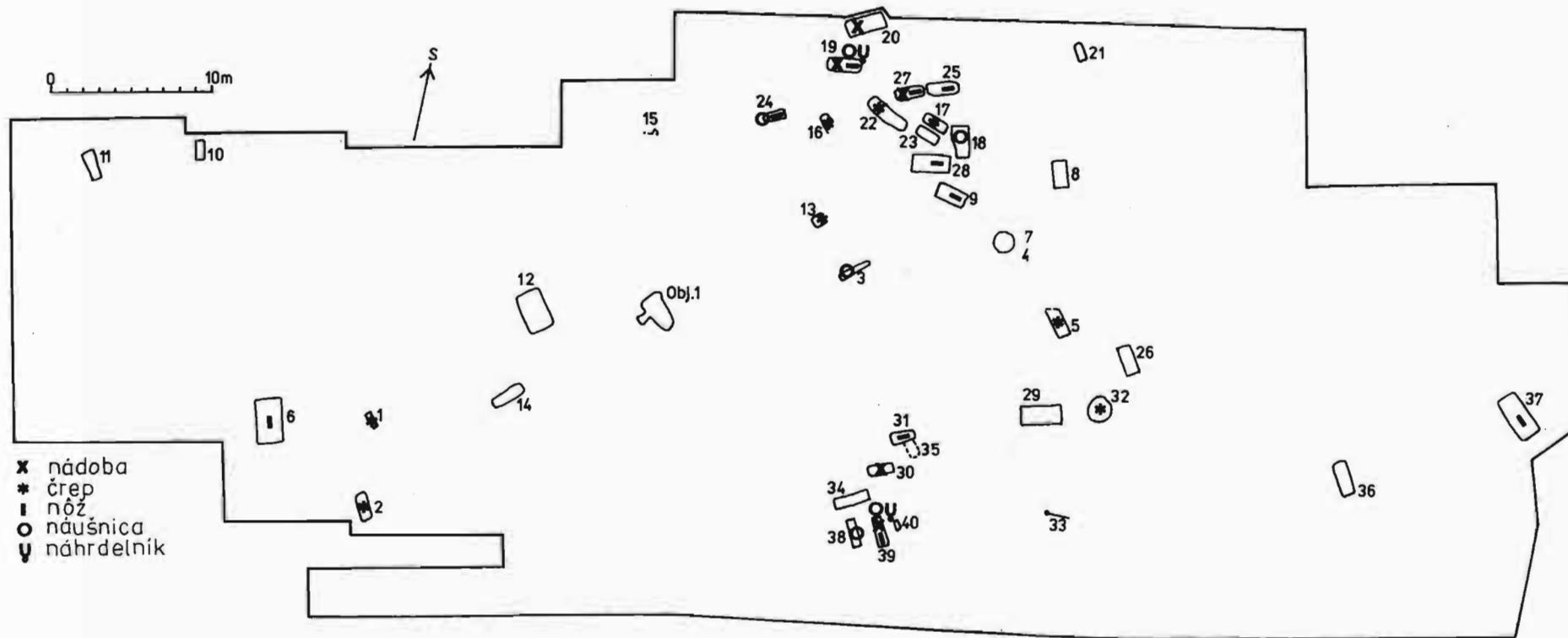
Jozef Zábojník

Pri zemných prácach spojených s výstavbou diaľnice v úseku Senec - Trnava sa na jar 1976 zistili v katastri obce Cífer, časť Pác /okr. Trnava/, kostrové hroby. Následným záchranným výskumom v ohrozenom priestore sa preskúmalo 40 hrobov, 5 sídliskových objektov /z toho 4 praveké/ a úsek nehlbokej pravdepodobne novovekej priekopy. Vychádzajúc z rozmiestnenia hrobov, možno predpokladať pokračovanie pohrebiska najmä severným smerom /obr. 2/. Táto časť sa však pre časové a personálne dôvody neskúmala. Lokalita je ca 400 m na JZ od Páca na juhovýchodnom, mierne klesajúcom okraji nevýraznej terénnej vlny v polohe Drahy /obr. 1/. Povrchovú vrstvu tvorila ca 30-45 cm hrubá vrstva ornice, ktorá ležala na pôvodnej spraši. V juhovýchodnej časti skúmanej plochy bola vrstva ornice vplyvom splachovania pôdy o niečo hrubšia /50-60 cm/. Celá plocha výskumu bola odhumusovaná strojmi a ručne začistená. Jej východná a západná hranica sú s veľkou pravdepodobnosťou zároveň i okrajom pohrebiska, pretože pri sledovaní zemných prác sa ďalšie hroby týmto smerom nezistili.

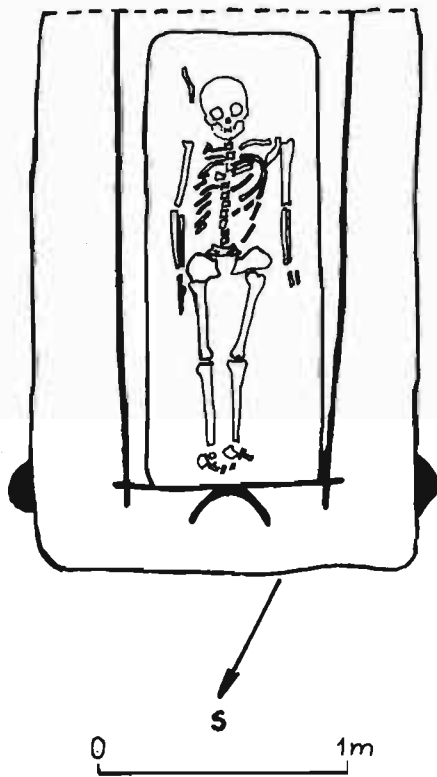
Obr. 1. Cífer-Pác - diaľnica, km 27,6. Situačný plán lokality. Pohrebisko označené krížikom v krúžku

Z hľadiska pohrebného rítu sú na pohrebisku značné diferencie v spôsobe uloženia a orientácii pochovaných, hĺbke a tvare hrobových jám, prípadne výskyte alebo absencii hrobových konštrukcií. Tvarom a veľkosťou sa hrobové jamy značne líšia. Prevláda viac-menej obdĺžnikovitý tvar, niekedy so zaoblenými rohmi, menej časté sú lichobežníkové, oválne a nepravidelné formy. Najväčšie jamy majú zvyčajne pravidelný obdĺžnikový tvar s maximálnou dĺžkou 280 cm, šírkou 170 cm

Obr. 2. Cífer-Pác - diaľnica, km 27,6. Plán preskúmanej plochy

a hĺbkou až 220 cm, pričom ich steny sú zvislé a dno rovné. Menšie, nehlboké hrobové jamy rôzneho tvaru majú niekedy šikmé steny. Z uvedeného vyplýva, že hĺbeniu jám sa nie vždy venovala dostatočná pozornosť. Úpravy jám sa vyskytli len ojedinele. V hrobe 25 bol pri jednej z kratších stien ca 15 cm široký a 20 cm vysoký stupeň. V štyroch hrobách sa zistili nepatrné stopy dreveného obloženia. Výraznú hrobovú konštrukciu sme preskúmali v hrobe 6 /obr. 3/. V jame značných rozmerov /280 x 160 x 220 cm/ sa rysovalo v hĺbke 160 cm obdĺžnikovité obloženie s prekríženými líniami dosák v rohoch. Vnútri tohto obloženia bola v zúženej časti hrobovej jamy uložená kostra dospelého jedinca. Zvyšky dreva v tvare oblúka sa zistili i pri nohách. Je to azda pozostatok akejsi výstuže drevenej konštrukcie. V dlhších stenách hrobovej jamy sa objavili v priestore nôh pochovaného dve zvislé kolové jamy, idúce od ústia až do hĺbky 160 cm. Dno bolo až v hĺbke

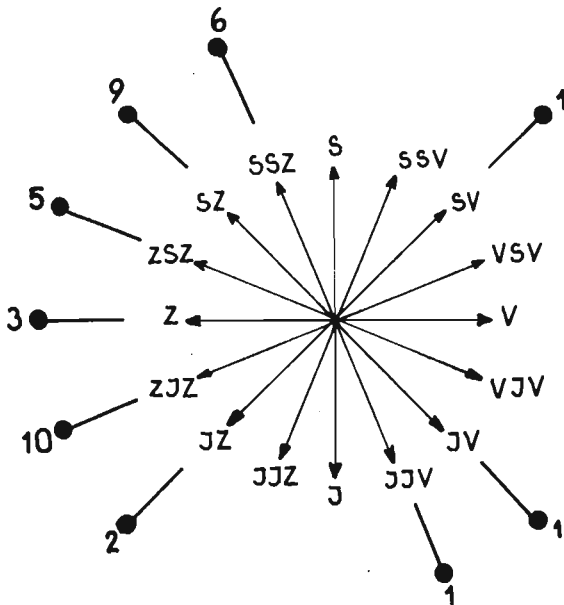

Obr. 3. Cífer-Pác-diaľnica, km 27,6. Drevená konštrukcia v hrobe 6

220 cm. V priestore hlavy sa podobné jamy nenašli. Hroby s konštrukciami pozostávajúcimi z dreveného obloženia kombinovaného s kolmi sa častejšie vyskytujú na pohrebiskách z obdobia avarskej ríše /Točík 1970, s. 34/. Na veľkomoravských pohrebiskách na Slovensku sa nachádza väčšinou len drevené obloženie, prípadne neurčiteľné úpravy jám drevom /Chropovský 1957, s. 192; 1962, s. 195, 198; Bialeková 1982, s. 139-140/. I v spôsobe ukladania pochovaných možno pozorovať istú variabilitu. Napriek tomu, že prevláda pochovávanie vo vystretej polohe na chrbte, v uložení rúk a nôh sú badateľné rozdiely. V piatich hrobách sme zistili uloženie v skrčenej, resp. pokrčenej polohe na boku, z toho štyrikrát na pravom a raz na ľavom boku. S výnimkou hrobu 15 boli ostatné bez príloh. Pochovávanie v skrčenej polohe sa na včasnohistorických pohrebiskách vyskytuje len ojedinele. Väčšinou ide o plytké hroby, často na okrajoch pohrebísk, bez inventára alebo len chudobne vybavené. Ich orientácia je zvyčajne zhodná s prevládajúcim smerom pochovávania na pohrebisku, ale nachádzajú sa

i opačne orientované hroby /Točík 1970, s. 38-39/. Kostra je buď prísne skrčená, alebo sú len mierne pokrčené dolné končatiny /Kraskovská 1962, s. 446; Pastor 1961, s. 377/. Nemožno jednoznačne rozhodnúť, či ide o rituálne ukladanie osôb so zvláštnym spoločenským postavením, alebo či skrčenie kostier súvisí s prirodzenou polohou mŕtveho /Hrubý 1955, s. 79/. Na pohrebisku v Cíferi-Páci však prekvapuje istá spojitosť výskytu anomálií v ukladaní pochovaných s ich orientáciou. Z dvanástich kostier s odchýlkami uloženia je desať orientovaných SZ-JV a zo zvyšujúcich dvoch hrobov jeden azda ani nepatrí do včasnostredovekého obdobia, ale je praveký. Pri pohľade na plán výskumu možno postrehnúť značnú rozmanitosť v orientácii pochovaných i nerovnomerný rozptyl hrobov na skúmanej ploche /obr. 2/. Napriek zisteniu až desiatich smerov ukladania zomretých /obr. 4/ možno konštatovať, že prevažná väčšina hrobov patrí do dvoch skupín orientácie. Opačná orientácia k týmto základným smerom je vždy iba ojedinelá. Prvú skupinu /20 hrobov/

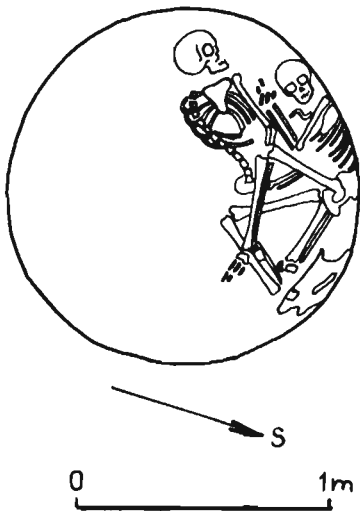
tvoria hroby orientované SZ-JV s odchýlkami na SSZ, resp. ZSZ, druhú skupinu /15 hrobov/ predstavujú hroby orientované ZJZ-VSV s odchýlkami na Z, resp. JZ. Istý súvis, nie však absolútny, možno postrehnúť medzi orientáciou a polohou hrobu, prípadne hustotou pochovávaní v rámci skúmanej plochy. Na západnom a východnom okraji nami skúmanej časti pohrebiska výrazne prevláda orientácia SZ-JV, resp. SSZ-JJV. Medzi jednotlivými hrobmi sú pomerne veľké vzdialenosti. Pre severnú časť, kde pohrebisko pravdepodobne pokračuje i za hranicu preskúmanej plochy, je charakteristická väčšia hustota pochovávaní i prevládajúce ukladanie v smere ZJZ-VSV. Menšia skupinka v južnej časti má hroby orientované v oboch základných smeroch. V troch prípadoch /hroby 6, 14 a 26/ sa zistila i tzv. opačná orientácia k prevládajúcemu smeru ukladania pochovaných. Tieto hroby sú viac-menej na okrajoch pohrebiska; v hrobe 26 bola kostra uložená v skrčenej polohe. Ojedinelý spôsob pochovania sme zistili v hrobe 12. Pozdĺž juhozápadnej steny jamy značných rozmerov /220 x 170 cm/ bola uložená vo vystretej

Obr. 4. Cífer-Pác - diaľnica, km 27,6. Diagram orientácie hrobov

polohe na chrbte kostra mladej ženy. Veľkosť jamy i spôsob uloženia mŕtvej vyvolávajú dojem, že hrob bol pôvodne určený pre dvoch, resp. viac jedincov.

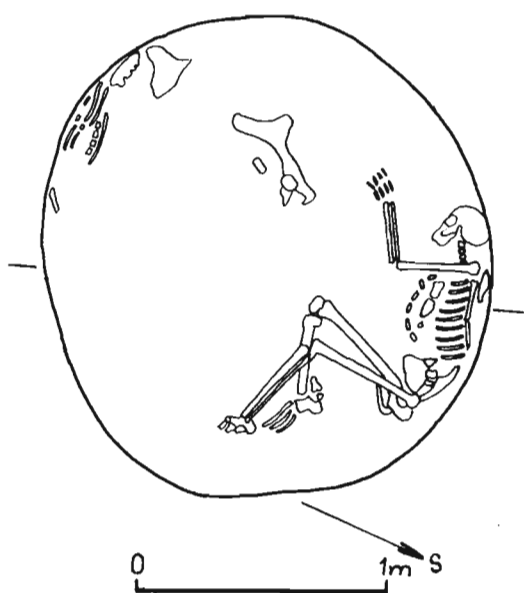
Neobvyklý bol i spôsob pochovania v hrobch 4, 7 a 32. Z porušenej jamy kruhového pôdorysu s $\varnothing$ ca 110 cm bager vyhádzal niekoľko kostí dospelého jedinca, ktorý bol s veľkou pravdepodobnosťou pochovaný v sediacej polohe; zachovali sa len stehenné a panvové kosti a krížová kosť. Tento hrob sme označili ako hrob 4. Jama hruškovitého tvaru pokračovala a v hĺbke 230 cm od pôvodnej úrovne terénu sa našli v severozápadnej polovici ďalšie dve kosti dospelých indíviduov a lebka

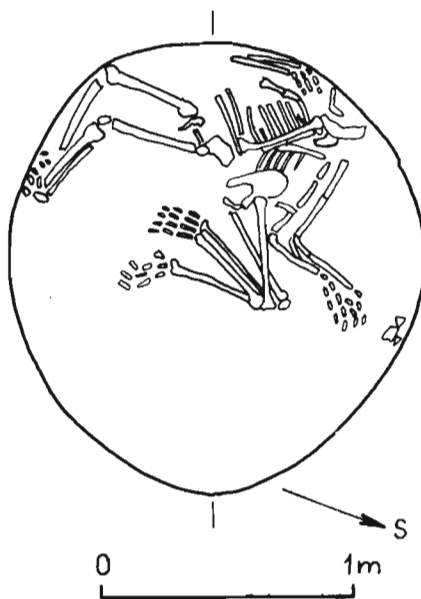
Obr. 5. Cífer-Pác - diaľnica, km 27,6. Hrob 7 - dve kosti v jame

koňa /obr. 5/. Lavórovité dno bolo ca 40 cm pod úrovňou kostier. Dve kosti sme označili ako hrob 7. Podobná situácia sa zistila i v hrobe 32. V hĺbke 40 cm sa rýsoval v sprašovom podloží kruhový objekt s priemerom ca 145 cm, ktorého steny sa do strán rozširovali. V hĺbke 160 cm od úrovne zistenia ležala pozdĺž severného okraja jamy kostra dospelého jedinca v pokrčenej polohe na pravom boku. Na úrovni jej uloženia sa našli veľké zvieracie kosti a kostra menšieho zvierťa /obr. 6/. Približne 20-30 cm hlbšie boli uložené v západnej časti jamy ďalšie dve kosti dospelých indíviduov, vzájomne prepletené v skrčenej, resp. pokrčenej polohe /obr. 7/. Na tejto úrovni sa našlo niekoľko črepov slovanskej keramiky. V hĺbke 220 cm od úrovne zistenia bola uložená v skrčenej polohe na ľavom boku ešte jedna kostra dospelého

jedinca. V jej blízkosti sa našli opäť kosti veľkého zvieraťa /obr. 8/. Lavórovité dno bolo až v hĺbke 260 cm. Zvláštnosťou na pohrebisku je i objekt 1. Na úrovni zistenia sa rysoval ako čiastočne nepravidelný obdĺžnik s výčnelkom na JZ. Nehlboko pod povrchom sa našla časť chrbtice pravdepodobne hovädzieho dobytku. V severozápadnej časti tohto objektu bola jama hruškovitého tvaru s rovným dnom

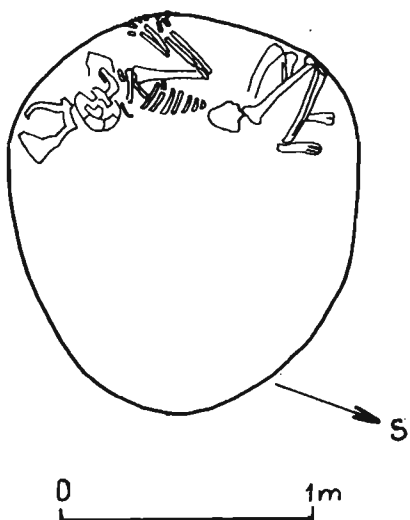
Obr. 6. Cífer-Pác - diaľnica, km 27,6.
Hrob 32, kostra 1

Obr. 7. Cífer-Pác - diaľnica
km 27,6. Hrob 32 - kostra 2 a 3

v hĺbke 180 cm. Podobne ako v hrobch 4, 7 a 32 ani v objekte 1 sme vo výplni nenašli pozostatky obilia, resp. zvyšky organických látok, ktoré by dokladali sekundárne využitie jám slúžiacich pôvodne na ukladanie obilia. Nie je preto vylúčené, že tieto jamy hruškovitého tvaru boli zámerne vyhĺbené na pochovanie viacerých jedincov. Podobné prípady registrujeme na pohrebiskách zo včasnostredovekého obdobia len ojedinele, prípadne obdobné nálezy sa zistili na sídliskách. V Žabokrekoch nad Nitrou sa našla v sídliskovej jame pohodená ľudská kostra spolu s depotom železných predmetov z 9., resp. z prelomu 8. a 9. stor. /Bialeková 1978, s. 257/. V Nitrianskej Strede bola zistená v profile brehu rieky Nitry jama hruškovitého tvaru, hlboká 290 cm, v ktorej bola v h. 230 cm kostra ženy v polosediacej polohe s ohnutými dolnými končatinami. Pri nohách sa našla nádoba, ďalšia nádoba bola v črepoch. Z jamy pochádza i zlomok hlineného pekáča a fragment žarnova /nepublikované, nálezová správa 2989/66 - Vendtová, archív AÚ SAV, Nitra/. Pri výskume Académie Istropolitany v Bratislave sa zistil masový hrob siedmich dospelých jedincov, zrejme mužov, v jame okrúhleho tvaru /Vallašek 1972, s. 229-252/. Autor výskumu datuje tento hromadný hrob na základe sprievodného materiálu /sekerovité hrivny/ do 1. polovice 10. stor. Domnieva sa, že ako hrobová jama bola použitá bývalá studňa a že ide o rituálne pochovanie /Vallašek 1972, s. 246/. Z antropologického rozboru kostier z Cífera-Páca vyplýva, že všetci siedmi jedinci pochovaní v tzv. obilných jamách /4 ženy, 2 muži, 1 neurčený dospelý/ patrili do vekovej skupiny maturus až senilis. Táto skutočnosť, ako i pochovávanie v niekoľkých vrstvách /obr. 9/ sú dôležité z hľadiska interpretácie oboch nezvyčajných skupinových hrobov. Takisto z polôh kostier v jamách vyplýva,

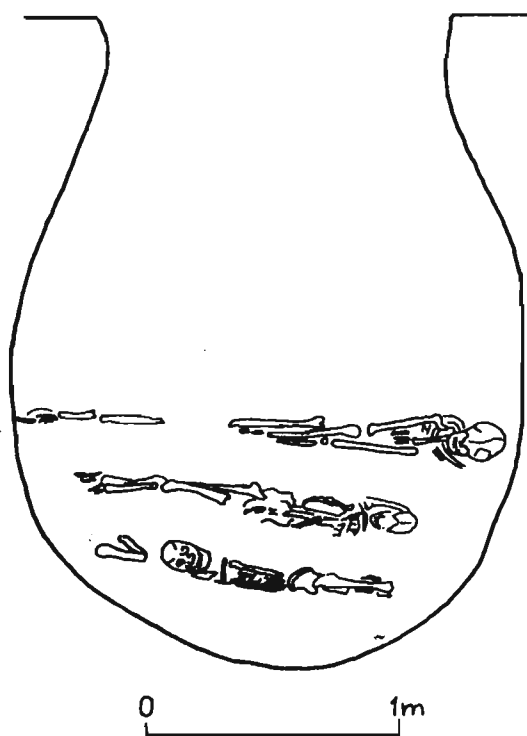
že ukladaniu mŕtvych sa v týchto prípadoch nevenovala zvláštna pozornosť, skôr boli pohodení do značne hlbokých jam. Či ide o jednorazové pochovanie s prisýpaním jednotlivých kostier, alebo o viacnásobný pohreb, nemožno spoľahlivo zistiť. Podľa nálezových okolností oboch hrobov možno predpokladať: 1. viacnásobné

Obr. 8. Cífer-Pác - diaľnica, km 27,6. Hrob 32, kostra 4

300 m na sever je včasnostredoveké sídlisko /zistené počas výskumu významnej lokality z doby rímskej - Kolník 1976, s. 136/, ktoré môže mať vzťah ku skúmaným hrobom.

rituálne pochovanie, dôkazom čoho by azda bol i výskyt kostí, resp. kostry zvierťa, 2. masový hrob v dôsledku nejakej epidémie, ktorej podľahli v prvom rade slabší, teda starší jedinci. Príčina smrti zároveň podmienila neobvyklý spôsob pochovania. Na základe známych nálezových okolností nemožno s istotou rozhodnúť, či ako hrobové jamy boli využité pôvodné obilné silá, alebo či ide o jamy hruškovitého tvaru vyhĺbené zámerne na tento účel. Skôr vyslovenú domnienku by podporoval fakt, že počas výskumu sa zistila podobná jama - objekt 1, v ktorej sa síce nenašli pozostatky ľudských individuí, ale časť chrčtice veľkého zvierťa. Absenciu iných druhov sídliskových objektov možno vysvetliť skutočnosťou, že jamy na úschovu obilia mohli byť budované z bezpečnostných a protipožiarnych dôvodov v istej vzdialenosti od sídliska. Pretože sa preskúmala len pomerne úzka plocha, existencia sídliska v nevelkej vzdialenosti nie je vylúčená; ca

Obr. 9. Cífer-Pác - diaľnica, km 27,6. Hrob 32, rez jamy s polohou kostier

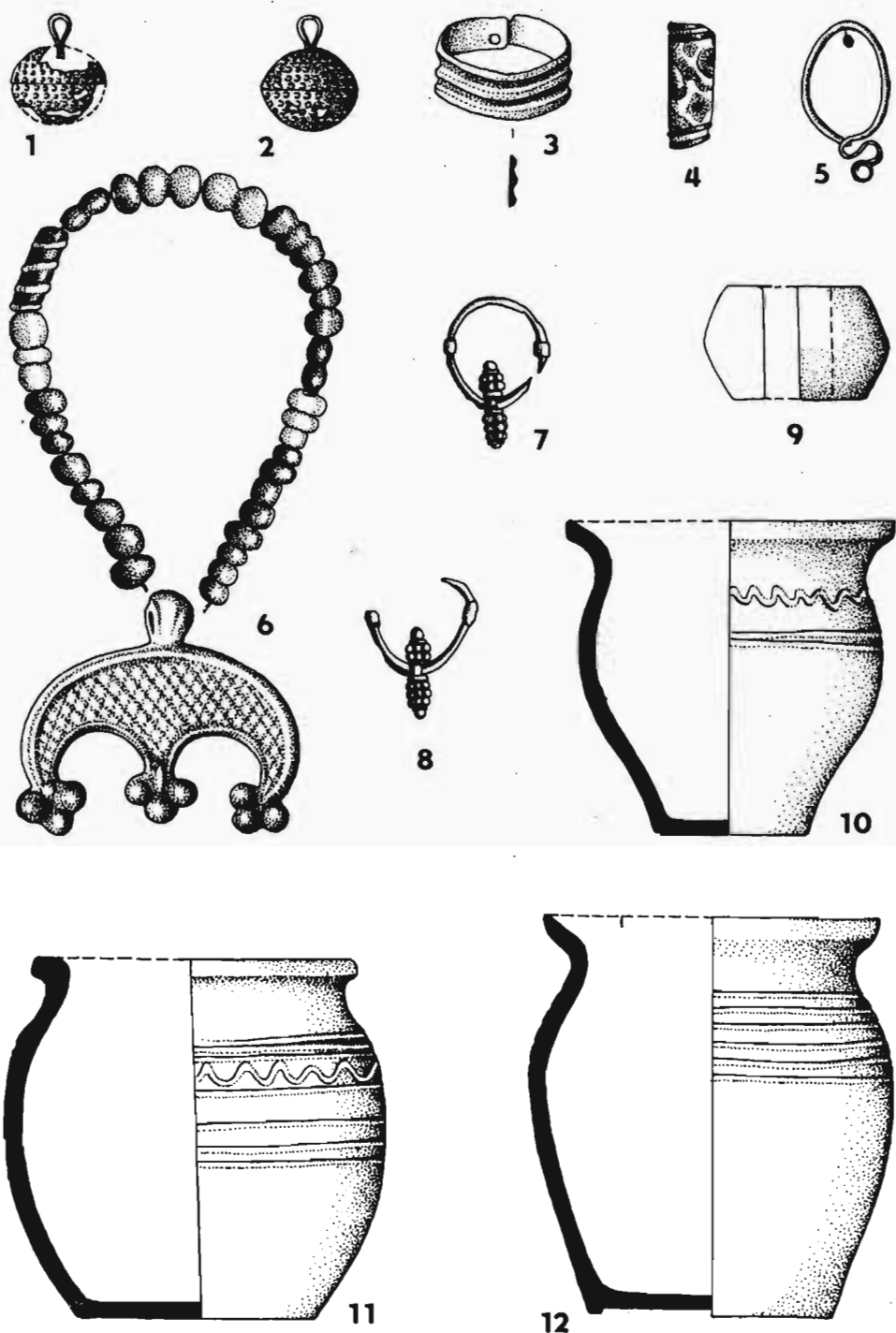
V šiestich prípadoch sa vyskytlo na pohrebisku porušenie hrobov. V prevažnej miere to boli zásahy v hornej časti tela v hrobch bez príloh, resp. veľmi chudobne vybavených. Na základe tohto faktu i celkove chudobného inventára na pohrebisku možno vysloviť predpoklad o rituálnych zásahoch, keďže porušovanie za účelom získavania cenností je málo pravdepodobné. V jedinom prípade sme zistili superpozíciu dvoch hrobov. Hrob 35, v ktorom bol pochovaný dospelý muž v skrčenej polohe na pravom boku, bol porušený detským hrobom 31. Pretože neobsahovali datovateľný inventár, na základe superpozície nemožno vysloviť závery o chronologickom zaradení oboch hrobov alebo častí pohrebiska.

Na rozbor vekovej štruktúry a pohľavia pochovaných /za základné antropologické určenie ďakujem M. Vondrákovej/ bolo k dispozícii zo 40 hrobov 43 kostier /v jednom prípade sa kostra nezachovala/,

z ktorých 13 patrilo mužom, 20 ženám, 9 bolo detských a pri zvyšujúcich dvoch kostrách dospelých jedincov nebolo zistené pohlavie. Vekové zloženie pochovaných /okrem 9 kostí detí 1 jedinec juvenis, 12 adultus, 16 maturus, 3 senilis, 3 nezistené/ naznačuje isté dožívanie populácie pochovávajúcej na pohrebisku, keďže z hľadiska štruktúry pochovaných bežnej na súvekých pohrebiskách je v Cíferi-Páci prekvapujúce pomerne vysoké zastúpenie starších jedincov /40 %/. Vzhľadom na neúplné preskúmanie pohrebiska môžu byť však zistené údaje do istej miery skreslené.

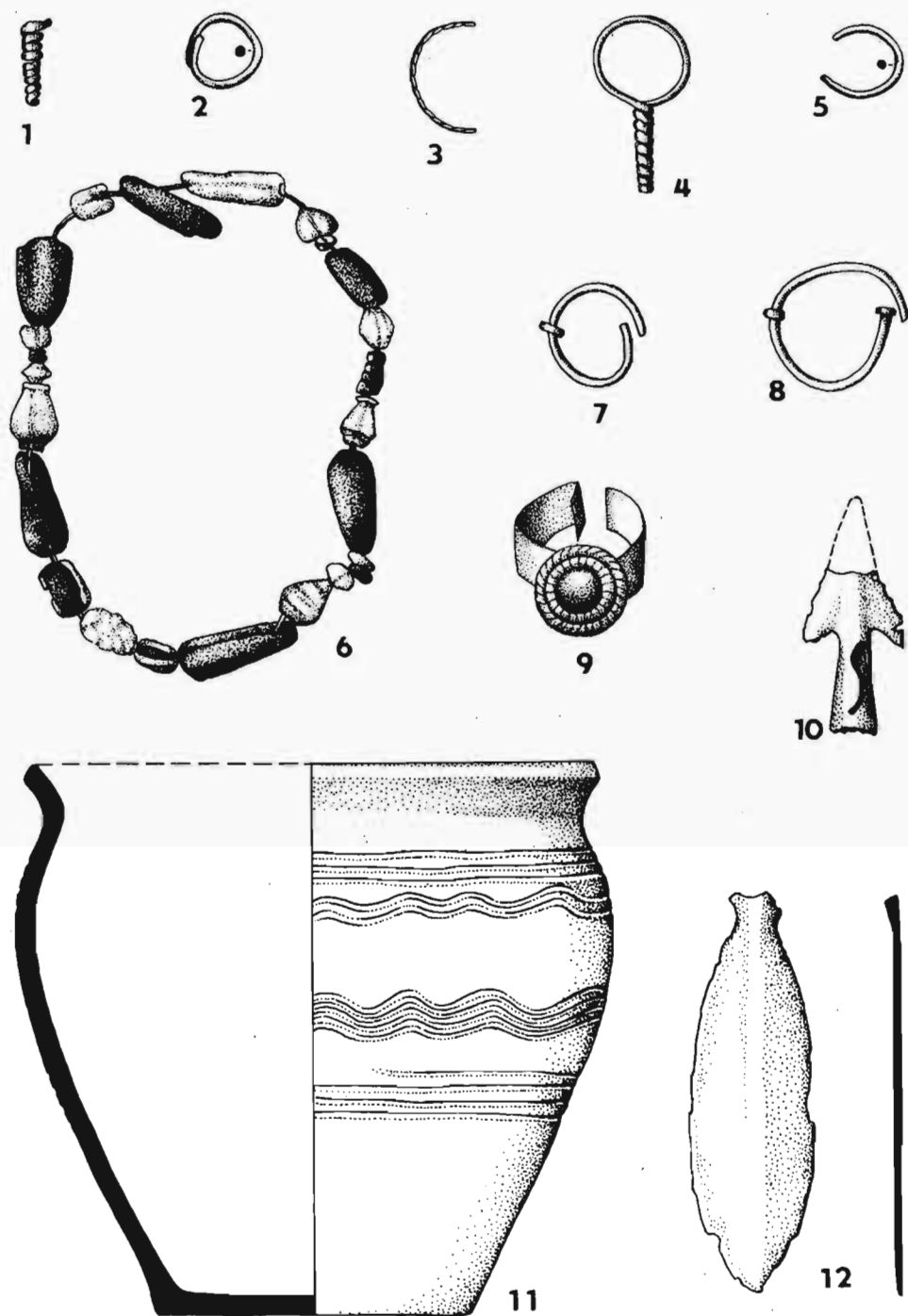
O ostatných pohrebných zvyklostiach ľudu pochovávajúceho svojich mŕtvych na pohrebisku v Cíferi-Páci vieme zo zriedkavo sa vyskytujúcich milodarov len málo. Bez ohľadu na vek a pohlavie pochovaných sa našla celá nádoba v piatich hroboch, v ôsmich prípadoch sa vyskytli keramické fragmenty. Podobne ako pri iných fenoménoch pohrebného rítu i v ukladaní keramiky do hrobu panuje rôznorodosť. V dvoch prípadoch uložili nádoby do priestoru hlavy pochovaného, v ďalších dvoch hroboch sa našla konča nôh a v hrobe 39 bola nádoba veľkých rozmerov na ľavej stehennej kosti. Ojedinelé črepy sme nachádzali v priestore hrudníka /tri prípady/, v pravej ruke a vedľa ľavej tibiae /po jednom prípade/. Do istej miery by však bolo možné výskyt črepu i bezprostredne na kostre spájať so zasypávaním hrobu, hoci vo vrchných vrstvách zásypu sme črepy nezistili. Domnievame sa, že v týchto prípadoch mal črep podobnú rituálnu funkciu ako nádoba. Keramika bola lepená v ruke a dodatočne obtáčaná na ručnom kruhu, dokladom čoho sú precíznejšie modelované ústia nádob. Našli sa hrnce situlovitého tvaru s maximálnym vydutím v hornej tretine, s lievikovite nasadeným ústím /obr. 10: 12/, so zvislo zrezaným /obr. 10: 10/, prípadne šikmo tvarovaným okrajom /obr. 11: 11/, ale i súdkovitý hrniec s voľne zrezaným a zaobleným okrajom /obr. 10: 11/. Zdobené sú obežnými ryhami, častejšie kombinovanými s jednoduchou strmou, eventuálne viacnásobnou uvoľnenou vlnovkou. Materiál, obsahujúci prímes drobného piesku, je nerovnakej kvality, takisto i vypálenie. Niektoré nádoby nesú stopy po používaní, takže ich výroba len na funerálne účely je málo pravdepodobná. Zvieracie kosti sme zistili iba v opísaných hroboch v tzv. obilných jamách.

Početom, sortimentom a kvalitou inventára sa radí pohrebisko v Cíferi-Páci k chudobným. Zo štyridsiatich preskúmaných hrobov v dvanástich sa nenašli žiadne prílohy, dvadsaťdva obsahovalo len jedinú prílohu, prevažne črep, železný nôž, jednoduchú náušnicu, prípadne nádobu. Zo zvyšujúcich šiestich hrobov štyri obsahovali dva predmety /náušnice, resp. železný nôž v kombinácii s náušnicou alebo nádobou/. Len dva hroby /19 a 39/ môžeme označiť za bohatšie. V prvom prípade bolo v hrovej jame mierne lichobežníkovitého tvaru /210 x 80-90 cm/ v hĺbke 135 cm pochované dieťa /infans III/ vo vystretej polohe na chrbte s rukami pozdĺž tela. Po oboch stranách lebky sa našli náušnice, vpravo od lebky a na krku súčasti náhrdelníka, na hrudi nôž, na pravej ramennej kosti dva gombíky a prsteň, konča nôh nádobka. Pozlátené bronzové náušnice majú obojstranný hroziakovitý závesok ukončený väčšou guľôčkou /obr. 10: 7, 8/. Stredom tohto závesku, pozostávajúceho v hornej časti z dvoch a v spodnej z troch radov guľôčok, prechádza oblúk náušnice z hraneného drôtika, zdobený uzlíčkami. Podobné, avšak strieborné náušnice sa našli na neďalekom pohrebisku vo Veľkom Grobe, datovanom do veľkomoravského obdobia /Chropovský 1957, s. 208, tab. XII: 4/. Pozlátené exempláre pochádzajú okrem iných lokalít i z pohrebiska na Lupke v Nitre /Chropovský 1962, s. 215, tab. XV: 2, 3, tab. XVI: 10/. Náušnice s obojstranným hro-

Obr. 10. Cífer-Pác - diaľnica, km 27,6. 1-3, 6-8, 10 - hrob 19; 4 - porušený hrob v km 28,356; 5 - hrob 18; 9 - hrob 12; 11 - hrob 27; 12 - hrob 30. Mierka: drobné predmety 1 : 1, nádoby 1 : 2

zienkovitým záveskom sa často vyskytujú aj na moravských pohrebiskách, kde sú datované ku koncu 9., prípadne na začiatok 10. stor. /Hrubý 1955, s. 233; Dostál 1966, s. 35/. Hrubšie liate formy hrozienských náušnic sa objavujú i v inventári tzv. belobrdských pohrebísk v 10. stor. /Váňa 1954, s. 62-63, tab. IV: 15, 16/. Súčasťou náhrdelníka z hrobu 19 bol i liaty bronzový lunicovitý prívesok, ktorého ramená sú ukončené imitovanou granuláciou a vnútorná plocha lícnej strany

Obr. 11. Cífer-Pác - dialnica, km 27,6: 1, 3, 4, 6, 9 - hrob 39;
2 - hrob 24; 7, 8 - hrob 3; 10 - hrob 40; 11 - hrob 20; 12 -
hrob 15; km 28,356: 5 - porušený hrob. Mierka: drobné pred-
mety 1 : 1, nádoba 1 : 2.

je zdobená mriežkovaním /Obr. 10: 6/. Veľmi presná analógia pochádza z hrobu 47/51 na pohrebisku v Starom Meste-Na valách, datovaného do poslednej štvrtiny 9. stor. /Hrubý 1955, s. 262-263, tab. 75: 1/. Koráliky z náhrdelníka sú rôznych typov. Okrem jednoduchých rôzne sfarbených bochníčkovitých korálikov sa našli i priečne členené /dvoj- a trojdielne/ a čierny valcovitý korálik zdobený ovíjaním sklenou

žltou niťou. Z hrobu pochádzajú i dva duté dvojdielne plechové bronzové gombíky s uškom /obr. 10: 1, 2/. Ich výzdoba v podobe imitovanej granulácie bola vytepávaná z vnútornej strany. Súčasťou výbavy pochovaného dieťaťa bol i bronzový pozlátený, pozdĺžne ryhovaný prsteň /obr. 10: 3/. Konce pôvodne spájajal nit, ktorý sa nezachoval, a preto je prsteň čiastočne deformovaný. Obdobné exempláre registrujeme v nálezovom spektre tzv. belohrdských pohrebísk. Chronologický priestor ich rozšírenia, ohraničený 2. štvrtinou 10. stor. a záverom 1. polovice 11. stor. /Dostál 1965, s. 246/, poskytuje oporné body datovania hrobu, prípadne pohrebiska.

V hrobe 39 bola pochovaná žena vekovej kategórie adultus v mierne lichobežníkovej jame, pri hlave užšej /185 x 50-65 cm/. Kostra ležala vo vystretej polohe na chrbte, s rukami mierne odtiahnutými od tela a s pravou nohou trochu ohnutou v kolene. Na dne hrovej jamy v hĺbke 100 cm sa zistili stopy zuhoľnatého dreva pravdepodobne z podložky. Po oboch stranách lebky bolo po jednej náušnici, v priestore hrdla bola tretia. Okolo sánky sa našli koráliky z náhrdelníka, v blízkosti lebky železné zlomky pravdepodobne z ihly alebo šidla. Medzi hrudníkom a pravou ramennou kosťou ležal skorodovaný železný nôž, na prostredníku pravej ruky bol navlečený prsteň. Na ľavej stehennej kosti ležala na boku veľká hrncovitá nádoba /v. a Ø vydutia ca 25 cm/, ktorá sa po vybratí rozpadla, pretože bola z piesčitého materiálu a zle vypálená. Náušnice z bronzového drôtu /jedna neúplná/ majú spodný oblúk stočený do tvaru mierne nadol sa zužujúcej špirály /obr. 11: 1, 4/. Tretia náušnica mala tvar jednoduchého krúžku z tenkého tordovaného drôtu /obr. 11: 3/. Oba typy nie sú zriedkavosťou na pohrebiskách z obdobia avarskej ríše /Čilinská 1966, s. 149-150/ ani v neskorších dobách /Dostál 1966, s. 32/. Náhrdelník pozostával z korálikov rôznych typov /obr. 11: 6/. Okrem periel v tvare melónového jadra boli jeho súčasťou i čierne valcovité koráliky zdobené žltou sklenou niťou, jednoduché bochníčkovité biele a čierne koráliky, ako i svetlozelené dvojkónické /sploštené i v reze okrúhle/ koráliky s prstencom na koncoch. Okrem posledne menovaných, ktoré sa sporadicky vyskytujú v inventári pohrebísk z doby avarskej ríše /Čilinská 1966, tab. LXVIII: 5/, ostatné typy majú početné analógie na včasnostredovekých pohrebiskách v širokom časovom rámci. Pásikový bronzový prsteň nájdený v hrobe 39 mal ako očko pripevnenú liatu bronzovú pukličku s kruhovou vypuklinou v strede a dvojitým presekávaným prstencom na okraji /obr. 11: 9/. Domnievame sa, že prsteň je azda napodobeninou exemplárov so skleným očkom, ktoré sa vyskytujú na pohrebiskách z obdobia avarskej ríše v Karpatskej kotline v 2. polovici 7. a v priebehu 8. stor. /Čilinská 1975, s. 89-90/.

Ako už bolo spomenuté, ostatné hroby obsahovali prílohy len ojedinele. Z hrobu 3 pochádzajú dve bronzové náušničky s drôtenými slučkami na rozhraní horného a spodného oblúka /obr. 11: 7, 8/. Tento typ náušníc sa vyskytuje na veľkomoravských i povelkomoravských pohrebiskách na Slovensku, ale i na Morave /Chropovský 1978, s. 101, tab. VII: 6, 13; Dostál 1966, s. 30-31; Točík 1971, s. 149, 153, tab. XXVII: 11-13, tab. XXIX: 20, 21/. Náušnica s viacnásobnou esovitou slučkou sa našla v hrobe 18 /obr. 10: 5/. Dlhodobú obľubu tohto typu šperku dokladajú nálezy datované od 8. do 10. stor. /Čilinská 1975, s. 77; Dostál 1966, s. 31-32/. Ojedinele sa na pohrebisku našli v ženských hroboch jednoduché krúžkové bronzové alebo strieborné náušnice /obr. 11: 2, 5/. Zo ženského hrobu 12 pochádza dvojkónický nezdobený praslen /obr. 10: 9/. Najčastejším druhom výbavy na pohrebisku v Cíferi-Páci bol železný nôž, ktorý sa našiel v de-

siaticich hrobach /5 mužských, 3 detské a 2 ženské/; väčšina sa zachovala len vo fragmentoch. Ojedinelý nález sme zaregistrovali v hrobe 15. Bez obrysov hrobovej jamy sme zistili v hĺbke 60 cm kostru ženy vo veku matus, pochovanú v skrčenej polohe na ľavom boku. Pod pravou ramennou kosťou mala bronzový listovitý predmet s odtlačkami textílie /obr. 11: 12/. Je to fragment závesku z ružicovej spony pravdepodobne typu B, resp. C, ktoré sú datované do mladšej doby bronzovej, presnejšie do stupňov HA a HB /Paulík 1959, s. 351/. Časovo s týmto nálezom korešponduje i neúplná bronzová strelka šípu so spätnými krídelkami a s markantnou krvnou ryhou z hrobu 40 /obr. 11: 10/. V hrobe 15 bol bronzový závesok spony uložený pod pravou ramennou kosťou pochovanej, čiže len ťažko možno predpokladať, že by sa bol do hrobu dostal neskoršie než v čase pochovania. Naproti tomu strelka šípu sa našla na dne malej jamy hrobu 40. Domnievame sa, že ide o detský hrob, v ktorom sa nezachoval kostrový materiál. Na základe týchto skutočností možno vysloviť dva predpoklady: 1. Oba hroby /15 a 40/ alebo aspoň jeden z nich /hrob 15/ sú súčasťou pohrebiska z mladšej doby bronzovej, ktorého hroby sú značne rozptýlené. Tomuto tvrdeniu odporuje skutočnosť, že v mladšej dobe bronzovej sa pochovávalo žiarovým spôsobom; 2. Oba hroby patria do včasnostredovekého obdobia a uvedené predmety, resp. ich fragmenty, nájdené azda v blízkosti pohrebiska náhodou, spĺňajú akúsi rituálnu funkciu, danú aj ich charakterom starožitnosti. Na včasnostredovekých pohrebiskách nachádzame i predmety patriace do starších období, ktoré nespĺňajú pôvodnú funkciu, ale majú dekoratívny, prípadne rituálny charakter. Proti druhej alternatíve stojí fakt, že predmety sa nenašli v sprievode nálezov, ktoré by vyvracali datovanie hrobov do praveku, ako i odlišný spôsob pochovania a orientácie v hrobe 15 v porovnaní s ostatnými hrobmi na pohrebisku.

Pohrebisko v Cíferi-Páci napriek pomerne malému počtu hrobov vykazuje značné rozdiely či už ide o tvar a hĺbku hrobových jám, výskyt alebo absenciu hrobových konštrukcií, spôsob uloženia i orientáciu pochovaných a v neposlednom rade i sortiment príloh, takže z chronologického hľadiska ide zrejme o heterogénny celok. Nie je totiž vylúčené, že na pohrebisku pochovávali už v mladšej dobe bronzovej. Používanie pohrebiska v 8. stor. dokladajú nálezy z hrobu 39. Je pravdepodobné, že i niektoré hroby s orientáciou SZ-JV, ktoré majú pomerne veľké a hlboké jamy, niekedy s typickými konštrukciami, patria k horizontu 8. stor. Úplne analogické znaky pohrebného ritu sa totiž zistili na neďalekom slovansko-avarskom pohrebisku /Čilinská 1976, s. 82/. Je otázkou, či pohrebisko, vzdialené ca 300-350 m, priamo súvisí s nami skúmanými hrobmi. Pri súvislej ploche pochovávaní by sme totiž museli predpokladať obrovské pohrebisko azda s viac ako 1500 hrobmi. Skôr sa zdá, že ide o izolovanú menšiu skupinku pomerne rozptýlených hrobov. Pretože pomocou nálezov nemožno preklenúť takmer 100-ročný hiát v pochovávaní, musíme uvažovať o jeho novom začatí niekedy na konci 9., prípadne na začiatku 10. stor., čoho dokladom sú pamiatky z hrobu 19. Vzhľadom na skutočnosť, že pohrebisko v priestore diaľnice i neďaleká nekropola /výskum Z. Čilinskej/ neboli preskúmané v celom rozsahu, nemajú naše závery definitívnu platnosť. Buď úlohou ďalšieho výskumu zistiť nielen vzťahy oboch skupín hrobov, ale aj ich pomer k neďalekému sídlisku.

Pri prieskume trasy diaľnice počas jej výstavby sme v km 28,356 ca 750 m na VSV od skúmaného pohrebiska zistili porušený kostrový hrob, z ktorého sa zachovali v sekundárnej polohe kosti mladého jedinca spolu s jednoduchou

krůžkovou bronzovou náušnicou a valčekovitým korálíkom z millefiorového skla /obr. 10: 4/. Nález datujú tento ojedinelý hrob, ktorý je azda súčasťou neskúmaného pohrebiska, len rámcovo do 9.-10. stor.

L i t e r a t ú r a

BIALEKOVÁ, D. 1978: Zabokreky nad Nitrou, okres Topoľčany. In: Významné slovenské náleziská na Slovensku. Bratislava, s. 257.

BIALEKOVÁ, D. 1982: Slovenské pohrebisko v Závade. Slov. Archeol., 30, s. 123-164.

ČILINSKÁ, Z. 1966: Slawisch-awarisches Gräberfeld in Nové Zámky. Bratislava.

ČILINSKÁ, Z. 1975: Frauenschmuck aus dem 7.-8. Jahrhundert im Karpatenbecken. Slov. Archeol., 23, s. 63-96.

ČILINSKÁ, Z. 1976: Pohrebisko z 8. storočia v Cíferi-Páci. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1975. Nitra, s. 82-85.

DOSTÁL, B. 1965: Slovenské prsteny zdobené dvěma vodorovnými rýhami. In: Sbor. Prací Filos. Fak. Brněn. Univ. E 10. Brno, s. 231-252.

DOSTÁL, B. 1966: Slovenská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě. Praha.

HRUBÝ, V. 1955: Staré Město - velkomoravské pohřebiště Na valách. Praha.

CHROPOVSKÝ, B. 1957: Slovenské pohrebisko z 9. stor. vo Veľkom Grobe. Slov. Archeol., 5, s. 175-239.

CHROPOVSKÝ, B. 1962: Slovenské pohrebisko v Nitre na Lupke. Slov. Archeol., 10, s. 175-219.

CHROPOVSKÝ, B. 1978: Pohrebisko z 9.-10. storočia v Nitre pod Zoborom. Slov. Archeol., 26, s. 99-125.

KOLNÍK, T. 1976: Rímska stanica v Cíferi-Páci /výskum 1975/. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1975. Nitra, s. 134-140.

KRASKOVSKÁ, Ľ. 1962: Pohrebisko v Bernolákove. Slov. Archeol., 10, s. 425-476.

PASTOR, J. 1961: Pohrebisko vo Všetehsvätých. Archeol. Rozhl., 13, s. 375-385.

PAULÍK, J. 1959: Ružicové spony na Slovensku. Slov. Archeol., 7, s. 328-362.

TOČÍK, A. 1970: Pohrebný rítus na včasnostredovekých pohrebiskách v Holiaroch a Štúrove. Slov. Archeol., 18, s. 29-56.

TOČÍK, A. 1971: Flachgräberfelder aus dem IX. und X. Jahrhundert in der Südwestslowakei. I. Slov. Archeol., 19, s. 135-276.

VALLAŠEK, A. 1972: Hromadný hrob z 10. storočia v Bratislave. In: Monumentorum tutela. 8. Bratislava, s. 229-252.

VÁŇA, Z. 1954: Maďari a Slované ve světle archeologických nálezů 10.-12. st. Slov. Archeol., 2, s. 51-104.

GRABUNG AUF EINEM FRÜHMITTELALTERLICHEN GRÄBERFELD IN CÍFER-PÁC. Im Zusammenhang mit dem Bau einer Autobahn wurde im Gemeindekataster von Cífer, Ortsteil Pác /Bez. Trnava/ eine Notgrabung durchgeführt. Es wurden 40 Skelettgräber, 5 Siedlungsobjekte und ein Abschnitt eines wahrscheinlich neuzeitlichen Grabens untersucht. Die Lokalität befindet sich auf einer nicht auffallenden Terrainwelle etwa 400 m südwestlich von der Gemeinde entfernt /Abb. 1/. Vom Gesichtspunkt des Bestattungsrites wurden ziemlich große Unterschiede beobachtet. Es waren hier manchmal ziemlich tiefe /max. T. 220 cm/ Grabgruben von regelmäßigem, rechteckigem Grundriß, aber auch weniger sorgfältig ausgegrabene und seichte Gräber vertreten. Vereinzelt kamen Grabungen mit komplizier-

ten Holzkonstruktionen /Abb. 3/, oder nur mit Resten wohl einer Holzverkleidung zutage. Die Toten lagen in gestreckter Rückenlage. In mehreren Fällen wurden Anomalien in der Grablegung festgestellt /Skelette in mäßiger Hockstellung bzw. in strenger Hockstellung auf einer Seite, verschiedene Lagen der Arme und Beine/. Auch die Orientierung weist ziemlich große Unterschiede auf /Abb. 4/, wobei die NW-SO-orientierten Gräber vorwiegend an den Rändern der untersuchten Fläche lagen. Eine eigenartige Bestattungsweise wurde in den Gräbern 4, 7 und 32 festgestellt. In den birnenförmigen Gruben lagen in verschiedener Tiefe die Überreste von erwachsenen Individuen in mäßiger oder strenger Hockstellung und mit ihnen zusammen fanden sich auch Tierknochen, in einem Fall sogar ein ganzes Skelett /Abb. 5-9/. Ähnliche Fälle kommen in frühmittelalterlicher Zeit sehr selten vor /Vallašek 1972; Bialeková 1978, S. 257/. Auf Grund der anthropologischen Analyse sind auf dem Gräberfeld von Cífer-Pác Individuen der Altersgruppe maturus bis senilis auf diese Weise bestattet worden. Man kann hier von zwei Alternativen sprechen: 1. Es handelt sich um eine mehrfache rituelle Bestattung, was die schichtartige Bettung der Skelette und das Vorhandensein des Tierskelettes und der Tierknochen beweist, 2. es handelt sich um ein Massengrab, das infolge einer Epidemie, der vor allem schwächere, also ältere Individuen erlagen, angelegt werden mußte. Es kann nicht mit Sicherheit entschieden werden, ob ursprüngliche Getreidesilos als Grabgruben verwendet wurden. Die erste Vermutung unterstützt auch der Fund einer ähnlichen Grube - des Objektes 1, in der sich keine menschlichen Überreste, sondern nur ein Teil des Rückgrates eines großen Tieres befand. Die Absenz anderer Arten von Siedlungsobjekten kann mit der Tatsache erklärt werden, daß die Getreidegruben aus Sicherheitsgründen in einer gewissen Entfernung von der Siedlung, deren Existenz nicht ausgeschlossen werden kann, erbaut wurden. In sechs Fällen wurde im Oberteil der Skelette Grabstörung festgestellt. Angesichts des Mangels an Funde kann man vermuten, daß es sich um rituelle Eingriffe handelte. Vom Gesichtspunkt der Struktur der Bestatteten ist die ziemlich hohe prozentuelle Vertretung /40 %/ der älteren Individuen überraschend, obwohl das Gräberfeld nicht zur Gänze untersucht worden ist, so daß die Schlüsse entstellt sein können. Das Spektrum der Grabbeigaben ist ziemlich arm. Von 40 untersuchten Gräbern erwiesen sich 12 Gräber als beigabenlos. Weitere 22 Gräber enthielten nur ein einziges Gegenstand, in vier Gräbern fanden sich zwei Gegenstände. Nur die Gräber 19 und 39 können als reicher bezeichnet werden. In fünf Fällen lag neben dem Toten ein Gefäß, in acht Fällen keramische Fragmente. Die situlenförmigen und faßförmigen topfförmigen Gefäße haben abgedrehten Oberteil und verschiedenartig modellierte Öffnung und Rand /Abb. 10: 10-12, Abb. 11: 11/. Im Grab 19 lag das Skelett eines größeren Kindes mit Grabbeigaben: vergoldete Bronzeohrringe /Abb. 10: 7, 8/, ein Halsband /Abb. 10: 6/, zwei Bronzeknöpfe /Abb. 10: 1, 2/, vergoldeter Bronzefingerring /Abb. 10: 3/ und ein Gefäß /Abb. 10: 10/. Die Funde datieren das Grab in die großmährische Zeitepoche bzw. in den Anfang der nachgroßmährischen Zeit. Im Frauengrab 39 fanden sich außer einem Gefäß drei Ohrringe /Abb. 11: 1, 3, 4/, ein Halsband /Abb. 11: 6/, ein Bronzefingerring /Abb. 11: 9/ und ein Eisenmesser; alles aus der jüngeren Phase der vorgroßmährischen Zeit. Von den übrigen Gräbern stammen verzierte Bronzeohrringe /Abb. 11: 7, 8/, einfache kreisförmige Bronze- und Silberohrringe /Abb. 11: 2, 5/, ein Ohrring mit S-Schleife /Abb. 10: 5/ und eine Tonwirtel /Abb. 10: 9/. Die Funde aus den Gräbern 15 und 40 gehören nicht in den Rahmen der frühmittel-

alterlichen Denkmäler. Im ersten Fall fand sich unter dem rechten Armbein der in Hockstellung gebetteten Frau ein unvollständiger Anhänger einer bronzenen Rosettenfibel /Abb. 11: 12/, im Grab 40 fand sich auf der Grubensohle ohne Skelett eine unvollständige bronzene Pfeilspitze. Ihrem Charakter nach gehören beide Funde in die jüngere Bronzezeit. Es ist fraglich, ob es sich um ursprüngliche Gräber aus jüngerer Bronzezeit handelt, für die jedoch die Brandbestattung charakteristisch ist, oder um Funde, die im Frühmittelalter zufällig gefunden und benutzt wurden..

Das Gräberfeld erscheint von chronologischen Gesichtspunkt aus durch das Sortiment der Beigaben, die Grabgestaltung und die Art der Grablegung und die Orientierung der Toten als ein heterogänes Ganzes. Es ist nämlich nicht ausgeschlossen, daß bereits während der jüngeren Bronzezeit auf dem Gräberfeld bestattet worden war. Die Benutzung des Gräberfeldes im 8. Jh. belegen die Funde aus dem Grab 39 und die aus dem Charakter der Bestattungsbräuchen hervorgehenden Indizien /Form und Tiefe der Grabgruben, Verwendung von Grabkonstruktionen, Orientierung/. Die letzte Bestattungsetappe repräsentieren Ende des 9. und Anfang des 10. Jh. Funde aus dem Grab 19. Da das Gräberfeld nicht gänzlich untersucht wurde, können die Schlüsse keine definitive Gültigkeit haben. Die Beziehung zwischen den einzelnen Gräbergruppen und ihr Verhältnis zum unweit liegenden Gräberfeld, das im J. 1975 untersucht worden ist /Čilinská 1976, S. 82/ zu bestimmen, das ist die Aufgabe der künftigen Forschungen.

Bei der Begehung einer Autobahntrasse wurden im Kilometer 28,356 Denkmäler aus einem gestörten Grab gerettet, das vielleicht zu einem bis jetzt nicht untersuchten Gräberfeld gehört. Außer Skelettresten eines jungen Individuums fand sich ein einfacher Bronzeohrring, eine Millefiori-Perle /Abb. 10: 4/. Die Funde datieren das Grab rahmenhaft in das 9.-10. Jh.

ИССЛЕДОВАНИЕ РАННЕСРЕДНЕВЕКОВОГО МОГИЛЬНИКА В С. ЦИФЕР-ПАЦ. Во время стройки автострады в угодьях с. Цифер, часть Пац, /рай. Трнава/, осуществилось охранное исследование. Обследованы 40 скелетных погребений, 5 селищных объектов и отрезок рва предположительно нового времени. Местонахождение располагается на небольшой грунтовой волне около 400 м к ЮЗ от села /рис. 1/. С точки зрения погребального обряда здесь наблюдалась значительная разница. Встречаются погребальные ямы правильного, прямоугольного плана, иногда большой глубины /макс. 220 см/, но и более небрежные и мелкие погребения. Единично встретились оформления погребальных ям в виде сложных деревянных конструкций /рис. 3/ или только остатков деревянной выкладки. Умершие находились в вытянутом положении на спине. В некоторых случаях появились аномалии в уложении /несколько или полно согнутое положение на боку, разные формы уложения рук и ног/. Значительные различия наблюдаются также в ориентировке /рис. 4/, причем погребения с ориентировкой СЗ-ЮВ находятся преимущественно на крае исследованной площади. Необыкновенный погребальный обряд встретился в погребениях 4, 7 и 32. В ямах грушевидной формы на равной глубине находились остатки взрослых индивидуумов в несколько или полно согнутом положении и совместно с ними нашлись звериные кости, а в одном случае даже весь костяк /рис. 5, 9/. Подобные случаи в ранне-средневековое время единичны /Vallašek 1972; Bialeková 1978, с. 257/. По антропологическому анализу на могильнике в с. Цифер-Пац хоронили этим образом индивидуумов в возрасте maturus-senilis. Можно высказать две альтернативы: 1. Дело

здесь касается несколькократного ритуального хоронения, свидетельством чего является уложение костяков в слоях, наличие звериного костяка и костей;

2. Это громадное погребение вследствие эпидемии от которой умерли прежде всего наиболее слабые, т. е. старшие индивидуумы. Нельзя установить, если в качестве погребальных ям были использованы зерновые ямы или это намеренно углубленные объекты. Первое мнение поддерживает также находка подобной ямы - объекта 1, в которой не нашлись остатки человеческих индивидуумов, а только часть позвоночника большого животного. Отсутствие других видов селищных объектов возможно объяснить фактом, что из-за безопасности зерновые ямы строились в определенной отдаленности от поселения, наличие которого здесь нельзя исключить. В шести случаях обнаружены погребения, нарушенные в верхней части костяков. Ввиду бедного инвентаря можно предполагать ритуальные вмешательства. С точки зрения структуры похороненных сравнительно удивительным кажется доля старших индивидуумов /40 %/; могильник не был исследован полностью, т. е. заключения могут быть не точными. Шкала приложений в погребениях сравнительно узка. Из 40 обследованных погребений 12 не содержало никаких приложений. 22 погребения содержали только один предмет, в четырех найдены по два. Лишь погребения 19 и 39 можно считать более богатыми. В пяти случаях встретился сосуд, в восьми фрагменты. Горшковидные сосуды ситиловидной и бочкообразной формы имеют верхнюю часть подправленную и устье и край у них разнo оформлены /рис. 10: 10-12, рис. 11: 11/. В погребении 19 был захоронен старший ребенок со следующими приложениями: позолоченные бронзовые серьги /рис. 10: 7, 8/, ожерелье /рис. 10: 6/, две бронзовые пуговицы /рис. 10: 1, 2/, позолоченное бронзовое кольцо /рис. 10: 3/ и сосуд /рис. 10: 10/. Находки датируют погребение великоморавским временем или началом повеликоморавского периода. В женском погребении 39 найдены распавшийся сосуд, три серьги /рис. 11: 1, 3, 4/, ожерелье /рис. 11: 6/, бронзовое кольцо /рис. 11: 9/ и железный нож, все относящиеся к младшей фазе довеликоморавского периода. Из остальных погребений происходят украшенные бронзовые серьги /рис. 11: 7, 8/, бронзовые и серебряные кружковые серьги /рис. 11: 2, 5/, серьга с эсвидной петлей /рис. 10: 5/ и глиняное пряслице /рис. 10: 9/. За рамки раннесредневековых памятников выходят находки из погребений 15 и 40. В первом случае найдена под правой плечевой костью женщины, похороненной в скорченном положении, неполная подвеска бронзовой фибулы с розеткой /рис. 11: 12/, в погребении 40 найден на дне ямы без костяка неполный бронзовый наконечник. По своему характеру обе находки относятся к младшему периоду бронзы. Остается вопросом, если это первоначальные погребения младшего периода бронзы, для которого однако, характерен кремационный обряд хоронения, или речь идет о находках, которые были случайно найдены и использованы в раннем средневековье.

Могильник по ассортименту приложений, форме и оформлении погребальных ям, способу уложения и ориентировке умерших кажется хронологически гетерогенной единицей. Дело в том, что нельзя исключить хоронение здесь уже на протяжении младшего периода бронзы. Использование могильника в VIII в. подтверждают находки из погребения 39 и признаки, вытекающие из характера погребальных обычаев /форма и глубина погребальной ямы, использование конструкции, ориентировка/. Последний этап хоронения в конце IX и начале X в. представляют находки из погребения 19. Поскольку могильник не был исследован полностью, заключения не носят окончательный характер. Определение отношений отдельных групп погребений

и их отношение к исследованному в 1975 г. близкому могильнику /Čilinská 1976, с. 82/ будет целью следующего исследования.

Во время разведок трассы автостреды были на км 28,356 спасены памятники из разрушенного погребения /может быть это часть неисследованного могильника/. Кроме скелетных остатков молодого индивидуума найдены также простая бронзовая серьга и бусик из филигранного стекла /рис. 10: 4/. В общем находки датируют погребение IX-X вв.

BITKA PRI BRATISLAVE ROKU 907 (PRÍSPEVOK KU KRITICKÉMU PREHODNOTENIU PRAMEŇOV)

Mária Vyvíjalová

V r. 1984 uplynulo tisíc sedemdesiatsedem rokov od maďarsko-bavorskej bitky odohranej r. 907, ktorá sa bizarným spôsobom zafixovala do slovenskej historiografie ako bitka pri Bratislave, súvisiaca so zánikom veľkomoravského štátu. Táto bitka sa stala medzníkom, od ktorého sa datuje koniec štátnosti a začiatok rozpadu Veľkej Moravy. Podnet na určenie tragicky poňatého medzníka, oddeľujúceho historické deje veľkomoravského obdobia od nejasných povedľomoravských dejov, dal bavorský historiograf Aventinus konštrukciou maďarsko-bavorskej bitky, lokalizovanej čiastočne aj pri Bratislave, ktorú zaradil do svojho diela *Annales Boiorum*. Prvý raz vyšlo po jeho smrti r. 1554. Keďže ide o periodizačný medzník veľkomoravských dejín s vážnym historickým dosahom - odkedy sa má datovať skaza a rozvrat na teritóriu Veľkej Moravy, ktorému dal Svätopluk I. v poslednej štvrtine 9. stor. zdokonalenou územnosprávnou organizáciou prvok stability -, treba sa vážne zamyslieť nad konštrukciou bitky bavorského historiografa, čo po vyše šesťstoročnom odstupe vykreslil udalosť priamo v obdivuhodnom panoramatickom obraze. Práve tento obraz, poďaný s podrobnou vojenskou stratégiou, produkt myslenia prvej štvrtiny 16. stor., opisujúci priebeh a dejisko bitky zo začiatku 10. stor., o čom jestvujú len skúpe dobové záznamy, núti skúmať a overiť si historickú hodnotu Aventinovej konštrukcie bitky, ktorá bola veľa rás predmetom pozornosti, striedavo spochybňovaná a obhajovaná, avšak v podrobnostiach nepreskúmaná, hoci aj napriek tomu získala dôveru viacerých historikov.

Najprv zrekapitulujeme hlavné dobové údaje o bitke, podľa ktorých sa odohrala medzi starými Maďarmi a Bavormi r. 906, 907 alebo 908. Prevažná väčšina dobových naračných prameňov ju datuje rokom 907. Podľa *Annales Alamannici* pobili Maďari v tomto roku celé bavorské vojsko. Podľa *Annales Laubacenses* a *Annales Einsiedlenses* išlo o takú veľkú bitku, že sa v nej zachránili len niekoľkí, bol v nej zabitý vojvodca Liutpold a vysoký počet iných, medzi nimi biskupi a aristokrati, a kruto potrestaná ich povýšenecká spupnosť. *Annales Augienses* uvádzajú, že Maďari pobili Bavorov. *Annales s. Emmerammi* konštatujú, že bavorské vojsko bolo pobité. *Annales Salisburgenses* uvádzajú, že sa odohrala najťažšia bitka: "bellum pessimum fuit". Pokračovateľ Reginonovej kroniky zaznamenáva, že Maďari porazili Bavorov vo veľkej bitke, v ktorej bol zabitý vojvodca Liutpold. *Annales Corbeienses* sa zmieňujú o tom, že Maďari takmer zničili bavorský rod. Herimannova kronika uvádza, že Maďari porazili v bitke Bavorov. *Annales Ratisbonenses* majú strohý záznam o pobití Bavorov: "interfectio Boiorum". *Annales Altahenses* uvádzajú pobitie Bavorov pohanmi. *Annales Admuntenses* a *Auctarium Garstense* k r. 906 registrujú rovnakú správu, podľa ktorej Maďari zabili soľnohradského arcibiskupa Teotmara /Dietmarus/, Ota /Uto/, Zachariáša a ďalších dvoch biskupov. Rokom 908 datujú bitku *Annales Sangallenses maiores*, ktoré registrujú porážku celej bavorskej armády, *Annales Hildesheimenses* s údajom, že Maďari zabili vojvodu Liutpolda a mnohých ďalších. Táto istá správa sa opakuje aj v *Annales Altahenses maiores*. O bitke je zmienka v *Necrologium Merseburgense*, kde sa k 28. júnu uvádza, že Maďari zabili troch biskupov, Teotmara /Thietmarus/, Za-

chariáša a Ota /Udo/, a mnohých ďalších. Necrologium Wizenburgense registruje, že zomrel biskup Oto a mnohí ďalší boli Maďarmi zabití. Martirologium Freisingense z 10. stor. lokalizuje bitku Maďarov s Bavormi na východe: "in Oriente". Súčasne ju datuje tretím dňom pred júlovými nonami /"III. Non. Iulii"/, t. j. 5. júla. Kalendarium Laureshamense ju takisto určuje na 5. júla a nazýva ju najťažšou bitkou s pohanmi: "Pessimum bellum de gentilibus". Smrť frizinského Ota /Outo/ datuje Necrologium Freisingense druhým dňom pred júlovými nonami /"II. Non. Iuli"/,¹ t. j. 6. júla.

S výnimkou Annales Admuntenses a Auctarium Garstense, ktoré datujú bitku rokom 906, a Annales Sangallenses, Annales Hildesheimenses a Annales Altahenses maiores s vročením 908 ostatné uvedené pramene ju jednotne datujú rokom 907. Smrť vojvodu Liutpolda /Liudbolda/ registrujú štyri pramene a zabitie nemenovaných biskupov a aristokratov jeden prameň. Zabitie troch vysokých cirkevných hodnostárov, solnohradského arcibiskupa Teotmara, säbenského biskupa Zachariáša a frizinského biskupa Ota, konštatujú dva dokumenty. Smrť biskupa Ota spomínajú ešte ďalšie dva pramene. Konkrétne dejisko bitky neregistruje ani jeden pramenný materiál. Martirologium Freisingense všeobecne uvádza, že sa bitka odohrala na východe. Iba on a Kalendarium Laureshamense datujú bitku tretím dňom pred júlovými nonami /5. júla/. Neskorší analista Oto Frizinský /+1158/ vo svojej kronike neuvádza dátum bitky. Konštatuje o nej len toľko, že sa po r. 905 odohrala medzi starými Maďarmi a Bavormi a bol v nej zabitý vojvoda Leopold /Leopaldus/, otec vojvodu Arnulfa.²

Podľa Aventinovho podrobného opisu bitky Maďarov s Bavormi³ možno rekonštruovať udalosti pred bitkou v tomto chronologickom poradí: Ľudovít, kráľ germánsky a bavorský, prišiel do novej bavorskej pevnosti pri Dunaji s latinským názvom Anassiburgium. V prítomnosti biskupov, opátov a aristokracie sa tam rozhodlo v pätnásty deň pred júlovými kalendami /"quinto decimo Calendas Iulii"/, t. j. 17. júna, že treba Maďarov pustošiacich bavorské územie vyhnáť. Potom zhromaždili vojsko z celého Bavorska /"ex Nariscis, Boethis, Chamabis, Vindelicis, Noricis, Vennonibus, Athesinis, Stiriis, Venedis, Charinis, Carnis"/. Vypovedali Maďarom vojnu, načo tiahla bavorská aristokracia s dobre ozbrojenou armádou pozdĺž oboch brehov Dunaja proti nepriateľovi.

Rozmiestnenie bavorskej armády pred bitkou má túto podobu: kráľ Ľudovít, pasovský biskup Burckhard a prefekt Arabo /Aribo/ ostali v Anassiburgiu. Celú armádu rozdelili do troch vojenských zborov /"in tria agmina"/, ktoré Aventinus nazýva légiami. Zbor pod velením Liutpolda, vojvodu pomedzia Východnej marky /Austriaci limitis dux/, zaujal pozíciu na severnom /ľavom/ brehu Dunaja. Zbor vedený solnohradským arcibiskupom Teotmarom /Theodomarus/ a säbenským /dnes brixenským/ biskupom Zachariášom ostal na južnej strane /na pravom brehu/. Zbor pod velením frizinského biskupa Ota a troch opátov /Gumbolda, Hartwika a Helmprechta/ postúpil až k mestu, ktoré Aventinus nazýva Vratislavia, a tam si postavil tábor. Loďami cez Dunaj previezli vojsko Sighard, senonský vojenský veliteľ, a štyria dynastovia - Rathold, Meginward, Eysengrin a Hatto, v ktorom možno predpokladať známeho mohučského arcibiskupa.

Po rozmiestnení bavorskej armády do troch bojových pozícií zamieril Aventinus pozornosť na nepriateľa, na staromaďarských bojovníkov. Opisuje ich prípravu na boj proti ťažko ozbrojenej armáde, zhromažďovanie zbraní, mužstva a koní. Vyzdvihuje, že sú odhodlaní bojovať skôr pre vlastnú záchranu než pre

slávu. Vykresľuje ich bojovú iniciatívu v obraze, v ktorom niekoľko jazdcov vydráždilo bavorské légie do bitky /"aliquot equites caeteros Boiorum legiones lacescere iubent"/. Na čele staromaďarských bojovníkov uvádza dvoch kráľov, ktorí s nespočetnou jazdou, lebo v nej mali najväčšiu prevahu, zaútočili proti vojenskému zboru biskupov /"Regesque utrique infinito equitatu...agmen episcoporum incessunt"/.

Potom opisuje boj staromaďarských bojovníkov s légiou soľnohradského arcibiskupa Teotmara a säbenského biskupa Zachariáša. Útok, ktorý začala maďarská jazda na ich légiu, je sprevádzaný hustým dažďom šíпов /"ingentem sagittarum imbrem infundunt"/, ktorými zasypávajú Bavorov, metajú na nich strely z lukov vyrobených zo zvieracích rohov a v boji striedajú útok s ústupom. Aventinus podrobnejšie oboznamuje s ich jednoduchou výzbrojou a so spôsobom boja. Poukazuje na výhodu ľahkých zbraní, lebo neprekážajú v boji. Vyzdvihuje, že bojovníci rýchlosťou predstihujú bavorské vojsko opantané ťažkou výzbrojou /"exercitus gravi armatura instructus"/. Útok striedajú s ústupom, raz sa vrhajú na protivníkov, raz predstierajú, že cúvajú späť. Poukazuje na ich nezvyčajný spôsob boja a vysvetľuje, že ešte nepoznajú boj v šíku, pešky s mečom, zblízka chlap proti chlapovi, nevedia obliehať a dobývať mestá a pevnosti. Objasňuje ich spôsob boja, v ktorom so striedavým útokom a ústupom používajú rozmanité nástrahy, úklady a lešť, predstierajú koniec boja a náhle sa znova vrhajú do útoku. Po tomto opise spôsobu boja staromaďarských kmeňov Aventinus znova orientuje pozornosť na Bavorov, avšak opäť so zjavnými sympatiami voči Maďarom. Boj s légiou na pravom brehu Dunaja podáva v dramaticky vykreslenom obraze, podľa ktorého staromaďarskí bojovníci v rýchlom cvale na koňoch strieľajú šípy, vrhajú kopije, útočia na Bavorov sprava a zľava, spredu a zozadu, vysilujú ich do úmoru a napokon sa na nich, obklúčených zo všetkých strán, valia divým útokom a premáhajú ich, na hlavu porážajú a zabíjajú /"ingruunt, invadunt, superant, sternunt, caedunt"/ v deň, ktorý datuje piatym dňom pred augustovými ídami /"quinto Idus Augusti"/, t. j. 9. augusta. Úplnou porážkou légie pod velením arcibiskupa Teotmara a biskupa Zachariáša končí prvú fázu bitky.

Ďalšia fáza mala rýchlejší spád. Druhej légie sa zmocnili staromaďarskí bojovníci bez boja. Aventinus ich necháva pod rúškom noci preplaviť sa na druhý breh Dunaja a tam náhlým útokom napadnúť légiu pod velením vojvodu pomedzia Východnej marky Luitpolda a celú aj s ním do chlapa povraždiť 10. augusta. Medzi zabitými uvádza aj stolníka Eysengrina a pätnástich bavorských aristokratov.

V nasledujúci deň rovnako ľahko, bez námahy, ba dokonca bez odporu bola porazená posledná, tretia légia frizinského biskupa Ota, z ktorej všetci, pri lodiach strachom zdesení, boli do chlapa pobití. Porážku tejto légie datuje tretím dňom pred augustovými ídami /"tertio Idus Augusti"/, t. j. 11. augusta.

Po trojdňovej bitke, ktorá sa odohrávala za nepriaznivého počasia /"irato coelo"/, bilancuje Aventinus straty na ľuďoch. Zhodne s dobovými správami konštatuje, že bola pobitá väčšina bavorskej aristokracie a zahynulo nespočetné množstvo vojakov. V menoslove zabitých uvádza vojvodu východného Bavorska Luitpolda, o ktorom sa v priebehu bitky nezmieňuje. Predstavuje ho ako zakladateľa rodu bavorských vojvodcov a prefektov s osobnou strážou na Rýne. V zozname devätnástich dynastov sa vyskytujú mená Piligrin, Dietpold, Hebbo, Eysengrin, Hache, Bero, Rudmund, Leitfrid, Walther, Arebert, Babo, Iring, Gundbold, Eysengrin, Hatho,

Meginward, Ruthold, Albert a Luitpold. Posledného identifikuje v podrobnejšej poznámke. Za obšírnym opisom bavorskej porážky konštatuje, že len málokto vyviazli z boja živí a zachránili sa útekou ku kráľovi meškajúcemu v Anassiburgiu a že po zabitom Luitpoldovi stal sa jeho nástupcom Aribio.⁴

Aventinova dramaticky opísaná maďarsko-bavorská bitka sa stala predmetom mnohých polemík, a preto nie je nezaujímavý ani polemický boj s viacerými stanoviskami o vierohodnosti a tendencii presadiť túto bitku do historiografie ako skutočnú udalosť. Nemecký historik E. Dümmler spochybnil r. 1888 Aventinov opis bitky námietkou proti dvom nejasnostiam. Vyslovil nedôveru voči menám devätnástich zabitých bavorských aristokratov, viaceré z nich považoval za duplicitné a skepticky sa stavil proti datovaniu bitky /Dümmler 1888, s. 548/. O štyri roky neskôr odmietol Dümmlerove pochybnosti uhorský historik Tivadar Ortvy, ktorý sa podujal brániť konštrukciu bitky bavorského historiografa. Vo svojich dejinách mesta Bratislavy venoval osobitnú stať Aventinovmu opisu maďarsko-bavorskej bitky, lokalizovanej v poslednej fáze pri Bratislave /Ortvay 1892, s. 52-66/. Uverejnil jej latinskú verziu s vlastným komentárom. Opis jednotlivých fáz bitky ho nielen fascinoval, ale aj presvedčil o tom, že ide o autenticky podaný priebeh významnej bojovej udalosti. Sugestívne opísanú bitku stožnil s ozajstnou maďarsko-bavorskou bitkou, ktorá sa odohrala r. 907. Dümmlerove námietky voči dátumu a menám zabitých dynastov odmietol, ba dokonca v nich nachádzal krivdu voči bavorskému historiografovi. Kategoricky vyhlásil, že niet ani najmenšieho dôvodu pripisovať Aventinovi výmysel jednotlivých fáz bitky /Ortvay 1892, s. 61/.⁵ Zaujal ho najmä dobovo verný opis staromaďarského spôsobu boja, ktorý v skutočnosti pochádzal z prameňa byzantského Leva Múdrehu z konca 9. stor. Podľa týchto poznatkov o bojovej taktike staromaďarských kmeňov pripisoval Ortvy Aventinovi špeciálne vedomosti získané aj z iných prameňov, lebo, konštatoval, Meurseovo vydanie spisu Leva Múdrehu O vojnovnej taktike vyšlo v Nemecku až začiatkom 17. stor. /Ortvay 1892, s. 62-63/. Keďže poznal Dümmlerom zverejnené dobové správy o bitke, ktoré skromným obsahom nedovoľujú objasniť jej priebeh, zaujal stanovisko tvrdením, že Aventinus získal nové poznatky o bitke výskumom v análoch bavorských kláštorov, najmä v dobových a už nezachovaných altašských letopisoch /Ortvay 1892, s. 61-62/.⁶ Takto uhorský historik T. Ortvy vlastne preveril historickú hodnotu Aventinovej konštrukcie bitky, uznal ju za ozajstnú maďarsko-bavorskú bitku z r. 907 a dopomohol k tomu, že sa zafixovala do historiografie. Ortvyovo stanovisko ovplyvňovalo historikov ešte aj po vyše polstoročnom odstupe.

V národnoobrodeneckom období mala Aventinova konštrukcia bitky ohlas medzi národne uvedomelými slovenskými vzdelancami a spôsobila nemalý pesimizmus pri retrospektívnom pohľade do dávnej veľkomoravskej minulosti. Na rozdiel od slovenských osvietenských vzdelancov 18. stor., ktorí neregistrovali medzník vo veľkomoravských dejinách od maďarsko-bavorskej bitky r. 907,⁷ hoci poznali Aventinove bavorské anály, našla konštrukcia bitky dôveru medzi mladou slovenskou generáciou v tridsiatych rokoch 19. stor. P. J. Šafárik oboznámil s touto podobou bitky pri Bratislave v spise Slovenské starožitnosti r. 1837. Datovanie bitky augustom 907 svedčí o tom, že ju poznal z Aventinovho diela. Na základe jeho opisu vyvodzoval z bitky dôsledky pre veľkomoravské dejiny. Predpokladal, že v nej zahynul Mojmír II. a s jeho smrťou spájaj aj stratu veľkomoravskej štátnosti slovami: "zmizela samostatná slovenská Morava z pole dejín" /Šafárik

1837, s. 807/. Tento pesimizmus ovplyvnil aj Ľ. Štúra /1841, s. 15/, ktorý r. 1841 bol presvedčený, že po bitke, v ktorej zahynul Mojmír II., "zemřela vláda veľkomoravská". O štvrtstoročie neskôr, r. 1867, avšak ešte predtým, ako boli známe Dümmlerove námietky, reagoval F. V. Sasínek na Šafárikovo tvrdenie, v ktorom s bitkou spájal Mojmírovu smrť a zánik veľkomoravskej štátnosti. Uverejnil celú verziu Aventinovej konštrukcie bitky. O jej vierohodnosti síce nevyslovil pochybnosť, no predložil ju slovenskej verejnosti preto, aby ju oboznámil s obsahom a presvedčil o tom, že v nej nejestvujú také okolnosti, ktoré by oprávňovali vyvodzovať z nej katastrofálne dôsledky pre existenciu Veľkej Moravy. Zverejnenie Aventinovej konštrukcie bitky zdôvodňoval komentárom: "Podal som obširne slová Aventinove, vzťahujúce sa na bitku roku 907 pri Prešporku preto, aby do očí bil ten omyl Šafárikov a jeho stúpcov, ktorí bez všetkého základu i Mojmíra II. a rozkotanie ríše moravskej do tejto bitky vpletajú" /Sasínek 1867, s. 68/. Roku 1896 v spravodlivom hneve znova duplikoval svoje presvedčenie: "že by bol Mojmír zahynul pri Prešporku roku 907, to nemá ani toho najmenšieho základu a protiví sa i samému tomu tláhubovi Aventinovi, na ktorého Šafárik tú svoju bludnú domnienku postavil" /Sasínek 1896, s. 21/. Český historik V. Novotný r. 1912 venoval pozornosť Aventinovej konštrukcii bitky. Nepochyboval o jej vierohodnosti, iba jej dejisko oddialil od dnešnej Bratislavy. Podľa účasti vojvodu pomedzia Východnej marky v bitke vyslovil názor, že sa odohrala kdesi na území medzi pomedzím Východnej marky a Panóniou /Novotný 1912, s. 434/. Desiat rokov neskôr J. Škultéty vyslovil vážny protest proti "zatrúseniu" bitky do slovenských dejín a pripísal to na vrub Aventinovi. Roku 1922 odmietol náhľad lokalizovať dejisko bitky pri Bratislave a vyvodzovať z nej také dôsledky, ktoré bezprostredne vplývali na zánik Veľkej Moravy. Odvolával sa pritom aj na stanovisko maďarského historika Gy. Paulera, ktorý r. 1900 predpokladal dejisko bitky na pravom brehu Dunaja v blízkosti Bánhidy /Škultéty 1922, s. 66-67/.⁸ Jedenásť rokov neskôr Š. Kréméry zapochyboval o tom, či sa raz podarí faktmi overiť Aventinov opis bitky /Kréméry 1933, s. 415/. Roku 1950 obhájil autenticitu Aventinovej konštrukcie bitky P. Ratkoš. Uznal historickú hodnotu obširne opísaného priebehu bitky. Stotožnil ju s maďarsko-bavorskou bitkou z r. 907 aj vzhľadom na vysokú vzdelanosť bavorského historiografa, so životopisom ktorého podrobnejšie oboznámil slovenskú verejnosť. Zaujal stanovisko, že opísaná bitka je tou historickou udalosťou, čo negatívne zasiahla do existencie Veľkej Moravy a znamená medzník, od ktorého sa datuje strata veľkomoravskej štátnosti /Ratkoš 1950, s. 86-91/. Roku 1958 sa vyjadril k opisu bitky aj F. Bokes. Konštatoval, že historici majú vážne výhrady proti Aventinovi, pochybujú o spoľahlivosti a vierohodnosti viacerých jeho údajov, lebo jestvujú dôkazy o tom, že udalosti aj fingoval, pridával im obsah nezodpovedajúci historickým faktom. Vyslovil však presvedčenie, že opis bitky vykresluje ozajstnú historickú udalosť. Poukazoval na to, že Aventinus písal svoje dielo podľa starých análov, ktoré už nejestvujú, a tak zanikla možnosť "posúdiť mieru spoľahlivosti a vierohodnosti" jeho údajov. V deskripcii bitky nachádzal nedostatok len v odlišnom datovaní bitky augustom, ktoré je rozdielne od datovania 4. júla v soľnohradskom prameni.⁹ Prikláňal sa k názoru datovať bitku začiatkom júla 907 alebo 908 /Bokes 1958, s. 14-20/. Tak sa Aventinova konštrukcia bitky, stotožňovaná s ozajstnou maďarsko-bavorskou bitkou z r. 907, prijala za skutočnú historickú udalosť späť so zánikom Veľkej Moravy. Aventinovi sa priznala zásluha na tom, že ju spracoval podľa vierohodných dobových prameňov. Otvorenou otázkou zostalo len datovanie bitky.

V deskripcii bitky bavorského historiografa bijú do očí sympatie na strane staromaďarských kmeňových bojovníkov, ktorých necháva bojovať skôr len pre vlastnú záchranu než pre bojovú slávu. Od samého začiatku im ponecháva iniciatívu v boji a ich zápas s légiou soľnohradského arcibiskupa a sábenského biskupa opisuje v podrobnostiach, aby presvedčil o tom, že dobre ovládajú bojové remeslo a chabrosťou predstihujú organizovanú armádu. Sleduje ich boj až do konečného víťazstva nad prvou légiou, necháva ich, napriek tomu, že boli nepriateľom, poraziť bavorských ťažkoobzbrojencov takmer bez odporu. Rovnako hravo dáva nepriateľským bojovníkom zvíťaziť aj nad treťou légiou frizinského biskupa. Druhej légii na čele s vojvodom pomedzia Východnej marky Luitpoldom pripravil najpotupnejší koniec. Nedal jej totiž nijakú možnosť brániť sa proti nepriateľovi, hoci Luitpold sa uvádza ako jediný profesionálny vojenský veliteľ. Necháva jeho légiu náhlým nočným útokom prepadnúť a celú do chlapa povraždiť. Z opisu bitky sa nedozvedáme, že by sa bavorská ťažko ozbrojená armáda stavala na väčší odpor protivníkovi, ktorý bojoval primitívnou zbraňou, šípami z lukov vyrobených zo zvieracích rohov. Autor očividne necháva vyniknúť bojový zápal a úspechy nepriateľa, aby sa ukázala pasivita domáceho bavorského velenia. Celkom zjavný je jeho zámer vyzdvihnúť chabrosť staromaďarských kmeňových bojovníkov a postaviť ju do kontrastu s neschopnosťou velenia cirkevnej a svetskej šľachty na čele organizovanej bavorskej armády. Táto tendencia, markantne vystupujúca v konštrukcii bitky, súčasne prezrádza autorov osobitný zámer.

Vyskúmať úmysel a cieľ humanisticky orientovaného historiografa, ktorý nepochybne dobre poznal prostriedky ideologického boja z obdobia renesancie, zistiť jeho motiváciu a spoločenské pozadie možno len vtedy, ak Aventinovu konštrukciu bitky porovnáme s naračnými dobovými prameňmi.

Rozhodnutie kráľa Ľudovíta v Anassiburgiu za prítomnosti biskupov, opátov a aristokratov, datované pätnástym dňom pred júlovými kalendami /17. júna/, keď vypovedali vojnu Maďarom drancujúcim bavorské územie, napodobnil Aventinus podľa Widukinda s tendenčným úmyslom pripomenúť nepríjemnú udalosť z bavorských dejín. Widukind opisuje v príslušnej pasáži deje k r. 954, keď bavorské vojsko bolo ustavičnými bojmi so starými Maďarmi natoľko vysilené, že cisár Oto Veľký musel požiadať o prímélie. Bolo uzavreté s platnosťou do šestnásteho dňa pred júlovými kalendami.¹⁰ Prípravu Ľudovíta na boj a zhromažďovanie vojakov zo všetkých bavorských krajov napodobnil Aventinus podľa Arnpeckia, ktorý opisuje prípravu Ota Veľkého na bitku s Maďarmi pri Lechu 955, keď sústreďoval spojenecké vojská z celej Európy.¹¹ Vyratúvaním vojsk z jedenástich bavorských krajov napodobnil Aventinus prehľad o spojeneckých armádach zúčastnených v bitke pri Lechu. Rozdelenie Ľudovítovej armády do troch légii urobil podľa vzoru Otovho zadelenia spojeneckých vojsk do légii, o čom podrobne informuje Arnpeckius a aj Widukind.¹² V Otovovej armáde boli r. 955 do prvej, druhej a tretej légie zadelení Bavori, do štvrtej Frankovia, piata bola kráľovou, šiestu a siedmu tvorili Suevovia a ôsmu Česi.¹³ Aventinus má v Ľudovítovej armáde tri légie z jedenástich krajov, prvú a tretiu pod velením cirkevných hodnostárov a druhú na čele s vojenským veliteľom. Útok staromaďarskej jazdy na druhú légiu arcibiskupa Teotmara a biskupa Zachariáša napodobnil podľa Arnpeckiovho opisu bitky pri Lechu, keď Maďari prekročili rieku a ich jazdci s bojovým hurhajom zaútočili na spojenecké légie, pričom poslednú zasypali takým hustým dažďom šípov, že ostatné ťažko ozbrojené légie sa dali na útek.¹⁴ Podľa predlohy Aventinus nielen napodobnil priebeh

bitky, ale prevzal z nej aj viaceré štylistické prostriedky.¹⁵ Arnpeckius opísal koniec bitky pri Lechu tak, že zasiahla do boja štvrtá légia, ktorá celkom zmenila situáciu. Maďarov začalo odvtedy opúšťať bojové šťastie a napokon ich v boji porazili. Arnpeckius datoval toto víťazstvo Bavorov a spojeneckých armád nad starými Maďarmi v bitke pri Lechu podľa údajov Ota Frizinského a na základe dátumu predpokladaného pápežom Udalrikom na sviatok Vavrinca a štvrtým dňom pred augustovými idami /"IV. Id. Aug."/,¹⁶ t. j. 10. augusta. Aventinus datuje vo svojej konštrukcii víťazstvo starých Maďarov nad Bavorami piatym, štvrtým a tretím dňom pred augustovými idami /"quinto...tertio Idus Augusti"/, t. j. 9.-11. augusta. Porážku légie soľnohradského a sábenského cirkevného hodnostára datuje 9. augusta, légie vojvodcu pomedzia Východnej marky Luitpolda v noci 10. augusta a poslednej légie pod velením frizinského biskupa 11. augusta. Widukindove slová o vysilení bavorskej armády k r. 954 /"Boioarii civili exercitu externoque fatigati"/¹⁷ pripísal Aventinus bavorskému armádnemu veleniu, ktoré inak bez odporu nechal nepriateľom poraziť a do chlapa pobiť. Aby ešte väčšmi vynikla neschopnosť bavorského velenia na čele dobre vyzbrojenej armády, so zámernou podrobnosťou objasňuje spôsob boja staromaďarských kmeňových bojovníkov, ktorí ešte nepoznali bojovú techniku organizovanej armády. Tu, na rozdiel od Arnpeckia, ktorý vykreslil obraz o ničivom pustošení a drancovaní nomádskych kmeňov na európskom kontinente,¹⁸ ba odlišne aj od Widukinda, čo podľa zaujatého Jornandesa opísal Hunov v najhoršom svetle,¹⁹ prevzal Aventinus reálny opis staromaďarského spôsobu boja z kroniky prűmského Reginona k r. 889, kde boli vlastne údaje od byzantského Leva Múdrehu. Aventinus ho doplnil aj ďalšími detailmi od tohto pôvodcu.²⁰ Preto Aventinov opis staromaďarského spôsobu boja zapôsobil na uhorského historika T. Ortwaya takým mohutným dojmom, že vzhľadom na tieto zasvätené poznatky z oblasti kmeňovej bojovej techniky priznal historickú spoľahlivosť celej konštrukcii bitky.

Pospájaním situačných momentov bezprostredne súvisiacich s bitkou pri Lechu, v ktorej v skutočnosti Bavori na hlavu porazili starých Maďarov 10. augusta 955, zostavil Aventinus konštrukciu bitky s opačným výsledkom. Nechal v nej Bavorov na hlavu poraziť Maďarmi v dňoch 9., 10. a 11. augusta. Rok, v ktorom sa bitka odohrala, naznačuje už pri rozhodnutí kráľa Ľudovíta a cirkevnej a svetskej aristokracie v Anassiburgiu, datovanom pätnástym dňom pred júlovými kalendami /17. júna/ po r. 907 /"anno christianae salutis noningentesimo super septimum"/,²¹ a nie priamo v r. 907, ako sa doteraz vo všeobecnosti datuje bitka v Aventinovej konštrukcii bez ohľadu na vloženie predložku super pred sedmičkou. Zmätko s r. 907 zrejme urobil vydavateľ Aventinových Annales Boiorum r. 1554, kde sa tento rok uvádza na margu príslušného textu. V pôvodnom rukopise nevyznačuje Aventinus r. 907 na okraji a nejestvuje ani vo vydaní z r. 1710. Už aj tendenčne vyzdvihnutým dátumom, pätnástym dňom pred júlovými kalendami, v čom napodobnil Widukindom uvedené termínovanie prímeria, uzavretého cisárom Otom Veľkým so starými Maďarmi r. 954, orientoval Aventinus na udalosť súvisiace s bitkou pri Lechu.

V skutočnosti použil Aventinus v konštrukcii bitky situačné momenty z priebehu bitky pri Lechu, opisované v bavorskej kronike Vita Arnpeckia pod názvom Chronicon Baioariae,²² vo Widukindových análoch Res gestae Saxonicae²³ a z ďalšieho naračného prameňa, na ktorý neskôr poukážeme. Podľa opisu víťaznej bavorsko-maďarskej bitky pri Lechu r. 955 zostavil konštrukciu víťaznej maďarsko-bavorskej bitky v takej majstrovskej podobe, že jeho dômyselná manipulácia s naračnými prameňmi ostala celých štyristotridsať rokov utajená.

Aventinus si vypožičal z naračných prameňov opisujúcich bitku pri Lechu 10. augusta 955 situačné momenty, priebeh udalostí a využil ich na svoj zámer. Vykonštruoval priebeh bitky, v ktorej zmenil víťazstvo Bavorov na porážku a porážku starých Maďarov na víťazstvo. Jednako však na orientáciu čitateľa s pokrokovým myslením, aby pochopil jeho ideový zámer, vsunul humanistický autor aj poznámky na objasnenie tohto cielavedomého snaženia. Vložil ich do textu za zoznamom zabitých bavorských aristokratov, v ktorom na prvom mieste uvádza Luitpolda, vojvodu východného Bavorska, a na poslednom mieste ďalšieho Luitpolda. Tam vlastne odhaľuje svoju hru s dvoma vojvodcami vystupujúcimi pod rovnakým menom, avšak s rozdielnou územnou príslušnosťou.

Luitpolda, v zozname uvedeného na prvom mieste, predstavuje Aventinus ako vojvodu východného Bavorska /"orientalis Boiariae dux"/ a objasňuje, že je praotcom bavorských vojvodcov a prefektov s osobnou strážou na Rýne /"author generis regulorum Boiariae praefectorumque praetorio Rheni"/. Uvádza ho aj vo funkcii župana s pripomienkou, že ho kráľ Ľudovít nazýval svojím milým príbuzným. Takto označuje jeho pôvod z rodu Karlovcov. Medzi jeho synov ráta Arnulfa a Berchtolda.²⁴ Podľa Arnpeckiovej kroniky, z ktorej údaje prevzal, bol to vojvoda Leopold /Liutpold/ zabitý v maďarsko-bavorskej bitke r. 907, z ktorého rodu si vyvodzovali pôvod slávni scheierskí župani. Jeden z nich, Wernher, bojoval v bavorsko-maďarskej bitke pri Lechu r. 955 na strane staromaďarských bojovníkov v odboji proti cisárovi Otovi Veľkému.²⁵ Aventinus, pochádzajúci z kraja Vindelicia, zvečnil deje slávnych scheierských županov vo svojich *Annales Schirenses* r. 1517 /Allgemeine... 1875, s. 702/. Bavorský humanista prechovával sympatie k týmto županom, ktorí si vyvodzovali pôvod z dávneho rodu Luitpolda, vojvodu východného Bavorska. Meno Liutpolda /Liutpalda/ spájal s mužom, ktorého charakterizuje ako populára a vyzdvihuje o ňom, že háji záujmy ľudu a rešpektuje jeho návrhy.²⁶ Voči vojvodcovi Luitpoldovi, ktorý v maďarsko-bavorskej bitke r. 907 prišiel o život,²⁷ vyjadruje Aventinus sympatie tým, že nepripomína ani jeho podiel v bitke, a tak ani jeho porážku.

Luitpolda, vojvodu pomedzia Východnej marky /Australis limitis dux/, ktorý velil druhej légii a Aventinus mu pridal navyše funkciu legáta po boku kráľa Ľudovíta, tiež bližšie charakterizuje. Poukazuje na jeho rodový úzus, podľa ktorého si jeho predkovia z otcovej strany odvodzujú pôvod z rodu Karlovcov. No vzápätí to komentuje slovami, že sám sa o tom nič nedomočíť v starých písomnostiach, hoci sa na to usilovne vyzvedal. Odkazuje na knižnicu Bambergovcov a zdôrazňuje, že tam sa to dá s väčším úspechom hľadať.²⁸ Skomolenou podobou mena Babenbergovcov upozorňuje, že má na mysli Leopolda Babenberského z Východnej marky. Významné údaje o ňom si zistil v Arnpeckiových análoch o Východnej marky²⁹ a u Ortila z Lilienfeldu v kronike o babenberskom rode z Východnej marky.³⁰ Obaja kronikári zapísali dôležité životopisné údaje o tomto Leopoldovi Babenberskom, vojvodcovi Východnej marky /Australis marchio/. Bojoval v armáde cisára Ota Veľkého v bitke pri Lechu proti starým Maďarom. V boji na území Vindelicia ich v deň Vavrinca, t. j. 10. augusta 955, na hlavu porazil a pozabíjal. V tejto bitke bojoval aj scheierský župan Wernher, avšak v odboji proti cisárovi Otovi Veľkému na strane staromaďarských kmeňových bojovníkov, ktorých Leopold Babenberský v kraji Vindelicia porazil a pobil.³¹ Práve v týchto informáciách o Leopoldovi Babenberskom, víťazovi v bitke pri Lechu, ktoré sa zachovali v kronikách o Východnej marky od Arnpeckia a Ortilu

z Lilienfeldu, treba hľadať hlavnú motiváciu Aventinom vykonštruovanej bitky s účasťou Leopolda Babenberského, vojvodu pomedzia Východnej marky.

Práve tohto Leopolda Babenberského, v skutočnosti víťaza nad Maďarmi v bitke pri Lechu v kraji Vindeliciu, kde bojoval aj župan Wernher, necháva Aventinus vo svojej konštrukcii bitky s celou druhou légiou pri Anassiburgiu povraždiť staromaďarskými kmeňovými bojovníkmi počas nočného útoku 10. augusta. Aventinus pripravil potupnú porážku Leopoldovi Babenberskému, účastníkovi v armáde cisára Ota Veľkého a víťazovi nad Maďarmi v kraji Vindeliciu, ku ktorému sa bavorský historiograf hlási ako k svojmu rodnému kraju a jeho územie označuje medzi Dunajom, Lechom a Isarou.³² Takto sa Aventinus, odporca aristokracie a kráľovskej despotickej moci, pomstil babenberskému dynastovi z Východnej marky za porážku staromaďarských spojencov župana Wernhera v rodnom Vindeliciu, ktorý v bavorsko-maďarskej bitke pri Lechu r. 955 využil príležitosť a postavil sa do čela staromaďarských bojovníkov proti cisárovi Otovi Veľkému.

Zámer s potupnou porážkou Leopolda Babenberského zastieral Aventinus aj tým, že tohto vojvodu Východnej marky označil za legáta po boku bavorského kráľa Ľudovíta. Bitku medzi Maďarmi a Bavormi, trvajúcu tri dni, vypĺňa Aventinus opisom udalostí z bitky pri Lechu r. 955 a necháva ju odohrávať v prítomnosti kráľa Ľudovíta-Dieťaťa v Anassiburgiu. Takto predstiera vročenie bitky do obdobia maloletého Ľudovíta /899-911/, hoci mu išlo o zámer pripraviť porážku babenberskému dynastovi z r. 955, keď bol vlastne víťazom.

Rozbor jednotlivých fáz bitky dokazuje, že Aventinus použil dobové stručné správy z 10. stor. predovšetkým o maďarsko-bavorskej bitke z r. 907. Obsadenie bavorského velenia sa v jeho konštrukcii bitky zhoduje s dobovými prameňmi. Smrť vojvodu východného Bavorska Luitpolda potvrdzujú Annales Laubacenses, Annales Einsiedlenses, Annales Hildesheimenses a pokračovateľ Reginonovej kroniky. Účasť vo velení a smrť troch vysokých cirkevných hodnostárov, soľnohradského arcibiskupa Teotmara, sábskeho biskupa Zachariáša a frizinského biskupa Ota, sú v zhode s údajmi v Annales Admuntenses, v Auctarium Garstense a v Necrologium Merseburgense. Biskup Zachariáš je známy aj z listiny soľnohradského arcibiskupa Teotmara z r. 900.³³ Teotmar vydal medzi r. 903-905 raffelstettenské colné privilégium, v ktorom sa spomína aj pasovský biskup Burckhard,³⁴ žijúci po r. 907. Preto ho nedal Aventinus v bitke zabiť, ale spolu s veliteľom Arisonom, ktorý takisto zostal nažive, ponechal ho v sprievode kráľa Ľudovíta, zdržiavajúceho sa v pevnosti Anassiburgium. Podobne urobil v légii frizinského Ota s Hattom, v ktorom sa dá predpokladať známy mohučský arcibiskup. Na rozdiel od biskupa Ota, ktorý prišiel v bitke o život, nechal Hatta spolu so senonským veliteľom a s ďalšími troma dynastami preplaviť sa loďami cez Dunaj, čo znamenalo, že si zachránili život. Hatto zomrel až r. 913. K historicky známym osobám, ktoré v bitke r. 907 zahynuli, zaraďuje Aventinus postavy z neskoršieho obdobia. Do čela staromaďarských bojovníkov postavil Dursaka a Bugata, náčelníkov známych spojenectvom s italským Berengariom k r. 921, a nazýva ich kráľmi napriek tomu, že Arnpeckius výslovne upozorňuje, že starí Maďari nemajú kráľov. Do čela bavorskej légie dal Leopolda, vojvodu pomedzia Východnej marky, ktorý v službe cisára Ota Veľkého /936-973/ bol víťazom v bitke pri Lechu. Len jeho, zaradeného Aventinom pod menom Luitpolda medzi Babenbergovcov, možno v zozname zabitých devätnástich dynastov identifikovať. U ostatných osemnástich sa sotva nájde príležitosť zistiť ich totožnosť. U dvoch Eysengrinov sa dá rátať s dy-

nastom, ktorý sa spomína v légii frizinského Ota, a so stolníkom v légii Leopolda Babenberského. Pod ostatnými menami sa môžu skrývať účastníci v bitke pri Lechu. Keďže sa uvádzajú iba mená osôb bez vojenskej hodnoty a spoločenského zaradenia, sotva sa nájde spôsob identifikovať v nich príslušníkov svetskej, prípadne cirkevnej aristokracie, ktorých tu bavorský historiograf uvádza z rozličných motívov. V pôvodnej verzii Aventinových rukopisných Annales Boiorum v súbornom vydaní S. Riezlera sa spomína kráľ Ľudovít pod menom Litavicus rex, vojvodca východného Bavorska Litovalda a rovnako aj vojvodca pomedzia Východnej marky, a babenberský rod v skomolenej podobe Babobergensis.³⁵ Osobu s menom Babo v zozname zabitých možno azda považovať za príslušníka babenberskej dynastie.

Motiváciu pre Aventinov zámer postaviť do kritického svetla postupnú porážku dvoch bavorských vojenských zborov na čele s predstaviteľmi cirkevnej hierarchie v bitke r. 907 možno hľadať v dobovom zázname v Annales Laubacenses alebo v Annales Einsiedlenses,³⁶ v ktorých sa rovnako píše o ťažkej porážke Bavorov. Konštatuje sa v nich, že z bitky vyviazli živí len málokto, zahynul v nej vojvodca Liutpold a veľké množstvo ďalších, medzi nimi biskupi a aristokrati, ktorí boli takto za svoju povýšenosť a spupnosť kruto potrestaní. V zhode s touto dobovou charakteristikou bitky je Aventinov zámer poukázať na neschopnosť vojenského velenia v rukách spupnej bavorskej cirkevnej a svetskej aristokracie aj napriek tomu, že mala dobre ozbrojenú armádu, čo náležite vyzdvihuje, a vykonať pomstu predstaviteľom despotickej moci potupnou porážkou.

V konštrukcii datoval Aventinus bitku dňom 9., 10. a 11. augusta po r. 907 /"quinto...tertio Idus Augusti...anno...noningentesimo super septimum"/. Použil tu datovanie štvrtým dňom pred augustovými idami na sviatok Vavrinca /"IV. Id. Aug. in die s. Laurentii"/, t. j. 10. augusta, od analistu Arnpeckia, ktorý takto zaznamenal víťaznú bavorsko-maďarskú bitku pri Lechu r. 955. Dni 9. a 11. augusta doplnil sám Aventinus. Celé datovanie maďarsko-bavorskej bitky r. 907 je známe z Martirológium Freisingense a z Kalendarium Laureshamense v tejto podobe: "III. Non. Iulii", t. j. 5. júla. Odchýlka v dátume bitky sa nachádza v Annales Iuvavenses maximi, ktoré boli zostavené v 15. stor. podľa predlohy z polovice 12. stor. a boli objavené a uverejnené r. 1921.³⁷ V tomto prameni sa datuje bitka: "IIII. nonas Iulii", t. j. 4. júla.

Doterajšie poznatky o skutočnej maďarsko-bavorskej bitke r. 907 možno na základe dobových správ z 10. stor. zhrnúť v kocke. Bitka, v ktorej zvíťazili starí Maďari nad Bavormi, je nesporným historickým faktom. Potvrdzuje ju okolo dvadsať dobových prameňov z 10. stor. Jej dejisko však nelokalizuje ani jeden prameň. Všeobecne na východe /"in Oriente"/, východne od bavorského územia, situuje bitku len jediný frizinský prameň Martirológium Freisingense. Dejisko bitky pri dnešnej Bratislave sa prvý raz uviedlo až v 15. stor. v soľnohradských letopisoch zvaných Annales Iuvavenses maximi, vyhotovených podľa predlohy približne z polovice 12. stor., po vyše dvestoštyridsaťročnom odstupe od skutočnej udalosti. Tam sa o bitke uvádza: "907 Bellum pessimum fecit ad Brezalaus-purc IIII. nonas Iulii".³⁸ Porovnaním tohto údaju s dobovými správami z 10. stor. zisťujeme, že obsahuje záznam o bitke, ktorý sa nachádza v Annales Salisburgenses /soľnohradské anály/ v podobe "bellum pessimum fuit" s tým rozdielom, že pôvodné slovo fuit sa tu prepísalo na fecit. Okrem toho aj v Kalendarium Laureshamense sa podobne uvádza "Pessimum bellum de gentilibus". Keďže sa celý dátum bitky vyskytuje len v Kalendarium Laureshamense a v Martirológium Freisingense

v podobe "III. Non. Iulii", možno predpokladať, že datovanie v Annales Iuvavenses maximi bolo prevzaté z uvedeného prvého, prípadne druhého prameňa s tým rozdielom, že namiesto pôvodnej rímskej trojky sa prevzala rímska štvorka, k čomu mohlo dôjsť chybným čítaním. Pozornosť v zázname Annales Iuvavenses maximi si zasluhuje miesto dejiska bitky "ad Brezalauspurc", ktoré zostavovateľ análov v 15. stor. uviedol podľa predlohy z obdobia okolo r. 1150. Pre dnešnú Bratislavu jestvuje o sto rokov starší názov Preslawaspurch v Annales Altahenses maiores k r. 1052.³⁹ Je to podnes najstarší známy názov Bratislavy.

Ak v názve Brezalauspurc zameníme v osobnom mene /Brezalaus/ latinskú koncovku slovanskou a odmyslíme si vsunuté a, získame podobu Brezlav, ktorá sa zhoduje v názve Preslawaspurch s osobným menom Preslaw, kde je slovanská koncovka písaná s germánskym w. Ďalší názov Braslavespurch jestvuje v Aventinovom excerpate, ktorý si vyhotovil r. 1517 počas štúdia v altašskom kláštore v podobe: "907 /Interfectio Boiorum/ ad Braslavespurch". Komentoval záznam, že je odvodený z najstarších soľnohradských análov /"ex Annalibus Iuvavensibus antiquis derivatus"/.⁴⁰ Slová "Interfectio Boiorum" uviedol bavorský historiograf v zátvorkách. Zrejme tak vyznačil, že ich prevzal z iného prameňa. V skutočnosti sa vyskytujú len v Annales Ratisbonenses /"interfectio Boiorum"/. Deriváciu označenú Aventinom možno vzťahovať na názov Braslavespurch v čase, keď študoval anály v altašskom kláštore. Dokazujú to aj vydané Annales Altahenses maiores, ako ďalej uvedieme. Naproti tomu nepoužil Aventinus názov Braslavespurch ani raz vo svojich Annales Boiorum, dokončených po r. 1520. V zachovanom rukopise týchto análov používal pre dnešnú Bratislavu názov Vratizolaburgium a Vratizolaoburgium, ktorý pravdepodobne editor v posmrtno vydanom diele r. 1554 zmenil na názov Vratislavia a Presburg.

Ukázkou opisu inej bavorsko-maďarskej bitky, ktorá sa odohrala okolo r. 900, ilustrujeme, ako Aventinus narábal s faktmi získanými z naračných prameňov. V deskripcii tejto bitky použil údaje od pokračovateľa Annales Fuldenses k r. 900, kde sa písalo, že v bitke bojoval župan Liutpold a nemenovaný biskup so staromaďarskými bojovníkmi na území medzi Dunajom a Enžou, Bavori v nej zvíťazili, zabili a do Dunaja zahnali veľký počet Maďarov a získali tisícvesto zajatcov.⁴¹ V opise tejto bitky doplnil Aventinus u biskupa meno pasovského Richaria a na maďarskej strane pridal náčelníka Kusalu. Dejisko bitky lokalizoval pri rieke Fische pod Viedňou. V nasledujúcom texte urobil väčšiu zmenu. Podľa jeho verzie zahnali Bavori tisícvesto chlapov do Dunaja a ostatných porazili a pobili pri meste s názvom Presburg, ktoré nazýva prvou metropolou Uhorska.⁴² Ako skreslil Aventinus tento bavorsko-maďarský bojový konflikt okolo r. 900, potvrdzujú jeho doplnky prevzaté z naračného prameňa o celkom inej bojovej udalosti. Vypožičal si ich z Arnpeckiovej kroniky, kde boli vročené do obdobia vlády Gejzu I. /1074-1077/ a štajerského vojvodu Otokara /zomrel medzi r. 1312-1318/. Tu opísal Arnpeckius bitku Maďarov pri rieke Fische, uviedol obsadenie "castrum Poson" v 11. stor. Ešte pred touto udalosťou spomenul Arnpeckius v súvislosti s veľkou bitkou štajerského Otokara z konca 13. alebo zo začiatku 14. stor. obkľúčenie "castrum Bosan, quod vulgariter Presburg dicitur" s poznámkou, že ho kedysi obsadil aj Henrich III.,⁴³ vládnucci v r. 1039-1056. Kontamináciou Arnpeckiových údajov o dvoch rozdielnych udalostiach skoro s dvojstoročným odstupom urobil Aventinus konštrukciu bitky Bavorov s Maďarmi pri Fische a porážku Maďarov lokalizoval pri meste Presburg, ktorého názov prevzal z udalosti, čo sa

odohrala niekedy na rozhraní 13.-14. stor. Táto Aventinova konštrukcia bitky však nenašla dôveru historikov, vcelku ju zamietli ako neskutočnú udalosť.

V konštrukcii maďarsko-bavorskej bitky s účasťou Leopolda Babenberského situoval Aventinus dejisko bitky do dvoch miest pri Dunaji. Necháva ju odohrávať predovšetkým v blízkosti pevnosti Anassiburgium a len tretiu fázu bitky lokalizuje na mieste pri Dunaji medzi Anassiburgiom a mestom, ktoré v pôvodnom rukopise nazýva Vratizolaburgium.⁴⁴ V posmrtnom vydaní z r. 1554 sa uvádza Vratislavia.⁴⁵ Porážku prvej légie pod velením Teotmara a Zachariáša a druhej légie na čele s vojvodom Leopoldom Babenberským lokalizoval na severnom a južnom brehu Dunaja v blízkosti Anassiburgia. Tretiu légii frizinského Ota spomína pri Dunaji na mieste pri dnešnej Bratislave. Veľká vzdialenosť medzi dvoma dejiskami bitky, medzi Anassiburgiom /Enns/ a dnešnou Bratislavou pôsobí dojmom určitej nelogickosti, ktorá sa však objasní po interpretácii Aventinovho záveru konštrukcie bitky. Tam totiž bavorský humanista orientuje čitateľa, aby pochopil zámer s porážkou Leopolda Babenberského z Východnej marky pri Anassiburgiu a konkrétne vyznačuje dejisko bitky, v ktorej ho dal postupne poraziť. Doslova píše, že tí, ktorí sa dali pomýliť podobnosťou názvov, čo sa líšia od seba len jedným písmenom, tvrdia, že táto porážka stihla Bavorov pri meste, ktoré sa nazýva po nemecky Augsburg a po latinsky Augusta Rhaetiae, skoro celkom tak ako po nemecky nazývaný Ansburg a po latinsky Anassiburgium.⁴⁶ Tu Aventinus už priamo informuje o tom, že dejisko ním vykonštruovanej bitky je pri meste Augsburg, ktoré leží pri vtoku Lechu do Dunaja. Objasňuje súvislosť vojvodu Východnej marky Leopolda Babenberského s tým mestom, pri ktorom bojoval. Prezrádza zároveň, že pevnosť Anassiburgium si zvolil za miesto jeho porážky preto, lebo jeho názov sa len jedným písmenom líši od názvu mesta Ausburgu, skutočného dejiska bitky. V konštrukcii bitky dal Aventinus Leopolda Babenberského z Východnej marky do súvislosti s Augsburgom pri Lechu s tým rozdielom, že ho v maďarsko-bavorskej bitke dal s celou légiou zabiť staromaďarskými kmeňovými bojovníkmi 10. augusta, práve v ten istý deň, keď sa stal skutočným víťazom nad Maďarmi v bavorsko-maďarskej bitke pri Lechu r. 955.

Týmto objasnením stráca Aventinom opísaná bitka historickú hodnotu. Ide v nej o vykonštruovanú bojovú udalosť, ktorá je v rozpore aj s maďarsko-bavorskou bitkou r. 907 /prítomnosť Leopolda Babenberského, víťaza v bitke pri Lechu, v pozícii porazeného a zabitého/ a aj s bavorsko-maďarskou bitkou pri Lechu r. 955 /Leopold Babenberský vo funkcii vojenského veliteľa a legáta kráľa Ľudovíta-Dieťaťa, víťazní Bavori v pozícii porazených, porazení Maďari v úlohe víťazov/. Bitka s týmto priebehom a s bojovým víťazstvom sa nikde a nikdy neodohrala.

V konštrukcii bitky spojil Aventinus dovedna udalosti predchádzajúce bitku pri Lechu r. 955 a bezprostredne s ňou súvisiace a nechal ju odohrávať sa aj za účasti osôb, ktoré podľa dobových správ zahynuli v maďarsko-bavorskej bitke r. 907. S výnimkou Luitpolda, vojvodu východného Bavorska, ktorého smrť Aventinus len konštatuje, a v bitke aj naozaj padol, našli v konštrukcii porážku soľnohradský Teotmar, säbenský Zachariáš, frizinský Oto, ktorí r. 907 skutočne prišli o život. Leopoldom Babenberským z Východnej marky, účastníkom a víťazom v bitke pri Lechu r. 955, vykreslil Aventinus priebeh bitky, ktorá je v úplnom rozpore s dobovými prameňmi. Konštrukcia bitky dokazuje, že humanisticky orientovaný bavorský historiograf nemal v úmysle vykresliť historicky vernú udalosť,

ale upozorniť na významnú epizódu z bavorských dejín vo vzťahu k jeho rodnému kraju Vindeliciu.

Podnet na Aventinov zámer treba hľadať u Arnpeckia a Ortilu z Lilienfeldu, ktorých anále používal, a rovnako v dobových pomeroch, v ktorých bavorský humanista žil. Aventinus, vlastným menom Johannes Turmair /1477-1534/, pochádzal z meštianskej rodiny usadenej v dolnobavorskom mestečku Abensberg /po lat. Aventinum/. Univerzitné štúdium absolvoval v období veľkého rozkvetu humanizmu v Ingolstadte, vo Viedni, v Krakove a v Paríži, kde nadobudol európsku vzdelanosť. Bol ovplyvnený ideami renesancie a humanizmu. Oplýval vedomosťami zo slobočných umení, z ktorých získal na parížskej univerzite hodnosť magistra. Vynikal znalosťou antickej a renesančnej filozofie. Za profesiu si zvolil historiografiu, na ktorú sa pripravoval štúdiom archívnych prameňov. Bol zástancom pokrokových tradícií meštianstva. V jeho názoroch sa odráža kritika súčasných politických a spoločenských pomerov. Bol známy protiaristokratickým a antiklerikálnym postojom, pre ktorý sa dostal r. 1528 aj do väzenia a len vďaka vplyvnému ochrancovi z vyšších kruhov ho oslobodili. Jeho kritika súčasnej spoločnosti bola orientovaná proti svetskej a cirkevnej aristokracii /Allgemeine... 1875, s. 702-703/. Príznačný je jeho epilóg ku konštrukcii bitky, v ktorom použil verziu z naračného prameňa súvisiaceho s obdobím pred bitkou pri Lechu. Necháva v ňom víťazných staromaďarských bojovníkov na bavorskom území ešte naďalej pustošiť, lúpiť, páliť, vraždiť a zabíjať. Ich drancovanie orientuje predovšetkým na kláštory a na cirkevné konventy a komentuje to slovami, že sa v nich síce nenachádzajú zbrane, ale množstvo zlata, striebra, drahokamy, drahocenné rúcha a peniaze. V kláštoroch necháva mníchov staromaďarskými bojovníkmi týrať, upalovať a brať do zajatia alebo im necháva príležitosť na útek. Naproti tomu mestá a mestečky, ktoré obývajú mešťania, ponecháva uchránené pred nepriateľom. Vysvetľuje to poznámkou, že protivník ešte nepozná techniku boja, ktorou sa dobývajú opevnené miesta.⁴⁷

Aventinove Annales Boiorum, kde bol opis bitky, vyšli tlačou dvadsať rokov po jeho smrti. Obsah vydaných análov sa nezaobišiel bez cenzorského zásahu. Aj na mŕtveho autora dodatočne uvalili kliatbu. Cenzúra zrejme zasiahla do konštrukcie bitky. Dokazujú to pôvodné rukopisné Annales Boiorum, kde uvádza Aventinus v zozname zabitých bavorských dynastov troch vysokých cirkevných hodnostárov a troch mníchov v hodnosti magistrov. Tento text nejestvuje vo vydaných Annales Boiorum z r. 1554.⁴⁸

Aventinus situoval dejisko bitky na dve miesta, pri Anassiburgiu a pri dnešnej Bratislave. Urobil tak pravdepodobne aj preto, aby dejiskom pri Bratislave predstieral vzdialenosť od bavorského územia, a tak odvrátil pozornosť od porážky Leopolda Babenberského, ktorú komentoval ako bojovú udalosť pri Augsburgu. Takto azda unikla pozornosti cenzorského orgánu a jeho zásahu. Naproti tomu však dejisko poslednej fázy bitky, situované pri Bratislave, sa stalo priam osudovým pre veľkomoravské dejiny. Aventinom vykonštruovaná bitka sa nekriticky stotožnila so skutočnou maďarsko-bavorskou bitkou r. 907, pripísala sa jej hodnota takej historickej udalosti, ktorá mala vzápätí katastrofálne dôsledky pre územnú celistvosť a štátnosť Veľkej Moravy.

Naproti tomu nejestvuje nijaký dobový prameň z 10. stor., ktorý by dával bitku do súvislosti s veľkomoravským územím za Dunajom, kde sa nachádzalo bratislavské urbs. Pre maďarsko-bavorskú bitku z r. 907, ak nerátame Aventinovu kon-

štrukciu neskutočnej bitky, ostáva naďalej iba jediný prameň z 10. stor. - *Martirologium Freisingense*, ktorý ju situuje všeobecne na východe, vo východnom smere od bavorského územia, a ďalší prameň z 15. stor. - *Annales Iuvavenses maximi*, ktorý ju jediný podľa predlohy až z polovice 12. stor., čiže po vyše dvesto-štyridsaťročnom odstupe, lokalizuje pri dnešnej Bratislave. Prameň *Martirologium Freisingense* neposkytuje dôvod dávať dejisko bitky do bezprostrednej blízkosti veľkomoravského urbs. Z maďarsko-bavorskej bitky, v ktorej utrpeli Bavori zdrvujúcu porážku kdesi na východe od svojho územia, nemožno vyvodzovať medzník, od ktorého sa má datovať zánik veľkomoravského štátu. S Aventinovou konštrukciou neskutočnej bitky celkom padá aj hypotéza o tom, že bavorský historiograf čerpal z významných a už dnes nejestvujúcich prameňov dôležité údaje, na základe ktorých sa pod vplyvom mylného tvrdenia T. Ortwaya presadzoval názor, že opísaná bitka je totožná so skutočnou historickou udalosťou.

Aventinova vykonštruovaná bitka je v rozpore s maďarsko-bavorskou bitkou r. 907 a aj s bavorsko-maďarskou bitkou pri Lechu r. 955. Bitka s uvedeným priebehom a bojovým víťazstvom sa nikde a nikdy nerealizovala. Motívom humanisticky orientovaného historiografa, obhajcu meštianskych tradícií, známeho aj tým, že v záujme svojho ideového zámeru fingoval udalosti z bavorských dejín, bola vo vykonštruovanej bitke pamiatka na scheierského župana Wernhera, čo v bitke pri Lechu proti cisárovi Otovi Veľkému viedol staromaďarských bojovníkov, ktorých v kraji Vindelicia, odkiaľ pochádzal Aventinus, do chlapa pobil Leopold Babenberský 10. augusta 955. Na slávnú pamiatku tohto proticisárskeho odboja scheierského župana Wernhera a z pomsty za jeho zabitých spojencov z radov starých Maďarov nechal Aventinus vo svojej konštrukcii bitky staromaďarskými bojovníkmi do chlapa povraždiť celú légiiu tohto Leopolda Babenberského z Východnej marky práve 10. augusta. Do konštrukcie vložil osoby, ktoré podľa dobových správ z 10. stor. v maďarsko-bavorskej bitke r. 907 skutočne zahynuli. Ilustroval ich neschopnosť na čele bavorskej armády, pričom nechal vyniknúť víťazstvo chrabrych staromaďarských bojovníkov predovšetkým preto, že v dávnej minulosti na ich strane bojoval župan Wernher proti despotickému cisárovi Otovi Veľkému. Bol to proticisársky odboj, epizóda z pokrokových tradícií bavorských dejín, ktorý inšpiroval Aventina vykonštruovať bitku s realizovaným zámerom. Podnet na ilustrovanie porážky bavorskej aristokracie pobitej v bitke r. 907 možno zasa hľadať v dobových *Annales Laubacenses* a *Annales Einsiedlenses* z 10. stor., kde pôvodcovia, netajiaci sa protiaristokratickým zmýšľaním, konštatovali o tejto maďarsko-bavorskej bitke, že v nej zahynula väčšina bavorskej cirkevnej a svetskej aristokracie a ich potupnú porážku komentovali ako krutý trest za povýšeneckú spupnosť. Aristokratický despotizmus a klerikalizmus, s ktorým prichádzal Aventinus vo svojej dobe do rozporu, ho inšpirovali opísať neslávnu bitku z bavorských dejín, prehranú vinou neschopného velenia bavorskej armády na čele s cirkevnou aristokraciou.

*

V Aventinovej konštrukcii bitky, ako aj v ďalšom texte *Annales Boiorum* si zasluhujú pozornosť názvy pre dnešnú Bratislavu. Majú odlišnú podobu vo vydaní prvom /1554/, v ďalšom /1710/ a v pôvodnom texte análov, ktoré podľa zachovaného rukopisu súborne vydal S. Riezler v r. 1882-1884.⁴⁹ V prvom a v ďalšom vydaní sa v konštrukcii bitky s účasťou Leopolda Babenberského uvádza pre dnešnú

Bratislavu názov Vratislavia. V rukopisnom texte použil však Aventinus Vratizolaum /"Vratizolaum usque"/.⁵⁰ Popritom pre veľkomoravské urbs uvádza aj Vratizolaburgium a Vratizolaoburgium.⁵¹ Naproti tomu názov Braslavespurch, zachovaný v jeho excerpte z r. 1517,⁵² vôbec nepoužil v bavorských análoch. Aventinove názvy pre veľkomoravské urbs v podobe Vratizolaburgium a Vratizolaoburgium z prvej štvrtiny 16. stor. sú pozoruhodné a bude rentabilné porovnať ich s najstarším názvom Preslawaspurch k r. 1052, Brezalauspurc z polovice 12. stor. a s názvom Braslavespurch, odvodeným r. 1517 z dobového prameňa.

Najstarší známy názov Preslawaspurch sa nachádza v Annales Altahenses maiores k r. 1052 v súvislosti s obkľúčením mesta, po latinsky urbs, bavorským Henrichom III., ktoré analista lokalizoval na území hraničiacom s Bavorskom a Uhorskom.⁵³ Názov Preslawaspurch sa uvádza k roku, ktorý spadá do obdobia spojeneectva českého vojvodu Břetislava s Bavormi; preto je jeho meno frekventované v Annales Altahenses maiores v r. 1032-1055. V tomto období sa v Uhorsku vystriedala vláda Štefana I. /†1038/, po ňom jeho nástupcu Petra /1038-1046/, bojujúceho s Abom Samuelom, a Ondreja I. /1047-1060/. Meno vojvodu Břetislava uvádza altašský analista v podobe: Bratizla /1032, 1035/, Bratezlav /1042/, Brateslav /1043/, Bratizlao /1046/ a Bratizla /1055/.⁵⁴ Aventinus ho v pôvodnom rukopisnom texte Annales Boiorum nazýva Vratizlao, Vratizola, Vratizolaus a stoťoňuje ho s českým vojvodom Břetislavom, ktorý zomrel r. 1055.⁵⁵ Z jeho mena odvodil pre dnešnú Bratislavu názov Vratizolaburgium a Vratizolaoburgium. Osobitne ho objasňoval: "Vratizolaoburgium, quod romana lingua Pisonium vocatur"/.⁵⁶ Názov Brezalauspurc, o sto rokov mladší, uvádzajú Annales Iuvavenses maximi z 15. stor. podľa predlohy z polovice 12. stor.⁵⁷ Jeho podobu možno považovať za modifikáciu staršieho názvu Preslawaspurch, ako ďalej zdôvodníme. Názov Braslavespurch v excerpte, o ktorom sa Aventinus vyjadril, že ho odvodil podľa najstarších soľnohradských análov v čase, keď študoval v altašskom kláštore, možno rátať za čiastočne prispôsobený názvu Preslawaspurch altašskej proveniencie. Použil však v ňom osobné meno vyskytujúce sa v Annales Altahenses maiores /Brateslav, Bratezlav/ v skrátenej podobe Braslav. Aj slovanská koncovka písaná s latinským v dokazuje, že ho prevzal z uvedených altašských análov, kde sa nachádza meno Bratezlav k r. 1042 a Brateslav k r. 1043. Naproti tomu v označení Preslawaspurch je osobné meno zakončené slovanskou koncovkou s germánskym w.

V Herimannovej kronike sa pre dnešnú Bratislavu zachoval k r. 1042 názov Brzesburg a meno českého vojvodu Brezislav.⁵⁸ Ortilo z Lilienfeldu uvádza k r. 1048 a 1052 Brecesburg.⁵⁹ Arnpeckius nazýva Bosan to isté mesto,⁶⁰ pre ktoré altašský analista použil názov Preslawaspurch. V listinnom materiáli vydanom v diplomatári pre územie Slovenska je názov dnešnej Bratislavy v podobe Presburch k r. 1108, Brezburc s textom "iuxta Bosonium urbem", "Bosonium, quod Prespurc teutonice nuncupatur" r. 1189.⁶¹

Z čias uhorského Štefana I. /1001-1038/ sa zachoval na území severnej Európy strieborný denár s kruhopisom -RESLAWA CIV/ITAS/ /Hlinka 1968, s. 65-77/. Prvé písmeno je na poškodenej minci nečitateľné. Osobné meno tu má slovanskú koncovku písanú s germánskym w podobne ako osobné meno Preslav v neskoršom názve Preslawaspurch altašskej proveniencie. Okrem toho osobné meno s koncovou samohláskou a v podobe -RESLAWA sa zhoduje s osobným menom PRESLAWA v názve Preslawaspurch. Z toho vyvodzujeme, že osobné meno na striebornom denári malo začiatkové písmeno P, a nie B, ako sa doteraz bezdôvodne dokazuje /Hlinka 1968, s. 75/. Ba dokonca

sa dá rátať s tým, že práve podľa podoby /P/reslawa na denári bol utvorený neskorší názov Preslawa-s-purch so vsunutou sykavkou označujúcou genitív.

Pojmu civitas na denári sa doteraz pripisuje neadekvátny obsah. Pod vplyvom nesprávneho odhadu nemeckej numizmatičky Very Hatzovej sa vysvetľuje vo význame mesta, čo sa prijalo aj do slovenskej historiografie /Hlinka 1968, s. 73, 76/, hoci vo význame mesta má tento termín platnosť až vtedy, keď ide o územno-správnú jednotku, župu šľachtického typu /comitatus/. Názov mesta, po latinsky urbs, sa uvádza k r. 1052 v podobe Preslawaspurch. Ako urbs sa dnešná Bratislava označuje aj r. 1189. Pojmu urbs je nadradený pojem civitas vo význame územno-správnej jednotky. Civitas, územnosprávna jednotka, mala svoje urbs vo význame sídla vojenskej a civilnej správy. Pojmy civitas a urbs rozlišuje aj Kosmas v kronike napísanej v r. 1119-1125. Pri opise uhorských udalostí k r. 1108 uvádza, že bavorský Henrich V. obliehal aj "civitas Possen" aj "urbs Possen".⁶² K r. 1109 registruje udalosti súvisiace s Nitrou a s jej názvom spája rozdielne pojmy regio, urbs a villae.⁶³ Pojem regio tu možno vzťahovať na pojem civitas vo význame územnosprávnej jednotky, ktorá má vlastné urbs ako sídlo vojenskej a civilnej správy a villae, sídelnú oblasť obyvateľstva. V Annales Fuldenses sa z veľkomoravského obdobia druhej polovice 9. stor. uvádza civitas a urbs pre Dowinu /Devín/.⁶⁴ Prvý pojem označuje územnosprávnú jednotku Dowinu a druhý pojem Dowinu vo význame jej sídla s vojenskou a civilnou správou.

Strieborný denár s textom /P/reslawa civ/itas/ na reverze dokazuje existenciu územnosprávnej jednotky na čele s osobou /vojvodcom/ pod menom /P/reslaw. Kruhopolis na averze mince /St/ephanus rex pomáha datovať vznik denára obdobím uhorského Štefana I. Kruhopolis /P/reslawa civ/itas/ na denári datovateľnom po r. 1030 a názov Preslawaspurch vo význame urbs v Annales Altahenses maiores k r. 1052 dokazujú v druhej štvrtine 11. stor. existenciu civitas a urbs, historickú skutočnosť, že dnešná Bratislava bola mestom /urbs/ v rámci územnosprávnej jednotky /civitas/.

Kruhopolis na denári /P/reslawa civ/itas/ a Preslawaspurch v altašských análoch obsahuje to isté osobné meno patriace do dvoch rozdielnych desaťročí /po r. 1030 a k r. 1052/, avšak do obdobia, v ktorom sa dávalo spojenectvo Bavorov s vojvodcom Břetislavom, známym pod meno Brateslav, Bratezlav, Preslaw /altašské anály/, Bracislav /na minci Břetislava/, Brezislav /Herimannova kronika/. Aventinom uvádzaný Braslavespurch poukazuje osobným menom so slovanskou koncovkou písanou s latinským v na altašský prameň /Brateslav, Bratezlav/ a prispôbený názvu Preslawaspurch takisto altašskej proveniencie.

Porovnanie názvu Preslawaspurch s názvom Brezalauspurc soľnohradskej proveniencie, mladším o sto rokov, dokazuje nositeľa toho istého osobného mena. V názve Brezalauspurc je osobné meno zakončené latinskou koncovkou, pred ktorou je vložená samohláska a /Brez-a-la-/. V názve Preslawaspurch altašskej proveniencie je osobné meno zakončené slovanskou koncovkou s germánskym w /Pre-slav/. Rovnako znie osobné meno na striebornom denári /P/reslaw. V troch prípadoch, datovaných medzi r. 1030-1055, sa vyskytuje to isté osobné meno Preslaw a jeho fonetická podoba Brezlaw. Mladší názov Brezalauspurc je foneticky celkom blízky staršiemu názvu Preslawaspurch. Pri jeho vyslovení sluch zachytil začiatkové písmeno P ako B, časť -slavas- so sykavkou a slovanskou koncovkou ako -zalaus- vložením samohlásky a za sykavkou a s latinskou koncovkou. V poslednej časti -purch sa ch zachytilo ako k a vyznačilo sa latinským c. S osobným menom Brez-lav-Preslav sa uvádzajú vlastne všetky doteraz známe názvy pre dnešnú Bratislavu:

/P/reslaw na striebornom denári po r. 1030, Brezesburg k r. 1039 a 1042, Brecesburg k r. 1048 a 1052, Preslawaspurch k r. 1052, Brezalauspurc okolo r. 1150 a Braslawaspurch v Aventinovej derivácii z r. 1517.

Názov Brezalauspurc potvrdzuje skrátenú slovanskú podobu Breslav z polovice 12. stor., od ktorej je podoba Preslaw o sto rokov staršou. Obe osobné mená so storočným odstupom dokazujú nositeľa toho istého mena, ktoré doteraz všetky dobové pramene uvádzajú len v rokoch Břetislavovho pôsobenia. Doposiaľ sa nevyskytol písomný prameň z obdobia pred r. 1030, ktorý by uvádzal názov dnešnej Bratislavy s týmto osobným menom. Nejestvuje nijaký dôkaz, aby sa mohlo vyvodzovať z názvu Brezalauspurc /okolo r. 1150/ meno Braslava, osoby žijúcej koncom 9. a začiatkom 10. stor. Rovnako na to neoprávňuje ani sto rokov starší názov Preslawaspurch /1052/, v ktorom sa osobné meno viaže len s postavou z tridsiatych až päťdesiatych rokov 11. stor. Preto je nehistorické stotožňovať názov Brezalauspurc z polovice 12. stor. s názvom dnešnej Bratislavy r. 907, v ktorom sa odohrala maďarsko-bavorská bitka. Názov Brezalauspurc a ani Preslawaspurch nedovoľujú spájať nositeľa osobného mena s Braslavom, ktorý žil na rozhraní 9.-10. stor. Názov Preslawaspurch pochádza z polovice 11. stor., keď od bitky r. 907 uplynulo vyše stoštyridsať rokov. Názov Brezalauspurc zasa pochádza z doby okolo r. 1150, keď od bitky prešlo vyše dvestoštyridsať rokov.

Doteraz sa neobjavil dobový písomný prameň, ktorý by informoval o názve dnešnej Bratislavy vo veľkomoravskom období v 9. a začiatkom 10. stor. Táto medzera v znalosti skutočného názvu dnešnej Bratislavy r. 907 však ešte neoprávňuje popierať jej existenciu vo význame urbs v rámci civitas, územnosprávnej jednotky na teritóriu Veľkej Moravy. Kruhopsis strieborného denára /P/reslawa civ/itas/ po r. 1030 a urbs s názvom Preslawaspurch k r. 1052 dokazujú územnú kontinuitu tejto civitas a tohto urbs, jestvujúcich od druhej polovice 9. stor., ktorých názov sa však v písomných prameňoch vyskytuje až v polovici 11. stor. "Bratislavskú" civitas a urbs dokazujú bohaté archeologické nálezy na dnešnom Bratislavskom hrade a v priľahlej oblasti /Chropovský a kol. 1978, s. 32-39; Štefanovičová 1975; Štefanovičová - Fiala 1967, s. 151 n./.

Strieborný denár s kruhopisom na reverze /P/reslawa civ/itas/ a na averze /St/ephanus rex dokazuje osobitné postavenie územnosprávnej jednotky spravovanej osobou s menom Preslaw v období uhorského Štefana I. po r. 1030. Denár sa líši od Štefanových poldenárov, ktoré majú na rube kríž s opisom Regia civitas. Na denári sa síce uvádza meno kráľa Štefana a dvojramenný kríž, no reverzom sa celkom líši od jeho poldenárov. To dodáva denáru mimoriadnu hodnotu a osobitný význam a oddeľuje ho od Štefanových mincí, čo plne podporuje aj názor maďarských numizmatikov, ktorí neuznávajú, že by bol Štefan I. razil denáre /Hóman 1916, s. 181; Huszár 1938, s. 14/.

Na reverze strieborného denára s kruhopisom /P/reslawa civ/itas/ je uprostred poľa štít stavby, ktorý sa v doterajšej interpretácii vysvetľuje ako štít kostola a pod ním sa zisťujú brvná /Hlinka 1968, s. 72/. Na rozdiel od tohto výkladu možno uprostred poľa konštatovať iný obsah: veľký trojuholník a v ňom vložený taký istý menší trojuholník, ktoré pripomínajú veľký a malý štít stavby, strechy. Pod nimi sú zreteľne viditeľné dve rovnaké sedadlá bez operadiel, umiestnené vedľa seba, ktoré doteraz unikli pozornosti numizmatikov; vysvetľujú ich ako brvná bez označenia funkcie /Hlinka 1968, s. 72/. Nami konštatovaný

obsah poľa spochybňuje doterajší výklad o sakrálnej stavbe. Skôr tu ide o symboly profánneho rázu. Sedadlá v sprievode veľkého a malého štítu strechy a kruhopis civitas poukazujú na verejné fórum, na miesto zhromaždenia, ktoré bolo dôležitým orgánom v územnosprávnej jednotke, organizovanej na aristokraticko-demokratickom princípe. Obsah poľa s kruhopisom civitas, územnosprávnej jednotky organizovanej na aristokratickom a demokratickom princípe, možno vysvetľovať v tom zmysle, že veľký štít je symbolom aristokratického orgánu a menší štít symbolom demokratického orgánu a rovnaké sedadlá vedľa seba symbolizujú rovnaké postavenie oboch orgánov moci.

Denár s kruhopisom /P/reslawa civ/itas/ sa celkom líši od mincí s menom kráľa Štefana a s kruhopisom Regia civitas. V uhorskom zákonníku Štefana I. jestvujú stopy o prechode civitas na regia civitas. Po pápežskej korunovácii Štefana za kráľa /1001/, za ktorou nasledoval súhlas uznávať platnosť legis divinae, ako to dokazuje interpolácia v jeho dekréte /Vyvíjalová 1982, s. 59/, dochádzalo ku zmene aj v názvoch pôvodných orgánov moci pochádzajúcich z čias vojvodu Gejzu. Názov pôvodného orgánu primatum conventus /zhromaždenie vojenských veliteľov vo význame aristokratického orgánu/ zmenili na regale senatus a názov pôvodného orgánu commune concilium /zhromaždenie ľudu vo význame demokratického orgánu/ na regale concilium, ako dokazujú Štefanove dekréty zo začiatku jeho vlády. Vtedy premenili aj pôvodný názov civitas na regia civitas.⁶⁵ Zmena v názvoch vyjadrovala súčasne zníženie autority demokratického orgánu /commune concilium/.

Strieborný denár, ojedinelý nález s hmotnosťou 1,99 g a s priemerom 21 mm /Hlinka 1968, s. 72/, sa celkom líši od Štefanových poldenárových mincí nielen vyššou hmotnosťou a väčším priemerom, ale predovšetkým kruhopisom /P/reslawa civ/itas/ a označenými symbolmi v poli. Dokazuje osobitné postavenie civitas, ktorú možno rátať za územnosprávnú jednotku zotrúvajúcu určitý čas pod správou vojvodu Břetislava, pravdepodobne od obdobia okolo r. 1030, keď vtiahol na uhorské územie, pustošil jeho kraje až po Ostrihom /"ad urbem Strigoniam"/ a pripravil Uhrom ťažkú porážku.⁶⁶ Práve odvtedy sa datuje spojenectvo Břetislava s Bavormi /1032-1055/. Približne v tom čase sa predpokladá aj vznik strieborného denára, ktorý nemecká numizmatička Vera Hatzová pripisuje uhorskému Štefanovi a jeho razbu lokalizuje v meste Bratislave /Hatz 1965, s. 79-85; Hlinka 1968, s. 67/. Na rozdiel od tejto interpretácie, v ktorej sa nerešpektuje ani obsah pojmov civitas a urbs a ani stupeň spoločenského vývoja, skôr treba denár pripísať Břetislavovi a razbu lokalizovať do prostredia jeho bavorských spojencov. Na túto skutočnosť poukazuje osobné meno v kruhopise -RESLAWA. Ak v ňom poškodenú prvú literu doplníme písmenom P, objaví sa meno totožné s osobným menom Preslaw v názve Preslawaspurch k r. 1052, dvadsať rokov neskôr. V oboch prípadoch je osobné meno zakončené slovanskou koncovkou s germánskym w. Z uvedeného vyvodzujeme, že strieborný denár si dal raziť Břetislav v oficíne bavorských spojencov. Nemožno ho rátať za mincu vydanú uhorským Štefanom, s ktorým sa vojvodca Břetislav dostal do vojnového konfliktu a v nepriateľskom pomere zotrval pravdepodobne až do jeho smrti /1038/. Podľa altašských análov datujú sa Břetislavove styky s Uhrami od čias Štefanovho nástupcu Petra.⁶⁷ Aj názor maďarského numizmatika, kategoricky odmietajúceho uznať strieborný denár s kruhopisom /P/reslawa civ/itas/ za Štefanov, lebo razil len poldenáre /Huszár 1966, s. 29-31/, poukazuje na omyl numizmatičky Very Hatzovej, ktorá ho neoprávnene pripisuje Štefanovi a jeho razbu lokalizuje do dnešnej Bratislavy.

Strieborný denár s kruhopisom /P/reslaw a civ/itas/ s predpokladanou razbou v bavorskej oficíne dokazuje jestvovanie samostatnej civitas a altašský prameň zasa existenciu urbs, ktoré k nej patrilo, a spoločne ich spájajú /po r. 1030, k r. 1052/ s tým istým nositeľom mena Preslaw. V skutočnosti možno rátať s územnosprávnou jednotkou a jej sídlom urbs, ktorým bola dnešná Bratislava s vtedajším a dosiaľ najstarším známym názvom Preslawaspurch a o sto rokov neskôr s názvom Brezalauspurc, čo je jeho fonetickou podobou a obsahuje nositeľa osobného mena z tridsiatych až päťdesiatych rokov 11. stor.

P o z n á m k y

- 1 Pramene o bitke citujeme podľa Dümmlera 1888, s. 548.
- 2 Otto Frisingensis, episcopus: *Chronica sive Historia de duabus civitatibus*. Vyd. Gombos, A. F.: *Catalogus fontium historiae Hungaricae*. III. Budapestini 1938, s. 1762.
- 3 Aventinus, J.: *Annalium Boiorum libri VII*. Vyd. N. H. Gundlingius. Lipsiae 1710, kn. IV, XXI, 19-22.
- 4 Tamže.
- 5 "Dass aber die einzelnen Phasen der Schlacht von ihm nicht erdichtet sind, ist zweifellos."
- 6 "Die neueren Forschungen haben es ins Reins gebracht, dass Aventinus seine speciellen Daten aus den Annalen der bairischen Klöster, namentlich aber aus den gleichzeitigen heute nicht mehr ganz vorfindigen Jahrbüchern von Altaich geschöpft hat." /Ortvay sa odvoláva na uhorských historikov Szabóa a Marczaliho./
- 7 Zmienku o bitke a jej katastrofálnych dôsledkoch pre veľkomoravské dejiny nenachádzame u osvietencov M. Bela, A. F. Kollára, J. Papánka, J. Sklenára, J. Fándlyho.
- 8 Škultéty cituje dielo Pauler, Gy.: *A magyar nemzet története szent Istvánig*. Budapest 1900.
- 9 Pramene k dejinám Veľkej Moravy. Vyd. P. Ratkoš. Bratislava 1964, s. 406. Druhé vydanie Bratislava 1968, s. 377. Pozri Ratkoš 1965, s. 146-147.
- 10 Widukindi *Res gestae Saxonicae*. Vyd. G. H. Pertz. *Scriptores rerum Germanicarum*. Hannoverae 1839, kn. III, c. 31: "Boioarii civili exercitu externoque fatigati - nam Ungariis egressis, exercitu regali premuntur - coacti sunt de pace tractare; factumque est, ut pax daretur usque ad 16. Kalend. Iulii".
- 11 Vitus Arnpeckius, presbyter Landishutanus, capellanus Sixti episcopi Frisingensis: *Chronicon Baioariae seu Chronica Bavariae ab anno 539-1495*. Vyd. Gombos, A. F.: *Catalogus fontium*, s. 2639-2640.
- 12 Tamže, s. 2640. Widukindi *Res gestae*, kn. III, c. 44.
- 13 Tamže.
- 14 Arnpeckius, V.: *Chronicon Baioariae*, s. 2640.
- 15 Tamže, s. 2639: "sagittarum imbres incedebat"; s. 2640: "milites mille armis instructi"; "Hungari...extremam legionem sagittis lacessere coeperunt et impetu...allisque caesis, aliis captis...ceteros legionis illius armatos fugere compulerunt" a inde.
- 16 Tamže, s. 2640: "gloriose enim gens Alemannica de suis hostibus /Hunnis - M. V./ gloriosissime triumphavit anno ab incarnatione Domini DCCCCLV, ut asit Otto Frisingensis, IV. Id. Aug. in die s. Laurentii iuxta viri s. Udalrici pontificis praesagium Deo victoriam populo suo donata."

- 17 Pozri pozn. 10.
- 18 Chronicon Baioariae, s. 2639.
- 19 Res gestae, kn. I, c. 18.
- 20 Reginonis abbatis Prumiensis: Chronicon cum continuatione Treverensi. Vyd. F. Kurze. Hannoverae 1890, ad a. 889.
- 21 Annales Boiorum, kn. IV, XXI, 19.
- 22 Chronicon Baioariae, s. 2638-2641.
- 23 Res gestae, III, c. 43-46.
- 24 Annales Boiorum, kn. IV, XXI, 21.
- 25 Chronicon Baioariae, s. 2645: "De comitibus Schirensibus... Wernherus comes Schirensis fuit, qui Hungaros anno Domini 955 in Lyci campo dimicatueros adversus regem Ottonem, qui Otto Magnus dicebatur, apud Augustam duxit, quia hunc idem rex rebus et patria proscripserat, qui et nutu Dei et s. Udalrici meritis usque ad unum interempti sunt...Ipse autem comes auxilio s. Udalrici evasit periculum, quia hunc de lavacro sacro suscepserat."
- 26 Johannes Turmair's genannt Aventinus: Annales ducum Boiariae. In: Sämtliche Werke. I. Vyd. S. Riezler. München 1882, s. 24: "Liutpold, Liutbald, qui popularis est et bene /ut ita loquar/ vult populo."
- 27 Pozri text s pozn. 1.
- 28 Annales Boiorum, kn. IV, XXI, 21.
- 29 Chronicon Austriacum a fabulosis nostrae gentis primordiis usque ad tempora Friderici imperatoris III. Úryvok uvěřejní Gombos, A. F.: Catalogus fontium, s. 2631 n.
- 30 Ortilo de Lilienfeld, monachus Campililiensis: Notulae anecdotae priores ab anno 908 usque ad annum 1063, e chronica illustris stirpis Babenbergicae in Österreichia dominantia. Vyd. Gombos, A. F.: Catalogus fontium, s. 1753 n.
- 31 Tamže, s. 1753: A. 955 "confortans brachium Ottonis Magni imperatoris, cum caeteris adiutoribus suis, inter quos praecipuus Liupoldus Australis marchio, ut cum praedis redeuntes barbaros apud Vindeliciam immaniter superaret in die sancti Laurentii, innumeros ense mactaret et multa millia captivorum ex eis vivos in terra sepeliret." Pozri aj pozn. 25.
- 32 Johannes Turmair's - Aventinus: Sämtliche Werke, I, s. 32, 37: "Vindelicia enim ea regio est, quam nunc superiorem inferioremque Boiariam nominamus"; "Vindelicia, unde mihi origo est".
- 33 Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae /ďalej CDES/. I. Vyd. R. Marsina. Bratislava 1971, s. 33.
- 34 Tamže, s. 37-38.
- 35 Sämtliche Werke, I, s. 659 /kn. IV, c. 21/.
- 36 Pozri text s pozn. 1.
- 37 Uvěřejnil E. Klebel. In: Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburgerische Landeskunde. 61, 1921, s. 34 n.
- 38 Annales Iuvavenses maximi. In: Magnae Moraviae fontes historici. I. Vyd. D. Bartoňová a kol. Pragae-Brunae 1966, s. 131.
- 39 Annales Altahenses maiores. Vyd. G. H. Pertz. SRG. Hannoverae 1868, s. 54: "Rursus ad Ungros expeditio, sed nihil honoris vel utilitatis acquisitum regno. Cum enim urbem Preslawaspurch, in finibus utriusque regni sitam, diutina premerent obsidione, papae adiuratione constricti inde discessere."
- 40 Excerpta Aventini ex Annalibus Iuvavensibus antiquis derivati. In: Magnae Moraviae fontes historici, I, s. 337.

- 41 Annales Fuldenses cum continuatione...Althahensibus. Vyd. F. Kurze. SRG. Hannoverae 1891, ad a. 900.
- 42 Annales Boiorum, kn. IV, XXI, 11.
- 43 Chronicon Baioariae, s. 2643, 2644.
- 44 Sämmtliche Werke, I, s. 654 /kn. IV, c. 21/. - Uvádzať názov dnešnej Bratislavy podľa Aventinového pôvodného rukopisného textu vydaného v Sämmtliche Werke, I. V zátvorke vyznačujeme odlišné znenie podľa vydania Annales Boiorum z r. 1710. S. 413 /kn. III, c. 10/: apud Pisonium in valle Tridentina; 463 /kn. IV, c. 5/: Pisonium, Vratissolaoburgium /Posonium, Vratislaburgium/; 527 /kn. IV, c. 10/: Brynonem, qui et Privina...urbes Nitrava, Pisonium, quae et Vratissolaoburgium /Brynonis urbes Nitravia, Pisonium, quae et Vratislaburgium/; 541 /kn. IV, c. 12/: Venedorum urbes Pisonium, Nitrava /Nitravia/; 543 /kn. IV, c. 12/: Pisonium; 654 /kn. IV, c. 21/: usque ad Vratizolaburgium /usque ad Presburg/, nunc primam Ungariae urbem; 658 /kn. IV, c. 21/: Vratizolaum usque /Vratislaviam usque/; Sämmtliche Werke, II, 1884, s. 33 /kn. V, c. 5/: Vratizolaoburgium /Vratislaburgium/, Pisonium; 48 /kn. V, c. 7/: consilio Vratizolai /Vratislai/ reguli Boiemorum; 49 /kn. V, c. 7/ z čias bojov uhorského Petra s Abom Samuelom: caesar moenibus dirutis ac solo aequatis Vratizolaoburgio, quod romana lingua Pisonium vocatur, castra admovet, urbem oppugnat /ad Presburg, quod Romana lingua Pisonium vocatur/; 75 /kn. V, c. 9/: hisce diebus Vratizolaus /Vratislaus/ obierat /1055/.
- 45 Annales Boiorum, kn. IV, XXI, 19.
- 46 Tamže, kn. IV, XXI, 22: "Quidam similitudine nominum, quae una duntaxat literula distant, decepti, hanc cladem Boios accepisse tradunt ad Augustam Rhaetiae, quae Teutonum sermone Augsburg, ut Anassiburgium Ansburg nuncupatur."
- 47 Tamže, kn. IV, XXI, 23.
- 48 Sämmtliche Werke, I, s. 659 /kn. IV, c. 21/: "cum tribus episcopis cum tribus monachorum magistris".
- 49 Názov pozri v pozn. 26.
- 50 Annales Boiorum /1710/, s. 449 /kn. IV, XXI, 19/. Sämmtliche Werke, I. 1882, s. 658 /kn. IV, c. 21/.
- 51 Sämmtliche Werke, II, 1884, s. 49 /kn. V, c. 7/.
- 52 Pozri pozn. 40.
- 53 Pozri pozn. 39.
- 54 Annales Althahenses maiores, s. 19, 21, 35, 36, 47, 58.
- 55 Sämmtliche Werke, II, 1884, s. 75 /kn. V, c. 9/.
- 56 Tamže, s. 49 /kn. V, c. 7/. Pozri aj pozn. 44.
- 57 Pozri text s pozn. 38.
- 58 Die Chronik Herimanns von Reichenau. In: Die Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit. Berlin 1851, s. 35, 37, 45.
- 59 Ortilo de Lilienfeld: Notulae anecdotae, s. 1756.
- 60 Chronicon Boioariae, s. 2643.
- 61 CDES, s. 62, 94.
- 62 Kosmas: Chronicon Boemorum. In: Fontes rerum Bohemicarum. Zv. 2. Vyd. J. Emler. Praha 1874, kn. III, c. 25.
- 63 Tamže, kn. III, c. 26.
- 64 Annales Fuldenses, ad a. 864: "in quadam civitate...Dowina"; ad a. 871: "urbem antiquam Rastizi".

- 65 Codex Juris Hungarici. 1000-1899. Vyd. D. Márkus. Budapest 1899. Štefanove dekréty: kn. II, c. 14, 27, 29, 35. Pôvodný pojem "civitas" sa zachoval v Turócziho kódexe vo Viedni a podľa neho uvádza ho editor v poznámke ku Štefanovmu dekrétu /kn. II, c. 50/.
- 66 Kosmas: Chronicon Boemorum, kn. I, c. 41: [k r. 1030] "dux Bracizlaus [Břetislav] magna caede prostravit Ungaros et terram eorum usque ad urbem Strigoniam devastavit". - Annales Altahenses maiores, s. 35: [k r. 1042] "Novem ibi civitates rex [Henrich III.] deditione cepit, quas rogatu Bratezlavi [Břetislav] et consensu incolarum fratrueli Stephani regis [uhorský Peter], qui cum eodem duce [Břetislav] advenerat, dedit; duae tamen earundem urbium, Baioaricae marchae proximae, ante adventum nostratum urbanorum ignibus sunt absumptae". Medzi deväť územných jednotiek [novem civitates] k r. 1042 možno rátať sedem na ľavom brehu Dunaja [devínsku, bratislavskú, nitriansku, ducovskú, trenčiansku, tekovskú a pravdepodobne zemplínsku] a dve na pravom brehu Dunaja, susediace s Bavormi a v tom čase vypálené. Bola to blatnohradská [civitas Priwinae], založená Pribinom r. 839, ktorú po ňom spravoval syn Kocel, do r. 874 a ešte za jeho života ju premenovali na "civitas Mosaburg" [podľa nemeckého názvu Blatnohradu], potom bola pod správou Svätopluka I., r. 896 ju zveril východofranský Arnulf do správy vojvodcovi Braslavovi. Podľa altašských análov sa v prvej polovici 11. stor. nazývala "civitas Bezprem", podľa Bezpriema, ktorého zabitie sa spomína k r. 1031 [s. 19]. Anonymus ju nazýva "civitas Bezprem" a druhú územnú jednotku "civitas Alba". Gesta Hungarorum. In: Scriptores rerum Hungaricarum. I. Vyd. E. Szentpétery. Budapest 1937, s. 86, 97. - Listina Henricha IV., datovaná v Rezne 29. 4. 1086: "provinciae, cui Uuag nomen est, cum omnibus regionibus ad praedictam urbem pertinentibus, que Cracouua est. Inde Ungrorum limitibus additis usque ad montes, quibus nomen est Triti, dilatata procedit. Deinde in ea parte, quae meridiem respicit, addita regione Morowia usque ad flumen, cui nomen est Wag." CDES, s. 58. - Zoborská listina z r. 1113: "ego Godefri/dus Zubur/iensis ecclesie abbas, omnis predia, homines eiusdem ecclesie in pace possiderem, seditione autem Athe/, ducis Moraviensium [Oto, syn Břetislava I., zomrel v júni 1086], sedata, ipse predia magno labore in unum colle/gissem/..." CDES, s. 65. V hranatých zátvorkách poznámky autorky.
- 67 Pozri v predchádzajúcej pozn.

L i t e r a t ú r a

- Allgemeine Deutsche Biographie. I. Leipzig 1876.
- BOKES, F. 1958: Bratislava v historických črtách. Bratislava.
- DÜMLER, E. 1888: Geschichte des Ostfränkischen Reiches. III. Leipzig.
- HATZ, V. 1965: /B/reslavva civ/itas/. Zum Beginn der ungarischen Münzprägung. In: Dona Numismatica /Festschrift W. Hävernicks/. Hamburg, s. 79-85.
- HLINKA, J. 1968: Breslavva civitas - Bratislava. In: Numism. Sbor. 10. Praha, s. 65-77.
- HÓMAN, B. 1916: Magyar pénztörténet 1000-1325. Budapest.
- HUSZÁR, L. 1938: Szent István pénzei. Budapest.
- HUSZÁR, L. 1966: Bemerkungen zur Frage der ersten ungarischen Münzen. In: Numism. Közl. 64-65 /1964-1965/. Budapest, s. 29-31.
- CHROPOVSKÝ, B. a kol. 1978: Významné slovanské náleziská na Slovensku. Bratislava.

- KRČMÉRY, Š. 1933: Ozvena Veľkej Moravy v slovenskej literatúre. In: Ríša veľkomoravská. Praha, s. 415.
- NOVOTNÝ, V. 1912: České dějiny. I, 1. Praha.
- ORTVAY, T. 1892: Geschichte der Stadt Presburg. I. Presburg.
- RATKOŠ, P. 1950: Aventin a koniec Veľkej Moravy. In: Z bratislavských knižníc. Bratislava, s. 68-91.
- RATKOŠ, P. 1965: Podmanenie Slovenska Maďarmi. In: O počiatkoch slovenských dejín. Bratislava, s. 141-176.
- SASINEK, F. V. 1867: Dejiny počiatkov terajšieho Uhorska. Skalica.
- SASINEK, F. V. 1896: Država veľkomoravská. Ružomberok.
- ŠAFÁRIK, P. J. 1837: Slovanské starožitnosti. Praha.
- ŠKULTÉTY, J. 1922: Osudy Slovenska a slovenskej reči po zaniknutí Veľkej Moravy. In: Slov. Pohľ. 38. Turčiansky Sv. Martin, s. 65-75.
- ŠTEFANOVIČOVÁ, T. 1975: Bratislavský hrad v 9.-12. stor. Bratislava.
- ŠTEFANOVIČOVÁ, T. - FIALA, A. 1967: Veľkomoravská bazilika, kostol sv. Salvátora a pohrebisko na Bratislavskom hrade. In: Zbor. Filoz. Fak. Univ. Komen. 18. Historica. Bratislava, s. 151-213.
- ŠTŮR, Ľ. 1935: Starý a nový věk Slováků. 1841. Z rukopisu vydal J. Jirásek. Bratislava.
- VYVÍJALOVÁ, M. 1982: Osvietenský program Adama Františka Kollára. In: Literárno-múz. Let. 16. Martin, s. 55-112.

DIE SCHLACHT BEI PREßBURG IM J. 907 /BEITRAG ZUR KRITISCHEN UMWERTUNG DER QUELLEN/. Die Autorin analysiert die kurzen Berichte über die madjarisch-bayerischen Schlacht, die etwa zwanzig Quellen aus dem 10. Jh. überwiegend in das J. 907 setzen und zwei Quellen /Martirologium Freisingense, Kalendarium Laureshamense/ auf den 5. Juli beziehen. Bloß eine Quelle /Martirologium Freisingense/ situiert ihren Schauplatz in den Osten /"in Oriente"/. Zum ersten mal wurde sie in den im 15. Jh. nach einer Vorlage aus der Mitte des 12. Jh. zusammengestellten Annales Iuvavenses maximi bei Preßburg /Bratislava/ lokalisiert. Angesichts der Kargheit der Nachrichten über dieses Kriegereignis widmet die Autorin besondere Aufmerksamkeit der ausführlichen Beschreibung der madjarisch-bayerischen Schlacht, die in den Annales Boiorum des bayerischen Geschichtsschreibers Aventinus aus dem 16. Jh. zu finden ist.

Sie verweist auf die von Aventinus geschilderten Geschehnisse, die sich nach dem 17. Juni ereigneten, als sich Ludwig das Kind entschieden hatte, in Anassiburgium an der Donau den Kampf gegen die altmadjarischen Stämme aufzunehmen. Sie rekonstruiert die Kampfposition der bayerischen Armee, die in drei Legionen geteilt war. An der Spitze der ersten Legion standen Teotmar, Erzbischof von Salzburg und Zacharias, Bischof von Säben, an der Spitze der zweiten Luitpold, Herzog des Grenze der Ostmark : /Austriaci limitis dux/ und der dritten Otto, Bischof von Freising. Die Autorin wiedergibt den Verlauf der Schlacht, in der die altmadjarischen Krieger bei Anassiburgium am 9. August die erste Legion, am 10. August die zweite Legion und am 11. August am Orte bei der heutigen Stadt Preßburg die dritte Legion besiegten. Sie stellt fest, daß Aventinus sichtbare Sympatien für die Krieger der altmadjarischen Stämme hegte, die mit ihrer einfachen Kampfarm, durch Pfeilschüsse die schwerbewaffnete bayerische Armee spielend besiegten.

Die Autorin verfolgt die Teilnahme zweier Feldherren /dux/ mit gleichem Namen /Luitpold/ und unterschiedlicher territorialer Zugehörigkeit, deren Charakteristik einer Liste der auf dem Schlachtfeld gefallenen Krieger nachfolgt. Der erste ist der Feldherr aus Ostbayern. Er stammt aus dem Geschlecht der Karolinger und die berühmten scheierer Gaugrafen waren seine Nachkommen. Es ist Leopold, der im J. 907 in der Schlacht ums Leben kam. Der zweite, der Feldherr aus der Ostmark kam in der von Aventinus geschilderten Schlacht am 10. August mit seiner ganzen Legion um. Es handelt sich um Leopold von Babenberg, der laut den Chroniken von V. Arnpeckius und Ortilo von Lilienfeld in der Armee Ottos des Großen an der bayerisch-madjarischen Schlacht bei Lech teilnahm und am 10. August 955 die Altmadjaren im Gebiet von Vindelicium aufs Haupt schlug. Hier kämpfte an der Seite der Madjaren gegen den Kaiser Otto auch Wernher, einer von den scheierer Gaugrafen, die Aventinus im J. 1517 in den Annales Schirenses unsterblich machte.

Nach der Erläuterung der Teilnahme Leopolds von Babenberg an der Schlacht beweist die Autorin, daß das von Aventinus geschilderte Kriegereignis nicht die tatsächliche bayerisch-madjarische Schlacht war, obwohl ihre wahren Teilnehmer angeführt werden. Der Verlauf der Schlacht ist aufgrund der Berichte von Arnpeckius, Widukind und Ortilo von Lilienfeld, die die Schlacht bei Lech im J. 955 vorangehenden und mit ihr zusammenhängenden Ereignisse schilderten, ausgeklügelt worden. Aventinus setzt die Schlacht in die Zeit nach dem J. 907 /"anno...noningentesimo super septimum"/ und nicht in das J. 907, wie sie bisher falsch datiert wurde. Er orientiert die Bayern mit Leopold von Babenberg an der Spitze, den er bei Anassiburgium besiegen und töten läßt, auch auf den Schauplatz der Niederlage. Die Autoren erklärt, daß die Schlacht bei einer Stadt stattgefunden hat, die er deutsch Augsburg und lateinisch Augusta Rhaetiae nannte, fast ähnlich wie sie auf deutsch Ansburg und auf lateinisch Anassiburgium hieß.

In Wirklichkeit handelt es sich um eine von Aventinus ausgeklügelte Schlacht, die mit der madjarisch-bayerischen Schlacht im J. 907 /die Anwesenheit Leopolds von Babenberg, des Siegers in der Schlacht bei Lech in der Lage des Besiegten und Getöteten/, wie auch mit der bayerisch-madjarischen Schlacht bei Lech im J. 955 /Leopold von Babenberg im Dienste des Königs Ludwig das Kind, die siegreichen Bayern in der Position der Besiegten und die geschlagenen Madjaren in der Rolle der Sieger/ in Widerspruch steht. Eine Schlacht mit derartigem Verlauf und Ende fand niemals und nirgends statt. Der Beweggrund des humanistisch orientierten Geschichtsschreibers, Verteidigers der bürgerlichen Traditionen zu einer solchen Schilderung war das Andenken an Wernher, den Gaugrafen von Scheier, der in der Schlacht bei Lech die altmadjarischen Krieger gegen den Kaiser Otto den Großen führte, und die im Gebiet von Vindelicium, aus dem Aventinus stammte, von Leopold von Babenberg am 10. August 955 geschlagen wurden. Zum ewigen Gedächtnis dieses gegen den Kaiser gerichteten Aufstandes mit dem Gaugrafen Wernher an der Spitze, und aus Rache für seine getöteten altmadjarischen Verbündeten ließ Aventinus in seiner Schilderung die ganze Legion Leopolds von Babenberg aus der Ostmark gerade am 10. August von den altmadjarischen Kriegern aufs Haupt schlagen. Der Aufstand gegen die kaiserliche Macht, eine Episode aus den fortschrittlichen Traditionen der bayerischen Geschichte veranlaßte Aventinus, eine Schlacht mit realisiertem Vorhaben zu konstruieren. In diese Konstruktion setzte er jene Personen ein, die 907 in der madjarisch-bayerischen Schlacht tatsächlich ums Leben kamen. Der Anlaß zur Illustration der Niederlage der im J. 907 bei dieser Schlacht nieder-

gemachten бayerischen Aristokratie kann in den damaligen Quellen /Annales Laubacenses, Annales Einsiedlenses/ gesucht werden, wo die Schreiber, ohne ihre anti-aristokratische Gesinnung zu verheimlichen, feststellten, daß die Mehrheit der bayerischen Aristokratie auf dem Schlachtfeld gefallen sei, und sie bezeichneten deren Niederlage als harte Strafe für ihren protzigen Hochmut. Der aristokratische Despotismus, dem Aventinus in seiner Zeit oft begegnete, veranlaßte ihn, den Verlauf einer unrühmlichen Schlacht aus der bayerischen Geschichte auszuklügeln.

Die Autorin beweist, daß Aventinus keine neueren Quellen über die Schlacht aus dem J. 907 entdeckte. Es kommt keine Quelle aus dieser Epoche vor, die die Schlacht mit dem großmährischen Gebiet jenseits der Donau in Zusammenhang gesetzt hätte. Der Schauplatz der bloß in einer einzigen Quelle östlich des bayerischen Gebietes situierten und nach mehr als 200-jährigem Abstand vom geschilderten Ereignis bei der heutigen Stadt Preßburg lokalisierten Schlacht kann nicht in die unmittelbare Nähe des großmährischen "urbs" jenseits der Donau gestellt und der Markstein von dem der Untergang der großmährischen Staatlichkeit datiert wird, mit der Schlacht verbunden werden.

Zum Schluß analysiert die Autorin die ältesten bekannten Bezeichnungen für die heutige Stadt Preßburg /Preslawaspurch, Brezalauspurc, Braslavespurch/, sie löst die Frage des /P/reslawa civ/itas/ und stellt fest, daß sich alle Bezeichnungen auf den Zeitabschnitt zwischen den 30er und 50er Jahren des 11. Jh. beziehen, und daß man sie mit der Bezeichnung für das großmährische "urbs" aus dem J. 907 nicht verbinden kann.

БИТВА У БРАТИСЛАВЫ 907 Г. /ВКЛАД В КРИТИЧЕСКУЮ ПЕРЕОЦЕНКУ ИСТОЧНИКОВ/. Автор статьи анализирует краткие сообщения о венгерско-баварском сражении, которое приблизительно двадцать источников X в. датирует в преимуществе 907 г., два источника /Martirologium Freisingense, Kalendarium Laurehamense/ относят ее к 5-му июля, только один источник /Martirologium Freisingense/ помещает сражение на восток /"in Oriente"/ и впервые определяют место битвы у Братиславы Annales Iuvavenses maximi, составленные в XV в. по образцу от половины XII в. Ввиду скудных данных о военном событии автор сосредоточивается на детальное описание венгерско-баварского сражения в Annales Boiorum баварского историографа Авентина XVI в.

Автор указывает на Авентином приведенные события, происходившие после 17-го июня, когда Людовик Дитя решил в Анассибургиуме у Дуная вступить в борьбу с древневенгерскими племенами. Она реконструирует боевой порядок баварской армии, разделенной на три легиона, первым из которых командовали сальцбургский архиепископ Теотмари сабенский епископ Захария, вторым Луитпольд, военачальник пограничной области Восточной марки /Austriaci limitis dux/ и третьим фрейзингенский епископ Оттон. Она репродуцирует ход сражения, в котором 9-го августа у Анассибургиума древневенгерские воины одержали победу над первым легионом, 10-го августа над вторым и 11-го августа над третьим в местах у современной Братиславы. Автор замечает явную симпатию Авентина к воинам древневенгерских племен, легко побеждавшим тяжело вооруженную баварскую армию при помощи только стрельбы из луков и простой тактики.

Автор преследует присутствие в битве двух военачальников одинакового имени /Луитпольд/ и разной территориальной принадлежности, характеристику которых Авентин дает за списком лиц убитых в сражении. Первый является военачальником Восточ-

ной Баварии. Он происходит из семьи Каролингов, потомки которых были известными шейерскими жупанами. Это Леопольд, погибший в битве 907 г. Второй, военачальник пограничной области Восточной марки, побежденный и убитый со всем своим легионом в Авентинском описанной битве 10-го августа - Леопольд Бабенбергский, который по хроникам В. Арнпеккия и Ортилло из Лилиенфельда воевал в армии цезаря Оттона I в баварско-венгерском сражении у Леха и наголову победил древних венгров в области Винделициум 10-го августа 955 г. В этой битве принял участие на стороне венгров также Вернер, один из шейерских жупанов, приведенных Авентином в *Annales Schirenses* 1517 г.

После определения присутствия Леопольда Бабенбергского в сражении автор доказывает, что описанное Авентином военное событие - не настоящая венгерско-баварская битва 907 г., хотя лица, действительно участвовавшие в ней, здесь упоминаются. Ход сражения построен на основе источников В. Арнпеккия, Видукинда и Ортилло из Лилиенфельда, описавших события предшествующие и связанные с битвой у Леха 955 г. Авентин датирует сражение временем после 907 г. /"anno...noningentesimo super septimum"/ а не 907 г., как это донныне неправильно принимается. Авентин также указывает на место поражения баварцев во главе с Леопольдом Бабенбергским, которого описал как побежденного и убитого у Анассибургиума. Она говорит, что битва произошла у города, называемого по-немецки Augsburg и по-латински Augusta Rhaetiae, почти так как по-немецки называемое Ansburg и по-латински Anassiburgium.

В действительности дело здесь касается Авентином сконструированного сражения, которое противоречит венгерско-баварской битве 907 г. /присутствие Леопольда Бабенбергского, победителя в сражении у Леха, в положении побежденного и убитого/, так же как и баварско-венгерской битве у Леха 955 г. /Леопольд Бабенбергский на службе у короля Людовика Дитя, победившие баварцы в положении пораженных, побежденные венгры как победители/. Такого хода и результата битва никде и никогда не произошла. Импульсом для гуманистического историографа, защитника мещанских традиций, послужило воспоминание о шейерском жупане Вернере, который в битве у Леха против цезаря Оттона I возглавлял венгерских воинов, убитых до одного в области Винделициум, откуда происходил Авентин, Леопольдом Бабенбергским 10-го августа 955 г. В торжественную память на эту борьбу жупана Вернера против цезаря и из-за мести за убитых его союзников из числа древних венгров, Авентин во своей конструкции битвы описал весь легион этого Леопольда Бабенбергского из Восточной марки до одного убитым именно 10-го августа древневенгерскими воинами. Борьба против цезаря - эпизод из прогрессивных традиций баварской истории - стала импульсом для Авентина сконструировать битву с таким результатом. В это сражение он поместил лица, действительно погибшие в венгерско-баварском сражении 907 г. Причину описания поражения баварской аристократии, убитой в битве 907 г., можно искать в источниках того времени /*Annales Laubacenses*, *Annales Einsiedlenses*/, в которых их авторы, не скрывая свои антиаристократические взгляды, о битве говорят, что в ней погибло большинство баварской аристократии, и ее поражение называют твердым наказанием за ее надменность. Аристократический деспотизм, с которым Авентин в свое время встречался, стал вдохновением для него на сконструирование хода бесславного сражения в баварской истории.

Автор доказывает, что Авентин не обнаружил никаких новых источников для битвы 907 г. Нет такого источника, который связывал бы это сражение с великоморавской территорией за Дунаем. Место битвы, помещенное только одним источником на восток от баварской территории и определенное только после 200-летнего раз-

рыва где-то у Братиславы, нельзя относить к непосредственной близости великоморавского "urbs" за Дунаем и связывать с ним веку, которой датируется гибель великоморавской государственности.

В заключении автор анализирует древнейшие названия современной Братиславы /Preslawaspurch, Brezalauspurc, Braslavespurch/, занимается вопросом /P/reslawaciv/itas/ и констатирует, что все названия относятся к времени между 30-ми и 50-ми гг. XI в. и их нельзя связывать с названием великоморавского "urbs" 907 г.

POHREBISKO Z 10. STOROČIA V PAVLOVEJ

Zlata Čilinská

Na začiatku šesťdesiatych rokov porušovala exploatácia piesku kostrové hroby v katastri obce Pavlová /okr. Nové Zámky/. Z porušených hrobov zachránil v r. 1960 E. Rejholec dve nádoby /nálezová správa 394/61, archív AŤ SAV, Nitra/ a v r. 1961 D. Bialeková náramok a prsteň /nálezová správa 171/61, archív AŤ SAV, Nitra/. Pravdepodobne z ďalších porušených hrobov pochádzajú štyri nádoby, ktoré zverejnil G. Nevizánsky /1978, s. 173, obr. 93/.

Pohrebisko sa nachádzalo na pieskovej terénnej vlne 300-500 m juhozápadne od obce Pavlová medzi Hronom a riečkou Sikenica. Záchranný výskum sa uskutočnil v r. 1961; odkrylo sa dvanásť hrobov, z ktorých bolo šesť porušených exploatáciou piesku /nálezová správa 1336/63, archív AŤ SAV, Nitra/.

OPIS HROBOV A NÁLEZOV

H r o b 1 /porušený/

Dospelý, orientácia SZ-JV. Hrobová jama sa nerysovala. Kostra, ktorej chýbala lebka, ležala vystretá na chrbte, ruky uložené powyše panvy. Bez inventára. /Obr. 1: 1./

H r o b 2 /porušený/

Dieťa, orientácia SZ-JV. Hrobová jama sa nerysovala. V hĺbke 40 cm sa našli iba dolné končatiny. Bez inventára. /Obr. 1: 2./

H r o b 3 /porušený/

Dospelý, orientácia SZ-JV. Hrobová jama sa nerysovala. V hĺbke 40 cm sa našli dolné končatiny. Bez inventára. /Obr. 1: 5./

H r o b 4 /porušený/

Dieťa, orientácia SZ-JV. Bez obrysov hrovej jamy sa našli v hĺbke 40 cm zvyšky dolných končatín. /Obr. 1: 4./

H r o b 5

Dieťa, orientácia SZ-JV. Hrobová jama oválneho pôdorysu mala rovné dno a zvislé steny /h. 50 cm, d. 85 cm, š. 40 cm/. Čiastočne strávená kostra ležala vystretá na chrbte s pravou rukou pozdĺž tela, s ľavou uloženou na panve. Pri pravej stehennej kosti sa našiel nožík /1/, pri oboch členkoch po železnom krúžku /2/, tretí /3/ bol po ľavej strane panvy. /Obr. 1: 3./

1. Železný nožík s obojstranne odsadeným tŕňom; d. 8 cm /obr. 3: 6/.

2. Dva neúplné železné krúžky; Ø 4,5 cm /obr. 3: 10/.

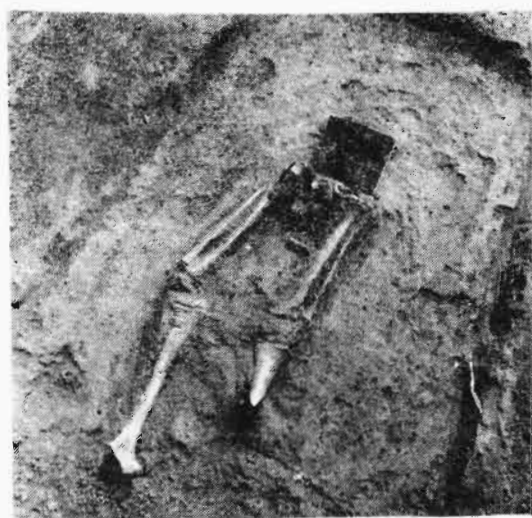
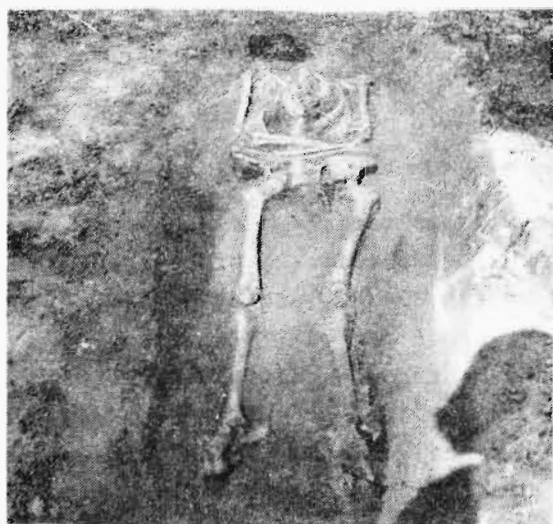
3. Železný krúžok; Ø 3,8 cm /obr. 3: 7/.

H r o b 6

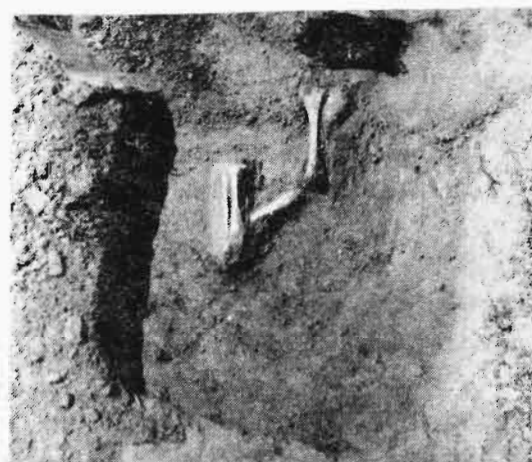
Dospelý, orientácia SZ-JV. Hrobová jama oválneho pôdorysu mala rovné dno a zvislé steny /h. 100 cm, d. 185 cm, š. 70 cm/. Kostra ležala na chrbte s rukami natiahnutými pozdĺž tela. Bez inventára. /Obr. 1: 6./

H r o b 7

Dospelý, orientácia SZ-JV. Hrobová jama oválneho pôdorysu, dno rovné, steny zvislé /h. 100 cm, d. 185 cm, š. 65 cm/. Kostra ležala na pravom boku, pravá ruka pod telom, ľavá na hrudníku. Dolné končatiny v kolenách málo pokrčené. V zásype jamy 15 cm nad kostrou sa našla strelka, zabodnutá hrotom do zeme /1/. /Obr. 2: 1./

1 2

3 4

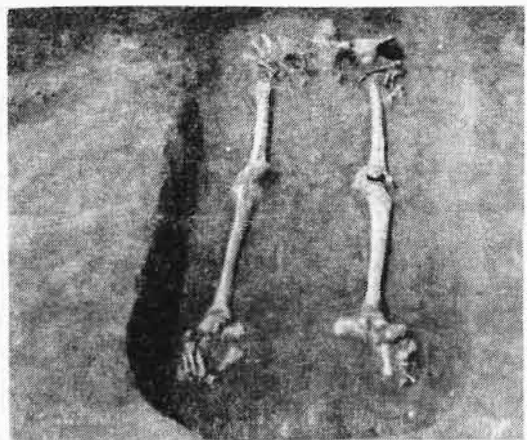
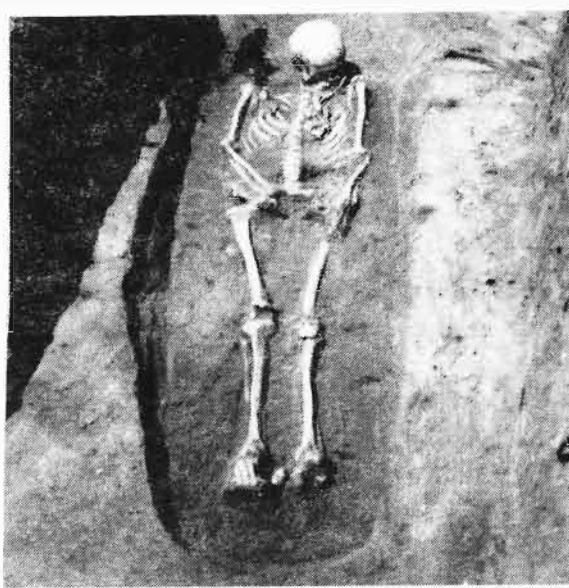

5 6

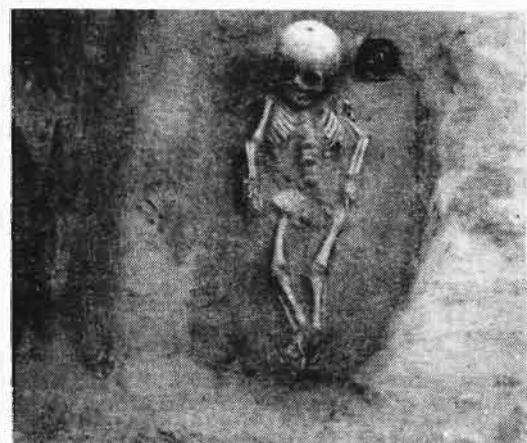
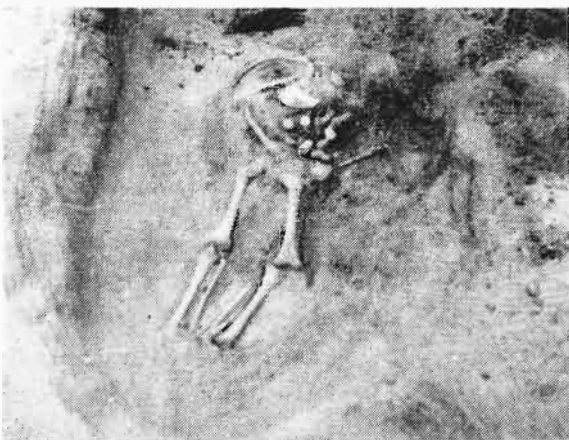
Obr. 1. Pavlová. 1 - hrob 1; 2 - hrob 2; 3 - hrob 5; 4 - hrob 4; 5 - hrob 3; 6 - hrob 6

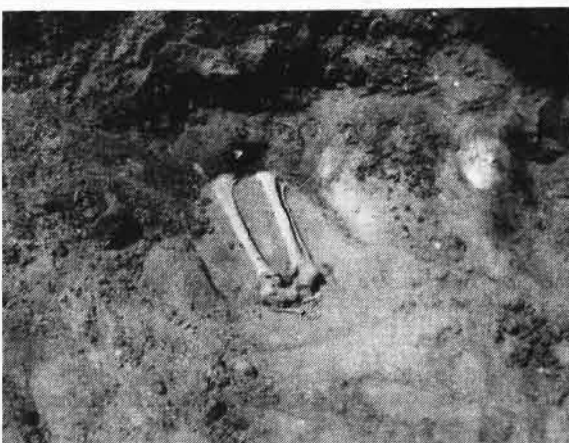
1 2

3 4

5 6

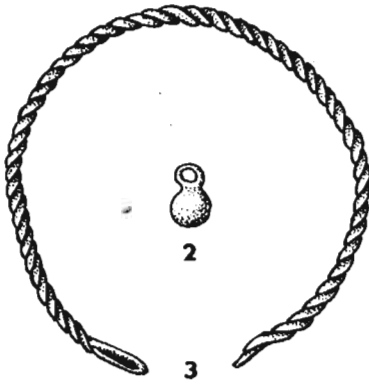
Obr. 2. Pavlová. 1 - hrob 7; 2 - hrob 9; 3 - hrob 8; 4 - hrob 10; 5 - hrob 11;
6 - hrob 12

1

6

2

7

8

4

5

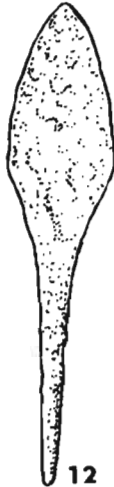
9

11

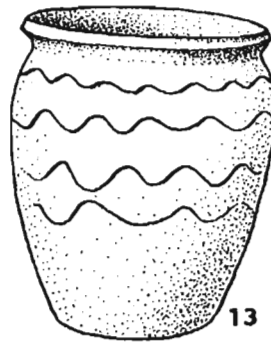
11

12

10

13

1. Železná romboïdná strelka s tŕňom; d. 9,7 cm /obr. 3: 12/.

H r o b 8
/porušený/

Dospelý, orientácia SZ-JV. V nerysujúcej sa hrobovej jame sa našla v hĺbke 60 cm časť kostry /panva a dolné končatiny/. Na panve bola časť pravého predlaktia. Bez inventára. /Obr. 2: 3./

H r o b 9
Dospelý, orientácia SZ-JV. Hrobová jama oválneho pôdorysu, dno rovné, stený zvislé /h. 50 cm, d. 180 cm, š. 75 cm/. Kostra ležala vystretá na chrbte, ruky uložené na panve. V zásype 10 cm nad kostrou sa našla strelka /1/. /Obr. 2: 2./

1. Železná romboïdná strelka; d. 5,2 cm /obr. 3: 9/.

H r o b 10
Dieťa, orientácia SZ-JV. Hrobová

Obr. 3. Pavlová. 1, 3-5, 11, 13 - zber; 2, 8 - hrob 11; 6, 7, 10 - hrob 5; 9 - hrob 9; 12 - hrob 7

jama sa nerýsovala. V hĺbke 80 cm ležala kostra vystretá na chrbte. Bez inventára. /Obr. 2: 4./

H r o b 11

Dieťa, orientácia SZ-JV. Hrobová jama oválneho pôdorysu s rovným dnom a so zvislými stenami /h. 80 cm, d. 90 cm, š. 38 cm/. Kostra ležala na chrbte s natiahnutými končatinami. Po pravej strane lebky sa našiel železný fragment /1/, na hrudníku /tesne pri lebke/ gombík /2/. /Obr. 2: 5./

1. Fragment železného predmetu, pravdepodobne kresadla; d. 2,2 cm /obr. 3: 8/.

2. Strieborný nezdobený guľovitý gombík; v. 1,5 cm /obr. 3: 2/.

H r o b 12 /porušený/

Dospelý, orientácia SZ-JV. Hrobová jama sa nerysovala, v hĺbke 90 cm sa našli neúplné dolné končatiny. Bez inventára. /Obr. 2: 6./

I n v e n t á r z o z b e r u

1. Šedohnedý hrniec s mierne vtiiahnutým hrdlom a roztvoreným ústím so šikmo zrezaným okrajom. Dno rovné. Zhotovený na ručnom kruhu, zdobený v horných dvoch tretinách vlnovkou; v. 13,8 cm, Ø ústia 11,5 cm, Ø dna 8 cm /obr. 3: 13/.

2. Svetlohnedý hrniec s lomeným hrdlom, roztvoreným ústím a so šikmo zrezaným okrajom. Dno rovné, s plastickou značkou /krúžok/. Najväčšie vydutie v hornej tretine. Zhotovený na kruhu. Zdobený vlnovkou medzi zväzkami línií; v. 14 cm, Ø ústia 9,5 cm, Ø dna 7 cm /obr. 3: 11/.

3. Bronzový náramok, zhotovený skrútením štyroch drôtov, na oboch koncoch slučkovite ukončený; Ø 6,5 cm /obr. 3: 3/.

4. Bronzový otvorený pásikový prsteň, členený pozdĺžnym rebrom; Ø 1,9 cm /obr. 3: 4/.

5. Bronzový pásikový prsteň s preloženými koncami, členený po celej dĺžke rebrom; Ø 1,9 cm /obr. 3: 1/.

6. Bronzová záušnica s mierne roztepaným a esovite prehnutým koncom; Ø 1 cm /obr. 3: 5/.

SÚHRN

Z uvedených dvanástich hrobov bolo šesť porušených zemnými prácami; z kostier sa zachovali len časti dolných končatín. Ostatných šesť hrobov neprispieva veľkým dielom k poznaniu duchovnej kultúry tu pochovaného ľudu. Orientácia hlavou na SZ a jamy s viac-menej oválnym pôdorysom /hroby 5-7, 9, 11/, so zvislými stenami a s rovným dnom sú analogické i na iných súvekých pohrebiskách /Nevizánsky 1979, s. 387/. Z rámca zvyklostí sa nevymyká ani uloženie kostry vo vystretej polohe na chrbte, s končatinami natiahnutými alebo s rukami uloženými na panve či hrudníku. Týka sa to hrobov detí /2, 4, 5, 10, 11/ aj dospelých /1, 3, 6-9, 12/.

Inventár sa našiel v štyroch hroboch /5, 7, 9, 11/ zo šiestich neporušených. Možno ho klasifikovať ako chudobný, ale s materiálom získaným zberom začleňuje pohrebisko chronologicky.

Strieborný gombík z detského hrobu 11 spínal šaty pod krkom. Patrí k typom vyskytujúcim sa na staromaďarských pohrebiskách juhozápadného Slovenska /Točík 1968, tab. LV: 33/, ale aj na pohrebiskách z 10. stor., etnicky interpretovaných ako zmiešané slovansko-maďarské pohrebiská /Rejholcová 1979, tab. I: 8/. Pôvod týchto malých jednoduchých spínadiel šiat je na východe, a ako vyplýva z ich analýzy viacerými autormi, do strednej Európy sa dostali so staromaďarskými kmeňmi /Váňa 1954, s. 70; Szőke 1962, s. 79/. Spínanie šiat gombíkmi má starú tradíciu. Vo včasnom stredoveku boli gombíky v strednej a východnej Európe relatívne rozšírené, ako na to poukázal Z. Klanica /1970, s. 421-445/. Z ich výskytu na pohrebiskách patriacich k centráam Veľkej Moravy autor usudzuje, že slovanský pospolitý ľud si nespínal šaty gombíkmi, ale že tieto predmety boli znakom stavovskej príslušnosti k spoločensky nadradenej vrstve /Klanica 1970, s. 424/. V veľkomoravskej dobe patrili gombíky k spínadlám, resp. k ozdobám ľudového kroja. Nachádzajú sa v hrobách pospolitého ľudu už od prvej polovice 10. stor. /Dušek 1979, s. 368, obr. 3: 3/.

Bronzová esovitá záušnica patrí k typu ženských ozdôb, ktorým venujú bádatelia enormnú pozornosť. Sporným je jej pôvod a etnická príslušnosť /Rejholcová 1976, s. 212, tam pozri aj ďalšiu literatúru/, ktoré nie sú dodnes jednoznačne doriešené. V rámci vývojového radu esovitých záušníc patrí exemplár z Pavlovej k typu, ktorý je charakteristický pre druhú polovicu 10. stor. /Točík 1960, s. 280/, preto ho možno považovať za chronologické kritérium pre pohrebisko v Pavlovej.

Otvorené pásikové prstene, aké sa našli v pieskovisku /dva exempláre/, nie sú na súvekých pohrebiskách časté, hoci ich nemožno považovať ani za výnimočné. Ich výskyt na pohrebiskách v 10.-11. stor. naznačuje, že majú širokú chronologickú platnosť, lebo ako jednoduchý ľudový šperk nepodliehali módnym zmenám.

Bronzový náramok spletený zo štyroch drôtov, na koncoch zo slučkami, má analógie na všetkých súvekých pohrebiskách. Rozdiel je v počte drôtov, z ktorých sú vyrobené. Na pohrebisku v Bešeňove /Nevizánsky 1979, s. 392/, Nitre /Čaplovič 1954, tab. IX: 2, 4/, Trnovci nad Váhom /Točík 1971, tab. XXI: 3, 5/ a na pohrebiskách v Poíplí /Bakay 1978, s. 27, 38/ sa našli náramky z troch drôtov. Najrozšírenejšie sú však exempláre zhotovené z dvoch drôtov /Točík 1971, tab. XXVII: 5; Rejholcová 1979, s. 419/.

Aj tieto ozdoby ľudového kroja majú podľa Z. Váňu /1954, s. 65/ pôvod na východe. Do strednej Európy sa pravdepodobne dostali so staromaďarskými kmeňmi, pretože sa tu objavujú v dobe ich príchodu. Onedlho sa však stal tento druh ozdoby obľúbeným aj u domáceho obyvateľstva. Dokladá to výskyt nielen na pohrebiskách patriacich výlučne staromaďarskému obyvateľstvu, ale i na takých, na ktorých sú podľa istých indícií pochovaní aj slovanskí obyvatelia /Točík 1979, s. 76/.

Obidve hrncovité nádoby, získané zberom, sú dôležitým nálezom z hľadiska poznávania etnokultúrneho vývoja nášho územia vo včasnom stredoveku. Sú zhotovené na kruhu a na jednej je na dne plastický krúžok. Táto značka patrí k typom vyskytujúcim sa zriedkavo, ale v relatívne širokom časovom úseku od 8. do 12. stor. /Točík 1962, s. 370/. Takéto značky sú ďalšou indíciou o nepretržitom vývoji a neprerušenej výrobe slovanskej keramiky v naddunajskej oblasti vo včasnom stredoveku.

Dve železné strelky z hrobu 7 a 9 sú listovité, s najväčšou šírkou v dolnej tretine a patria k Ruttkayovej skupine B, typ 1c. Podľa autora sa strelky tohto typu na našom území nevyskytujú pred 10. stor. Nepatria k najrozšírenejším tvarom a ich výskyt zaznamenal A. Ruttkay /1976, s. 330/ predovšetkým v hrobách staromaďarských bojovníkov.

Nôž z detského hrobu 5 je dobre zachovaný. Takéto exempláre sú na súvekých pohrebiskách, ako aj v predchádzajúcom období časté a ich vypovedacia schopnosť ako historického prameňa je relatívne malá.

Železné krúžky nájdené v hrobe 5 pri členkoch dieťaťa patrili pravdepodobne k obuvi, hoci analógie z našich súvekých pohrebísk nepoznám. Funkciu tretieho krúžku, nájdeného po ľavej strane panvy, nemožno jednoznačne určiť. Ako náramok neprichádza do úvahy, pretože bol vzdialený od zápästia uloženého na panve.

Fragment železného predmetu pripomína časť kresadla, aké sa pravidelne vyskytujú na súvekých pohrebiskách /Rejholcová 1974, s. 447; 1979, s. 418; Nevizánsky 1979, s. 390/.

ZÁVER

Hroby v Pavlovej patrili k pohrebisku, ktorého rozlohu nemožno určiť, pretože nie sú závažné z hľadiska štúdia demografických pomerov. Ich význam je v tom, že rozšírili hranicu výskytu veľkomoravských pohrebísk na východ od Hrona /Točík 1971, s. 135/, čím sa začlenilo územie dolného Ipľa do etnokultúrneho vývoja juhozápadného Slovenska po páde Veľkomoravskej ríše.

Inventár sa typologicky radí k pamiatkam datovaným do 10. stor., presnejšie do jeho druhej polovice. Pozoruhodný je výskyt pamiatok na pohrebisku v Pavlovej v porovnaní s inými súvekými pohrebiskami. Už pri zbežnej prehliadke publikovaného materiálu je badateľná na niektorých pohrebiskách absencia takého druhu inventára, ktorý sa na iných vyskytuje často. Ako príklad možno uviesť absenciu prsteňov na pohrebisku v Bešeňove /Nevizánsky 1979, s. 375-393/, ktoré boli, naopak, relatívne obľúbenou ozdobou populácie pochovanej v Zemnom /Rejholcová 1979, s. 417/, Hurbanove-Bohatej /Rejholcová 1976, s. 213/ a na ďalších pohrebiskách. Na druhej strane sa v Hurbanove-Bohatej nevyskytol ani jeden gombík, zatiaľ čo na iných súvekých pohrebiskách sú časté.

Osvetlenie týchto a ďalších problémov súvisiacich so štúdiom včasnohistorických dejín si vyžaduje predovšetkým vypublikovať všetok archeologický pramenný materiál a jeho všestranný rozbor. Štrukturálna a demografická analýza pohrebísk, ako aj štatistické zhodnotenie materiálu by iste vniesli viac svetla do problémov súvisiacich so štúdiom podielu Slovanov na hospodársko-spoločenskom a kultúrnom vývoji v veľkomoravskom období a v dobe vzniku uhorského štátu.

L i t e r a t ú r a

- BAKAY, K. 1978: Honfoglalás és Allamalapításkori temetők az Ipoly mentén. In: Studia Comitatus. 6. Szentendre.
- ČAPLOVIČ, P. 1954: Slovanské pohrebište v Nitre pod Zoborom. Slov. Archeol., 2, s. 5-50.
- DUŠEK, S. 1979: Veľkomoravské pohrebisko v Smoleniciach. Slov. Archeol., 27, s. 365-372.
- KLANICA, Z. 1970: Veľkomoravský gombík. Archeol. Rozhl., 22, s. 421-445.
- NEVIZÁNSKY, G. 1978: Pohrebisko z 9.-10. storočia v Pavlovej. In: Archeol. Výsk. a Nál. na Slov. v r. 1977. Nitra, s. 173, obr. 93.
- NEVIZÁNSKY, G.: 1979: Pohrebisko z konca 9. a z 10. storočia v Bešeňove. Slov. Archeol., 27, s. 375-400.
- REJHOLCOVÁ, M. 1974: Pohrebisko z 10.-12. storočia v Nových Zámkoch. Slov. Archeol., 22, s. 435-463.
- REJHOLCOVÁ, M. 1976: Pohrebisko z 10. a 11. storočia v Hurbanove-Bohatej. Slov. Archeol., 24, s. 191-230.
- REJHOLCOVÁ, M. 1979: Pohrebisko z 10. storočia v Zemnom. Slov. Archeol., 27, s. 405-423.
- RUTTKAY, A. 1976: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei /II/. Slov. Archeol., 24, s. 245-395.
- SZŐKE, B. 1962: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. Budapest.
- TOČÍK, A. 1960: Radové pohrebisko devínskeho typu z XI. stor. v Mlynárčiach pri Nitre. Slov. Archeol., 8, s. 269-283.

- TOČÍK, A. 1962: Keramika so značkami na dne zo slovansko-avarských pohrebísk na juhozápadnom Slovensku. Památ. archeol., 53, s. 347-377.
- TOČÍK, A. 1968: Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei. Bratislava.
- TOČÍK, A. 1971: Flachgräberfelder aus dem IX. und X. Jahrhundert in der Südwestslowakei /I/. Slov. Archeol., 19, s. 135-276.
- TOČÍK, A. 1979: K otázke etnicity pohrebísk z 10. storočia na Slovensku. In: Aktuálne otázky výskumu slovanských populácií na území Československa v 6.-13. storočí. Nitra, s. 68-84.
- VÁNA, Z. 1954: Maďari a Slované ve světle archeologických nálezů X.-XII. století. Slov. Archeol., 2, s. 51-104.

GRÄBERFELD AUS DEM 10. JH. IN PAVLOVÁ. Durch Sandexploitation im Gemeindekataster von Pavlová /Bez. Nové Zámky/ wurde ein Gräberfeld gestört, auf dem bei einer Notgrabung 12 Skelettgräber /davon 6 gestörte/ freigelegt wurden. Die Grabgruben hatten ovalen Grundriß, die Skelette lagen auf dem Rücken mit gestreckten oder auf dem Becken bzw. auf der Brust liegenden Armen. Orientierung NW-SO /Abb. 1, 2/. Das gewonnene Inventar /Abb. 3/ ist relativ arm und seine Parallelen aus anderen Gräberfeldern ermöglichen, die Gräber in die zweite Hälfte des 10. Jh. zu datieren.

МОГИЛЬНИК X В. В С. ПАВЛОВА. Добычей песка в кадастре с. Павлова /рай. Нове-Замки/ был нарушен могильник, на котором было охраняемым исследованием изучено 12 скелетных погребений /6 из них нарушено/. Погребальные ямы имели овальный план и костяки в них находились в вытянутом положении на спине с руками протянутыми или уложенными на тазе или груди. Ориентировка СЗ-ЮВ /рис. 1, 2/. Приобретенный инвентарь сравнительно беден /рис. 3/ и его аналогии в других могильниках позволяют датировать погребения второй половиной X в.

EIN MITTELALTERLICHES SCHWERT MIT INSCHRIFT AUS SATU MARE (RUMÄNIEN)

Tiberiu Bader

Auf dem Gebiet der Stadt Satu Mare wurden mehrere vor- und frühgeschichtliche Funde entdeckt, wie z. B. ein Hortfund, ein römischer silberner Münzschatz, eine große Siedlung, zwei Töpferöfen aus dem 3. und 4. Jh. u. Z. und eine interessante Zykadenfibel aus dem 5. Jh. u. Z. /Bader 1975, S. 19-45; Lazin 1980, S. 133-142/. Aus mittelalterlicher Zeit barg man neuerdings wichtiges Fundmaterial, wie Siedlungsfunde des 13.-16. Jh., und festgestellt wurden Befestigungsbauten der Sathmarer Erdburg, Mauern usw.

Im J. 1973 kam in der Ady Endre-Straße bei Erdarbeiten für eine Gasleitung ein historisch bedeutendes Eisenschwert zum Vorschein, das über einem menschlichen Skelett lag. Das Schwert wurde bei der Bergung leider von den Arbeitern zerbrochen und nur in diesem Zustand von Schulkindern gerettet und dem Geschichtsprofessor der Schule Nr. 5, Liviu Erdei, übergeben. An der gleichen Stelle wurden bei Kanalisierungsarbeiten in der letzten Zeit noch andere Skelette ohne Beigaben und mittelalterliche archäologische Materialien gefunden. Der Fundplatz liegt im heutigen Stadtviertel Mintiu /Németi/, neben der reformierten Kirche, auf der Straße, wo wahrscheinlich der erste Friedhof der Stadt war /Abb. 1/.

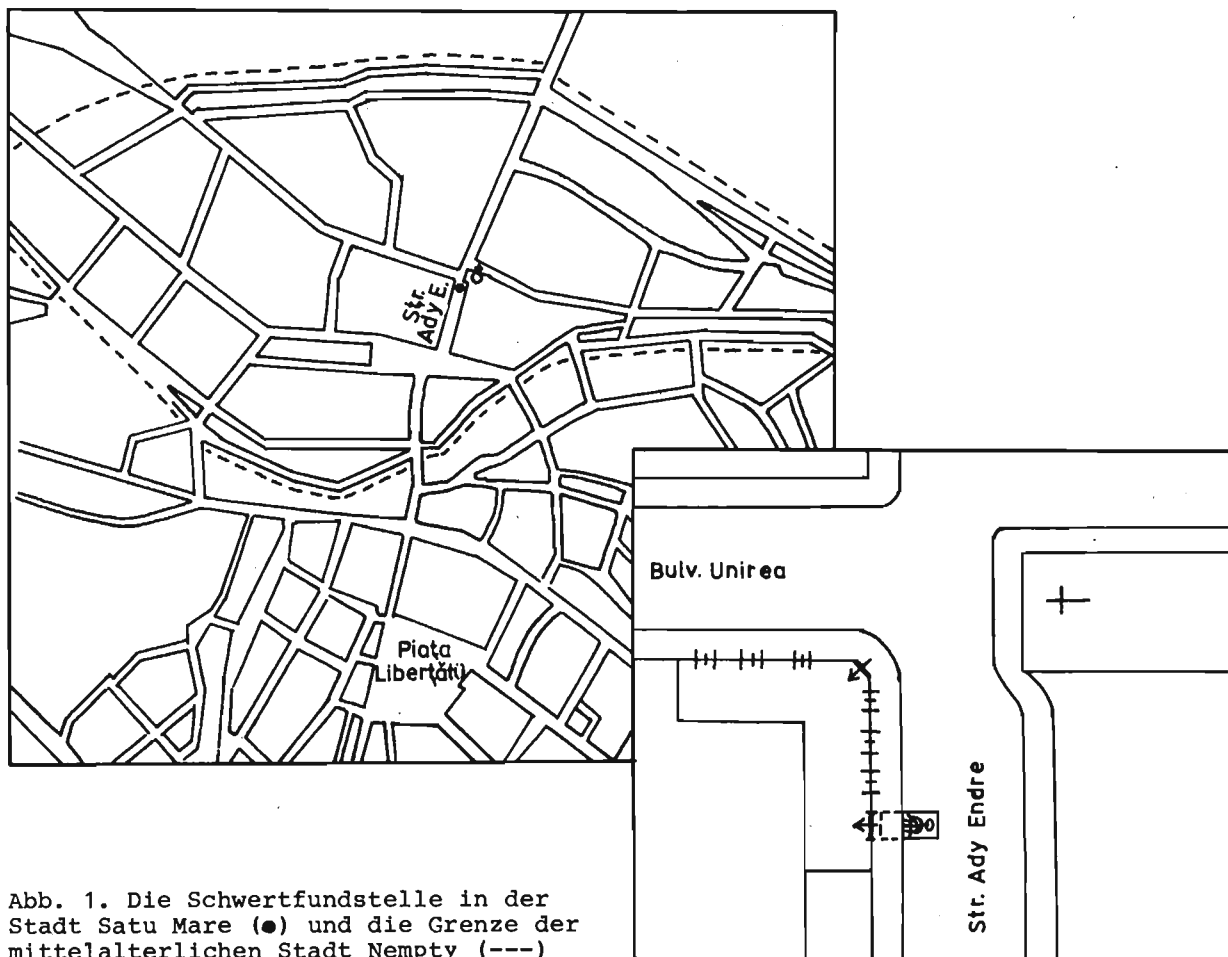

Abb. 1. Die Schwertfundstelle in der Stadt Satu Mare (●) und die Grenze der mittelalterlichen Stadt Nempey (---)

Das Schwert ist zweischneidig. Der Knauf fehlt, er dürfte scheibenförmig oder facettiert gewesen sein. Der erhaltene Ansatz der Griffangel ist im Querschnitt rechteckig /vielleicht führte eine Verlängerung der Griffangel zu den gotischen Zweihändern/, die Parierstange hat sich ebenfalls nicht erhalten und über ihre Form lassen sich keine Angaben machen. Die flache und ziemlich breite Klinge trägt beiderseits eine lange und breite Blutrinne; der untere Teil der Klinge fehlt. Auf beiden Seiten befinden sich in der breiten Blutrinne mit Gelbmetall ausgelegte Buchstaben, die neben der Klingenwurzel beginnen. Die zwei Buchstabengruppen S H R und A O V werden jeweils durch eine Wolfsmarke abgeschlossen; die Drahteinlagen haben sich gut erhalten. Die Maße sind: Griffangel, erhaltener Teil L. 5,5 cm, Querschnitt an der Klingenwurzel 2,8 x 0,6 cm; Klinge, erhaltener Teil L. 50 cm, wahrscheinliche L. 110 cm, Br. am Heft 5,8 cm, in der Mitte 4,7 cm, Dicke am Beginn der Klinge 0,7 cm /Abb. 2 und 3/.

Leider fehlen - wie erwähnt - gerade die wichtigsten Elemente für eine verlässliche typologische Einordnung, der Knauf, die Parierstange und die Griffangel. Vielleicht gehört - nach näheren Analogien /Ruttkay 1975, Abb. 7: 1 und 13: 4/ - unser Schwert zur Gruppe III nach Bruhn-Hoffmeyer /1954, S. 15-82/, aber eine genauere Einteilung ist nicht möglich. Möglicherweise ist das Schwert von Satu Mare durch eine lange Griffangel gekennzeichnet /sie ist an der Klingenwurzel breit und wird gegen die Spitze zu schmaler/ und könnte zu den gotischen Zweihändern überleiten. - Häufig tragen die frühmittelalterlichen Schwerter auf der Griffangel eine Meistermarke, Blattrosetten, Andreaskreuze, römische Zahlen usw. /Wegeli 1902-1905, S. 220/.

Die Schwerter des 13. und 14. Jh. mit Inschriften der Gruppen II und III sind in Europa weit verbreitete Formen. Mehrere Exemplare fand man in den nordischen Ländern, in Deutschland /Forrer 1905, S. 59; Schoknecht 1969, S. 212-217; 1970, S. 273-288; Schröter 1969, S. 41-43/, Slowakei /Ruttkay 1975, S. 119-216; 1976, S. 245-395/, Polen /Nadolski 1954, S. 20-36/, Sowjetunion /Kirpičnikov 1966, S. 49-59/ und Ungarn /Nagy 1896, S. 352-357; 1906, S. 129-134; Kalmár 1971, S. 58-63/. In letzter Zeit kamen mehrere Schwerter mit Inschriften in Mecklenburg und Neubrandenburg zum Vorschein. Es handelt sich um Schwerter mit mandel- oder nußförmigem Knauf von Vipperow, Gustow, Levetzow, Demmin, Bassin usw. /Schoknecht 1969, S. 212-217; 1970, S. 273-288/.

Abb. 2. Das Eisenschwert von Satu Mare

Wir fanden aber bis jetzt keine gute Parallele für unsere Schwertinschrift und schlagen folgende Lesung vor:

S /ANCTI/ H /RISTI/ R /EGIS/
A /RMA/ O /MNIA/ V /INCIT/

Die Schrift ist in schönen Unzialformen ausgeführt, wie wir sie bei dem Schwert von Kalná nad Hronom beobachten konnten. Auf der einen Seite haben die Buchstaben religiösen Sinn, auf der anderen militärische Bedeutung. Bekanntlich sind die Inschriftabkürzungen nicht zufällig, sondern entsprechen mittelalterlichen Kultformeln. Die Sinndeutung der Schwertinschriften mit mittel-

alterlichen Kultformeln, die nur aus den Anfangsbuchstaben bestehen, aber einzelne Wörter eines ganzen Textes wiedergeben, ist hypothetisch. Ihre Wurzeln können wir in der mittelalterlichen Ideologie suchen /Kirpičnikov 1966, S. 53-56; Ruttkay 1976, S. 284/.

Die Besonderheit des Sathmarer Schwertes liegt in den sog. Wolfsmarken. Es ist bekannt, daß die Wolfsdarstellung von den Passauer Klingenschmieden als Meistermarke verwendet wurde. Seit 1340 gibt es diesbezüglich auch urkundliche Daten /Schmid 1902-1905, S. 312; Schoknecht 1969, S. 216-217/. Das Wolfszeichen wurde von den Passauer Meistern aus dem Stadtwappen entlehnt und gilt als Qualitätszeichen für die echten Passauer Klingen. Der Wolf oder das Einhorn auf dem Sathmarer Schwert ist gestreckt dargestellt. Vielleicht handelt es sich hier aber um keinen Wolf, sondern um ein Einhorn. Die Wolfs- und Einhornfiguren finden wir manchmal zusammen, wie z. B. auf den Klingen von

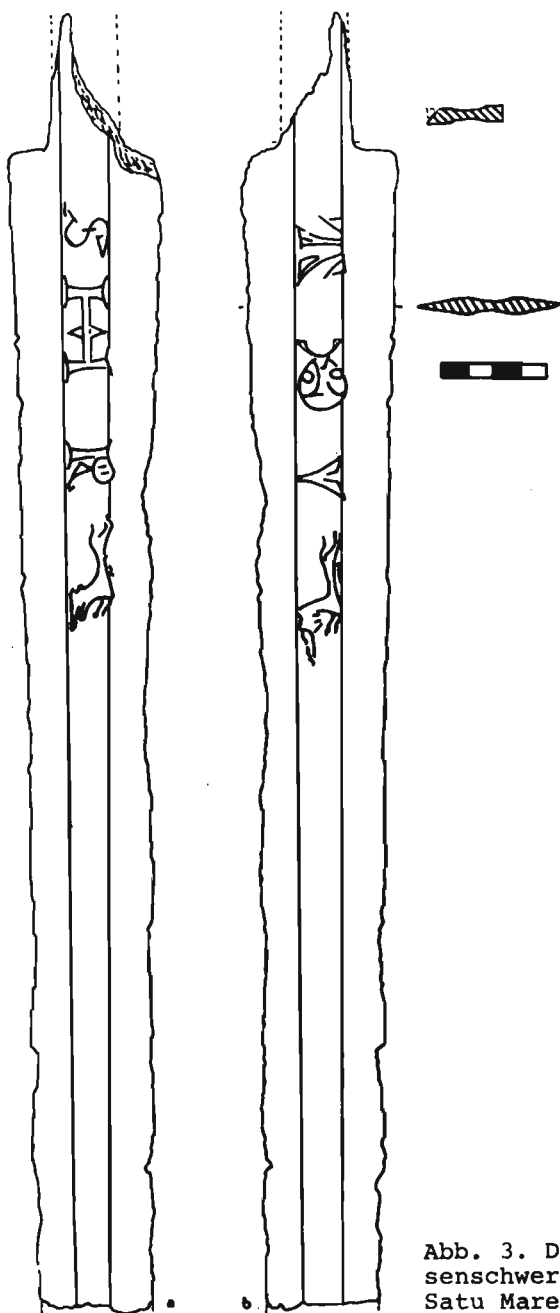

Abb. 3. Das Eisenschwert von Satu Mare

Bassin in Mecklenburg /Schoknecht 1969, S. 213, Abb. 2b/ und Frankfurt am Main - Zeughaus /Wegeli 1902-1905, S. 223/.

Die Anwesenheit des Einhorns auf den Passauer Klingen läßt sich schwer deuten. Sein Ursprung führt auf den Passauer Wolf aus dem Stadtwappen zurück. Auch die echte Wolfszeichnung hat eine "heraushängende Zunge". So ist es möglich, daß sich das "Horn" aus der Zunge im geöffneten Rachen entwickelt hat. Dafür gibt es gute Beispiele, wie die Klinge von Bassin /Schmid 1902-1905, Abb. 2aef/. Es ist bekannt, daß der Hirsch und das Einhorn bei den Wandervölkern und auch in der mittelalterlichen Sagenwelt eine große Rolle gespielt haben und somit ist eine solche Wandlung möglich.

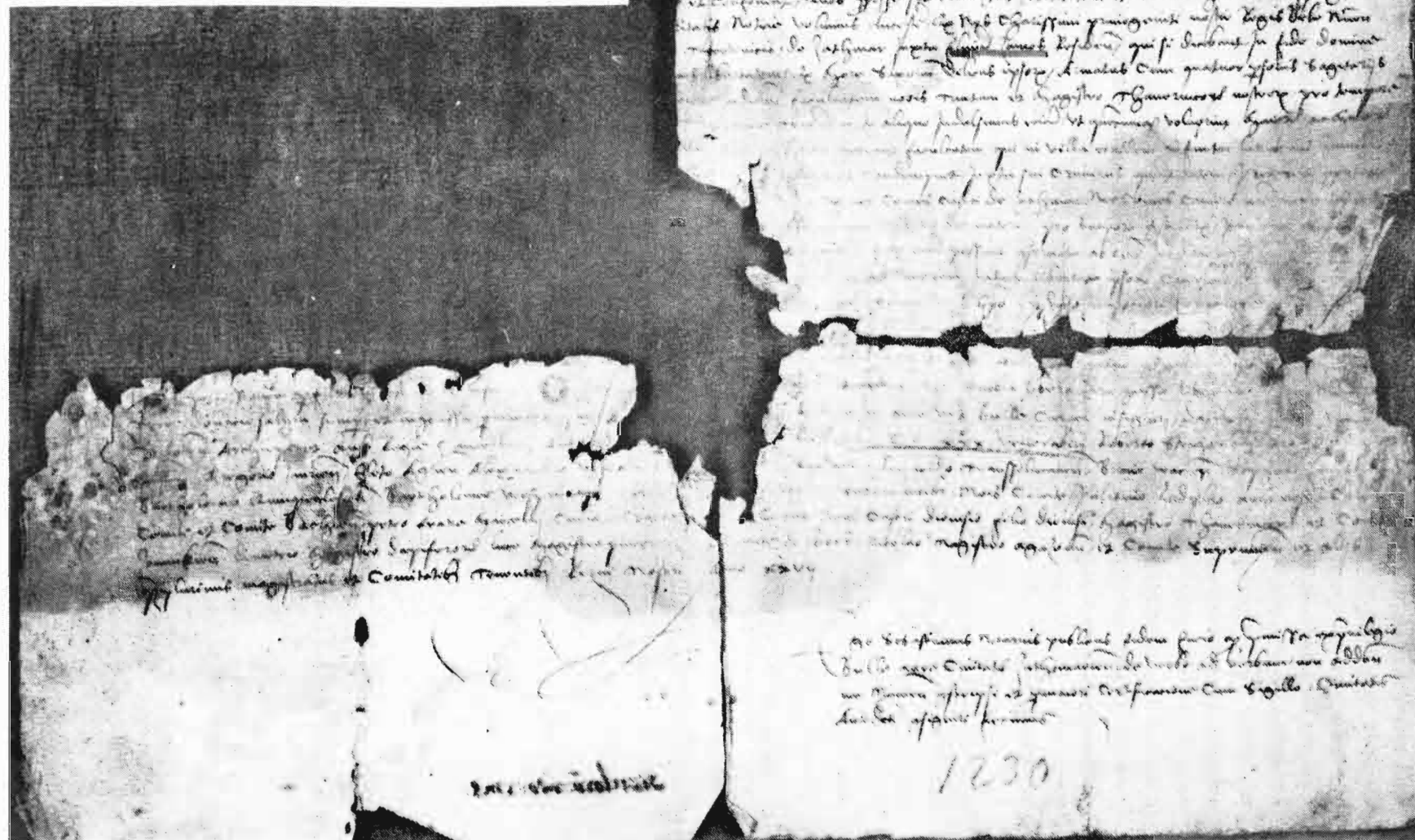
Auch eine andere eigentümliche Erscheinung ist zu beobachten: der Wolf - oder Einhorn - steht auf dem Kopf. Analogien findet man bei den Bassiner Wolfszeichen und bei einem Schwert aus dem Museum Stettin /Szczecin/, das letzte mit Löwe und Lilien-Zeichen. Solche Klingen, wie diese aus dem 13. Jh., wurden auch in Roding /Oberpfalz/ sowie in Wolkow /Kr. Demmin/ gefunden /Schmid 1918-1920, S. 246, Abb. 6; Wegeli 1902-1905, S. 223, Abb. 18 und 19/. Nach der Wolfs-Einhorn-Zeichnung glauben wir, daß das Schwert von Satu Mare wahrscheinlich in Passau hergestellt wurde.

Seinem Typ nach gehört das Schwert von Satu Mare zur Gruppe III /Bruhn-Hoffmeyer/. A. N. Kirpičnikov /1966, S. 55/ hat diesen Schwertertyp - nach ihm Gruppe VI - in das 12.-13. Jh. datiert, obwohl die russischen Schwertinschriften keine Unzialbuchstaben, sondern Kapitelbuchstaben haben. Eine echte Analogie für das Sathmarer Schwert bietet das Stück von Kalná nad Hronom, das von A. Ruttkay /1975, Abb. 7: 1 und 13: 3; 1976, Abb. 27: 2 und 29: 6/ in den Typ XVII eingeordnet wurde. Dieser Typ hat einen runden Knauf mit wenig ausgebauchter Scheibe, eine gerade Parierstange mit quadratischem Querschnitt und beträchtlicher Verdickung an den Enden. Die Klinge hat an beiden Seiten eine breite Blutrinne und Inschriften, die mit dünnem Kupferdraht in Rillen eingearbeitet sind /Ruttkay 1976, S. 259/. Im Rahmen dieses Typs weist in der Slowakei nur das Schwert von Kalná nad Hronom Unzialbuchstaben auf. Diesen Typ XVII /zusammen mit den Typen XVI, XVIII-XX/ datiert A. Ruttkay /1976, S. 285/ in das 13.-14. Jh., aber auch er ist der Meinung, daß die Unzialbuchstaben namentlich in der zweiten Hälfte des 12. und der ersten Hälfte des 13. Jh. erscheinen. Andererseits verschwindet nach der Meinung einiger Forscher die sog. Blutrinne Ende des 14. Jh. und in der Mitte der Klingen erscheinen Rippen /Kalmár 1971, S. 61/. Nach J. Kalmár sind die sog. Blutrinnen keine echte Blutrinnen, sondern einfache Kanäle für eine bessere Biegsamkeit des Schwertes.

Damit stellt sich die Frage, wie das Schwert von Satu Mare zu datieren ist. Als chronologischer Rahmen gilt das 12.-14. Jh. Man könnte eine genauere Datierung erreichen, wenn man auch die geschichtlichen Bedingungen beachten würde, unter denen das Schwert in das Sathmarer Gebiet gelangt ist.

An der Stelle der Erdburg des Wojewoden Menumourut von Satu Mare, die vom Chronisten Anonymus erwähnt wird /Popa-Lisseanu 1934, S. 92-93/, ist wahrscheinlich das königliche Castrum erbaut worden /Bagossy 1907, S. 3-21; Burai 1969, S. 125-147/. Neben dem Castrum hatten sich auch die vielleicht ältesten deutschen Kolonisten auf dem Gebiet Rumäniens angesiedelt. Die Geschichte dieser ersten Deutschen in Satu Mare begann mit der Entstehung der Stadt, "andere Städte sind in Folge der Besiedlung der Gäste um einige königliche Burgen /Cluj-Napoca,

Abb. 4. Der Freiheitsbrief der deutschen Siedler in
Satu Mare - 1230 /Photokopie, Original im Ung. Nat.
Arch. Budapest/

Satu Mare, Timișoara/ erschienen", schreibt Akad. Ștefan Pascu /1961, S. 117/. Es handelt sich um jene Deutschen, die nach der Urkunde Andreas II. von 1230, am Ufer des Samosch neben der Sathmarer Burg, wahrscheinlich im 11. oder im 12. Jh., angesiedelt wurden: "...dilectis et fidelibus nostris hospitibus Teutonicis de Zathmar Nemethi, iuxta fluvium Zamos residentibus, qui se dicebant in fide domine regine Keysle ad Hungariam convenisse..." /Abb. 4; Roller 1951, Dok. Nr. 198/. Die deutsche Gruppe konnte am Samosch noch am Anfang des 11. Jh. angesiedelt worden sein. Einige heimatkundliche Forscher setzten diese Ereignisse - nach einer Urkunde aus dem 16. Jh. - in das J. 1006 fest. Nach E. Fügedi dürften die ersten Deutschen in der Gefolgschaft der Königin Gisela Ritter und Kleriker gewesen sein, und nur in einer einzigen Stadt, nämlich in Satu Mare, handelt es sich - nach der Tradition - um die eigentlichen Ansiedler. Diese Tradition wurde von den Forschern K. Schünemann /1923, S. 41/, J. Karácsonyi /1925, S. 215/, L. Maksay /1940, S. 67-70/ und E. Fügedi /1974, S. 474, Anm. 11/ abgelehnt.

In frühmittelalterlicher Zeit wurden auch in Maramureș, am Theiß-Ufer, deutsche Kolonien gegründet. Möglicherweise hängt das Vorkommen des Schwertes von Satu Mare mit der Gründung der Hospites-Orte in Maramureș zusammen und wäre in diesem Fall etwa in die zweite Hälfte des 13. Jh. anzusetzen /Popa 1970, S. 47-49/.

Die ersten urkundlichen Daten über die Sathmarer Deutschen haben wir aus dem J. 1216 /Roller 1951, S. 159, Dok. Nr. 95/. Angaben finden wir noch in den Urkunden von 1285, 1391, 1516 /villa Teutonicorum in Zothmar 1391, hospites de Zothmar et de Nempti 1285; Maksay 1940, S. 66-67/, sie werden aber in den Quellen nicht mehr genannt und nur in dem mittelalterlichen Namen der Stadt Zothmar-Nempti blieb ihr Andenken erhalten. Nempty war bis 1715 eine von Satu Mare unabhängige Stadt /Abb. 5/, wo die ehemaligen deutschen Kolonisten wohnten /Bacăru

Abb. 5. Die mittelalterliche Stadt Nempty im 17. Jh. /Kupferstich/

1975, S. 82, Abb. 5/. Damals lag "Nempty" /Mintiu/ am rechten Ufer des Flusses Samosch und Zothmar /Satu Mare/ am linken Ufer. Heute ist Nempty-Mintiu-Németi ein Stadtviertel der Stadt Satu Mare.

Wenn die Ansiedlung noch im 11. Jh. stattfand, konnte das Schwert nicht von den ersten deutschen Kolonisten mitgebracht worden sein. In dieser Zeit wurden noch die romanischen oder normandischen Schwerter benützt. Wenn es aber von den ersten Ansiedlern stammt, so könnten die Ansiedler frühestens in der zweiten Hälfte des 12. Jh. nach Satu Mare gekommen sein. Nach den Unzialbuchstaben ist es möglich, das Schwert bereits in die zweite Hälfte des 12. Jh. zu datieren, aber wohl kaum später als bis zu dem Mongoleneinfall /1241/.

Nach dieser Erörterung könnte man das Schwert von Satu Mare in die Zeitspanne zwischen 1150 und 1241 eingliedern, ohne aber die Möglichkeit auszuschließen, daß die Datierung noch später anzusetzen ist.

L i t e r a t u r

- BACĂRU, L. 1975: Stampe medievale reprezentînd cetatea Satu Mare aflate în colec-
ţiile Bibliotecii Academiei. Satu Mare Stud. şi Comun., 3, S. 77-85.
- BADER, T. 1975: Contribuţii la cunoaşterea istoriei oraşului Satu Mare. Desco-
periri arheologice I. Satu Mare Stud. şi Comun., 3, S. 19-45.
- BAGOSSY, B. 1907: A hajdani Szatmárvár helye, neve és keletkezése. Satu Mare.
- BRUHN-HOFFMEYER, A. 1954: Middelalderes Tveaeggede Svaerd. I. II. Kobenhavn.
- BURAI, B. 1969: Despre cetatea de tip italian din Satu Mare /1543-1705/. Satu
Mare Stud. şi Comun., 1, S. 125-147.
- FORRER, R. 1905: Schwerter und Schwertknäufe. Leipzig.
- FÜGEDI, E. 1974: Das mittelalterliche Königreich Ungarn als Gastland. In: Die
Deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Ge-
schichte. Vortr. u. Forsch. 18. Sigmaringen, S. 470-559.
- KALMÁR, J. 1971: Régi magyar fegyverek. Budapest.
- KARÁCSONYI, J. 1925: Szatmár város eredete. In: Klebelsberg Emlékkönyv. Budapest,
S. 215-224.
- KIRPIČNIKOV, A. N. 1966: Drevnerusskoe oružie I. Meči i sabli IX-XIII vv.
Moskva - Leningrad.
- LAZIN, Gh. 1980: Cuptoare dacice de ars ceramică din sec. III-IV e. n. descop-
erite la Satu Mare. Satu Mare Stud. şi Comun., 4, S. 133-142.
- MAKSAY, L. 1940: A középkori Szatmár megye. Budapest.
- NADOLSKI, A. 1954: Studia nad uzbrojeniem Polskim w X, XI i XII wieku. Acta
Archaeol. Lodz. 3. Łódź. S. 20-36.
- NAGY, G. 1896: Hadtörténelmi emlékek az ezeréves kiállításon. Archaeol. Ért.,
26, S. 129-357.
- NAGY, G. 1906: Karolingkori kard. Archaeol. Ért., 36, S. 129-134.
- PASCU, Şt. 1961: Din istoria Transilvaniei. I. Bucureşti.
- POPA, R. 1970: Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea. Bucureşti.
- POPA-LISSEANU, G. 1934: Izvoarele istoriei românilor. Faptele ungurilor. Bucu-
reşti.
- ROLLER, M. /Red./ 1951: Documentele privind istoria României C. Transilvania I.
Bucureşti.
- RUTKAY, A. 1975: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des
14. Jahrhunderts in der Slowakei I. Slov. Archeol., 23, S. 119-216.

- RUTTKAY, A. 1976: Waffen und Reiterasrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II. Slov. Archeol., 24, S. 245-395.
- SCHMID, W. M. 1902-1905: Passauer Waffenwesen. Z. hist. Waffenkunde, 3, S. 312-316.
- SCHMID, W. M. 1918-1920: Frühmittelalterliche Schwertinschriften. Z. hist. Waffenkunde, 8, S. 244-249.
- SCHOKNECHT, U. 1969: Eiserne Schwerter mit Inschrift aus Mecklenburg. Ausgrab. u. Funde, 14, S. 212-217.
- SCHOKNECHT, U. 1970: Bemerkenswerte mittelalterliche Neufunde aus dem Bezirk Neubrandenburg. Bodendenkmalpfl. in Mecklenburg, S. 273-288.
- SCHÜNEMANN, K. 1923: Die Deutschen in Ungarn bis zum XII. Jahrhundert. Berlin u. Leipzig.
- SCHRÖTER, E. 1969: Ein mittelalterlicher Schwertfund bei Rübeland im Harz. Ausgrab. u. Funde, 14, S. 41-43.
- WEGELI, R. 1902-1905: Inschriften auf mittelalterlichen Schwertklingen. Z. hist. Waffenkunde, 3, S. 218-222.

СРЕДНЕВЕКОВЫЙ МЕЧ С НАДПИСЬЮ ИЗ САТУ МАРЕ /РУМЫНИИ/. В 1973 г. во время земляных работ для газопровода в Сату Маре на ул. Ендре Ады найден железный меч, находившийся над человеческим костяком. При выемке рабочими меч был сломан.

Меч двухлезвийный. Навершие отсутствует, может быть оно было дискообразной или фацетированной формы. Сохранившаяся база черенка рукоятки в разрезе прямоугольная, перекрестие также отсутствует. Плоское и относительно широкое лезвие имеет на обеих сторонах длинный и широкий кровавой желобок; нижняя часть лезвия не сохранилась. На обеих сторонах в широком кровавом желобке помещены желтым металлом инкрустированные буквы, начинающие у базы лезвия. Обе группы букв закончены знаком с фигуркой волка; инкрустация из проволоки хорошо сохранилась.

Эта форма мечей XIII-XIV вв. с надписью широко распространена в Европе. Такие экземпляры не раз найдены в северных странах, в Германии, Словакии, Польше, Советском Союзе и Венгрии. Пока нам не удалось найти параллелю надписи нашего меча и предлагаем следующее ее чтение:

S /ANCTI/ H /RISTI/ R /EGIS/
A /RMA/ O /MNIA/ V /INCIT/

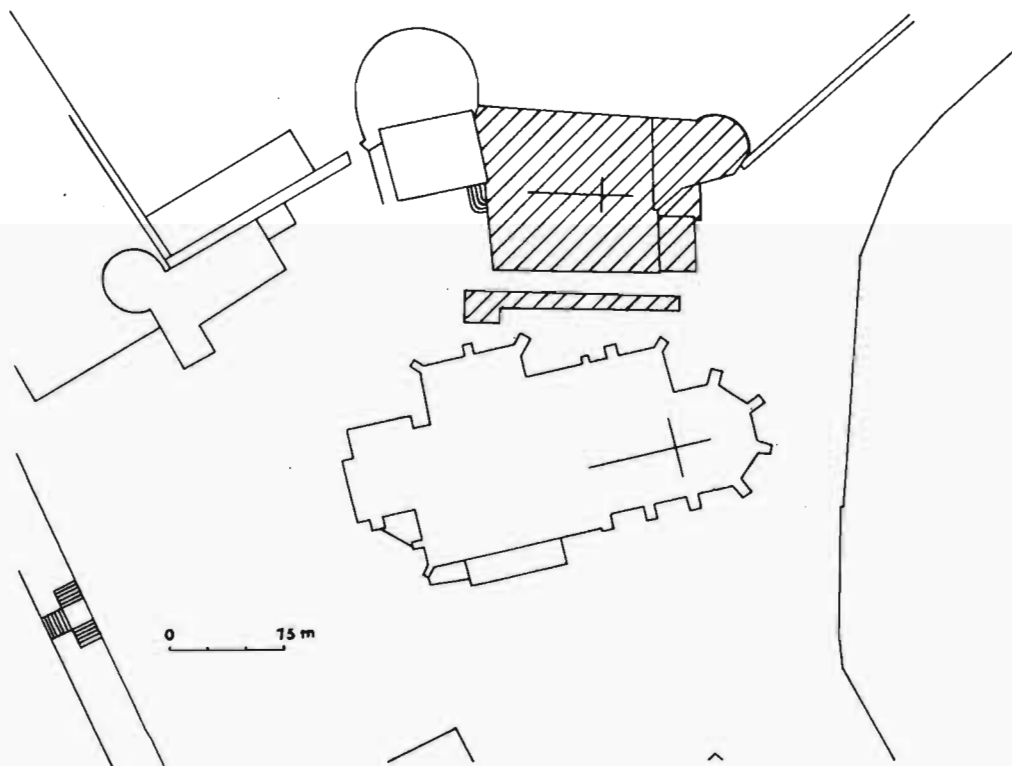
Буквы исполнены красивым уставом, как в случае меча из с. Кальна-над Гроном.

Меч из Сату Маре можно отнести к времени 1150-1241 гг., хотя возможность более поздней датировки не исключена.

KOMPLEXNÝ VÝSKUM SLOVENSKEHO KOSTOLA V BANSKEJ BYSTRICI

Mária Kodoňová – Adrián Vallašek

Komplexný výskum areálu národnej kultúrnej pamiatky mestského hradu v Banskej Bystrici vyvolali plánované stavebné úpravy objektov, z ktorých viaceré sú vo veľmi zlom až havarijnom stave. V r. 1980 sa začala príprava záchrany objektov. Na komplexnom výskume areálu, resp. jeho častí sa podieľali: Archeologický ústav SAV v Nitre - archeologický výskum, Štátny ústav pamiatkovej starostlivosti v Bratislave - umeleckohistorický a architektonický výskum a Krajské stredisko štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody v Banskej Bystrici - finančné a materiálno-technické zabezpečenie. Prvá etapa komplexného výskumu v r. 1981-82 sa upriamila na kostol sv. Kríža, zvaný slovenský, a prilahlý priestor medzi ním a farským kostolom.

Obr. 1. Banská Bystrica - hrad. Severná časť

Z množstva odbornej literatúry o histórii Banskej Bystrice sa na skúmaný kostol vzťahuje pomerne málo titulov, a i tie sa obmedzujú zväčša iba na jeho uvedenie alebo stručnú charakteristiku. Za základné práce o meste samotnom i jednotlivých cirkevných stavbách možno považovať diela A. Ipolyiho /1875, 1878/. Mnohé pramenné materiály poznáme už iba z jeho citácií. Z ďalších základných štúdií o meste i hradnom areáli treba spomenúť práce E. Jurkovicha /1901-1906/, J. Ruppa /1870-1876, s. 650-656/ a V. Mencla /rkp./, ktorý v r. 1935 projektoval a usmerňoval stavebné úpravy cirkevných objektov v areáli hradu. Nepostrádateľným pramenným materiálom je schematizmus banskobystrickej diecézy /Schematizmus 1876,

s. 82-87/. Množstvo ďalších publikácií rôzneho zamerania a rozsahu viac-menej už iba prehodnocuje známe i menej známe skutočnosti zo staršej spisby /Fialová - Fiala 1966; Kovačovičová 1955, s. 67-74; Kovačovičová - Šášky 1955, s. 49-54; Piffl 1955, s. 47-66; Súpis 1967, s. 33-59 a ď./ V najnovšej publikácii o Banskej Bystrici M. Sura /1982, s. 28, 76, 113-114/ už poukázal na poznanú, ale doteraz nezverejnenú stavebnú zvláštnosť slovenského kostola v jeho stropnej časti. Samostatný výskum listinných materiálov so zameraním na hradný areál uskutočnil A. Avenarius /1975; 1977, s. 18-19/ v rámci prípravy komplexného výskumu.

Topografia mesta Banskej Bystrice nebola komplexne spracovaná. Autori spomínanej pomerne bohatej najmä umeleckohistorickej literatúry sa vývoja hradu, resp. hradného areálu dotýkajú iba okrajovo, zameriavajú sa predovšetkým na farský kostol a jeho chronologickú etapizáciu.

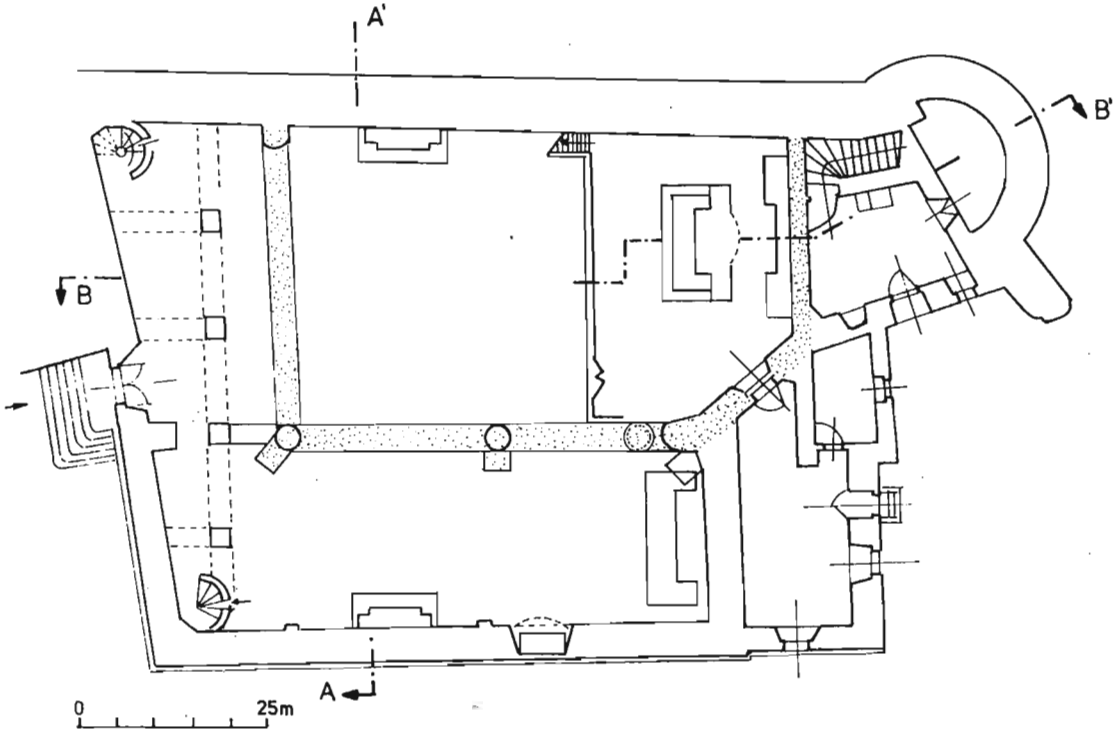
Nerovnaké názory o začiatkoch mesta, resp. jeho vzniku a polohe vyplývajú zrejme z nedostačujúcej archeologickej prebádanosti i nedostatočného množstva nálezov, ktoré by poukazovali na existenciu a spôsob osídlenia pred príchodom nemeckých hostí a udelením mestských privilégií r. 1255. Kritickým prehodením starších prameňov z iného zorného uhla, ako sa na ne v minulosti pozerali Ipolyi, Jurkovich a Mencl, a prípadnými novými nálezmi sa možno v budúcnosti priblížime k presnejšiemu hodnoteniu dejín Banskej Bystrice. Nie je vylúčené, že napr. pri hĺbkovom výskume farského kostola sa pozmení tvrdenie V. Mencla o existencii staršieho - románskeho jednolodového kostola pred jeho vznikom. V. Mencl pri hodnotení dispozície kostola totiž asi vychádzal z jeho nepresného zamerania /ak môžeme považovať posledné zameranie Stavoprojektu za správne/. Značné odchýlky v uhloch medzi fiktívnou stavbou, predpokladanou Menclom, a románskou vežou dnešného kostola naznačujú, že severné murivo kostola, považované za románske /bez akýchkoľvek slohotvorných prvkov/, nie je previazané s vežou. Sondážny výskum na jedinom prístupnom mieste poukazuje napriek rozdrobenosti materiálu v kritických miestach napojenia múru na túto skutočnosť. Presnejšie overenie bude možné až archeologickým výskumom v interiéri kostola počas stavebných úprav /t. č. živý objekt/. Za súčasnej situácie sa dá konštatovať iba skutočnosť, že jediným evidentne románskym prvkom kostola je plášť veže so zdvojenými románskymi oknami. Podvežie kostola možno datovať tvaroslovnými prvkami do r. 1300, do obdobia, z ktorého sa zachovali odpustky na kostol P. Márie.

Prvá zmienka o hrade ako o objekte pevnostného charakteru je z r. 1442 /Jurkovich 1901-1906, s. 1/. Toto časové ohraničenie má značný význam aj pri datovaní nami skúmaného objektu. Datovanie možno považovať za reálne, keďže správa 9/2-2 v Archíve MBB o dedičných právach vdovy po Bartošovi, kapitánovi Banskobystrického zámku, je už z r. 1459.

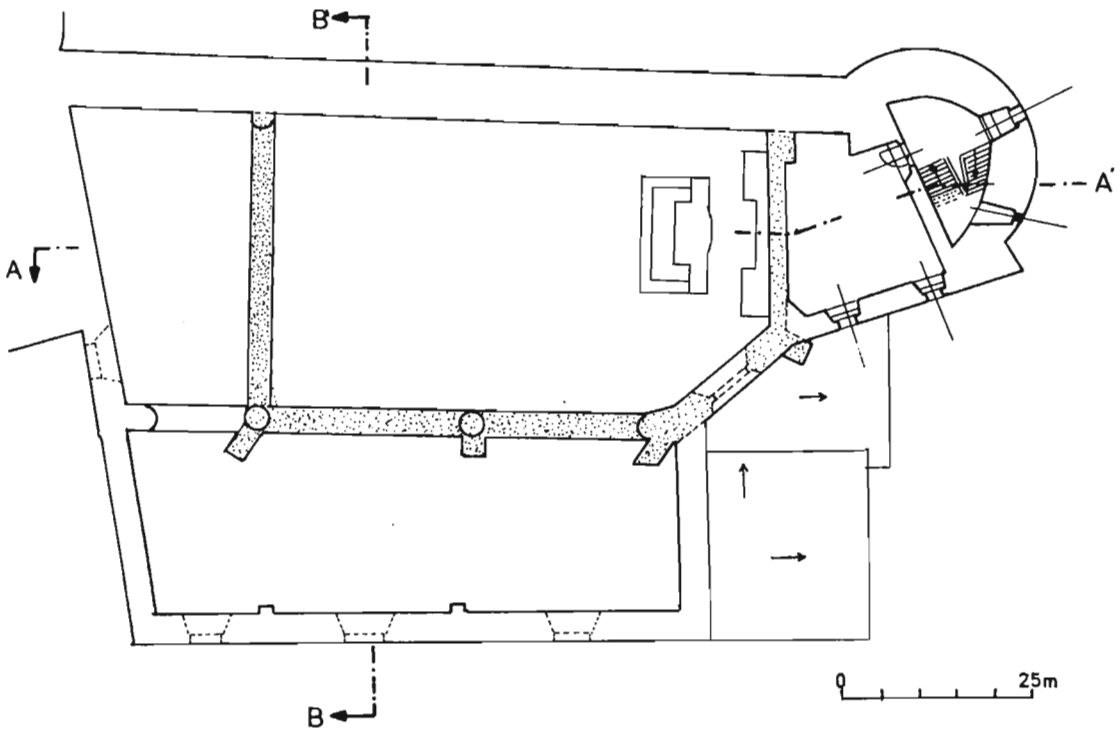
Rozhodujúcim pre vznik skúmaného súboru stavieb je koniec 15. stor. Toto obdobie, charakterizované veľkým tureckým nebezpečenstvom, ale aj obohatením sa meštianstva, umožnilo, ba priamo vynútilo značný stavebný rozmach obranných, no i cirkevných stavieb mesta.

Presnejšie určenie vzniku hradieb má priamy vplyv aj na datovanie najstarších stavebných etáp skúmaného objektu, do ktorého vnášajú značné nejasnosti niektoré skutočnosti, napr. datovanie neskorogotického portálu na západnej strane fasády do r. 1452.

Skúmaný kostol s pripojenou Pisárskou baštou je v dnešnej podobe výsledkom nie menej než siedmich stavebných historických etáp. Má typickú stredovekú orientáciu sakrálnych stavieb V-Z. Na východnej strane, priamo za pôvodným presbytériom, je situovaná Pisárska bašta, v dnešnej podobe orientovaná oknami, rovnako ako hlavný vstup, na južnú stranu.

Obr. 2. Banská Bystrica - hrad. Slovenský kostol, pôdorys prízemí

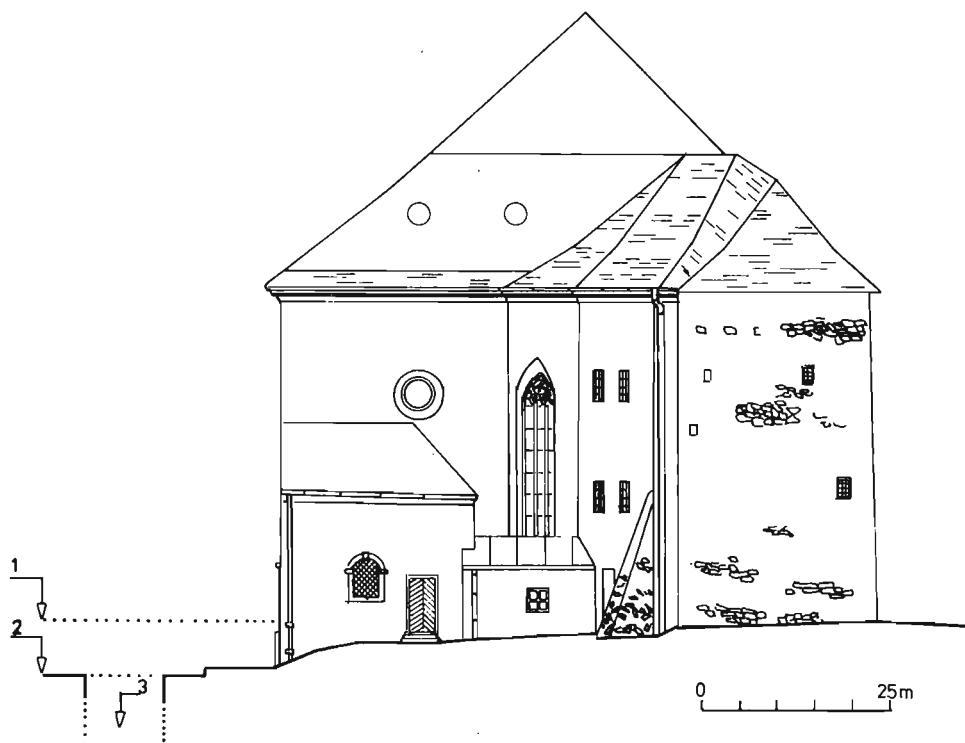

Obr. 3. Banská Bystrica - hrad. Slovenský kostol, pôdorys stropnej časti /II. poschodie/

Kostol má pôdorys nepravidelného kosodĺžnika, na východnej strane s prístavbou sakristiou a predĺženým presbytériom. Bol prístavaný k severným hradbám hradného opevnenia v svahu, čo malo veľký význam pri jeho vývoji. Pôdorysný tvar má však napriek značným nepravidelnostiam charakteristickú podobu sakrálnych stavieb s čiastočne polygonálnym uzáverom. Súvislosť severnej strany kostola s hradbovým múrom severného opevnenia hradu bola daná konštrukčnou jednoduchosťou priameho nadviazania oboch stavieb bez zbytočných nároží. Zo severnej exteriérovej strany sa objekt javí ako súčasť opevnenia. Hrubé lomové murivo sivého sfarbenia je členené iba tromi radmi pravidelných otvorov technického charakteru /zostatok po lešení počas stavby/. V dolnej časti je múr mierne odskočený do nepravidelného sokla s odlišným murivom. Podobné murivo, ktoré pôvodne azda tvorilo základovú časť, je aj na baštách a na časti opevnenia medzi Matejovým domom a Farskou baštou. Vo východnej časti severného exteriérového múru je značná nepravidelnosť. Soklový úskok, priebežný po celej fasáde, je tu nižší o 180 cm. Vo výške 50 cm nad týmto soklom sú pravidelne rozmiestnené pieskovcové kamene /40 x 40 cm/, ktoré tvoria dojem, ako by šlo o zámerne vylámané architektonické články. Interpretovať túto nepravidelnosť sa nepodarilo.

V hornej tretine severnej steny sú tri pravidelne rozmiestnené strieľne. Z interiérovej strany kostola je viditeľná iba východná strieľňa, rešpektovaná aj pri neskorších prestavbách. V podstreší sa dajú sledovať štyri zamurované strieľne vo forme cimburí. Znútra sa pod cimburím zachovala aj časť murovanej ochodze z pôvodného opevnenia. Cimburie však bolo už v prvej fáze výstavby kostola zrušené a zvyšný priestor prevzal jeho obrannú funkciu.

Západná vstupná fasáda, prístavaná k Matejovmu domu, je dnes členená iba tromi otvormi rôzneho charakteru. V dolnej časti je neskorogotický hlavný portál, datovaný do r. 1457. Toto datovanie považuje už aj staršia literatúra za mylné;

Obr. 4. Banská Bystrica - hrad. Slovenský kostol, zameranie objektu z východnej strany: 1 - historická niveleta terénu; 2 - dnešná niveleta terénu; 3 - poloha sektora I-B-1

je zapríčinené pravdepodobne zlým čítaním predchádzajúceho portálu pri obnove. Ak totiž vychádzame zo skutočnosti, že archívne materiály dokladajú vznik opevnenia v r. 1450-60 a prístavba tejto časti sa kladie až do 2. etapy vzniku kostola, je toto datovanie nereálne. Tesne nad týmto portálom je veľmi jednoduchý okenný otvor z barokovej úpravy fasády, ktorý podľa polohy a pôvodného výzoru slúžil zrejme ako dverný otvor spájajúci kaplnku s kráľovským Matejovým domom. Ešte v plánoch z 18. stor. je priestor pred vstupom do kostola naznačený ako priechod.

Južná strana fasády je dnes členená vertikálne trojicou barokových okien a horizontálne priebežnou kordónovou rímsou. Táto podoba fasády pochádza z poslednej úpravy v r. 1935. Pred

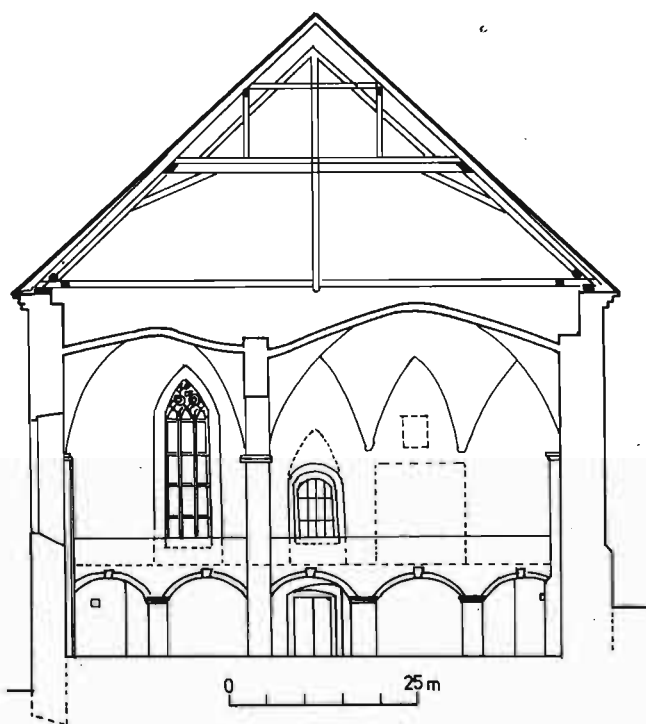
ňou bola fasáda zrejme nosná, na prechodnú dobu s hlavným portálom na tejto strane. Výskumom odkryté pôvodné okno v západnej časti južnej fasády v tesnej blízkosti nárožia osvetľovalo asi schodište na západnú stranu empory.

V povalovej časti kostola sa zachovali murivá temer zo všetkých stavebných etáp. Najmä z obvodového muriva z prvej stavebnej etapy zostala podstatná časť /okrem západnej partie, ktorá bola odstránená už v 2. etape/. Na západnom murive, ktoré tvorí sčasti pôvodná východná fasáda Matejovho domu, je čitateľná omietka tohto domu v dvoch vrstvách, s menším a neskorším väčším kvádrovaním. Jednotlivé dverné a okenné otvory Matejovho domu boli počas prístavby kaplnky zamurované, avšak sú dobre viditeľné.

Je to hlavne gotický portál prepojujúci Matejov dom s pôvodnou ochodzou opevnenia. Ďalšie viditeľné zamurované okná s čitateľnými ostienami, ako aj nárožné kamene dokresľujú pôvodnú podobu Matejovho domu.

Na východnej strane sa v murive z 1. etapy zachovala prahová časť z pôvodného portálu, ktorým bol objekt prepojený na ochodzu a do Pisárskej bašty. Na severnej strane po celej šírke opevnenia, ktoré dnes tvorí vnútornú strešnú stranu múru, je zachovaný úskok, slúžiaci pôvodne ako ochodza. Pod ním sú v pravidelných vzdialenostiach otvory po trámoch nesúcich ochodzu. Nad ochodzou bolo pôvodne cimburie so striedavým užším a širším polom, v širšom poli vždy so strieľňou.

Kostol sv. Kríža vznikol zložitým postupným vývojom, a to prirastaním v juhozápadnom smere - na západnej strane po Matejov dom a na južnej do blízkosti farského kostola. Presnejšie vymedzenie začiatku najstaršej etapy udáva hradné opevnenie, datované zhruba do polovice 15. stor. Pôvodná jednoloďová kaplnka, pristavaná k severnému obvodovému opevneniu hradu, mala podobu obdĺžnika so

Obr. 5. Banská Bystrica - hrad. Slovenský kostol, rez v smere S-J

skosenou hranou na juhovýchodnej strane, tvoriacej jednostranne polygonálny uzáver kostola.

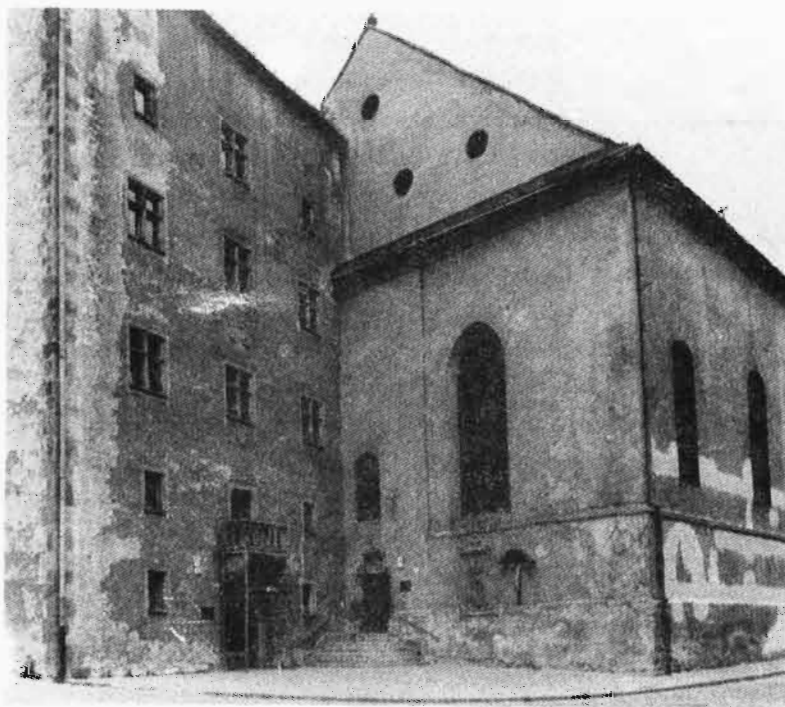
Teoretické úvahy, že kaplnka vznikla súčasne s opevnením, nie sú opodstatnené. Tvrdenie V. Mencla /rkp./, že murivo kaplnky je previazané s hradbovým múrom, bolo pri našom výskume vyvrátené šiestimi sondami. Domnienku V. Mencla

a už zrejme aj A. Ipolyiho vyvolal úsek zvislého muriva v povalovej časti z pôvodného západného priechelia kaplnky, ktorý sa tu skutočne javil ako starší múr previazaný s opevnením. Až po prehĺbení škáry a predĺžení v zvislom smere sa dala s určitosťou pozorovať následnosť.

Pôvodná kaplnka bola široká 12 m a dlhá 19,5 m. Pôdorys je v celom rozsahu čitateľný v povalovej časti. Na južnej strane až do výšky dodnes zachovaného muriva sa dajú sledovať štyri oporné piliere, a to tri šikmé na jednotlivých nárožiach a jeden kolmý v strede južného múru. Systém týchto oporných pilierov naznačuje, že pôvodný jednolodový priestor kaplnky bol zaklenutý. O podobe tejto klenby sa dnes už nedá hovoriť, možno však usúdiť, že jej výška bola zhodná s terajšou klenbou. Horná časť kaplnky tvorila súčasť hradbového opevnenia, no priestor nad kaplnkou bol oproti dnešnému objektu podstatne vyšší; dá sa predpokladať, že bol v celom rozsahu uzatvorený a vchádzalo sa zo západnej strany portálmi s kamennou šambránou a drevenou výplňou, z ktorých sa zachovalo torzo na východnej strane.

Obr. 6. Banská Bystrica - hrad. Slovenský a farský kostol, pohľad zo SV

Obr. 7. Banská Bystrica - hrad. Slovenský kostol a Matejov dom, pohľad z JZ

Umiestnenie pôvodného vstupného portálu do kaplnky je sporné, keďže obvodové murivá mimo povalovej časti boli na západnej a neskôr i na južnej strane postupne vybúrané. Je však pravdepodobné, že kamenný portál zo sakristie do presbytéria severnej lode, sekundárne použitý, patrila už k 1. etape a slúžil

Obr. 8. Banská Bystrica - hrad. Slovenský kostol, južná strana

ako vstupný portál. Tento predpoklad umocňuje skutočnosť, že opracovanou stranou bol pôvodne osadený z exteriéru. Priestor bol osvetlený pravdepodobne dvoma až troma vysokými oknami z južnej a juhovýchodnej strany typom okna zachovaného na juhozápadnej strane. Na východe sa zistilo vo výške dnešného druhého poschodia Pisárskej bašty menšie okienko, ktorého veľkosť a tvar sa dajú vysvetliť iba blízkosťou bašty. Tvar a umiestnenie okna na západnej strane sú neznáme.

V 2. stavebnej etape bola kaplnka na západnej strane predĺžená až k vtedajšiemu kráľovskému obydlu - Matejovmu domu, s ktorým bola najpravdepodobnejšie aj prepojená cez emporu. Vstup z Matejovho domu na emporu bol z poschodia, z miesta, kde je dnes improvizovaný balkónik,

predstavaný pred pôvodný gotický portál. Zábradlie balkónika je pravdepodobne z konca 19. stor. a bolo realizované súčasne so zábradlím loggie na severnej strane Matejovho domu smerom do Baníckej bašty. Gotický portál na I. poschodí Matejovho domu bol pri barokovej úprave zmenený na okno.

Mierne posunutie výšok v úrovni otvorov smerom ku kostolu je zapríčinené tým, že výška dlažby interiéru bola daná stavbou z 1. etapy. Znížením úrovne dlažby by sa zrejme bola narušila statika stavby. Obvodové murivo tejto stavebnej etapy sleduje po celom obvode predchádzajúcu etapu. Iba na západnej strane bol vybúraný múr v celej šírke a upravený tak, že nové murivo na južnej strane šírkou a líniou iba predlžuje starší múr, kým západný úsek múru sa prispôbuje Matejovmu domu. Tým vznikol značne nepravidelný pôdorys lichobežníkového tvaru. Novovzniknutý priestor kaplnky bol zjednotený v interiéri novou klenbou. V povalovej časti kostola, kde je dobre čitateľná konštrukcia klenby, nevidieť stopy po napojení k staršej klenbe. Je teda pravdepodobné, že staršia klenba, asďa porušená pri stavebných úpravách, bola nahradená novou. Lunety na západnej strane zaiste rešpektovali jednotlivé otvory na pôvodnej fasáde susedného domu /napriek ich zamurovaniu/ a sú zrejme statickým prvkom.

K tretej vývojovej etape patrí dolná časť južnej prístavby s nadväzujúcou nadstavbou južnej lode do jednej výšky. Obvodové kamenné murivo je viditeľné po

celom obvođe v povalovej časti stavby. Kým obvodové murivo, zachované v torze, malo väčšiu výšku, na murive južnej lođe je zrejmé, že bolo v tejto výške ukončené. Na východnej a západnej strane sú evidentné škáry po prístavbe. Južná loď nebola v prvej fáze prepojená s pôvodnou kaplnkou, bola k nej iba pristavaná. Zdá sa však, že okno na západnej strane tejto prístavby a azda aj pôvodné gotické okno v južnej partii bolo použité z južnej fasády staršieho objektu, pretože gotické okno na západnej fasáde, dodnes zachované, je tvarom a spôsobom spracovania zhodné s oknom v juhozápadnej časti presbytéria pôvodnej kaplnky.

Počas ďalšej stavebnej etapy boli tieto dva priestory prepojené vybúraním stredného múru v interiérovej časti a jeho nahradením nosnými stĺpmi. Vybíhajúce murivo na východnej a západnej strane bolo upravené do pilierov s polkruhovým pôdorysom a v strede boli vstavané ďalšie dva piliere. Rebrá zo severnej a južnej časti takto vzniknutého priestoru boli vysekané a ponechané sú iba valené klenby.

Po konfrontácii výsledkov komplexného výskumu s písomnými prameňmi rekonštruujeme stavebný vývoj kostola takto:

1. etapa. Severný múr objektu vznikol ako múr severného opevnenia hradu, ktorý podľa doterajších poznatkov a písomných správ možno datovať najskôr do r. 1442.

2. etapa. Najstaršie jadro kostola, pôvodná kaplnka, pristavaná k hradbovému múru, ktorá v hornej časti tvorila súčasť obranného systému hradu. Kaplnka mala už vysoké gotické okná na južnej a východnej strane, operáky na nárožiach a pravdepodobne jednoduchú sieťovú rebrovú klenbu v dvoch klenbových poliach. Za staviteľa je označovaný majster Hanuš. Okolo vzniku tejto kaplnky boli v starších prameňoch značné nezrovnalosti. Po realizovanom výskume možno však jednoznačne potvrdiť, že kaplnka z tejto stavebnej etapy vznikla jednorazovo prístavbou k opevneniu hradu, ktoré tým de facto vymedzuje dolnú hranicu vzniku tejto časti objektu.

3. etapa. Prístavba v západnom smere a prestavba kaplnky na kaplnku s emporou na západnej strane nad predsieňou. Dôvodom na toto rozšírenie mohla byť nutnosť priblížiť kaplnku k vtedajšiemu kráľovskému obydlIU - Matejovmu domu, s ktorým bola zrejme prepojená; v tom čase bol obývaný a slúžil počas pobytu kráľa svojmu účelu /neskôr sa už spomína ako pokladnica mesta/. Datovanie do r. 1492 vychádza z odpustkovej listiny vzťahujúcej sa na túto stavbu.

4. etapa. Rozšírenie prízemí objektu južným smerom. Pri datovaní tejto časti do r. 1496 vychádzajú iní autori z odpustkovej listiny udelenej Matejovi Rehanovi. Presnejšie datovanie sa nepodarilo ani komplexným výskumom, pretože v tejto časti sa nezachovali žiadne datovateľné prvky. Prístavbu treba rozhodne datovať pred r. 1561, v ktorom už bol objekt nadstavaný staviteľmi Šimkom a J. Hedvábnym do dnešnej výšky, nebol však spojený so severným priestorom.

5. etapa. Archívny materiál dokladá, že v r. 1655-66 majster E. Weichselbaumer prebúral murivo medzi severnou a južnou kaplnkou a nahradil ho dvoma stĺpmi. Spevnil zároveň aj južné murivo, najmä v spodnej časti. Z klenieb na severnej a južnej strane vysekal rebrá, pričom mu zrejme spadla časť klenby nad oltárom, pretože tu sa stopy po pôvodných rebrách nezachovali. Po tejto prestavbe sa v písomných prameňoch už spomína kostol, a nie kaplnka. V tejto etape bol upravený aj interiéer kostola tak, že oltár sa dostal na severnú stranu a dookola boli drevené emporý. Spomenuté zmeny vyplývali zo skutočnosti,

že kostol patril na prechodné obdobie evanjelikom. Lutherovo učenie sa na území Banskej Bystrice šírilo už od prvej polovice 16. stor. Z r. 1524 je prvá zmienka o vyšetrení šíriteľov tohto učenia kráľovskými komisármi /Archív MBB, 137/15/. Z r. 1612 je známa sťažnosť evanjelického farára na nedostatok priestoru v slovenskom kostole /Archív MBB, f. 60 N 9/. V r. 1621 urobil menšiu úpravu krovu a základov Jacob di Pauli. Sťažnosti na nedostatok priestorov i nutnosť stavebnej údržby zrejme vyvolali rozsiahle úpravy v r. 1655-66, pri ktorých vznikol kostol s nepravidelnou dispozíciou v podobe známej doteraz.

6. etapa. Po r. 1676, keď prevzali kostol jezuiti, bola venovaná pozornosť prevažne úprave interiéru. Zásahy do architektúry sú minimálne a týkajú sa najmä južnej lode, na ktorej boli pôvodné okná a portál barokizované. Interiér bol doplnený o nový murovaný chór. Novoupravená sakristia mala mať po r. 1769 široký barokový portál a zaklenutie. Požiare v r. 1744 a 1764 poškodili hlavne zariadenie kostola. Po r. 1784 sú známe mnohé drobné doplnky a úpravy.

7. etapa. Posledné Ipolyiovské úpravy v r. 1884 mali charakter hlavne reštaurátorských prác. Stavebné a statické zásahy a zabezpečenie v r. 1935 sa týkali hlavne povrchových úprav interiéru a fasád.

Osobitý problém predstavuje existencia a lokalizácia karnera sv. Michala, ktorý sa prvý raz spomína v odpustkovej listine v r. 1406 /Archív MBB, 914/124/. V r. 1496 bola vydaná odpustková listina pre "capella" sv. Michala /Archív MBB, 448/7-S/ a v r. 1503 odpustky na kaplnku sv. Michala na cintoríne farského kostola /Archív MBB, 448/9-S, 448/14-S/.

Podľa kanonickej vizitácie z r. 1829 /Belanszky 1829, s. 35/ stál karner neďaleko bočného vchodu do slovenského kostola ešte do r. 1826, v ktorom ho údajne zbúrali v záujme ľahšieho prístupu ku kostolu.

Ak vychádzame zo skutočnosti, že zachované pápežské buly sú kompletne, musíme sa pozastavovať nad skutočnosťou, že odpustky na kaplnku sv. Michala sú udeľované pomerne často, rovnako ako aj odpustky na farský kostol /r. 1300, 1323, 1332, 1396, 1463, 1499, 1500 atď./. Postrádame však odpustkové listiny na kostol sv. Kríža. V staršej literatúre sa často stotožňuje udelenie odpustkovej listiny v r. 1492 banskobystrickému mešťanovi B. Kőniksbegerovi na novopostavený kostol na cintoríne s kostolom sv. Kríža, ktorého steny dal vyzdobiť maľbami s motívom sedem radostí Panny Márie /Archív MBB, 448/11-S/. Nie je bez zaujímavosti, že práve do tohto obdobia sa kladie aj vznik jednej z pristavených kaplniek na severnej strane farského kostola /jej základy sa odkryli a identifikovali výskumom/, ktorej steny boli rovnako pokryté maľbou s týmto motívom. Je teda viac než pravdepodobné, že spomínaná odpustková listina sa vzťahovala na túto bočnú kaplnku.

Pre predpoklad, že na severnej strane farského kostola stála na cintoríne samostatne kaplnka sv. Michala, niekde vedľa kostola sv. Kríža, svedčí najmä záznam F. Belanszkého. Akousi podporou tohto tvrdenia je perokresba Jána Willenberga, nachádzajúca sa v bývalej knižnici strahovskej premonštrátskej kanónie v Prahe, ktorú A. Piffel /1955, s. 65/ datoval do r. 1590-96. Zachované torzo originálu nemusí byť však presné. Napriek tomu môžeme dôverovať kresbám niektorých typických prvkov na rekonštrukcii, akými je aj zhluk stavieb na severnej strane farského kostola. Podľa tejto kresby, na ktorej je i radnica označená ako veža, sa vedľa tretej bašty opevnenia na južnej strane vyskytujú ešte dve stavby. Prvá z nich je kruhová s tromi menšími otvormi v dvoch úrovniach, druhá

typicky sakrálného charakteru s trojicou vysokých gotických okien a s loďou v západnom smere. Je to jediný dokument, ktorý poukazuje ešte na jednu stavbu na cintoríne popri kostole sv. Kríža a podporuje Belanszkého záznam o existencii samostatne stojacej pohrebnej kaplnky.

Pozornosť si zasluhuje aj označenie Baníckej bašty v pláne z r. 1780 /Archív MBB, 1060/ ako Veľká bašta alebo Michalova veža/!/. Autor plánu venoval mimoriadnu pozornosť aj zakresleniu jednotlivých krýpt a napodiv aj cintorína, ktorý obklopoval nielen severnú, ale aj južnú a čiastočne západnú i východnú stranu kostola. Napriek tejto detailnosti nie je zaznačená pohrebná kaplnka na cintoríne, hoci F. Belanszky tvrdí, že ešte v tom čase musela stáť. Pozoruhodná je skutočnosť v pláne navrhovanej novostavby sakristie k slovenskému kostolu z r. 1769 /Archív MBB, fasc. C/, kde v pôvodnom návrhu Petra Grossmana je farebne odlíšené staršie, už stojace murivo od navrhovaného muriva. Interessantné je, že za staršie murivo označuje aj časť múru na juhovýchodnej strane slovenského kostola. Výskum priebežnou sondou po celej šírke južnej fasády kostola a sakristie, ako aj sondami v interiéri kaplnky zistil, že južná loď vznikla súčasne po celom obvode. Evidentná škára medzi sakristiou a južnou loďou, ako aj rímsa sokla a kordónová rímsa prebiehali v rovnakej výške a totožnom tvare po celej južnej a východnej fasáde. Aj murivo zvláštnej konštrukcie v tvare hrazdenej stavby zo sekundárne použitých kameňov nad rímsou malo rovnaký charakter po celom obvode. Táto skutočnosť vylučuje existenciu torza staršieho muriva pri bočnom vchode cez sakristiu, ktoré by azda mohlo zodpovedať murivu zo záznamu F. Belanszkého. Zostala by teda možnosť pozerieť sa na vývoj kostola ako na prestavbu a rozširovanie pôvodnej kaplnky sv. Michala. Komplexné výskumy však vylúčili existenciu tejto kaplnky na mieste stavby dnes považovanej za najstaršiu.

Pre existenciu kaplnky sv. Michala na mieste terajšej južnej lode slovenského kostola je takisto iba málo argumentov. Jedným z nich je skutočnosť, že až do r. 1654-56, keď bol priestor severnej a južnej lode prepojený, bola južná loď samostatnou prízemnou stavbou, na severnej strane oddelenou od pôvodnej kaplnky plným múrom. Sondážny výskum však nepreukázal etapovitosť muriva.

Ani výskum príľahlého priestoru okolo slovenského kostola nepriniesol v tomto smere uspokojivé výsledky. Sondou I-B-1, dlhou 31 m a širokou 2 m, sa presekol priestor medzi slovenským a farským kostolom, teda miesto, kde sa s najväčšou pravdepodobnosťou mohli zachytiť základy hľadaného karnera. Postupne sa na skúmanej ploche odkrylo 92 hrobov, resp. ich častí. Sprievodný hrobový inventár bol mimoriadne chudobný a z datovacieho hľadiska s malou vypovedacou hodnotou. Určitú obmedzenú datovaciu schopnosť mali iba nálezy z troch hrobových celkov, ku ktorým nachádzame analógie v etnografickom materiáli i v archeologickom inventári z najmladších horizontov. Tieto nálezy - amulet s vyobrazením svätca, čepiec a medený gombík s očkom - možno datovať rámcovo na prelom 17.-18. stor., prípadne až do prvej polovice 18. stor. Orientácia hrobov bola rôznorodá, nepostrehla sa žiadna zákonitosť, resp. ustálená lokálna zvyklosť. Viacerí jedinci boli v drevených rakvách zdobených okrúhlymi medenými klinčekmi. Ani uloženie mŕtvych sa nevymykalo z obvyklého rámca pochovávaní na mladších cintorínoch; ležali vo vystretej polohe s rukami buď voľne pozdĺž tela, alebo prekríženými na prsiach, prípadne v bedrovej časti.

V západnej časti skúmanej plochy sa narazilo pod úroveň asfaltovej dlažby na vrstvu deštrukcie /tehla, malta, tehlová drvina/ v šírke 75 cm, ktorá v pôdoryse vykazovala pravidelné zakrivenie. Táto skutočnosť dala podnet k domnienke,

že by mohlo ísť o negatív základov hľadaného karnera sv. Michala. Predpoklad sa nepotvrdil; išlo o mladší zemný zásah, zasýpaný stavebnou sutinou, ktorý v tejto časti narušil viac hrobových celkov. Ich superpozícia jasne naznačovala

i ich časovú následnosť.

Obr. 9. Banská Bystrica - hrad. Západná časť sektora I-B-1 s časťou odkrytého pohrebiska a negatívom sekundárneho zemného zásahu

Na prvý pohľad bola zarážajúca veľmi malá hĺbka hrobových jám: do 30 cm jeden hrob, do 40-90 cm 98 % hrobov a nad 90 cm dva hroby. Iba jediná hrobová jama mala hĺbku 160 cm. Je vylúčené, aby za normálnych okolností boli mŕtvi ukladaní do takýchto minimálnych hĺbok, najmä v mestskom prostredí. Táto anomália je vysvetliteľná iba jediným spôsobom - niveau terénu muselo byť pôvodne vyššie. Pre tento predpoklad je viac indícií, vyplývajúcich z rekonštruovateľnej pôvodnej terénnej konfigurácie i z detailov stojacich starších i mladších architektonických konštrukcií. Konfigurácia terénu v celom hradnom areáli má klesajúcu tendenciu v sme-

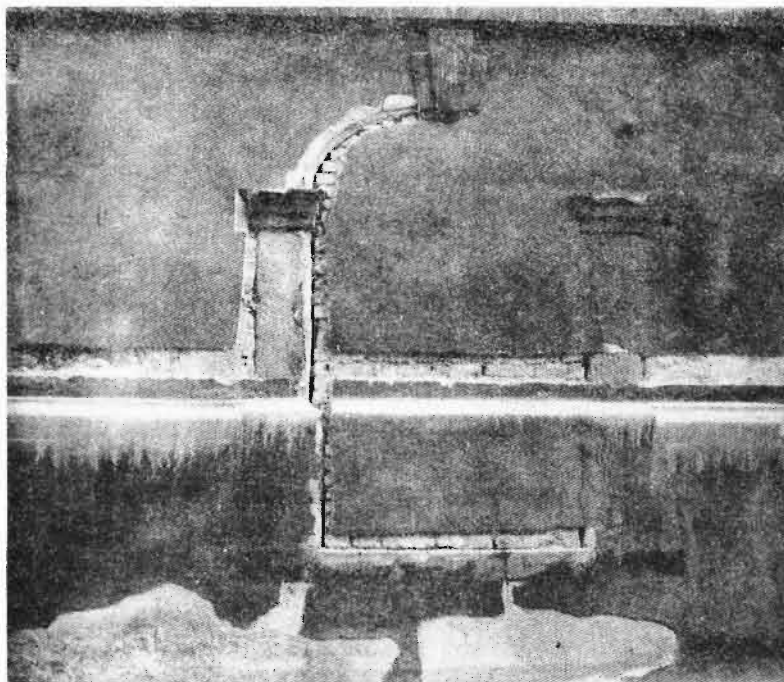
re S-J a v menšej miere i V-Z. V tangovanom priestore činí na východnej strane výškový rozdiel medzi niveletou cintorína a chodníka pri slovenskom kostole 177-180 cm. Na západnej strane v tých istých polohách je rozdiel ešte markantnejší - 300 cm. /Výškové údaje podľa zamerania Stavoprojektu z r. 1969./ V smere V-Z v dĺžke slovenského kostola je výškový rozdiel 42 cm.

Pôvodné terénne prevýšenie medzi farským kostolom a začiatkom dnešného cintorína /pri múroch hradného opevnenia/, t. j. v dĺžke zhruba 30 m, je priemerne okolo 200-240 cm. V prepočte na 10 m to predstavuje asi 80 cm. Takéto prevýšenie nemuselo pri zakladaní cintorína vyvolať radikálnu terénnu úpravu a pri situovaní hrobov nemohlo spôsobiť väčšie ťažkosti.

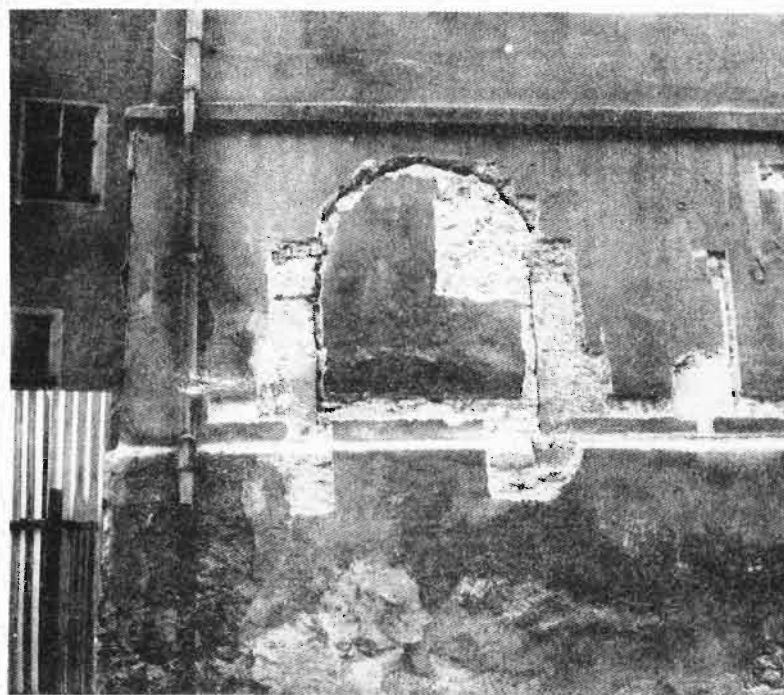
Primárna úprava terénu - určité vyrovnanie, resp. zrezanie - sa mohla uskutočniť až po vybudovaní severného hradného opevnenia s baštami pravdepodobne pre bezpečnostné dôvody. Vtedy zrejme došlo i k likvidácii časti cintorína. Približnú niveletu tejto terénnej úpravy do značnej miery naznačuje niveleta dlažby slovenského kostola. Tento predpoklad podporujú i nivelety prahov portálov na slovenskom kostole, na severnej strane farského kostola a v neposlednom rade i najmladšieho /dnes zamurovaného/ portálu na južnej strane slovenského kostola.

Ak niveletu dlažby slovenského kostola prenesieme do exteriéru na južnú stranu, t. j. +124, resp. +82 cm, a pripočítame hĺbku odkrytých hrobov 40-90 cm, dostaneme vyhovujúce parametre hrobových jám. Táto skutočnosť osvetľuje aj

hišt starších hrobových celkov. Rovnaká niveleta terénu, ako aj tradovaný zvyk hĺbenia hrobových jám zapríčinili postupnú likvidáciu starších hrobov mladšími.

Obr. 10. Banská Bystrica - hrad. Slovenský kostol, zamurovaný portál z južnej strany

Obr. 11. Banská Bystrica - hrad. Slovenský kostol, západná časť južnej fasády s objaveným oknom

Známa skutočnosť vykázaná cintorína za hradby v období tureckého ohrozenia bola podmienená nielen hygienickými dôvodmi, ale predovšetkým bezpečnostnými hľadiskami mestskej akropoly. Je nepochybné, že tieto zákazy sa v časoch ohrozenia striktne dodržiavali. Situácia sa však zásadne mohla zmeniť po pominutí tureckého nebezpečenstva. Vedomie zaniknutia bezprostredného ohrozenia viedlo zrejme k postupnému návratu pochovávania intra muros akropoly. Potvrdzujú to i objavené hrobové celky. Najmladšie, datovateľné do polovice 18. stor., jasne dosvedčujú existenciu cintorína ešte v tomto období. Pravdepodobne jeho definitívny zánik súvisí až s Jozefovskými nariadeniami.

Radikálna terénna úprava nielen v tangovanom priestore, ale i v celom hradnom areáli, prebehla so známymi úpravami v druhej polovici 19. stor. Terénne prevýšenie sa odstránilo. Súčasne muselo dôjsť i k likvidácii základov karneru sv. Michala /či už stál na južnej alebo západnej strane slovenského kostola/, ktorého nadzemná časť bola odstránená ešte skôr, ako to dokladá záznam F. Belanszského. Nie je vylúčené, že kar-

ner stál na západnej strane kostola a v období Belanszkého vizitácie, keď barokový portál na južnej strane slúžil ako hlavný vstup, západný portál považovali za bočný vchod. Faktom je, že pri rozsiahlych úpravách, keď sa terén v tangovanom priestore znížil minimálne o 100 cm, boli odstránené i základy kaplnky sv. Michala.

Obr. 12. Banská Bystrica - hrad. Slovenský kostol, interiér s krstiteľnicou z r. 1652

L i t e r a t ú r a

ARCHÍV MBB: Archív mesta Banská Bystrica.

AVENARIUS, A. 1975: Banská Bystrica - Hrad. Historický výskum. Rukopis, archív Štátneho ústavu pamiatkovej starostlivosti v Bratislave.

AVENARIUS, A. 1977: Banskobystrický mestský hrad vo vzťahu k mestu. Pamiat. Prír., č. 6, s. 18-19.

BELANSZKY, F. 1829: Kanonická vizitácia. Excerptá, archív Štátneho ústavu pamiatkovej starostlivosti v Bratislave.

FIALOVÁ, H. - FIALA, A. 1966: Hradý na Slovensku. Bratislava.

IPOLYI, A. 1875: Geschichte der Stadt Neusohl. Wien.

IPOLYI, A. 1878: A beszterczébányai egyházi műemlékek története és helyreálítása. Budapest.

- JURKOVICH, E. 1901-1906: Beszterczebánya múltjából. Tárczagyűjtemény 1-2. Beszterczebánya.
- KOVAČOVIČOVÁ, B. 1955: Stavebné pamiatky mesta Banskej Bystrice. In: Zborník prác k 700. výročiu založenia mesta. Martin, s. 67-74.
- KOVAČOVIČOVÁ, B. - ŠÁSKY, L. 1955: Banská Bystrica. Pamiat. Múz., č. 5, s. 49-54.
- MENCL rkp.: Rukopisy V. Mencla, archív Štátneho ústavu pamiatkovej starostlivosti v Bratislave.
- PIFFL, A. 1955: Dve kapitoly z banskobystrickej renesancie. In: Zborník k 700. výročiu založenia mesta. Martin, s. 47-66.
- RUPP, J. 1870-1876: Magyarország helyrajzi története. 1. Budapest.
- SCHEMATIZMUS 1876: Schematismus historiae diocesis Neosolensis. Banská Bystrica.
- SÚPIS 1967: Súpis pamiatok na Slovensku. 1. Bratislava.
- SURA, M. 1982: Banská Bystrica. Bratislava.

KOMPLEXE UNTERSUCHUNG DER SLOWAKISCHEN KIRCHE IN BANSKÁ BYSTRICA. Die komplexe archäologische Untersuchung des Areals der Stadtburg von Banská Bystrica wurde durch die geplante Bauzurichtung des Areals hervorgerufen. Die erste Grabungsetappe richtete sich in den J. 1981-1982 auf die Kirche des hl. Kreuzes, genannt Slowakische Kirche, und auf die anliegenden Räume im Nordteil der Befestigungsanlage /Abb. 1-13/. Nach einer Konfrontation der Grabungsergebnisse mit den schriftlichen Quellen konstatierten die Autoren die folgende bauliche Entwicklung der Kirche:

1. Etappe. Nördliche Kirchenmauer, die als die Mauer des nördlichen Befestigungsabschnittes der Burg entstand und ehestens in das J. 1442 datiert werden kann.

2. Etappe. Der älteste Kern der Kirche, die ursprüngliche Kapelle, die an die Burgmauer angebaut war, welche mit ihrem oberen Teil den Bestandteil des Befestigungssystems bildete. Die Kapelle hatte schon hohe gotische Fenster auf der Süd- und Ostseite, Strebepfeiler an den einzelnen Ecken und wahrscheinlich ein einfaches Netzrippengewölbe in zwei Gewölbefeldern. Als Erbauer wird der Meister Hanuš bezeichnet.

Die 3. Etappe ist durch einen Anbau in der westlichen Richtung und durch den Umbau der Kapelle zu der mit Empore auf der Westseite über dem Vorraum vertreten. Der Grund dazu war wohl das Bedürfnis, zum königlichen Wohnsitz - dem Haus des Matthias - näher zu kommen. Das Jahr 1492 knüpft sich an den Ablassbrief.

4. Etappe. Erweiterung des Erdgeschosses in südlicher Richtung vor dem J. 1561, weil die Baumeister Šimko und Hedvábný in dieser Zeit den Anbau bis in die heutige Höhe erhöht hatten. Der Anbau war jedoch mit dem nördlichen Raum nicht verbunden.

Die 5. Etappe ist durch das Archivmaterial bis zu den J. 1655-66 belegt, als der Baumeister E. Weichselmann die Mauer zwischen der nördlichen und südlichen Kapelle durchbrach und sie mit zwei Pfeilern ersetzte. Gleichzeitig festigte er auch den unteren Teil der südlichen Mauer. Nach diesem Umbau wird in den schriftlichen Quellen nicht mehr eine Kapelle, sondern eine Kirche erwähnt. Gleichzeitig kam es auch zum Umbau und Veränderung des Innenraumes.

6. Etappe. Nach dem J. 1676 richtete sich die Aufmerksamkeit auf die Neugestaltung des Interieurs. Die Eingriffe in die Architektur sind geringfügig und betreffen nur das Südschiff, wo die ursprünglichen Fenster und das Portal barokisiert wurden.

7. Etappe. Im J. 1884 nahm die Bauzurichtung den Charakter von Restaurationsarbeiten an. Im J. 1935 betrafen bauliche und statische Eingriffe vor allem die Oberflächenzurichtungen.

Ein eigenartiges Problem stellt die Existenz und die Lokalisierung des Karners des hl. Michaels, der zum erstenmal im Ablaßbrief aus dem J. 1406 erwähnt wird, dar. Laut kanonischer Visitation aus dem J. 1892 existierte das Objekt noch im J. 1826 und es wurde niedergerissen, um den Zugang zur Kirche zu erleichtern. Der Grund liegt in einer radikalen Terrainherrichtung, die in der zweiten Hälfte des 19. Jh. im Areal durchgeführt wurde, und bei dem es im oben erwähnten Areal zur Senkung des Terrains mindestens um 100 cm und wahrscheinlich auch zur Vernichtung der Fundamente des Karners gekommen war.

КОМПЛЕКСНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ СЛОВЕНСКОГО КОСТЕЛА В Г. БАНСКА-БЫСТРИЦА. Комплексное исследование ареала городского замка в г. Банска-Быстрица было вызвано планируемыми строительными работами в этом ареале. Первый этап исследования в 1981-82 гг. сосредоточился на костел св. Кржижа, называемый Словенски костел, и смежную площадь в северной части укрепленного комплекса /рис. 1-13/. После конфронтации результатов исследования с письменными источниками авторы пришли к следующему строительному развитию костела:

1-й этап. Северная стена костела, построенная в качестве стены северного укрепления замка, которую можно датировать вероятнее всего 1442 г.

2-й этап. Это древнейшее ядро костела, первоначальная капелла, пристроенная к укрепительной стене, которая в верхней части была составной частью оборонительной системы. На южной и восточной сторонах были уже у капеллы высокие готические окна. На отдельных углах были у нее подпорки и она имела простой сетчатый ребристый свод в двух сводчатых полях. Строителем считается мастер Гануш.

3-й этап составляют пристройка в западном направлении и перестройка капеллы в капеллу с амфорой на западной стороне, над передней. Причиной была по-видимому нужда приблизиться к королевскому жилищу - Матееву дому. 1492 г. относится к грамоте индульгенций.

4-й этап. Расширение приземной части объекта в южном направлении, которое произошло еще до 1561 г., поскольку в это время пристройку повышают строители Шимко и Гедвабни до современной высоты. Но она не была соединена с северным простором.

5-й этап засвидетельствован архивным материалом до 1655-66 гг., когда мастер Е. Вейхсельбаумер проломил стену между северной и южной капеллами и поставил здесь два столба. Одновременно он упрочил нижнюю часть южной стены. После этой перестройки в письменных источниках уже говорится о костеле а не о капелле. В это время также произошли перестройка и перемена интерьера.

6-й этап. После 1676 г. внимание преимущественно уделялось оформлению интерьера. Вмешательства в архитектуру минимальны и касаются прежде всего южного нефа, первоначальные окна и портал которого были перестроены в стиле барокко.

7-й этап. Изменения в 1884 г. носили прежде всего восстановительный характер. Строительные вмешательства и вмешательства в статику в 1935 г. касались прежде всего внешнего оформления.

Самостоятельный вопрос представляет существование и место карнера св. Михала, который впервые упоминается в грамоте индульгенций 1406 г. По канонической инспекции 1829 г. объект стоял еще в 1826 г. и его снесли, чтобы облегчить подход к костелу. Исследованию не удалось более точно определить его место. Причиной является радикальная перемена ареала во второй половине XIX в., когда на этой местности произошло снижение грунта минимально на 100 см и, по-видимому, осуществилась также ликвидация фундаментов карнера.

PRIESKUM POVODIA ŠTIAVNICE V SEBECHLEBSKEJ PAHORKATINE

Peter Šalkovský - Jozef Császta

V apríli 1982 uskutočnili pracovníci Archeologického ústavu SAV v Nitre /P. Šalkovský, E. Wiedermann, J. Császta, J. Szórad/ štvordňový prieskum povodia Štiavnice v Sebechlebskej pahorkatine.

Prieskum v katastroch obcí Drážovce, Báčovce, Šipice, Hontianske Tesáre, Dvorníky, Terany, Dudince, Hontianske Moravce a Súdovce /všetko okr. Zvolen/, zohľadňujúci prírodné danosti tejto podhorskej oblasti, sa upriamil najmä na sledovanie pravobrežnej časti údolia a terás potoka Štiavnice a jeho prítokov - Báčovského, Lišovského, Veperského potoka a Trsteníka /obr. 1/. V ľavobreží

Štiavnice pod svahmi Krupinskej planiny a nad nimi sa uskutočnila iba obhliadka niekoľkých vybraných polôh.

Prieskumom sa objavilo na desiatich polohách deväť nových archeologických lokalít a existencia ďalších troch, už známych, bola s pozitívnymi či negatívnymi výsledkami preverená.

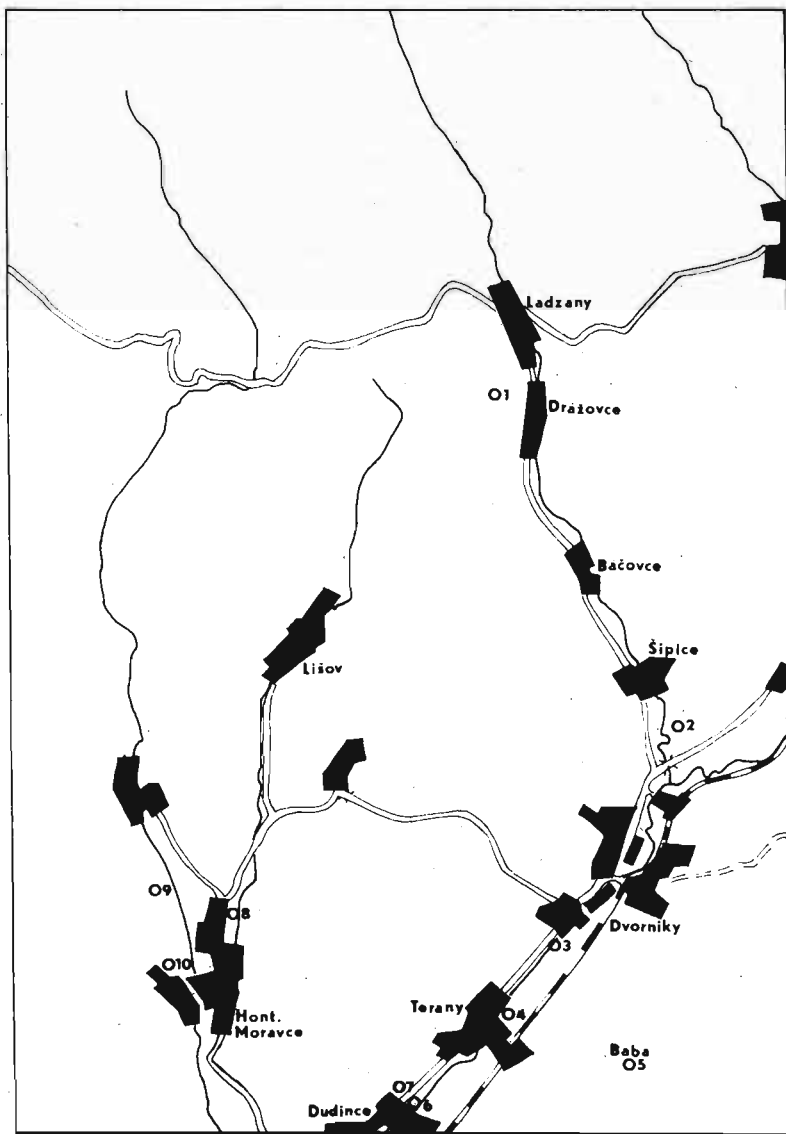
D r á ž o v c e

Lokalita 1; M-34-134-B-b, 1 : 25 000,
279 : 356 mm

V záhradách severozápadne nad obcou sa našli drobné kúsky maza-nice a niekoľko málo výrazných včasnostredovekých črepov /9.-11. stor., obr. 2: 1/. Nevýrazné zlomkovité stredoveké až novoveké čriepky a kúsky maza-nice sa získali v priľahlých záhradách nad Báčovským potokom.

D u d i n c e

Lokalita 6, 7;
M-34-134-B-d, 1 : 25 000,
345 : 347 mm

Obr. 1. Povodie Štiavnice. Situačný náčrt s vyznačením lokalít

Južne od benzínového čerpadla, medzi cestou vedúcou do Terian a potokom Štiavnica, sa objavilo na poľnohospodársky obrábanej rovnej terase s malou vyvýšeninou v strede väčšie množstvo sídliskového črepového materiálu kultúry s mladšou lineárnou keramikou /obr. 2: 12-15/.

Popri niekoľkých včasnostredovekých čepoch /9.-10. stor., obr. 2: 2, 3, 5/ sa tu nachádzalo značné množstvo vrcholnostredovekého keramického materiálu /12.-14. stor., obr. 2: 4, 6-11/.

Lokalita, známa už v minulosti /Budinský-Krička 1945-1946, s. 261/, má rozlohu približne 150 x 150 m a prechádza i na druhú stranu cesty /lokalita 7/ za benzínové čerpadlo, kde sa takisto našiel včasnostredoveký črepový materiál.

D v o r n í k y

Lokalita 3; M-34-134-B-d, 1 : 25 000, 253 : 247 mm

V profile ľavého brehu Štiavnice v polohe Patkôš, odkiaľ sú známe neolitické a stredoveké nálezy /Balaša 1963, s. 179-181/, sa zistila kultúrna vrstva, z ktorej pochádzajú dva praveké črepy /badenská kultúra?/.

H o n t i a n s k e M o r a v c e, časť K o s t o l n é M o r a v c e

Lokalita 8; M-34-134-B-c, 1 : 25 000, 61 : 283 mm

Na pravej strane cesty Hontianske Moravce - Súdovce oproti hospodárskym stavbám JRD sa na poli našli črepy kultúry s lineárnou keramikou, torzo väčšieho kamenného hladného sekeromlatu, okrúhly kamenný drvič, rádiolaritová čepielka a niekoľko nevýrazných stredovekých črepov /obr. 3: 12-14/.

Lokalita 9; M-34-134-B-c, 1 : 25 000, 104 : 217 mm

Na južnej strane návršia Široké nad pravým brehom Veperského potoka medzi Súdovcami a Hontianskymi Moravcami sa našlo menšie množstvo hrubozrnných pravekých črepov, ktoré pre silnú abráziu a zvetranie nemožno bližšie kultúrne určiť.

H o n t i a n s k e M o r a v c e, časť O p á t o v e M o r a v c e

Lokalita 10; M-34-134-B-c, 1 : 25 000, 86 : 270 mm

Na poľnohospodársky obrábanom poli na pravom brehu Veperského potoka severne od obce sa získali črepy kultúry s mladšou lineárnou keramikou, neúplný dvojkonický praslen, kamenná oslička a výrazný včasnostredoveký črepový materiál /9.-10. stor., obr. 3: 1-11/.

Š i p i c e

Lokalita 2; M-34-134-B-d, 1 : 25 000, 196 : 136 mm

Na juhozápadnom svahu kopca Dolné Pirovisko juhovýchodne od obce sa na ploche asi 30 x 40 m našlo niekoľko zvetraných nevýrazných stredovekých a pravekých črepov.

T e r a n y

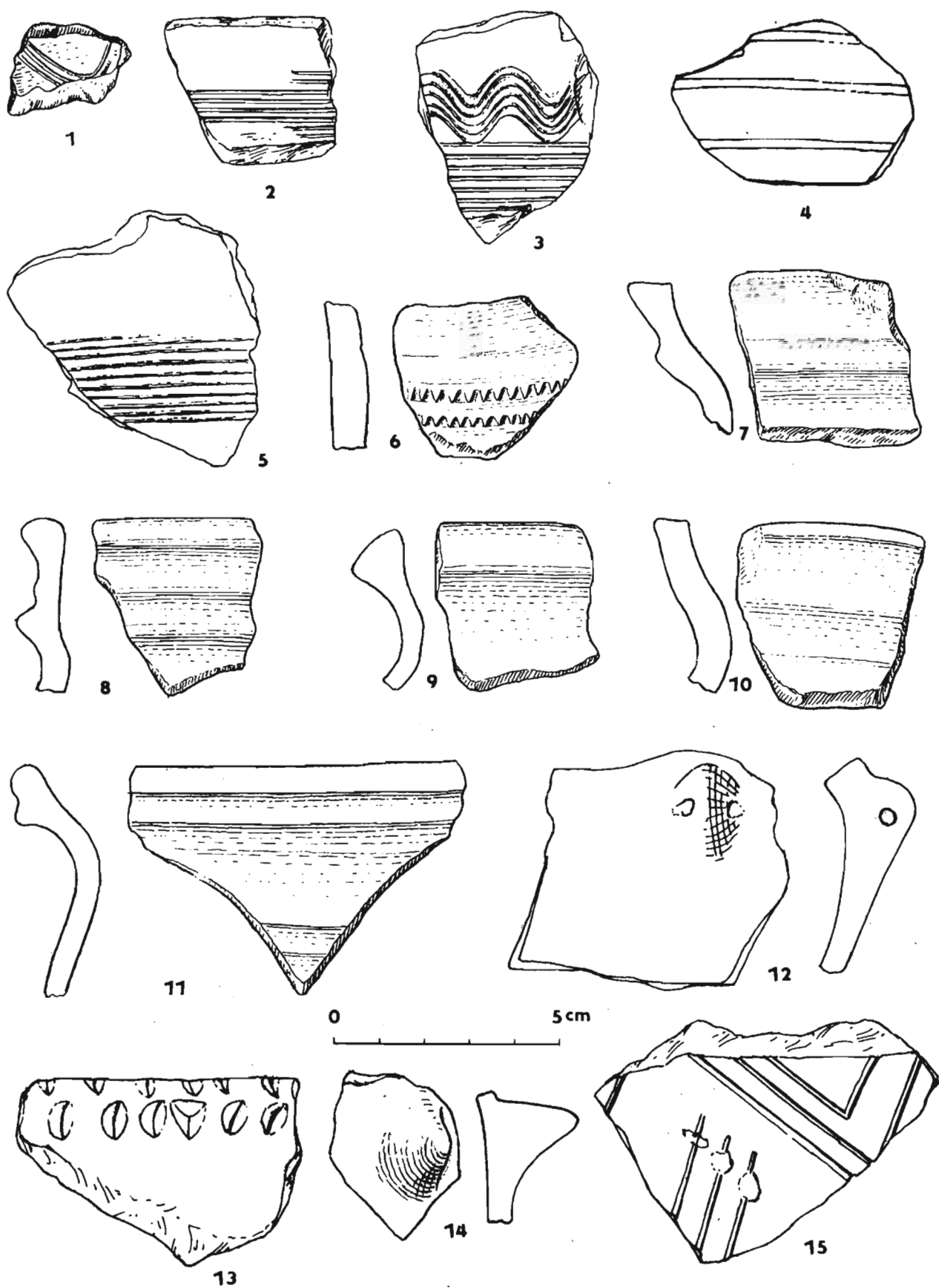
Lokalita 4; M-34-134-B-d, 1 : 25 000, 285 : 279 mm

V blízkosti cigánskej kolónie cca 200 m juhozápadne od kamenného mosta cez Štiavnicu sa v minulosti objavili stopy stredovekých sídliskových objektov. Prieskum tieto nálezy nepotvrdil.

Lokalita 5; M-34-134-B-d, 1 : 25 000, 245 : 315 mm

Na poľnohospodársky obrábanej náhornej roviny Baba v Krupinskej planine sa našlo ucho lalokovitého tvaru z nádoby pravdepodobne lengyelskej kultúry a škrabadlo z rohovca.

Prieskum rozšíril poznatky o neolitickom i stredovekom osídlení povodia Štiavnice v Sebechlebskej pahorkatine. Významné sú najmä zistenia veľkomoravského až povelkomoravského osídlenia v Hontianskych Moravciach a Drážovciach, ktoré

Obr. 2. 1 - Drážovce, lokalita 1 - včasnostredoveký črep; 2-15 - Dudince, 2, 3, 5 - lokalita 6 - včasnostredoveká keramika, 4, 6-11 - vrcholnostredoveká keramika, 12-15 - mladšia lineárna keramika

Obr. 3. 1-3 - Dudince, lokalita 6 - mladšia lineárna keramika; 4-11 - Hontianske Moravce, časť Opátové Moravce, 4, 5, 8, 9 - lokalita 10 - včasnostredoveká keramika, 6, 7, 10, 11 - lokalita 10 - mladšia lineárna keramika, oslička, praslen; 12-14 - Hontianske Moravce, časť Kostolné Moravce, lokalita 8 - če-
pieľka, drvič, sekeromlat

predstavujú prvé archeologické doklady o slovanských včasnostredovekých koreňoch týchto obcí, doložených písomnými prameňmi k r. 1135 ako Morout, resp. Dras.

L i t e r a t ú r a

- BALAŠA, G. 1963: Novšie archeologické náleziská a nálezy z južnej oblasti stredného Slovenska. In: Štud. Zvesti Archeol. Úst. SAV. 11. Nitra, s. 179-208.
- BUDINSKÝ-KRIČKA, V. 1945-1946: Správa o terénnych výskumoch Štátneho archeologického ústavu v Turč. Sv. Martine, podniknutých v r. 1939-1945. In: Historica Slovaca. 3-4. Bratislava, s. 260-267.

BEGEHUNG DES FLUßGEBIETES DER ŠTIAVNICA IM HÜGELLAND SEBECHLEBSKÁ PAHORKATINA. Bei einer archäologischen Geländebegehung im erwähnten Gebiet /Abb. 1/ wurde im J. 1982 folgendes festgestellt: Besiedlung der Kultur mit Linearkeramik /Dudince - Lokalität Nr. 6; Hontianske Moravce, Teil Kostolné Moravce - Lokalität Nr. 8; Hontianske Moravce, Teil Opátové Moravce - Lokalität Nr. 10/, Andeutung der Besiedlung der Lengyel- /Terany - Lokalität Nr. 5/ und Badener Kultur /Dvorníky - Lokalität Nr. 3; Abb. 2: 12-15, Abb. 3: 1-3, 6, 7, 12-13/, slawische Siedlungen aus dem 9.-11. Jh. /Drážovce - Lokalität Nr. 1; Dudince - Lokalität Nr. 6, 7, Hontianske Moravce, Teil Kostolné Moravce - Lokalität Nr. 8; Hontianske Moravce, Teil Opátové Moravce - Lokalität Nr. 10; Abb. 2: 1-3, 5, Abb. 3: 4, 5, 8, 9/, Siedlung aus dem 12.-14. Jh. /Dudince - Lokalität Nr. 6; Abb. 2: 4, 6-11/ und Spuren einer näher nicht spezifizierbaren urzeitlichen /Hontianske Moravce, Teil Opátové Moravce - Lokalität Nr. 9/, bzw. mittelalterlichen bis neuzeitlichen Besiedlung /Šipice - Lokalität Nr. 2/.

РАЗВЕДКИ БАСЕЙНА Р. ШТЯВНИЦЫ В СЕБЕХЛЕБСКОМ ПЛОСКОГОРЬЕ. Археологические разведки данной области 1982 г. /рис. 1/ обнаружили здесь: заселение культуры линейной керамики /Дудинце - местонахождение 6; Гонтьянске-Моравце, часть Костольне-Моравце - местонахождение 8; Гонтьянске-Моравце, часть Опатове-Моравце - местонахождение 10/, признаки заселения лендельской /Терани - местонахождение 5/ и баденской культур /Дворники - местонахождение 3; рис. 2: 12-15, рис. 3: 1-3, 6, 7, 12-13/, славянские поселения IX-XI вв. /Дражовце - местонахождение 1; Дудинце - местонахождение 6, 7; Гонтьянске-Моравце, часть Костольне-Моравце - местонахождение 8; Гонтьянске Моравце, часть Опатове-Моравце - местонахождение 10; рис. 2: 1-3, 5, рис. 3: 4, 5, 8, 9/, поселение XII-XIV вв. /Дудинце - местонахождение 6; рис. 2: 4, 6-11/ и следы ближе неопределимого доисторического заселения /Гонтьянске-Моравце, часть Опатове-Моравце - местонахождение 9/, и поселения периода средневековья или нового времени /Шипице - местонахождение 2/.

REGISTER ŠTUDIJNÝCH ZVESTÍ ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED V NITRE, ROČNÍKY 1963-1983, ČÍSLA 11-20

Prehľad excerpovaných zväzkov

číslo	rok	počet strán	počet príspevkov
11	1963	292	18
12	1964	336	3
13	1964	292	22
14	1964	272	17
15	1965	312	12
16	1968	288	20
17	1969	600	46
18	1970	384	24
19	1981	161	11
20	1983	382	29

Štruktúra registra

- I. Autorský register
- II. Menný zoznam
- III. Zoznam lokalít
- IV. Chronologický prehľad
- V. Tematický zoznam

/Register k číslam 1-10 bol uverejnený v Študijných zvestiach Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre, 10, 1962, s. 243-270./

I. AUTORSKÝ REGISTER

1. BALAŠA, Gejza: Novšie archeologické náleziská a nálezy v južnej oblasti stredného Slovenska /Neuere archäologische Fundstellen und Funde aus dem südlichen Gebiet der Mittelslowakei/, 11, 1963, s. 178-208.
2. BÁNESZ, Ladislav: Eneolitické nálezy z Barce-Svetlej IV /Äneolithische Funde aus Barca-Svetlá IV/, 18, 1970, s. 326-330.
3. BÁNESZ, Ladislav: Nové paleolitické nálezy a hroby pilinskej kultúry v Barci II /Neue paläolithische Funde und Pilinyer Gräber von Barca II/, 18, 1970, s. 312-319.
4. BÁNESZ, Ladislav: Nové paleolitické stanice v Košickom okrese /Neue paläolithische Freilandstationen im Bezirk Košice/, 18, 1970, s. 309-312.
5. BÁNESZ, Ladislav: Praveké jamy z Barce-Svetlej III /Urgeschichtliche Gruben aus Barca-Svetlá III/, 18, 1970, s. 324-325.
6. BÁRTA, Juraj: Neolitické kostrové hroby vo Veselom /Neolithische Skelettgräber in Veselé/, 15, 1965, s. 5-8.
7. BÁRTA, Juraj: Počiatky mladého paleolitu a jeho problematika /Anfänge des Jungpaläolithikums und seine Problematik/, 13, 1964, s. 21-36.
8. BÁRTA, Juraj: Pohrebisko a praveké sídlisko v jaskyni Dúpna diera pri Slatinke nad Bebravou /Gräberfeld und urzeitliche Siedlung in der Höhle Dúpna diera bei Slatinka nad Bebravou - Могильник и доисторическое поселение в пещере Дупна-Дьера у с. Слатинка-над-Бебравой/, 20, 1983, s. 15-37.
9. BÁTORA, Jozef: Archeologické nálezy zo súkromnej zbierky RNDr. F. Botku /Archäologische Funde aus der Privatsammlung des Dr. rer. nat. F. Botka - Археологические находки в частной коллекции д-ра естествоведения Ф. Ботки/, 20, 1983, s. 357-365.
10. BEHRENS, Hermann: Die Gaterslebenes Gruppe, 17, 1969, s. 13-17.
11. BENAC, Alojz: Die Entwicklungsphasen der Butmir-Kultur, 17, 1969, s. 19-30.
12. BENAC, Alojz: Diskussionsbeitrag, 17, 1969, s. 587-588.
13. BENADIK, Blažej: Slovanské nálezy z výskumu valu na hradisku v Zemplíne /Slawische Funde aus Grabungen auf dem Zemplíner Burgwall/, 14, 1964, s. 151-160.
14. BENKOVSKÁ-PIVOVAROVÁ, Zoja: Další hrob z pohrebiska lužickéj kultúry v Dlžíně /Weiteres Grab aus dem Gräberfeld der Lausitzer Kultur in Dlžín - Дальнейшее погребение в могильнике лужицкой культуры в с. Длжин/, 20, 1983, s. 99-103.
15. BÉREŠ, Július - RUTTKAY, Alexander: Nová lokalita zo staršej doby bronzovej a stredoveku v Golianove /Neue altbronzezeitliche und mittelalterliche Fundstelle in Golianovo/, 18, 1970, s. 336-342.
16. BÉREŠ, Július: Slovanská sekerka z Hurbanova /Slawische Bartaxt aus Hurbanovo/, 15, 1965, s. 217-218.
17. BÉREŠ, Július: Slovansko-avarský kostrový hrob v Radvani nad Dunajom-Virte /Slawisch-awarisches Skelettgrab in Radvaň nad Dunajom-Virt/, 15, 1965, s. 215-216.
18. BÉREŠ, Július: Záchranný výskum na keltskom pohrebisku v Chotíne /Rettungsgrabung am keltischen Gräberfeld zu Chotín/, 18, 1970, s. 353-361.
19. BÉREŠ, Július: Zur Problematik der Keramikformen aus Gräbern des VII. Jahrhunderts in der Slowakei, 16, 1968, s. 9-19.
20. BIALEKOVÁ, Darina: Nález spony z doby sťahovania národov v Pobedime /Fund einer Fibel aus der Völkerwanderungszeit in Pobedim/, 18, 1970, s. 368-369.

21. BIALEKOVÁ, Darina: Slovanské sídliská v Bojniciach /Slawische Siedlungen in Bojnice - Славянские поселения в г. Бойнице/, 19, 1981, s. 5-35.
22. BIALEKOVÁ, Darina: Staromaďarské hroby a včasnostredoveké sídliskové objekty v Lipovej-Ondrochove /Altmagyarische Gräber und frühmittelalterliche Siedlungsobjekte in Lipová-Ondrochov/, 14, 1964, s. 187-196.
23. BIALEKOVÁ, Darina: Zisťovací výskum v Pobedime v roku 1971 /Probegrabung in Pobedim im J. 1971 - Разведочные исследования в с. Победим в 1971 г./, 19, 1981, s. 37-43.
24. BIALEKOVÁ, Darina: Zpráva o činnosti Slovenskej archeologickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied za rok 1962, 11, 1963, s. 289-290.
25. BIALEKOVÁ, Darina: Zur Frage der Genesis der gelben Keramik aus der Zeit des zweiten awarischen Kaganats im Karpatenbecken, 16, 1968, s. 21-33.
26. BLAHUTA, Ferdinand: Nálezy na sídlisku 2 v Prešove v rokoch 1961-1962 /Funde auf der Siedlung Nr. 2 in Prešov in den Jahren 1961-1962/, 11, 1963, s. 153-168.
27. BLAHUTA, Ferdinand: Novšie archeologické objavy na severovýchodnom Slovensku /Neuere archäologische Entdeckungen in der Nordostslowakei/, 11, 1963, s. 169-178.
28. BOGNÁR-KUTZIÁN, Ida: Probleme der mittleren Kupferzeit im Karpatenbecken, 17, 1969, s. 31-60.
29. BÓNA, István: Über einen archäologischen Beweis des langobardisch-slawisch-awarischen Zusammenlebens, 16, 1968, s. 35-45.
30. BRUKNER, Bogdan: Zur Frage der territorialen Beziehungen der Vinča- und Lengyel-Gruppe, 17, 1969, s. 61-71.
31. BŘEZINOVÁ, Gertrúda: Staršie nálezy v zbierkach Vlastivedného múzea v Topoľčanoch /Ältere Funde in den Sammlungen des Heimatkundlichen Museums zu Topoľčany - Старшие находки в фондах Краеведческого музея в г. Топольчани/, 19, 1981, s. 45-48.
32. BUDINSKÝ-KRIČKA, Vojtech: Archeologické nálezy z Batizoviec /Archäologische Funde aus Batizovce/, 15, 1965, s. 167-176.
33. BUDINSKÝ-KRIČKA, Vojtech: Bronzový depot z Bodrogu, okres Trebišov /Der Bronzehort aus Bodrog, Bezirk Trebišov/, 18, 1970, s. 25-62.
34. BUDINSKÝ-KRIČKA, Vojtech: Nález poľnohospodárskych nástrojov na slovanskom sídlisku v Smižanoch /Ein Fund landwirtschaftlicher Geräte auf der slawischen Siedlung in Smižany/, 11, 1963, s. 143-152.
35. BUDINSKÝ-KRIČKA, Vojtech: Pohrebisko z neskorej doby kamennej v Malých Zalužiciach-Lažňanoch /Ein spätsteinzeitliches Brandgräberfeld in Malé Zalužice -Lažňany/, 13, 1964, s. 87-110.
36. BUDINSKÝ-KRIČKA, Vojtech: Príspevok k poznaniu slovanského osídlenia na juhovýchodnom Slovensku /Beitrag zur Kenntnis der slawischen Besiedlung in der Südostslowakei/, 11, 1963, s. 209-228.
37. BUDINSKÝ-KRIČKA, Vojtech: Prvé nálezy zo slovanského sídliska v Sliači-Rybároch /Erste Funde aus der slawischen Siedlung in Sliač-Rybáre - Первые находки из славянского селища в г. Сльяч-Рибаре/, 19, 1981, s. 49-54.
38. BUDINSKÝ-KRIČKA, Vojtech: Sídliskové nálezy z Mirkoviec /Siedlungsfunde aus Mirkovce/, 11, 1963, s. 265-268.
39. BUDINSKÝ-KRIČKA, Vojtech: Slovanské sídlisko a zaniknutá stredoveká dedina v Osuskom /Slawische Siedlung und untergegangenes mittelalterliches Dorf in Osuské/, 18, 1970, s. 211-242.

40. BUDINSKÝ-KRIČKA, Vojtech: Zpráva o predbežnom archeologickom prieskume v Liptove roku 1963 /Bericht über die vorläufige archäologische Geländebegehung in Liptov im Jahre 1963/, 15, 1965, s. 177-188.
41. BUDINSKÝ-KRIČKA, Vojtech: Žiarové pohrebisko z mladšej doby bronzovej v Dvorníkoch, okr. Košice /Jungbronzezeitliches Brandgräberfeld in Dvorníky, Bezirk Košice/, 11, 1963, s. 23-30.
42. COMŞA, Eugen: Quelques données nouvelles sur la phase de transition de la civilisation de Boian à celle de Gumelnița, 17, 1969, s. 73-86.
43. CRIŞAN, Ion Horaţiu: Zur Frage der dako-getischen Besiedlung auf dem Gebiet der Slowakei, 18, 1970, s. 83-106.
44. CSALLÁNY, Dezső: Neue Ergebnisse der awarenzeitlichen Forschungen in Ostungarn, 16, 1968, s. 59-70.
45. ČAPLOVIČ, Dušan - SLIVKA, Michal: Bibliografia prác univ. prof. PhDr. Vojtechu Budinského-Kričku, DrSc., za roky 1927-83, 20, 1983, s. 367-382.
46. ČAPLOVIČ, Pavol: Archeologické výskumy na Orave za posledných 30 rokov /Archäologische Grabungen der letzten 30 Jahre in Orava - Археологические исследования на Ораве за последние 30 лет/, 20, 1983, s. 319-338.
47. ČAPLOVIČ, Pavol: Púchovské sídlisko v Oravskom Podzámku /Eine Siedlung der Púchov-Kultur in Oravský Podzámok/, 13, 1964, s. 207-217.
48. ČERNÝ, Milan: Antropologické zhodnocení kostry neolitického skrčence z Veselého /Anthropologische Bewertung eines neolithischen Hockerskelettes aus Veselý - Антропологическая оценка неолитического скорченного костяка из с. Веселý/, 15, 1965, s. 9-16.
49. ČILINSKÁ, Zlata: Bestattungsritus im VI.-VIII. Jahrhundert in der Südslowakei, 16, 1968, s. 47-58.
50. DEKAN, Ján: Antropomorfne motívy na liatych bronzových kovaniach predveľkomoravského typu, 14, 1964, s. 61-94.
51. DEKAN, Ján: Zur archäologischen Problematik der awarisch-slawischen Beziehungen, 16, 1968, s. 71-95.
52. DEMETEROVÁ, Soňa: Žiarové hroby a objekty z neskorej doby bronzovej a zo začiatku staršej doby železnej v Zemplínskych Kopčanoch /Brandgräber und Objekte aus der späten Bronzezeit und dem Anfang der älteren Eisenzeit in Zemplínske Kopčany - Погребения с трупосожжениями и объекты позднего периода бронзы и начала старшего железного века в с. Земплинске-Копчани/, 20, 1983, s. 113-123.
53. DUMITRESCU, Vladimir: Betrachtungen zur chronologischen Ansetzung der Cucuteni-Kultur im Verhältnis zu den Nachbarkulturen, 17, 1969, s. 87-103.
54. DUMITRESCU, Vladimir: Diskussionsbeitrag, 17, 1969, s. 588-590.
55. DUŠEK, Mikuláš: Kostrové pohrebisko z X. a XI. storočia v Dolnom Petri II /Skelettgräberfeld aus dem X. und XI. Jahrhundert in Dolný Peter II/, 14, 1964, s. 197-222.
56. DZIEDUSZYCKA-MACHNIKOWA, Anna: Die jüngste Phase der Lengyel-Kultur in Kleinpolen im Lichte neuer Entdeckungen in Złotniki, Kreis Proszowice, 17, 1969, s. 105-110.
57. EISNER, Jan: K šedesátinám dr. Ľudmily Kraskovské, 13, 1964, s. 7-8.
58. ERDELYI, István: Neue Beobachtungen über das Material des spätawarenzeitlichen Gräberfeldes in Pilismarót-Basaharc, 16, 1968, s. 97-102.
59. FLORESCU, Adrian C.: Befestigungsanlagen der spätneolithischen Siedlung im Donau-Karpatenraum, 17, 1969, s. 111-124.

60. FURMÁNEK, Václav: Odlévací formy ze sídliště piliňské kultury v Radzovcích /Gussformen aus der Siedlung der Pilinyer Kultur in Radzovce - Литейные формы с поселения пилинской культуры в с. Радзовце/, 20, 1983, s. 87-97.
61. FURMÁNEK, Václav: Výzkum ve Vršatském Podhradí /Forschungsgrabung in Vršatské Podhradie/, 18, 1970, s. 63-74.
62. FURMÁNEK, Václav: Záchranný výzkum mladohalštatského sídliště ve Vráblích /Rettungsgrabung auf der junghallstattzeitlichen Siedlung in Vráble/, 18, 1970, s. 342-353.
63. GAŠAJ, Dárius - JUREČKO, Pavol: Nové laténske nálezy zo Zemplína /Neue latènezeitliche Funde aus Zemplín - Новые латенские находки из с. Земплин/, 20, 1983, s. 149-153.
64. GAZDAPUSZTAI, Gyula: Probleme in der Südföld-Gruppe der spätneolithischen Buckelkeramik, 17, 1969, s. 125-139.
65. GEORGIEV, Georgi Iliev: Die äneolithische Kultur in Südbulgarien im Lichte der Ausgrabungen von Tell Azmak bei Stara Zagora, 17, 1969, s. 141-158.
66. HABOVŠTIAK, Alojz: K problematike stredovekých rolí na Slovensku /Zur Problematik der mittelalterlichen Äcker in der Slowakei - К вопросу средневековых полей в Словакии/, 20, 1983, s. 231-241.
67. HABOVŠTIAK, Alojz: Záchranný výskum pri bývalom kláštore v Nitre na Zobore /Rettungsgrabung auf dem Areal eines ehemaligen Klosters in Nitra auf dem Zobor/, 14, 1964, s. 227-234.
68. HACHMANN, Rolf: Die Lengyel-Kultur - Probleme und Ausblicke, 17, 1969, s. 575-586.
69. HACHMANN, Rolf: Zur absoluten Chronologie des 2. und 3. Jahrhunderts vor Christi Geburt, 17, 1969, s. 159-175.
70. HANÁKOVÁ, Hana - STLOUKAL, Milan: Antropologický materiál ze slovansko-avarského pohřebiště v Nových Zámcích /Anthropologisches Material aus dem slawisch-awarischen Gräberfeld in Nové Zámky/, 15, 1965, s. 225-312.
71. HANULIAK, Milan - ZÁBOJNÍK, Jozef: Dva stredoveké objekty na výskume v Chľabe /Zwei mittelalterliche Objekte der Grabung in Chľaba - Два средневековых объекта из исследований в с. Хляба/, 19, 1981, s. 55-65.
72. HOLÁ, Jindra - FURMÁNEK, Václav: Metalografický rozbor slovanských železných předmětů z Vršatského Podhradí, okres Považská Bystrica /Metallographische Analyse slawischen Eisengegenstände aus Vršatské Podhradie, Bezirk Považská Bystrica/, 18, 1970, s. 75-82.
73. HOREDT, Kurt: Das Awarenproblem in Rumänien, 16, 1968, s. 103-120.
74. HRUBEC, Igor: Eneolitické nálezy z Turčianskej Belej /Äneolithische Funde aus Turčianska Belá/, 18, 1970, s. 330-336.
75. HRUBEC, Igor: Slovanské nálezy z Hrnčiaroviec nad Parnou, 14, 1964, s. 235-236.
76. CHROPOVSKÝ, Bohuslav: K otázke najstaršieho slovanského osídlenia na Slovensku /Zur Frage der ältesten slawischen Besiedlung in der Slowakei/, 14, 1964, s. 43-56.
77. CHROPOVSKÝ, Bohuslav: K osemdesiatinám nestora slovenskej archeológie univ. prof. PhDr. Vojtecha Budinského-Kričku, DrSc. /Zum achzigsten Geburtstag des Nestors der slowakischen Archäologie Univ. Prof. Dr. phil. Vojtech Budinský-Krička, Dr. Sc. - К 80-летию нестора словацкой археологии унив. проф. доктора Войтеха Будинского-Крички, доктора исторических наук/, 20, 1983, s. 9-13.

78. CHROPOVSKÝ, Bohuslav - NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, Viera: Nálezy bošáckej skupiny z Nitry a jej okolia /Funde der Bošáca-Gruppe aus Nitra und Umgebung - Находки бошацкой группы в Нитре и ее окрестностях/, 20, 1983, s. 57-67.
79. JANSOVÁ, Libuše: Svědectví keramiky o pobytu Bojů na jihozápadním Slovensku a v přilehlém území /Die Keramik als Beleg über den Aufenthalt der Bojer in der Südwestslowakei und in den benachbarten Gebieten/, 13, 1964, s. 185-194.
80. JANŠÁK, Štefan: K problematike predhistorických hradísk na Slovensku /Zur Problematik prähistorischer Burgwälle in der Slowakei/, 13, 1964, s. 9-20.
81. JAVORSKÝ, František: Výskumy a prieskumy Výskumnej expedície Spiš v roku 1979 /Grabungen und Begehungen der Grabungsexpedition Spiš im J. 1979 - Раскопки и разведки Исследовательской экспедиции Спеш в 1979 г./, 19, 1981, s. 67-95.
82. JAVORSKÝ, František: Záchranný výskum románskeho kostola pri Levoči /Notgrabung in einer romanischen Kirche bei Levoča - Охранные раскопки романской церкви у г. Левоча/, 19, 1981, s. 97-112.
83. KALICZ, Nándor - LICHARDUS, Ján - MAKKAY, János - SOUDSKÝ, Bohumil - TROGMAYER, Ottó: Diskussionsbeiträge, 17, 1969, s. 590-591.
84. KALICZ, Nándor: Einige Probleme der Lengyel-Kultur in Ungarn, 17, 1969, s. 177-205.
85. KAMIENSKA, Jadwiga: Frühe Entwicklungsphasen der Lengyel-Kultur in Kleinpolen, 17, 1969, s. 207-218.
86. KAMINSKÁ, Ľubomíra: Včasnoeneolitické sídlisko v Stretavke /Frühäneolithische Siedlung in Stretavka - Раннеэнеолитическое поселение в с. Стретавка/, 20, 1983, s. 49-55.
87. KELLER, Igor: Z novších nálezov v trnavskom múzeu /Neuere Funde aus dem Museum von Trnava/, 13, 1964, s. 271-278.
88. KLANICA, Zdeněk: Vorgrossmährische Siedlung in Mikulčice und ihre Beziehungen zum Karpatenbecken, 16, 1968, s. 121-134.
89. KLISKÝ, Mikuláš: Územné rozšírenie a chronológia karolínskych mečov /Territoriale Verbreitung und Chronologie der karolingischen Schwerter/, 14, 1964, s. 105-122.
90. KOLLAUTZ, Arnulf: Die Ausbreitung der Awaren auf der Balkanhalbinsel und die Kriegszüge gegen die Byzantiner, 16, 1968, s. 135-164.
91. KOLNÍK, Títus: Nový typ spony s peltovite prelamovaným lúčikom a hlavicou /Eine neue Fibelvariante mit peltaförmig durchbrochener Bügel- und Kopfplatte/, 13, 1964, s. 217-222.
92. KOLNÍK, Títus: Sídlisko z mladšej doby rímskej v Červeníku /Siedlung aus der jüngeren Kaiserzeit in Červeník/, 11, 1963, s. 113-132.
93. KOLNÍK, Títus - ŠALKOVSKÝ, Peter: Včasnotaténska maskovitá spona zo Slovenského Pravna a jej prínos ku keltskej ikonografii /Frühlatènezeitliche Maskenfibel aus Slovenské Pravno und ihr Beitrag zur keltischen Ikonographie - Раннелатенская маскообразная фибула из с. Словенске-Правно и ее вклад в кельтскую иконографию/, 20, 1983, s. 133-147.
94. KOLNÍKOVÁ, Eva: Keltské mince s lýrovitým znakom na Slovensku /Keltische Münzen mit Leierzeichen aus der Slowakei/, 13, 1964, s. 195-206.
95. KOLNÍKOVÁ, Eva: Keltsko-dácke mince s tzv. vtáčím koňom alebo zemplínsky typ /Keltisch-dakische Münzen mit dem sog. Vogelpferd oder Zemplíner Typ - Кельто-дакийские монеты с т. н. птичьей лошастью или земплинский тип/, 20, 1983, s. 155-167.

96. KOLNÍKOVÁ, Eva: Niekoľko poznámok k novým nálezom keltských mincí na Slovensku /Einige Beberkungen zu neuen keltischen Münzfunden in der Slowakei/, 11, 1963, s. 31-42.
97. KRASKOVSKÁ, Ľudmila: Hroby z doby slovansko-avarskej v Kuraľanoch /Graber der slawisch-awarischen Zeit in Kuraľany/, 18, 1970, s. 370-372.
98. KRASKOVSKÁ, Ľudmila: Nálezy z doby rímskoprovinciálnej v Senickom okrese /Funde aus der provinzialrömischen Zeit im Bezirk Senica/, 18, 1970, s. 362-368.
99. KRASKOVSKÁ, Ľudmila: Slovanské sídlisko na Pláňavách pri Skalici /Slawische Siedlung auf der Flur Pláňavy bei Skalica/, 11, 1963, s. 133-142.
100. KRASKOVSKÁ, Ľudmila: Značky na nádobách z doby veľkomoravskej /Zeichen auf Gefäßen aus grossmährischer Zeit - Клейма на сосудах великоморавского периода/, 20, 1983, s. 193-206.
101. KRUPICA, Oldrich: Pohrebisko z X. storočia v Bošanoch /Gräberfeld aus dem X. Jahrhundert in Bošany/, 14, 1964, s. 223-226.
102. KUDLÁČEK, Jozef: K otázke gótskej ríše a pobytu Gótv v strednom Podnestří - O genéze antských lúčovitých fibúl /Zur Frage des Reiches der Goten und ihres Aufenthaltes im mittleren Dnestrgebiet - Über die Genesis der Bügelfibeln der Anten/, 14, 1964, s. 5-42.
103. KUDLÁČEK, Jozef: O vzniku staroslovanského pluhu /Über die Entstehung des altslawischen Pfluges/, 15, 1965, s. 107-166.
104. LABUDA, Jozef: Výsledky doterajšieho archeologického výskumu na Sitne /Ergebnisse der bisherigen archäologischen Grabung auf Sitno - Результаты предшествующих археологических исследований на г. Ситно/, 19, 1981, s. 113-123.
105. LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, Mária: Kontrolný výskum v Ostrovanoch roku 1963 /Kontrollgrabung in Ostrovany im Jahre 1963/, 13, 1964, s. 233-264.
106. LAMIOVÁ-SCHMIEDLOVÁ, Mária: Symbolický hrob zo Zemplína /Symbolisches Grab aus Zemplín - Символическое погребение в с. Земплин/, 20, 1983, s. 169-174.
107. LICHARDUS, Ján: Beitrag zur chronologischen Stellung der rot und gelb inkrustierten Bükker Keramik, 17, 1969, s. 219-232.
108. LICHARDUS, Ján: Diskussionsbeitrag, 17, 1969, s. 591-593.
109. LICHARDUS, Ján: Príspevok k štúdiu neolitického osídlenia Juhoslovenského krasu /Studienbeitrag zur neolithischen Besiedlung des Südslovakischen Karstes/, 13, 1964, s. 57-70.
110. LIPTÁKOVÁ, Zora: Dve pohrebiská z X. storočia na juhozápadnom Slovensku /Zwei Gräberfelder aus dem X. Jahrhundert in Südwestslowakei/, 14, 1964, s. 237-258.
111. LÜNING, Jens: Aichbühl, Schwieberdingen, Bischheim, 17, 1969, s. 233-252.
112. MAČALA, Pavol: Slovanské sídlisko v Komáranoch /Slawische Siedlung in Komárany - Славянское поселение в с. Комарани/, 20, 1983, s. 187-191.
113. MAKKAY, János: Die neolithischen Funde von Bicske, 17, 1969, s. 253-270.
114. MIROSSAYOVÁ, Elena: Stopy kovolejárskej činnosti na sídlisku v Rade /Spuren von Gussarbeit auf der Siedlung in Rad - Следы литейного дела на поселении в с. Рад/, 20, 1983, s. 125-132.
115. NAGY, Sándor: Mečka - ein frühmittelalterliches Gräberfeld beim Dorfe Aradac, 16, 1968, s. 165-173.
116. NEMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ, Viera: Nálezy bošáckeho typu z Topoľčianok /Funde des Bošáca-Typs aus Topoľčianky/, 13, 1964, s. 77-86.

117. NĚMEJCOVÁ-PAVŮKOVÁ, Viera: Praveké hroby pri Sali /Urzeitliche Gräber bei Salla/, 11, 1963, s. 271-272.
118. NEUSTUPNÝ, Evžen: Der Übergang vom Neolithikum zum Äneolithikum und der Ausklang der Lengyel-Kultur, 17, 1969, s. 271-291.
119. NEUSTUPNÝ, Evžen: Diskussionsbeitrag, 17, 1969, s. 593-594.
120. NEUSTUPNÝ, Jiří: O budoucnost muzeí /Sur l'avenir des musées/, 13, 1964, s. 279-284.
121. NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ, Emanuela: Uherský dukát v českých nálezech mincí grošového období /1300-1547/ /Der ungarische Dukat in den Münzfunden der Groschenperiode in Böhmen /1300-1547/, 14, 1964, s. 259-271.
122. NOVOTNÝ, Bohuslav: Zu einigen Fragen über den Beginn der Lengyel-Kultur in der Slowakei, 17, 1969, s. 293-300.
123. OHRENBERGER, Alois J.: Die Lengyel-Kultur in Burgenland, 17, 1969, s. 301-313.
124. OLEXA, Ladislav: Hlinený model vozíka z Nižnej Myšle /Ein tönernes Wagenmodell aus Nižná Myšľa - Глиняная модель повозки из с. Нижна-Мишля/, 20, 1983, s. 69-77.
125. PÁGO, Ladislav: Spektrální analýza měděné sekerky z Dolného Pialu /Spektralanalyse einer Kupferaxt aus Dolný Píal/, 18, 1970, s. 19-24.
126. PASTOR, Ján: Skelettgräberfelder aus dem VII. und VIII. Jahrhundert in der Ostslowakei, 16, 1968, s. 175-182.
127. PATAY, Pál: Beziehungen der Bodrogkeresztúr-Kultur und der Ludanice-Gruppe, 17, 1969, s. 315-324.
128. PAUL, Iuliu: Der Forschungsstand über die Petrești-Kultur, 17, 1969, s. 325-344.
129. PAULÍK, Jozef: Nález štítových puklíc z mladšej doby bronzovej vo Zvolene /Fund von Schildbuckeln aus der jüngeren Bronzezeit in Zvolen/, 15, 1965, s. 17-32.
130. PAULÍK, Jozef: Postavenie eponymnej mohyly v Čake vo svetle nových poznatkov vo výskume čačianskych mohýl /Die Stellung des eponymen Hügelgrabes von Čaka im Lichte der neuen Erkenntnisse aus der Grabung in der Čakaner Hügelgräbern - Положение одноименного кургана в с. Чака в свете новых знаний из исследования чаканских курганов/, 20, 1983, s. 79-85.
131. PAULÍK, Jozef: Súpis medených a bronzových predmetov v Okresnom vlastivednom múzeu v Rimavskej Sobote /Verzeichnis der Kupfer- und Bronzegegenstände im Heimatkundlichen Museum zu Rimavská Sobota/, 15, 1965, s. 33-106.
132. PAULÍK, Jozef: Význam ľudu severných "popolnicových" polí pre vnútrokarpatský vývoj /Bedeutung des Volkes der nördlichen Urnenfelderkultur für die Entwicklung innerhalb des Karpatenbogens/, 13, 1964, s. 163-184.
133. PAVŮK, Juraj: Anteil des Zellezovce-Typus an der Genesis der Lengyel-Kultur, 17, 1969, s. 345-360.
134. PAVŮK, Juraj: Diskussionsbeitrag, 17, 1969, s. 594-595.
135. PAVŮK, Juraj: K významu importov vo Vinči pre chronológiu neolitu /Zur Bedeutung der Importe in Vinča für die Chronologie des Neolithikums/, 13, 1964, s. 37-56.
136. PAVŮK, Juraj: Stabilita a premeny vo vývoji stredoeurópskeho neolitu /Die Stabilität der Entwicklung des mitteleuropäischen Neolithikums und ihre Wandlungen - Стабильность и перемены в развитии среднеевропейского неолита/, 20, 1983, s. 39-47.

137. PETRESCU-DIMBOVIȚA, Mircea: Diskussionsbeitrag, 17, 1969, s. 595-596.
138. PETRESCU-DIMBOVIȚA, Mircea: Einige Probleme der Cucuteni-Kultur im Lichte der neuen archäologischen Grabunge, 17, 1969, s. 361-374.
139. PETROVSKÝ-ŠICHMAN, Anton: Slovanské lokality v Žilinskej kotline /Slawische Fundstellen im Žilina-Becken/, 14, 1964, s. 175-186.
140. PETROVSKÝ-ŠICHMAN, Anton: Výskum slovanských mohylníkov v okolí Žiliny /Erforschung slawischer Hügelgräberfelder im Umkreis von Žilina/, 18, 1970, s. 193-210.
141. PETROVSKÝ-ŠICHMAN, Anton: Výskum zaniknutého stredovekého kostola v Radole /Erforschung der verfallenen mittelalterlichen Kirche in Radola/, 11, 1963, s. 229-262.
142. PIETA, Karol: Pohrebisko z doby sťahovania národov v Dvoroch nad Žitavou /Völkerwanderungszeitliches Gräberfeld in Dvory nad Žitavou - Могильник периода переселения народов в с. Двори-над-Житавоу/, 20, 1983, s. 175-186.
143. PIFFL, Alfréd: Základy kostola zaniknutej dediny Ropov v Osuskom, 18, 1970, s. 228-230.
144. PICHLEROVÁ, Magda: Neolitické hroby z Pastúchov a Svätuške na južnom Slovensku /Neolithische Gräber in Pastúchy und Svätuša in der Südslowakei/, 18, 1970, s. 320-323.
145. PICHLEROVÁ, Magda: Nové archeologické nálezy z okolia Bratislavy /Neue archäologische Funde aus der Umgebung von Bratislava/, 11, 1963, s. 263-265.
146. PICHLEROVÁ, Magda: Pohrebisko zo staršej doby bronzovej v Bernolákove /Gräberfeld aus der älteren Bronzezeit in Bernolákovo/, 11, 1963, s. 268-270.
147. PICHLEROVÁ, Magda: Slovanské ohnisko v Nových Košariskách /Slawische Feuerstelle in Nové Košariská/, 18, 1970, s. 372-377.
148. POLLA, Belo: Zásľuhy Vojtecha Budinského-Kričku o rozvoj historickej archeológie /Die Verdienste Vojtech Budinský-Kričkas um die Entfaltung der historischer Archäologie - Вклад Войтеха Будинского-Крички в развитие исторической археологии/, 20, 1983, s. 243-249.
149. POŠVÁR, Jaroslav: Měnové poměry v Říši velkomoravské /Währungsverhältnisse im Grossmährischen Reich/, 14, 1964, s. 95-104.
150. POVALA, Gabriel: Sídľisko z doby rímskej v Slovenskom Pravne /Römerzeitliche Siedlung in Slovenské Pravno/, 13, 1964, s. 223-232.
151. RAJTOVÁ, Viera: Graphische Auswertung osteometrischer Werte in der historischen Osteologie, 12, 1964, s. 293-334.
152. RAJTOVÁ, Viera: Zvieracie kosti z výskumu v Ostrovanoch /Tierknochen aus der Grabung in Ostrovany/, 13, 1964, s. 265-270.
153. RATKOŠ, Peter: Die grossmährischen Slawen und die Altmagyaren, 16, 1968, s. 193-219.
154. RATKOŠ, Peter: Historische Quellen und die sog. awarisch-magyarische Kontinuität, 16, 1968, s. 183-192.
155. RUTTKAY, Alexander: Nové nálezy z horného Ponitria /Neue Funde aus dem oberen Nitratal/, 15, 1965, s. 189-214.
156. RUTTKAY, Alexander: Poznámky k problematike vzniku stredovekého mestského jadra v Skalici /Bemerkungen zur Problematik der Entstehung des mittelalterlichen Stadtkerns von Skalica - Заметки к вопросу о возникновении средневекового городского ядра в с. Скалица/, 20, 1983, s. 251-271.

157. RUTTKAY, Alexander: Zaniknutá stredoveká dedina v katastri obce Belá /Ein untergegangenes mittelalterliches Dorf in der Gemarkung der Gemeinde Belá/, 18, 1970, s. 377-383.
158. SAKAŘ, Vladimír: Drobné nálezy z areálu římského kastelu na Leányváru /Výzkum 1955-1956/ /Kleinfunde aus dem Areal des römischen Kastells von Leányvár /Grabung 1955-1956/, 11, 1963, s. 43-112.
159. SKUTIL, Jozef: "Slovenské starožitnosti" Boženy Němcové /1859/ /"Slovenské starožitnosti" von Božena Němcová /1859/, 13, 1964, s. 285-290.
160. SLIVKA, Michal - ČAPLOVIČ, Dušan: Včasnostredoveké osídlenie Šariša /Frühmittelalterliche Besiedlung von Šariš - Раннесредневековое заселение Шарыша/, 20, 1983, s. 273-301.
161. SÓS, Ágnes Cs.: Archäologische Angaben zur Frage der Frühperiode des awarisch-slawischen Zusammenlebens, 16, 1968, s. 221-232.
162. SOUDSKÝ, Bohumil: Trapezförmige und absidale Bauten des Spätlengyeler Horizontes der Stichbandkeramik - chronologische und kulturelle Beziehungen, 17, 1969, s. 375-381.
163. SREJOVIĆ, Dragoslav: Die genetischen und chronologischen Beziehungen der Vinča- und der Lengyel-Gruppe, 17, 1969, s. 383-392.
164. STEIN, Frauke: Awarisch-merowingische Beziehungen, ein Beitrag zur absoluten Chronologie der awarenzeitlichen Funde, 16, 1968, s. 233-244.
165. SÜSS, Lothar: Zum Problem der zeitlichen Stellung der Münchshöfener Gruppe, 17, 1969, s. 393-414.
166. SYMPOSIUM über Besiedlung des Karpatenbeckens im VII.-VIII. Jahrhundert, 16, 1968, s. 5-7.
167. SZABÓ, János Győző: Topographische Angaben zur spätvölkerwanderungszeitlichen Siedlungsgeschichte des Mátra-Gebietes, 16, 1968, s. 245-251.
168. ŠIŠKA, Stanislav: Neolitické a eneolitické nálezy z Ostrovian /Neolithische und äneolithische Funde aus Ostrovany/, 13, 1964, s. 71-76.
169. ŠIŠKA, Stanislav - HAJNALOVÁ, Eva: Stredoveké obydlie a depot semien konopy siatej zo Šarišských Michalian /Mittelalterliches Wohnobjekt und ein Hanfsamendepotfund aus Šarišské Michaľany - Средневековое жилище и скопление семян конопли посевной из с. Шарышке-Михаляни/, 20, 1983, s. 303-317.
170. ŠIŠKA, Stanislav: Zur Problematik der spätneolithischen Kulturgruppen mit bemalter Keramik in der Ostslowakei, 17, 1969, s. 415-428.
171. TASIĆ, Nikola: Ein Beitrag zur Chronologie der Lengyel-Kultur in der Woiwodina, 17, 1967, s. 429-436.
172. TEJRAL, Jaroslav: Počátky doby římské na Moravě z hlediska hrobových nálezů /Die Anhänge der römischen Kaiserzeit vom Gesichtspunkt der Grabfunde/, 18, 1970, s. 107-192.
173. TIHELKA, Karel: Větší moravské hromadné únětické nálezy bronzových předmětů /Grössere mährische Aunjetitzer Hortfunde von Bronzegegenständen/, 13, 1964, s. 157-162.
174. TOČÍK, Anton: Befestigte bronzezeitliche Ansiedlung in Veselé, 12, 1964, s. 187-291.
175. TOČÍK, Anton: Erforschungsstand der Lengyel-Kultur in der Slowakei, 17, 1969, s. 437-454.
176. TOČÍK, Anton: K otázke mladého eneolitu na juhozápadnom Slovensku /Zur Frage des späten Äneolithikums in der Südwestslowakei/, 11, 1963, s. 5-22.

177. TOČÍK, Anton: Novšie nálezy zo staršej doby bronzovej na juhozápadnom Slovensku /Neuere Funde aus der älteren Bronzezeit in der Südwestslowakei/, 13, 1964, s. 127-156.
178. TOČÍK, Anton: Príspevok k niektorým otázkam metódy terénneho výskumu /Beitrag zu einigen Fragen der Grabungsmethode - Заметки к некоторым вопросам о методе полевых раскопок/, 19, 1981, s. 125-138.
179. TOČÍK, Anton: Symposium über den Lengyel-Komplex und die benachbarten Kulturen, 17, 1969, s. 7-11.
180. TOČÍK, Anton: Veľkomoravský železný depot z Čeboviec /Grossmährischer Eisendepotfund von Čebovce - Великоморавский железный клад из с. Чебовце/, 20, 1983, s. 207-230.
181. TOČÍK, Anton: Záchranný výskum v Bajči-Vlkanove v rokoch 1959-1960 /Rettungsgrabung von Bajč-Vlkanovo in den Jahren 1959-1960/, 12, 1964, s. 5-185.
182. TOČÍK, Anton: Záverečná správa zo záchranného výskumu v Komjaticiach v rokoch 1977 a 1979 /Schlussbericht aus der Rettungsgrabung in Komjatice in den J. 1977 und 1979 - Заключительный отчет об охранных раскопках в с. Комятице в 1977 и 1979 гг./, 19, 1981, s. 139-157.
183. TOČÍK, Anton: Zpráva o činnosti Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied za rok 1962, 11, 1963, s. 273-288.
184. TOČÍK, Anton: Zur Problematik der slawischen Besiedlung der südwestlichen Slowakei bis zum IX. Jahrhundert, 16, 1968, s. 253-263.
185. TÖRÖK, Gyula: Das awarenzeitliche Gräberfeld von Halimba im VI.-IX. Jahrhundert, 16, 1968, s. 265-277.
186. TRBUHOVIĆ, Vojislav: Keramische Gruppen der Übergangszeit in Serbien und Makedonien, 17, 1969, s. 455-465.
187. TROGMAYER, Ottó: Beiträge zur Chronologie des Neolithikums auf dem Mittelheissgebiet, 17, 1961, s. 467-480.
188. TRUGLY, Alexander: Kostrové pohrebisko z obdobia avarskej ríše v Komárne /Awarenzeitliches Skelettgräberfeld in Komárno - Могильники с трупоположениями периода аварской державы в г. Комарно/, 19, 1981, s. 159-161.
189. TUREK, Rudolf: K otázce počátků feudalismu v Evropě /Zur Frage vom Anfang des Feudalismus in Europa/, 14, 1964, s. 123-150.
190. VAJSOVÁ, Henrieta: Diskussionsbeitrag, 17, 1969, s. 596-597.
191. VAJSOVÁ, Henrieta: Einige Fragen über die Chronologie der Gumelnița-Kultur, 17, 1969, s. 481-495.
192. VALLÁSEK, Adrián: Stredoveká kolkovaná keramika z Bratislavy /Mittelalterliche Stempelkeramik aus Bratislava/, 18, 1970, s. 243-308.
193. VELIAČIK, Ladislav: Zisťovací výskum na Hrádku v Turíku /Probengrabung auf Hrádok in Turík - Проверочное исследование на Градке в с. Турик/, 20, 1983, s. 105-112.
194. VENDTOVÁ, Viera: Prehľad slovanských lokalít v Pobedime a okolí /Übersicht der slawischen Lokalitäten in Pobedim und seiner Umgebung/, 14, 1964, s. 161-174.
195. VLADÁR, Jozef: Frühäneolithische Siedlung und Gräberfeld in Branč, 17, 1969, s. 497-512.
196. VLADÁR, Jozef: K otázke chronologického postavenia medených sekeriek s jedným ostrím /Zur Frage der chronologischen Stellung der kupfernen Schafthalsäxte/, 18, 1970, s. 5-18.

197. VLADÁR, Jozef: Vplyvy kultúry zvoncovitých pohárov v náplni nitrianskej skupiny /Einflüsse der Glockenbecherkultur in der Kulturfüllung der Nitra-Gruppe/, 13, 1964, s. 111-126.
198. VLASSA, Nicole: Einige Bemerkungen zu Fragen des Neolithikums in Siebenbürgen, 17, 1969, s. 513-540.
199. VOLKO-STAROHORSKÝ, Ján: Rozpomienky na archeologický výskum Liptova /Erinnerungen an die archäologische Erforschung des Liptov-Gebietes/, 15, 1965, s. 219-224.
200. WERNER, Joachim: Zum Stand der Forschung über die archäologische Hinterlassenschaft der Awaren, 16, 1968, s. 279-286.
201. ZÁPOTOCKÁ, Marie: Die Stichbandkeramik zur Zeit des späten Lengyelhorizontes, 17, 1969, s. 541-574.
202. ZÁSTĚROVÁ, Bohumila: Prvé styky Avarů se Slovany kroniky Fredegarovy /Die ersten Kontakte der Awaren mit den Slawen der Chronik Fredegars/, 14, 1964, s. 57-60.
203. ŽEBRÁK, Pavel: Archeologický průzkum jihu středního Slovenska v letech 1981-1982 /Archäologische Geländebegehung in Süden der Mittelslowakei in der J. 1981-1982 - Археологические разведки юга Средней Словакии в 1981-1982 гг./, 20, 1983, s. 339-355.

II. MENNÝ ZOZNAM

Balaša, Gejza 1
Bánesz, Ladislav 2-5
Bárta, Juraj 6-8
Bátora Jozef 9
Behrens, Hermann 10
Benac, Alojz 11, 12
Benadik, Blažej 13
Benkovská-Pivovarová, Zoja 14
Béreš, Július 15-19
Bialeková, Darina 20-26
Blahuta, Ferdinand 27
Bognár-Kutzián, Ida 28
Bóna, István 29
Botka, František 9 - o ňom
Bukner, Bogdan 30
Březinová, Gertrúda 31
Budinský-Krička, Vojtech 32-41, 45 - o ňom, 77 - o ňom, 148 - o ňom
Comşa, Eugen 42
Crişan, Ion Horaţiu 43
Csallány, Dezső 44
Čaplovič, Dušan 45, 160
Čaplovič, Pavol 46, 47
Černý, Milan 48
Čilinská, Zlata 49
Dekan, Ján 50, 51
Demeterová, Soňa 52
Dumitrescu, Vladimír 53, 54
Dušek, Mikuláš 55
Dzieduszycka-Machnikowa, Anna 56
Eisner, Jan 57
Erdélyi, István 58
Florescu, Adrian C. 59
Furmánek, Václav 60-62, 72
Gašaj, Dárus 63
Gazdapusztai, Gyula 64
Georgiev, Georgi Iliev 65
Habovštiak, Alojz 66, 67
Hachmann, Rolf 68, 69
Hajnalová, Eva 169
Hanáková, Hana 70
Hanuliak, Milan 71
Holá, Jindra 72
Horedt, Kurt 73
Hrubec, Igor 74, 75
Chropovský, Bohuslav 76-78
Jansová, Libuše 79

Janšák, Štefan 80
Javorský, František 81, 82
Jurečko, Pavol 63
Kalicz, Nándor 83, 84
Kamieńska, Jadwiga 85
Kaminská, Ľubomíra 86
Keller, Igor 87
Klanica, Zdeněk 88
Kliský, Mikuláš 89
Kollautz, Arnulf 90
Kolník, Títus 91-93
Kolníková, Eva 94-96
Kraskovská, Ľudmila 57 - o nej, 97-100
Krupica, Oldrich 101
Kudláček, Jozef 102, 103
Labuda, Jozef 104
Lamiová-Schmiedlová, Mária 105, 106
Lichardus, Ján 83, 107-109
Liptáková, Zora 110
Lüning, Jens 111
Mačala, Pavol 112
Makkay, János 83, 113
Miroššayová, Elena 114
Nagy, Sándor 115
Němcová, Božena 159 - o nej
Němejcová-Pavúková, Viera 78, 116, 117
Neustupný, Evžen 118, 119
Neustupný, Jiří 120
Nohejlová-Prátová, Emanuela 121
Novotný, Bohuslav 122
Ohrenberger, Alois J. 123
Olexa, Ladislav 124
Págo, Ladislav 125
Pastor, Ján 126
Patay, Pál 127
Paul, Iuliu 128
Paulík, Jozef 129-132
Pavúk, Juraj 133-136
Petrescu-Dimbovița, Mircea 137, 138
Petrovský-Šichman, Anton 139-141
Pieta, Karol 142
Piffl, Alfréd 143
Pichlerová, Magda 144-147
Polla, Belo 148
Pošvář, Jaroslav 149
Povala, Gabriel 150
Rajtová, Viera 151, 152
Ratkoš, Peter 153, 154

Rutt kay, Alexander 15, 155-157
Sakař, Vladimír 158
Skutil, Vladimír 159
Slivka, Michal 45, 160
Sós, Ágnes Cs. 161
Soudský, Bohumil 83, 162
Stloukal, Milan 70
Srejšović, Dragoslav 163
Stein, Frauke 164
Süss, Lothar 165
Szabó, János Győző 167
Šalkovský, Peter 93
Šiška, Stanislav 168-170
Tasić, Nikola 171
Tejral, Jaroslav 172
Tihelka, Karel 173
Točík, Anton 171-184
Török, Gyula 185
Trbuhović, Vojislav 186
Trogmayer, Ottó 83, 187
Trugly, Alexander 188
Turek, Rudolf 189
Vajsová, Henrieta 190, 191
Vallašek, Adrián 192
Veliačik, Ladislav 193
Vendtová, Viera 194
Vladár, Jozef 195-197
Vlassa, Nicole 198
Volko-Starohorský, Ján 199
Werner, Joachim 200
Zábojník, Jozef 71
Zápotočká, Marie 201
Zástěrová, Bohumila 202
Žebrák, Pavel 203

III. ZOZNAM LOKALÍT

Abrahám /okr. Trnava/ 87
Aradac /Rumunsko/ 115
Ardovo /okr. Rožňava/ 109
Azmak pozri Stara Zagora
Bajč /okr. Nové Zámky/ 181
Bánov /okr. Nové Zámky/ 96, 177
Banská Štiavnica /okr. Žiar nad Hronom/ 104
Barca /teraz Košice, časť Barca/ 2, 3, 5
Bardejov 160
Basaharc pozri Pilismarót
Batizovce /okr. Poprad/ 32
Belá /okr. Nové Zámky/ 157
Bernolákovo /okr. Bratislava-vidiek/ 49, 146
Bicske /Maďarsko/ 113
Bitarová /okr. Žilina/ 140
Bodrog /okr. Trebišov/ 33
Bojnice /okr. Prievidza/ 21, 155
Bošany /okr. Topoľčany/ 101
Branč /okr. Nitra/ 197
Bratislava 94, 145, 192
Bratislava, časť Devínska Nová Ves 19
Brodské /okr. Senica/ 98
Buzica /okr. Košice-vidiek/ 36
Cestice /okr. Košice-vidiek/ 36
Čachtice /okr. Trenčín/ 194
Čaka /okr. Levice/ 130
Častkov /okr. Senica/ 87
Čebovce /okr. Veľký Krtíš/ 180, 203
Čečejevce /okr. Košice-vidiek/ 36
Červeník /okr. Trnava/ 92
Diviacka Nová Ves /okr. Prievidza/ 155
Diviaky nad Nitricou /okr. Prievidza/ 155
Dlžín /okr. Prievidza/ 14
Dojč /okr. Senica/ 98
Dolný Kubín 46
Dolný Peter /okr. Komárno/ 55
Dolný Píal /okr. Levice/ 125, 196
Dravce /okr. Spišská Nová Ves/ 81
Dvorníky /teraz Zádielske Dvorníky, časť Dvorníky, okr. Košice-vidiek/ 41
Dvorníky /okr. Zvolen/ 1
Dvory nad Žitavou /okr. Nové Zámky/ 133, 142
Fulianka /okr. Prešov/ 27
Gemér /okr. Rimavská Sobota/ 131
Golianovo /okr. Nitra/ 15
Halimba /Maďarsko/ 185
Hodejov /okr. Rimavská Sobota/ 96

Holiare /teraz Bodza, časť Holiare, okr. Komárno/ 51, 184
Holíč /okr. Senica/ 98
Horná Streda /okr. Trenčín/ 194
Hrabušice /okr. Spišská Nová Ves/ 81
Hradec /teraz Prievidza, časť Hradec/ 155
Hraničná pri Hornáde /okr. Košice-vidiek/ 51, 126
Hrnčiarovce nad Parnou /teraz Trnava, časť Hrnčiarovce/ 75
Hurbanovo /okr. Komárno/ 16
Chľaba /okr. Nové Zámky/ 71, 80
Chotín /okr. Komárno/ 18, 132
Iža /okr. Komárno/ 158
Jabloňovce /okr. Levice/ 80
Jasov /okr. Košice-vidiek/ 36
Jastrabá /okr. Žiar nad Hronom/ 1
Komárany /okr. Vranov nad Topľou/ 112
Komárno 175, 188
Komjatice /okr. Nové Zámky/ 182
Košúty /okr. Galanta/ 87
Krakovany /okr. Trnava/ 194
Krupina /okr. Zvolen/ 1
Kuraľany /okr. Levice/ 97
Láb /okr. Bratislava-vidiek/ 172
Lažňany pozri Malé Zalužice
Legnava /okr. Stará Ľubovňa/ 81
Levoča /okr. Spišská Nová Ves/ 81, 82
Lipová, časť Ondrochov /okr. Nové Zámky/ 22
Liptovská Sielnica /okr. Liptovský Mikuláš/ 40
Liptovský Mikuláš 40, 199
Lúčky /okr. Michalovce/ 170
Ľuboreč /okr. Lučenec/ 203
Macedónia 186
Maďarsko 44, 84
Malacky /okr. Bratislava-vidiek/ 172
Malé Kosihy /okr. Nové Zámky/ 1
Malé Zalužice /teraz Zalužice, časť Malé Zalužice, okr. Michalovce/ 35
Marcelová /okr. Komárno/ 110
Michalovce 43
Mikulčice /okr. Hodonín/ 88, 89
Mirkovce /okr. Prešov/ 27, 38
Morava 173
Nitra 78, 80, 94, 96, 175
Nitra, časť Zobor 67
Nitriansky Hrádok /teraz Šurany, časť Nitriansky Hrádok, okr. Nové Zámky/ 175, 176
Nižná Hutka /okr. Košice-vidiek/ 36
Nižná Myšľa /okr. Košice-vidiek/ 124
Nižný Lánec /okr. Košice-vidiek/ 36
Nové Košariská /teraz Dunajská Lužná, časť Nové Košariská, okr. Bratislava-vidiek/
147

Nové Mesto nad Váhom /okr. Trenčín/ 194
Nové Vozokany /okr. Nitra/ 9
Nové Zámky 19, 49, 70, 184
Očkov /okr. Trenčín/ 194
Olšovany /okr. Košice-vidiek/ 36
Opatová /teraz Lučenec, časť Opatová/ 131
Oravský Podzámok /okr. Dolný Kubín/ 47
Ostrovany /okr. Prešov/ 105, 152, 168
Osuské /okr. Senica/ 143
Ožďany /okr. Rimavská Sobota/ 131
Panické Dravce /okr. Lučenec/ 1
Pastúchy /okr. Dunajská Streda/ 144
Pečenice /okr. Levice/ 80
Petrovce /okr. Vranov nad Topľou/ 27
Piešťany /okr. Trnava/ 194
Pilismarót /Maďarsko/ 58
Plešivec /okr. Rožňava/ 131
Pobedim /okr. Trenčín/ 20, 23, 91, 194
Podhájska /okr. Nové Zámky/ 144
Podolie /okr. Trenčín/ 194
Poľsko 85
Považská Bystrica 140
Preseľany nad Ipľom /okr. Levice/ 1
Prešov 26, 160
Prievidza 155
Príbelce /okr. Veľký Krtíš/ 203
Prša /okr. Lučenec/ 19
Rad /okr. Trebišov/ 114
Radola /teraz Kysucké Nové Mesto, časť Radola, okr. Čadca/ 141
Radvaň nad Dunajom /okr. Komárno/ 17
Radzovce /okr. Lučenec/ 60
Rimavská Sobota 131
Rimavské Brezovo /okr. Rimavská Sobota/ 1
Rohovské Rybky /okr. Senica/ 87
Rumunsko 73
Sabinov /okr. Prešov/ 160
Senica 98
Sereď /okr. Galanta/ 132
Skalica /okr. Senica/ 99, 156
Slatinka nad Bebravou /okr. Topoľčany/ 8
Sliač /okr. Zvolen/ 1, 37
Slovenské Pravno /okr. Martin/ 93, 150
Smižany /okr. Spišská Nová Ves/ 34, 81
Spišská Nová Ves 81
Spišské Bystré, časť Hranovnica /okr. Poprad/ 81
Spišské Vlasy /okr. Spišská Nová Ves/ 81
Spišské Tomášovce /okr. Spišská Nová Ves/ 81
Spišský Štiavnik /okr. Poprad/ 81
Srbsko 186

Stara Zagora /Bulharsko/ 65
Starina /okr. Stará Ľubovňa/ 81
Streda nad Bodrogom /okr. Trebišov/ 28
Stretavka /okr. Michalovce/ 86
Svodín /okr. Nové Zámky/ 175, 176
Šafárikovo /okr. Rimavská Sobota/ 1
Šaľa /okr. Galanta/ 96, 117
Šarišské Michalany /okr. Prešov/ 169
Štúrovo /okr. Nové Zámky/ 49
Surany /okr. Nové Zámky/ 177
Tehla /okr. Levice/ 66
Topoľčany 31, 175
Topoľčianky /okr. Nitra/ 116
Trnava 87
Turčianska Belá /teraz Belá-Dulice, časť Belá, okr. Martin/ 74
Turík /okr. Liptovský Mikuláš/ 193
Turna nad Bodvou /teraz Turnianske Podhradie, časť Turna nad Bodvou, okr. Košice-vidiek/ 36
Turnianska Nová Ves /teraz Nová Bodva, časť Turnianska Nová Ves, okr. Košice-vidiek/ 36
Údol /okr. Stará Ľubovňa/ 81
Ťižňany nad Žitavou /okr. Nové Zámky/ 177
Varín /okr. Žilina/ 139
Včelince /okr. Rimavská Sobota/ 131
Veľké Janíkovce /okr. Nitra/ 78
Veľký Šariš /okr. Prešov/ 27, 28, 35, 160
Veselé /okr. Trnava/ 6, 48, 174
Vinodol /okr. Nitra/ 177
Vlčkovce /okr. Trnava/ 172
Vojnice /okr. Komárno/ 110
Vojvodina /Juhoslávia/ 171
Vráble /okr. Nitra/ 62
Vršatské Podhradie /okr. Považská Bystrica/ 61, 72
Výčapy-Opatovce /okr. Nitra/ 133, 184, 197
Vyšný Čaj /okr. Košice-vidiek/ 36
Zádiel /teraz Zádielske Dvorníky, časť Zádiel, okr. Košice-vidiek/ 36
Zádielske Dvorníky /okr. Košice-vidiek/ 36
Zemplín /okr. Trebišov/ 13, 63, 95, 96, 106
Zemplínske Kopčany /okr. Michalovce/ 52
Złotniki /Poľsko/ 56
Zohor /okr. Bratislava-vidiek/ 172
Zvolen 1, 129
Zvolenská Slatina /okr. Zvolen/ 1
Zabokreky nad Nitrou /okr. Topoľčany/ 103, 155
Žarnov /okr. Košice-vidiek/ 36
Železník /okr. Bardejov/ 27
Žilina 139, 140

IV. CHRONOLOGICKÝ PREHĽAD

aurignacien 7

Avari 17, 25, 29, 44, 51, 58, 73, 76, 90, 97, 154, 161, 164, 185, 188, 200, 202

Bójovia 79

Dáci 43, 95

doba bronzová 5, 14, 15, 33, 41, 52, 60, 117, 129, 131, 132, 145, 146, 173, 174,
177, 181, 193, 197, 203

doba bronzová mladšia 41, 129

doba bronzová neskorá 52

doba bronzová staršia 15, 146, 177

doba halštatská 26, 46, 47, 52, 62, 114, 132, 155

doba halštatská mladšia 62

doba laténska 18, 26, 32, 40, 43, 63, 69, 79, 93, 94, 96

doba laténska včasná 93

doba rímska 47, 91, 92, 98, 105, 106, 150, 158, 172

doba rímska mladšia 92

doba románska 82

doba sťahovania národov 20, 29, 102, 142, 167

eneolit 2, 8, 27, 65, 74, 86, 116, 118, 125, 127, 168, 176, 181, 195, 196

eneolit mladý 86, 176

Góti 43, 102

horizont poveľkomoravský 22, 110

Kelti 18, 93, 94, 95

kultúra belobrdská 110

kultúra bukovohorská 26, 27, 38, 105, 107, 168

kultúra Butmir 11

kultúra čačianska 130

kultúra čerňachovská 102

kultúra gávská 52

kultúra koštianska 124

kultúra lengyelská 10-12, 28, 30, 35, 42, 53, 56, 64, 68, 83, 84, 85, 108,
111, 113, 118, 119, 122, 123, 128, 133, 134, 136, 145, 162, 163, 165, 171,
175, 179, 187, 191, 195, 201

kultúra lužická 14, 31, 132, 193

kultúra maďarovská 15, 31, 174

kultúra otomanská 124, 174

kultúra pilinská 3, 26, 60

kultúra púchovská 47, 150

kultúra velatická 132

kultúra Vinča 135, 163

Maďari 22, 110, 153, 154

neolit 5, 6, 8, 27, 35, 38, 48, 56, 59, 64, 68, 84, 85, 105, 109, 113, 118,
122, 123, 133, 135-138, 144, 145, 162, 163, 168, 170, 171, 175, 179, 181,
187, 198, 201

obdobie poveľkomoravské 101

obdobie predveľkomoravské 17, 50, 51, 70, 88, 97, 161, 164, 185, 200, 202

obdobie slovanské 13, 16, 17, 19, 21-23, 25, 26, 29, 34, 36, 37, 39, 49-51,
61, 70, 72, 75, 76, 88, 89, 97, 99, 100, 101, 103, 110, 112, 126, 139,
140, 147, 149, 153, 161, 164, 166, 180, 184, 185, 189, 194, 200

obdobie veľkomoravské 100, 153, 180

paleolit 3, 4, 7, 35, 199

skupina bodrogkeresztúrska 127

skupina bošácka 78, 116

skupina Lažňany 35

skupina Ludanice 127, 181, 195

skupina nitrianska 197

skupina tiszapolgárska 86, 170

skupina železovská 122, 133, 135, 181

stredovek 15, 22, 32, 36, 38, 39, 55, 66, 67, 71, 82, 101, 115, 121, 141, 143,
156, 157, 160, 192, 203

stredovek neskorý 121

stredovek včasný 22, 160

stredovek vrcholný 55

typ bolerázsky 176

typ pražský 29

V. TEMATICKÝ ZOZNAM

archeobotanika 169
archeozoológia 152
antropológia 48, 70
bibliógrafia 45, 183
gotika 82, 141
chronológia 69, 89, 135, 164, 171, 186, 196
ikonografia 50, 93
kovolejárstvo 60, 114
metalografia 72
muzeológia 120
numizmatika 94-96, 121, 149
osteológia 151
personálie 57, 77, 148
poľnohospodárstvo 34, 66, 103, 180
spektrografia 125
speleológia 8
umenie 50

Spracoval Jozef Melicher

ŠTUDIJNÉ ZVESTI ARCHEOLOGICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

21

Vedecký redaktor akademik Bohuslav Chropovský

Zodpovedný redaktor PhDr. Alexander Ruttkay, CSc.

Výkonná redaktorka Helena Bublová

Technická redaktorka Melánia Líšková

Nemecký preklad Tiberiu Bader, Klára Nagyová, Berta Nieburová

Ruský preklad Peter Porubský, Hviezdoslava Zábojníková

Vydavateľ Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied v Nitre

Rok vydania 1985

Náklad 500 výtlačkov

308 str., 108 obr.

Vytlačilo Reprografické stredisko Archeologického ústavu Slovenskej akadémie vied v Nitre ako svoju 35. publikáciu